

LUCIAN VASILE, CONSTANTIN VASILESCU, ALINA URS
(coordonatori)

TRAVERSÂND COMUNISMUL

CONVIEȚUIRE, CONFORMISM, COMPROMIS

Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc
Volumul XI, 2016

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc
Bucureşti, Str. Alecu Russo nr. 13-19, sector 2;
Tel.: 0213167565/0213167557; Fax: 0213167552
e-mail: office@iiccmer.ro
www.iiccmer.ro

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

INSTITUTUL DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI
ŞI MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Traversând comunismul: convieţuire, conformism, compromis / Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc. – Iaşi: Polirom, 2016

ISSN 2344-6285

Printed in ROMANIA

Cuprins

Partea I

Ideologie şi profesie

Partea a II-a

Studii de caz

Prezentarea autorilor

Ruxandra CÂMPEANU (n. 1988) este doctorandă la Universitatea din Bucureşti. Are o diplomă în filologie şi una în relaţii internaţionale şi studii europene. A urmat un masterat de teorie literară şi unul în traducerea textului literar contemporan. Domenii de interes : critica literară, teoria literaturii şi istoria politică. A scris recenzii pentru *Caietele Euresis* şi are un articol intitulat „«Revis(it)ing the Romanian Cultural Heritage» during Gheorghe Gheorghiu-Dej's Regime. The Role of Literary Critics in the Battle for the Canon as a Form of Preserving the Cultural Memory of a Community" apărut în al şaselea număr al anuarului IICCMER, *History of Communism in Europe*, şi un articol cu titlul „Naţionalism şi europenism în publicistica lui Mihai Ralea. Conceptualizări pe coordonatele unei psihologii a popoarelor" în volumul conferinţei ALGCR 2015, care va fi publicat la Editura Universităţii de Vest.

Iuliana CINDREA (n. 1992) este absolventă a Facultăţii de Ştiinţe Socio-Umane din cadrul Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu, Departamentul de Istorie, Patrimoniu şi Teologie Protestantă, şi a masteratului „Elite politice româneşti (sec. XVIII-XX)" din cadrul aceleiaşi universităţi. Bursieră a Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, ediţia 2015-2016, cu o temă de cercetare intitulată „Psihiatrie şi represiune politică în România comunistă (1965-1989). Studiu de caz : Spitalul Nr. 9 – «Dr. Gh. Marinescu» din Bucureşti". În prezent este doctorandă la University College Cork din Irlanda şi membră în echipa de cercetare a proiectului „Creative Agency and Religious Minorities : «hidden galleries» in the secret police archives in 20th Century Central and Eastern Europe". Domeniu de interes : mecanisme represive în România (1940-1989).

Liliana COROBCA (n. 1975) este expert la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc şi doctor în Litere în cadrul Universităţii din Bucureşti. Domenii de interes : istoria cenzurii, instituţiile cenzurii în blocul comunist, exil, deportare şi migraţie, literatura exilului. Dintre ultimele volume publicate menţionăm : *Epurarea cărţilor în România. Documente (1944-1964)* (Editura Tritonic, 2010) ; *Controlul cărţii. Cenzura literaturii în regimul comunist din România* (Editura Cartea Românească, 2014) ; *Instituţia cenzurii comuniste în România, 1949-1977*, vol. I-II (Editura Ratio et Revelatio, 2014) ; *O cronologie a cenzurii în România* (coautor, Editura Tritonic, 2016).

Cosmina-Octavia CRISTESCU (n. 1975) este doctor în Filologie în cadrul Facultăţii de Litere a Universităţii „Transilvania” din Braşov (2013). A absolvit programul de masterat „Scriere creatoare şi traducere literară” (2004-2006) şi Facultatea de Litere (1996-2000) în cadrul aceleiaşi universităţi. În prezent este lector universitar doctor în cadrul Universităţii „Transilvania” din Braşov. Domenii de interes : literatura publicată în manualele şcolare din perioada comunistă, istoria comunismului în România. Ultimele trei publicaţii sunt : *Poezia pentru copii în manualele şcolare din perioada 1948-1989* (Editura Tracus Arte, 2014), „Comandamentele tematice de propagandă ale poeziei şcolare din epoca Ceauşescu”, în volumul *Politică şi societate în epoca Ceauşescu* (Florin S. Soare, coord.) (Editura Polirom, 2014), „The Propagandistic Dimension of Teaching Romanian Literature in Schools between 1948-1964”, în volumul Conferinţei Internaţionale *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, ediţia a II-a, 3-4 decembrie 2015, Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureş (Editura Arhipelag XXI, 2015).

Ionuţ Mircea MARCU (n. 1992) este absolvent al Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii din Bucureşti. În prezent este masterand al programului „Istoria comunismului în România” din cadrul aceleiaşi instituţii. A fost bursier al Konrad-Adenauer-Stiftung (2014-2015) şi al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc (2015-2016) şi este cercetător în cadrul Centrului de Studii în Istorie Contemporană (martie 2016 – prezent). Domenii de interes : istoriografia în perioada comunistă, statutul istoriei şi al istoricilor în perioada comunistă, propaganda comunistă, instrumentalizarea istoriei în sens propagandistic şi ideologic, mitologii politice etc.

Manuela MARIN (n. 1980) este doctor în istorie din anul 2008 în cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca şi cercetător postdoctoral al aceleiaşi universităţi în perioada 2010-2012, pe tema cultului personalităţii lui Nicolae Ceauşescu. Domenii de interes : istoria comunismului românesc în perioada conducerii lui Nicolae Ceauşescu, viaţa cotidiană în comunism, cultul personalităţii lui Nicolae Ceauşescu, cultul musulman în perioada comunistă, minoritatea romă în perioada regimului comunist. Este autoarea unor studii şi volume privind cultul personalităţii lui Ceauşescu : „Posteritatea unui dictator”, în *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator* (Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea, coord.) (Editura Polirom, 2012) ; „Ascultând Radio Europa Liberă în România lui Nicolae Ceauşescu”, în *Între transformare şi adaptare. Avataruri ale cotidianului în regimul comunist din România* (Luciana M. Jinga, Ştefan Bosomitu, coord.) (Editura Polirom, 2013) ; *Între prezent şi trecut : cultul personalităţii lui Nicolae Ceauşescu şi opinia publică românească* (Editura Mega, 2014) ; *Nicolae Ceauşescu. Omul şi cultul* (Editura Cetatea de Scaun, 2016).

Cristina Maria PIPOŞ (n. 1978) este doctor în Filologie la Facultatea de Litere din cadrul Universităţii „Transilvania” din Braşov (2013). A absolvit programul

de masterat „Scriere creatoare şi traducere literară” (2005-2007) şi Facultatea de Litere (1998-2002) în cadrul aceleiaşi universităţi. În prezent este lector universitar doctor în cadrul Universităţii „Transilvania” din Braşov. Domenii de interes : poezia contemporană, istoria. Ultimele trei publicaţii sunt : „Contexte social-politice şi culturale specifice secolului al XX-lea în societăţile democratice occidentale şi în comunism”, în *Studii şi cercetări ştiinţifice. Seria filologie* (nr. 29, 2013) ; „Bulevardul celor trei eroi”, în *Astra. Literatură, arte şi idei* (nr. 1-2, 2014) ; *Poezia confesiunii la Sylvia Plath şi la Mariana Marin* (Editura Muzeul Literaturii Romane, 2014).

Oana PURICE (n. 1989) este doctorandă în cadrul Şcolii Doctorale a Facultăţii de Litere, Universitatea din Bucureşti, unde a absolvit anterior programul de masterat în Teoria Literaturii şi Literatură Comparată. Cercetările sale se orientează spre literatura română postbelică în contextul regimului comunist şi asupra genului autobiografic. Dintre publicaţiile recente menţionăm „Translating The Diaries of Dostoevsky and Tolstoy in Communist Romania”, în *Metacritic Journal* (Cluj-Napoca, nr. 1, 2016). A participat la Conferinţa Naţională „Comunismul Românesc” organizată de Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (martie 2016).

Andreea Iustina TUZU (n. 1991) este absolventă a Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii din Bucureşti, în prezent fiind doctorandă în anul I la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, sub îndrumarea profesorului universitar doctor Ioan Chiper. Este cercetător-doctorand al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc şi bursieră a Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale. Domenii de interes : exilul românesc postbelic şi sistemul concentraţionar. A participat la conferinţe naţionale şi internaţionale, simpozioane, sesiuni de comunicări ştiinţifice, publicând articole şi studii, printre care : „Români în exil. Leonid Mămăligă şi Cenaclul de la Neuilly” ; „Organizaţii ale exilului cultural românesc postbelic în Franţa” (ambele în curs de apariţie). Este coeditor (împreună cu dr. Dumitru Dobre) al volumului *Grigore Gafencu. O istorie în epistole a exilului românesc (1939-1940, 1943-1950, 1952-1957)* (Editura Vremea, 2015).

Mariana-Alina URS (n. 1988) este absolventă a Facultăţii de Istorie şi a programului de masterat „Istoria şi practica relaţiilor internaţionale” din cadrul Universităţii din Bucureşti, precum şi a masteratului în Studii Ruse şi Est-Europene al St. Antony’s College, Universitatea Oxford. Este cercetătoare la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, cercetătoare asociată la Fundaţia „Memorialul Închisoarea Piteşti” şi membră fondatoare a Centrului de Studii în Istorie Contemporană din Bucureşti. Domenii de interes : istoria represiunii în România comunistă şi în Uniunea Sovietică, problematica drepturilor omului, relaţiile stat-biserică în spaţiul est-european (secolul XX). Dintre ultimele lucrări publicate menţionăm : „Vedere de pe Tamisa. Persecuţiile împotriva clericilor ortodocşi în România anilor ’70-’80 reflectate în arhiva Institutului Keston”,

în *Identităţi sociale, culturale, etnice şi religioase în comunism* (Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, coord.) (Editura Polirom, 2015) ; „Răzvrătire în parohia Titan : povestea preotului Costică Maftei”, în *Nesupunere şi contestare în România comunistă* (Clara Mareş, Constantin Vasilescu, coord.) (Editura Polirom, 2015).

Dragoş URSU (n. 1989) este absolvent al Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca (licenţă şi masterat) şi al Facultăţii de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia (licenţă). În prezent este doctorand al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu o teză privind „Reeducarea de la Aiud”. Este cercetător doctorand (2015-prezent) în cadrul proiectului „Strategii de supravieţuire şi de integrare socio-profesională în familiile foştilor deţinuţi politici în primele două decenii ale regimului comunist”, desfăşurat sub egida IICCMER. Domenii de interes : represiune şi rezistenţă în România comunistă, istoria orală, Biserica în comunism, discurs şi ideologie în comunism. Ultimele studii publicate : „Martirii temniţelor comuniste, între identitatea creştină şi cea politică”, în *Eucharist and Martyrdom. From the Ancient Catacombs to the Communist Prisons*, Proceedings of the 13th International Symposium on Science, Theology and Arts (Editura Reîntregirea, 2014) ; „Memoria reeducării din penitenciarul Aiud”, în *Prezentul comunismului : memorie culturală şi abordări istoriografice* (Claudia-Florentina Dobre, Valeriu Antonovici, eds.) (Editura Ratio et Revelatio, 2016).

Lucian Florin VASILE (n. 1989) este absolvent al Facultăţii de Istorie, Universitatea din Bucureşti, şi al programului de masterat „Istorie şi civilizaţie, istoria ideilor şi mentalităţilor” din cadrul aceleiaşi universităţi. Este şef al Biroului Educaţiei şi Memoriei din cadrul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc. A beneficiat de o bursă de mobilitate Erasmus la Universitatea din Varşovia (2012), având ca subiect de studiu istoria modernă şi contemporană a Poloniei. A fost cercetător (ianuarie-septembrie 2014) şi cercetător asociat (din septembrie 2014) în cadrul Centrului de Studii în Istorie Contemporană din Bucureşti şi în cadrul Fundaţiei „Memorialul Închisoarea Piteşti”. Domenii de interes : represiune în România comunistă, urbanism şi sistematizare, istoria ideilor şi mentalităţilor, istorie urbană, istoria oraşului Ploieşti. Dintre ultimele lucrări publicate menţionăm *Oraşul sacrificat. Al Doilea Război Mondial la Ploieşti* (AEDU, 2014).

Constantin VASILESCU (n. 1982) este doctorand în Istorie la Universitatea din Bucureşti şi absolvent al Facultăţii de Istorie şi al programului de masterat „România în secolul XX” din cadrul aceleiaşi instituţii. Este expert în cadrul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, membru fondator şi cercetător asociat al Centrului de Studii în Istorie Contemporană din Bucureşti. Domenii de interes : rezistenţa anticomunistă, spaţiul concentraţionar comunist (închisori, colonii de muncă), dreapta românească interbelică, al Doilea

Război Mondial, holocaustul în spaţiul românesc. A publicat mai multe studii şi volume de specialitate, dintre care menţionăm : *Experienţe carcerale în România comunistă*, vol. I-VI (coeditor, Editura Polirom, 2007-2012) ; „Cotidianul unui partizan. Studiu de caz : Gheorghe Arsenescu”, în *Între adaptare şi transformare. Avataruri ale cotidianului în regimul comunist din România* (Luciana M. Jinga, Ştefan Bosomitu, coord.) (Editura Polirom, 2013) ; *Rezistenţa armată. O istorie în imagini* (Editura Predania, 2013) ; *Nesupunere şi contestare în România comunistă* (co-coord., Editura Polirom, 2015) ; „Identitatea morţii. Victime şi responsabili în colonia de muncă Periprava”, în *Identităţi sociale, culturale, etnice şi religioase în comunism* (Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, coord.) (Editura Polirom, 2015).

Cuvânt-înainte

„Noi nu vom căpăta nici o dată consideraţia de oameni ?", se întreabă unul dintre eroii acestui volum, Paul Popescu Găleşanu, alias informatorul „Gogu Pil". Bărbatul, la fel ca alţi protagonişti ai cărţii de faţă, s-a găsit timp de mulţi ani într-o negociere furibundă cu regimul comunist. A nădăjduit că, pe calea compromisului, va reuşi să dobândească însemnele exterioare ale unei vieţi respectabile : prestigiu profesional, o situaţie financiară confortabilă, stima celor din jur. Drumul spre o normalitate socioeconomică a individului căzut în starea de *paria* politic era în aşa fel trasat, încât, pentru cei mai ambiţioşi sau mai disperaţi, conformarea la cerinţele sistemului să fie fără putinţă de evitat. De aceea, pentru a-şi (re)clădi viaţa, nu puţini dintre oamenii aflaţi „în vâltoare" au acceptat o colaborare pe care au sperat-o tainică. Pe vremea când „Mary" sau „Artur" îşi semnau notele informative, cu greu puteau ei intui că întreaga perioadă comunistă se va transforma într-o paranteză a istoriei şi că deciziile lor vor fi aşezate sub microscop, în căutarea unor explicaţii punctuale sau sistemice. Iar dacă descifrarea faptică a unor destine individuale este o provocare serioasă pentru cercetători, complexitatea creşte exponenţial în cazul unor întregi categorii profesionale, unde versiunile concurente asupra realităţii sunt greu de conciliat într-o teorie unificatoare. Acest al unsprezecelea anuar al IICCMER îşi propune să decodifice o serie de instantanee din lungul lanţ cauză-efect asociat încercărilor unor instituţii, grupuri umane sau indivizi de a ajunge la o *înţelegere* cu sistemul. Deşi dedicat formelor de colaborare cu regimul, demersul nostru editorial nu se doreşte a fi un instrument al blamării, ci o căutare a *nucleului raţional* despre care făcea vorbire Ernst Nolte şi care a determinat o conlucrare, variată ca intensitate, cu un regim criminal.

Structura cărţii propune o abordare complementară, pornind dinspre angrenajele instituţionale ce creează cadrul conformismului societal, pentru a ne opri în cea de-a doua parte asupra biografiilor unor indivizi decişi să se angajeze într-o tranzacţie nemijlocită cu Securitatea. Primul capitol conduce cititorul într-o expediţie eclectică în unele sectoare ale sistemului, care, prin natura lor, au făcut obiectul unui proces de adaptare continuă la comunism : cenzura, învăţământul, istoria şi psihiatria.

Liliana Corobca revine în anuarul IICCMER cu tema care a consacrat-o în domeniul istoriei comunismului : cenzura. Dacă în studiul său de anul trecut cercetătoarea şi-a centrat atenţia asupra reacţiilor generate de mecanismele cenzurii

în rândul scriitorimii, în volumul de faţă ea propune un portret documentat al cenzorului, de la angajare până la pensie, boală sau chiar deces. Aflăm aşadar cu ce beneficii erau ademeniţi aceştia, cu ce probleme profesionale se confruntau, dar şi ce spaime le ruinau sănătatea. Munca tovarăşilor era, se pare, înţesată cu pericole : la începutul anilor '70 se făceau chiar statistici privind morbiditatea în rândul cenzorilor şi se alcătuiau planuri pentru stăvilirea îmbolnăvirilor. Dar nici reversul medaliei nu era de neglijat, căci asociată unei astfel de profesii era o pleiadă de avantaje, aşa cum reiese din sursele aduse la lumină de autoare. Mulţumită acestora putem observa îndeaproape organizarea muncii de cenzor, care a urmat aceleaşi variaţiuni pe temă dată, specifice regimului comunist din România. Astfel, aşa cum era de aşteptat, anii '50 au fost marcaţi de vigilenţă revoluţionară şi spirit stahanovist : nimic nu era imposibil, nici o sarcină prea dificilă. Dar, cum cenzura era sensibilă la vibraţiile ideologice ale sistemului, câţiva ani mai târziu ţelul a devenit altul : în fiecare cenzor trebuia acum identificat intelectualul multilateral dezvoltat. Corolarul acestor măsuri este edificator : printre alte activităţi, cenzorii erau îndemnaţi, chiar obligaţi să ia parte la şezători sau la concursuri interne de citit beletristică ; pentru a avea angajaţi cultivaţi se impunea vizionarea săptămânală a unor spectacole de teatru sau producţii cinematografice. Mai mult, dacă un film nou avea mare succes la public, atunci urmărirea acestuia devenea o datorie de serviciu şi intrarea în cinematograf era asigurată de locul de muncă. Iar dacă individul se remarca prin rezultatele obţinute (găsea, bunăoară, motive pentru interzicerea unei cărţi), putea chiar primi permisiunea de a vâna un cerb. Liliana Corobca schiţează deci, cu mult talent, o cale de accedere la un trai facil în plin comunism : dacă cenzorul izbutea să protejeze regimul de apariţia unor informaţii şi produse culturale neconforme din punct de vedere ideologic, atunci îi erau create condiţiile unei vieţi asezonate cu răsfăţuri.

Dintre domeniile care ilustrează cu succes rezultatele muncii depuse de cenzori, Cosmina Cristescu şi Cristina Pipoş ne propun o apropiere de segmentul educaţional, dens în exemple remarcabile. Autoarele iau în colimator două manuale (unice) de literatură română din perioada 1948-1964, respectiv 1964-1989. În cazul primei cărţi, datând din 1948, fragmentele selectate de cele două cercetătoare indică o atotcuprinzătoare antiteză între exploatatorul vicios şi comunistul bun, căreia i se subsumează întregul manual ; limbajul este violent, rudimentar, rimele sunt facile, iar referinţele folclorice sunt contrafăcute. Dar, în ciuda unor mijloace stilistice banale, autorii reuşeau să creeze imagini vii care, putem bănui, stăruiau în mintea elevilor. Intriga era aproape mereu simplistă, dar personajele vădesc curaj, solidaritate şi spirit de sacrificiu. Mesajul, debordând de optimism, poate duce cu gândul la ceea ce astăzi am numi literatură motivaţională, cu amendamentul unei perfecte adaptări ideologice : oricine putea reuşi în viaţă atâta vreme cât era mânat de idealul comunist. Selecţia surselor făcută de autoare confirmă, de asemenea, schimbarea direcţiei ideologice după 1964 şi abandonarea internaţionalismului proletar pur (dar nu şi a speranţei în viitorul luminos). Supravieţuiesc – căci în logica regimului nici nu se putea altfel – şi regulile stricte ale descifrării operei

literare, astfel că nu doar textul, ci şi interpretarea lui sunt puternic constrângătoare. Mai mult, numeroasele exemple de încorsetare programatică a înţelegerii unui text literar de către elevi duc cu gândul la unele practici care dăinuie până astăzi în sistemul educaţional românesc. Rămâne, în final, întrebarea adresată de cele două autoare : de ce atât de multe texte aparţinând literaturii din „epoca de aur” sunt prezente şi astăzi în manuale ?

Dacă cenzorul făcea o alegere conştientă şi totală de a se plasa pe sine în slujba regimului, nu la fel stăteau lucrurile pentru cel care alegea să se alăture tagmei istoricilor. Cei din urmă aveau motive să spere la un spaţiu de manevră, aşa cum arată şi Ionuţ Marcu în studiul său. Istoria era o disciplină crâncen şi constant disputată, spre deosebire de domeniul manualelor unice, unde informaţiile oferite corespundeau, *stricto sensu*, celui mai mic numitor comun din punct de vedere ideologic. Cercetătorul ne pune la dispozitie chiar şi un inventar al temelor capricioase, a căror tratare necesita din partea istoricului să dovedească măiestrie în manevrarea subtilităţilor interpretative şi simţ detectivistic în identificarea momentului oportun pentru publicare. Ne este înfăţişat şi un episod din planul tratativelor dintre regim şi istorici, sub forma spectrului unei reforme administrative. Mastodontul instituţional, care ar fi urmat să ia sub oblăduirea sa întreaga istoriografie românească, nu a reuşit, s-ar părea, să evite luptele pentru putere în rândul istoricilor.

Un personaj adeseori misterios este adus în prim-plan de studiul Iulianei Cindrea : medicul din spatele abuzurilor psihiatrice. Dacă despre victime aflăm astăzi din mărturii sau documente de arhivă declasificate, despre medicii psihiatri, fără de care disidenţilor nu li s-ar fi putut administra tratamentul, se ştiu prea puţine. Autoarea ne introduce în lumea cvasi-distopică a unei psihiatrii confiscate ideologic, în care medicul acceptă să acţioneze ca instrument al puterii totalitare. Căci, dacă Securitatea era cea care stabilea diagnosticul, medicul a fost girantul acestuia în faţa societăţii. Eliminând din ecuaţia disidenţei discernământul individului, precum şi alegerea raţională de a susţine anumite principii, ceea ce rămânea era doar o înşiruire de fapte care putea suscita, în cel mai bun caz, mila vecinilor. Odată „diagnosticată”, nebunia îşi priva victima de credibilitate. „Călăii în halate albe”, o figură de stil la prima vedere patetică, prinde viaţă în mărturiile celor care au pierdut şirul zilelor trăite în dureri groaznice, imobilizaţi la pat şi fără vreo veste de la familie. Umbra „nebuniei” îşi urmărea apoi necontenit victima : la locul de muncă, printre prieteni, în familie. În plus, spre deosebire de trauma detenţiei politice, care era într-o bună măsură recognoscibilă, consecinţele medicamentelor psihotrope puteau fi nenumărate şi ascunse. Discursul celor câtorva medici-martori se împleteşte perfect cu cel al victimelor ; de pe margine, informaţiile sunt uneori confirmate de documentele Securităţii. Dar, după 26 de ani de la căderea comunismului, ceea ce s-a făcut este, fără doar şi poate, insuficient : numele prea multor „pacienţi”, medici, ofiţeri de Securitate sunt încă necunoscute. Beneficiile de care se bucurau cei care au conlucrat cu sistemul sunt însă de notorietate : funcţii înalte, putere discreţionară asupra subordonaţilor, venituri substanţiale.

Odată cu partea a doua a anuarului, dedicată studiilor de caz, avem şansa de a observa îndeaproape efectele acestui miraj al privilegiilor asupra individului. Prin urmare, intrăm pe tărâmul dramelor negociate şi al ambiţiilor erodante : poveşti de spionaj, trădare, delaţiune, orgoliu şi nebunie. Arhivele Securităţii sunt aduse în prim-plan şi coroborate, acolo unde este posibil, cu mărturii, jurnale şi literatură secundară. Dar, aşa cum se va vedea, sursele sunt deseori corupte *ab initio*, în mod voit, iar cercetătorul se vede obligat să bâjbâie în labirintul deliberat creat de protagoniştii relatărilor ce urmează.

Nicole Valéry-Grossu, o celebritate în lumea detenţiei politice, este cea care constituie obiectul studiului Andreei Tuzu. Descoperirile autoarei sfârşesc prin a înscrie destinul femeii în clubul select al acelora despre care se poate spune, chiar în sens propriu, că „viaţa bate filmul”. Căci, pentru aceia care au privit emoţionantul film *Binecuvântată fii, închisoare* al regizorului Nicolae Mărgineanu, revelaţiile dosarului de Securitate al lui Nicole Valéry-Grossu produc o deplină stupefacţie. Reiese că aceasta ar fi colaborat cu autorităţile comuniste încă din 1945, devenind în 1956 chiar agentă a Securităţii. În toată această perioadă nu s-a sfiit să dea informaţii despre cei cu care lucra sau despre prieteni, chiar dacă unii dintre ei au găzduit-o în casa lor, precum a făcut Sabina Wurmbrand, împreună cu care a fost în închisoare. Chiar şi soţul ei, Sergiu Grossu, ar fi fost arestat din cauza notelor ei informative. În schimbul lor, Securitatea i-a oferit bani, prăjituri, bilete la meciuri de fotbal sau chiar… o rochie. Însă „Mary” îşi dorea întotdeauna mai mult, ceea ce explică (parţial) emigrarea ei definitivă în Franţa. Dincolo de episoadele care rămân neelucidate din biografia Nicoletei Grossu (detenţia, finalul colaborării cu Securitatea), studiul lasă cititorul, asemenea autoarei, cu o întrebare : cine a fost, de fapt, Nicole Valéry-Grossu ? Rămâne să nădăjduim că vom afla răspunsul odată cu darea în cercetare şi a altor dosare întocmite de Securitate pe această temă.

Odiseea agentului dublu Mihail Ţanţu, înregistrată cu acribie pasionantă de Lucian Vasile, aruncă cititorul în vria unui carusel al dezamăgirilor. Om de acţiune, în anii de început ai comunizării, Ţanţu a încercat în nenumărate rânduri să oprească tăvălugul istoriei, dar fără nici un rezultat palpabil. Când a fost arestat, a crezut că a găsit drumul spre libertate la capătul unui şir de compromisuri. Dar lecţia fundamentală care se desprinde din destinul său este că, în relaţia cu regimul comunist, conformismul nu putea fi întru totul mimat. Ţanţu a fost constrâns şi în cele din urmă a acceptat să dea informaţii reale, care au interesat Securitatea şi care au fost folosite de regim tocmai pentru a anihila ceea ce el reuşise, într-o oarecare măsură, să clădească. În momente-cheie, Ţanţu nu s-a putut dezbăra de pasiuni lumeşti, dar periculoase ; în situaţii critice, compromisul – deşi salvator pentru el – i-a pierdut pe ceilalţi. Dar în final cercul s-a închis, iar Ţanţu şi-a acceptat soarta, care i se conturase încă de la finalul războiului : detenţia politică. Povestea stârneşte însă şi interesul pentru istoria Serviciului de Informaţii al Militarilor Români din Exil, subiect pe care sperăm că autorul va continua să îl exploreze şi în cercetările sale viitoare.

O descriere zguduitoare a vieţii unui om îngenuncheat de comunism, dar şi de propriile slăbiciuni, studiul dedicat lui Paul Popescu Găleşanu este o incursiune în universul intim, degradat de frică şi ambiţie, al delatorului. Abordarea aleasă de Constantin Vasilescu este una integratoare, fără verdicte irevocabile care să ciuntească umanitatea personajului. Autorul nu oferă o cheie unică de interpretare a comportamentului acestuia ; îi reconstruieşte cu empatie destinul şi nu se sfieşte de la o necesară descifrare a documentelor pe care îşi bazează cercetarea. În persoana lui Găleşanu avem de-a face cu un intelectual pursânge, cu preocupări rafinate şi realizări academice remarcabile, dar care a vădit o certă apetenţă către compromis încă din tinereţe. Opţiunea politică radicală (în 1935 s-a alăturat Mişcării Legionare) l-a aruncat într-o permanentă şi zadarnică goană după adaptare – nu a putut evita nici detenţia, nici marginalizarea profesională. Nada întinsă de Securitate şi-a găsit victima deja paralizată de teamă. Disperarea eşecului, devenită un laitmotiv al vieţii sale de după eliberare, l-a transformat în autorul unor delaţiuni infernale. Ţintele sale erau mai ales foşti camarazi, care se integraseră cu succes în noul sistem şi pe care îi detesta. Căci, spre deosebire de alţi intelectuali ai generaţiei sale, unii dintre ei prezenţi chiar în paginile acestui anuar, lui Găleşanu i s-a refuzat aproape totul. Prins de obsesia recunoaşterii profesionale, s-a compromis, dar în van. Ofiţerii de la Securitate l-au manipulat, dar nu l-au răsplătit. Nu a putut disimula până la capăt şi a alunecat înspre labilitate, intuind că şi alţii îl trădează pe el. Şi, într-adevăr, aşa se şi întâmpla. În mod ironic, Găleşanu era dispreţuit pentru că era informator chiar de către alţi informatori, care, mai vicleni sau mai norocoşi, au rămas incognito. În virtutea regulamentelor CNSAS, deconspirarea lor în scopuri ştiinţifice nu este posibilă nici astăzi ; avem însă rămase de la aceştia adevărate bijuterii balzaciene ale delaţiunii. Şi tocmai prin ele se trasează posibilele explicaţii asupra deciziilor luate de Găleşanu. La fel ca în multe alte situaţii, povestea vieţii sale rămâne cea furnizată de arhivele Securităţii ; deşi a murit în 2001, după 1989 a ales să publice doar lucrări ştiinţifice.

Fortuit, studiul lui Dragoş Ursu propune un veritabil inventar al personajelor care stârneau invidia furioasă a lui Paul Popescu Găleşanu : intelectuali bine-cunoscuţi, care s-au dezis de legionarism în mod public. Fragmentele „apostazice" selectate de autor construiesc jurnalul unei prefaceri ideologice care iniţial este fără de cusur. Numele care acceptă să se semneze în oficina *Glasul Patriei* pentru a-şi câştiga un loc în sânul societăţii comuniste au fost dintre cele mai răsunătoare : Nichifor Crainic, Radu Gyr, Victor Vojen, Ion Dumitrescu-Borşa etc. Autorul se întreabă, legitim, în ce măsură credeau aceştia sau îşi doreau să creadă ceea ce scriau. Fuseseră ei într-adevăr impresionaţi de realizările regimului sau erau doborâţi de vârstă, de boală, de epuizare psihică, de spectrul şantajului care se întrevedea la orizont ? Era într-atât de puternică vraja exercitată de beneficiile profesionale şi materiale ale „convertirii" ? Informaţii lămuritoare, deşi meschine, ne permit o comparaţie între veniturile lui Găleşanu şi cele ale lui Radu Gyr, bazată nu pe speculaţii, ci pe documente : la recomandările Securităţii, Gyr primea 1.700 de

lei pe lună, în vreme ce Găleşanu nu izbutea să îşi găsească o slujbă care să îi asigure un venit stabil de măcar câteva sute de lei. Colaborarea cu Securitatea presupunea însă un test de echilibristică morală şi anduranţă cărora nu toţi au reuşit să îi facă faţă. Cei care au putut răspunde aşteptărilor poliţiei politice au fost răsplătiţi materialiceşte, în vreme ce aceia care nu au răbdat transformarea au alunecat într-o sărăcie lucie. La mijloc îi găsim pe cei care ar fi vrut să colaboreze mai intens, dar s-au văzut copleşiţi de handicapul inutilităţii lor în bătălia ideologică dusă de regim. Pentru aceştia din urmă, care, asemenea lui Găleşanu, erau fascinaţi de condiţiile de trai ale foştilor camarazi, iluzia unei vieţi normale merita cumpărată cu preţul a orice (mai) putea fi sacrificat.

O panoplie de strategii extravagante de autoprotecţie ale unui intelectual, silit să se conformeze pentru a-şi conserva statutul, ni se prezintă în studiul Ruxandrei Câmpeanu dedicat activităţii lui George Călinescu. Alegerile politice şi profesionale ale acestuia sunt descifrate în lumina dorinţei de a-şi proteja eşafodajul publicistic cu orice preţ, chiar şi atunci când atitudinea sa ajunge să echivaleze cu neasumarea misiunii de critic literar. Protejat de un vraf de onoruri care obligau la compromis, Călinescu îşi asuma gândirea marxist-leninistă în calupuri, în vreme ce îşi fragmenta voit propriile păreri, pentru ca puzzle-ul final să nu poată fi transformat de rivali într-o armă ideologică. Iar rivalii nu erau puţini la număr. În notele de subsol ale autoarei găsim detalii intrigante despre luptele intestine din lumea literară, aşa cum erau redate de informatorii care gravitau în jurul lui Călinescu. Aflăm că, pentru cei cu ambiţii academice, recompensele pentru înfundarea criticului nu erau de ici, de colo : de pildă, oameni care încă nu absolviseră facultatea puteau chiar înşfăca posturi în învăţământul superior.

O radiografie a ispitelor delaţiunii din domeniul literar găsim şi în studiul Oanei Purice „Posterităţi jucate. Miron Radu Paraschivescu şi Ion Caraion prin jurnale”. Titlul arată, vital, că cei doi scriitori *ştiau* că, într-o zi, jurnalele vor fi publicate. Atât Caraion, cât şi Paraschivescu intuiesc că vor fi judecaţi, astfel încât enumeră justificări, deculpabilizări, se simt vinovaţi şi se erijează în disidenţi de sertar. Însă foile din sertarele lor nu circulă la momentul oportun, nu îndrumă, nu răscolesc, nu se transformă în samizdat. Ele nu pomenesc şi nu explică târgul încheiat cu Securitatea. La fel ca Nicole Valéry-Grossu, cei doi îşi construiesc în mod voit o identitate paralelă, se dedublează, ţes neadevăruri pe marginea unor evenimente reale, totul pentru ca, la capăt de drum, să îşi însuşească aureola omului care s-a opus sistemului. Am putea concluziona că avem de-a face cu o disidenţă a orgoliilor care, şi de această dată, trădează. Ceea ce îi separă însă pe cei doi de cazurile discutate până acum este credinţa lor în ideea comunistă. Chiar şi fuga în exil este înfăptuită pentru a demasca regimul uzurpator şi a reclama întoarcerea la ideile marxism-leninismului. Este confirmat şi de această dată principiul amintit de Nicolae Steinhardt în *Jurnalul fericirii* : pentru cel ce se găseşte în interiorul unui sistem, emiterea unor observaţii obiective asupra sistemului este cu neputinţă. Ca mai toţi cei a căror gândire este condiţionată de reflexe marxist-leniniste, Paraschivescu şi Caraion erau lipsiţi de capacitatea de a privi fără patimă lumea comunistă.

Părăsind universul rarefiat al oamenilor de litere, anuarul se încheie într-o notă prozaică, dar nu mai puţin palpitantă, cu cercetarea Manuelei Marin, dedicată relaţiei dintre bulibaşa Ion Cioabă şi poliţia politică. Studiul ilustrează cu succes o negociere profitabilă şi dorită de ambele părţi. Fiindcă, dacă Securitatea s-a folosit de influenţa lui Cioabă în rândul romilor pentru a-şi atinge obiectivele, nici bulibaşa nu a avut de pierdut. Favorurile de care acesta se bucura din partea tovarăşilor i-au înlesnit eliminarea rivalilor şi păstrarea peste ani a poziţiei ierarhice în cadrul comunităţii. În plus, aflăm că a fost eliberat mai devreme din închisoare mulţumită intervenţiei reprezentanţilor Securităţii, care nu au ezitat să antagonizeze structurile de Miliţie pentru a proteja sursa „Florescu", găsită vinovată de infracţiuni de drept comun. Dincolo de câştigurile personale, rămâne totuşi o întrebare : au avut acţiunile lui Cioabă reverberaţii pozitive la nivelul comunităţii rome ? Verdictul preliminar nu pare a fi în favoarea bulibaşei. Potrivit documentelor, Cioabă a conlucrat el însuşi cu Securitatea pentru a se renunţa la deziderătul recunoaşterii romilor ca naţionalitate conlocuitoare. La fel ca în alte cazuri, ambiţia şi delaţiunea par a se fi potenţat reciproc.

Puşi în faţa unui fariseism disperat sau ambiţios, oglindit documentar într-atâtea ipostaze, ne confruntăm în final cu o întrebare : în ce măsură este duplicitatea avatarul omului comunizat ? Face ea parte din arsenalul necesar vieţii într-un regim totalitar ? Spre deosebire de cei care se plasează în mod deschis de o parte sau de alta a graniţelor ideologice, aceia care le confundă şi le încalcă rămân, de cele mai multe ori, neînţeleşi. Le putem descifra parcursul biografic, însă lipsesc instrumentele utile în identificarea resorturilor primare care au stat la baza deciziilor fundamentale ale acestor indivizi. Trocul cu un sistem totalitar însingurează omul, îl aserveşte şi îi retează capacitatea de a fi sincer cu sine şi cu ceilalţi. Devoalarea amestecului de adevăr şi minciună este, prin urmare, o provocare la care se poate răspunde doar în parte. Concluziile cercetărilor de faţă sunt însă convergente : înţelegerea nevoilor esenţialmente umane ale indivizilor şi folosirea acestora de către regim ca monedă de schimb au fost factori esenţiali în forţarea unei atitudini conformiste.

Alina Urs

Partea I

IDEOLOGIE ŞI PROFESIE

Liliana Corobca

Profilul cenzorilor din Direcţia Generală pentru Presă şi Tipărituri

Abstract. *The General Department for Press and Publications was founded in Bucharest in 1949, after the dissolution of the Ministry of Arts and Information (the former Ministry of Propaganda). As very little has been published so far about the internal life of the institution, this paper aims to answer the following questions, while relying mainly on archival documents : Who were the censors, how were they recruited and by whom ? What did their daily work consist of, what training methods were used on them ? What duties did a censor have ? What was the internal policy in terms of rewards and sanctions ? Moreover, we wish to understand the psychological profile of a censor during the communist regime. As censorship in communist Romania began by imitating the Soviet system, we will also discuss a couple of instances that allow for a comparison between the two institutions.*
In 1975, the General Department for Press and Publications was turned into the Committee for Press and Publications, while two years later, this committee was dissolved and its most important censorship tasks were transferred to the Council of Culture and Socialist Education (established in 1971), where many censors continued with their work.

Keywords : *censor, recruitment, censorship institution*

Cenzura s-a practicat încă din Antichitate şi a fost considerată de cele mai multe ori o ocupaţie onorabilă şi responsabilă. Secole la rând, profesia de cenzor nu a fost secretă, iar cei care o profesau erau adesea invidiaţi sau admiraţi. În Rusia ţaristă, de pildă, activitatea în acest domeniu era considerată prestigioasă, mulţi scriitori ruşi mândrindu-se cu această funcţie în secolul al XIX-lea (într-o listă a literaţilor-cenzori publicată oficial figurează scriitori importanţi, precum F.I. Tiutcev, S.T. Aksakov, I.A. Gonciarov, S.S. Mamontov, M.K. Lemke şi alţii[1]).

Regimul comunist a venit cu multe teorii utopice sau doar imposibil de pus în practică, printre acestea numărându-se şi abolirea oficială a cenzurii. În URSS, cuvântul „cenzură" nici nu figura în multe dicţionare, iar dacă exista totuşi, era descris ca fiind o activitate fie ţaristă, fie specifică ţărilor capitaliste sau unor epoci de mult apuse. În acelaşi timp, nici alte epoci, nici ţările capitaliste din secolul XX nu au cunoscut un mecanism atât de complex şi de sofisticat al cenzurii precum cel din regimul comunist. Chiar din primii ani de preluare a puterii bolşevice, în Rusia a fost înfiinţată o instituţie specială a cenzurii, denumită *Glavlit*[2], ce a servit drept model pentru câteva ţări ale blocului sovietic, printre care şi România.

---

1. Жирков, Г.В., История советской цензуры. Материалы к лекционному курсу по истории журналистики России XX века, спецкурсам, спецсеминарам по истории цензуры (G.V. Jirkov, *Istoria cenzurii sovietice. Materiale pentru cursul teoretic de istorie a jurnalisticii în Rusia secolului XX, pentru cursuri speciale, seminare speciale de istorie a cenzurii*), Editura Universităţii de Stat, Sankt-Petersburg, 1994, p. 24.
2. Direcţia Generală pentru Literatură şi Tipărituri (*Glavlit*) s-a înfiinţat pe 6 iunie 1922, la Moscova, şi a servit drept model pentru instituţiile cenzurii din România, Polonia şi Bulgaria. Denumirea acesteia a fost preluată de la vechea instituţie ţaristă „Direcţia Generală pentru Treburile Presei". În anii 1922-1933, *Glavlit*-ul a fost subordonat *Narkompros*-ului RSSR, o scurtă perioadă din anul 1953 (din martie până în octombrie) Ministerul Afacerilor Interne al URSS, fiind Direcţia Generală II, şi din 1934 până la desfiinţare – în 1991 – Consiliului de Miniştri al URSS. Printre atribuţiile instituţiei la înfiinţare figurau : controlul prealabil al tipăriturilor periodice şi neperiodice, al desenelor, fotografiilor, hărţilor etc., eliberarea permiselor (vizelor) de tipărire, alcătuirea listelor de tipărituri interzise pentru vânzare şi difuzare etc. Cu timpul, gama atribuţiilor şi a activităţilor acestei instituţii se va diversifica şi amplifica. Se desfiinţează în 1991, odată cu căderea regimului comunist.

Instituţia cenzurii în România comunistă

Direcţia Generală a Presei şi Tipăriturilor s-a înfiinţat la Bucureşti în 1949, în urma desfiinţării Ministerului Artelor şi Informaţiilor. Până în acest an, activităţile cenzoriale au fost efectuate de împuterniciţii Ministerului Propagandei (1945-1946), apoi de consilierii culturali (funcţionari ai Ministerului Artei şi Informaţiilor)[1]. Epurarea cărţilor a fost activitatea principală a cenzurii în primii ani de la înfiinţarea Direcţiei Generale pentru Presă şi Tipărituri, urmată de „apărarea secretului de stat" şi aplicarea acestui sistem mai ales în presă. Sarcinile primilor cenzori erau să controleze, pe baza unor liste, dacă librăriile, bibliotecile, depozitele şi anticariatele conţin cărţi interzise. Cu trecerea anilor, activitatea cenzorială se diversifică foarte mult, asemenea structurii şi atribuţiilor instituţiei. Aşa cum se precizează într-un raport al cenzurii, „dacă în primii ani DGPT îşi exercita controlul numai asupra presei şi tipăriturilor, astăzi în sfera noastră de control sunt cuprinse toate mijloacele de propagandă şi informare, de la ziar şi carte până la producţia de filme, teatru, televiziune şi importul şi exportul acestor genuri de materiale. Potrivit unor reglementări legale, îndeplinim de mai mulţi ani anumite sarcini privind sectorul economico-financiar al ziarelor şi publicaţiilor periodice, în scopul unei gospodăriri mai eficiente a fondurilor necesare apariţiei presei"[2].

Cu toate acestea, cuvântul „cenzură" era foarte rar întâlnit în documentele DGPT. Oamenii care lucrau acolo erau „lectori", „instructori", „inspectori", „împuterniciţi", iar activităţile de cenzurare se numeau „intervenţii" sau, foarte general, „control". Până în 1949 au existat comisii de cenzură, se făceau liste cu „domnii cenzori", deveniţi foarte repede „tovarăşi", dar cuvântul a dispărut treptat din vocabularul oficial al epocii. Fiind o instituţie semiclandestină, cu activităţi secrete şi foarte speciale, angajarea personalului (a cenzorilor) a constituit una dintre principalele probleme ale DGPT. La înfiinţare, în 1949, această instituţie a preluat funcţionarii Direcţiei Presei din fostul Minister al Propagandei. Dar, pentru sarcinile tot mai numeroase ale cenzurii, aceştia nu mai făceau faţă şi s-a pus problema „recrutării" de noi cadre.

1. Înainte de 1945 a existat „Serviciul Cenzurii", subordonat Ministerului Apărării Naţionale şi Ministerului de Interne, iar apoi, din 1937, Preşedinţiei Consiliului de Miniştri. O sursă bibliografică importantă pentru această perioadă este cartea lui Ioan Lăcustă, *Cenzura veghează*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2007.
2. Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond Comitetul pentru Presă şi Tipărituri (CPT), dosar 7/1969, ff. 101-102.

Recrutarea cadrelor

Într-un interviu despre cenzura sovietică, cenzorul rus Solodin[1] relatează cum avea loc angajarea noilor funcţionari ai *Glavlit*-ului :

> De obicei căutam colaboratori printre absolvenţii Facultăţii de Juridică ai Universităţii de Stat din Moscova şi ai altor universităţi moscovite. Şi era un concurs destul de serios. Mai întâi îi invitam, discutam cu ei, aflam structura lor psihologică. Ei veneau din institute atât de dornici de libertate, iar aici asta nu se poate. Urmăream ca omul să nu se frângă, să nu apară la el o fisură între datoria profesională şi dispoziţia sufletească. Unii nu se încadrau în colectiv – se mai întâmplă –, nu fiecare poate fi cenzor, acestora noi le găseam altceva de lucru şi ei erau primiţi cu dragă inimă în redacţiile ziarelor, la radio, ieşeau colaboratori minunaţi[2].

Într-un alt interviu luat unui cenzor polonez în 1980, la întrebarea : „Oricine poate fi cenzor ? ”, răspunsul este :

> Oricine are studii medii şi dorinţa de a lucra aici se poate angaja. Majoritatea sunt absolvenţi de facultăţi umaniste... Profesia este destul de feminizată, fiindcă este un lucru calm şi liniştit. Unii sunt ghidaţi de motive pecuniare, alţii cred că asta este calea cea mai bună de a apăra socialismul. Cineva crede că e un joc foarte captivant. Precum şahul[3].

Şi în România cei mai mulţi cenzori erau recrutaţi de la facultăţile cu profil umanist. În urma unei cereri, Comitetul pentru Învăţământul Superior de pe lângă Consiliul de Miniştri răspunde oficial şi în regim „secret” (nr. 575 din 15 martie 1952) că s-a aprobat ca un număr de studenţi de la Facultatea de Pedagogie a Universităţii „C.I. Parhon” (11 în total, dar probabil că numărul celor solicitaţi a fost mai mare) să lucreze în cadrul Direcţiei Generale a Presei şi Tipăriturilor, cu rugămintea de „a le crea condiţiuni acestor studenţi să înveţe pentru a nu rămâne în urmă cu

1. Vladimir Alekseievici Solodin (1930-1997) – funcţionar important în *Glavlit*, unde a lucrat timp de 30 de ani, fiind şi vice-directorul acestei instituţii.
2. Tatiana Goreaeva (coord.), Исключить всякие упоминания... Очерки истории советской цензуры (*Să se interzică orice referire... schiţe de istorie a cenzurii sovietice*), Minsk-Moscova, 1995, p. 319.
3. Jane Leftwich Curry (coord.), *The Black Book of Polish Censorship*, Random House, New York, 1984, p. 47.

examenele”[1]. Un document din luna august 1952 este mai lămuritor în privinţa procedurii de angajare a studenţilor : astfel, vicepreşedintele aceluiaşi Comitet pentru Învăţământul Superior, Costin Nădejde, precizează într-o notă trimisă tot în regim „secret” (nr. 1641/22.VIII.1952) că, „la cererea dvs. verbală de a vă aproba angajarea a 150 studenţi, vă informăm că, deoarece Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 527/951 interzice angajarea studenţilor în producţie, este necesar să obţineţi o aprobare expresă a Tov. Vice-Preşedinte al Consiliului de Miniştri Chişinevschi”[2]. Dintr-o altă notă din aceeaşi perioadă (anul 1953) reiese că mulţi studenţi erau angajaţi din primii ani de facultate şi, la absolvire, aveau deja vechime în muncă la DGPT :

> Anul acesta, un număr de 34 studenţi angajaţi la noi, vor absolvi facultăţile la care urmează. Aceştia au o vechime între 1-3 ani la DGPT, timp în care ei s-au specializat în munca noastră, deţinând prin aceasta şi o serie de secrete de stat. Datorită scoaterii din instituţia noastră a unor elemente necorespunzătoare, mulţi dintre cei de mai sus au primit munci de răspundere, ocupând funcţii de şefi de serviciu, şefi de echipe, secţii, etc. ex. : Drăghici Gh., Molho S., Cohn, Tarnovschi, Wolff, Chircoiaş ş.a. Nerămânerea lor la noi ar produce paralizarea sectoarelor noastre principale de muncă.
> În lumina celor arătate mai sus, vă rugăm a sprijini cererea noastră înaintată Comisiei Guvernamentale pentru repartizarea absolvenţilor, spre a ne fi repartizaţi definitiv studenţii din tabelul pe care l-am înaintat Ministerului Învăţământului Superior, după care vă anexăm o copie.
> Ţinând seama de faptul că avem şi studenţi a căror muncă este neapărat necesară în specialitatea pe care au studiat-o în facultate (medicina), am precizat în tabel că în aceste cazuri renunţăm la repartizarea studenţilor respectivi în instituţia noastră[3].

Cu timpul, procedura de recrutare se complică şi cenzorii studiază dosarele studenţilor, ca apoi să solicite angajarea acestora. De pildă, în 1962, Direcţia Personalului solicită Ministerului Învăţământului şi Culturii „10-15 dosare de cadre ale unor studenţi din anul V a Institutului de Ştiinţe Economice «V.I. Lenin», în scopul verificării acestora în vederea repartizării lor la Instituţia noastră în baza cifrei de plan care ne va fi aprobat”[4].

1. ANIC, CPT, dosar 19/1952, f. 78.
2. Idem, dosar 20/1952, f. 116.
3. Idem, dosar 5/1953, f. 84.
4. Idem, dosar 15/1962, f. 7.

Serviciul Personal (transformat în Serviciul Cadrelor) asigura, în principiu, angajarea cenzorilor în unitatea centrală (Bucureşti), dar un alt departament urma să se ocupe de împuterniciţii din provincie, cererea acestora fiind în continuă creştere din cauza numărului tot mai mare de ziare, edituri, muzee etc. care activau nu doar în oraşele mari româneşti, dar şi în localităţi mai mici. La doar câţiva ani de la înfiinţarea DGPT s-au deschis birouri unde lucrau împuterniciţi-salariaţi ai acestei instituţii în: Alba Iulia, Abrud, Aiud, Arad, Baia Mare, Botoşani, Braşov, Brăila, Călăraşi, Constanţa, Cluj-Napoca, Craiova, Deva, Galaţi, Iaşi, Jibou, Hunedoara, Mediaş, Miercurea Ciuc, Oradea, Piatra Neamţ, Petroşani, Ploieşti, Râmnicu Vâlcea, Reşiţa, Sibiu, Tecuci, Timişoara, Târgu Neamţ, Târgu Secuiesc, Turda, Lugoj, Vişeul de Sus etc.

Deoarece recrutarea a fost considerată întotdeauna una dintre cele mai dificile operaţiuni, a apărut necesitatea înfiinţării unui nou serviciu în DGPT, care să se ocupe direct de identificarea, angajarea şi „educarea" noilor cenzori. Acesta se va numi Serviciul Instructaj, apoi Direcţia Instructaj-Control. Într-un proces-verbal din 4 iunie 1952 al Serviciului Instructaj, primul punct al ordinii de zi, „recrutarea de noi delegaţi", este „sarcina cea mai importantă, dar şi cea mai grea de realizat". Din descrierea etapelor de recrutare reiese că au fost făcute mai multe propuneri (peste 30), apoi CC al PMR a dat „deslegarea" de a se lua legătura cu Comitetele de Partid care ar trebui să aprobe sau să respingă propunerile. În urma mai multor demersuri, „în cursul lunii mai au fost angajaţi 2 delegaţi noi la Sibiu şi Craiova". Cooperarea nu este ideală şi cenzorii se plâng din cauza dificultăţilor:

> Greutăţi în muncă avem din cauză că Comitetele de Partid promit că vor face şi vor trimite caracterizări, dar în realitate uită această sarcină, după ce noi vorbim cu ei. Ex. Bacău, Constanţa, Petroşani, Oraşul Stalin. Instructorii au mai stat de vorbă în această privinţă la Galaţi, unde au luat două propuneri, la Arad, Bacău şi Tecuci[1].

Se invocă deseori indiferenţa organelor de partid: „Recrutarea delegaţilor merge greu, nu putem avea autoritatea necesară în faţa Comitetelor de Partid. Acestea promit, dar nu fac nimic"[2]. Nici după doi ani situaţia nu se va schimba simţitor, aşa cum reiese dintr-un raport din 1954 al acestui serviciu:

1. Idem, dosar 23/1952, f. 28.
2. *Ibidem*, ff. 28-33.

> Munca delegaţilor noştri însă s-a lovit în general de unele greutăţi obiective, printre cele mai principale fiind aceea privind recrutarea de delegaţi pentru colectivele descompletate. Este o greutate care încă nu a putut fi rezolvată de Direcţia Generală, dar pentru învingerea căreia s-a cerut din partea unora din delegaţii noştri un efort deosebit. Este cazul colectivelor de la Petroşani, Galaţi, Constanţa, Bacău şi Câmpulung-Moldova, unde deşi sunt ziare cotidiene, nu avem decât un singur delegat. Este cazul, de asemenea, al colectivelor de la Cluj, Oraşul Stalin şi Oradea, care lucrează descompletate, unde se lucrează cu jumătate sau aproape jumătate din efectivul normal al colectivului[1].

Atribuţiile instructorilor DGPT

Angajaţii Direcţiei Instructaj-Control ajung cei mai buni specialişti în recrutarea şi formarea personalului, numindu-se nu „lectori I, II şi III", precum cei de la alte departamente, ci instructori. Cine erau aşadar instructorii şi care erau atribuţiile lor ? În acest departament ajungeau cei mai vechi şi mai experimentaţi cenzori. Într-o notă „cu privire la atribuţiile instructorilor Direcţiei Generale a Presei şi Tipăriturilor" se menţionează că aceştia „se deplasează periodic în judeţe, asigură o îndrumare unitară şi sistematică prin punerea la dispoziţia lectorilor a instrumentelor necesare, teoretice şi practice, aplicabile la specificul muncii fiecărui colectiv. Cunoaşterea directă, pe teren, a problemelor de muncă, îndrumarea concretă pe publicaţii şi materiale a lectorilor, rezolvarea la organul de partid a unor probleme deosebite pe care le ridică munca de lectură, stimularea preocupărilor individuale pentru pregătirea profesională şi politică, verificarea modului de aplicare a normelor şi dispoziţiilor de muncă de către lectori, cultivarea unor relaţii tovărăşeşti cu redacţiile şi a unui climat de muncă sănătos în colectivele DGPT din judeţe sunt unele sarcini mai importante din activitatea fundamentală a instructorului"[2]. Aşadar, una dintre atribuţiile principale ale instructorilor era „activitatea de teren", care cuprindea deplasările în provincie ale cenzorilor : „Deplasările sunt obişnuite (de îndrumare şi control), speciale (cu o sarcină sau două care se realizează în anumite condiţii) şi ocazionale (de înlocuire a unor lectori care se află pe o perioadă mai lungă în concedii medicale şi de odihnă, îşi satisfac stagiul militar, sunt concentraţi sau participă la cursurile de reciclare)"[3].

1. Idem, dosar 16/1954, ff. 1-2.
2. Idem, dosar 12/1976, f. 6.
3. *Ibidem*, ff. 7-8.

Cenzorii-instructori aveau de îndeplinit „sarcini cu caracter general”, adică erau obligaţi să analizeze activitatea împuterniciţilor, „apreciind intervenţiile şi semnalările efectuate în perioada dintre cele două deplasări”, să prezinte mostre ale unor „intervenţii mai deosebite efectuate în unităţile de specialitate din centrală, precum şi în colectivele de lectori din alte judeţe”, pentru exemplificare şi pentru a preîntâmpina eventualele greşeli ; tot ei transmit „noile indicaţii de muncă date de conducerea DGPT, precum şi rezolvarea problemelor ridicate de lectori, cu ocazia consfătuirilor de lucru sau a deplasărilor anterioare”, informează lectorii din provincie „în legătură cu sarcinile noi ce stau în faţa presei locale şi a activităţii de propagandă în general ; verifică permanent modul de aplicare a normelor şi metodelor noastre de muncă şi, acolo unde este nevoie, ia măsurile corespunzătoare pentru întărirea spiritului de disciplină în activitatea profesională ; controlează, împreună cu lectorii din judeţul respectiv sau singur, modul în care se aplică dispoziţiile DGPT în unităţile care deţin mijloace de imprimare sau de multiplicare ; îndrumă şi controlează activitatea şefilor de birou şi a responsabililor de colective, îi sprijină în organizarea judicioasă a muncii, în rezolvarea sarcinilor ce le revin ; recrutează, cu sprijinul comitetului judeţean de partid, noi cadre pentru munca de lector al DGPT şi verifică pregătirea profesională şi politică a acestora, înainte de angajare”[1].

În afară de „sarcinile generale” existau numeroase „sarcini concrete pe sectoare de activitate”. Acestea includeau „controlul ziarelor judeţene, revistelor social-culturale, producţiei editoriale locale şi universitare”. Instructorii trebuiau, de asemenea, să lectureze împreună cu împuterniciţii publicaţiile în curs de tipărire, „urmărind la aceştia capacitatea de sesizare, puterea de discernământ, calitatea şi modul de argumentare a semnalărilor” ; să ajute lectorii să formuleze observaţii la materiale, să le ierarhizeze şi să le prezinte argumentat, să discute observaţiile împreună cu comitetul judeţean de partid şi să transmită rezolvările redacţiilor, urmărind „respectarea metodologiei de lucru, corectarea ei dacă e cazul, relaţiile de muncă cu organul de partid, redacţiile şi alte instituţii cu care colaborăm”[2].

Şirul lung al sarcinilor nu se termină aici, instructorii fiind totodată obligaţi să controleze, „împreună cu lectorul de serviciu, unele emisiuni de radio care ridică probleme mai deosebite, urmărind aplicarea corectă a dispoziţiilor şi indicaţiilor de muncă privind acest sector” ; să participe „la

1. *Ibidem*, ff. 8-9.
2. *Ibidem*.

vizionările spectacolelor cu piese de teatru, a căror programare coincide cu deplasarea pe teren, îşi formulează observaţiile şi le comunică organului de îndrumare, urmărind pe parcurs, direct sau prin lectorul prezent la vizionare, respectarea indicaţiilor date" ; să viziteze expoziţiile şi secţiile de muzee ce urmează să fie deschise (dar şi pe cele deja deschise), formulând observaţii pe care le discută la comitetul judeţean de partid ; instructorul „merge la spectacolele cu piese aflate în repertoriu, în primul rând cele originale, precum şi cele clasice montate într-o concepţie nouă, exercitând prin aceasta atât un supracontrol, cât şi o verificare prin sondaj a respectării pe întreaga stagiune teatrală a rezolvărilor indicate"[1].

Acolo unde este cazul, şi „controlul tipografiilor, litografiilor şi tipografiilor uzinale, existente în judeţe" este sarcina instructorului, cu precizarea că acesta, „periodic, face un control prin sondaj la tipografiile locale şi cele uzinale din alte localităţi ale judeţului, unde nu există colective de lectori ai DGPT, în scopul documentării şi prevenirii executării unor tipărituri greşite politic sau care divulgă anumite secrete de stat" ; iar „de la caz la caz, controlează şi unele mijloace de multiplicare (xerox, ghestetner, piloris, romaior etc.) care sunt în dotarea diferitelor instituţii şi întreprinderi de pe raza judeţului"[2]. În funcţie de priorităţile instituţiei şi de situaţia din provincie, atribuţiile cenzorilor-instructori pot varia pe parcursul anilor.

Am acordat acestui document mai multă atenţie nu doar pentru a ilustra diversitatea sarcinilor şi activităţilor ce le reveneau instructorilor DGPT, ci şi pentru a exemplifica documentar o altă etapă din viaţa unui cenzor, şi anume formarea lui sau, în limba de lemn a cenzurii, „creşterea şi educarea cadrelor". Niciodată, niciunde nu au existat şcoli care să formeze cenzori, acestea nu au existat nici în regimul comunist. Proaspeţii angajaţi aveau, în cel mai bun caz, o foarte vagă idee despre viitoarele lor activităţi în instituţie şi erau total nepregătiţi. De aceea, imediat după recrutare şi angajare, urma de obicei o perioadă de câteva luni de pregătire a lor, de învăţare a meseriei. Cei angajaţi în unitatea centrală, în Bucureşti, erau susţinuţi de colegii cu experienţă, participau la seminare speciale etc. Instructorii se ocupau de soarta celor din provincie, iar, de câteva ori pe an, şi cenzorii din micile oraşe făceau deplasări la Bucureşti, care durau aproximativ două săptămâni, pentru a învăţa meseria.

1. *Ibidem*, f. 10.
2. *Ibidem*.

Educarea angajaţilor. Statistici

Una dintre cerinţele DGPT era ca angajaţii să aibă studii superioare : dintr-o „analiză a îndeplinirii planului de activitate al colegiului DGPT privind pregătirea profesională şi educaţia politică a salariaţilor” (din 1968) reiese că :

> Nivelul tot mai ridicat al materialelor pe care le controlăm (presă, carte, radio-televiziune, artă, etc.), complexitatea muncii au determinat preocuparea permanentă a conducerii instituţiei pentru ca toţi lucrătorii care fac munci de specialitate să aibă studii superioare. Ca urmare a acestei cerinţe s-a ajuns ca, în momentul de faţă, din cei 256 lectori şi împuterniciţi, 191 sunt absolvenţi de facultate cu examen de stat, 4 absolvenţi fără examen de stat, 18 urmează diferite facultăţi şi 43 au studii medii şi generale. Dintre cei care nu au studiile cerute de calitatea de lector, o parte sunt la o vârstă înaintată, iar altora nu le permite starea sănătăţii să-şi continue studiile. Aceştia au însă nivelul de pregătire necesar muncii, datorită eforturilor personale”[1].

Tabele cu numărul lectorilor care au studii medii sau superioare au existat până la desfiinţarea DGPT. În 1969, într-un discurs lung şi solemn care punctează activitatea instituţiei, ni se aduce la cunoştinţă că :

> În momentul desprinderii din fostul minister al artelor şi informaţiilor, DGPT dispunea de un colectiv de cadre eterogen, în general necorespunzător în raport cu cerinţele de mai sus, atât în capitală, cât şi în provincie. De aceea, la început a fost necesară o recrutare masivă de tineri, corespunzători din punct de vedere politic, care au fost pregătiţi ulterior în cadrul instituţiei, prin cursuri speciale, la diferite forme de învăţământ politic. De asemenea, încă în primii ani au fost angajaţi studenţi şi absolvenţi de şcoli medii care îndeplineau pe lângă condiţiile politice şi cele ale unei bune pregătiri teoretice. [...] Numeroşi lectori şi-au terminat studiile superioare de stat în paralel cu munca, au frecventat cu regularitate diferite forme superioare ale învăţământului de partid şi au participat activ la acţiunile organizate în instituţie în acest scop. Este semnificativ că în prezent, din totalul salariaţilor din sectoarele de specialitate din capitală şi provincie, 286 au studii superioare. [...] Existenţa unui număr de 243 de membri de partid din totalul de 393 de salariaţi este un factor esenţial în obţinerea unor rezultate pozitive în muncă şi a unor relaţii principiale, partinice, între membrii colectivului. [...] Munca de creştere şi educare a cadrelor a dus la formarea unui colectiv ataşat muncii instituţiei, închegat şi în general stabil. Din totalul salariaţilor, 170 au vechime de peste zece ani, 80 dintre

1. Idem, dosar 78/1967, ff. 125-126.

aceştia având aproape vârsta instituţiei[1] [amintim că „vârsta instituţiei" în 1969 era de 20 de ani !].

Desigur, nu doar studiile contau, ci şi multe alte criterii. Conform unui tabel (din anul 1961), „Situaţia centralizată" a funcţionarilor DGPT, cu excepţia Serviciului Administrativ, era următoarea : **Originea socială** : Muncitorească – 145 ; Ţărănească – 68 ; Colectivist – 19 ; Funcţionar – 75 ; Mic meseriaş – 22 ; Intelectual – 12 ; Subofiţer – 3 ; Birjar-curier, paznic-îngrijitor – 10 ; Agent sanitar – 3 ; Mic comerciant – 15 ; Comerciant – 2. **Apartenenţa politică** : PMR – 208 ; Candidat PMR – 18 ; UTM – 40 ; Membru sindicat – 108. **Studii** : Facultate – 186 ; Student – 25 ; Maturitate – 72 ; Şcoală Medie – 67 ; Şcoală Elementară – 24. **Vârsta** : Până la 24 de ani – 13 ; Între 25 şi 30 de ani – 97 ; Între 31 şi 35 de ani – 141 ; De la 36 de ani – 123. **Naţionalitatea** : Români – 257 ; Evrei – 57 ; Maghiari – 48 ; Germani – 9 ; Sârbi – 3. **Femei** : 146. **Bărbaţi** : 228. Numărul total al angajaţilor la acea dată era de 374[2].

În arhivele cenzurii pot fi studiate nu doar tabele cu „situaţia compoziţiei naţionale a salariaţiilor DGPT", ci şi numărul cenzorilor din unitatea centrală (Bucureşti) şi a celor din provincie, care au absolvit şcoala generală, au studii medii sau superioare, familia din care provin etc. Mai mult, s-au păstrat cărţile lor de muncă, în care se indică starea civilă, câţi copii au, unde s-au transferat, când s-au pensionat şi din ce motive. Într-un asemenea tabel (din 1964), de pildă, se urmăreşte compoziţia naţională a funcţionarilor pe ani ; cele trei naţionalităţi principale care lucrau în cadrul DGPT erau românii, maghiarii şi evreii (mai era şi categoria „Alte naţionalităţi") şi putem observa creşterea numărului de români, în comparaţie cu cel al altor naţionalităţi, în perfectă consonanţă cu politica vremii.

SITUAŢIA
compoziţiei naţionale a salariaţiilor DGPT[3]
Anul

Naţionalitatea	1954		1959		1964	
	Numeric	Procent	Numeric	Procent	Numeric	Procent
Români	275	73,14%	251	72,13%	333	73,84%
Maghiari	23	6,12%	35	10,34%	49	10,86%
Evrei	68	18,08%	50	14,37%	50	11,09%
Alte naţionalităţi	10	2,66%	11	3,16%	19	4,21%
Total :	376	100%	348	100%	451	100%

1. Idem, dosar 7/1969, ff. 101-110.
2. Idem, dosar 22/1961, f. 14 bis.
3. Idem, dosar 36/1964, f. 151.

Într-o notă[1] din anul 1970 se indică numărul cenzorilor din unitatea centrală (Bucureşti) şi a celor din provincie, care au absolvit şcoala generală, au studii medii sau superioare. Reproducem tabelul :

	CENTRALA	
Lector I	Lector II	Lector III
2 şcoală generală	1 şcoală generală	1 şcoală generală
8 studii medii	11 studii medii	1 studii medii
93 studii superioare	27 studii superioare	7 studii superioare
103	39	9
	PROVINCIE	
4 şcoală generală	2 şcoală generală	–
7 studii medii	23 studii medii	1 studii medii
37 studii superioare	11 studii superioare	4 studii superioare
48	36	5
Total general :		
151	75	14

Tabelul este relevant pentru noile cerinţe impuse cenzorilor, dar constituie şi un exemplu de statistică atentă care urmărea evoluţia angajaţilor. Un alt document interesant se intitulează „TABEL cu situaţia înscrierilor împuterniciţilor DGPT din provincie la învăţământul de stat pe anul 1962-1963 (situaţie existentă în urma demersurilor făcute în luna august a.c. prin instructori şi de către conducerea U.86 la organele locale de partid şi prin discuţii cu împuterniciţii în cauză)”[2]. Din acesta reiese regimul special de care se bucurau funcţionarii DGPT, dacă doreau să absolve o facultate (se înscriau pe listele speciale ale Comitetelor Regionale ale Partidului Muncitoresc, apoi Comunist, la facultăţile pe care şi le doreau).

Tovarăşi multilateral dezvoltaţi

Revenind la etapa imediat următoare angajării cenzorilor, vom observa că şi măsurile de „creştere şi educare” ale personalului au variat de la an la an. În anii ’50 se practicau angajamentele de îndeplinire şi depăşire a planului de muncă, într-un spirit oarecum „stahanovist”, specific epocii. Ceea ce îşi propuneau cenzorii într-un astfel de angajament erau :

1. Idem, dosar 75/1970, f. 29.
2. Idem, dosar 33/1961, f. 3.

1. Punctualitatea şi disciplina în muncă.
2. Ridicarea nivelului profesional şi politic prin citirea broşurii Kemenov[1] şi romanul *Mama* de Maxim Gorki.
3. Trierea materialului cuprins în cele trei lăzi din pivniţă (fostul Minister al Propagandei – Direcţia de Studii) (ANGAJAMENTE în vederea îndeplinirii în cele mai bune condiţiuni şi a depăşirii planului de muncă ce ne revine pe trimestrul II 1950)[2].

Se organizau şedinţe „politico-administrative”, în care se făceau angajamente pe echipe pentru fiecare serviciu sau direcţie. Într-un proces-verbal al unei asemenea şedinţe, „ţinută în ziua de sâmbătă, 4 nov. 1950 (!)”, aflăm că „tov. din Serviciul Controlul Cărţii şi-au luat – pentru ziua-record în cinstea celei de-a 33-a aniversări a Marei Revoluţii Socialiste din Octombrie – următoarele angajamente:

1) Echipa I compusă din M. Ionescu
C. Popescu
A. Carataşu
şi-a luat angajamentul să depăşească norma – în loc de 450, să întocmească 500 de fişe.
2) Echipa II compusă din
Cohn Mozes
Victoria Toma
şi-a luat angajamentul ca în loc de editurile Cartea Rusă şi Editura de Stat planificate pentru această zi, să sistematizeze cărţile tuturor editurilor.
3) Tov. Şerban şi-a luat angajamentul să citească 40 de pag. pe oră şi să fie cât mai vigilent, să nu aibă nici o scăpare în munca de control.
4) Tov. Constantinescu Calidasa şi-a luat angajamentul ca în loc de 100 de înregistrări să facă 130 de înregistrări de cărţi.
5) Tov. Dumitrache şi tov. Schäffer şi-au luat angajamentul să ia legătura cu conducerea instituţiilor de învăţământ superior pentru organizarea controlului programat pentru acest trimestru.
6) Tov. Antoinette Katz şi-a luat angajamentul să rezolve şi să expedieze toată corespondenţa şi din ziua aceea şi în restul timpului să lucreze la evidenţa cărţii pe anul 1950[3].

1. Kemenov Vladimir Semionovici (1908-1988) – critic şi istoric de artă din URSS. Între anii 1940 şi 1948 a fost preşedintele Asociaţiei Generale pentru relaţiile culturale ale URSS cu străinătatea (VOKS), care contribuia la impunerea realismului socialist în blocul sovietic. Broşura la care se face referire conţinea directive în acest sens.
2. Idem, dosar 14/1950, f. 11.
3. Idem, dosar 14/1950, f. 161.

Aceasta era atmosfera în 1950. Dar pretenţiile faţă de educarea cadrelor au crescut foarte mult şi foarte repede. Deja în 1958 se făceau planuri de acţiune „pentru întărirea muncii de educaţie în rândurile lucrătorilor din DGPT”, cu obiective clare : „1. Formarea de intelectuali multilaterali, cu un profil bine conturat şi cu tendinţe novatoare. 2. Apropierea de realităţile social-economice pentru promovarea partinităţii în aprecierea fenomenelor din viaţă. 3. Cultivarea spiritului colectiv şi interesului faţa de problemele obşteşti”[1]. Pentru atingerea acestor obiective, o atenţie sporită trebuia acordată învăţământului de partid (primul pe listă). Acesta presupunea „o analiză asupra desfăşurării studiului, pentru : a) respectarea obligaţiilor în cadrul formei ; b) în ce măsură problemele de studiu corespund nivelului şi profilului de pregătire”, pentru anul de învăţământ în curs. Tot aici se va avea în vedere şi studiul individual, unde „a) daca e cazul ca unii care şi-au ales teme ce nu dau rezultate să le schimbe ; b) fiecare lector să-şi stabilească o lucrare pe care o prezintă, pe baza studiului individual”[2]. Pentru viitorul an de învăţământ s-a propus, printre altele, ca :

> În funcţie de specialitatea şi nivelul celor ce studiază să se stabilească cercuri pe specialităţi în care periodic să se discute probleme de studiu ; organizaţiile de masă împreună cu conducerile serviciilor să stabilească planuri de referate ce se vor ţine în cadrul serviciilor pentru ca acestea să fie încadrate în temele de studiu individual ; în funcţie de nevoile serviciilor, golurile în cunoştinţele lectorilor şi nivelul lectorilor, se întocmeşte un tabel cu teme ce urmează a fi recomandate lectorilor (pe serv.) pentru studiu individual[3].

În afară de învăţământul de partid, lista conţinea activităţi de „informare multilaterală a lectorului” care cuprindeau „urmărirea aplicării H[otărârilor] cu privire la cetirea publicaţiilor obligatorii”, de asemenea, „informarea din principalele periodice se va realiza prin întocmirea de fişe de lectură care să cuprindă ceea ce aduce mai important (într-o pagină la maşină) fiecare număr de periodic”. Există şi activităţi mai ciudate, ca, de pildă, „se va multiplica şi transmite la toate serviciile prezentările scriitorilor străini ce se întocmesc la gară”[4]. Se va face un plan al referatelor pentru toate serviciile şi se vor organiza, la fiecare două luni, „conferinţe de informare profesională” cu toţi salariaţii. Trimestrial, se vor organiza întreceri pe

1. Idem, dosar 7/1958, f. 9.
2. *Ibidem*, f. 9.
3. *Ibidem*, ff. 9-10.
4. *Ibidem*, f. 10.

principiul concursului „Drumeţii veseli”. Se organiza concursul „Iubiţi cartea”, unde trebuiau să se „antreneze” lectorii, ulterior făcându-se anchete „în rândul lectorilor în legătură cu cetirea de către aceştia a beletristicei”. Săptămânal, lectorii trebuiau să meargă la filme şi teatre („fiecare serviciu printr-un membru al colectivului să procure bilete”), iar la fiecare două săptămâni „să se prezinte filme noi la care pe piaţă se procură greu bilete”. Tot la capitolul „dezvoltare multilaterală” intrau activităţile legate de „folosirea largă a Colţului Roşu”, adică :

a) constituirea unui colectiv de coordonare a activităţii (din 5 persoane)
b) întocmirea unui program de activitate de perspectivă a Colţului Roşu, care să cuprindă
– şezători (literare, muzicale etc.)
– cercuri (de alfabetizare muzicală, creaţie literară, limbi străine, fotografi amatori etc.)
– probleme profesionale (consfătuiri pe diferite teme, prezentarea unor referate care au fost considerate în servicii ca având o valoare deosebită etc.)
c) amenajarea corespunzătoare a Colţului Roşu[1].

Dacă primele două categorii de activităţi urmăreau formarea ideologică şi profesională a funcţionarilor DGPT, ultima categorie urma să dezvolte *spiritul colectiv, interesul pentru problemele obşteşti şi sentimentele patriotice.* Iată câteva activităţi propuse la acest capitol :

1. Dezvoltarea multilaterală a activităţii sportive.
a) fiece lector ce îndeplineşte condiţia fizică să facă un anumit sport
b) cercul sportiv sa-şi întocmească un plan de perspectivă pentru activitate multilaterală (între care gimnastica, woley, popice, handbal feminin etc.)
2. Activizarea organizaţiei AVSAP[2]
a) cuprinderea salariaţilor nemembri
b) trecerea la instrucţia de front şi mânuirea armelor, cu toţi membrii AVSAP
c) crearea de cercuri radio, tff[3], cercetare

1. *Ibidem*.
2. Asociaţia Voluntară pentru Sprijinirea Apărării Patriei, înfiinţată în 1952, după model sovietic, a fost o organizaţie paramilitară de masă, în care putea activa, pe bază de voluntariat, orice cetăţean al RPR care împlinise vârsta de 16 ani. A fost desfiinţată pe 3 martie 1962, prin contopirea ei cu Uniunea de Cultură Fizică şi Sport (pentru mai multe detalii, vezi „Gata pentru muncă patriotică ! ”, *Evenimentul zilei*, 17 octombrie 2006, disponibil online la adresa www.evz.ro/detalii/stiri/gata-pentru-munca-si-aparare-415206.html, accesat pe 21.10.2016).
3. Telegrafie fără fir.

3. Antrenarea salariaţilor la acţiuni de muncă voluntară.
4. Organizarea permanentă de excursii
– în întreprinderi industriale
– în unităţi socialiste agricole
– locuri istorice în afara Bucureştiului
– locuri pitoreşti
5. Reuniuni cu programe artistice.
6. Cuprinderea salariaţilor cu sarcini.
a) să se întocmească o situaţie cu salariaţii ce au sarcini obşteşti permanente.
b) salariaţii fără sarcini permanente să primească răspunderea pentru organizarea diferitelor acţiuni ocazionale (excursii etc.)[1].

Este destul de dificil de urmărit în fondul documentar al cenzurii în ce măsură toate punctele proiectului au fost îndeplinite, dar cel puţin în acea perioadă s-a ţinut cont de acest proiect, iar educaţia de partid, precum şi cea profesională li s-au aplicat cenzorilor, adaptate mereu la noile schimbări sociale, până la desfiinţarea DGPT.

În afară de acest set complex de activităţi, cenzorilor li se ofereau sistematic modele de intervenţii după care să se orienteze în activitatea lor, se practica lectura în paralel, când acelaşi text era citit de un începător şi de un cenzor cu experienţă. Perioada de „alfabetizare" putea să dureze până la doi ani, dar cei mai mulţi aveau nevoie de doar câteva luni pentru a deveni profesionişti în noua meserie.

Premii şi pedepse

Pentru a susţine randamentul (şi disciplina) cenzorilor, un aspect important îl constituiau premierile sau pedepsele. Sistemul românesc a avut drept model instituţia similară din Uniunea Sovietică. Ce trebuia să facă un cenzor ca să fie premiat? Un exemplu este cazul lui A.A. Maceret, care „a citit cu multă atenţie şi responsabilitate volumul *Statul suntem noi* de B. Almazov şi a descoperit defecte politice serioase, privind relaţiile cu R.P. Chineză care nu mai corespund actualităţii". Maceret a făcut un referat asupra cărţii în urma căruia au fost reţinute 75.000 de exemplare şi a fost oprită tipărirea întregului tiraj, în total 150.000 de exemplare[2]. Pentru

1. ANIC, CPT, dosar 7/1958, ff. 10-11.
2. Pentru alte exemple de acest fel, vezi A.V. Blium (ed.), Цензура в Советском Союзе, *1917-1991* (*Cenzura în Uniunea Sovietică, 1917-1991*), ROSSPEN, Moscova, 2004, pp. 516-517.

astfel de „merite deosebite”, cenzorii sovietici erau premiaţi cu suma de 30 de ruble. „Cât de mare era această sumă *biblică* de 30 de ruble ? ”, se întreabă istoricul V. Volovnikov, specialist rus în domeniul cenzurii. Vom remarca în legătură cu aceasta că, de pildă, salariul directorului adjunct al Direcţiei Generale era în 1974 de 500 de ruble, al celor doi adjuncţi simpli, 450 de ruble, şeful serviciului primea 400 de ruble, loctiitorii lui, 350, redactorul principal, 210-230 de ruble, redactorul, 170-190 de ruble, inspectorul, 120. În plus, la salariu se mai adăugau sporuri personale şi sporuri pentru cunoaşterea limbilor străine : europene, 10%, orientale, 20%[1].

În arhivele româneşti, exemple de premiere se găsesc din abundenţă, semn că era o practică obişnuită şi că această formă de încurajare era considerată una dintre cele mai eficiente măsuri educative. De pildă :

> În *Carnetul Agitatorului* nr. 1/ianuarie 1961 al Comitetului Regional PMR – Suceava, în pagina 10-a, într-un material de propagandă care trata despre alegerile de deputaţi din 5 martie a.c. se scria : „Echipele artistice trebuie să prezinte programe la Căminele Culturale cu ocazia adunărilor de *demascare* [corect „desemnare”] a candidaţilor FDP.

Mai departe se scria :

> *În întreaga lor muncă agitatorii trebuie să sublinieze că toate realizările poporului nostru ar fi fost posibile* [corect „nu ar fi fost posibile”] *fără conducerea încercatului nostru partid marxist-leninist*. Împuternicitul DGPT de serviciu, tov. Timingeru Gh., lecturând cu simţ de răspundere materialul, a sezisat greşelile de mai sus, fapt pentru care propunem premierea sa excepţională cu suma de lei 300[2].

Remunerarea se putea oferi nu doar pe baza unor rezultate concrete sau a unor intervenţii bune, ci şi reieşind din activitatea ultimelor luni sau în preajma unor sărbători. În acest sens, exemplară este înştiinţarea trimisă împuternicitului DGPT din Piatra Neamţ, pe 14 iulie 1961 (astfel de înştiinţări au fost trimise şi altora) :

> În ultimul timp activitatea dv. a crescut. Această creştere a avut la bază spiritul de răspundere, ataşamentul pentru muncă şi pregătirea politico-ideologică şi profesională. Aportul bun pe care-l aduceţi în munca profesională a permis conducerii instituţiei rectificarea salariului dv. de la 1350 lei la 1550 lei. Aceasta

1. *Ibidem*, p. 518.
2. ANIC, CPT, dosar 32/1961, f. 242.

trebuie să vă mobilizeze la o muncă din ce în ce mai bună, mai politică, mai de răspundere ; acest lucru se poată obţine în primul rând prin lichidarea lipsurilor ce mai există încă în activitatea dv.[1].

Pe lângă mărirea salariilor sau a primelor de tot felul, cenzorii se bucurau de anumite avantaje inaccesibile muritorilor de rând. De pildă, la un moment dat, DGPT solicită pentru Ludovic Tarnovschi, director general-adjunct al instituţiei, o autorizaţie de la Asociaţia Generală a Vânătorilor şi Pescarilor pentru „împuşcarea unui cerb carpatin în regiunea Braşov, punctul Babarunca”[2]. Referindu-se la situaţia cenzorilor, aceste „personaje cenuşii din birocraţia de mijloc”, cenzorul polonez Strzyżewski susţine că aceştia aveau privilegii speciale, „în timp ce tinerii polonezi trebuiau să stea la rând 15 ani pentru un apartament, cenzorii erau puşi primii pe listă. Cei de rang înalt puteau să folosească magazinele speciale alimentare ale partidului şi locuri de vacanţe. Toţi cenzorii erau scutiţi de a apărea în faţa curţii pentru răspundere civilă sau penală”[3]. Şi cenzorii români beneficiau de privilegii asemănătoare.

O altă formă de răsplată şi încurajare erau distincţiile. Cu ocazia unor sărbători oficiale, cenzorii erau de obicei decoraţi. Un tabel întocmit de Valerian Ionescu, directorul Serviciului Instructaj-Control, prezintă o listă cu opt cenzori din provincie, care „au fost decoraţi cu ocazia Aniversării a 40 de ani de la înfiinţarea PCR”[4] , primind Medalia Muncii. Cenzorii îşi petreceau vacanţele în străinătate ; vom întâlni şi liste lungi cu tovarăşi „aprobaţi” pentru petrecerea concediului departe de hotarele ţării, ceea ce constituia un lux de care puţini beneficiau.

Dar şi pedepsele – însemnând mustrări sau tăieri salariale – puteau fi, la fel de bine, un motiv pentru o activitate mai calitativă şi mai intensă. Se putea întâmpla (mai rar) ca greşeala cenzorului să ducă la concedierea şi judecarea lui. De pildă, un cenzor sovietic, cu o vechime de 15 ani în muncă, a uitat „Lista datelor care constituie secrete de stat” într-un taxi şi a fost găsită de un funcţionar al ambasadei lituaniene, care i-a înapoiat-o. Kliment Voroşilov (preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem) îi descrie cazul lui Stalin şi cere ca cenzorul să fie dat în judecată şi pedepsit. Stalin

1. *Ibidem*, f. 143.
2. Idem, dosar 15/1962, f. 48.
3. Jane Leftwich Curry (coord.), *op. cit.*, p. 48.
4. ANIC, CPT, dosar 32/1961, f. 147.

semnează că e de acord[1]. Sau cenzorul V.A. Aleşin a permis ca în ziarul moscovit *Leninskie iskrî* (*Flăcări leniniste*) din 10 decembrie 1960 să se publice un articol cu date nedifuzabile privind funcţionarea unei fabrici : „În legătură cu faptul că Aleşin a avut greşeli importante şi mai înainte şi că lipsa lui de atenţie poate duce la grave încălcări ale regulamentului Glavlit URSS, consider necesar ca Aleşin să fie eliberat din funcţie”[2]. La începutul anilor ’80, un alt cenzor sovietic fura şi vindea pe piaţa neagră cărţi din străinătate. A fost dat de asemenea în judecată[3]. (Un caz similar a existat şi în România, când cenzorul Petre Săbădeanu a făcut comerţ cu Biblii provenind din străinătate[4].)

Motivele pentru pedepsire puteau fi cele mai diverse şi vom menţiona un singur exemplu :

> În ziarul *Hargita* – Miercurea Ciuc din 29.XII.1973 a apărut următoarea informaţie, înserată printre anunţurile de decese : „Astăzi, la prânz, orele 12,30 vor fi dezvelite, în piaţa Muzeului din Miercurea Ciuc, statuile lui Petőfi Sándor şi Nicolae Bălcescu. Familia îndoliată”.

Apariţia acestei greşeli a fost facilitată şi de lectorul DGPT, tovarăşul Nagy Ştefan, care, încălcând metodele de muncă, a acceptat să primească pagina la lectură într-un singur exemplar, acordând viza nu pe pagina lecturată, ci pe o pagină adusă ulterior din tipografie. În pagina primită la lectură, ştirea era formulată fără sintagma „Familia îndoliată”. În legătură cu plasarea ei printre anunţurile mortuare, lectorul DGPT nu a avut nici o observaţie.

Până la depistarea întâmplătoare a greşelii, o parte a tirajului a fost difuzată.

Comitetul judeţean Harghita al PCR a recomandat biroului organizaţiei de bază ca vinovaţii pentru apariţia acestei greşeli să fie puşi în discuţia adunării generale de partid. Să fie sancţionaţi pe linie administrativă.

---

1. L.V. Maximenkov (ed.), Большая цензура. Писатели и журналисты в Стране Советов. *1917-1956* (*Marea cenzură. Scriitorii şi jurnaliştii în Ţara Sovietelor. 1917-1956*), Izd. Materik, Sankt-Petersburg, 2005, p. 390.
2. *Ibidem*, p. 392.
3. Vezi interviul cu V.A. Solodin, Исключить всякие упоминания... Очерки истории советской цензуры (*Să se interzică orice referire... schiţe de istorie a cenzurii sovietice*), p. 327.
4. Liliana Corobca (ed.), *Instituţia cenzurii comuniste în România*, *1949-1977*, vol. II, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2014, pp. 300-305.

> De la angajarea sa la DGPT, pe 1 martie 1970, până în prezent, tovarăşul Nagy Ştefan a săvârşit mai multe abateri de la disciplina muncii, pentru care a fost sancţionat de două ori.
> – La 2 noiembrie 1970, pentru o greşeala apărută într-un material oficial, publicat în ziarul *Hargita*, a fost sancţionat cu retrogradare în funcţie pe timp de două luni.
> – La 25 noiembrie 1972, încălcând indicaţiile conducerii instituţiei cu privire la eliminarea definitivă a unui material din ziarul *Hargita*, tovarăşul Nagy Ştefan l-a vizat, iar materialul a apărut. Cu acest prilej i s-a dat un ultim avertisment verbal.
> Întrucât tovarăşul Nagy Ştefan a încălcat din nou normele de lucru, propunem sancţionarea sa cu retrogradare în funcţie de la lector principal gradaţia a IV-a la lector principal gradaţia a III-a pe o durată de 3 luni. Totodată, propunem să i se dea un ultim avertisment scris[1].

În situaţiile în care nu depistau greşelile, cenzorii erau acuzaţi de „lipsă de răspundere şi superficialitate în muncă", „pripeală dovedită" în îndeplinirea sarcinilor principale de serviciu şi li se aplica de obicei sancţiunea „retrogradarea pe trei luni" sau „mustrare cu avertisment"[2]. Un cenzor putea fi retrogradat, „prin trecerea sa din funcţia de lector II cu salariul lunar de lei 1,200 în funcţia de lector III, cu salariul brut lunar de lei 900", pentru că s-a prezentat la serviciu „peste ora începerii programului în stare de ebrietate"[3]. Putem consulta zeci de decizii în care cenzorii, cândva premiaţi, puteau fi retrogradaţi. În 1953 „se aplică tov. SCHWARZ IRINA, director adjunct serviciul Presa Externă, sancţiunea «retrogradare» în funcţie pe timpul 1.II-1.IV.1953, pentru abateri în metodele muncii de conducere a serviciului. Pentru acest timp salariul se reduce de la categ. XIX/3 la XIII/3"[4] ; în 1958 „se aplică tov. NICOLESCU VASILE, de la U. 28, sancţiunea retrogradarea în funcţie pe perioada 1.IV.1958 – 31.V.1958, pentru neaplicarea instrucţiunilor de serviciu şi greşeala gravă făptuită în îndeplinirea sarcinilor sale profesionale"[5]. După cum vedem, formula nu s-a schimbat, dar, în ultimii ani de funcţionare a DGPT, asemenea decizii sunt tot mai rare, fie cenzorii greşeau tot mai puţin, fie metoda nu mai era considerată la fel de eficientă.

1. ANIC, CPT, dosar 2/1974, ff. 11-12 (data : 7.I.1974).
2. Idem, dosar 20/1958, f. 198.
3. *Ibidem*, f. 46.
4. Idem, dosar 6/1953, f. 39.
5. Idem, dosar 20/1958, f. 38.

Tot pentru a avea rezultate cât mai bune, în cadrul DGPT se făceau rapoarte „de analiză minuţioasă a întârzierilor şi învoirilor de la muncă, pentru a descoperi eventualele fisuri în activitatea noastră în primul semestru din acest an şi a trage concluziile necesare pentru viitor”[1] (cităm dintr-un document din 1972). Este expus, pe departamente, numărul de ore lipsite, apoi sunt prezentate, pe rând, toate persoanele care au întârziat, precum şi motivele invocate :

> – la Publicaţii tovarăşele Agapie Achilina cu 36,40 ore în 24 învoiri şi Daroga Magdalena cu 32,20 ore tot în 24 învoiri, ambele pentru policlinică, au însumat mai mult de jumătate din învoirile realizate pe întreaga unitate ; – la Import-Export tovarăşele Iordan Alina cu 21,33 ore în 13 învoiri policlinică şi Tornioş Valeria cu 34,25 ore în 12 învoiri personale (din care una de 6 ore şi alta de 5,30 ore) deţin primele locuri. [...] Este şi o problemă de echitate să atragem atenţia acestor tovarăşi, cât şi acelora care gândesc în acest mod, că nu au o atitudine corectă, comunistă nici faţă de colegii din unitate, nici faţă de interesele muncii. Aceste ore înseamnă în fapt o pierdere apreciabilă din timpul de lucru care poate avea repercusiuni atât asupra calităţii muncii noastre, cât şi asupra operativităţii, a realizării la timp a sarcinilor ce revin instituţiei noastre şi deci nouă fiecăruia.
> Întârzierile nu însumează pe ansamblu prea multe ore pierdute, dar din analiza lor se desprind unele aspecte semnificative – spre exemplu faptul că tovarăşii de la Secretariat au realizat cel mai mare număr de ore întârziere pe instituţie : 8,58 ore din totalul de 28,18 ore. Această situaţie se datorează în special faptului că tov. Botez a avut întârzieri de 2,30, 2,05, 0,55, 0,30 ore, cât şi faptului că tovarăşa Ion Ioana are 21 întârzieri până acum – o cifră deasemeni record pe instituţie[2].

Concluzia la care ajung responsabilii de întârzieri :

> Conducerea instituţiei, Comitetul de partid şi Comitetul sindicatului consideră că este o datorie patriotică a fiecărui lucrător al instituţiei de a folosi cu conştiinciozitate, conform cerinţelor actuale, timpul de muncă, pentru îndeplinirea la timp şi la un nivel calitativ superior sarcinile ce le avem[3].

Pentru o activitate cât mai bună şi un randament exemplar se ţinea cont şi de bolile de care sufereau cenzorii. Într-un raport intitulat sugestiv „Unele

1. Idem, dosar 6/1972, f. 65.
2. *Ibidem*, ff. 66-69.
3. *Ibidem*.

aspecte ale morbidităţii" (1972), vom găsi că angajaţii DGPT sufereau de psihonevroze, maladii digestive, cardiovasculare, pulmonare etc., toate monitorizate şi analizate minuţios :

> Analizând repertoarul salariaţilor instituţiei aflat la policlinica „Alexandru Sahia", în care sunt prinse maladiile cronice de care suferă tovarăşii din evidenţa policlinicii, reies următoarele date :
> A. Psihonevroze. Dintr-un total de 279 salariaţi în Bucureşti, sunt bolnavi 64, respectiv 22,9%. Procentul cel mai mare îl dau : serviciul „Radio-televiziune" (42%), Direcţia „Import-Export" (32,4%), serviciul „Contabilitate" (28,5%), Serviciul „Literatură" (30%) şi Direcţia „Instructaj" (25%). Cele mai puţine cazuri le au serviciile „Personal" (0), Direcţia Administrativă (9%) şi serv. „Ştiinţă şi Tehnică" (9%).
> Apreciindu-se cazurile mai deosebite, reiese că pe primul plan se situează serviciul „Radio-televiziune" (21%), Direcţia „Literatură" (15%) şi serviciul „Contabilitate" (14,2%), cele mai puţine cazuri grave fiind la Direcţia „Administrativă" (3%) şi Direcţia „Tipărirea Presei Centrale" (3,5%). Dăm exemple din acei tov. care nu au luat concedii medicale : Radian R., Ionescu Blanche, Andreescu E., Enescu Veronica, Kardoş E., Turcaş E., Cracă.
> B. Maladii digestive. În acestea intră ulceroşii şi hepatobiliarii în primul rând. Totalul celor bolnavi se ridică la 64 (dintre care 24 hepatobiliari, 10 ulceroşi şi 30 alte maladii digestive), adică 22,9%. Procentul cel mai mare îl dau serv. „Contabilitate" (57%), „Artă" (50%), Direcţia „Publicaţii" (45,4%), Direcţia „Literatură" (35%), Serviciul „Personal" (33%), Serviciul „Secretariat" (30,6%), Serv. „Ştiinţă şi Tehnică" (27,2%) şi Direcţia „Instructaj" (25%). Procentul cel mai mic îl au Serviciul „Ideologie" (11%) şi Direcţia Administrativă (12%). În raport cu gravitatea cazurilor, procentul cel mai ridicat îl dau Direcţia „Publicaţii" (18%), Serv. „Artă" (16,6%), Serv. „Contabilitate" (14,2%) şi Direcţia „Literatură" (10%), iar cel mai mic Dir. „Administrativă" (3%) şi Dir. Tipărirea Presei Centrale (3,5%). [...]
> Procentele arătate trebuie corectate în sensul că au fost raportate la numărul la zi al salariaţilor fiecărei unităţi. În realitate trebuie ţinut seama de faptul că în ultimul timp în unităţile de lectură au venit un număr de tineri, care nu pot fi luaţi în aprecierea justă a morbidităţii. Aşa, spre pildă, raportarea cazurilor de boală este în mod real de calculat : la Direcţia „Instructaj" la 10 salariaţi în loc de 16, la Serv. „Ideologie" la 14 salariaţi în loc de 18, la Serv. „Ştiinţă şi Tehnică" 19 în loc de 22, la Direcţia „Literatură" la 17 în loc de 20 etc. Reiese astfel că procentele de morbiditate sunt în realitate mai mari decât cele prezentate de noi, dacă ţinem seama că cifrele ar trebui raportate la salariaţii care au o vechime mai mare, de peste 10 ani.
> Considerăm că propunerile făcute de noi în informarea privitoare la certificatele medicale sunt valabile în mod general pentru reducerea morbidităţii[1].

1. *Ibidem*, ff. 138-141.

Acesta este un exemplu nu doar de monitorizare atentă a cenzorilor, ci şi de stabilire a limitelor pentru volumul lor de lucru. Din 1949, anul înfiinţării DGPT, şi până în 1977, numărul cenzorilor a fost destul de constant, între 250 şi 350 de angajaţi, iar sarcinile şi atribuţiile acestora s-au mărit de zeci de ori, la fel şi volumul de muncă (când plecau la alte instituţii, cenzorii invocau deseori starea precară de sănătate). A existat chiar şi o secţie de „mişcare a cadrelor”, s-au păstrat cărţile de muncă ale tuturor angajaţilor, caracteristici ale fiecărui cenzor[1]. Astfel încât, chiar dacă documentul poate părea amuzant cititorilor de azi, cred că „reducerea morbidităţii” în rândul cenzorilor era unul dintre obiectivele serioase ale şefilor DGPT.

În 1975, Direcţia Generală a Presei şi Tipăriturilor devine Comitetul pentru Presă şi Tipărituri (CPT), se fac multe transformări în instituţie, printre care micşorarea numărului de angajaţi. De pildă, dacă la 1 martie 1977 erau 350 de funcţionari, la 29 iunie 1977 rămăseseră numai 286. CPT se desfiinţează în 1977 şi sarcinile principale ale cenzurii sunt preluate de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, unde vor fi transferaţi o mare parte din cenzori, care îşi vor urma nestingherit activitatea[2].

Cu toate că există foarte multe documente privind viaţa şi activitatea cenzorilor (aici sunt prezentate doar câteva), ar fi foarte dificil de conturat un profil unic şi clar al acestora. De-a lungul anilor, DGPT a avut sarcini şi obiective diferite, iar criteriile de angajare au variat. Dacă în primii ani au contat originea „sănătoasă” şi apartenenţa la partid (PMR) sau neafilierea la alte (foste) partide, cu timpul cerinţele se înmulţesc şi devin tot mai sofisticate. Noilor angajaţi li se solicită studii superioare (ideal e să fie încadraţi într-o instituţie superioară cu profil umanist, studenţi în ultimii doi ani de învăţământ), simţ politic, discernământ; în acest sens se alcătuiesc tabele, statistici, sunt înregistrate rezultatele la învăţătură ale studenţilor, până şi restanţele acestora la sesiuni. Erau încurajaţi să-şi continue studiile, erau înscrişi de obicei, în regim special, la tot felul de cursuri mai puţin accesibile muritorilor de rând, învăţau limbi străine, li se creau condiţii în cadrul DGPT să susţină examenele şi să absolve cu succes studiile. Judecând după acest aspect, îi putem considera nişte privilegiaţi şi profitori ai sistemului, mai ales deoarece îşi puteau petrece şi vacanţele în străinătate, puteau vâna cerbi prin munţi etc.

1. Vezi „Cenzorul. Personaj principal”, în *Instituţia cenzurii comuniste în România, 1949-1977*, vol. II, ed. cit.
2. Vezi „Desfiinţarea cenzurii”, în Liliana Corobca, *Controlul cărţii. Cenzura literaturii în regimul comunist din România*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2014, pp. 258-267.

Pe de altă pare, nici sarcinile şi atribuţiile angajaţilor DGPT nu erau identice şi nu presupuneau aceleaşi activităţi pentru toţi. Am văzut, când am urmărit procesul de recrutare al cenzorilor, în ce consta activitatea unui instructor (care putea fi identificată la un moment dat cu aceea a unui securist). Activitatea cenzorilor s-a diversificat atât de mult, încât, dacă cei de la Direcţia „Literatură" sau „Ştiinţe Sociale" citeau manuscrise şi tăiau din ele, cei mai mulţi angajaţi de la „Import-Export", de pildă, absolvenţi ai facultăţilor de limbi străine, puteau, ca activitate principală, să citească ani în şir publicaţii în limbi străine şi să traducă materialele care conţineau cuvintele „România", „Ceauşescu", „regimul comunist" etc. Aceştia îndeplineau mai mult sarcini de traducere decât de cenzurare propriu-zisă a textelor. Deşi aveau dreptul să propună în notele lor importul sau difuzarea unor cărţi, soarta publicaţiilor străine nu o hotărau cenzorii de rând, ci cei care se aflau mai sus pe scara ierarhică decât angajaţii DGPT (adică sus-puşii Secţiei Propagandă şi Agitaţie ai partidului). Angajaţii serviciului „Biblioteci-Secretariat-Muzee", care în anii '50 încă mai erau implicaţi în procesul de epurare a cărţilor, în anii '60-'70, când această sarcină a trecut pe seama altora (a bibliotecarilor, în primul rând), s-au transformat în „salvatori" ai ediţiilor bibliografice rare şi valoroase, pe care le extrăgeau din depozite umede şi prăfuite, deplângând prin referate distrugerea patrimoniului naţional.

În ansamblu, activitatea cenzurii este profund reprobabilă şi nocivă, odioasă chiar, contribuind enorm la menţinerea şi întărirea regimurilor comuniste. În detaliu, analizând activitatea concretă a fiecărui cenzor în parte, de la recrutare până la pensionare, vom urmări activitatea unui funcţionar mediu, îndoctrinat intens şi folosit la maximum de sus-puşii timpului. Cenzorii nu aveau un asemenea grad de libertate încât să facă rău (în caz că şi-ar fi dorit asta) sau să fie mai permisivi (deşi aici intrăm într-o zonă a relativităţii programatice), erau încorsetaţi în dispoziţii, norme, precepte, liste cu ce se poate tăia şi ce nu (care veneau tot „de sus", de la partid). Şi atunci când primeau un text, acela trecuse deja de nişte filtre ale cenzurii editoriale (pentru cărţi) sau redacţionale (reviste, ziare). Cenzura era o instituţie mediană, care juca rol de intermediar, primea comenzi şi le transmitea mai departe, având totodată şi rol de „ţap ispăşitor" – când o publicaţie era considerată subversivă după apariţie, vinovaţi de acest fapt erau cenzorii. Miile de note de tot felul, referatele, stenogramele, procesele-verbale pe care le emiteau în cantităţi impresionante aveau ca destinaţie organele partidului, care puteau să ţină cont de ele ori nu. Un cenzor stătea zi şi noapte lângă telefon şi aştepta ordinele partidului. Iniţiativa unui cenzor

era, repet, limitată, deşi putea interveni într-un text (şi chiar era obligat să o facă). Cenzorii erau atent monitorizaţi, volumul mare de muncă ducea la dese îmbolnăviri dese, după cum am văzut, iar responsabilitatea pentru intervenţiile dintr-un text era destul de mare. O greşeală putea duce la pedepse, mustrări, tăieri de salariu, retrogradări şi chiar concedieri. Nu foarte mulţi funcţionari ai regimului comunist erau pedepsiţi pentru „excesul de zel”, pentru „intervenţii nejustificate”, „superficialitate în muncă” sau „pripeală”. Dacă s-ar fi întâmplat asta, societatea noastră ar fi arătat altfel astăzi.

Cosmina Cristescu, Cristina Pipoş

Funcţia politică a literaturii studiate în şcoală (1948-1989)

Abstract. *The establishment of the totalitarian communist regime in Romania brings major changes in the way the educational system is conceived. Its informative and propagandist character overshadows the formative nature of education in schools.*
The politicization of teaching is reflected on the content of the literary texts published in the Romanian textbooks. The role of studying literature in schools is mainly to form the political consciousness of the pupils, not the literary one.
Correlating the literature published in the Romanian textbooks with the single party policy, we can distinguish two periods of time : 1948-1964 and 1965-1989. Although between the two phases there are differences regarding the topic of the texts (issues approved in the first period are replaced later with themes in the socialist spirit) or the published writers (from party's favorites, some authors will entirely disappear), a common element remains very much alive in these works – the party spirit.
The literary creations chosen for textbooks reflect the intention of the communist regime to change reality according to its ideological claims. Some of the propaganda objectives aimed by these texts are : strengthening of the class consciousness, deepening the faith in communism, education in the party spirit, formation of the new man, building a secular communist iconography, mirroring the beautiful republic, illustrating the great achievements of the times, promotion of nationalism, labor valorization and idealization of the working class hero. Communism lacks aesthetic assessment of the writers ; the only important rule for publication and presence in the Romanian textbooks is the reflection of communist values in their works.
The literary text subordinated to the propaganda machine has the functions of embellishing the reality and educating young minds in the communist spirit. Through the message it sends, literature is effective in achieving propaganda objectives, thereby legitimizing the totalitarian regime.

Keywords : *textbooks, ideology, literature, propaganda, educational system*

După instaurarea regimului comunist în România, partidul unic se confruntă cu necesitatea de a pune în concordanţă aparatul cultural şi educativ cu raporturile de putere nou-create şi cu ideologia. Unul dintre obiectivele imediate îl reprezintă răspândirea culturii în rândul maselor. În perioada comunistă, creaţia literară se transformă într-un instrument pentru promovarea şi implementarea unui program politic. Pusă în slujba propagandei, literatura nou-apărută va fi potrivită cu sensibilitatea vremurilor.

Ideologizarea tot mai puternică a tuturor domeniilor de activitate a afectat educaţia şcolară. Aşadar, rolul acordat şcolii în societatea comunistă este unul privilegiat, deoarece acesteia îi revine misiunea de a difuza şi inocula valorile promovate de regim.

În articolul „Daţi literatură copiilor ! ”, Maxim Gorki, un scriitor care afirmase constant idealurile proletariatului, certându-i părinteşte pe comunişti, subliniază importanţa educării elevilor în spirit partinic prin intermediul literaturii :

> Ne aflăm în faţa unui fapt cu desăvârşire inadmisibil : în statul în care detaşamentul de avangardă al clasei muncitoare, stăpânul absolut al ţării, părinţii-comunişti, absorbiţi în opera de construire a statului socialist, au desfăşurat şi desfăşoară tot mai mult o energie uriaşă şi nemaiîntâlnit de puternică – în acest stat problema educaţiei socialiste a copiilor este departe de a fi pe primul plan, ca şi cum pentru această operă, a cărei importanţă primordială şi hotărâtoare este cu totul evidentă, nu ne mai ajung atenţia, timpul şi forţa creatoare[1].

În comunism, intenţia declarată a regimului este de a spori controlul ideologic asupra şcolii. Politizarea sistemului de învăţământ devine tot mai accentuată, elevii fiind supuşi îndoctrinării prin intermediul educaţiei.

Corelând realităţile politice din primii ani de comunism cu practicile educative şi culturale, observăm că acestea din urmă vor fi inspirate, dacă nu copiate, după cele de la Moscova. Anii 1948-1958 stau sub semnul tutelei depline a Uniunii Sovietice asupra ţării noastre. Retragerea trupelor sovietice (1958) aduce cu sine promovarea unei noi legitimităţi, bazate pe

---

1. Maxim Gorki, *Despre literatura pentru copii*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1955, pp. 111-112.

cultivarea comunismului naţional, eliberat de influenţa rusească. Îndepărtarea României de URSS contribuie la o uşoară destindere în plan ideologic. Începuturile regimului Ceauşescu (1965-1968) sunt marcate de o relativă liberalizare, însă, după 1971, literatura predată în şcoală devine tot mai tributară obiectivelor ideologice ale partidului. Violenţa propagandei va atinge cote maxime în perioada 1980-1989.

Controlul asupra tuturor domeniilor cunoaşterii este unul sistematic în regimul totalitar. Propaganda se face eficient prin intermediul literaturii şcolare, care este chemată să reflecte fenomenele noi, progresiste ale realităţii.

Numeroasele schimbări din sistemul de învăţământ comunist au impus revizuiri de programe şcolare şi manuale. De asemenea, acestea au împiedicat predarea pe baza unei experienţe de durată a cadrelor didactice. Informaţia cuprinsă între copertele cărţilor şcolare oferă o radiografiere a perioadei în care au fost publicate şi studiate.

Manualul de literatură română urmăreşte formarea gradată a viziunii estetice prin selectarea şi ierarhizarea valorilor literare. Conţinuturile manualelor de literatură română publicate în perioada 1948-1989 au în mare parte rolul de a contribui la legitimarea regimului. Începând cu 1948 sunt elaborate manuale şi programe şcolare unice, luându-se drept model cele sovietice.

Manualul unic autorizat însemna posibilităţi egale de instruire pentru toţi elevii. Oglindă fidelă a politicii partidului, acesta, îmbibat cu mesaj propagandistic, a produs efecte de durată asupra conştiinţei elevilor români.

Exemplele oferite în studiul de faţă sunt preluate din manualele şcolare pentru clasele I-VII/VIII, deoarece mesajul ideologic are o rezonanţă cu atât mai mare cu cât se adresează unor minţi mai tinere. Acestea sunt mult mai vulnerabile, mai uşor de îndoctrinat, mai susceptibile, mai puţin capabile de a filtra informaţia primită.

Libertatea de creaţie şi libertatea de exprimare sunt supuse unui control drastic în comunism. Autorii scriu despre ceea ce se cere, iar literatura şcolară reia, cu mici variaţii dictate de schimbările de nuanţă din politica partidului unic, aceleaşi teme şi subiecte. Textul literar capătă o dimensiune ideologică şi constrângătoare, având o contribuţie activă la educarea în spirit comunist a elevilor. Tematica de propagandă a acestor creaţii surprinde, printre altele, lupta pentru eliberarea popoarelor înlănţuite de imperialism, jertfa eroilor comunişti, construcţia socialismului, omul nou sau paradisul vieţii în colectiv.

Mimetismul faţă de modelul sovietic este total în primii ani de după instaurarea regimului comunist, repertoriul tematic al textelor fiind stabilit

de Kremlin. Mizele acestor creaţii sunt de cele mai multe ori din afara literaturii. Comandamentele internaţionaliste de la începutul anilor '50, ale textelor publicate în manuale (ca urmare a unei politici de deznaţionalizare promovate de URSS), sunt înlocuite spre sfârşitul regimului Gheorghiu-Dej şi în timpul regimului Ceauşescu de cele naţionaliste. De exemplu, apare obligativitatea de a promova poezia patriotică, un imperativ reflectat în manualele şcolare până în 1989.

Textele publicate în manualele de literatură română pentru clasele I-VII/VIII au reprezentat în perioada comunistă unica ofertă pentru elevi. Tematica textelor şi modul tratării lor reflectă cum nu se poate mai bine schimbările care au avut loc de-a lungul a aproape o jumătate de secol în sistemul de opţiuni al propagandei.

Utilizarea literaturii îndrumate de partid în scopul formatării conştiinţelor tinere reprezintă un procedeu specific întregii perioade comuniste. Prin intermediul conţinuturilor manualelor şcolare sunt promovate false valori.

Rolul textelor literare publicate în manualele pentru şcoala elementară în perioada 1948-1964

Pentru a câştiga suport politic, partidul se foloseşte de multiple strategii, printre care îndoctrinarea celor mai tineri membri ai societăţii comuniste, elevii. Manualul şcolar de literatură română este folosit drept instrument de propagandă, pentru a cultiva ceea ce Liviu Maliţa numeşte „indistincţia [...] între artă şi ideologie”[1].

Sub presiunea regimului politic totalitar, textele din manuale funcţionează propagandistic. Elevii de vârstă şcolară mică sunt mai uşor influenţabili, iar prin intermediul lecturilor propuse de şcoală se urmăreşte trezirea unor sentimente active în rândul lor.

În 1948, ocupaţia sovieto-comunistă a ţării noastre era desăvârşită: „Sovietizarea României a fost condiţia prealabilă a preluării puterii politice de către comunişti”[2]. În primii ani după instaurarea regimului comunist în România, repertoriul tematic al textelor şcolare va fi stabilit la Moscova.

Istoricul Jean-François Soulet face următoarele observaţii legate de rolul şcolii în societatea totalitară: „Pentru inocularea valorilor comuniste,

1. Liviu Maliţa, *Ceauşescu, critic literar*, Editura Vremea, Bucureşti, 2007, p. 5.
2. Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 34.

eliminarea *ideilor burgheze* şi difuzarea limbajului folosit de stăpânii puterii, şcoala se impune ca un loc privilegiat. De altfel, toate regimurile comuniste au făcut din şcolarizare o prioritate”[1].

Constituţia din 13 aprilie 1948 anunţa că învăţământul în Republica Populară Română este o activitate exclusivă a statului. Trecerea învăţământului în competenţa statului va însemna naţionalizarea şcolilor particulare şi confesionale.

La 3 august 1948 apare în *Monitorul Oficial* Decretul Nr. 175[2] pentru reforma învăţământului, care va aduce schimbări majore în orientarea sistemului educativ românesc. Preluând modelul sovietic, reforma va fi aplicată începând cu anul şcolar 1948-1949 şi va fi implementată eşalonat în mai mulţi ani. Era nevoie de o perioadă de tranziţie pentru terminarea ultimilor ani din şcolile medii şi superioare, precum şi pentru înzestrarea şcolii cu materialul didactic şi personalul necesar noii orientări a învăţământului.

Planurile de învăţământ copiate după modelul sovietic, manualele şi programele unice vor contribui la uniformizarea din educaţie : „Programele şcolare au fost schimbate în direcţia politizării de inspiraţie sovietică, limba rusă devine obligatorie în toate treptele de învăţământ. Învăţământul românesc imită, din 1948, structurile şi metodele învăţământului sovietic”[3].

Respectarea tezelor staliniste este caracteristică intervalului 1948-1953. Textele din manualele de literatură română vor servi comandamente tematice internaţionaliste şi antiimperialiste. Utilizând principiile realismului socialist, lecturile literare preamăresc personalităţile politice ale perioadei, condamnă „imperialismul” şi „exploatarea”, cultivă temele prosovietice :

> Putem afirma astăzi că literatura pe teme propagandistice a avut o primă fază glorioasă, internaţionalistă, când repertoriul unic era dictat de la Moscova tuturor ţărilor lagărului socialist. Ea nu era concurată de nici un alt tip de literatură. Spre sfârşitul anilor ’50, odată cu schimbările ideologice declanşate tot la Moscova, de către Hruşciov, acest monopol a fost pierdut[4].

Aparentul dezgheţ poststalinist, retragerea trupelor sovietice, „Declaraţia din aprilie” vor marca paşi în politica de distanţare faţă de Uniunea Sovietică.

---

1. Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 51.
2. *Monitorul Oficial*, partea I, anul CXVI, nr. 177, marţi, 3 august 1948, pp. 6321-6324.
3. Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 144.
4. Eugen Negrici, *Poezia unei religii politice. Patru decenii de agitaţie şi propagandă*, Editura Pro, Bucureşti, 1995, p. 350.

Schimbările de nuanţă în politica partidului după 1953 aduc cu sine modificări ale conţinutului textelor din manuale : sunt eliminate referirile la Stalin, dispare portretul chiaburului, se atenuează caracterul agitatoric şi mobilizator al textelor. Emanciparea de sub tutela Kremlinului se va reflecta în manuale prin înlocuirea tematicii prosovietice şi antiimperialiste cu o tematică patriotică, pronaţionalistă. Sunt exploatate temele istoriei patriei, mândria şi identitatea naţională.

Textele literare prezente în manualele pentru şcoala elementară din perioada 1948-1964 demonstrează că literatura este perfect maleabilă scopurilor propagandistice. O tematică ce include cuceririle revoluţionare, partidul iubit, conducătorul, eroii dedicaţi cauzei, omul nou va fi promovată în continuare de manuale. Multe simboluri (steaua, steagul, soarele, ciocanul, secera, scânteia) sunt manipulate în scop de propagandă. Ele oferă o pedagogie optimistă, în care forţele aflate la putere (pozitive, progresiste, revoluţionare) sunt în luptă cu cele retrograde, contrarevoluţionare.

Analiza unui manual unic de literatură română, publicat în perioada 1948-1964, din perspectiva elementelor de ideologie comunistă conţinute

Pentru a exemplifica afirmaţiile anterioare, am ales să analizăm un manual unic de literatură română pentru clasa a VI-a[1], publicat în prima perioadă la care am făcut referire.

Manualul se deschide cu fotografiile lui Gheorghiu-Dej (Prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român) şi Chivu Stoica (Preşedintele Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Române).

În prefaţă, autorii atenţionează că :

> Folosirea acestui manual va putea contribui la realizarea obiectivelor urmărite : educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar, formarea gustului pentru lectura de bună calitate, deprinderea analizei textului literar, dezvoltarea vorbirii elevilor şi însuşirea tehnicii de redactare a compunerilor[2].

1. Elena Dărmănescu, Gheorghe Ghiţă, *Limba română. Manual pentru clasa a VI-a*, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1959.
2. *Ibidem*, p. 8.

Primele texte, „Patria" şi „Partidul", ambele aparţinându-i lui Mihai Beniuc, au ca scop evident cultivarea sentimentului de patriotism în rândul elevilor.

Jean-François Soulet consideră că :

> Încă de la început, sistemul se vrea mai presus de orice suspiciune şi total exemplar în raport cu cel al ţărilor capitaliste. Valorile pe care le apără sunt dintre cele mai nobile. Pe primul loc se află justiţia socială. Chiar din şcoală, istoria se rescrie în aşa fel încât să prezinte perioadele anterioare instaurării comunismului ca fiind cele ale unei exploatări continue a maselor populare de către clasele dominante, iar presa trebuia să demonstreze că o asemenea situaţie continuă să existe peste tot în ţările necomuniste. Statele socialiste constituie deci o insulă de egalitate şi dreptate socială într-un ocean de inechitate[1].

Confirmând afirmaţiile istoricului francez, întrebările adresate elevilor la finalul poeziei „Partidul" sunt : „Cu ce aseamănă poetul acţiunile partidului în crearea vieţii noi ? Ce rol măreţ a avut partidul în lupta împotriva cotropitorilor hitlerişti şi a exploatatorilor din ţara noastră ? Ce înalte învăţături ne dă partidul pentru mersul nostru înainte ? "[2].

Pentru exemplificarea unor elemente de versificaţie (ritm, rimă, măsură), se folosesc trei cântece aşa-zis „populare", prezentate ca făcând parte din volumul *Doine, cântece, strigături*. În metrica populară, poetul anonim aşază un conţinut propagandistic : „Frunzucă verde din vie,/ Drag mi-e la gospodărie"[3] ; „Muncitorul pe-a lui glie/ N-avea casă nici moşie/ Nici pic de omenie ; / Nici pasărea cuibul ei/ De chiaburii ăştia răi/ Arză-i focu de mişei ! "[4].

Folclorul românesc este în mod grosolan falsificat, cântecele populare oglindind, în viziunea propagandei, atât trecutul de asuprire şi de revoltă, cât şi viaţa nouă : „Astăzi, când avem pământ,/ Facem mare legământ/ Şi mai aprig să muncim,/ Ţara noastră s-o-nflorim/ Şi să-ntindem hora mare/ Din hotare în hotare ! / Să trăiască, să-nflorească/ Republica românească ! "[5].

Poezia lui Eugen Jebeleanu, „Petre Gheorghe", are în centru un agent NKVD (secretar al organizaţiei de partid Bucureşti, executat pentru spionaj

1. Jean-François Soulet, *op. cit.*, p. 56.
2. Elena Dărmănescu, Gheorghe Ghiţă, *op. cit.*, p. 11.
3. *Ibidem*, p. 19.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.

în 1943[1]). În viziunea propagandei, învingător în conflicte este întotdeauna reprezentantul clasei muncitoare : „…L-au prins. Era-n Ploieşti. Căzuse noapte./ În sânge se târau spre zare norii./ De piatră-a fost. Răbdă sub răngi cât şapte./ Nu şi-a trădat tovarăşii, sondorii.// Zvârlit în închisoarea-ntunecoasă/ Să-l frângă boala, frigul îndârjit,/ Rămase carcera neputincioasă ; / Nici zidurilor Petre n-a vorbit.// N-avea-n picioare ghete când l-au scos/ Pe câmp sub fulgerări de baionete./ În lanţuri, glezna… şi călcâiul, ros…/ Şi tălpile de lemn în loc de ghete"[2].

Observaţiile cu iz de comentariu literar de la sfârşitul lecţiei sunt următoarele :

> În această poezie, autorul înfăţişează chipul luptătorului comunist Petre Gheorghe, care a fost chinuit în mod barbar în temniţa de la Doftana şi împuşcat mişeleşte de către călăii regimului burghezo-moşieresc. […] Prin trăsăturile sale caracteristice, Petre Gheorghe întruchipează şi înaltele calităţi morale ale luptătorului comunist. Poezia se încheie cu puternica emoţie produsă de evocarea chipului acestui erou comunist asupra vizitatorilor muzeului Doftana[3].

În următoarele pagini ale manualului întâlnim fabula „Câinele şi căţelul" de Grigore Alexandrescu. Rolul acestei naraţiuni alegorice este de a satiriza şi sancţiona comportamentele care nu concordă cu normele moralei noi, comuniste. Eugen Negrici apreciază că :

> *Fabula* ar fi putut fi specia favorită a acestor vremuri de tranziţie dacă nu ar fi trezit instinctul decodării incontrolabile politic. Aşa încât era autorizată doar dacă purta o semnătură cunoscută[4].

La sfârşitul textului găsim următoarea observaţie :

> Potrivirea între alegorie şi realitate merge în fabulă până la demascarea unui fapt concret social. Astfel, fabula „Câinele şi căţelul" se referă la lupta micii boierimi din ţara noastră, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de a parveni în rândul marii boierimi : boierii au înţeles egalitatea potrivit cu interesele lor de clasă[5].

---

1. Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, pp. 33-34.
2. Elena Dărmănescu, Gheorghe Ghiţă, *op. cit.*, p. 48.
3. *Ibidem*, p. 49.
4. Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism 1948-1964*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2010, p. 259.
5. Elena Dărmănescu, Gheorghe Ghiţă, *op. cit.*, p. 72.

Pe lista de lecturi suplimentare din manual mai sunt incluse două fabule : „Două butoaie” de A. Krîlov şi „Greierele şi furnica” de La Fontaine.

Textul lui Valentin Kataev, intitulat simbolic „Drapelul”, prezintă o situaţie-limită : o mână de soldaţi sovietici apără de inamicii germani un fort asediat de mai bine de o lună. Muniţiile şi proviziile se împuţinează. Amiralul neamţ le cere ruşilor să capituleze, iar ca semn al renunţării să arboreze pe vârful bisericii un steag alb. Cu preţul sacrificiului suprem, aceştia arborează un steag, dar nu alb, ci roşu, simbol al comunismului :

> Deasupra lor flutura un drapel uriaş, roşu, cusut cu ace mari marinăreşti şi cu aţă groasă marinărească, din bucăţi din cele mai felurite materiale roşii, din tot ce s-a găsit potrivit în lădiţele marinarilor. Era alcătuit din batiste de mătase primite ca amintire, din eşarfe vişinii de lână, din basmale roşii, din punguliţe trandafirii de tutun, din plăpumi şi flanele. Coperta purpurie a primului volum al *Istoriei războiului civil* şi două portrete – Lenin şi Stalin – brodate pe atlas vişiniu – dar al fetelor din Kuibîşev – erau cusute în acest mozaic de foc[1].

Textul îşi propune să consolideze mitul eroismului soldaţilor sovietici. Întrebările de la sfârşitul lecţiei sunt voit manipulatoare : „Ce însuşiri ale luptătorilor sovietici se dovedesc prin această hotărâre ? [...] Ce însuşiri ale poporului întruchipează cei treizeci de marinari sovietici în momentul cel mai cumplit al luptei cu trupele de debarcare hitleriste ? Cum izbuteşte scriitorul să redea însuşirile eroilor sovietici şi avântul lor în luptă ? ”.

Conducătorii României comuniste au fost ilegalişti. Istoriografia comunistă înfăţişează detenţia lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la Doftana, închisoare în care şi Nicolae Ceauşescu a stat doi ani pentru agitaţie comunistă. Nu întâmplătoare este prezenţa în manual a poeziei „Slavă eroilor Doftanei”, aparţinând Mariei Banuş, o poetă agreată de autorităţi : „Iată Doftana. Pe-aici pe unde am trecut/ A fost postul de luptă unde ei au căzut.// A fost locul de boală şi foame şi chin,/ A fost paharul până-n vârf cu venin.// A fost şcoala naltă unde-au crescut/ Oţelite cadre, puternicul scut”[2].

În continuare găsim biografia mistificată (şi romanţată) a lui Alexandru Sahia : fiu de ţăran (având aşadar o „origine sănătoasă”), el îndură, student fiind, frigul şi foamea. Revoltându-se împotriva nedreptăţilor sociale, îşi găseşte refugiul în lectura operelor lui Marx, Engels şi Lenin. Se înscrie în PCR-ul aflat în ilegalitate şi suferă persecuţii care îi vor şubrezi sănătatea,

1. *Ibidem*, p. 82.
2. *Ibidem*, p. 83.

provocându-i apoi dispariţia timpurie. Convingerile sale politice se reflectă în operă :

> Nuvelele şi schiţele publicate de Al. Sahia (*Uzina vie*, *Revoltă în port*) ilustrează lupta organizată a muncitorilor împotriva exploatării. Alte opere oglindesc mizeria vieţii ţărănimii muncitoare (*Ploaia din iunie*), condamnă ura de rasă (*Execuţia din primăvară*) sau înfierează războiul imperialist cu urmările dezastruoase (*Întoarcerea tatei din război*)[1].

Ideea luptei de clasă, aversiunea faţă de exploatator şi jertfa pentru cauza mişcării proletare sunt înfăţişate în textul *Revoltă în port*. Muncitorii vor să întrerupă munca şi să conducă un tovarăş pe ultimul drum. Autorităţile portuare nu tolerează întreruperea activităţii pentru înmormântarea unui hamal, mai ales că la chei au sosit două vapoare încărcate cu piatră. Imaginile sunt foarte puternice, nepotrivite pentru un copil de clasa a VI-a :

> Într-o baracă de scânduri, în sicriu de brad proaspăt, aşezat pe o ridicătură de saci goi, aşteaptă şi Gălăciuc. Umflat de apă, cu buzele vinete, pare gras şi mulţumit. [...]
> Lângă ea, Avram şi Marcu, copiii lui Gălăciuc, amândoi blonzi şi supţi. Ei privesc la burta umflată a tatălui, neputând să înţeleagă de unde a găsit el atâta mâncare.
> Afară se aud vociferări, înjurături, mişcare crescândă.
> Cei câţiva, aşezaţi pe grămezi, sar în sus, alergând spre ieşire. Speriată, Elisabeta îşi apropie blonzii de ea, şi cu totul instinctiv se vâră în mort, ca într-o nădejde de scăpare. Femeia ţipă în neştire.
> Cei doi pui de hamal cu umeri cruzi, cu tălpile goale, cu cămăşile sfâşiate ţipă şi ei îngroziţi.[2]

Revolta este reprimată cu violenţă.

În centrul poemului lui Dan Deşliu, „Lazăr de la Rusca" (din care în manual apare un fragment), se află un erou de baladă. Textul este prefaţat de următoarea afirmaţie : „În memoria lui Lazăr Cernescu, ţăran sărac, şi a tovarăşilor săi căzuţi în lupta împotriva clasei muncitoare şi a ţărănimii muncitoare, în lupta pentru socialism, pentru înflorirea patriei"[3]. Imaginea luptătorului comunist este proiectată în legendă. Balada oferă biografia mistificată a unui personaj controversat, în realitate turnător la Securitate.

1. *Ibidem*, p. 85.
2. *Ibidem*, pp. 87-88.
3. *Ibidem*, p. 99.

Firul epic este voit accesibil : chiaburii, clasa care se încarcă de toate păcatele societăţii, sunt speriaţi de puterea de persuasiune pe care o are lăutarul informator asupra sătenilor şi îl ucid cu sânge rece.

Modelul lui Deşliu, Lazăr de la Rusca, este preluat de alţi poeţi care publică un singur poem de 40-80 de pagini. Explicaţia este simplă : un erou literar, luptător aprig pentru consolidarea orânduirii noi, devine pentru cititor un model de urmat, o figură emblematică : „Că doar patria-i norodul/ care îşi trudeşte rodul,/ nu chiaburii, lighioaie,/ care umblă s-o jupoaie,/ s-o trădeze şi s-o vândă/ corbilor ce stau la pândă ! / Creşte tare, creşte zid/ dragostea pentru partid/ care-ndrumă, care-nvaţă,/ pentru pace, pentru viaţă./ Şi-n sudoarea muncilor,/ în râsetul pruncilor,/ în şoapta frunzarelor,/ în plinul şiştarelor,/ în clocotul tinereţii,/ în toată lumina vieţii/ ce din mustul trudei creşte, Lazăr e, Lazăr zâmbeşte…/ Gândul lui răsună iarăşi/ în cuvântul de tovarăş/ şi credinţa vieţii lui/ e-n fapta partidului,/ în lupta norodului/ cu răii pământului”[1].

Figura omului înaintat al epocii, ţăran muncitor şi neîntrecut luptător pentru libertatea poporului, se regăseşte în poezia lui Dumitru Corbea, „Tovarăşul Ion”[2]. Eroul reprezintă şi un exemplu de viaţă – din ţăran sărac a devenit deputat : „Omul nu mai vinde de cu iarnă/ Zilele de vară, pe mălai./ Sărăcia nu se ţine scai/ Când tractorul ară în poiană…// Alte glasuri se aud prin sate/ De ţărani cinstiţi şi muncitori./ Iar Ion e prins ca de sudori/ Când îi spune unul : – Deputate…”[3].

Poezia lui Victor Tulbure, „Inscripţie”, este însoţită de următoarele întrebări : „Pe ce realităţi îşi întemeiază poetul încrederea în izbânda oamenilor muncii ? Care momente ale luptei poporului muncitor sub steagul partidului evocă poetul ? ”[4]. Mai hilară este însă tema pentru acasă : „Arătaţi cum creşte sentimentul de încredere într-o viaţă mai fericită”[5].

La lecţia destinată elaborării unor texte având caracter funcţional ne este dat exemplul cererii unei eleve care doreşte să se înscrie la bibliotecă. Motivaţia fetei este următoarea : „Frecventarea bibliotecii îmi este necesară pentru ca prin lectura cărţilor de literatură şi ştiinţă, recomandate de şcoală, să-mi însuşesc o cultură temeinică”[6]. La recomandările de scriere a cererii ni se atrage atenţia că aceasta trebuie să se încheie „cu o formulă în care

1. *Ibidem*, p. 103.
2. *Ibidem*, pp. 111-112.
3. *Ibidem*, p. 111.
4. *Ibidem*, p. 128.
5. *Ibidem*, p. 129.
6. *Ibidem*.

se exprimă sentimentul de bun cetăţean (Trăiască R.P.R., Trăiască lupta pentru pace !)”[1].

Alte comandamente tematice ale textelor din acest manual şcolar sunt : hei-rupismul (*Dorul nostru – a fost dor mare*), reforma agrară (*Setea* de Titus Popovici), înfiinţarea primelor gospodării agricole colective (*Nopţile din iunie* de Petru Dumitriu), viaţa nouă (*Trei generaţii* de Pop Simion) etc.

Lecturile suplimentare stau tot sub semnul ideologicului : *Patria mea* de Demostene Botez, *Războiul* de Mihu Dragomir, *Dobrogea colectivistă* de Traian Coşovei, *Energii descătuşate* de Mihail Davidoglu, *Noi sentimente* de V.Em. Galan, *Din neagra ţărănie* de Ion Istrati etc.

În manualul de clasa a VI-a se află puţine texte neatinse de ideologie, adecvate vârstei elevilor. Multe dintre ele se regăsesc şi în manualele şcolare de literatură română actuale : „Revedere” şi „Scrisoarea III” de M. Eminescu, „Oaspeţii primăverii” de V. Alecsandri, *Dl Goe* de I.L. Caragiale, *Amintiri din copilărie* de I. Creangă, *Sobieţki şi românii* de C. Negruzzi. Textele sunt valoroase din punct de vedere literar, dar nu trezesc un interes crescut elevilor deoarece şi-au pierdut actualitatea, iar limbajul nu este unul accesibil.

Rolul textelor literare publicate în manualele pentru şcoala primară şi gimnazială în perioada 1965-1989

Manualele şcolare prezintă un interes semnificativ, deoarece informaţia cuprinsă între coperte oferă o radiografie a perioadei în care au fost elaborate şi studiate. Transmiterea ideologicului prin creaţia literară s-a perpetuat la generaţii întregi de elevi, iar eficacitatea lor propagandistică este greu de cuantificat.

În cuvântarea pe care o rosteşte la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, Suzana Gâdea, viitor ministru al Învăţământului, subliniază (într-o cheie feministă) importanţa educării ideologice a tinerilor :

> Educarea tinerei generaţii, formarea unor oameni capabili, cinstiţi, curajoşi, demni de epoca pe care o trăim constituie – aşa după cum s-a subliniat şi în lucrările Congresului – o îndatorire de onoare a Partidului, a întregii societăţi. Asigurăm conducerea partidului că mişcarea de femei nu va precupeţi nici un efort pentru a veni în sprijinul maselor în procesul complex de educare a copiilor şi tineretului[2].

1. *Ibidem*.
2. *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 538.

Ca o reacţie la subordonarea ţării faţă de Uniunea Sovietică, Gheorghe Gheorghiu-Dej, apoi Nicolae Ceauşescu accentuează orientarea regimului lor spre naţional-comunism. Această perspectivă, centrată pe patriotism, devine o sursă de legitimare pentru puterea politică şi contribuie la obţinerea unei mai bune stabilităţi populare : „Literatura scrisă în deceniul ’50 a început să ni se pară uşor ridicolă şi, graţie curajului pe care l-am căpătat prin tezele din aprilie 1964, chiar oribilă”[1].

Utilizarea naţionalismului ca instrument de consolidare politică a contribuit la exploatarea specificului naţional şi la subordonarea integrală a istoriei şi culturii faţă de linia oficială. Acestea au fost învestite cu misiunea de a crea miturile cu funcţie ideologică legitimatoare, iar apoi de a servi cultului deşănţat al lui Nicolae Ceauşescu.

Legea Învăţământului nr. 11[2] din 1968 (votată de Marea Adunare Naţională la 13 mai) este prefaţată de o expunere de motive pe trei pagini, în care se evidenţiază acest deziderat :

> Învăţământul are drept scop însuşirea, de către cetăţeni, a culturii generale şi a cunoştinţelor necesare exercitării unor profesiuni utile societăţii, formarea concepţiei lor materialist-dialectice despre natură şi societate, educarea intelectuală, morală, estetică şi fizică, cultivarea dragostei lor faţă de patrie şi popor, faţă de idealurile de pace şi progres social[3].

Celebrele „Teze” ale lui Nicolae Ceauşescu din 6 iulie 1971 reiau aceeaşi idee :

> O sarcină esenţială a muncii politico-educative desfăşurate de partidul nostru este educarea tuturor celor ce muncesc în spiritul patriotismului socialist, al dragostei şi devotamentului neţărmurit faţă de patrie, al hotărârii de a nu precupeţi nimic pentru apărarea cuceririlor noastre revoluţionare, a independenţei şi suveranităţii ţării, pentru întărirea şi înflorirea continuă a României socialiste[4].

1. Eugen Negrici, *Poezia…*, ed. cit., p. 352.
2. Lege privind învăţământul în Republica Socialistă România, *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, anul IV, nr. 62, luni, 13 mai 1968, pp. 484-505.
3. *Ibidem*, p. 484.
4. „Propunerile de măsuri prezentate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu Comitetului Executiv al CC al PCR, pentru îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii”, *Scânteia*, anul XL, nr. 8839, 7 iulie 1971, p. 1.

A treia lege comunistă a educaţiei, Legea Învăţământului nr. 28[1] din 1978 (votată de Marea Adunare Naţională la 21 decembrie), reflectă subordonarea tot mai accentuată a sistemului educativ faţă de politica partidului. Primul paragraf al textului subliniază, utilizând acelaşi limbaj de lemn, finalitatea educaţiei în şcoala comunistă :

> Programul Partidului Comunist Român de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism stabileşte, ca obiective fundamentale ale învăţământului, pregătirea multilaterală a cadrelor necesare tuturor domeniilor de activitate, în strânsă legătură cu cerinţele producţiei de bunuri materiale şi spirituale, formarea şi educarea omului nou, perfecţionarea continuă a pregătirii profesionale, ştiinţifice şi tehnice a oamenilor muncii, asigurarea condiţiilor pentru dezvoltarea şi afirmarea capacităţilor creatoare ale membrilor societăţii, ridicarea nivelului general de cultură şi cunoaştere al poporului[2].

Politizarea este accentuată, legea insistând asupra scopului şcolii de a forma tinerii în spiritul ideologiei PCR (art. 12) sau asupra principiului integrării învăţământului cu producţia (art. 11).

Regimul era interesat să-şi creeze o nouă intelectualitate, provenită din popor, devotată partidului :

> Această extindere maximă a influenţei Partidului asupra societăţii se realizează printr-o intensificare a propagandei ateiste şi o mobilizare a scriitorilor şi artiştilor în jurul unei singure sarcini de acum răsplătite : promovarea lui *homo communistus*, adică a *omului nou* pe care se ambiţionează să-l creeze regimul românesc[3].

Nu de puţine ori, influenţa puternică a factorului politic transformă textele din manuale în maculatură comunistă. Este evidentă şi ploconirea, alunecarea în compromis a majorităţii scriitorilor care le semnează. Nicolae Ceauşescu a încercat să-i atragă pe scriitori de partea sa şi a politicii sale, transformându-i în promotori ai acesteia. Oferim în acest sens un fragment din discursul şefului statului, preluat din stenograma întâlnirii cu activul Uniunii Scriitorilor din 21 septembrie 1971 : „Vrem o literatură care să servească cauza poporului, cauza construcţiei socialiste şi comuniste în România ! ”[4].

---

1. Legea educaţiei şi învăţământului, *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, anul XIV, nr. 113, marţi, 26 decembrie 1978, pp. 1-20.
2. *Ibidem*, p. 1.
3. Jean-François Soulet, *op. cit.*, p. 159.
4. Liviu Maliţa, *op. cit.*, p. 168.

Remarcăm în manuale tendinţa de cosmetizare a unei realităţi prea puţin plăcute, ocurenţa formulelor stereotipe, clişeismul şi conformismul, limbajul de lemn.

În studiul său, *Limba de lemn*, scriitoarea franceză Françoise Thom surprinde caracteristicile acestui limbaj, care reprezintă degradarea limbii naturale sub acţiunea ideologiei :

> Trebuie deci să insistăm mai puţin pe sărăcirea vocabularului, cât pe extrema sărăcie a universului conceptual : un mic număr de imagini în acelaşi timp vagi şi dispunând de o mare putere de atracţie asupra spiritului ajung să antreneze pe orbita lor semantică o întreagă serie de cuvinte şi să le facă să basculeze în neant. Ideologia face un compromis cu cuvintele : ea le lasă să subziste după ce le-a golit şi le-a injectat un conţinut nou. Mai curând decât să suprime o noţiune, ea o perverteşte, ceea ce-i permite o anexare mai totală a limbii naturale[1].

Literatura din manualele şcolare devine un argument util propagandei, folosit pentru promovarea unor false valori.

Analiza unui manual de literatură română publicat în perioada 1965-1989, din perspectiva elementelor de ideologie comunistă conţinute

Manualul unic de citire pentru clasa a IV-a[2] se deschide cu portretul tovarăşului Nicolae Ceauşescu (secretar general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România), care nu va mai absenta din manuale până în 1989.

Reprezentarea steagului roşu, al partidului, cu simbolurile emblematice, secera şi ciocanul, însoţeşte poezia „Slavă partidului" de Victor Tulbure : „Spre steagul roşu fruntea mi-o ridic,/ E purpuriu ca roşia-mi cravată/ Ce flutură pe pieptul încă mic,/ Da-n care bate o inimă curată.// Şi din adâncul ei sunt fericit/ Să te salut voios, iubită ţară,/ Că sunt lăstarul tău înmugurit/ Şi înfloresc în marea-ţi primăvară ! "[3].

1. Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 68.
2. Constanţa Iliescu, Silvia Nichita, Victoria Petrescu, Stela Popescu, *Citire. Manual pentru clasa a IV-a*, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977.
3. *Ibidem*, p. 5.

Aceasta este urmată de creaţia lui Ion Brad, „Patria”[1], ambele poezii ilustrând orientarea politicii partidului spre comunismul naţional.

Exemplificarea conceptului de specific naţional se face şi prin prezenţa multor texte care glorifică trecutul şi eroii din vechime : *Mândricel* de Petru Demetru Popescu, *Giurgiu-Călugărenii* de Al. Vlahuţă, *Tunarul lui Avram Iancu* de Şerban Nedelcu, *Alexandru Ioan Cuza* de Victor Eftimiu, *Eroina de la Jiu* de Nicolae Tăutu, *„Nici pe-aicea nu se trece ! ”* de Dumitru Almaş.

Pentru a da doar un exemplu, în *Mândricel* de Petru Demetru Popescu, un copil orfan, ocrotit de Vlad Ţepeş, devine un oştean de nădejde al ţării. Prins de turci, îl impresionează pe paşa din Vidin când îşi exprimă ultima dorinţă :

— Care ţi-e ultima dorinţă înainte de moarte, ghiaure ?
— Să mă slobozi ca să mă întorc acasă !
— Cum aşa ? Vrei să scapi teafăr după ce mi-ai ucis zeci de luptători ?
— Nu, paşă ! Vreau numai să mor pe pământul meu. Voi trece Dunărea înot şi mă voi duce la domnul meu, cerându-i să-mi ia viaţa. Altfel, mi-o voi lua singur : un ostaş nu trebuie să cadă niciodată prins[2].

Cele mai multe lecturi care promovează interesul naţional şi recuperarea trecutului sunt urmate de citate semnificative aparţinându-le lui Nicolae Bălcescu („Cel din urmă al meu cuvânt va fi încă un imn, ţie, ţara mea mult dragă”[3]), Nicolae Iorga, Dimitrie Bolintineanu („Cela ce se bate pentru a lui ţară,/ Sufletu-i e focul soarelui de vară”[4]) sau Alexandru Ioan Cuza („O ţară nu poate fi puternică şi independentă fără ridicarea din mizerie şi sărăcie a cetăţenilor”[5]).

Textele au, în marea lor majoritate, conţinut moralizator, iar prin intermediul lor sunt transmise elevilor exemple de conduită ireproşabilă, modele de patriotism şi dăruire. Textul *Caporal la 9 ani* oferă pilda unui copil orfan care luptă alături de soldaţii sovietici împotriva fasciştilor[6]. La sfârşitul lecţiei găsim acest citat, aparţinându-i lui Nicolae Tăutu, un autor foarte prezent în manualele şcolare comuniste : „Îţi mulţumesc azi, patrie, precum

1. *Ibidem*, pp. 6-7.
2. *Ibidem*, p. 16.
3. *Ibidem*, p. 7.
4. *Ibidem*, p. 24.
5. *Ibidem*, p. 60.
6. *Ibidem*, p. 126.

un spic din lanuri brazdei mulţumeşte, căci tânăr sunt, iar pasu-mi de pe-acum mi l-ai deprins să urce vultureşte" (*Omagiul anilor de aur*)[1].

Ion Luca Caragiale este un scriitor pe care realismul socialist l-a revendicat, iar opera sa a fost văzută ca o satiră incisivă la adresa burghezo-moşierimii. Textul *Sârguinţa lui Iancu*, după Virgil Stoenescu, evidenţiază talentul de a scrie pe care Caragiale îl demonstrează încă de mic. Institutorul e aşteptat cu nerăbdare de cei 85 de copii din clasa a III-a, printre care şi elevul Caragiale, care vor să afle ce note au primit pentru compunerile lor :

> — Linişte ! făcu învăţătorul, apoi continuă : A scris într-o pagină şi jumătate mai mult decât au scris alţii în şase. Acum nu mă mai mir cum de-a izbutit. E rodul strădaniei lui. Şi punctuaţia a pus-o ca lumea. Şi ortografia e corectă, iar forma – foarte îngrijită. Ca să nu mai vorbim despre limpezimea cu care şi-a înşiruit ideile. Bravo, Caragiale ! Vino şi ia-ţi compunerea cu nota pe care ai meritat-o !
> Şi institutorul Basil Drăgoşescu îi întinse elevului Caragiale L. Ion caietul, pe pagina căruia scrisese cu creionul roşu un zece cât roata carului de mare...[2].

În manual găsim şi un text memorialistic aparţinându-i lui I.L. Caragiale, *Peste 50 de ani*, despre vizita lui Alexandru Ioan Cuza la Ploieşti, din care se desprinde imaginea aceluiaşi dascăl patriot :

> Şi bravul nostru dascăl nu şi-a mai putut stăpâni emoţia şi s-a pornit pe plâns ; a plâns toată lumea, şi părinţi, şi copii ; iar vodă, ţinându-se cât putea şi ştergându-se la ochi cu batista, a bătut pe umeri pe dascăl şi i-a zis :
> — Să trăieşti ! Cu români ca tine n-am teamă ! [3]

Cultul personalităţii lui Ceauşescu era instalat în 1977, anul în care a fost editat manualul. Poezia „Omagiul pionierilor"[4] de Mihai Negulescu, dedicată slăvirii conducătorului, este însoţită de o fotografie în care o pionieră aşază la gâtul tovarăşului cravata roşie.

În continuare, cu ocazia zilei de naştere a lui Ceauşescu, „colectivul de creaţie al unităţii de pionieri de la Liceul din Scorniceşti, judeţul Olt"[5], îi dedică poezia „Urare" : „De aici, din satul unde v-aţi născut,/ Din zarea lui senină şi albastră,/ Venim cu un pionieresc salut/ La ceas înalt, la ziua Dumneavoastră.// [...] Noi, cei mai mici de-aici, vă mulţumim./ Ni-i viaţa

1. *Ibidem*, p. 129.
2. *Ibidem*, p. 29.
3. *Ibidem*, p. 59.
4. *Ibidem*, p. 124.
5. *Ibidem*, p. 125.

precum florile-n fereşti,/ Cu tot avântul inimii muncim/ Să înălţăm un mândru Scorniceşti”[1].

Pronumele de politeţe scris cu majusculă ca în textele religioase, sugerează erijarea lui Ceauşescu într-un nou Dumnezeu, mântuitor pentru poporul său. Criticul Eugen Negrici face observaţia că „procedeele compromiterii s-au diversificat pervers după 1971, când s-a decis reevanghelizarea politică a României, reintroducerea în circuit a unor teme mai vechi şi, până la urmă, topirea tuturor creaţiilor dedicate partidului, omului nou, cuceririlor revoluţionare, eroului comunist, României socialiste, în una singură, cea apoteotică închinată Mântuitorului”[2].

Un alt text care ilustrează intoxicarea cu propagandă a elevilor de vârstă şcolară mică este *Băiatul cu mingea*. Lectura oferă exemplul unui comunist care îşi foloseşte copilul pentru cauză. Opt deţinuţi politici sunt escortaţi de jandarmi spre tribunal, iar băiatul este trimis de tată să şoptească o parolă unuia dintre ei. Textul surprinde teama copilului că va fi prins şi va avea de suferit. Nu contează că băiatul este pus în pericol de propriul părinte. Comunistul este convins de justeţea demersului său şi foarte mândru de ceea ce a făcut : „Prin Sandu îşi îndeplinise o importantă sarcină de partid”[3].

Remarcăm prezenţa în manual a multor lecturi având conţinut moralizator : *Ţara fără bătrâni* de V.A. Urechia, *Meşterul orb* de Costache Negruzzi, *Pe acoperiş* de Ion Grecea, *O clipă de neatenţie* după Elena Mănescu, *Sfaturile unui ac*. Tinerii sunt educaţi astfel în spiritul „eticii şi echităţii socialiste”, formă/sintagmă fără fond, care semnifică morala comunistă.

Alte texte din cartea de citire reflectă comandamentele tematice ale perioadei : măreţele realizări socialiste (*Argeş – cetatea luminii* de Paul Anghel, *Mureşul ne povesteşte* de Nicolae Popescu Răşinari), patria şi sentimentele patriotice (*Dacă toate acestea fi-vor învăţate* de Nicolae Labiş, *Vatra fericirii* de Victor Tulbure), sărbătorile comuniste (*Cântec ostăşesc* de Al. Andriţoiu, *1 Mai* de Victor Eftimiu), lupta pentru pace (*Pentru pace* de Ion Brad, *Zburaţi, porumbei !* de Radu Costăchescu), munca avântată (*Nici muncă fără pâine, nici pâine fără muncă* de Niculae Stoian).

Textul *Argeş – cetatea luminii* de Paul Anghel înfăţişează vremurile noi şi marile realizări ale prezentului socialist. Producţia nu poate fi concepută fără electrificare, un punct important în programul de făurire a societăţii socialiste : „Marea hidrocentrală «Gh. Gheorghiu-Dej» de la Argeş adună

1. *Ibidem*, p. 125.
2. Eugen Negrici, *Poezia…*, *op. cit.*, p. 359.
3. Constanţa Iliescu *et. al.*, *op. cit.*, p. 69.

energia apelor din Munţii Făgăraşului, transformând această energie în electricitate şi sporind astfel bogăţiile patriei noastre”[1].

Un nucleu tematic al multor texte din manualele şcolare publicate în perioada 1948-1989 îl reprezintă munca. Una dintre cerinţele deosebit de importante ale moralei comuniste este grija fiecăruia pentru păstrarea şi sporirea proprietăţii obşteşti : „E-un adevăr pe care nainte-mergătorii,/ Spre a curma cu traiul de-atunci cumplit, de câine,/ N-au contenit să-l strige şi-n bezna închisorii/ Ca să ne fie lege de viaţă, azi şi mâine : / «Nici pâine fără muncă, nici muncă fără pâine ! »”[2] (Niculae Stoian, *Nici muncă fără pâine, nici pâine fără muncă*).

În manual sunt prezente şi texte aparţinând unor scriitori valoroşi ai literaturii române : „Zile de toamnă” de George Coşbuc, „Stupul lor” de Tudor Arghezi, „Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie ! ” de Mihai Eminescu, *Peste 50 de ani* de I.L. Caragiale, „Viscolul” de Vasile Alecsandri, *Câinele soldatului* de Gr. Alexandrescu, *Acul şi barosul* de Ion Creangă etc.

De asemenea, câteva lecturi surprind aspecte ale vieţii şi creaţiei unor personalităţi româneşti reprezentative, precum Nicolae Grigorescu, Traian Vuia, Emil Racoviţă, Constantin Brâncuşi sau George Enescu. Textul *Badea Cârţan*[3], după Ofelia Proca şi Octavian Metea, înfăţişează povestea ciobanului din Cârţişoara al cărui vis a fost să vadă Roma.

În manual apare şi un text clasic, *Fetiţa cu chibriturile* de Hans Christian Andersen. Mesajul este manipulat tot în scop propagandistic, pentru a surprinde, prin opoziţie cu situaţia prezentată, viaţa bună a copiilor în patria socialistă. Una dintre temele pentru elevi este : „Povestiţi, oral, despre condiţiile deosebite în care trăiesc astăzi copiii în ţara noastră”[4].

Ultimul text din manual (şi cel mai pătruns de ideologie) este *Luminile lui August* de Eugen Jebeleanu. Hiperbolizările denaturează imaginea republicii, văzută ca înfloritoare şi locuită de oameni mulţumiţi. Lectura reprezintă un corolar al propagandei comuniste :

> Astăzi, Republica Socialistă România este o ţară cu o industrie şi agricultură puternic dezvoltate, cu un nivel de trai ridicat, în care neştiinţa de carte a fost complet înlăturată.
> România fabrică azi motoare, utilaj industrial, care şi-au câştigat faima nu numai pe meleagurile patriei noastre, ci şi hăt, departe, peste hotare. Ne mândrim astăzi cu o industrie în plină dezvoltare, cu giganţi industriali, creaţii ale harnicului şi talentatului nostru popor, condus de partid.

1. *Ibidem*, p. 32.
2. *Ibidem*, p. 106.
3. *Ibidem*, p. 61.
4. *Ibidem*, p. 50.

> Agriculturii noastre i s-au deschis noi şi luminoase perspective. Pe ogoarele înfrăţite ale patriei, străbătute de mii şi mii de tractoare şi combine, muncite cu pricepere şi hărnicie, rodul este şi mai îmbelşugat.
> Anii care au trecut de la Eliberare au făcut din muncitori şi ţărani stăpânii ţării, stăpânii tuturor bogăţiilor ei.
> Pe întreg cuprinsul ţării, la oraşe şi sate, socialismul a învins definitiv. Această măreaţă victorie umple de bucurie şi mândrie inima tuturor oamenilor muncii, fie ei tineri sau vârstnici[1].

Concluzii

Prin mesajul pe care-l poate transmite, literatura şcolară nu este neglijabilă din punct de vedere ideologic şi este eficientă în atingerea unor obiective de propagandă. Între copertele manualelor şcolare comuniste stau lecţii de ideologie simplificată, având drept scop îndoctrinarea minţilor celor mai tineri membri ai societăţii comuniste. Calitatea artistică îndoielnică a textelor selectate pentru a fi publicate în manuale îşi are originea în intelectualofobia ce caracterizează conducerea statului comunist.

Conţinuturile manualelor de literatură română publicate în perioada 1948-1989 au avut, în mare parte, rolul de a contribui la legitimarea regimului. Efectele îndoctrinării pare că s-au perpetuat dincolo de limitele temporale ale dictaturii comuniste. După 1989, o parte dintre manualele şcolare şi chiar metodologiile de predare a literaturii române din perioada anterioară, „scuturate” de mesajul ideologic, au fost păstrate şi studiate în continuare în şcoală. Vorbim despre o anumită inerţie în sistemul educativ, care face ca schimbările din programele şi manualele şcolare (chiar şi alternative) de literatură română să nu fie dramatice. În pofida faptului că, după răsturnarea regimului totalitar, învăţământul românesc va fi supus permanent reformării, multe dintre textele literare publicate în perioada comunistă, depăşite de realităţile vremurilor, vor fi păstrate în manualele de literatură română pentru a fi învăţate, în continuare, în şcoală.

Prin mesajul ideologic pe care îl transmite, literatura şcolară în perioada comunistă reprezintă o pârghie de influenţare şi de manipulare a elevilor. Înregimentată în frontul propagandistic, aceasta are o eficienţă imediată în domeniul educării ideologice. Literatura publicată în manualele şcolare din perioada 1948-1989 surprinde fidel proporţia fenomenului de îndoctrinare a elevilor.

1. *Ibidem*, p. 142.

Ionuţ Mircea Marcu

Forme şi instrumente de control politico-ideologic al istoriografiei în România comunistă (1971-1989)

Abstract. *The aim of this paper is to analyze the control mechanism implemented by the communist regime in order to impose a certain historical discourse in the period between 1971 and 1989. It is a well-known fact that all communist regimes used (or are still using) history in their endeavor to legitimize themselves and in order to achieve this, the production of historical knowledge must be directed in a specific manner. In our study, we will discuss several actions taken by the Communist Party in Romania, in its attempt to suppress any manifestation of a non-official historical narrative. To this end, we will focus on the institutional, economic and political methods that have been used by the regime. However, we aim to explain the production of history not as a unidirectional phenomenon, but as a result of a „negotiation" process between the state and the intelligentsia. We will show how the communist state tried to impose certain limits in the field of historical research, while also keeping in mind that it was never able to exert its full control over historians. Consequently, while a certain freedom did exist, the regime made incessant efforts to limit further more the intellectual liberty of historians. Methodologically, the study, which relies mainly on archival and official documents, is a qualitative research, though some quantitative data has also been used. Though the available sources are vast in number, only several case studies, selected for their relevance, are presented. Our aim is not to exhaustively discuss the topic, but solely to illustrate several aspects of the complicated relation between history, historians and the communist regime.*

Keywords : *historiography, control, communist propaganda, intellectuals*

Interesul politicului pentru a controla producerea cunoaşterii de tip istoric a reprezentat o constantă pentru întreaga istorie a comunismului din România, dar şi din alte state cu un regim similar. Modalităţile prin care se încerca implementarea unor tipologii de discurs istoric au evoluat de-a lungul perioadei 1948-1989, asemenea discursului în sine. Dacă în prima parte a regimului comunist, dominat la nivel istoriografic de ideile impuse de Mihail Roller, formele de implementare a discursului au fost mai dure (epurări, condamnări, eliminarea unor autori din biblioteci etc.), în perioada 1971-1989 direcţionarea cercetării istorice s-a făcut prin mijloace subtile. Acestea puteau fi constrângeri de natură economică, instituţională, limitarea accesului la stagii de documentare în străinătate, întârzierea apariţiei unor lucrări etc. Aşadar, obiectivul cercetării de faţă este să analizeze diferitele mijloace utilizate de regimul comunist din România cu scopul de a controla producerea discursului istoriografic în perioada 1971-1989. Fără a propune o abordare exhaustivă, vom avea în vedere atât trasarea unor caracteristici generale cu privire la tema în cauză, cât şi exemplificarea acestora prin studii de caz relevante.

Vom analiza perspectiva, interesele şi obiectivele regimului în raport cu „frontul istoric”[1] şi modalităţile prin care se încerca impunerea acestora. Metodologic, vom porni de la premisa unei relaţii duale în producerea discursului politic şi a discursului istoriografic, în sensul în care politica şi istoriografia se influenţau reciproc, într-o măsură mai mare sau mai mică[2].

---

1. Sintagma „front istoric” a fost utilizată intens în perioada regimului comunist, cu scopul de a sugera atât uniformitatea profesioniştilor din acest domeniu de cercetare, cât şi apartenenţa lor *in corpore* la obiectivele regimului de „construire a socialismului”. Însă realitatea a fost mult mai complexă. Au existat falii în interiorul câmpului profesional al istoricilor, care ţineau atât de orgolii personale, cât şi de perspective academice divergente. Aşadar, utilizarea sintagmei pe parcursul acestui studiu porneşte de la perspectiva regimului asupra istoricilor şi nu îşi propune să sugereze că nu au existat diferenţe de atitudine între aceştia.
2. Acelaşi punct de vedere îl are şi Katherine Verdery în *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, trad. de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Humanitas, Bucureşti, 1994.

Nu ne vom raporta decât tangenţial la diversele opţiuni personale pe care unii istorici le-au avut în raport cu intruziunile politicului, nu pentru că pe acestea le-am considera irelevante, ci pentru că reprezintă o temă distinctă de cercetare.

În mod firesc, statutul istoriei în perioada comunistă a fost o temă de cercetare asupra căreia s-au aplecat numeroşi istorici, din perspective diverse, utilizând metodologii diferite şi analizând subteme şi perioade care acoperă aproape în întregime istoria comunismului românesc. Primele contribuţii au apărut încă din perioada comunistă, în afara României. Îi menţionăm astfel pe Dionisie Ghermani[1], Vlad Georgescu[2], M.I. Rura[3], Stephen Fisher-Galaţi[4] sau Manfred Stoy[5]. După 1989, alţi istorici străini, precum Dennis Deletant[6], Keith Hitchins[7], Frederick Kellogg[8], Paul Michelson[9], Catherine Durandin[10] sau Katherine Verdery[11] au analizat această temă. Istoricii români au contribuit şi ei la această tematică, printre primele lucrări de sinteză fiind realizate de Florin Müller[12], Alexandru Zub[13],

1. Dionisie Ghermani, *Die Kommunistiche Umdeutung der rumänischen Geschichte unter besonderer Berücksichtigung des Mittlelalters*, Verlag R. Oldenbourg, München, 1967.
2. Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români, 1944-1977*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008.
3. M.I. Rura, *Reinterpretation of History as a Method of Furthering Communism in Romania*, Georgetown University Press, Washington, 1961.
4. Stephen Fisher-Galaţi, „Myths in Romanian History", *East European Quartely*, XV, 3, septembrie 1981, pp. 327-334.
5. Manfred Stoy, „Politik und Geschichtswissenschaft in Rumänien, 1965-1980", *Südost-Forschungen*, XLI, 1982, pp. 219-259.
6. Dennis Deletant, „Rewriting the Past : Trends in Contemporary Romanian Historiography", *Ethnic and Racial Studies*, XIV, 1, 1991, pp. 68-86.
7. Keith Hitchins, „Historiography of the Countries of Eastern Europe : Romania", *The American Historical Review*, 4, 1992, pp. 1064-1083.
8. Frederick Kellog, *O istorie a istoriografiei româneşti*, trad. de Laura Cuţitaru, prefaţă de Alexandru Zub, Institutul European, Iaşi, 1998.
9. Paul Michelson, „Themes in Modern and Contemporary Romanian Historiography", în S.T.J. Karschbaum (ed.), *East European History*, Columbus, 1998, pp. 27-80.
10. Catherine Durandin, „Roumanie : retour à l'histoire et révision", *Relations Internationales*, 67, 1991, pp. 295-298.
11. Katherine Verdery, *op. cit.*
12. Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România, 1948-1964*, Editura Neremia Napocae, Cluj-Napoca, 2003.
13. Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Institutul European, Iaşi, 2000.

Andi Mihalache[1] sau Florin Constantiniu[2]. Încercări de analiză aplicată asupra unor teme mai specifice, precum relaţia dintre Războiul Rece şi evoluţia istoriografiei din România sau tranziţia către istoriografia controlată de stat, au fost întreprinse de istorici precum Alexandru Zub[3], Florin Müller[4], Şerban Papacostea[5], Ioan Scurtu[6], Livia Dandara[7], Aurel Pentelescu[8], Victor Cojocaru[9], Simion Gheorghiu[10], Stelian Lambru[11], Paul

1. Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România democrat populară*, Editura Albatros, Bucureşti, 2003.
2. Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, Bucureşti 2007. Lucrarea este o îmbinare între genul memorialistic şi o sinteză academică. Tipul memorialistic este reprezentat şi de volumele lui Pavel Ţugui (*Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999), David Prodan (*Memorii*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993), Titu Georgescu (*Tot un fel de istorie*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2001), Apostol Stan (*Istorie şi politică în România comunistă*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2010) sau Gheorghe Ioniţă (*O viaţă, un destin. Istorii ştiute şi neştiute*, Editura Cartea Universitară, Bucureşti, 2007).
3. Alexandru Zub, „Istoriografia română a anului 1946", în *Analele Sighet 3. Anul 1946 – Începutul Sfârşitului (Instituţii, mentalităţi, evenimente)*, Fundaţia Academia Civică, 1996, pp. 189-203 ; Idem, „Despre anul istoriografic 1948 în România : impactul stalinist", în *Analele Sighet 6. Anul 1948 – Instituţionalizarea comunismului*, Fundaţia Academia Civică, 1998, pp. 553-564.
4. Florin Müller, „Contemporaneistica românească – grupuri profesionale, structuri instituţionale, direcţii de cercetare", *Societate. Ideologie. Dictaturi*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2014, pp. 109-127 ; Idem, „Politică şi istoriografie : cazul Lucreţiu Pătrăşcanu", *Dosarele Istoriei*, an I, numărul 2, 1996, pp. 61-63.
5. Şerban Papacostea, „Captive Clio : Romanian Historiography under Communist Rule", *European History Quarterly*, vol. 26, nr. 2, 1996, pp. 181-208.
6. Ioan Scurtu, „Impactul Războiului Rece asupra istoriografiei româneşti", *Arhivele Totalitarismului*, anul XII, nr. 42-43, 1-2/2004, pp. 68-76.
7. Livia Dandara, „Extirparea ideologică a memoriei naţionale prin falsificarea masivă a trecutului istoric", în *Analele Sighet 6…*, ed. cit., pp. 574-587.
8. Aurel Pentelescu, „Mihail Roller şi stalinizarea istoriografiei române în anii postbelici", în *Analele Sighet 6…*, ed. cit., pp. 588-602.
9. Victor Cojocaru, „Modelarea ideologică a istoriografiei – baze instituţionale şi metodologice", în *Analele Sighet 6…*, ed. cit., pp. 571-573.
10. Simion Gheorghiu, „Politică şi istorie în tratarea relaţiilor româno-ruse/sovietice. 1947-1989. Studiu de caz : istoriografia română", *Studii şi materiale de istorie contemporană*, serie nouă, vol. I/2008, pp. 63-74.
11. Stelian Lambru, „Note despre protocronismul românesc", *Studii şi materiale de istorie contemporană*, serie nouă, vol. 10/2011, pp. 184-200.

Nistor[1] etc. Unele consideraţii privind istoriografia au fost făcute şi de istoricul Lucian Boia[2], demersul său privind ştiinţa istorică fiind integrat unor teme mai generale. Cele mai recente contribuţii au fost aduse de volumele publicate de Stan Stoica[3], Gabriel Moisa[4] şi Felician Velimirovici[5]. Fără a avea pretenţia unei liste exhaustive, numărul mare de contribuţii menţionate mai sus arată faptul că tema istoriografiei din perioada regimului comunist a fost una intens cercetată. În acelaşi timp însă, surse de arhivă disponibile, metodologii şi perspective epistemice diverse ce pot fi aplicate acestei teme fac ca ea să nu fie una epuizată.

Pornind de la contribuţiile anterior menţionate, utilizând în special documente de arhivă disponibile la Arhivele Naţionale Istorice Centrale (unele dintre acestea au fost utilizate şi de alţi istorici, altele sunt introduse acum pentru prima oară în circuitul ştiinţific), ne dorim ca cercetarea de faţă să fie o contribuţie privitoare la strategiile utilizate de regimul comunist din România, în perioada 1971-1989, pentru impunerea controlului asupra discursului istoric.

Tezele din iulie 1971 şi istoriografia

Există un cvasiconsens istoriografic cu privire la rolul Tezelor din iulie 1971 în accentuarea controlului PCR asupra domeniului cultural în ansamblul său, prin impunerea unui discurs ideologic rigid, dogmatic şi schematic. În privinţa istoriografiei, istoricii au pornit, cu mici excepţii, de la opinia exprimată de Alexandru Zub, care propune o împărţire în patru etape a istoriei istoriografiei româneşti de după cel de-al Doilea Război Mondial. În prima etapă (1945-1948), una de tranziţie, discursul istoric reflectă confuzia istoricilor cu privire la situaţia postbelică a României. A doua

1. Paul Nistor, „Războiul ideilor. Istoricii şi propaganda pentru teritoriile româneşti", *Studii şi materiale de istorie contemporană*, serie nouă, vol. 12/2013, pp. 147-155.
2. Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti ; Idem, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 şi 1950*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2011.
3. Stan Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice şi rigorile profesionale, 1953-1965*, cuvânt-înainte de Dan Berindei, Editura Meronia, Bucureşti, 2012.
4. Gabriel Moisa, *Clio în zodia ideologizării. Interferenţe politico-istoriografice în România comunistă*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013.
5. Felician Velimirovici, *Istorie şi istorici în România comunistă, 1948-1989*, prefaţă de Vladimir Tismăneanu, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015.

etapă (1948-1960) a impus reducţii ideologice severe şi o falsificare a discursului istoric. A treia etapă (1960-1971) stă sub semnul unei relative liberalizări şi a iniţierii unor contacte cu istoricii din Occident. Ultima etapă (1971-1989) reprezintă faza absolutistă a regimului comunist şi o revenire la practicile staliniste ale anilor '50. Istoricul recunoaşte însă că acest decupaj cronologic este relativ şi se pot construi şi alte modele[1].

Gabriel Moisa observa foarte corect că în 1971 sunt aduse ajustări importante în domeniul istoriografiei, în contextul „revoluţiei culturale". Aceste ajustări vizau două aspecte. În primul rând era stabilit un nou loc pentru istorie în societate, iar în al doilea rând erau reconfigurate o serie de tendinţe şi direcţii de cercetare. Cea mai gravă decizie pentru istorici a fost asimilarea tuturor absolvenţilor de istorie şi filosofie în categoria activiştilor de partid. Consecinţa imediată a fost faptul că în anul universitar 1971-1972 s-au intensificat educaţia şi pregătirea politică a studenţilor. Pentru ca absolventul de istorie şi filosofie să devină un bun activist, s-a luat decizia ca o treime din cursurile şi seminarele din programa de învăţământ să fie din sfera învăţământului politic şi ideologic, iar cadrele didactice urmau să participe la cursuri de vară cu conţinut politic şi ideologic[2]. După publicarea Tezelor, pe 9 iulie 1971 a avut loc o consfătuire între Nicolae Ceauşescu şi reprezentanţi ai activiştilor de partid din domeniul ideologiei şi educaţiei. În cadrul acestei întâlniri, Ceauşescu a transmis că singura concepţie care poate fi acceptată în predarea istoriei în România socialistă este materialismul dialectic şi istoric[3].

Aşadar, încă din 1971, impactul Tezelor din iulie este considerat a fi unul important. Acest lucru reiese din numeroasele articole care elogiau „învăţămintele" lui Nicolae Ceauşescu. De exemplu, un articol din revista de popularizare a istoriei *Magazin istoric* afirma că :

> Istoria va consemna ca pe un moment cu înalte şi profunde semnificaţii în viaţa spirituală a României socialiste participarea întregului nostru popor la ampla dezbatere a programului prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu pentru îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice, a muncii de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii[4].

---

1. Alexandru Zub, *op. cit.*, pp. 171-172.
2. Gabriel Moisa, „Istoriografie şi politică în România comunistă sau despre instrumentalizarea istoriei. Câteva studii de caz", Ovidiu Pecican (ed.), *România comunistă : Istorie şi istoriografie*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2012, p. 158.
3. *Ibidem*, p. 160.
4. ***, „Un magistral program, nesecate izvoare de învăţăminte", *Magazin istoric*, nr. 8/1971, p. 2.

Este important de menţionat că asemenea articole, de linie[1], lipsiseră în anii ’60 aproape în totalitate, ele reapărând aproape imediat după publicarea Tezelor.

Pe de altă parte, Felician Velimirovici explică faptul că tezele din iulie sunt cuprinse într-o serie de documente de partid care încep să fie redactate încă din august 1968[2]. Chiar dacă studiul de faţă a stabilit un cadru cronologic (1971-1989) care ar putea să sugereze că Tezele din iulie au reprezentat un moment de ruptură, nu trebuie uitat că acest decupaj cronologic porneşte de la consensul aproape generalizat menţionat anterior. Regimul comunist din România a căutat, prin mijloace mai mult sau mai puţin subtile, să-şi impună controlul asupra discursului istoriografic de-a lungul întregii perioade 1948-1989. Fireşte că au existat momente de relaxare ideologică şi momente mult mai tensionate din acest punct de vedere, însă stabilirea unor borne cronologice precise are mai degrabă rol metodologic, de vreme ce schimbările s-au produs întotdeauna de-a lungul unei perioade mai lungi.

De altfel, aşa cum va încerca să argumenteze prezentul studiu, rolul Tezelor din iulie a fost de a inaugura o perioadă în care, treptat, partidul unic a încercat să-şi impună controlul asupra domeniului cercetării istorice. Această perioadă a fost străbătută de fluxuri şi refluxuri, în măsura în care profesioniştii din domeniu au încercat să reziste presiunii ideologice constante. Cu toate acestea, se poate afirma că are loc o degradare masivă a calităţii producţiei istoriografice în contextul afirmării unui discurs naţionalist exacerbat, autohtonist, închis la orice inovaţii epistemice şi metodologice, bazat pe o istorie mitizată şi militarizată. Dacă Tezele din 1971 au fost cele care au deschis această etapă nefastă a istoriografiei româneşti, adoptarea Programului PCR din 1974 a dovedit clar care este „spaţiul de mişcare” în care istoricii aveau voie, în viziunea partidului, să lucreze.

Programul PCR din 1974 şi istoriografia

O formă de impunere a unui discurs oficial cu privire la istorie a fost proclamarea, fie prin intermediul unor discursuri oficiale, fie prin adoptarea unor documente programatice, a unor „adevăruri” oficial acceptate în

1. Articolele de linie aveau rolul de a transmite o interpretare oficială a unor documente de partid pentru profesioniştii domeniului istoric.
2. Felician Velimirovici, *op. cit.*, p. 184.

România socialistă. Cu prilejul aniversării Proclamării Republicii, din decembrie 1973, Nicolae Ceauşescu oferă în discursul său oficial o „sinteză" a istoriei poporului român din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitate :

> Aniversând proclamarea republicii, nu putem să nu evocăm, cu îndreptăţită memorie, istoria eroică, de secole, a poporului nostru, în decursul căreia a ars mereu vie flacăra pentru libertate şi neatârnare, pentru scuturarea jugului exploatării şi asupririi, pentru afirmarea deplină şi neîngrădită a geniului său creator, pentru asigurarea progresului şi civilizaţiei patriei noastre. S-au scris cu litere nepieritoare în cronica timpurilor marile bătălii desfăşurate de masele populare, sub conducerea lui Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi altor legendare figuri de domnitori patrioţi, pentru păstrarea fiinţei naţionale şi apărarea gliei strămoşeşti. Ne gândim, de asemenea, cu veneraţie la marile mişcări sociale şi răscoale populare conduse de Horia, Cloşca şi Crişan, de Tudor Vladimirescu şi de alţi tribuni ai poporului, mişcări care au aprins şi mai puternic vâlvătaia setei de libertate şi o viaţă mai bună a maselor asuprite şi împilate, au contribuit la accelerarea dezvoltării sociale a ţării. Un moment de seamă al istoriei luptelor pentru libertatea naţională şi socială a fost revoluţia burghezo-democratică de la 1848 – desfăşurată în toate cele trei provincii româneşti –, animată de aspiraţia creării condiţiilor pentru sfărâmarea şi înlăturarea rânduielilor feudale, pentru dezvoltarea forţelor de producţie şi instaurarea unor relaţii sociale mai avansate. Datorită luptei maselor populare şi a personalităţilor luminate ale poporului s-a putut realiza unirea Principatelor Române – Muntenia şi Moldova –, important pas pentru împlinirea năzuinţei de unire a românilor într-un singur stat. Cucerirea independenţei în 1877, plătită cu sânge de ostaşii şi dorobanţii români în redutele de la Smârdan, Plevna şi Griviţa, a deschis calea unor noi împliniri ale idealurilor de libertate şi progres ale poporului român. În urma încheierii Primului Război Mondial, în care poporul şi-a apărat cu jertfe grele pământul patriei, s-a făurit statul naţional unitar – eveniment de o copleşitoare importanţă în procesul dezvoltării istorice a naţiunii noastre, împlinire a unui secular vis al românilor din toate cele trei provincii[1].

Acest discurs este foarte relevant în măsura în care îl interpretăm în ansamblul procesului de producţie a istoriografiei în perioada comunistă. Însă un asemenea discurs reprezintă doar o primă etapă. Ideile prezentate de Nicolae Ceauşescu în diferite ocazii (iar numărul acestor ocazii era, într-adevăr, foarte mare) erau preluate în „articolele de linie", cele care

1. Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. VII, Editura Politică, Bucureşti, 1973, pp. 954-956.

„traduceau" pentru istorici cele spuse de secretarul general. Pornind de la aceste articole, istoricii apropiaţi de partid începeau să lucreze la proiecte de cercetare în acord cu noile directive. Se definea astfel cadrul, mai mult sau mai puţin larg, în care cercetarea istorică se putea integra. Fireşte, existau atitudini diverse, cercetări de calitate îndoielnică, dar şi contribuţii istoriografice remarcabile, chiar şi în acest context. Au fost numeroşi istorici care au dezvoltat capacitatea de a găsi momentele oportune în care să-şi publice cercetările, înţelegând contextul ideologic şi evoluţiile sale.

Documentul cel mai important pentru tema cercetării noastre este *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism*[1]. Pe 18 decembrie 1974, Plenara CC al PCR a aprobat forma definitivă a Programului Partidului, adoptat la Congresul al XI-lea, program redactat de o comisie condusă de Nicolae Ceauşescu. Programul exprima fidel comunismul naţional în varianta sa românească, reprezentând un amestec între modelul stalinist şi afirmarea politicii de independenţă. Noutatea acestuia era dată de prezenţa unei ample introduceri consacrate istoriei poporului român, pornind de la origini până în contemporaneitate, al cărei obiectiv era să plaseze PCR în continuitatea unei îndelungate istorii naţionale şi să arate că partidul reprezenta expresia cea mai înaltă a aspiraţiilor de progres şi libertate ale tuturor românilor. Programul reprezenta un fel de *Summa historica*, izvorând de la partid şi urmărind să formeze conştiinţa istorică a tuturor membrilor de partid şi, prin extensie, a tuturor românilor. Schiţa istorică din Programul PCR a reprezentat o primă *vulgata* a istoriei românilor. Ea a fost utilizată ca ghid în cenzură de Secţia de Agitaţie şi Propagandă[2].

Primele 25 de pagini ale programului (cu titlul „Lupta poporului român, a forţelor progresiste şi revoluţionare ale clasei muncitoare, a partidului comunist pentru libertatea socială şi naţională, împotriva fascismului şi războiului, pentru înfăptuirea insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste") au reprezentat, până în 1989, „paradigma" din care istoricii nu au avut nici o şansă să iasă. Fireşte că anumite detalii au variat până în 1989, însă principalele teme ale naţional-comunismului de tip ceauşist se regăsesc în acest document, el devenind sursa obligatorie pentru toţi istoricii perioadei.

1. ***, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, Bucureşti, 1975.
2. Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 358-363.

Planificarea ca formă de control în istoriografie

Dacă formele de control la care am făcut referire până acum sunt mai degrabă subtile, o formă mult mai directă era reprezentată de planurile de cercetare pe care fiecare institut, centru de cercetare sau universitate trebuia să le elaboreze şi să le trimită spre aprobare către Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, la Secţia de Istorie şi Arheologie. Din păcate, sursele arhivistice disponibile până în acest moment sunt foarte puţine. Încă nu putem afla cum funcţiona în întregime acest mecanism, dacă au existat cazuri de respingere a unor teme sau alte probleme de asemenea natură. Utilizând sursele pe care le-am identificat, şi anume planurile de cercetare pentru perioada 1971-1975, am dedus existenţa acestui mijloc de control al cercetării, dar nu putem extinde semnificativ concluziile, neexistând încă posibilităţi pentru a corobora informaţiile. Cu titlu de exemplu, reproducem planul de cercetare al Facultăţii de Istorie-Filosofie de la Cluj-Napoca. Fiind redactat probabil la începutul anului 1971, aşadar înainte de Tezele din iulie, informaţiile nu sunt spectaculoase. Până în momentul în care alte surse arhivistice vor deveni disponibile, putem doar să constatăm existenţa acestei planificări, deşi mult mai interesant ar fi fost gradul în care planul era respectat şi modul în care acest procedeu al planificării a evoluat în timp.

Tabelul 1. *Planul de cercetare al Facultăţii de Istorie-Filosofie din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca pentru 1971-1975*[1]

CERCETAREA ŞTIINŢIFICĂ
Tematica şi sarcinile cercetării pe anii 1971-1975

Nr. crt.	Direcţia de cercetare. Problema	An. încep. cerc. An. term. cerc.	Fazele cerc. şi anii în care se vor desfăşura	Executant	Cost cerc. Total invest. mii mat. lei Sursa
1.	Cercetarea istoriei Daciei libere şi romane	1971-1975	Studii	Catedra de Ist. Rom.	Buget Min. Inv.
2.	Structuri sociale şi mişcări sociale în evul mediu şi în epoca modernă	1971-1975	”	-”-	”
3.	Istoria Clujului	1971-1975	”	-”-	”

1. Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Fond Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, Secţia Istorie şi Arheologie, dosar nr. 3/1971, ff. 6-7. Am eliminat coloanele din tabel care nu conţineau date, pentru a uşura lectura.

4.	Arta gotică şi barocă din Transilvania	1971-1975	”		”
5.	Relaţiile economice, politice şi culturale între teritoriul ţării noastre şi celelalte ţări din Europa, îndeosebi ţările vecine în cursul veacurilor	1971-1975	”	Catedra de ist. univ.	
6.	Umanismul şi renaşterea în Europa Centrală şi Răsăriteană	1971-1975	Studii	Catedra de Ist. univ.	Buget Min. Inv.
7.	Corpus al monumentelor sculpturale din Imperiul Roman : Monumente sculpturale din Dacia Romană	1971-1975/ tema nominalizată			

Al doilea exemplu pe care îl considerăm relevant este planul unei instituţii care va deveni foarte importantă în anii ’80 în producţia istoriografică. Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară cerea să se includă în planul său de cercetare pentru anii 1971-1975, în vederea elaborării unei sinteze ample de istorie militară a românilor, următoarele lucrări : şapte volume de documente, dintre care două referitoare la istoria militară a românilor din Evul Mediu, două volume despre formarea armatei române moderne, unul despre participarea armatei române la Războiul de Independenţă şi două despre rolul armatei în evenimentele de la 23 august 1944 ; o monografie despre istoria armatei din secolul al X-lea până în secolul al XIX-lea, ce urma a se realiza în colaborare cu Institutul Nicolae Iorga ; o monografie de politică militară a statului naţional unitar român ; o monografie despre armată în perioada 1866-1877 ; o monografie despre armata română în perioada interbelică ; o monografie despre armata RSR ; o lucrare despre arta, ştiinţa şi doctrina militară ; un studiu despre principiile fundamentale ale doctrinei militare a PCR ; un studiu despre economia militară[1].

Un alt mijloc de control era pus în practică cu ocazia participărilor la diferite întâlniri internaţionale. De exemplu, în august 1971 a avut loc la Moscova al XIII-lea Congres Internaţional de Istoria Ştiinţei. Cei opt cercetători şi profesori (Ladislau Bányai, Alexandru Roşca, Gheorghe Zane, Gheorghe Dobre, Ghiţă Simion, Ion Goliat, Ion Chioreanu şi Alexandru Neamţu) au depus la Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice (ASSP)

1. *Ibidem*, ff. 4-5.

comunicările pe care doreau să le susţină. Raportul instituţiei arată că, „în ce priveşte conţinutul, comunicările, în general, nu ridică probleme cu excepţia faptului că valoarea lor este inegală”[1]. De asemenea, în 1972, când are loc o întâlnire pentru pregătirea Congresului Mondial de Ştiinţe Istorice din Statele Unite – ce urma să se desfăşoare în 1975 –, autorităţile din România sunt foarte atente atât cu numele membrilor delegaţiei trimise (Miron Constantinescu, Ştefan Ştefănescu, Mihai Berza şi Emil Condurachi), cât şi cu temele pe care aceştia trebuiau să le propună pentru a fi incluse în programul congresului american[2].

Toate acestea pot fi explicabile prin interesul regimului cu privire la tipul de mesaj promovat în afara ţării. Dacă în interiorul graniţelor României nu exista concurenţă în privinţa discursului, în afara acestora era mult mai dificilă impunerea unui discurs ideologic unic. Aşa cum vom observa, interesul regimului de a controla producţia istoriografică nu se limita la graniţele României, ci avea în vedere şi „exportarea” istoriei naţionale în alte ţări.

Institutul Central de Istorie Naţională

Un exemplu de nereuşită a regimului în accentuarea controlului asupra istoricilor este cel din anul 1985. Documentele disponibile la Arhivele Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti oferă detalii importante despre o reformă majoră pe care regimul o pregătise. Se avea în vedere înfiinţarea unui institut central de istorie la Bucureşti, care să coordoneze activitatea de cercetare din întreaga ţară. Decretul a fost pregătit, redactat (alături de anexe şi de justificări), dar nu a fost niciodată aprobat.

Institutul Central de Istorie Naţională (ICIN) urma să aibă o structură piramidală (vezi figura 1) şi să cuprindă în subordinea sa următoarele centre şi institute de cercetare : Institutul de studii istorice şi social-politice din Bucureşti, Institutul de istorie Nicolae Iorga din Bucureşti (cuprinzând colectivele de istorie din centrele de ştiinţe sociale din Craiova şi Timişoara), Institutul de studii sud-est europene din Bucureşti, Institutul de arheologie din Bucureşti, Institutul de istorie şi arheologie din Cluj-Napoca (cuprinzând colectivele de istorie din centrele de ştiinţe sociale din Sibiu şi Târgu Mureş) şi Institutul de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol” din Iaşi[3].

---

1. Idem, dosar nr. 31/1971, ff. 50-51.
2. Idem, dosar nr. 23/1972, ff. 2-7.
3. ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 32.

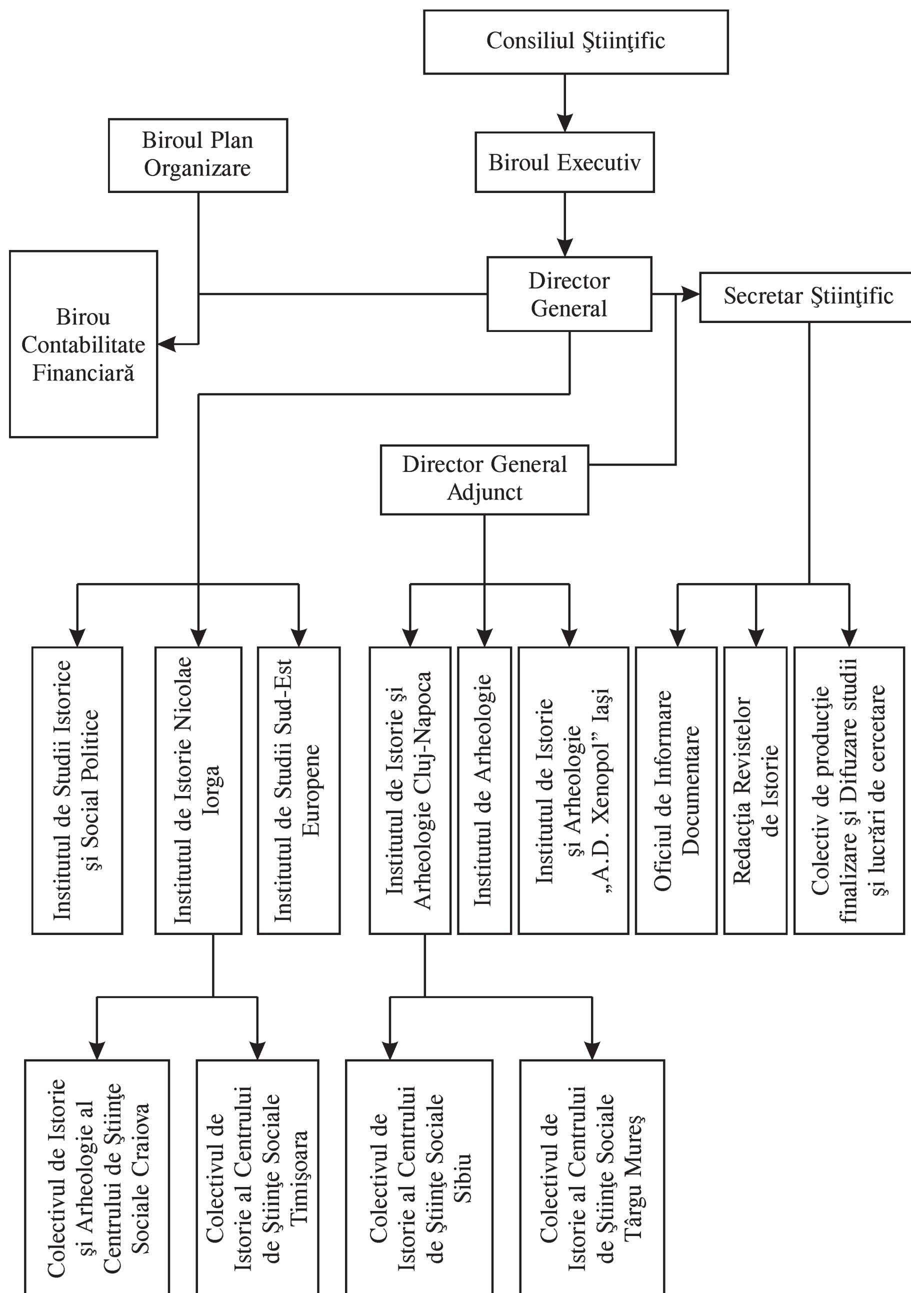

Figura 1. *Organigrama Institutului Central de Istorie Naţională*[1]

1. ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 33.

Conform preambulului prezent în proiectul de decret, motivaţia care stătea la baza înfiinţării ICIN ţinea de asigurarea unităţii în cercetarea istorică :

> Înfăptuirea obiectivelor fundamentale ce revin ştiinţei istorice româneşti în actuala etapă impune instituirea unui cadru organizatoric menit să asigure o concepţie unitară şi coordonarea unitară a activităţii ştiinţifice în acest domeniu, integrarea organică a cercetării istorice cu învăţământul şi folosirea eficientă a potenţialului existent în acest domeniu, pentru elaborarea unor lucrări care să prezinte unitar istoria poporului român, lupta sa eroică pentru libertate, independenţă, unitate naţională şi statală, construirea socialismului şi comunismului în România, contribuţia poporului nostru la dezvoltarea civilizaţiei universale şi progresul omenirii[1].

Conform articolului 4 al proiectului de decret, institutul ar fi avut următoarele atribuţii :

a) elaborarea planului unic de cercetare ştiinţifică în domeniul istoriei ;
b) asigurarea elaborării Tratatului de istorie a românilor ;
c) elaborarea de lucrări fundamentale despre istoria poporului român şi istoria universală ;
d) întocmirea planului naţional de cercetări arheologice ;
e) avizarea lucrărilor de restaurare ;
f) organizarea de dezbateri, conferinţe, simpozioane etc. ;
g) asigurarea asimilării în circuitul istoriografic a rezultatelor cercetărilor realizate de alte instituţii ;
h) colaborarea cu alte instituţii pentru identificare şi punerea în circulaţie ştiinţifică a documentelor cu privire la istoria poporului român ;
i) elaborarea de lucrări despre istoria României în limbi de circulaţie internaţională ;
j) coordonarea activităţii de cercetare din domeniul istoriei militare ;
k) avizarea manualelor de istorie ;
l) editarea revistelor de specialitate ;
m) întocmirea buletinelor documentare destinate cercetătorilor ;
n) organizarea de cursuri de pregătire postuniversitară în domeniile : arheologie, numismatică, muzeografie ş.a. ; acordarea titlului de doctor în istorie ;

1. *Ibidem*, f. 24.

o) întocmirea planului de relaţii cu străinătatea în privinţa colaborării în domeniul cercetării istorice[1].

Observăm că, pe lângă preluarea efectivă a tuturor atribuţiilor institutelor şi centrelor de cercetare care intrau în subordinea sa, ICIN ar fi avut şi atribuţii extinse de coordonare. Practic, această instituţie-mamut ar fi trebuit să devină aproape singura autoritate în domeniul istoriografic[2], iar faptul că s-ar fi aflat în subordinea directă a Comitetului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie şi a Ministerului Educaţiei şi Învăţământului demonstrează că ICIN era o încercare a regimului de a-şi întări controlul asupra producţiei istoriografice.

Acest lucru este recunoscut în raportul care justifica necesitatea reformei :

> Dispersarea forţelor şi insuficienta coordonare a activităţii de cercetare au favorizat apariţia unor lucrări şi studii nonconforme cu adevărul istoric, oferind uneori posibilităţi de interpretare tendenţioasă, de deformare şi denaturare a istoriei noastre naţionale de către unii istorici de peste hotare. De asemenea, au continuat să apară lucrări tratând paralel aceeaşi problematică, precum şi lucrări din domeniul istoriei mişcării muncitoreşti, a Partidului Comunist Român insuficient legate de realităţile economice, social-politice ale societăţii româneşti, de ansamblul tuturor factorilor care au acţionat în etapa istorică respectivă[3].

Pe lângă toate acestea, reforma ar fi dus şi la o reducere majoră a numărului de posturi în cercetare (vezi tabelul 2). Probabil că explicaţia pentru faptul că planul nu a fost pus în aplicare ţine de acest aspect, anume că regimul a înţeles că apariţia unor tensiuni între istorici şi regim nu ar fi meritat efortul.

1. *Ibidem*, ff. 25-27.
2. Existau câteva institute care nu ar fi intrat, conform proiectului, sub autoritatea directă a ICIN. Menţionăm Institutul de Tracologie, important pentru promovarea discursului protocronist, şi Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară. De asemenea, ar fi rămas în afara ICIN universităţile şi facultăţile cu profil istoric.
3. ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 8/1985, ff. 18-19.

Tabelul 2. *Situaţia existentă şi cea propusă pentru personalul din domeniul cercetării istorice*[1]

Nr. crt.	**Unitatea**	**Existent**		**Propus**	
		Total	**Studii superioare**	**Total**	**Studii superioare**
1.	Institutul Central de Istorie Naţională	–	–	44	13
2.	Institutul de Studii istorice şi social-politice	111	66	25	23
3.	Institutul de Istorie Nicolae Iorga	67	58	45	43
3a.	Colectivul de Istorie şi Arheologie al Centrului de Ştiinţe Sociale Craiova	9	7	6	5
3b.	Colectivul de istorie al Centrului de Ştiinţe Sociale Timişoara	2	2	2	2
4.	Institutul de studii sud-est europene	36	29	12	11
5.	Institutul de Arheologie Bucureşti	59	45	45	43
6.	Institutul de istorie şi arheologie Cluj-Napoca	45	35	25	25
6a.	Colectivul de istorie al Centrului de Ştiinţe Sociale Sibiu	4	3	3	3
6b.	Colectivul de istorie al Centrului de Ştiinţe Sociale Târgu Mureş	9	8	6	5
7.	Institutul de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol” Iaşi	44	36	25	23
	TOTAL	**445**	**342**	**238**	**196**

Printr-un alt decret urma să se înfiinţeze şi Muzeul Central de Istorie Naţională (MCdIN), prin unificarea Muzeului de istorie a RSR cu Muzeul de Istorie a PCR, iar acesta ar fi avut în domeniul muzeografic acelaşi rol pe care ICIN îl avea în domeniul cercetării, anume coordonarea tuturor muzeelor din România, dar s-ar fi aflat tot în subordinea ultimei instituţii[2].

Pe lângă încercările de a controla ideologic istoriografia în ansamblul său, muzeele s-au aflat şi ele constant sub presiunile intervenţiei politicului în România comunistă. În acest sens, menţionăm contribuţiile importante aduse de Gabriel Moisa cu privire la cercetarea utilizării muzeelor de istorie ca instrumente ale propagandei[3].

În ansamblu, reiese că regimul căuta să rezolve cel puţin trei probleme prin înfiinţarea ICIN. În primul rând, se reducea semnificativ numărul de posturi în cercetare, lucru ce aducea o diminuare semnificativă a cheltuielilor

1. *Ibidem*, ff. 49-50.
2. *Ibidem*, f. 11.
3. Gabriel Moisa, *op. cit.*, pp. 131-181.

de la bugetul de stat. Dimensiunea economică nu ar trebui ignorată, având în vedere contextul general al anilor ’80. În al doilea rând, regimul se asigura că are control direct asupra tuturor istoricilor din România, deţinând capacitatea de a implementa şi coordona un tip de discurs istoric pe placul său, fără a mai fi nevoit să apeleze la mijloace mai subtile, dar mai complexe. Nu în ultimul rând, ICIN ar fi eliminat, în viziunea partidului, luptele dintre diversele institute şi centre de cercetare, care au creat de-a lungul timpului probleme, în strădania lor pentru accesul cât mai facil la resursele culturale.

Mulţumită anexelor din dosarul proiectului de decret, avem acces la o radiografie a cercetării istorice româneşti, a posturilor şi a grilelor de salarizare, la nivelul anului 1985. Tabelul 3 prezintă numărul de persoane încadrate în principalele institute de cercetare din România.

Tabelul 3. *Situaţia personalului din instituţiile de cercetare din domeniul istoriei*[1]

SITUAŢIA
personalului existent atestat din unităţile de cercetare din domeniul istoriei

Nr. crt.	Institutul	Total personal	Total personal cu studii superioare
1.	Institutul de studii istorice şi social-politice	79	56
2.	Institutul de Istorie Nicolae Iorga	62	54
3.	Institutul de studii sud-est europene	32	28
4.	Institutul de tracologie	5	5
5.	Institutul de arheologie	56	43
6.	Institutul de istorie şi arheologie Cluj-Napoca	44	37
7.	Institutul de istorie şi arheologie A.D. Xenopol Iaşi	45	39
8.	Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară	54	48
9.	Centrul de ştiinţe sociale Craiova	7	7
10.	Centrul de ştiinţe sociale Sibiu	3	3
11.	Centrul de ştiinţe sociale Târgu Mureş	8	8
12.	Centrul de ştiinţe sociale Timişoara	2	2
TOTAL		**397**	**330**

1. *Ibidem*, f. 43. Informaţiile din tabelele 2 şi 3 au fost preluate întocmai din documentele de arhivă. Eventualele diferenţe dintre datele prezente în acestea pot fi cauzate de erorile din documente.

Este aproape cert că eşecul acestei reforme stă tocmai în faptul că regimul comunist nu a dorit să rişte un conflict direct cu istoricii, care nu manifestaseră o opoziţie puternică până atunci. În acelaşi timp, implementarea ICIN ar fi dus la lupte între istoricii influenţi din punct de vedere politic, care ar fi dorit să controleze institutul şi, în consecinţă, tot „frontul istoric”, situaţie ce nu era în interesul partidului.

„Dezbaterile” politico-ideologice între România şi alte ţări

Atenţia acordată modului în care se scria istoria în România era dublată de o atenţie cel puţin egală pentru lucrările apărute în străinătate ce atingeau, chiar şi tangenţial, teme de istorie românească. La Secţia de Agitaţie şi Propagandă (dar şi la Ministerul Apărării Naţionale sau la Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară) ajungeau numeroase rapoarte, note, informări, manuscrise sau chiar lucrări tehnoredactate în întregime, publicate în străinătate, de cele mai multe ori traduse. Am identificat lucrări, volume sau articole publicate în Franţa, URSS, Bulgaria sau Ungaria. Cele mai multe informări prezintă „minciunile” promovate de respectivele lucrări, dar există şi simple extrase fără comentarii. De asemenea, se pot găsi şi informări sau note despre activitatea de cercetare a unor istorici străini şi viziunile lor cu privire la istoria României[1].

Un alt tip de documente este reprezentat de „sintezele” referitoare la punctele de vedere diferite dintre istoriografia oficială românească şi istoriografia străină. Acestea se prezentau pe două coloane, prima conţinând viziunea istoriografiei din alte ţări, iar cea de-a doua viziunea oficială românească. De exemplu, o astfel de sinteză din 1977, cu titlul „Teze eronate în istoriografia bulgară cu privire la trecutul poporului român”, prezintă sintetic principalele puncte de divergenţă dintre viziunea istorică oficială bulgară şi cea românească (arealul de formare al poporului român, problema Dobrogei, participarea României la al Doilea Război Balcanic, România în Primul Război Mondial etc.)[2]. Pentru a combate discursurile

1. Am identificat acest tip de documente în mai multe dosare : ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 42/1981 ; Idem, dosar nr. 45/1982 ; Idem, dosar nr. 68/1984 ; Idem, dosar nr. 69/1984. Documentele identificate sunt destul de diverse, tratând probleme ce ţin de ansamblul istoriei naţionale.
2. ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 15/1977, ff. 2-12.

istorice contestatare, România răspundea prin editarea de volume de istorie care să conţină acel tip de naraţiune istorică ce îi era pe plac[1].

Această atitudine este relevantă pentru subiectul studiului de faţă, deoarece demonstrează cum percepea regimul rolul istoriei în ansamblul său. Rolul istoricilor, de a dezbate cu argumente ştiinţifice, era pus în umbră de diferitele interese politice de moment. Aşadar, pe lângă interesul de a utiliza discursul istoric naţionalist în sens legitimator, în interior, exista şi necesitatea de a utiliza argumente istorice în politica internaţională, în special în anumite chestiuni delicate, precum aceea a Transilvaniei.

Un exemplu de instrumentalizare politică a istoricilor în dezbaterile internaţionale poate fi observat în 1986. În contextul apariţiei la Budapesta a lucrării *Istoria Transilvaniei*, în trei volume, care a fost interpretată de Nicolae Ceauşescu personal ca un atac la adresa României, istoricii sunt utilizaţi de regim pentru a interveni în lupta politico-ideologică dintre Bucureşti şi Budapesta. Privitor la acest moment, Florin Constantiniu îşi amintea :

> S-a sunat mobilizarea generală a istoricilor. Muşat şi Ardeleanu au devenit căpeteniile oastei istoriografice româneşti şi, înfriguraţi şi plini de importanţă, şi-au trecut trupele în revistă. Înfriguraţi la propriu şi la figurat, pentru că şedinţa convocată la ASSP, în vederea alcătuirii echipelor de „ripostanţi" s-a ţinut într-o sală atât de îngheţată, încât toată lumea stătea cu paltoanele.
> Planul de bătălie era următorul : ostilităţile aveau să fie deschise de un articol care să atace *Erdély Története* [*Istoria Transilvaniei – n.n.*] în ansamblul ei ; apoi, articole întocmite de patru-cinci istorici urmau să analizeze şi să critice capitolele cele mai importante ale lucrării, fie axate pe anumite perioade, fie pe probleme specifice. Numărul mare de participanţi (în fond, un text putea fi redactat foarte bine de una-două persoane) era conceput ca o dovadă că întregul „front" istoriografic din România răspunsese la chemarea secretarului general şi era gata să dea piept cu duşmanul[2].

Nu insistăm foarte mult asupra episodului în cauză, el fiind destul de cunoscut cercetătorilor[3], dar remarcăm că acesta demonstrează foarte bine cum „frontul istoric" era folosit pentru interese politice. Ultimul incident de acest fel are loc în 1989, când doi istorici (Ştefan Ştefănescu şi Ştefan Pascu) pregătesc un material împotriva lui Makkai László, unul dintre autorii volumului *Istoria Transilvaniei*. Cităm pe larg din acesta, pentru a

1. Idem, dosar nr. 10/1978 , ff. 89-164.
2. Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 414-415.
3. Pentru o analiză mai detaliată, vezi Felician Velimirovici, *op. cit.*, pp. 248-260.

arăta care erau compromisurile intelectuale pe care doi istorici, fără îndoială mari profesionişti ai disciplinei, erau nevoiţi să le facă pentru a-şi construi şi păstra carierele. Tonul şi argumentele celor doi sunt departe de o dezbatere ştiinţifică :

> Dar cine este în fond Makkai László ? Originar din Transilvania, el a studiat în şcolile din Cluj în limba maternă, apoi la Universitatea Daciei Superioare din acelaşi oraş. M.L. s-a pregătit pentru o profesie, menită să pună în lumină adevărul istoric, relevarea corectă a trecutului, dar, cu o „abnegaţie" pe care o demonstrează întreaga sa „operă", s-a făcut remarcat exact prin contrariul acestor înalte comandamente. M.L. a devenit un notoriu specialist al falsului istoric, un avocat al minciunii, al denaturărilor de tot felul, aflat, consecvent, în solda celor care au profanat această ştiinţă. Astfel, în perioada regimului horthyst, M.L. a fost unul din zeloşii propagandişti ai revizionismului fascisto-horthyst, numărându-se printre autorii unei lucrări apărute nu întâmplător la 1 august 1940, consacrată istoriei Transilvaniei, prin care încerca să-l convingă pe Hitler şi Mussolini că Ungaria ar avea, chipurile, drepturi istorice asupra Transilvaniei [...]. Recidivând, în 1986, M.L. s-a numărat printre autorii unei noi istorii a Transilvaniei, care a difuzat în mai multe limbi şi în tiraje impozante aceleaşi falsuri şi denaturări menite să inducă în eroare opinia publică, să semene vrajbă între cele două popoare[1].

Observăm aşadar că istoricii erau, poate chiar mai mult decât intelectualii, specializaţi în alte discipline, sub constanta atenţie a regimului. Pe parcursul acestui studiu am relevat mai multe modalităţi prin intermediul cărora regimul a încercat mereu să-şi întărească controlul asupra profesioniştilor din domeniu. În contrapartidă trebuie spus că momentele de opoziţie nu au fost foarte numeroase (cel mai cunoscut caz fiind cel al lui Vlad Georgescu[2]), ci mai degrabă au existat istorici care au ştiu să facă concesii, mai mici sau mai mari, pentru a-şi asigura cariera într-un context dificil.

Teme dificile de cercetare istorică

În ansamblu, ne putem explica dificultatea în care se aflau istoricii români în perioada 1971-1989. Aşa cum am observat, ei aveau un spaţiu de manevră

1. ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 58/1989, f. 2, *apud* Felician Velimirovici, *op. cit.*, pp. 258-259.
2. Pentru o sinteză excelentă despre acesta, vezi Felician Velimirovici, *op. cit.*, pp. 269-304.

limitat de directivele politico-ideologice venite dinspre partid şi se aflau sub constanta presiune a birocraţiei de partid şi de stat pentru a se conforma unei istorii unice, oficiale. În ciuda opreliştilor, au existat numeroşi profesionişti care au adus contribuţii istorice importante. Fără a ne propune să epuizăm subiectul, vom face o scurtă trecere în revistă a acelor teme de cercetare istorică foarte sensibile pentru regimul comunist, asupra cărora s-a pus mereu cea mai mare presiune ideologică. Vom avea în vedere teme constant sensibile pentru întreaga perioadă 1971-1989, variaţiile în această privinţă fiind relativ mici.

În primul rând, existau câteva opinii centrale ale ideologiei oficiale care nu puteau fi contestate sub nici o formă de istorici. Printre acestea se numărau continuitatea, unitatea şi vechimea poporului român, care ar fi dus o neîntreruptă luptă pentru independenţă împotriva străinilor interesaţi exclusiv să controleze acest spaţiu geografic. Linia directoare făcea ca istoria naţională să devină, în accepţiunea oficială, o naraţiune militarizată, evolutivă, întreaga istorie având un singur „scop" : instaurarea comunismului.

Începând cu Antichitatea, existau câteva teme sensibile. Etnogeneza poporului român, de exemplu, nu putea fi interpretată decât în sensul continuităţii pe teritoriul fostei provincii romane Dacia. Excesele protocroniste au diminuat rolul romanilor în acest proces, politrucii acestei perioade încercând să impună ideea unei continuităţi de la Burebista la Ceauşescu. În fapt, în 1980, anul în care la Bucureşti se organizează Congresul Mondial de Ştiinţe Istorice, se organizează şi aniversarea a „2050 de ani de la primul stat dac centralizat şi independent". Perioada medievală nu era nici ea lipsită de câteva puncte problematice. Istoricii trebuiau să se raporteze cu precauţie la relaţia Ţărilor Române cu statele vecine (în special cu Ungaria şi Imperiul Rus). De asemenea, orice studiu care se ocupa de Transilvania medievală putea să creeze probleme din perspectiva regimului. Perioada fanariotă era aproape inevitabil interpretată ca o perioadă nefastă în istoria naţională, din cauza „străinilor", anume grecii din Fanar.

Foarte atenţi trebuiau să fie istoricii la diversele mişcări sociale din perioada medievală şi cea modernă. În încercarea de legitimare, regimul tindea să impună transformarea acestora în „revoluţii". Astfel, Gheorghe Doja, în 1514, Horia, Cloşca şi Crişan, în 1784, sau Tudor Vladimirescu, în 1821, ar fi condus asemenea „revoluţii". Această metodă se prelungea în cercetarea istoriei contemporane prin exacerbarea mişcărilor sociale din România interbelică. Greva de la Lupeni, din 1929, sau greva de la Griviţa, din 1933, erau teme pe care istoricii contemporaneişti nu le puteau evita.

Două teme foarte sensibile pentru regimul comunist erau Războiul de Independenţă şi Marea Unire. Dacă tema războiului din 1877 mai putea fi interpretată într-un anume grad de obiectivitate, deşi cu exagerări şi cu eliminarea totală a rolului lui Carol I, Marea Unire era poate a doua cea mai sensibilă temă posibilă. Motivul ţine, evident, de problema Basarabiei şi de tensiunile pe care le-ar fi putut provoca în relaţiile cu Uniunea Sovietică. Orice istoric care ar fi dorit să se ocupe de această problemă ar fi descoperit că era nevoie de maximă prudenţă.

Însă cea mai sensibilă temă de cercetare era de departe momentul 23 august 1944, pe marginea căruia Gheorghe Buzatu a coordonat în 1989 un volum de studii. Pentru a fi acceptat la publicare, a fost necesară aprobarea Secţiei de Agitaţie şi Propagandă, după efectuarea unor modificări[1]. Ziua de 23 august, ziua „naţională" a României comuniste, era în mod firesc integrată unui ansamblu mai larg şi mult mai complex de construcţii politico-istorice cu rol legitimator. Schimbările ce apar cu privire la interpretarea zilei de 23 august ţin atât de realităţi politice interne, cât şi de cele internaţionale. Din acest motiv, numai istoricii în care regimul avea totală încredere se puteau ocupa de această temă şi numai după verificări atente.

Istoria PCR era în mod firesc un subiect sensibil, devenind chiar un subiect special de cercetare. Încă de la începutul regimului au existat instituţii şi istorici care s-au ocupat de (re)scrierea istoriei comuniştilor români. Istoricii din perioada 1971-1989 aveau drept obiectiv să integreze istoria PCR în istoria naţională, teza oficial acceptată fiind că acest partid ar fi reprezentat cea mai înaintată manifestare a unor năzuinţe multimilenare ale poporului român.

În general, istoria contemporană era cea mai intens ideologizată. Din acest motiv, foarte mulţi istorici se specializau în istoria medievală (de exemplu, Şerban Papacostea sau Florin Constantiniu), unde presiunea politicului, deşi prezentă, nu era atât de apăsătoare.

Concluzii

Cele câteva exemple oferite pe parcursul acestui articol oferă argumente importante pentru a susţine că a existat un interes constant al regimului comunist din România pentru controlul „frontului istoric" şi al discursului pe care acesta îl producea. Interesat de instrumentalizarea în sens legitimant

1. ANIC, Fond CC al PCR Agitaţie şi Propagandă, dosar nr. 221/1989, f. 2.

a istoriei, regimul comunist a utilizat metode diverse prin care a încercat să limiteze libertatea de mişcare a istoricilor. Unele dintre acestea au reuşit, altele au dat greş. În mod firesc, istoricii au fost conştienţi de limitările meseriei lor şi au utilizat diverse strategii de adaptare. Fără a contesta direct regimul (cu excepţia, de altfel, notabilă a lui Vlad Georgescu), istoricii şi-au (re)negociat libertatea de mişcare intelectuală în mod diferit, de la caz la caz. Prin expunerea analitică a câtorva elemente-cheie ale procesului de control ideologic asupra istoriei, considerăm că am reuşit să arătăm în mod pertinent cum „libertatea de mişcare" în câmpul de specialitate era limitată de intruziunea politicului.

Iuliana Cindrea

Abandonul eticii medicale : psihiatrie și represiune politică în România epocii Ceaușescu

Abstract. *Even though the subject of political repression in communist Romania has been studied intensively in the past decades, there are certain aspects that need further investigation, such as the issue of psychiatric abuse, a form of oppression that was especially practiced during Ceaușescu's regime. Psychiatric repression (the misuse of a psychiatric diagnosis in order to allow the imprisonment of political dissidents in psychiatric hospitals) was facilitated by the official discourse, which argued that those who opposed the regime were mentally ill. This meant that the psychiatric discourse, as such, became politically instrumentalized and that psychiatrists, a few of whom willingly became participants in the political abuse of their profession, turned into instruments of the regime.*
Considering the fact that the repression phenomenon during the Ceaușescu years has often been underestimated, the present research aims to study the methods used in Romanian psychiatric hospitals, as well as the effects that these methods had on the victims of such an abuse. Another aspect that this paper will focus on is the extent of the psychiatrists' engagement in such an oppressive practice, emphasizing the complexity of a phenomenon in which people suffered on all sides.

Keywords : *abuse, discourse, dissent, ideology, psychiatrist, psychiatric repression, political prisoners*

Fundamentarea ideologică a abuzurilor psihiatrice

Discursul ideologic, mecanismul principal al menţinerii puterii într-un regim totalitar, este cel care justifică şi alimentează pretenţia de unic deţinător al adevărului afirmată de partidul unic[1]. Noua morală impusă de regimul socialist afirma că într-un astfel de sistem nu există conflicte sau alte forme de opoziţie ; dacă se întâmpla însă ca acestea să se manifeste, erau considerate fie importuri ale lumii capitaliste, fie produsul unei boli mintale. Într-un astfel de regim, prin urmare şi în statele comuniste, minciuna şi dublul standard se instituţionalizează rapid prin mijloace coercitive[2]. Partidul devine centrul de putere, sursa unei viziuni unice asupra existenţei, având o ideologie şi un discurs modificate şi manipulate după principiile sale. Teroarea apare în momentul exprimării unor opinii diferite de cele care alcătuiesc versiunea partidului unic ; părerile diferite, asemenea celor ce le emit, sunt considerate periculoase[3]. În scurt timp, politicul şi ideologia partidului unic îşi fac loc în fiecare sferă a existenţei[4].

Soljeniţîn explică mutaţia pe care o produce noua morală socialistă prin instituţionalizarea minciunii ; în primul volum al romanului *Arhipelagul Gulag*, el notează :

> Ca să facă răul, omul trebuie mai întâi să-l perceapă ca bine sau ca pe o faptă firească şi înţeleasă ca atare. [...] Fantezia şi forţele sufleteşti ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o

1. Emilian Colceru-Mihul, „De la «marxism-leninism» la «socialism ştiinţific». Continuitate şi ruptură în discursul ideologic din România după 1965”, în Florin S. Soare (coord.), *Politică şi societate în epoca Ceauşescu*, Editura Polirom, Iaşi, 2013, p. 52.
2. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *Psihiatria sub dictatură. O carte albă a psihiatriei comuniste româneşti*, Piatra Neamţ, 2005, p. 31, disponibil online la adresa documents.tips/documents/psihiatria-sub-dictatura-comunistao-carte-alba-a-psihiatriei-comuniste-in-romania.html, accesat pe 02.10.2015.
3. Radu Clit, „Frica de zi cu zi”, în Adrian Neculau (coord.), *Viaţa cotidiană în comunism*, Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 65.
4. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 32.

ideologie. Ideologia ! Iată cine oferă justificarea nelegiuirii şi tăria necesară, de lungă durată, sceleratului. Acea teorie socială care îl ajută să-şi justifice faptele faţă de sine şi faţă de alţii şi să nu audă reproşuri, nici blesteme, ci doar laudă şi vorbe de cinstire. [...] Datorită Ideologiei, secolului XX i-a fost hărăzit să experimenteze nelegiuirea în milioane de exemplare[1].

Pentru Soljeniţîn, ideologia ocupă locul central, atât la nivel conceptual, cât şi ca realitate. În lucrarea *Originile intelectuale ale leninismului*, Alain Besançon insistă pe această viziune, a romancierului şi disidentului anticomunist rus, că esenţa regimului sovietic este tocmai o credinţă, ideologia, „această minciună generală, impusă, obligatorie [...] cea care, pentru a supravieţui, are nevoie să-i pună în spatele gratiilor pe cei care îndrăznesc să gândească altfel”[2]. Ideologia se confundă cu filosofia, cu istoria, cu arta, cu economia, îşi pune amprenta asupra limbajului cotidian ; ea îşi asumă dreptul de a supraveghea totalitatea ştiinţelor, chiar şi pe cele medicale, ale căror rezultate nu au voie să le contrazică, ci să li se circumscrie, în timp ce organele represive şi cenzura au grijă ca nimic să nu intre în mod public în opoziţie cu ea[3].

Unul dintre obiectivele fundamentale ale ideologiei a fost formarea „omului nou”, complet diferit de cel din trecut, principalul ţel al acestuia urmând să fie construirea societăţii comuniste. Societatea burgheză şi reprezentanţii ei trebuiau deci să dispară[4]. Cu toate acestea, aşa cum observa şi Hannah Arendt, „ideologiile nu au fost niciodată interesate de miracolul fiinţei”[5] ; plecând de la conceptul marxist conform căruia „proprietatea este un furt”, ideologia comunistă a lovit în dreptul omului la demnitate, în numele unui ideal utopic de fericire colectivă[6]. Pătrunderea politicului în toate sferele vieţii a condus la o respingere totală a tot ceea ce ţinea de „evul burghez” ; domeniul psihiatriei, la fel ca alte ştiinţe medicale, ajunge în atenţia organelor de represiune, fiind politizat, condus şi organizat de

1. Aleksandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*, vol. I, Editura Univers, Bucureşti, 2008, p. 145.
2. Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, pp. 5-6.
3. *Ibidem*, p. 8.
4. Dumitru Lăcătuşu, „Ideologia – baza represiunii comuniste”, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, Editura Polirom, Iaşi, 2008, p. 25.
5. Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2014, p. 578.
6. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 22.

oamenii regimului[1], medicii psihiatri devenind instrumente ale puterii totalitare. În viziunea regimului comunist, individul nu mai era important prin natura sa, ci doar prin calitatea de membru al colectivităţii ; în acelaşi sens, pacientul, bolnavul psihic, nu mai era important ca individ, mai ales dacă „boala" sa putea afecta bunăstarea colectivă. El trebuia dirijat sau înlăturat prin invocarea unei boli mintale ale cărei consecinţe ar fi putut avea „efecte nedorite" asupra colectivului.

O caracteristică a discursului ideologic este aceea că el se modifică de-a lungul timpului, fără a renunţa însă la pretenţia că deţine adevărul suprem. În formularea acestuia intervine deseori metoda „limbii de lemn", pe care Françoise Thom o defineşte drept organul central al statului totalitar, fără de care puterea nu ar mai avea caracterul de ameninţare universală şi s-ar putea uza[2]. Mai mult decât atât, limba de lemn serveşte la depistarea potenţialilor disidenţi. „Graţie limbii de lemn, profilaxia comunistă este practic infailibilă"[3], conchide Thom. Intervine aici, în sfârşit, ceea ce Michel Foucault denumeşte „puterea disciplinară"[4]. După definiţiile lui Foucault, puterea disciplinară implică o procedură de control continuu, în care individul se află permanent sub observaţia cuiva. Rolul acesteia este de a interveni încă de la primul gest, de la prima încercare, mai mult, în momentul în care „virtualitatea este pe cale să devină realitate"[5], încă dinainte ca actul în sine să fie materializat, printr-un joc de supraveghere, de pedepse şi de presiuni. Prin urmare, Foucault creionează aici caracterul panoptic al puterii disciplinare, nevoia acesteia de a interveni înainte de însăşi manifestarea comportamentului[6].

Discursul ideologic cunoaşte mai multe modificări, urmate de schimbări de paradigmă şi în ceea ce priveşte politica represivă. În timp, Partidul a renunţat la încercarea de a manipula informaţional societatea, adoptând, în cazuri extreme, o metodă mai simplă : aceea de a eradica potenţialele primejdii. Sistemele penale comuniste făceau distincţie între infracţiunile politice şi cele de drept comun, acordând o atenţie sporită primei categorii, percepută ca o ameninţare la adresa statului, pentru că ataca însăşi natura şi valorile sistemului. Începând cu deceniul al şaselea, unele persoane

1. *Ibidem*, p. 19.
2. Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 142.
3. *Ibidem*, p. 134.
4. Michel Foucault, *Puterea psihiatrică*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2006, p. 51.
5. *Ibidem*, p. 54.
6. *Ibidem*, p. 55.

reţinute pe criterii politice au fost acuzate şi de infracţiuni de drept comun, într-o încercare de muşamalizare a naturii politice a persecuţiei indivizilor sau a discreditării lor din punct de vedere moral[1].

În România, la fel ca în Uniunea Sovietică, cei acuzaţi pe criterii politice erau adesea catalogaţi ca fiind bolnavi mintal, situaţie ce poate fi documentată mai ales după anul 1965. Prin urmare, aceştia erau internaţi în spitale de psihiatrie special destinate „adăpostirii" disidenţilor. Invocarea acestui motiv permitea simularea unui regim mai uman şi mai puţin punitiv decât cel trecut, dar şi justificarea măsurii luate prin aceea că nimeni dintre cei care crescuseră într-un regim socialist nu şi-ar fi dorit să i se opună decât dacă ar fi suferit de o boală mintală[2].

Represiunea prin mijloace psihiatrice devine o practică recurentă în Europa de Est începând cu anii '60. Motivul pare a fi legat de modificarea paradigmei, care survine în domeniul politicilor represive folosite în blocul comunist. Destalinizarea, eliberarea deţinuţilor politici şi o aparentă relaxare a sistemului au avut ecouri pozitive în Occident ; recurgerea la aceleaşi metode utilizate în perioada lui Stalin devenise imposibilă, iar apelul la psihiatrie şi la practicile sale pentru a-i reduce la tăcere pe cei care continuau să se opună regimului părea cea mai bună metodă, mai ales datorită subtilităţii pe care o presupunea. Pentru ca această practică să-şi păstreze caracterul discret, era nevoie de colaborarea medicului psihiatru, singurul în măsură să acorde un diagnostic şi să propună un tratament care ar fi necesitat spitalizarea, închiderea „bolnavilor" pentru o perioadă nedeterminată.

Încă de la început, ideologia marxist-leninistă a susţinut, în mod utopic, că în socialism nu vor mai exista boli mintale sau criminalitate, întrucât toate aceste fenomene îşi aveau substratul în „proprietatea privată"[3]. Noua morală continua să afirme că în socialism nu există conflicte, motiv pentru care pluralismul şi orice formă de opoziţie erau imposibile până şi în teorie, cu atât mai puţin în practică. Dacă se întâmpla totuşi ca acestea să se manifeste, erau fie importuri ale lumii capitaliste, fie produsul unei patologii mintale.

1. Paul Hollander, „Caracteristicile represiunii în statele comuniste", în Adrian Cioflâncă, Luciana M. Jinga (coord.), *Represiune şi control social în România comunistă. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc*, vol. V-VI, 2010-2011, Editura Polirom, Iaşi, 2012, p. 56.
2. *Ibidem.*
3. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 23.

Disciplina psihiatrică între politic şi medical

Acesta este contextul în care psihiatria, una dintre disciplinele medicale cu implicaţii etice complexe, se transformă într-un aliat al regimului. Sub simulacrul liberalizării declarate de regim, represiunea a persistat în forme diferite în ţările lagărului de est, unde în spitale de psihiatrie erau internaţi, împreună cu persoane bolnave psihic, oameni sănătoşi, care aveau doar „vina" neacceptării unui sistem inuman. Se conturează astfel figura medicului psihiatru, fără a cărui colaborare nu ar fi fost posibilă dezvoltarea acestui tip de sistem opresiv. Psihiatria politică[1] nu ar fi putut fi pusă în aplicare de autorităţi dacă unii medici psihiatri nu ar fi acceptat să devină instrumente ale puterii totalitare.

Semyon Gluzman, psihiatru ucrainean şi activist pentru drepturile omului, el însuşi o fostă victimă a regimului comunist, sublinia într-unul dintre articolele sale faptul că un stat totalitar este un sistem închis în care orice inovaţie este aproape imposibilă. Fiind doar un subsistem, caracteristicile sale au fost predeterminate[2]. Convingerea sa este că ceea ce s-a întâmplat în URSS a fost consecinţa naturală a unui sistem de gândire totalitar[3]. În acelaşi sens, numeroşi alţi psihiatri, filosofi şi apărători ai drepturilor omului au abordat problematica psihiatriei şi deschiderea acesteia către abuz sau, mai degrabă, maniera în care aceasta a fost abuzată de regimurile totalitare, printre care şi cel comunist, pentru ca, la rândul ei, să abuzeze.

Natura practicii psihiatrice permite transformarea acesteia într-un potenţial instrument al abuzului, întrucât implică relaţii de putere inegale între medicul psihiatru şi pacient, care de cele mai multe ori este vulnerabil şi ale cărui păreri şi convingeri pot fi foarte uşor catalogate drept simptome ale bolii[4]. În nici o altă ramură a medicinei distincţia între valori morale şi fapte nu este mai ambiguă şi mai dificil de definit ; normalitatea, boala psihică, toate acestea sunt definite parţial de structura valorilor morale

1. Sidney Bloch, „Utilizarea psihiatriei în scopuri politice în URSS", în Sidney Bloch, Paul Chodoff (eds.), *Etică psihiatrică*, Oxford University Press, Asociaţia Psihiatrilor Liberi, Geneva Initiative on Psychiatry, Bucureşti, 2000, p. 533.
2. Semyon F. Gluzman, „Abuse of psychiatry : analysis of the guilt of medical personnel", *Journal of Medical Ethics*, nr. 17, 1991, p. 19.
3. Dr. Anthony Clare, *Medicine Betrayed. The Participation of Doctors in Human Rights Abuses*, Zed Books Ltd, Londra, New York, BMA House, Londra, 1992, p. 65.
4. Tom Burns, *Psychiatry : A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2006, p. 100.

acceptate social[1]. Sidney Bloch afirma că psihiatria are o capacitate mai mare de a abuza decât orice altă ramură a medicinei, tocmai pentru că limitele sale nu sunt foarte bine trasate, acelaşi lucru fiind valabil şi pentru bolile psihice, asupra cărora nu se ajunsese, în anii ’70-’80, la un acord clar[2].

Acesta subliniază că medicul psihiatru are o dublă responsabilitate : faţă de pacientul pe care îl tratează şi faţă de instituţia căreia îi este subordonat[3]. Michel Foucault face o remarcă similară în lucrarea *Puterea psihiatrică* : el construieşte imaginea unui sistem de putere care funcţiona în interiorul azilului din epoca modernă, dar care, raportat la societatea comunistă, dobândeşte nuanţe diferite. Prin urmare, „supraveghetorul”, „privire nesavantă [...] cel ale cărui discurs, privire, observaţii şi rapoarte trebuie să permită constituirea cunoaşterii medicale”[4], ia forma aparatului ideologic şi represiv al regimului, care se infiltrează în practica psihiatrică. Medicul psihiatru devine „servitorul” care „trebuie să fie nu doar în serviciul supraveghetorilor care sunt deasupra lui, ci în serviciul bolnavilor înşişi”[5] ; „medicul” este Partidul, care, din teama de a nu pierde puterea, şi-a asumat dreptul de a-i considera bolnavi psihic pe toţi cei care se opuneau regimului.

Psihiatrul Seymour Halleck este categoric în afirmaţia sa potrivit căreia medicul psihiatru este o „fiinţă politică”, fie că este sau nu de acord[6]. Chiar dacă acesta alege să adopte o postură neutră în practicarea profesiei sale, neutralitatea acestuia reprezintă, în sine, o poziţie politică[7]. Halleck demonstrează că orice intervenţie psihiatrică afectează distribuţia puterii în cadrul diverselor sisteme sociale în care se află pacientul ; plecând de la definiţia politicii drept ştiinţa ce studiază maniera în care puterea este obţinută, distribuită şi exercitată în interiorul sistemelor sociale, el arată că aproape orice intervenţie psihiatrică poate avea consecinţe politice[8]. Mai mult,

1. Gabriela Marian, Elena Alina Nica, Brânduşa Ecaterina Focşenean, Doina Cârlogea, Diana Ghinea, „Aspecte etice în practica şi cercetarea psihiatrică”, în *Revista Română de Bioetică*, vol. 10, nr. 4, octombrie-decembrie, 2012, pp. 14-15.
2. Dr. Anthony Clare, *op. cit.*, p. 66.
3. *Ibidem.*
4. Michel Foucault, *op. cit.*, 2006, p. 14.
5. *Ibidem*, p. 15.
6. Sidney Bloch, „Psychiatry as Ideology in the USSR”, *Journal of Medical Ethics*, nr. 4, 1978, p. 126.
7. *Ibidem.*
8. Seymour L. Halleck, *The Politics of Therapy*, Science House, New York, 1971, *apud* Sidney Bloch, „Psychiatry as Ideology in the USSR”, *Journal of Medical Ethics*, nr. 4, 1978.

medicul psihiatru şi, prin acesta, disciplina psihiatrică sunt singurii împuterniciţi de societate să reţină o persoană împotriva voinţei sale dacă aceasta, prin comportamentul său, reprezintă un pericol pentru sine sau pentru cei din jur.

Ca definiţie, *abuzul psihiatric ca metodă de represiune* în regimurile comuniste reprezintă o manipulare a procedurilor psihiatrice, a tehnicilor şi a diagnosticului psihiatric, implicând internarea mai degrabă forţată a indivizilor pentru convingerile lor politice, sociale şi religioase şi mai puţin pentru motive medicale[1]. Mai mult, abuzul poate să implice elemente de tortură sau alte tratamente inumane şi degradante, precum administrarea forţată de medicamente din partea medicilor, pedepse şi corecţii fizice, umilire, separarea de familie şi de apropiaţi[2]. Diferenţa dintre abuzul prin intermediul psihiatriei şi alte tipuri de abuz constă în faptul că acesta se desfăşoară într-un cadru total diferit ; legile care permit internarea obligatorie, forţată într-un spital de psihiatrie au fost create pentru binele pacientului, nu pentru reprimarea acestuia. Întrucât intervenţia psihiatrică este un tratament medical, deducţia logică este că, la fel ca alte tratamente medicale, şi acesta a fost adoptat pentru un alt scop decât cel represiv[3]. Apoi, autorii abuzului sunt chiar medicii care, prin acţiunile lor, încalcă etica medicală. Merită menţionat că, dintre aceştia, unii au fost manipulaţi de regimul în care au acţionat, putând fi identificate cazuri în care psihiatrii au fost convinşi că cei pe care îi tratează sunt bolnavi mintal[4].

Represiunea psihiatrică, pe de altă parte, este un fenomen prin care psihiatria a fost manipulată politic pentru a argumenta dogma inexistenţei opoziţiei politice şi pentru a-i izola şi reprima pe cei care se manifestau împotriva regimului comunist[5]. Formele de opoziţie la adresa regimului deveneau subiect de diagnostic clinic, iar măsurile adoptate erau dintre cele mai dure. Plecând de la Germania nazistă şi până la regimurile comuniste, unde s-a creat imaginea disidentului „inutil şi bolnav incurabil” în termenii societăţii în care trăia[6], medicina – mai exact, psihiatria – a fost folosită pentru instituirea unei noi morale şi, odată cu aceasta, a unei represiuni pe care medicul Ioan Cucu o denumeşte în mod plastic „aseptică”, pur medicală.

1. Dr. Anthony Clare, *op. cit.*, p. 64.
2. *Ibidem*, p. 30.
3. Aaron A. Dhir, „Relationships of Force : Reflections on Law, Psychiatry and Human Rights”, *Windsor Review of Legal and Social Issues*, vol. 25, 2008, p. 104.
4. Dr. Anthony Clare, *op. cit.*, p. 30.
5. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 24.
6. Elizabeth Holder, „The Abuse of Psychiatry for Political Purposes”, *Journal of Child Psychotherapy*, vol. 4, nr. 3, 1977, p. 108.

Scopul îl constituia camuflarea anumitor faţete ale regimului de represiune, reuşind astfel să conducă psihiatria „pe drumul celei mai mari mistificări şi încălcări de etică medicală”[1].

Înainte de izbucnirea revoluţiei bolşevice, psihiatria rusească se dezvolta în aceeaşi direcţie cu cea europeană, în special cu cea din mediul german, adoptând noi idei şi chiar aducând o serie de inovaţii în domeniul cercetării. După deceniul al doilea al secolului XX, aceasta va cădea într-o izolare naţionalistă, fără să stagneze, ci continuând să dezvolte noi teorii care însă nu corespundeau cu cele acceptate la nivel european. Un exemplu în acest sens este noua abordare pe care Şcoala Moscovită de Psihiatrie şi, în particular, liderul acesteia, Andrei Snejnevskii, a propus-o în clasificarea schizofreniei[2], dezvoltând diagnosticul de „schizofrenie latentă” sau „lentă”[3]. Diagnosticul de schizofrenie latentă era folosit pentru a-i reţine pe disidenţi, pe cei care se opuneau regimului comunist, dar care nu dădeau semne clare că ar suferi de vreo boală psihică[4]. În această abordare se făcea simţită noua orientare ideologică a statului sovietic, interferenţa politicului în tot ce ţine de disciplina psihiatrică devenind o caracteristică a statelor aflate sub influenţa sa. Acest aspect a înlăturat posibilitatea oricărei interacţiuni cu psihiatria practicată la nivel internaţional.

Treptat, politicul a început să controleze toate şcolile şi curentele de gândire ; începând cu anii ’30, mulţi psihiatri din Uniunea Sovietică au pierdut orice posibilitate de a-şi exprima liber opiniile, iar cei care îndrăzneau să contrazică noua linie ideologică au fost fie eliminaţi din poziţiile deţinute, fie trimişi în închisori sau lagăre[5]. Imediat după încetarea celui de-al Doilea Război Mondial, pe fondul procesului de sovietizare, deontologia medicală românească, în general, şi deontologia psihiatrică, în special, au trecut printr-un proces de disoluţie, cauzând o minimalizare a rolului pacientului în favoarea rolului şi importanţei colectivităţii[6]. Se modifică

1. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 26.
2. Lawrence M. Probes, Vladimir Kouznetsov, Vladimir Verbitski, Vadim Molodyi, „Trends in Soviet and Post-Soviet Psychiatry”, *PSR Quarterly*, vol. 2, nr. 2, iunie 1992, pp. 67-68.
3. Denumită astfel pentru că principala sa caracteristică era că progresa lent, fără ca pacientul să prezinte neapărat simptome că ar suferi de schizofrenie.
4. Tom Burns, *op. cit.*, p. 108.
5. Helen Lavretsky, „The Russian Concept of Schizophrenia : A Review of the Literature”, *Schizophrenia Bulletin*, vol. 24, nr. 4, 1998, p. 540.
6. Sorin Hostiuc, Octavian Buda, „Medical Deontology in Psychiatry During the Early Communist Period in Romania”, *European Psychiatry*, vol. 30, supl. 1, 28-31 martie 2015, p. 661.

relaţia dintre medic şi pacientul văzut ca individ, acum superioară fiind relaţia dintre medic şi pacientul văzut ca membru al colectivităţii, practica psihiatrică suferind în această perioadă o modificare de paradigmă, o disoluţie morală care va conduce, în unele cazuri, la abuz. În consecinţă, începând cu anii ’70, modalitatea de raportare la psihiatria sovietică şi est-europeană s-a modificat brusc, majoritatea textelor privitoare la aceasta făcând referire tocmai la aceste abuzuri comise de medicii psihiatri în scopuri politice. Rapoartele întocmite de diverse instituţii pentru protecţia drepturilor omului descriau spitalizările forţate, izolarea, administrarea forţată a medicamentelor, precum şi corecţiile aplicate pacienţilor de către personalul medical.

Răspândirea represiunii prin mijloace psihiatrice în statele comuniste se datorează deci unei combinaţii de factori, dintre care : o ideologie care afirmă o credinţă neîndoielnică în morala sa unică şi în corectitudinea sa istorică, o nevoie persistentă ca ştiinţa să confirme ideologia şi o profesie medicală ce îşi ia reperele etice şi obligaţiile ultime din nevoile statului[1].

Represiune şi abuz psihiatric în România epocii Ceauşescu

Preşedintele Federaţiei Internaţionale Helsinki pentru Drepturile Omului, Karl Johannes von Schwarzenberg, mărturisea în faţa Parlamentului European că represiunea din România a fost atât de persistentă, încât a afectat întreaga populaţie, lăsând ţara într-o stare constantă de frică. Eforturile lui Ceauşescu de a crea „omul nou” au avut efecte dezastruoase pentru toţi cei care nu se încadrau în criteriile gândite de „marele conducător”. Concluzia lui Schwarzenberg a fost că, prin izolarea pe care a impus-o populaţiei, ţinând-o într-o constantă stare de frică şi tulburare, regimul Ceauşescu a devenit duşmanul propriului popor[2].

În lucrarea cu caracter autobiografic *Exerciţiu de sinceritate*, medicul psihiatru Ion Vianu îşi aminteşte că vedea sosind de multe ori la clinică sau la consultaţiile ambulatorii oameni epuizaţi, acuzând insomnii şi dureri de

1. Dr. Anthony Clare, *op. cit.*, p. 67.
2. International Helsinki Federation for Human Rights, *Annual Report of Activities. 1989*, Viena, 1989, p. 11, disponibil online la repository.forcedmigration.org/pdf/ ? pid = fmo : 4727, accesat pe 27.06.2016).

cap, tulburări digestive şi acea „ceaţă pe creier”, o „metaforă vie”[1], cum o numeşte acesta, a existenţei de zi cu zi în comunism. Medicii psihiatri recurgeau în aceste cazuri la un diagnostic facil, cel de neurastenie sau nevroză astenică, o boală care, este de părere medicul psihiatru Ion Vianu, avea un caracter regional, caracterizând populaţiile aflate sub influenţă sovietică[2]. Era boala celor lipsiţi de motivaţie, a celor „marcaţi de frică”[3], aşa cum îi caracteriza pe români profesorul Jacob Lindy, psihanalist la Institutul American de Cercetare a Stresului Traumatic, într-un interviu acordat ziarului *Cotidianul* cu ocazia conferinţei internaţionale organizate la Bucureşti de Asociaţia Psihiatrilor Liberi din România, în octombrie 1992.

Insecuritatea, distrugerea încrederii, fuga permanentă după alimente, lipsa de şanse în absenţa conformismului, frigul şi întunericul, toate acestea erau generatoare permanente de frică. Pentru ca regimul să-şi menţină identitatea, producerea terorii era o necesitate absolută. Hannah Arendt preciza că :

> Teroarea devine esenţa guvernării doar atunci când este dirijată contra unor victime ce sunt inocente, chiar din punctul de vedere al regimului persecutor, şi când segmente importante ale populaţiei sunt pedepsite nu pentru crimele de care sunt bănuite, ci pentru cele pe care le-ar putea comite[4].

Se declanşa, prin urmare, acea putere disciplinară definită de Foucault, prin care puterea căpăta un caracter panoptic, supraveghindu-i şi izolându-i pe cei care ar fi putut-o submina. Acest lucru s-a întâmplat şi în România epocii ceauşiste, unde teroarea lua o formă diferită de cea practicată până atunci ; printre aceste forme ale terorii se numără şi internarea abuzivă în spitale de psihiatrie a disidenţilor şi a celor care îndrăzneau să se exprime împotriva regimului. Agenţii terorii – instrumentele puterii totalitare – au fost înşişi medicii psihiatri, fără a căror colaborare nu s-ar fi putut concepe abuzul psihiatric.

Într-un articol publicat în *Revista 22* în ianuarie 1990, Sorin Vieru defineşte disidentul drept omul care „are bizara nevoie de a spune cu glas tare ceea ce gândim cu toţii. [...] Este agentul singurei puteri străine al cărei atac poate fi respins numai provizoriu, agent al Viitorului !”[5]. Dar el nu se

1. Ion Vianu, *Exerciţiu de sinceritate*, Editura Polirom, Iaşi, 2009, p. 27.
2. *Ibidem.*
3. Doina Bâscă, „Românii sunt marcaţi de frică”, *Cotidianul*, 8 octombrie 1992, p. 4.
4. Radu Clit, *op. cit.*, p. 66.
5. Sorin Vieru, „Ce este un dizident ? ”, *Revista 22*, nr. 2, 27 ianuarie 1990, p. 5.

bucura de aceeaşi imagine în ochii puterii pentru care „orice om de opinie, orice om care gândeşte, orice om care are curajul să spună răspicat ceea ce gândeşte, orice om în stare să-şi asume riscurile pentru ceea ce gândeşte să ducă până la capăt consecinţele opiniilor, să îndure torturi, să moară pentru credinţa sa”[1] putea fi catalogat drept bolnav psihic şi internat în spitale de psihiatrie. Scriitorul american Ambrose Bierce îl numeşte nebun pe cel care

> suferă de un grad mare de independenţă intelectuală, neconformându-se etaloanelor de gândire, vorbire şi acţiune, derivate de conformişti din studiul propriei lor firi ; în dezacord cu majoritatea ; pe scurt, neobişnuit. Este demn de notat că oamenii sunt declaraţi nebuni de oficiali lipsiţi de vreo mărturie evidentă că sunt ei înşişi zdraveni la minte[2].

Deşi nu este definiţia vreunui specialist în domeniul psihiatric, aceasta surprinde, într-o formă ironică, esenţa fenomenului care se petrecea în ţara noastră în anii regimului ceauşist, când declarat sănătos era doar cel care se conforma unui regim absurd prin el însuşi. Paranoici, avea să concluzioneze Titu Popescu, erau nu cei care se opuneau sistemului, ci aceia care îl practicau[3].

În România, la fel ca şi în Uniunea Sovietică, ideologia comunistă a afirmat în permanenţă primordialitatea politicului în toate domeniile vieţii sociale şi ştiinţifice. Acest lucru a fost mai evident în domeniul ştiinţelor psihologice, viaţa psihică devenind pentru ideologia marxistă un domeniu privilegiat[4]. Psihiatria a fost împânzită de activişti de partid încă din primii ani ai comunizării şi a fost permanent supravegheată de Securitate ; şeful secţiei trebuia neapărat să fie agreat de partid şi de Securitate[5]. Medicul psihiatru Ioan Cucu susţine că, la începutul anilor ’50, profesorii veniţi de la studii din Uniunea Sovietică deveneau o adevărată „coloană a cincea” în impunerea noii morale până şi în domeniul psihiatriei. Îl evocă în acest sens pe Ipolit Derevici, „un ofiţer din Armata Roşie, de cetăţenie română (de fapt un spion), care a luat în primire direcţiunea celui mai mare spital de psihiatrie din ţară, umblând sfidător luni de zile în uniforma sa grotescă

1. Adrian Dohotaru, „Nebunii se temeau de nebunie”, *Flacăra*, nr. 5, 1 februarie 1990, p. 9.
2. David E. Schultz, S.T. Joshi (eds.), Ambrose Bierce, *The Unabridged Devil’s Dictionary*, The University of Georgia Press, Athens & London, 2000, p. 159.
3. Titu Popescu, *Psihiatrie politică*, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2011, p. 15.
4. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, pp. 15-17.
5. *Ibidem*, p. 59.

de ofiţer rus"[1]. Director al Spitalului nr. 9 din Bucureşti între 1948 şi 1952, Derevici a fost recomandat pentru funcţia de director al spitalului mai degrabă de experienţa sa politică şi mai puţin de calificarea profesională[2]. De altfel, anumite „abateri de la morală" îi vor atrage excluderea din partid, dar şi pierderea funcţiei de director al spitalului ; faptul că aceste evenimente au avut loc într-o ordine succesivă nu poate decât să întărească realitatea că funcţia deţinută de Derevici în fruntea Spitalului nr. 9 era una profund politică, chiar el mărturisind în anul 1954 că a îndeplinit „aceste funcţiuni din însărcinarea Partidului"[3].

Impunerea modelului medical în psihiatrie, schimbarea eticii şi adoptarea „noii morale" socialiste, precum şi însuşirea ideii că doar societatea socialistă are rol sanogen, aderarea la principiile ei fiind singura modalitate prin care se putea păstra sănătatea mintală a individului, au constituit elementele ce au condus disciplina psihiatriei româneşti pe acelaşi drum parcurs şi de psihiatria sovietică. Dacă în URSS medicii au folosit diagnosticul de schizofrenie latentă, în România, deşi cunoscut, acesta nu a fost aplicat ; medicii au apelat, în schimb, la alte diagnostice, precum cel de schizofrenie paranoidă sau psihopatie paranoică „pentru orice original curajos, încăpăţânat şi neînfricat cu convingeri religioase greu de zdruncinat"[4]. Un rol important în susţinerea unor astfel de practici şi în fundamentarea conceptului materialist l-au avut şi scrierile ştiinţifice din perioada respectivă, existând o serie de aşa-zişi medici „apologeţi ai psihiatriei comuniste"[5], care au redactat lucrări prin care îşi dovedeau, de fapt, aservirea faţă de regimul comunist. Astfel, în lucrarea *Psihiatria* coordonată de medicul psihiatru Vasile Predescu, din 1976, întâlnim următoarele afirmaţii :

> Poziţia noastră în psihiatrie, ca ramură aplicată a antropologiei materialist-dialectice, constă în a considera omul ca pe o unitate psihobiologică [...] în psihiatrie, poate mai mult decât în alte domenii ale medicinii, trebuie subliniată concepţia noastră despre lume şi viaţă, materialismul dialectic şi istoric, bază a comunismului ştiinţific[6].

1. *Ibidem*, p. 19.
2. Corina Doboş, Dumitru Lăcătuşu, „Ipolit Derevici : o carieră profesională sub influenţa politicului", *Revista Medicală Română*, vol. LXI, nr. 2, 2014, p. 127.
3. *Ibidem*, p. 128.
4. Dr. Aurel Romila, „Relaţia între psihiatrie şi morală", *Cotidianul*, nr. 1, 30 octombrie 1992, p. 2.
5. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 61.
6. Vasile Predescu, *Psihiatria*, Editura Medicală, 1976, p. 16.

Abuzurile psihiatrice debutează în România abia după deceniul al şaptelea, pentru că era nevoie de un „camuflaj" care să prezinte Occidentului o faţetă mai liberală a acestor regimuri comuniste, iar discreţia actului represiunii psihiatrice s-a dovedit a fi cea mai bună soluţie. Ion Vianu este de părere că totul a început la 1 octombrie 1968, când, într-un discurs adresat studenţilor din Bucureşti, Nicolae Ceauşescu îşi făcea cunoscută convingerea că în România nu mai există nimeni care s-ar mai putea opune orânduirii socialiste, singurii care ar fi putut-o face fiind doar „nebunii", pentru care regimul avea pregătită „cămaşa de forţă"[1]. Discursul acestuia este similar celui rostit de Hruşciov în anul 1959[2], ceea ce denotă faptul că regimul ceauşist, asemenea celui sovietic, se găsea la momentul respectiv într-un impas ideologic în care nu îşi mai permitea să-i suprime pe disidenţi prin mijloacele punitive folosite până atunci, dar nici nu putea renunţa definitiv la represiune, pentru că opoziţia încă exista.

Un impact puternic în sensul modificării raporturilor dintre România şi Occident l-au avut Conferinţa de la Helsinki, din anul 1975, şi semnarea *Actului Final* de către statele est-europene. Fenomenul disidenţei capătă după aceste momente contururi mult mai nuanţate, populaţia fiind încurajată de sprijinul extern pe care l-ar fi putut primi. Începând cu anul 1977, regimul va fi zdruncinat de o serie de mişcări precum cea condusă de Paul Goma, urmată de grevele din Valea Jiului, de fondarea, în 1978, a Comitetului Creştin Român pentru Apărarea Libertăţii Religioase şi de Conştiinţă (ALRC) şi, după doar un an, a Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din România (SLOMR). A apela la aceleaşi forme de represiune pentru a-i reduce la tăcere pe aceştia nu îşi mai găsea justificare în noul context creat ; până la urmă, toţi cereau ceva ce România se angajase deja să le ofere, şi anume respectarea drepturilor.

Sub presiunea respectării cadrului internaţional s-a produs în România o schimbare al cărei fundament a fost modificarea metodelor de control social prin constrângere, fără ca măsurile abuzive să poată fi atribuite Securităţii. Măsurile întreprinse în cazul unor grupuri contestatare mai mari

---

1. Ion Vianu, „Persecuţia psihiatrică a opozanţilor şi disidenţilor", în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid naţional*, Editura Polirom, Iaşi, 2006, p. 208.
2. Vladimir Bukovski afirmă că abuzurile psihiatrice au început din perioada lui Hruşciov ; în anul 1959, acesta a susţinut într-un discurs faptul că într-o ţară socialistă nu pot exista duşmani ai socialismului, în consecinţă, toţi cei care se manifestau împotriva acestui sistem erau, de fapt, nebuni, în Fundaţia Academia Civică, *Vladimir Bukovski : Bukovski la Sighet*, Editura LiterNet, 2006, p. 68.

au vizat destrămarea lor, precum şi apelarea la o serie de forme de represiune puţin diferite, represiunea prin mijloace psihiatrice numărându-se printre acestea ; astfel, conform unei sinteze a Securităţii, din 221 de elemente care au aderat la mişcarea iniţiată de Goma se menţionează că zece au fost internate în clinici de specialitate pentru afecţiuni neuropsihice[1]. Atribuirea etichetei de bolnav psihic era o practică utilizată mai ales pentru că diminua din presupusa vinovăţie a persoanei avute în vedere şi contribuia la crearea unei imagini pozitive a României în Occident.

Încă din martie 1977, Paul Goma a făcut publică existenţa în România a represiunii politice prin mijloace psihiatrice[2]. Rapoartele denotă faptul că lui însuşi i s-ar fi recomandat să „se ducă la psihiatru”, fiind văzut ca un denigrator al neamului românesc[3]. La data de 7 februarie 1979, preotul Gheorghe Calciu Dumitreasa – al cărui nume este legat de mişcarea SLOMR şi care, la rândul său, a fost judecat şi condamnat la 10 ani de închisoare –, într-o convorbire la telefon cu Pop Leonida, aflat la München, i-a mărturisit că în spitalele neuropsihice din România a început o anchetă legată de internările psihiatrice abuzive care s-ar fi făcut în anii din urmă. Acesta mărturiseşte că ancheta era formată din reprezentanţii Ministerului de Justiţie, ai Ministerului Sănătăţii şi Ministerului Muncii, iar medicii anchetaţi au declarat că au fost obligaţi să efectueze aceste internări de organele de Securitate, în baza Decretului 12/1965[4], afirmând, în mod plastic că la noi în ţară există şi „călăi în halate albe”[5]. S-ar părea că această anchetă s-ar fi declanşat la intervenţia Amnesty International[6].

Raportul întocmit de aceasta reflectă situaţia din ţară, fiind semnificativ în sensul demascării unor practici pe care regimul încerca să le ţină sub

1. Raluca Nicoleta Spiridon, „Reprimarea mişcărilor muncitoreşti de protest în perioada 1977-1987 : evenimentele din Valea Jiului (1-3 august 1977) şi revolta de la Braşov (15 noiembrie 1987)”, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, Editura Polirom, Iaşi, 2008, p. 231, nota 2.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 13807, vol. 11, f. 1.
3. Iuliu Crăcană, „Paul Goma – dosarul de Securitate”, în Romulus Rusan (ed.), *Analele Sighet*, Vol. 10, *Anii 1973-1989 : Cronica unui sfârşit de sistem*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003, p. 75.
4. Acest decret decidea internarea în spitalele de psihiatrie a unei persoane ce reprezenta un pericol pentru sine sau pentru cei din jur.
5. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8852, vol. 5, f. 71.
6. Amnesty International, *Romania*, Amnesty International Publications, 1980, p. 6, disponibil online la www.amnesty.org/download/Documents/200000/eur390051980en.pdf, accesat pe 02.10.2015.

tăcere. În acesta se analizează, printre altele, şi situaţia Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din România, un grup format din intelectuali şi muncitori din Bucureşti şi Turnu Severin. În manifestul lor, ei cereau condiţii de muncă mai bune şi standarde de siguranţă mai înalte, dar la doar două zile de la formarea sa telefoanele a doi dintre fondatori, respectiv Ionel Cană şi Gheorghe Braşoveanu, au fost tăiate, iar aceştia au fost arestaţi pe data de 10 martie 1979, după ce, aparent, rudele lor au fost constrânse să-i declare nebuni sub ameninţarea că, în caz contrar, vor fi închişi pe termen lung[1].

Din dosarele fostei Securităţi privind problematica SLOMR reiese faptul că Gheorghe Braşoveanu, de profesie economist, a mai fost internat la psihiatrie, la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu" din Bucureşti, înainte de anul 1979, respectiv în 1970, în 1972 şi de două ori în 1976. Motivul pare să-l reprezinte activitatea sa „profetico-religioasă", care i-a atras, pe lângă internările succesive, şi pensionarea din motive medicale pe care acesta o considera o mare nedreptate[2]. Faptul că în 1976 a fost internat pentru doar şase zile, cu ocazia întâlnirii Conferinţei statelor Pactului de la Varşovia, ne face să credem că reţinerea sa cu această ocazie a fost abuzivă, internarea potenţialilor disidenţi pe perioada desfăşurării unor evenimente importante fiind o practică recurentă atât în URSS, cât şi în România ; la aceasta se adaugă şi observaţia că de obicei dura aproximativ cinci zile până când acesta era evaluat de o comisie de psihiatrie şi medicii îi puneau un diagnostic, de cele mai multe ori fals, timp suficient cât să se permită desfăşurarea Conferinţei fără vreo manifestaţie nedorită[3]. Descriind tratamentele la care medicii l-au supus în spital, acesta a menţionat doar administrarea de vitamine şi tranchilizante.

Interesantă este şi situaţia lui Ionel Cană, despre care se afirmă că „nu ar fi fost implicat în această afacere a comitetului de iniţiativă pentru un sindicat liber dacă ar fi fost pe deplin sănătos"[4]. Acesta era absolvent de medicină, chiar unul dintre cei mai buni studenţi, având la activ câţiva ani de practică în Spitalul Colţea ; prin urmare, faptul că părinţii săi au contribuit la conturarea unei imagini mai puţin pozitive la adresa acestuia ne face să credem că au fost supuşi unor serii de ameninţări prin care s-a urmărit compromiterea imaginii fiului lor[5]. Gruparea SLOMR a fost privită de regim drept o „meschinărie" a Radio Europa Liberă. De altfel,

1. *Ibidem.*
2. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8852, vol. 5, f. 33.
3. *Ibidem*, f. 49.
4. *Ibidem*, f. 34.
5. *Ibidem*, ff. 34-35.

la 5 septembrie 1981, Noël Bernard prezenta un editorial cu titlul „Cazul Gheorghe Calciu-Dumitreasa şi Ionel Cană", în care afirma următoarele :

> Întâmplător, doctorul Cană nu a fost făcut nici legionar, nici agent sovietic, nici agent sionist. [...] În cazul său s-a găsit o etichetă mai convenabilă. Doctorul Cană, spune regimul domnului Ceauşescu, e nebun. Ce om în toate minţile, la urma urmelor, s-ar putea împotrivi politicii domnului Ceauşescu ? Dr. Cană e nebun şi deci un om bun de Mărcuţa a putut ani de zile să se îngrijească de bolnavi. Dr. Cană e hotărât să emigreze în Statele Unite, dar autorităţile îl împiedică, din motive politice, să părăsească ţara. Gândiţi-vă câţi ani s-ar economisi prin plecarea dr. Cană, câţi tovarăşi de la Securitate ar fi eliberaţi pentru munci mai utile[1].

Astfel încheia acesta, pe un ton ironic.

Cazurile lor au început să fie mediatizate în Occident, la fel ca şi cel al tânărului Eugen Onescu. Dosarul său de urmărire informativă îl prezintă ca având probleme psihice încă din anul 1974, când, se pare, „acesta începe să aibă o stare de agitaţie, să nu mai aibă interes pentru studii, să fie dezinteresat de tot ce îl înconjoară"[2]. Se cuvine să menţionăm că în anul 1974 Onescu avea doar 16 ani, toate aceste simptome putând fi foarte uşor puse pe seama unor schimbări adolescentine ; cu toate acestea, în anul 1977, medicii l-au diagnosticat cu decompensare asteno-depresivă pe fond psihic instabil, menţionându-se, printre simptome, dorinţa sa de a pleca în străinătate cu scopul de a se realiza[3]. În anul 1979, numele său este asociat cu cel al mişcării SLOMR, iar descoperirea legăturilor sale cu Ionel Cană au fost factorul declanşator. În raportul Amnesty International se afirma că :

> Amnesty International a primit un raport detaliat asupra arestării şi deţinerii într-un spital psihiatric a lui Eugen Onescu, un muncitor în vârstă de 21 de ani din Bucureşti. În primăvara anului 1979 el aderase la o mişcare sindicală independentă numită Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România[4].

La 26 mai 1979, acesta a fost adus cu forţa la anexa Cula a Spitalului psihiatric „Dr. Gheorghe Marinescu" nr. 9, unde medicii l-au ţinut internat timp de trei săptămâni, în tot acest timp administrându-i doze puternice de sedative cu efecte secundare dureroase[5].

1. Radio Europa Liberă, Noël Bernard, „Cazul Gheorghe Calciu-Dumitreasa şi Ionel Cană", 5 septembrie 1981, www.europalibera.org/a/1864044.html, accesat pe 27.05.2016.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 463397, vol. 1, f. 1.
3. *Ibidem*.
4. „Raport", *Flacăra*, nr. 5, 1 februarie 1990, p. 9.
5. *Ibidem*.

Experienţele sale cu medicii psihiatri de la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu" au început însă cu câteva săptămâni înaintea internării. Într-o convorbire telefonică, acesta descrie o experienţă trăită în data de 12 mai 1979, când, declară acesta, câţiva doctori de la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu" l-au vizitat la domiciliu, fără voia lui, şi i-au administrat o injecţie care „i-a dat nişte stări îngrozitoare de dureri de mâini, de picioare, pierdere de cunoştinţă", imobilizându-l timp de trei zile[1]. După ce i-au aplicat acest tratament, Onescu îşi aminteşte că medicii i-ar fi spus să se potolească, să termine cu contactele cu cercul de oameni izolaţi în care se afla şi să înceteze cu orice fel de activităţi, altfel „tratamentul pe care l-au început o să îl continue cât o să fie cazul"[2]. Interesantă şi în cazul său este contribuţia părinţilor la denigrarea sa, posibil sub influenţa aceloraşi ameninţări din partea Securităţii.

Într-o scrisoare redactată la 17 mai 1979 de tatăl său, Marin Onescu, adresată „domnului ministru", acesta cere ajutorul „pentru recuperarea fiului său, bolnav pe fond psihic" pentru că „a fost atras într-un grup care şi în prezent continuă influenţa asupra lui", cu toate că întreaga familie se străduia să-l ducă „pe drumul cel bun"[3]. În scrisoare simte nevoia să-şi manifeste dezacordul faţă de „posturile străine şi elemente care comentează acolo situaţia lui, în cazul în care acest lucru s-ar putea întâmpla şi le aducem, pe această cale, reproşul nostru faţă de aşa-zisele lor intenţii umanitare"[4]. Portretul conturat de aceste descrieri pare a veni în contradicţie cu declaraţiile unor foşti colegi sau prieteni ai lui Onescu, care îl caracterizează ca fiind „deştept şi foarte informat"[5] sau „un copil normal, inteligent şi curajos"[6], socotit nebun doar pentru că dorea să emigreze. Odată ce cazurile acestora au devenit cunoscute, situaţia lor s-a schimbat, primind chiar viză de emigrare în străinătate ; în opinia medicului Ion Vianu, victima psihiatrică ideală era selectată din mijlocul micilor opozanţi, prea puţin capabili să se apere sau să fie apăraţi de instanţele internaţionale[7]. Odată ce nu mai aparţineau acestei categorii, regimul se vedea obligat să-i lase să plece pentru a evita alte intervenţii din partea Occidentului.

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 463397, vol. 2, ff. 121-122.
2. *Ibidem*, f. 122.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 463397, vol. 1, f. 56.
4. *Ibidem.*
5. *Ibidem*, f. 46.
6. *Ibidem*, f. 12.
7. Matei Călinescu, Ion Vianu, *Amintiri în dialog*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 351.

Raportul Amnesty International din 1980 este unul dintre puţinele documente care oferă informaţii cu privire la condiţiile de internare ale victimelor unui abuz de natură psihiatrică. Astfel, acestea erau de obicei separate unele de altele şi medicii le plasau în saloane cu oameni cu adevărat bolnavi psihic. Primeau mâncare puţină, iar condiţiile de igienă erau precare, generând chiar şi epidemii în rândul celor internaţi. La ieşirea dintr-o astfel de instituţie, victimele erau uneori nevoite să se pensioneze din cauze medicale[1] sau li se permitea să practice doar o muncă manuală, în unele cazuri fiind nevoite să se prezinte regulat la spitale de psihiatrie pentru a-şi continua „tratamentul”[2] prescris de cadrele medicale. Printre spitalele în care astfel de abuzuri erau comise, raportul menţionează : Spitalul Jilava, Spitalul „Dr. Petru Groza” din Bihor, Spitalul Poiana Mare din Dolj, spitalul din Voila, Gătaia, dar şi Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu” nr. 9 din Bucureşti.

Un aspect interesant este faptul că populaţia nu era străină de ceea ce se petrecea în spitalele de psihiatrie din România. Într-o scrisoare trimisă de Adina Mănescu din Madrid, difuzată la Radio Europa Liberă la 7 decembrie 1980, aceasta afirmă că

> închisorile şi spitalele de boli nervoase sunt pline cu cetăţeni care şi-au luat aceste drepturi constituţionale. [...] Cei care au protestat la Petroşani sunt fie în spitale de boli nervoase, fie în închisori, fie morţi. [...] Să fie eliberaţi deţinuţii politici şi internaţii politici ai spitalelor de boli nervoase[3].

Prin urmare, practicile regimului deveniseră deja cunoscute în Occident, atât la nivelul instituţiilor care se ocupau cu protecţia drepturilor omului, cât şi la cel al opiniei publice. În condiţiile date, nu putem decât să considerăm că medicii psihiatri care au luat parte la abuzul psihiatric au organizat în mod conştient represiunea, atât la nivel teoretic, cât mai ales practic, asumându-şi colaborarea cu regimul.

Un alt raport, redactat la începutul anilor ’90, menţiona câteva dintre practicile psihiatrice abuzive aplicate atât în România, cât şi în Uniunea Sovietică ; practica Securităţii, cu implicarea organelor sanitare, de a

1. Cazul lui Ioan Popa, preot, anchetat de organele de Securitate şi pensionat la 31 de ani pe baza unui fals diagnostic pus la spitalul de neuropsihiatrie din Sibiu, în urma atitudinii sale anticomuniste curajoase, în Vasile Manea, *Preoţi ortodocşi în închisorile comuniste*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2001, p. 201.
2. Amnesty International, *op. cit*, p. 13.
3. Gabriel Andreescu, Mihnea Berindei (eds.), *Ultimul deceniu comunist. Scrisori către Radio Europa Liberă*, Vol. I, *1979-1985*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, pp. 85-88.

„curăţa” oraşele de sute de oameni „alienaţi mintal”, mai exact, disidenţi şi alţi oameni care se opuneau regimului, înaintea unor mari evenimente politice, congrese internaţionale sau a vizitelor unor importanţi lideri de stat era printre cele mai răspândite. Securitatea se folosea de faptul că dura, aşa cum am mai arătat, aproximativ cinci zile pentru o comisie de medici psihiatri să pună un diagnostic, chiar dacă se cerea sau nu spitalizare. Prin urmare, maşini umplute cu oameni consideraţi alienaţi ajungeau sub supravegherea Securităţii, la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu” din Bucureşti sau la alte instituţii, de unde erau preluaţi de un personal medical specializat. Cinci zile mai târziu, mulţi dintre cei internaţi erau eliberaţi, uneori chiar fără să fi fost consultaţi de vreun medic. Acesta nu era, prin urmare, doar un abuz psihiatric, ci un abuz al psihiatriei în sine, punând în evidenţă faptul că uneori doctorii înşişi aveau nevoie de apărare, la fel ca pacienţii. Mai mult, pe măsură ce cultul personalităţii lui Nicolae Ceauşescu se intensifica, economia României intra în declin. Condiţiile din spitale erau extrem de precare, personalul nu putea face faţă numărului mare de pacienţi, iar asistentele medicale erau puţine[1].

Această practică este atacată şi de Adrian Dohotaru într-un articol din *Flacăra*, el amintindu-şi că

> ori de câte ori se anunţa un congres, o vizită importantă, începea o goană furibundă cu ambulanţele, pe străzi, pentru prinderea şi internarea în dispensare, spitale şi sanatorii de psihiatrie a tuturor „nebunilor” cu idei, cu opinii, cu reproşuri şi soluţii privind politica şi antipolitica monstruoasei coaliţii de familie[2].

Chiar şi medicul psihiatru Aurel Romila îşi aminteşte că se practicau internările în masă, din raţiuni extrapsihiatrice, la diferite evenimente politice sau chiar sportive[3].

Cel care va semnala aceste practici este medicul psihiatru Valerian Mirontov Ţuculescu ; acesta a făcut publice internările abuzive la psihiatrie în preajma unor zile „festive”, criticând modul de aplicare al Decretului 313/1980 de către medicii de la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu” din Bucureşti[4]. În iulie 1981 a întocmit un raport pe care l-a trimis Ministerului

1. Nanci Adler, Gerard O.W. Mueller, Mohammed Ayat, „Psychiatry under Tyranny : A Report on the Political Abuse of Romanian Psychiatry during the Ceausescu Years”, *Current Psychology*, vol. 12, nr. 1, 1993, pp. 5-7.
2. Adrian Dohotaru, art. cit., p. 9.
3. Dr. Aurel Romila, art. cit., p. 2.
4. Decretul 313/1980 : „Sunt bolnavi psihic periculoşi aceia care, prin manifestările lor, pun în pericol viaţa, sănătatea, integritatea corporală proprie ori a altora sau

Sănătăţii, în care semnala abuzurile comise de medicii de la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu" din Bucureşti cu ocazia Universiadei din aceeaşi lună. Acesta mărturiseşte că, efectuând un sondaj la acest spital pe perioada desfăşurării evenimentului şi consultând listele pacienţilor, a constatat că multe persoane erau internate acolo din motive politice, iar nu medicale :

> Unele persoane de pe listă, chiar dacă au suferit anterior episoade ale unor tulburări psihice, sunt încadrate în muncă, deţin chiar munci de răspundere şi nu s-au manifestat în nici un fel, în ultimul timp, ca bolnavi psihici. Alte persoane sunt plecate de mult timp din localitate, au decedat sau se află în penitenciar. Sistematic, de 2 săptămâni, din dispoziţia conducerii Spitalului „Dr. Gheorghe Marinescu", infirmieri cu 2 autosanitare s-au deplasat la domiciliul celor înscrişi pe liste, transportându-i la spital. Bolnavii care s-au opus au fost imobilizaţi cu cearşafuri la domiciliul lor sau în stradă, printre blocuri, şi transportaţi cu forţa, cu concursul organelor Ministerului de Interne, coechipieri activi în această acţiune[1].

Acesta compară modul de intervenţie al spitalului cu sistemul vânătorii de bolnavi practicat în epoca feudală şi de către nazişti[2]. Ceea ce este interesant de observat este faptul că ordinul internării abuzive a tuturor acelor persoane, chiar şi prin metode violente din partea infirmierilor, venea din partea conducerii Spitalului „Dr. Gheorghe Marinescu" şi a Policlinicii Titan, directori ai acestor instituţii fiind în acea perioadă dr. Virgil Angheluţă, respectiv dr. Constantin Gorgos, ambii aflându-se pe lista medicilor despre care se presupune că ar fi patronat sau ar fi fost direct implicaţi în fenomenul represiunii psihiatrice.

Poate că cel mai interesant aspect cu privire la acest caz este acela că doctorului Ţuculescu i s-a deschis, ca urmare a acestui raport, un dosar de urmărire informativă. Printre măsurile ce se cereau a fi luate cu privire la acesta se numărau şi stabilirea concepţiilor sale politice, prevenirea scurgerii către elemente „reacţionare" din străinătate a unor date şi informaţii privitoare la ţara noastră, măsuri pentru a stabili dacă nota a fost multiplicată, în câte exemplare şi cine erau posesorii acesteia ; Ţuculescu nu mai avea voie să participe la conferinţe în străinătate sau să aibă legătură cu

---

tulbură în mod grav şi repetat condiţiile normale de muncă şi viaţă în familie şi societate", *apud* Florin Alexandru Stănescu, „Politica psihiatriei româneşti şi psihiatria politică", în Romulus Rusan (ed.), *Analele Sighet*, Vol. 10, *Anii 1973-1989 : Cronica unui sfârşit de sistem*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003, p. 195.

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 1962, vol. 1, f. 5.
2. *Ibidem*.

cetăţeni străini, postul de radio Europa Liberă trebuia urmărit pentru a se constata dacă transmite vreo informaţie cuprinsă de medicul psihiatru în raport şi, mai mult decât atât, Valerian Mirontov Ţuculescu şi-a pierdut funcţia deţinută în Ministerul Sănătăţii[1], a fost anchetat de Securitate, arestat la domiciliu vreme de câteva luni şi supus unor repetate percheziţii şi înscenări. Rezultă de aici că faptele sale au fost considerate inadmisibile, iar insistenţa sa a fost socotită nesupunere faţă de dispoziţii „superioare", ceea ce nu putea rămâne fără consecinţe.

Ion Vianu îşi aminteşte că cei care lucrau în psihiatrie asistau la măsurile care se luau cu ocazia unor evenimente festive, când, pentru a preîntâmpina manifestaţii dezagreabile, organele îi ridicau de acasă pe toţi cei care erau susceptibili să tulbure ordinea şi îi aduceau pentru câteva zile la spital, unde

> medicii se transformau în hotelierii unei mulţimi pestriţe, dar paşnice de schizofreni, maniaci cronici, alcoolici, dar şi ai câtorva marginali mai greu de caracterizat din punct de vedere al diagnosticului, dar categoric deranjaţi[2].

Pentru acesta este mai mult decât evident că astfel de operaţiuni poliţieneşti nu se puteau realiza „fără concursul organelor sanitare, care dispuneau nu numai de listele de bolnavi, ci şi de mijloacele de a-i transporta şi «îngriji»"[3].

O altă practică a personalului medical semnalată de unele victime ale represiunii psihiatrice era aceea de a aduna „dovezi" de la vecini sau de la membrii familiei privind „boala psihică" a individului ; un astfel de caz a fost cel al doamnei Constantin Lucreţia, care îşi aminteşte că în anul 1986 asistenta socială N., de la Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu" din Bucureşti, a venit în blocul în care aceasta locuia cu scopul de a cere de la vecini declaraţii că doamna Constantin era nebună[4], nereuşind însă să obţină o astfel de declaraţie.

Păstrarea unei evidenţe asupra posibililor „bolnavi psihic" era, desigur, necesară. Într-un număr al revistei *Securitatea* din anul 1980, se sublinia că o parte importantă a muncii este şi depistarea bolnavilor psihic care nu figurează în documente, pentru a fi cunoscuţi şi a se putea preveni eventualele lor acte antisociale. La sfârşit, se menţiona că din măsurile de siguranţă

1. *Ibidem*, f. 2.
2. Matei Călinescu, Ion Vianu, *op. cit.*, p. 347.
3. *Ibidem.*
4. „Pentru ce am fost umilită ?", *Revista 22*, anul I, nr. 22, 15 iunie 1990, p. 12.

întreprinse trebuia să rezulte caracterul umanitar al acestora, faptul că persoana respectivă era bolnavă psihic şi se impunea protejarea ei, pentru a nu săvârşi fapte antisociale. Problema era de a demonstra că măsurile adoptate erau obiective şi necesare, astfel încât să nu se lase cale liberă interpretării că psihiatria ar fi fost folosită ca pretext pentru acte represive, „fapt vehiculat de unele cercuri reacţionare din străinătate”[1]. Într-un alt număr al aceleiaşi reviste era dată o definiţie a paranoicului, aşa cum era el văzut de regim :

> Deosebit de frecvente în cazul bolnavilor psihic sunt delirurile ce conţin ideea de frustrare, agresionare, persecuţie şi urmărire, organele de securitate fiind des invocate în acest sens. [...] În virtutea ideilor sale, paranoicul adună hârtii doveditoare, notează tot ce ar putea constitui cândva probe, argumente, mărturii, fiind tot timpul pregătit să se apere, să riposteze, să dovedească, să acuze. Actele antisociale comise de paranoici au, de regulă, un caracter lucid, premeditat, motivaţia lor găsindu-se în sistemul delirant. În ordinea frecvenţei se pot aminti insultele, denunţurile şi reclamaţiile calomnioase pe care, uneori, încearcă să le transmită şi în afara ţării pentru a fi publicate. [...] Frecvente în cazul psihopaţilor sunt şi constituirea în anturaje cu preocupări nesănătoase, aventuriste şi cosmopolite – care promovează concepţii diferite modului nostru de viaţă –, răspândirea unor fiţuici cu conţinut ostil, incitarea la acţiuni turbulente şi încercări de trecere frauduloasă a frontierei[2].

Rezultă de aici lejeritatea cu care unei persoane îi era atribuită eticheta de bolnavă psihic, indiferent dacă cerinţele sau acţiunile sale erau naturale într-un stat care îşi luase angajamentul că îi va respecta drepturile şi libertăţile.

Psihiatrul şi rolul său în abuzul psihiatric

Aşa cum am afirmat anterior, utilizarea psihiatriei în scopuri represive nu ar fi fost posibilă fără colaborarea medicilor psihiatri. Figura medicului psihiatru, ca element fără de care represiunea prin mijloace psihiatrice nu s-ar fi putut aplica, domină această problematică. Deşi unii dintre aceştia au fost, la rândul lor, victime ale regimului sub care au trăit, se poate afirma

1. Mihai Puiu, „Noţiuni de psihiatrie judiciară. Sarcini ce revin organelor de securitate pentru prevenirea actelor şi faptelor ce pot fi săvârşite de bolnavii psihic periculoşi”, *Securitatea*, nr. 2, 1980, p. 63.
2. Petre Spătaru, „Bolnavul mintal şi câteva din problemele muncii de securitate”, *Securitatea*, nr. 1, 1989, pp. 65-67.

că medicii psihiatri erau conştienţi de ceea ce se petrecea în spitalele de psihiatrie în care profesau sau pe care chiar le conduceau. Maniera în care au reacţionat la ceea ce ştiau este însă principalul interes al studiului de faţă. De ce doar anumiţi medici au colaborat şi ce se întâmpla cu cei care refuzau ? Ce motivaţii aveau medicii care au organizat abuzurile şi ce perspectivă aveau cei care au ales să rămână indiferenţi, dezinteresaţi, conformându-se astfel sistemului ?

Este cunoscut faptul că fiecare psihiatru din blocul sovietic era un angajat al statului, lucrând fie pentru Ministerul Sănătăţii, fie pentru Ministerul de Interne ; statul fiind singurul angajator, independenţa psihiatrului era limitată în mod automat, nefiind disponibilă nici o alternativă. Spre deosebire de statele occidentale, psihiatrul din blocul comunist nu avea posibilitatea angajării într-un spital sau într-o universitate privată. Treptat, apartenenţa şi loialitatea faţă de Partidul Comunist au devenit mai importante chiar decât abilitatea sau experienţa profesională[1]. La toate acestea se adaugă şi infiltrarea partidului în educaţia medicală a psihiatrului ; 25% din curriculumul facultăţii de medicină era dedicat studiului subiectelor politice, precum marxism-leninism, economie politică, materialism dialectic, materialism istoric, istoria Partidului Comunist şi ateism ştiinţific[2].

Printre principalii exponenţi ai represiunii psihiatrice din Uniunea Sovietică se numără un grup format din trei psihiatri ; unul dintre ei este Andrei Snejnevskii, urmat de Ruben Nadjarov şi Zoia Serebriakova. Aceştia erau aşezaţi în funcţii-cheie ale sistemului sanitar, atât în Ministerul Sănătăţii, cât şi în alte instituţii psihiatrice, regimul reuşind astfel să menţină controlul asupra întregului sistem[3]. În ceea ce priveşte situaţia din România, suspiciunile planează asupra mai multor nume, reprezentativi fiind dr. Virgil Angheluţă, director al Spitalului „Dr. Gheorghe Marinescu" între 1962 şi 1989, dr. Constantin Gorgos, director al Policlinicii Titan şi vicepreşedinte al Comisiei de Psihiatrie a Ministerului Sănătăţii, responsabil cu asistenţa ambulatorie de psihiatrie în capitală, şi dr. Vasile Predescu, cu studii în URSS, şeful clinicii bucureştene de psihiatrie şi preşedintele Comisiei de psihiatrie a Ministerului Sănătăţii[4].

Robert van Voren atrage atenţia asupra dificultăţilor pe care le întâmpinau medicii psihiatri sovietici în faţa Partidului, ei fiind dependenţi de statul sovietic nu doar politic şi economic, ci şi din punct de vedere ştiinţific.

1. Sidney Bloch, *op. cit.*, p. 127.
2. *Ibidem*, p. 128.
3. *Ibidem*, p. 127.
4. „Cărţi de vizită", *România Liberă*, 1 martie 1991, p. 5.

Munca lor de cercetare depindea de supunerea faţă de autoritate, de aspectul politic şi, nu în ultimul rând, de aspectul economic, pentru că, aşa cum aminteam înainte, cu toţii erau angajaţi ai statului[1].

Au existat medici care au ales să se compromită, acceptând chiar şi mită pentru a pune un diagnostic psihiatric fals unei persoane care devenise incomodă pentru regim[2]. Mai mult, s-ar părea că medicii psihiatri din URSS erau mult mai bine plătiţi şi primeau concedii mai lungi decât colegii lor de la alte specialităţi[3], în contextul în care detenţia prin mijloace psihiatrice devenise mecanismul preferat pentru a-i reduce la tăcere pe disidenţi ; un proces ar fi solicitat martori şi dovezi, care nu erau întotdeauna uşor de procurat, dar a declara un om bolnav mintal asigura un proces cu „uşile închise", fără martori. Uneori, statul chiar pretindea că îl iartă pe răzvrătit, oferindu-i... tratament pentru „boala" sa periculoasă[4].

În ultimii ani s-a pus întrebarea dacă abuzurile psihiatrice au fost comise întotdeauna în mod conştient şi intenţionat, ceea ce a evidenţiat izolarea în care operau mulţi psihiatri din spaţiul comunist. Uniunea Sovietică era o societate închisă, desprinsă într-un fel de restul lumii ; pentru domeniul psihiatriei, acest lucru însemna că literatura psihiatrică din statele capitaliste nu era disponibilă pentru toată lumea[5]. Robert van Voren expune povestea unei specialiste din Ucraina care îşi aminteşte că, la venirea lui Mihail Gorbaciov la conducerea Partidului, a avut impresia că acesta suferea de schizofrenie latentă, pentru că prezenta simptomele unei astfel de afecţiuni, aşa cum ea le învăţase : noul lider avea idei reformiste, o perseverenţă bizară şi era în „căutarea adevărului". S-ar părea că abia după căderea regimului ea a înţeles, de fapt, adevărul. Astfel, s-ar putea deduce că este posibil să fi existat psihiatri care, punând în aplicare ceea ce au învăţat în şcoală, să fi comis abuzuri în mod inconştient[6].

Sidney Bloch ridică o întrebare similară într-un articol redactat în anul 1978 : „Credeau sau nu credeau psihiatrii că disidenţa era o formă de nebunie ? ". El oferă şi un răspuns, susţinând că, în interviurile luate psihiatrilor sovietici

1. Robert van Voren, „Political Abuse of Psychiatry in Russia : Back to the USSR ? ", *Cicero Foundation Great Debate Paper*, vol. 1, nr. 15, martie 2015, p. 7.
2. Lawrence M. Probes *et al.*, art. cit., p. 74.
3. *Ibidem*, p. 68.
4. *Ibidem*, p. 74.
5. Robert van Voren, art. cit., p. 8.
6. Sarah Marks, Mat Savelli, „Communist Europe and Transnational Psychiatry", în Mat Savelli, Sarah Marks (eds.), *Psychiatry in Communist Europe*, Palgrave Macmillan, 2015, p. 5.

care au reuşit să emigreze, aceştia vorbesc despre faptul că nu erau de acord cu această părere şi nici cu diagnosticul de „schizofrenie latentă". Chiar şi unii foşti pacienţi, odată ajunşi în exil, au mărturisit că majoritatea psihiatrilor pe care i-au întâlnit, deşi nu mărturiseau public acest lucru, nu credeau în diagnosticul pe care trebuiau să-l pună. Şi totuşi, de ce făceau acest lucru? Nu este exclus ca riscul implicat de criticarea deschisă a regimului, care putea echivala cu sinuciderea profesională şi chiar cu încarcerarea pe o perioadă nedeterminată, să-i fi împiedicat să ia atitudine în propria lor ţară, cel puţin pe unii dintre ei[1]. Amintindu-şi că într-o zi a primit un telefon de la organele locale de partid, cerându-i-se să amâne cu două săptămâni eliberarea unui pacient pentru a se asigura buna funcţionare a unei festivităţi comuniste, un medic psihiatru recunoaşte că ar fi fost foarte greu pentru el şi pentru colegii săi să nu pună în practică o cerere formulată într-o manieră atât de „inocentă"[2].

Stabilirea diagnosticului era mai mult decât un act tehnic sau intelectual, era şi „o cumpănire etică". În termenii folosiţi de medicul psihiatru Aurel Romila, era „o pantă de trecere a unui om din statutul normalului în cel al bolnavului mintal"[3]. În sfera diagnosticului, medicii psihiatri comit cele mai multe abuzuri. Disidenţii sau indezirabilii politic care au primit diagnosticul de psihopatie sau de psihoză paranoică au fost practic excluşi din viaţa socială pentru singura vină de a-şi fi exprimat părerile, diferite faţă de cele ale autorităţii[4]. Într-un articol din *Almanahul Revistei Sănătatea* din anul 1984, medicul psihiatru Petre Brânzei menţionează răspândirea diagnosticului fals de boală psihică, atrăgând atenţia că se ajunsese la un stadiu la care până şi imposibilitatea adaptării la viaţa „modernă" era etichetată drept boală psihică[5]. Şi aceasta pentru că orice medic, la stabilirea unui diagnostic, are, pe lângă un grad personal de cultură şi de experienţă profesională, şi o doză de subiectivism[6]. Fie că dorea sau nu, prin stabilirea diagnosticului, psihiatrul se antrena într-un act social care avea, inevitabil, implicaţii politice, aşa cum susţine şi teoria lui Halleck.

Dr. Yuri Novikov, unul dintre medicii care a reuşit să părăsească URSS, a atras atenţia în 1978 asupra faptului că nu doar psihiatria a comis abuzuri şi încălcări de etică medicală, ci chiar ea însăşi, ca disciplină, a fost abuzată

1. Sidney Bloch, *op. cit.*, p. 130.
2. Robert van Voren, art. cit., p. 7.
3. Dr. Aurel Romila, art. cit., p. 2.
4. *Ibidem.*
5. Maria Predoşanu, „Itinerar psihiatric", *Almanahul Revistei Sănătatea*, 1984, p. 86.
6. Florin Alexandru Stănescu, *op. cit.* p. 196.

de cei care au dorit să o transforme într-un instrument de represiune[1]. Emigrarea era singura modalitate prin care putea fi evitată corupţia, însă aceasta atrăgea după sine stigmatizarea, un exemplu pentru cazul românesc constituindu-l medicul Ion Vianu, care, înainte de emigrarea sa în anul 1977, a fost supus unei şedinţe de excludere, în cadrul căreia foştii săi colegi, medici psihiatri, l-au acuzat şi i-au condamnat conduita, dar şi dorinţa de a părăsi ţara[2].

Relativ la situaţia din România, documentele de arhivă reflectă relaţiile tensionate care existau între medici, nemulţumirea acestora cu privire la stadiul cercetării psihiatrice din ţară, condiţiile din spitale, dar mai ales vizavi de întâietatea criteriilor politice în promovare şi ignorarea aproape totală a meritelor profesionale. Un caz care confirmă ipoteza noastră este cel al doctorului Nicolae Nicolae, medic la Clinica de Neurologie a Universităţii din Düsseldorf şi fost medic al Clinicii de Neurologie a Spitalului „Dr. Gheorghe Marinescu", rămas în străinătate în cursul unei călătorii efectuate în anul 1969 împreună cu soţia sa. Dintr-o notă din 16 noiembrie 1978 reiese că acesta se declara nemulţumit de condiţiile anormale de viaţă şi de lucru din România, din cauza criteriilor politice în promovare şi a dificultăţilor cu care a reuşit să obţină viza de plecare[3].

În funcţie de gradul de implicare şi de atitudinea faţă de practica represiunii prin intermediul psihiatriei, Sidney Bloch şi Peter Reddaway au clasificat medicii psihiatri în trei mari grupuri. Primul grup, de bază, este cel format dintr-un număr mic de medici, respectiv cei care ocupau funcţii de conducere în spitalele de psihiatrie şi cei care participau de obicei la expertizele psihiatrice ale disidenţilor, fiind consultaţi în luarea deciziilor. Cel de-al doilea grup a fost definit ca fiind grupul mediu şi includea majoritatea medicilor, respectiv pe toţi cei care ştiau ce se petrecea în spitalele de psihiatrie, dar au preferat o viaţă liniştită în locul unui etern conflict cu Partidul. Cel de-al treilea grup este constituit din puţinii medici psihiatri disidenţi, care au criticat în mod deschis abuzurile şi au avut de suferit din

1. „Abuse of Psychiatry in the Soviet Union", în *Hearing Before the Subcommittee on Human Rights and International Organizations of the Committee on Foreign Affairs and the Commission on Security and Cooperation in Europe. House of Representatives. Ninety-Eighth Congress. First Session. September 20, 1983*, U.S. Government Printing Office, Washington, 1984, p. 76, disponibil online la www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Abuse%20of%20Psychiatry%20in%20the%20Soviet%20Union.pdf, accesat pe 06.04.2016.
2. Ion Vianu, *op. cit.*, p. 179.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 11723, vol. 1, f. 105.

această cauză[1]. Cazul românesc confirmă cele de mai sus, o clasificare similară, implicând o oarecare gradare a responsabilităţii, fiind realizată şi de medicul psihiatru Ioan Cucu[2].

Printre psihiatri au fost şi indivizi care au practicat o disidenţă indirectă, încercând să-i protejeze pe disidenţii internaţi la psihiatrie. Mircea Bizadea, o victimă a represiunii psihiatrice, îşi aminteşte cum la internarea sa – la doar 16 ani – a simţit o oarecare protecţie din partea unei doamne medic psihiatru, Rodica Dumitrescu, dar şi din partea asistentelor ; mai mult, a putut observa că această protecţie s-a răsfrânt şi asupra altor pacienţi care au fost internaţi în mod abuziv. Pe de altă parte, la Spitalul Bălăceanca, unde a fost internat, predominantă era figura medicului psihiatru Constantin Enăchescu, despre care îşi aminteşte că avea relaţii tensionate cu ceilalţi colegi ; mai mult, el îşi crease o adevărată reţea informativă printre pacienţi, ajungând până la punctul în care i-a cerut unui pacient de origine germană, internat tot din motive politice, să-i traducă tratate de psihiatrie din germană în română. Acelaşi medic l-a ţinut pe Mircea Bizadea legat de pat timp de câteva săptămâni, administrându-i, în toată această perioadă, diverse medicamente şi calmante[3].

Printre motivaţiile colaborării cu regimul comunist, un loc important îl ocupa dorinţa de promovare profesională şi realizare a propriilor ambiţii. Într-un regim în care calificarea psihiatrică era secundară, singura modalitate de promovare era dovedirea devotamentului, iar unica dovadă a devotamentului, în acel context, era acceptarea compromisului şi participarea la fenomenul abuzului psihiatric. Ca răsplată a colaborării, psihiatrul primea un salariu mai mare, avea voie să plece în străinătate, să participe la conferinţe internaţionale, primea vile de vacanţă şi avea acces la magazine speciale şi produse de lux, pe lângă alte recompense[4].

După anul 1989, în România s-a declanşat un adevărat război al psihiatrilor, de o parte aflându-se acei medici care au avut de suferit de pe urma îndrăznelii de a refuza compromisul, iar de cealaltă aceia care nu admit

1. Sidney Bloch, *op. cit.*, p. 539.
2. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, p. 239.
3. Interviu realizat de autor cu Mircea Bizadea, 62 de ani, pensionar, Roşiorii de Vede, la 12.05.2016. Mircea Bizadea a fost internat la Spitalul Bălăceanca în perioada august 1970 – mai 1971, pentru că a trimis la Europa Liberă o scrisoare în care compara regimul comunist cu regimurile de sorginte fascistă. Scrisoarea a fost interceptată de Securitate, iar domnul Mircea Bizadea a fost internat, la doar 16 ani, cu diagnosticul de sindrom discordant pe fond pubertar.
4. Sidney Bloch, *op. cit.*, p. 538.

existenţa unei represiuni psihiatrice în România şi, cu precădere, cei care au deţinut funcţii de conducere în spitalele de psihiatrie în perioada comunistă. Una dintre figurile de referinţă prezente în acest episod a fost medicul psihiatru Valerian Mirontov-Ţuculescu. Într-un articol publicat în *Cotidianul* în octombrie 1992, acesta nu se fereşte să amintească Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu”, precum şi Policlinica Titan printre locurile în care medicii psihiatri au încălcat etica psihiatrică. Mai mult, acesta menţionează că toate cele 14 secţii de psihiatrie din Spitalul „Dr. Gheorghe Marinescu” erau conduse de medici a căror numire în funcţie s-a făcut din motive politice, extraprofesionale, amintind că una dintre acestea era condusă chiar de un medic oftalmolog[1].

Într-un final, la 30 octombrie 1992, Asociaţia Psihiatrilor Liberi, o organizaţie al cărei scop era acela de a evalua cazurile de abuz psihiatric comise în România, declara următoarele :

> Astăzi, după doi ani şi jumătate de activitate a comisiei de cercetare a abuzurilor în psihiatrie, s-a constatat, fără drept de tăgadă, existenţa unor abuzuri în trecutul apropiat, majoritatea făcute pe baza unor ordonanţe nemedicale de internare, persoanele respective, bolnave sau sănătoase, fiind aduse la spital de organele vechii Miliţii sau de Securitate ; în mod obişnuit, psihiatrii au avut o participare pasivă, conduita lor fiind de accepţiune. Din datele disponibile până în prezent, trebuie să recunoaştem că psihiatria a fost folosită ca o metodă de intimidare, de opresiune împotriva persoanelor care, prin comportamentul lor, au deranjat puterea la diverse niveluri, începând de la secretarul de partid până la conducerea statului. Protestele diverşilor cetăţeni, adesea făcute numai organelor de Miliţie, Procuratură sau Securitate, chiar proteste politice minore, s-au soldat cu internări în spitale de psihiatrie[2].

Efortul de reabilitare a fostelor victime ale psihiatriei politice nu a avut parte de un sprijin semnificativ, motiv pentru care unele cazuri nu sunt soluţionate nici în prezent. Pentru foarte mulţi, amintirea unui astfel de episod din istoria ţării era o încercare de denigrare a disciplinei psihiatrice, un act lipsit de patriotism. Abia recent observăm că încep să se facă demersuri serioase în sensul cercetării asupra represiunii prin mijloace psihiatrice.

Evaluarea cât mai exactă a numărului de victime este o întreprindere greu de realizat în momentul de faţă. În studiul său, medicul psihiatru Ioan

1. Valerian Mirontov-Ţuculescu, „Psihiatrie românească. O privire critică”, *Cotidianul*, 30 octombrie 1992, p. 4.
2. Dr. Alexandra Retezeanu, „Din raportul Comisiei de cercetare a abuzurilor psihiatriei totalitare”, *Cotidianul*, 30 octombrie, 1992, p. 5.

Cucu identifică 60 de cazuri[1], iar raportul întocmit de Nanci Adler, Gerard O.W. Mueller şi Mohammed Ayat în anul 1993 menţionează 200 de persoane care s-au prezentat în faţa Comisiei pentru Evaluare a abuzurilor psihiatrice, dintre care 70 au fost „dovedite” ca fiind victime ale acestei forme de represiune. Evaluările lor preconizau cel puţin încă 200 de astfel de cazuri, însă informaţia avută la dispoziţie până în momentul de faţă este insuficientă pentru a oferi un răspuns chiar şi aproximativ cu privire la acest subiect[2]. Deşi o evaluare cât mai exactă a numărului de victime ar oferi o înţelegere mai profundă a fenomenului represiunii prin mijloace psihiatrice, esenţial este că astăzi există dovezi că acesta s-a produs şi că a fost pus în aplicare de medici psihiatri, care ar fi trebuit să-şi protejeze „pacienţii” de intenţiile nefaste ale regimului.

Concluzii

Problematica represiunii prin mijloace psihiatrice este unul dintre cele mai dificile şi mai sensibile subiecte aflate în atenţia cercetătorilor din România. Pe lângă absenţa surselor, mai există şi alte piedici, precum caracterul repetitiv al informaţiei, dificultăţile întâmpinate în încercarea de a contacta victimele şi, în special, refuzul medicilor psihiatri de a recunoaşte manifestarea unor astfel de practici în România comunistă, ba chiar negarea lor. Aşa cum am arătat, o evaluare precisă a numărului victimelor este, în momentul de faţă greu de realizat. Se cuvin însă menţionate eforturile depuse de medici psihiatri precum dr. Diacicov sau dr. Alexandra Retezeanu în stabilirea unei cazuistici şi punerea acesteia la dispoziţia cercetătorilor.

Recunoaşterea existenţei acestor forme de abuz este, credem noi, o datorie de ordin moral. De aceea, accesul cercetătorilor la documentele oficiale, la foile de observaţie şi la registrele de internare – acolo unde mai există – ar facilita încercările de a face lumină într-o problematică atât de controversată. Cu toate acestea, considerăm că dovezile deja existente sunt suficiente pentru a ridica semne de întrebare în dreptul oricărui medic psihiatru care a profesat în anii comunismului şi care astăzi neagă sau refuză să recunoască fenomenul represiunii psihiatrice.

Abuzul psihiatric este o problemă care implică aspecte de natură etică, politică şi medicală ; dar, mai presus de acestea, el este rezultatul unei

1. Dr. Ioan Cucu, Dr. Toma Cucu, *op. cit.*, pp. 268-301.
2. Nanci Adler, Gerard Mueller, Mohammed Ayat, art. cit., p. 9.

politici greşite, nu al unei psihiatrii greşite. De aceea, pentru a opri abuzurile, a fost nevoie de schimbarea regimului[1]. În definitiv, abuzul a avut prea puţin legătură cu psihiatria în sine, cât mai degrabă cu caracterul represiv al sistemului căruia îi aparţineau şi medicii psihiatri[2].

Concluzionând, nu trebuie neglijat faptul că denunţarea abuzurilor psihiatrice comise în statele comuniste a avut, în sine, un impact pozitiv la nivel internaţional : s-a declanşat astfel o campanie la nivel global împotriva unor asemenea practici inumane, mobilizându-se organizaţii care în prezent monitorizează activitatea spitalelor de psihiatrie din întreaga lume[3].

1. Lawrence M. Probes *et al.*, art. cit., p. 75.
2. Michael L. Perlin, „International Human Rights and Comparative Mental Disability Law : The Role of Institutional Psychiatry in the Supression of Political Dissent", *Israel Law Review*, vol. 39, nr. 3, 2006, p. 78.
3. Tom Burns, *op. cit.*, p. 108.

Partea a II-a

STUDII DE CAZ

Andreea Iustina Tuzu

Nicoleta Valeria-Grossu în slujba Serviciului Special de Informaţii şi a Securităţii. Reconsiderări biografice[1]

Abstract. *Nicoleta Valeria-Grossu is seen today in the Romanian society as a victim of the communist regime, as a symbol of resistance and anticommunist fight, as well as a model of morality and spirituality. This image is a result of her being a political prisoner (august 1945 ; 1949-1953) and a voice of the postwar Romanian exile. The aim of this study is to reconstruct the biography of Nicoleta-Valeria Grossu, by bringing into attention an unknown side of it : the fact that she worked for the political police, the Securitate. The paper is mainly based on files from the National Council for the Study of the Securitate Archives (ACNSAS) about her, documents that debunk her existing biography and remove ambiguities and exaggerations about her life and work. The impact of these sources is significant, creating a different image of her, other than the idealized one that she has today.*

Keywords : *Nicoleta Valeria Grossu, informant, collaboration, Securitate, exile, espionage*

1. This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS-UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-0090.

Introducere

Studiul de faţă aduce în atenţia cititorilor aspecte încă necunoscute din biografia Nicoletei Valeria-Grossu, nepoată pe linie maternă a lui Iuliu Maniu, fostă deţinută politică în închisorile şi lagărele de muncă comuniste şi un reprezentant al exilului românesc postbelic.

Nicoleta Grossu este cunoscută în societatea românească de astăzi în primul rând ca o victimă a regimului comunist, ca urmare a faptului că a fost deţinută politică în perioada 1949-1953. Experienţa sa carcerală a fost prezentată de ea însăşi în paginile cărţii de memorii *Binecuvântată fii, închisoare…*[1]. În al doilea rând, aceasta este cunoscută şi pentru activitatea anticomunistă pe care a desfăşurat-o în Franţa, alături de soţul ei, Sergiu Grossu, după plecarea din România, în 1969. Totodată, Nicoleta Grossu este cunoscută şi prin intermediul filmului *Binecuvântată fii, închisoare…*, o ecranizare a cărţii sale, realizată de regizorul Nicolae Mărgineanu în 2002[2]. Pelicula aduce la lumină, încă o dată, imaginea de eroină a Nicoletei

1. Cartea *Binecuvântată fii, închisoare… : O fostă deţinută politică din România vorbeşte* a fost publicată la editura pariziană Plon, în 1976, la 7 ani după plecarea sa din România. Volumul a fost retipărit în 1977, 1978, 1983 şi tradus în limbile engleză, germană, italiană şi norvegiană. Varianta în limba română a apărut abia în 1997, la Editura Univers din Bucureşti, pentru ca un an mai târziu, în 1998, să fie publicată şi sub egida Editurii Duh şi Adevăr, iar în 2002 a fost retipărită de Editura Univers. O recenzie a acestui volum a fost realizată de Andreea Iustina Tuzu şi publicată cu titlul „Închisorile comuniste – între tortură şi ascensiune spirituală. Nicole Valéry-Grossu – *Binecuvântată fii, închisoare…*", în *Gaudeamus. Alma Mater Crisiensis*, seria ştiinţe socio-umaniste, nr. III, an universitar 2015/2016, Editura Universităţii din Oradea, Oradea, 2015, pp. 365-367, disponibil online la adresa drive.google.com/file/d/0B1ew4vn0d2TPT25TNXluT3U5SGs/view, accesat pe 30.07.2016.
2. În film, în rolul Nicoletei Grossu a fost actriţa Maria Ploae, alături de care au mai jucat actori precum Dorina Lazăr, Ecaterina Nazare, Maria Rotaru, Victoria Cociaş şi Iulia Lazăr. În anul 2003, în cadrul Festivalului Internaţional de Film de la Montréal, regizorul a câştigat pentru această ecranizare Premiul pentru cea mai bună contribuţie artistică şi Premiul Juriului Ecumenic, iar Maria Ploae a câştigat Premiul de interpretare feminină al Uniunii Cineaştilor din România.

Grossu, de martir voluntar care n-a renunţat nici la credinţa sa şi nici la ceea ce i-a dictat conştiinţa în perioada regimului comunist, reliefând viaţa ei plină de momente de demnitate şi de dăruire faţă de semeni. Mai mult, viaţa şi activitatea Nicoletei Grossu s-au aflat şi printre preocupările lui Cicerone Ioniţoiu, fost deţinut politic şi scriitor, care i-a realizat biografia[1]. Cu alte cuvinte, Nicoleta Grossu se bucură de o imagine idealizată, eroică, fiind percepută ca un simbol al rezistenţei şi luptei anticomuniste, precum şi ca un model spiritual şi moral.

Ceea ce nu se cunoaşte din biografia ei în acest moment şi constituie subiectul studiului de faţă este faptul că, începând cu 1945 şi până în august 1948, ea a fost colaboratoare a Serviciului Special de Informaţii (SSI)[2], iar din 14 mai 1949 a devenit colaboratoare a Securităţii, până în 1969, când a plecat din România. În intervalul 1949-1969 a avut însă şi patru ani de întrerupere a colaborării, pe perioada cât a fost închisă. După eliberarea din închisoare, a reluat colaborarea cu Securitatea, pentru ca din 1956 să fie trecută la statutul de agent. Aşadar, Nicoleta Grossu a activat în cadrul unui serviciu de informaţii timp de 20 de ani (1945-1949 ; 1953-1969), fiind eficientă şi apreciată în munca informativă desfăşurată. A avut misiuni importante şi iniţiative proprii în baza cărora a fost catalogată ca fiind pasionată, ataşată, eficientă, sinceră, cinstită, inteligentă şi bine pregătită profesional.

1. Cicerone Ioniţoiu, *Nicole Valéry-Grossu. O lumină în bezna exilului*, Fundaţia culturală „Memoria”, Bucureşti, 1997. Cartea este o biografie a acesteia, care prezintă, printre altele, experienţa sa carcerală, viaţa postdetenţie, activitatea întreprinsă în Franţa, precum şi o selecţie a unor mesaje de condoleanţe adresate lui Sergiu Grossu, la decesul soţiei, în 1996. Printre cei care şi-au exprimat aprecierea faţă de Nicoleta Grossu s-au numărat : mitropolitul Nicolae Corneanu, preotul Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Remus Radina, Alexandru Ghika, Sanda şi Vlad Stolojan.
2. Serviciul Special de Informaţii (SSI) a fost serviciul de informaţii externe al României, care, de-a lungul timpului, a suferit o serie de modificări la nivelul titulaturii. Precursorul său a fost Serviciul Secret, care în 1939 a fost redenumit SSI, nume ce s-a păstrat până la 30 august 1944. După această dată a trecut în subordinea Ministerului de Război, fiindu-i din nou modificat numele în Serviciul de Informaţii. A revenit la denumirea anterioară de SSI la 18 aprilie 1945, când a fost subordonat Preşedinţiei Consiliului de Miniştri şi organizat în două secţii : Secţia I Informaţii Externe şi Secţia a II-a Contrainformaţii. Şi-a păstrat numele de SSI până la 2 aprilie 1951, când şi-a încheiat existenţa prin includerea sa în Direcţia Generală a Securităţii Statului ca Direcţia „A” Informaţii Externe. Informaţiile despre SSI au fost preluate din „Cronologia Structurilor de informaţii externe din România”, disponibil online la adresa : www.sie.ro/istoria.html, accesat pe 30.07.2016.

Scopul lucrării de faţă este acela de a completa biografia Nicoletei Grossu cu un aspect extrem de important, şi anume legătura sa cu SSI şi cu Securitatea, în cadrul cărora nu a fost doar colaboratoare, ci şi agentă. Reconsiderarea biografiei sale, pe baze documentare noi, schimbă semnificativ imaginea despre viaţa şi activitatea ei.

Sursele folosite pentru elaborarea studiului constau într-o măsură importantă în materialele din arhiva CNSAS, create de Securitate, despre Nicoleta Grossu. Astfel, documentarea temei se bazează pe dovezi directe care atestă, în mod incontestabil, colaborarea sa cu SSI şi cu Securitatea. În categoria acestor materiale intră : angajamentul de colaborare scris şi semnat ; chitanţe semnate de aceasta cu numele conspirativ „Mary", respectiv „Grety", care indică suma şi scopul pentru care i-a fost oferită, îndeosebi pentru muncă informativă ; tabele cu indemnizaţii care i-au fost acordate ; rapoarte ale organelor de Securitate privitoare la anumite sume de bani oferite şi motivul ; raportul cu propuneri de abandonare a sa din reţea. De asemenea, dosarul conţine şi o serie de rapoarte ale organelor de Securitate despre misiunile pe care le-a avut Nicoleta Grossu, în perioada de colaborare atât cu SSI, cât şi cu Securitatea, precum şi caracterizările despre ea. Alte materiale constau în memorii scrise de mână şi semnate de Nicoleta Grossu în anii de după eliberarea din închisoare, în 1953, către ministrul de Interne, în care îşi prezenta statutul de colaboratoare şi situaţia materială grea, pentru care solicita anumite sume de bani. Surselor din arhiva CNSAS li se adaugă şi alte tipuri de materiale utilizate în elaborarea acestui studiu. Este vorba despre memoriile Nicoletei Grossu, biografia sa scrisă de Cicerone Ioniţoiu, precum şi alte volume care oferă tangenţial informaţii despre viaţa şi activitatea ei.

Din punct de vedere metodologic, lucrarea de faţă este un demers de microistorie. Printr-o analiză la „microscop" şi printr-un studiu intensiv, aprofundat al materialului documentar, lucrarea de faţă evidenţiază un destin individual din timpul regimului comunist din România. Cercetarea, bazată pe reducerea scalei de observaţie a perioadei comuniste, nu este însă o generalizare a modului în care evolua destinul unui individ în perioada respectivă, dar, în anumite condiţii, ar putea servi la dezvăluirea unui context mai larg[1]. Prin urmare, analizarea biografiei Nicoletei-Valeria Grossu este un mod de a reconstrui istoria a două epoci, de dinainte şi de

1. Din punct de vedere teoretic, lucrarea de faţă face apel la abordarea lui Giovanni Levi asupra microistoriei ; vezi Giovanni Levi, „On microhistory", în Peter Burke, *New perspectives on historical writing*, Polity Press, Cambridge, 1991, pp. 93-113.

după 1948, a raporturilor existente între cercurile diplomatice străine şi a mediului politic românesc la finalul celui de-al Doilea Război Mondial şi, nu în ultimul rând, a modalităţii în care regimul comunist s-a raportat la cultele religioase şi la liderii acestora.

Studiul este structurat cronologic, concentrându-se, în cea mai mare parte, asupra perioadei cuprinse între anii 1945 şi 1974. Acest lucru se datorează în primul rând faptului că materialele create de Securitate din arhiva CNSAS în legătură cu Nicoleta Grossu nu sunt declasificate după anul 1974, ultimul document referitor la aceasta fiind un raport cu propuneri de abandonare a sa din reţea. În al doilea rând, scopul studiului este acela de a prezenta o latură necunoscută a Nicoletei Grossu şi anume relaţia sa cu serviciile de informaţii române, SSI şi Securitatea. Deşi lucrarea se concentrează asupra anilor 1945-1974, pentru a o prezenta cititorului pe Nicoleta Grossu, vom începe prin a oferi câteva date din biografia ei referitoare la originea socială, studii şi activitatea profesională. Deoarece constituie un element crucial pentru biografia sa, vom discuta şi implicarea ei în viaţa politică românească, precum şi activitatea desfăşurată în cadrul PNŢ. Apoi a fost abordat palierul principal al studiului prin prezentarea relaţiei de colaborare a Nicoletei Grossu cu SSI şi Securitatea. Deoarece legăturile sale cu Securitatea au fost întrerupte în perioada 1949-1953, fiind arestată, am detaliat atât contextul arestării, cât şi pe cel al eliberării sale din închisoare. Ulterior am analizat relaţia sa de colaborare cu Securitatea. Întrucât un alt moment important din biografia Nicoletei Grossu este plecarea în Franţa, relevat diferit de documentele din arhiva CNSAS faţă de cum este cunoscut în literatura istorică, acesta a fost, la rându-i, abordat. Ultima parte a lucrării surprinde două aspecte importante, primul referitor la modul în care s-a raportat Securitatea la ea după plecarea din ţară, în 1969, iar celălalt, referitor la activitatea desfăşurată de Nicoleta Grossu în Franţa, surprinsă, în cea mai mare măsură, din surse secundare, ca urmare a nedeclasificării materialelor de după 1974 din arhiva CNSAS.

Nicoleta Valeria-Grossu – scurtă biografie

Nicoleta Valeria-Grossu (1919-1996), fostă Bruteanu, cunoscută ca publicistă sub numele de Nicole Valéry, s-a născut pe 4 iulie 1919, la Turnu Măgurele. Arborele ei genealogic, atât pe linie maternă, cât şi paternă, include nume importante din istoria ţării. Din partea mamei, Sofia, îl aflăm pe Iuliu Maniu, bunicul Sofiei fiindu-i unchi. Între antecesorii bunicului

mamei îi regăsim şi pe : Laurenţiu Man, înnobilat în anul 1700 de împăratul habsburgic pentru actele de vitejie în lupta împotriva turcilor, la Zenta, în 1697 ; pe iluministul Iosif Mehesi, unul dintre autorii memoriului „Supllex Libellus Valachorum", din 1791 ; precum şi pe Simion Bărnuţiu, filosof, profesor, unul dintre organizatorii şi conducătorii Revoluţiei Române de la 1848 din Transilvania. Din partea tatălui, Francisc-Eufrosin Bruteanu, îl regăsim pe Nicolae Muste, un vestit cronicar căruia Mihail Kogălniceanu i-a atribuit *Letopiseţul Ţării Moldovei* (1662-1729, de la Dabija Vodă la Mihail Racoviţă)[1].

Nicoleta Grossu a absolvit şcoala primară în Braşov, urmând în acelaşi timp şi Conservatorul, clasa de pian. Liceul („Ion Heliade Rădulescu") l-a făcut la Bucureşti, în paralel cu Academia de Muzică, cursul de pian şi pedagogie, pe care a absolvit-o la vârsta de 17 ani. A studiat în oraşe diferite prin prisma mutării serviciului tatălui ei[2]. Privind retrospectiv asupra sa la vârsta respectivă, Nicoleta Grossu afirma că a fost

> o elevă bună, premiată în clasă şi de câteva ori pe liceu. Mă ocupam serios de muzică, studiam la pian conştiincios. Luam lecţii particulare de engleză şi franceză. Am avut o adolescenţă foarte activă. Eram ocupată tot timpul ; dimineaţa cu şcoala, după masă cu conservatorul şi studiul la pian, apoi lecţiile. Pe lângă aceasta, mai dădeam şi lecţii de pian, pentru a avea banul meu[3].

După absolvirea liceului, în 1938, s-a înscris la Facultatea de Drept din Bucureşti. Deşi a avut o copilărie „liniştită, îmbelşugată, fără evenimente importante"[4], după primul an, pe care îl urmase „cu multă regularitate"[5],

---

1. Pentru mai multe date biografice, vezi Cicerone Ioniţoiu, *op. cit.*, pp. 16-17, şi Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, p. 225.
2. Tatăl, Francisc-Eufrosin Bruteanu, a fost ziarist până la vârsta de 35 de ani, după care, până la 55 de ani, a fost director al Băncii Generale din Bucureşti. Ulterior demisionării din această funcţie, a lucrat în cadrul mai multor societăţi industriale din zona Braşovului. Din punct de vedere politic, a fost înscris în PNŢ, însă nu a activat niciodată, în 1933 dându-şi demisia. Mama, Sofia Dicu, era casnică şi o „maniacă religioasă", frecventând diferite secte, alegând în cele din urmă Biserica Protestantă aflată sub protecţia Misiunii Norvegiene-Suedeze. În ceea ce priveşte politica, nu era deloc preocupată de acest mediu, „pretinzând că politica ei este cea a lui Hristos". Informaţii în conformitate cu datele din autobiografia Nicoletei Valeria Bruteanu, din 14 august 1948, Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare ACNSAS), fond Reţea, dosar nr. 292261, ff. 14-18.
3. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 15.
4. *Ibidem.*
5. *Ibidem.*

remarcându-se printre colegi, facultatea a început să „şchioapete"[1], iar viaţa ei s-a schimbat radical. Mama sa era casnică. Singurul care avea un loc de muncă era tatăl, însă în 1939 a rămas fără serviciu. Din acest motiv, Nicoleta Grossu a fost nevoită să se angajeze pentru a-şi întreţine familia. S-a angajat la Societatea Generală de Gaz şi Electricitate din Bucureşti, unde a activat în perioada 1939-1942, ulterior angajându-se ca funcţionară la o societate comercială (Palliax), până la 23 august 1944. De perioada celei de-a doua angajări se leagă şi interacţiunea sa cu politica, până atunci mărturisind că „habar n-aveam ceea ce înseamnă [...] n-am avut nici preocupări şi nici activitate politică. Nu eram deloc pregătită sau documentată"[2].

Începutul activităţii politice

Interesul Nicoletei Grossu pentru politică şi dorinţa de implicare în acest domeniu au venit ca urmare a discuţiilor purtate, de-a lungul anilor 1942-1944, de colegii săi de la societatea Palliax, în special de o verişoară a ei, Elena Economu, şi asociatul acesteia, Jean Leibovici, cel din urmă invitând-o şi în familia lui, căreia i se alăturau şi alţi prieteni şi unde se discuta numai politică. Drept urmare, a dorit să se implice în viaţa politică, înscriindu-se în PNŢ, decizie pe care a explicat-o astfel:

> Tot ascultând, au început să mă intereseze problemele politice. Într-o bună zi, a început să circule zvonul că Maniu şi cu un grup de comunişti şi socialişti lucrează pentru a răsturna pe Antonescu. M-am sfătuit cu prietenii mei, Leibovici, care nu erau comunişti, dar îi simpatizau pe aceştia şi le-am spus că aş vrea şi eu să lucrez în aşa-zisa rezistenţă. Ei mi-au atras atenţia că e foarte periculos. Eu totuşi nu m-am lăsat şi în august 1943 m-am prezentat la Maniu, el fiind singurul la care puteam ajunge şi care să-mi fi acordat încredere, deoarece mama mea se înrudea cu el. În ziua în care m-am prezentat, m-a şi angajat ca să-i ascult emisiunile engleze şi americane în limba franceză şi engleză şi să-i

1. *Ibidem*. În ceea ce priveşte studiile sale universitare, documentele din arhiva CNSAS nu conţin însă informaţia că Nicoleta Bruteanu a absolvit Conservatorul Regal de Muzică, aşa cum este menţionat în volumele care o vizează şi pe ea. Este vorba despre Cicerone Ioniţoiu, *op. cit.*, pp. 18-19; Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, p. 225; Mihai Pelin, *Opisul emigraţiei politice. Destine în 1222 de fişe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securităţii*, Editura Compania, Bucureşti, 2002, p. 156. Arhiva CNSAS a reţinut doar studiile sale de drept, începute la Facultatea de Drept din Bucureşti. Nu există însă informaţii dacă acestea au fost finalizate sau nu.
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, ff. 15-16.

aduc zilnic ştirile. Am făcut operaţia aceasta până în aprilie 1944. [...] după 23 august am fost imediat angajată ca redactor la *Dreptatea* (27 august). Maniu avea o mare simpatie pentru mine, mă duceam să-l văd cel puţin de 2 ori pe săptămână, după 23 august 1944, şi mă reţinea cât mai mult posibil la el în birou[1].

Cu alte cuvinte, prima interacţiune a Nicoletei Grossu cu Iuliu Maniu, după cum a consemnat în autobiografia dată la SSI, la 14 august 1948, a avut loc în august 1943, în cartea sa notând însă că s-a alăturat PNŢ încă din 1942 : „Am urmat PNŢ-ul cu speranţa că, în scurt timp, opresiunea sovietică va fi înlăturată şi că aliaţii ne vor ajuta, după cum ne făgăduiseră, să ne eliberăm ţara de ruşinoasa ocupaţie a comuniştilor sovietici"[2].

Imediat după 23 august 1944, când PNŢ a ieşit din clandestinitate, iar organul său de presă, *Dreptatea*, a reapărut, Nicoleta Grossu a intrat în colectivul de redacţie al acestei gazete politice, publicând articole sub semnătura Coleta Bruteanu. Din februarie 1945 a fost mutată de la *Dreptatea* la Biroul de presă pentru străinătate al PNŢ, condus de Vasile Serdici. În iunie 1945, Nicoleta Bruteanu a demisionat din PNŢ, când, conform autobiografiei menţionate mai sus, a invocat motiv de boală. Despre acest moment însă, în cuprinsul aceluiaşi document, Nicoleta Grossu susţinea că adevăratul motiv era faptul că urma să se înscrie în Partidul Comunist, convinsă să facă acest lucru de căpitanul Louis E. Madison[3] din cadrul

1. *Ibidem,* f. 16.
2. Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, p. 18.
3. Louis E. Madison (1914-2008) a lucrat în cadrul Departamentului Muncii. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a activat în Office of Strategic Services (OSS – înfiinţat la 13 iunie 1942 şi desfiinţat la 20 septembrie 1945) şi a fost trimis la post în Italia, apoi în România. Şeful său, colonelul Walter Ross (ofiţer OSS, şeful serviciului american de informaţii), a afirmat despre acesta că ar fi avut una dintre cele mai importante contribuţii ale ofiţerilor repartizaţi la staţia OSS din România. Pentru activitatea sa, a fost decorat la Misiunea Militară Americană din România. Pentru mai multe informaţii despre Louis E. Madison, vezi Sorin Aparaschivei, *Spionajul american în România (1944-1948)*, Editura Militară, Bucureşti, 2013, p. 80 ; George Cristian Maior (coord.), *Spion pentru eternitate : Frank Wisner. O poveste tristă de spionaj despre un om care a crezut că poate schimba lumea*, Editura RAO, Bucureşti, 2014, pp. 19, 71, 87. Pot fi consultate şi studiile lui George Maior publicate în *Revista de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale*, „Primele operaţiuni ale agenţiilor americane de intelligence în sud-estul Europei. Studiu de caz : Office of Strategic Services în România", disponibil în format PDF accesând link-ul următor : http : //revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/47-60Maior_47-60Maior6.pdf, şi „Operaţiunea Hammerhead. Activitatea informativă a lui Frank Wisner în România",

Misiunii Militare Americane. După spusele sale, pe acesta l-a cunoscut în 1945, descriindu-l drept „un om cu preocupări şi idei de stânga". Mai mult, aprecia faptul că Madison avea multe legături în lumea politică din Bucureşti, susţinând că „era foarte indiferent faţă de naţional-ţărănişti, pe care-i considera antidemocraţi". Despre interacţiunea cu el, Nicoleta Grossu a susţinut că „în tot timpul" cât a lucrat la Biroul de presă pentru străinătate al PNŢ, Madison a „implorat-o" să părăsească acest partid şi, implicit, locul de muncă, asigurând-o că este „un partid putred şi nedemocrat". De asemenea, despre el Nicoleta Grossu a consemnat şi faptul că a sfătuit-o să se înscrie în Partidul Comunist, argumentându-i acţiunea prin faptul că membrii acestui partid „sunt singurii luptători acceptabili şi a căror politică este cea de viitor". După cele scrise de ea, pe acest fond a demisionat în luna iunie din cadrul Biroului de presă pentru străinătate al PNŢ, invocând motiv de boală: „Madison pretindea să mă odihnesc puţin, între timp, el să se gândească unde şi cum să intru în Partidul Comunist. Evident că eram de părerea lui, care reuşise să mă convingă"[1].

Însă în august 1945 a fost arestată timp de o lună, „din senin"[2], şi închisă în penitenciarul Malmaison din Bucureşti pentru că elaborase un manifest anticomunist pe care îl distribuise prin oraş. Motivul n-a fost însă unul real, ci fusese o înscenare pregătită de o colegă de la *Dreptatea*, pe care o găzduia în casa părinţilor săi, şi de soţul acesteia, care fusese arestat de autorităţile comuniste[3]. A fost eliberată, după cum mărturiseşte în cartea sa, în urma unor intervenţii pe lângă Ana Pauker ale unor membri ai Comisiei Aliate de Control, la momentul eliberării fiind aşteptată în faţa închisorii Malmaison de o limuzină cu steag american[4]. După eliberare, s-a reînscris în PNŢ,

> persuadată de un grup [...] şi să lucrez cu acest grup contra partidului. [...] Am acceptat imediat şi am început activitatea, care a constat, mai întâi, în a mă reintroduce în partid. A fost cam greu deoarece unii din membri nu aveau încredere în mine. Se zvonise că sunt agentă a Siguranţei. Cu multă greutate am reuşit să intru[5].

---

disponibil online la adresa: http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/11-25-George-Maior.pdf, accesate pe 28.07.2016.

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 17.
2. *Ibidem*.
3. Mai multe informaţii despre contextul arestării, respectiv al eliberării din 1945, în Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, pp. 18-30, şi Cicerone Ioniţoiu, *op. cit.*, pp. 25-29.
4. Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, pp. 29-30.
5. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 17.

Nu se cunosc alte informaţii despre aspectele de mai sus, însă cert este că Nicoleta Grossu a fost acceptată în PNŢ, unde şi-a reluat activitatea de până la momentul demisiei din cadrul Biroului de presă pentru străinătate al PNŢ (februarie-noiembrie 1946). Ulterior, până în martie 1947, a activat la Secretariatul General al lui Nicolae Penescu, după această dată revenind, până în iunie 1947, la Biroul condus de Vasile Serdici. Despre prezenţa şi activitatea Nicoletei Bruteanu pe lângă Iuliu Maniu, Cicerone Ioniţoiu a notat în biografia ei, printre altele, două evenimente importante, ambele din 1946 : prezenţa sa alături de Maniu, la 10 mai 1946, în momentele în care el era audiat ca martor în procesul intentat mareşalului Antonescu, şi implicarea sa ca „agent electoral” al PNŢ în campania electorală din noiembrie 1946, când s-a deplasat în satele şi comunele din judeţul Târnava Mare.

Revenim însă asupra anului 1945 datorită importanţei deosebite pe care o are în biografia Nicoletei Grossu, fiind anul din care biografia ei cunoscută până la acest moment începe să sufere modificări fundamentale.

Recrutarea sa de către Serviciul Special de Informaţii şi colaborarea cu Securitatea

În 1945, fără a se cunoaşte însă şi luna, Nicoleta Grossu a fost recrutată ca informatoare de organele Serviciului Special de Informaţii (SSI), datorită „posibilităţilor sale de a furniza informaţii asupra conducătorilor PNŢ, cât şi de a fi infiltrată pe lângă unii funcţionari ai legaţiilor capitaliste din Bucureşti”[1]. Despre contextul recrutării sale nu există multe informaţii. Din documente reiese că a fost recrutată de colonelul SSI Petre Petrescu, prin intermediul lui Niki Burileanu[2], pe care Nicoleta Grossu îl „ştia colaborator al serviciului

---

1. *Ibidem*, f. 3. Informaţia este susţinută într-o serie de documente din dosarul său de reţea, cum ar fi : Raport cu propuneri de reluare a legăturilor cu informatoarea „Grety” din statul „Fira”, din 6 martie 1972 (*ibidem*, f. 108.) ; Raport cu propuneri de abandonare a informatoarei „Grety”, din 29 ianuarie 1974 (*ibidem*, f. 2.).
2. Niki Burileanu a fost cumnatul dramaturgului Eugen Ionescu, fratele soţiei sale, Rodica Burileanu (de profesie avocat, cu care Eugen Ionescu s-a căsătorit în 1936). Aceştia erau copiii lui Mihail Burileanu, directorul ziarului *Ordinea*. Niki Burileanu a fost deţinut politic, apoi informator, fiind „un îndelungat colaborator” al Securităţii, care l-a folosit pentru „influenţarea pozitivă” a lui Eugen Ionescu. Aceste informaţii se regăsesc în articolul lui Liviu Ţăranu, „Contribuţii la o biografie : Eugen Ionescu în dosarele Securităţii”, *Magazin Istoric*, nr. 11, 12 (512, 513)/noiembrie,

de informaţii sovietic” şi căruia i-ar fi oferit în 1945 informaţii despre PNŢ[1]. Al doilea aspect – deşi informaţiile nu provin din cuprinsul unui document oficial, aşa cum a fost cazul datelor de mai sus, ci din textul unei ciorne-raport din 4 februarie 1969 – este faptul că Nicoleta Grossu a fost recrutată pentru NKVD, prin SSI. Cu privire la acest lucru, se menţiona doar faptul că ea lucra prin Goriceavric, iar uneori direct cu Zudov[2]. Alte detalii referitoare la procesul de recrutare, legături cu persoane înrolate în SSI sau în NKVD nu există în dosarul său. Este menţionat numele unei singure persoane, cea care a recrutat-o şi cu care a rămas ulterior în contact : colonelul Petre Petrescu. În dosarul său nu există însă un angajament semnat de ea la momentul recrutării sau un alt document care să ateste acest lucru, ci doar referiri la momentul în cauză. Un angajament scris al Nicoletei Grossu există, însă acesta a fost semnat 4 ani mai târziu, la 14 mai 1949, la Securitate. În ceea ce priveşte numele ei de cod, în dosar apare atât numele conspirativ „Mary”, cât şi „Grety”.

Despre colaborarea cu SSI, Nicoleta Grossu a notat într-un memoriu adresat ministrului de Interne, Alexandru Drăghici, pe care l-a redactat pe 20 octombrie 1958, faptul că „înrolarea în serviciul de contrainformaţii nu a fost pornită nici din interese băneşti, nici din teamă, ci a fost sinceră, din convingerea că activez şi militez pentru cea mai înaltă şi curată cauză”[3]. Colaborarea Nicoletei Grossu cu SSI, respectiv cu Securitatea a avut loc din 1945 până la cea de-a doua sa arestare, în august 1949. După eliberare, în 1953, a reluat colaborarea cu instituţia comunistă, aspect asupra căruia ne vom opri mai târziu. Până atunci însă se impun câteva completări referitoare la colaborarea ei din perioada 1945-1949, despre care ea însăşi nota în cuprinsul aceluiaşi memoriu faptul că până în anul 1949 activitatea i-a fost „neîncetată, neprecupeţită, plină de avânt şi încununată de succese”[4].

În angajamentul Nicoletei Grossu de a deveni informatoare a Securităţii, scris de mână şi semnat la data de 14 mai 1949, se angaja să : comunice serviciului adresa ori de câte ori cea comunicată anterior se modifica ; comunice serviciului tot ceea ce i-ar fi atras atenţia ca fiind sau putând fi dăunător statului sau în interesul serviciului ; stea la dispoziţia serviciului

decembrie 2009, pp. 15-19, 43-48, disponibil online la adresa www.cnsas.ro/documente/istoria_comunism/studii_articole/personalitati_in_vizor/Eugen%20Ionescu.pdf, accesată pe 25.07.2016.

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 311.
2. *Ibidem*, f. 152.
3. *Ibidem*, f. 266.
4. *Ibidem*, f. 265.

în orice clipă ar crede de cuviinţă să apeleze la ea ; păstreze secretul activităţii sale trecute şi prezente[1]. De la momentul recrutării, în 1945, şi până în august 1949, când a fost din nou arestată, după cum relatează ea, „negăsindu-i-se mapa anexă”[2], a furnizat materiale precum : documente în original şi copii de la conducerea PNŢ, mai ales corespondenţa secretă a lui Iuliu Maniu cu diferite persoane şi, în special, cu unii diplomaţi ; date despre activitatea PNŢ[3]. Pe lângă acestea, Nicoleta Grossu a avut în perioada 1945-1949 două misiuni importante : prima, pe lângă căpitanul Louis E. Madison de la Misiunea Militară Americană din Bucureşti, între 1945 şi 1946 ; a doua, pe lângă ziaristul turc Karaburçak Cemal İhsan, între anii 1947 şi 1949, deşi ea a susţinut în autobiografia dată la SSI pe 14 august 1948 faptul că a colaborat cu el până la plecarea lui în Turcia, la 12 aprilie 1948[4]. În ordine, între 1945 şi 1946 Nicoleta Grossu a fost dirijată pe lângă căpitanul Louis E. Madison de la Misiunea Militară Americană din Bucureşti, despre care a oferit o serie de informaţii, îndeosebi despre legăturile lui cu Belu Zilber şi discuţiile dintre aceştia, informaţii pe care le-a tradus, dactilografiat şi predat colonelului Petrescu Petre, cel care o recrutase[5]. Timp de un an, Nicoleta Grossu s-a întâlnit cu căpitanul Louis E. Madison, despre care documentele Securităţii au reţinut următoarele :

> În această perioadă, cpt. Madison Louis i-a povestit că este comunist şi că face parte din Partidul Comunist din SUA. Tot în această perioadă cpt. Madison Louis prin discuţii s-a interesat de activitatea PNŢ şi mergând la plimbare în afara oraşului, a folosit-o în discuţiile cu unii ţărani despre cum este privit regimul actual, diferitele reforme, dacă sunt ruşi prin acele regiuni etc.[6].

În baza acestor informaţii, colonelul SSI Petrescu Petre „a luat legătura direct cu cpt. Madison Louis, care s-a lăsat cooptat şi a furnizat, scurt timp, unele date privitor la activitatea de spionaj a Misiunii Militare Americane din Bucureşti”[7]. Totuşi, informaţiile oferite de căpitanul Louis E. Madison n-au fost folositoare, aspect pe care Direcţia I a SSI l-a reţinut astfel :

1. *Ibidem*, f. 7.
2. *Ibidem*, f. 3.
3. *Ibidem*, ff. 3-5.
4. *Ibidem*, f. 17.
5. *Ibidem*, f. 311.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.

> Părerea Direcţiei I-a este că cpt. Madison Louis, ca ofiţer al serviciului de spionaj american, a dus o acţiune de dezinformare a organelor care l-au cooptat. Considerăm că scopul de bază al activităţii cpt. Madison Louis era acela de a acţiona asupra unor conducători din acea perioadă a PMR. Exemplu, legăturile strânse pe care le-a avut cu Zilber Belu şi intenţiile sale cu Lucreţiu Pătrăşcanu, pe care intenţiona să-l promoveze ca ministru al RPR la Londra sau New York[1].

Despre ziaristul turc, Karaburçak Cemal İhsan, suspectat de activitate de spionaj pe teritoriul României, Nicoleta Grossu a raportat organelor SSI ceea ce remarca din activitatea lui[2]. Despre interacţiunea sa cu acesta, organele SSI au notat, într-un referat din 10 februarie 1947, elaborat în urma verificării ei, faptul că :

> Nicoleta Bruteanu este în legături amoroase cu Karaburçak, corespondentul de presă turcă Anatolia, cu care se întâlneşte aproape zilnic şi, de multe ori, îşi petrece nopţile la el acasă. [...] poate fi văzută foarte des printre corespondenţii de presă străină care frecventează hall-ul şi barul hotelului Athénée Palace, fiind introdusă în cercul lor de către Karaburçak. În ultimul timp, Karaburçak se arată cam obosit de această legătură, căutând un motiv pentru a se scăpa de ea[3].

Misiunile Nicoletei Grossu în cadrul SSI, respectiv al Securităţii din intervalul 1945-1949 au fost clare, iar informaţiile furnizate de ea au fost apreciate, fiind catalogate drept „importante”[4], „preţioase”[5] şi de „valoare”[6]. Aşadar, în paralel cu o bună parte din perioada de colaborare cu SSI, Nicoleta Grossu a fost, după cum am menţionat anterior, membru PNŢ, redactor la ziarul *Dreptatea*, a activat în cadrul Biroului de presă pentru străinătate al PNŢ, precum şi la Secretariatul General al lui Nicolae Penescu. Între aprilie şi 28 iulie 1948 n-a avut serviciu, însă ulterior s-a angajat la Legaţia Suediei la Bucureşti ca traducătoare din limba română în limba franceză : „Sunt bine văzută. Lucrez direct cu ministrul, care e foarte mulţumit de felul în care îi satisfac cerinţele”[7]. Ea a lucrat la Legaţia Suediei

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem,* f. 352.
4. *Ibidem*, f. 3.
5. *Ibidem*, f. 33.
6. *Ibidem*, f. 83.
7. *Ibidem*, ff. 17-18.

până în august 1949, când se pare că a fost concediată din cauza faptului că ar fi fost bănuită de unii funcţionari ai Legaţiei că era agentă a SSI[1]. Nu se cunoaşte însă când şi ce fel de informaţii aflaseră cei de la Legaţia Suediei : că Nicoleta Grossu fusese, în perioada 28 iulie (când s-a angajat aici) – 30 august 1948 (când s-a înfiinţat Securitatea), în acelaşi timp, informatoare a SSI şi traducătoare la sediul Legaţiei sau numai faptul că era, la acel moment, informatoare a Securităţii. Ori despre ambele colaborări.

Se pare că a fost concediată de la Legaţia Suediei chiar în luna în care a fost arestată de organele de Securitate. Nu se ştie însă ziua exactă în care Legaţia a renunţat la serviciile sale. Cert este doar că arestarea a avut loc pe data de 24 august 1949. În orice caz, timpul dintre cele două evenimente a fost unul foarte scurt, de câteva zile.

Perioada de detenţie (1949-1953)

Noua arestare a Nicoletei Grossu a fost de data aceasta pentru 4 ani, august 1949 – august 1953. Ea a fost închisă în penitenciarele şi lagărele de muncă forţată Malmaison, Mislea, Târgşor, Canalul Dunăre – Marea Neagră, Ferma Roşia, Ghencea şi Ferma Bragadiru. Despre anii de detenţie a scris în cartea sa de memorii *Binecuvântată fii, închisoare...*, în paginile căreia a dezvăluit metodele de tortură fizică şi psihică utilizate în penitenciarele comuniste ale sfârşitului anilor ’40 şi începutul anilor ’50, precum şi modalităţile de rezistenţă şi supravieţuire în detenţie :

> Gândul că Dumnezeu mă are în paza Sa îmi era nespus de drag ; ideea că El mă adusese aici ca să aflu puterea căinţei şi a iertării mă făcea să nu doresc să fiu eliberată, căci simţeam că mai aveam încă multe de învăţat şi de făcut[2].

Nicoleta Grossu a făcut unele aprecieri despre experienţa carcerală şi în cuprinsul unui memoriu din 20 octombrie 1958 adresat ministrului de Interne, perioadă pe care a descris-o într-un mod cu totul diferit faţă de cel din cartea sa. În esenţă, în cuprinsul acestui material şi-a pornit argumentaţia de la faptul că în închisoare a avut „cea mai corectă atitudine”, în ciuda faptului că se ştia nevinovată. Pe acest fond, ea a susţinut faptul că nu şi-a manifestat în nici un moment revolta şi nici n-a încercat să se

1. *Ibidem*, ff. 3-5.
2. Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, p. 63.

deconspire faţă de organe diferite ale MAI, „care făceau oarecare cercetări". Mai mult, Nicoleta Grossu a afirmat că a păstrat secretul asupra adevăratei sale identităţi, cu toate că interesul ei era acela de a fi eliberată. Alegând să procedeze astfel, ea a subliniat faptul că şi-a asumat să poarte „pecetea de membru al PNŢ", calitate în care menţiona că fusese ridicată de acasă în 1949[1].

În ceea ce priveşte motivul arestării, informaţii se regăsesc atât în memoriile sale, cât şi în dosarul de reţea. Bineînţeles că şi în acest caz cele două versiuni diferă. În cartea ei, Nicoleta Grossu a notat, pe rând, răspunsurile pe care le-a dat atunci când a fost întrebată de ce a fost arestată în timpul unei anchete la Malmaison, iar apoi într-un dialog cu directoarea închisorii Mislea. În primul caz, ea a reţinut următoarea explicaţie : „Nu mi s-a comunicat motivul arestării. Am fost ridicată acum câteva zile, când mi s-au dat asigurări că voi lipsi de acasă vreo două ore, timp în care trebuia să merg la Miliţie să dau o declaraţie. Asta e tot ce ştiu"[2]. În cel de-al doilea caz, răspunsul a fost diferit, arătând că activitatea politică desfăşurată a fost principala cauză a arestării :

> M-au arestat la 24 august. Mi-au pus întrebări despre activitatea dusă de mine în cadrul PNŢ în vremea guvernării naziste şi, după aceea, până la suprimarea partidului. Deci ai fost ţărănistă ? Dovadă este că mă aflu aici. Dacă aş fi renunţat la părerile mele, n-aş fi fost arestată ! [...] vă mărturisesc că am lăsat politica la poarta închisorii. Fiecare lucru la timpul lui. Stând singură în celulă, am avut norocul să înţeleg că în viaţă există cauze cărora merită să li te consacri ; pentru mine, singura cauză pentru care merită să lupţi este cauza creştină. Sunt ortodoxă. M-am convertit înainte de a intra în închisoare şi, de atunci, sunt hotărâtă să consacru întreaga energie a tinereţii mele lui Iisus, Domnul nostru, al tuturor. [...] Am fost adusă aici de politică, dar ea nu mai are asupra mea nici o putere. Prin credinţa mea în Dumnezeu, mă consider acum o fiinţă nouă[3].

Dosarul de reţea conţine însă mai multe detalii referitoare la motivul adevărat al arestării sale. Cu excepţia a două documente, materialele referitoare la acest aspect susţin faptul că : „[...] în 1949, organele SSI, respectiv fostul colonel Petrescu, fără nici un temei, a internat-o în colonie de muncă, pe timp de 4 ani[4], [...] deşi a colaborat cinstit şi fără rezerve cu

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, ff. 265-266.
2. Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, p. 35.
3. *Ibidem*, pp. 92-95.
4. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 33.

organele SSI”[1]. Însăşi Nicoleta Grossu, în cuprinsul memoriului adresat la 20 octombrie 1958 ministrului de Interne, afirma că „între anii 1949-53, în mod cu totul neînţeles de mine, chiar şi până astăzi, am fost reţinută în diferite penitenciare şi colonii de muncă”[2].

Există totuşi în dosar două documente în cuprinsul cărora se precizează motivul arestării, care diferă însă de la un material la altul. Un prim document susţine faptul că „la baza acestor propuneri iniţiate de colonelul Petrescu Petre n-a existat nici un temei în afara faptului că cei enumeraţi mai sus (printre care şi el) au avut legături intime cu Bruteanu Nicoleta, iar pentru a nu se descoperi aceste fapte s-a trecut la arestarea ei”[3]. În schimb, cel de-al doilea document, deşi nu este unul oficial, precum cel anterior, ci doar un raport-ciornă, relevă faptul că Nicoleta Grossu ar fi fost arestată întrucât s-a dovedit a fi „incorectă (hapsână)”[4]. Aparent, a fost catalogată astfel în contextul primirii unei locuinţe de la organele de Securitate, fără a fi precizate însă şi alte detalii. Singura apreciere pe care o putem face cu privire la acest moment derivă din însemnătatea cuvântului care se foloseşte în dreptul ei – „hapsână”. Ţinând cont de această caracterizare şi de modul în care a interacţionat cu Securitatea după eliberarea sa din închisoare, s-ar putea crede că s-a arătat nemulţumită de locuinţa primită, ridicând o serie de pretenţii. Sau poate că ea însăşi solicitase o locuinţă, lucru care a deranjat. Revenind, cel de-al doilea material mai preciza faptul că reţinerea Nicoletei Grossu s-a făcut din dispoziţia lui Zudov, al cărui nume apare în contextul recrutării ei pentru NKVD, prin SSI, menţionându-se unele contacte directe cu acesta. Adevăratul motiv al arestării este însă pus sub semnul întrebării, documentele de arhivă neoferind răspunsuri clare. Totuşi, cea de-a doua variantă este mai plauzibilă faţă de cea pusă pe seama încercării ca prin arestarea sa să se ascundă relaţia intimă pe care ar fi putut-o avea cu colonelul care o recrutase, Petre Petrescu.

Un lucru este însă cert. Nicoleta Grossu a fost închisă în perioada august 1949 – septembrie 1953, când a fost eliberată în urma revizuirii situaţiei sale de către Direcţia I, în lunile ianuarie-martie ale anului 1953[5], în baza unei hotărâri a Comisiei Speciale de verificare a internaţilor contrarevoluţionari

1. *Ibidem*, f. 153.
2. *Ibidem*, f. 265.
3. *Ibidem*, f. 312.
4. *Ibidem*, f. 152.
5. *Ibidem*, f. 310.

din coloniile de muncă[1]. În memoriul scris de Nicoleta Grossu la 20 octombrie 1958 către ministrul de Interne, ea menţiona faptul că încă din 1952 anchetatorii aflaseră că era colaboratoare a Securităţii, moment în care mărturiseşte că şi-a dezvăluit „ţinuta reală”, expunându-şi situaţia astfel :

> Acest fapt a atras consecinţe bune şi anume, ieşind din închisoare, nu numai nedeconspirată, ci apreciată de celelalte deţinute duşmane ale poporului, mi-am mărit cercul de relaţii în lumea lor şi am putut să mă bucur de încrederea acestora[2].

Anchetatorii au stabilit faptul că :

> Întrucât nu sunt culpe pentru trimiterea sa în justiţie şi deoarece termenul reţinerii sale a expirat, propunem eliberarea numitei şi folosirea ei în continuare de Direcţia I-a sau a III-a, aceasta fiind în funcţie de posibilităţile ei[3].

Informaţii despre contextul eliberării din închisoare regăsim şi în cartea sa care, evident, diferă de însemnările de mai sus. În cuprinsul volumului, Nicoleta Grossu a susţinut că a fost eliberată la 25 septembrie 1953, vestea eliberării fiindu-i dată în prezenţa a şase militari „cu grade înalte” :

> Tot timpul ai pretins că eşti nevinovată. Această eliberare nu-i decât urmarea acestei nevinovăţii [...] nu ţi-am putut dovedi vinovăţia. Acesta este motivul pentru care îţi dăm drumul. Dar dacă, în viitor, vom găsi probe împotriva ta, te vom aduce din nou aici. [...] ori eşti cu adevărat nevinovată şi atunci e greşeala noastră că te-am închis ; sau ai învârtit atât de bine lucrurile încât ne-ai dus tot timpul de nas. Timpul va arăta care ipoteză e cea adevărată[4].

În contextul eliberării sale o importanţă deosebită prezintă o adnotare înscrisă pe referatul pentru aprobarea eliberării din coloniile de muncă a Nicoletei Grossu, care denotă atitudinea Securităţii faţă de aceasta, mai exact falsa grijă. Adnotarea în cauză prevedea ca înainte de a fi pusă în libertate să se facă cercetări asupra situaţiei locuinţei pe care a avut-o până la momentul arestării, asupra mobilierului, a îmbrăcămintei, precum şi a lenjeriei acesteia, în vederea restituirii lor Nicoletei Grossu. Mai mult decât atât, se menţiona şi găsirea unui loc de muncă pentru aceasta, precum

1. ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 013845, f. 3.
2. *Ibidem*, f. 266.
3. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 312.
4. Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, pp. 217-218.

şi sprijinirea sa din punct de vedere material şi moral[1]. Aşa cum vom putea vedea în continuare, nici unul dintre aceste lucruri n-a fost respectat de organele de Securitate.

Viaţa după eliberarea din închisoare şi reluarea colaborării cu Securitatea

Cu toate că a fost închisă timp de patru ani şi că a ieşit cu sănătatea „zdruncinată"[2], după eliberarea sa din închisoare, Nicoleta Grossu a reluat colaborarea cu Securitatea, „fără a ridica alte pretenţii materiale"[3], după cum au notat chiar organele de securitate într-un raport din 30 ianuarie 1969. Despre reluarea legăturilor cu Securitatea a notat şi Nicoleta Grossu într-un memoriu către ministrul de Interne, justificând-o astfel :

> Deşi nedreptăţită prin deţinerea abuzivă, la eliberarea mea am continuat să merg mai departe, pe acelaşi drum, fără a purta nici cea mai mică umbră de nemulţumire faţă de cele întâmplate, recunoscătoare organelor în drept care, cu severitate şi cu obiectivitate, m-au scos la lumina dreptăţii şi a libertăţii[4].

În ceea ce priveşte starea sa materială din anii de după eliberare, aceasta a fost una dificilă, mai ales că, după cum am menţionat anterior, sprijinul exprimat în adnotarea de pe referatul pentru aprobarea eliberării sale nu s-a concretizat, primind din partea organelor de Securitate o singură rochie[5], de care aminteşte şi în cartea sa : „Am îmbrăcat rochia fără nici o plăcere. A fost prima şi ultima dată când am îmbrăcat-o"[6]. Nu numai că nu a primit nici un sprijin material, ci a fost sfătuită de organele de Securitate să nu se angajeze, explicându-i-se că, fiind fără serviciu, posibilităţile pe lângă persoanele urmărite erau mai mari[7]. În acest context, Nicoleta Grossu şi-a câştigat existenţa, pentru o vreme, din tricotat şi ulterior din meditaţii la limba franceză şi germană, precum şi din lecţii de pian, pe care le dădea de acasă.

---

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 310.
2. *Ibidem*, f. 151.
3. *Ibidem*.
4. ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 013845, ff. 266-267.
5. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 151.
6. Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, p. 219.
7. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 151.

Neprimirea unui sprijin din partea Securităţii şi recomandarea de a nu se angaja, ce au generat mai târziu şi grija Nicoletei Grossu pentru pensie, au fost două dintre motivele pentru care în ianuarie 1969 s-a revoltat. Această reacţie a avut-o în timpul unei întâlniri solicitate de ea, în regim de urgenţă, cu un ofiţer de Securitate[1]. Problema unei locuinţe proprii a fost un alt aspect cu care s-a confruntat Nicoleta Grossu după eliberarea din închisoare, chestiune pe care a ridicat-o în timpul întâlnirii menţionate mai sus. În esenţă, la momentul respectiv, în 1969, susţinea că în februarie 1949, deci cu câteva luni înainte de a fi arestată, „fără motive, a fost scoasă, în mod abuziv"[2] din apartamentul în care locuia cu părinţii şi fratele la acel moment, apartament ce-i fusese repartizat de SSI[3]. Într-un alt document, un memoriu adresat la 2 august 1956 ministrului de Interne, susţinea însă că fusese somată de organele Preşedinţiei Consiliului de Miniştri să părăsească apartamentul unde locuia împreună cu familia sa, singura condiţie pusă de ea fiind aceea de a lua mobila personală din casă. Cererea i-a fost acceptată. Ea s-a mutat împreună cu familia în casa unui unchi, urmând ca în perioada următoare să ridice mobilierul. În august 1949 a fost însă arestată, iar părinţii nu s-au mai preocupat de mobila respectivă, care a fost vândută noilor locatari, dar şi unui ofiţer de Securitate[4]. A încercat să recupereze valoarea în bani a acelui mobilier în august 1956, în cuprinsul memoriului menţionat mai sus[5]. Nu există însă o dovadă că ar fi reuşit. Cu toate acestea, într-un alt memoriu către ministrul de Interne, susţinea faptul că „în tăcere şi prin propriile mele mijloace, fără a cere ajutor, am început să muncesc şi încetul cu încetul, foarte modest, mi-am înjghebat o existenţă"[6].

În zilele imediate eliberării din închisoare, din cauza lipsei de spaţiu din apartamentul unchiului, unde locuia familia sa după ce a părăsit apartamentul în 1949, Nicoleta Grossu s-a mutat în casa Sabinei Wurmbrand[7].

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*, f. 150.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, ff. 82-83.
6. *Ibidem*, f. 267.
7. Sabina Wurmbrand (1913-2000) a fost soţia pastorului Richard Wurmbrand (1909-2001), cu care s-a căsătorit în 1936. Ambii au fost deţinuţi politici. Ea a fost colegă de închisoare cu Nicoleta Bruteanu. El a fost închis timp de 14 ani (1948-1956 ; 1959-1964), perioadă în care i-a cunoscut, pe rând, pe Lucreţiu Pătrăşcanu, Nicolae Steinhardt, Ion Ioanid, Ioan Ianolide, dr. Aristide Lefter, Tertulian Langa, pastorul Viski Ferencz sau Valeriu Gafencu. După eliberarea din închisoare s-a stabilit cu

Nu mult după aceea, Nicoleta Grossu şi-a cunoscut şi viitorul soţ, pe Sergiu Grossu[1]. Căsătoria lor a avut loc în aprilie 1957. La scurt timp după acest eveniment au murit atât unchiul care-i găzduia familia, cât şi tatăl său. Rămasă singură, mama ei s-a mutat în casa unei prietene, motiv pentru care Nicoleta Grossu s-a mutat împreună cu soţul în casa unchiului. Aici a înfiinţat în 1958 o „şcoală" pentru preşcolari, în care le preda lecţii de pian, precum şi limbi străine, franceză şi germană. În perioada 1953-1964, Nicoleta Grossu nu a avut un serviciu, însă a primit „în repetate rânduri" diferite sume de bani de la organele de Securitate. Totuşi, ea „a pretins ca organele Securităţii să-i stabilească o sumă fixă, pe care s-o perceapă lunar sub formă de ajutor"[2]. Acest lucru nu s-a întâmplat, explicându-i-se că „munca pe care o depune trebuie să fie considerată de ea drept o îndatorire patriotică de mare cinste"[3]. Concluzia organelor de Securitate în acest caz a fost aceea că Nicoleta Grossu putea „obţine rezultate mai bune pe viitor, însă pentru aceasta va trebui să muncim în aşa fel încât s-o determinăm pe aceasta să-şi schimbe concepţiile în ce priveşte importanţa muncii informative"[4].

Contextul în care Nicoleta Grossu a pretins o remuneraţie lunară pentru munca informativă era unul tumultuos pentru ea şi implicit pentru familie : lipsa unei locuinţe proprii, dar şi a spaţiului în casa unchiului care îi găzduia, decesul tatălui, lipsa unui loc de muncă atât în dreptul ei, cât, pentru o perioadă, şi al soţului – toţi aceşti factori contribuind practic la această „pretenţie". Mai mult decât atât, ea a elaborat şi câteva memorii pe care le-a adresat ministrului de Interne de la acea vreme, Alexandru Drăghici, pe care le începea cu un scurt istoric despre ea, colaborarea cu SSI, respectiv cu Securitatea, misiunile şi reuşitele sale în acest sens, continua cu prezentarea situaţiei sale materiale precare şi, în final, solicita o anumită sumă de bani, explicând nevoia exactă pentru aceasta, întotdeauna o „mare

---

familia în SUA. Nicoleta Grossu i-a cunoscut pe soţii Wurmbrand în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, prin intermediul mamei sale, care participa la predicile ţinute de el.

1. Sergiu Grossu (1920-2009) s-a născut în Basarabia, în comuna Cubolta, judeţul Bălţi. A fost scriitor şi teolog. A activat clandestin în mişcarea religioasă ortodoxă „Oastea Domnului", interzisă de regimul comunist. A fost deţinut politic în perioada 1959-1962 (a fost eliberat mai repede, pedeapsa iniţială fiind de 12 ani).
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 40.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.

nevoie”[1]. Nu i s-a stabilit o remuneraţie lunară, însă a primit la intervale dese de timp diferite sume de bani din partea organelor de Securitate. Dosarul ei conţine o serie de chitanţe semnate cu numele conspirativ „Mary”, care indică suma şi scopul pentru care i-a fost oferită. De asemenea, există şi tabele cu indemnizaţii care i-au fost acordate, precum şi rapoarte privitoare la anumite sume de bani oferite şi motivul. Pentru a aprecia mai bine sumele de bani primite de Nicoleta Grossu de la organele de Securitate, am considerat necesară o raportare a lor la câştigul salarial mediu brut în perioada 1955-1966, ani pentru care există chitanţe doveditoare la dosar. În acest interval de timp, în România, salariul mediu brut a crescut de la 536 de lei la 1.179 de lei, iar banii pe care Nicoleta Grossu îi primea variau între 100 şi 500 de lei, de cele mai multe ori suma fiind 250 de lei, de puţine ori primind 300-350 de lei şi în foarte puţine ocazii 500 de lei. Dacă luăm în considerare faptul că în perioada 1955-1964 Nicoleta Grossu nu avea serviciu, atunci sumele în cauză nu erau deloc satisfăcătoare pentru ea. În medie, banii primiţi variau între 15%, 37% şi 52%, foarte rar atingând pragul de 74% dintr-un câştig salarial mediu brut. Însă trebuie ţinut cont şi de faptul că Nicoleta Grossu nu avea un salariu lunar de la Securitate, ci primea anumite sume de bani în baza materialului informativ furnizat, pe care, aşa cum se poate observa şi din tabelul de mai jos, îl transmitea nu doar o dată pe lună, ci uneori de mai multe ori. Au existat totodată şi luni în care nu furniza nici o informaţie. Aceasta este însă doar o interpretare în baza informaţiilor cuprinse în dosar, neavând certitudinea că sunt cuprinse toate chitanţele cu sumele plătite Nicoletei Grossu.

1. Aceste memorii au fost redactate de mână şi semnate fie Coleta Bruteanu, fie cu numele conspirativ „Mary”, la data de 2 august 1956 (*ibidem*, ff. 82-83), 10 noiembrie 1956 (*ibidem*, f. 86) şi 20 octombrie 1958 (*ibidem*, ff. 265-269). În memoriul din 2 august 1956 a solicitat suma de bani care se încasase pe mobilierul personal din apartamentul pe care a fost obligată să-l elibereze în februarie 1949. În cel de-al doilea, din 10 noiembrie 1956, cerea suma de 1.860 de lei pentru rezolvarea situaţiei unei proprietăţi din Ardeal ce aparţinea familiei sale. Iar în cel de-al treilea, din 20 octombrie 1958, solicita sprijin material pentru achiziţionarea unui pian, întrucât avea unul închiriat, iar costurile erau mari, şi avea oportunitatea de a-şi cumpăra unul de la evreii care plecau în Israel. Îşi argumenta totodată situaţia materială precară şi prin faptul că avusese cheltuieli mari cu articolele vestimentare – „lumea în care este nevoie să mă învârt, nu pot face faţă, de multe ori, cu îmbrăcămintea ce-o am”.

Luna/Anul	**Motivul**	**Suma primită**	**Câştig salarial mediu brut**
9 decembrie 1955	Muncă informativă	200 lei	536 lei
21 septembrie 1955	Muncă informativă Solicitase sprijin material din cauza unor „greutăţi familiale”	500 lei	
6 ianuarie 1956	Muncă informativă	200 lei	593 lei
23 februarie 1956	Muncă informativă	200 lei	
21 august 1956	Sprijin material solicitat de Nicoleta Bruteanu	750 lei	
10 octombrie 1956	Muncă informativă	250 lei	
noiembrie 1956	Muncă informativă	500 lei	
noiembrie 1956	Împrumut	2.000 lei	
7 februarie 1957	Muncă informativă	250 lei	671 lei
28 aprilie 1957	Muncă informativă	250 lei	
28 mai 1957	Muncă informativă	250 lei	
12 iunie 1957	Muncă informativă	500 lei	
15 iunie 1957	Muncă informativă	250 lei	
3 iulie 1957	Muncă informativă	500 lei	
11 iulie 1957	Muncă informativă	250 lei	
4 septembrie 1957	Muncă informativă	250 lei	
6 septembrie 1957	Muncă informativă	100 lei	
9 septembrie 1957	Muncă informativă	250 lei	
6 octombrie 1957	Muncă informativă	350 lei	
11 decembrie 1957	Muncă informativă	250 lei	
20 ianuarie 1958	Muncă informativă	250 lei	747 lei
4 martie 1958	Muncă informativă	250 lei	
12 martie 1958	Muncă informativă	150 lei	
15 martie 1958	Muncă informativă	200 lei	
16 martie 1958	Muncă informativă	100 lei	
28 martie 1958	Muncă informativă	600 lei	
25 aprilie 1958	Muncă informativă	600 lei	
2 iunie 1958	Muncă informativă	250 lei	
13 august 1958	Muncă informativă	250 lei	
7 septembrie 1958	Muncă informativă	250 lei	
7 noiembrie 1958	Muncă informativă	250 lei	
18 decembrie 1958	Muncă informativă	250 lei	
24 ianuarie 1959	Muncă informativă	250 lei	784 lei
21 iulie 1959	Muncă informativă	250 lei	
ianuarie 1960	Muncă informativă	250 lei	854 lei
12 noiembrie 1963	I s-au oferit 3 bilete de fotbal	90 lei	1.005 lei
20 august 1964	„Pentru conştiinciozitatea cu care îşi îndeplineşte sarcinile trasate”	150 lei	1.046 lei

1 martie 1965	I s-a făcut cadou o brioşă cu ocazia zilei de 8 martie	45 lei	1.115 lei
22 decembrie 1965	Cu ocazia anului nou, „pentru aportul său în colaborarea cu organele de securitate”	110 lei	
9 martie 1966	I s-a oferit un cadou cu ocazia zilei de 8 martie (cel mai probabil, o prăjitură, întrucât decontarea se făcea doar în baza chitanţei pe care apărea menţionată o cofetărie)	66 lei	1.179 lei
5 aprilie 1966	I s-a oferit un cadou cu ocazia unei mese date de ea pentru „Eric” şi „Dobrin”	126 lei	
24 decembrie 1966	Cadru	250 lei	

Tabelul a fost realizat în baza chitanţelor, a unor tabele cu indemnizaţii şi a unor rapoarte privitoare la anumite sume de bani oferite Nicoletei Grossu, ce se regăsesc în dosarul său[1], precum şi în baza informaţiilor despre câştigul salarial mediu brut, furnizate de Institutul Naţional de Statistică[2].

Motivele pentru care i s-au oferit bani au fost diverse. Pentru că solicita ea, invocând „greutăţi familiale”[3] sau situaţii financiare dificile. De exemplu, pe 10 noiembrie 1956, după ce a adresat un memoriu ministrului de Interne, a fost împrumutată cu suma de 2.000 de lei (deşi ceruse 1.860 de lei) „pentru a plăti impozit la fisc, după ce a aranjat vânzarea unui imobil din Sf. Gheorghe, proprietatea tatălui său”[4]. Solicitarea i-a fost aprobată, motivaţia fiind „întrucât agenta merită să fie ajutată de organele noastre”[5]. Cu alte astfel de ocazii, remuneraţiile reprezentau nu doar un ajutor material în vederea rezolvării unor probleme, ci şi „un stimulent şi o legare mai mult”[6] a Nicoletei Grossu de organele de Securitate. I s-au făcut totodată şi anumite cadouri, sumele cheltuite cu acestea fiind contabilizate. De pildă, cu ocazia zilei de 8 martie, atât în 1965, cât şi în 1966, a primit, prima

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261.
2. Aceste informaţii au fost preluate de pe site-ul Institutului Naţional de Statistică – www.insse.ro/cms/ro/content/castiguri-salariale-din-1938-serie-anuala-0, accesat pe 30.07.2016.
3. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 80.
4. *Ibidem*, f. 85.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, f. 84.

dată, o brioşă[1], iar a doua oară, o prăjitură[2]. Însă, în principal, a fost remunerată pentru materialul informativ furnizat organelor de Securitate, aspect asupra căruia voi detalia în continuare.

După eliberarea din închisoare, atât „datorită posibilităţilor sale, cât şi relaţiilor şi experienţei ei în munca informativă [...], s-a continuat legătura cu aceasta”[3]. Până în anul 1955, Nicoleta Grossu a fost folosită în problema „trădătorilor de patrie” şi a fruntaşilor PNŢ :

> Nu are posibilităţi, cu toate că se străduieşte şi frecventează cercurile PNŢ şi ale fostei burghezii. [...] Semnalează ceea ce este mai deosebit din punctul ei de vedere, însă fără prea multă valoare pentru organele noastre. [...] Pe linia biroului de fugari, nu are posibilităţi personale, întrucât n-are legături de corespondenţă cu elemente din străinătate[4].

Ulterior a primit misiuni pe lângă o serie de diplomaţi francezi acreditaţi la Bucureşti, consilieri de la Ambasada Franţei, furnizând „informaţii interesante”[5] referitoare la activitatea lor pe teritoriul României. De asemenea, Nicoleta Grossu a primit misiune şi pe lângă secretarul ataşatului militar francez, Emel Laurent, după ce a atras atenţia asupra modului defectuos în care era supravegheat operativ[6]. Ea a oferit organelor de Securitate informaţii şi despre unii specialişti francezi care veneau la Bucureşti, îndeosebi despre cei care intrau în contact cu diplomaţii francezi din România, precum şi cu cetăţeni români. Nicoleta Grossu a furnizat totodată informaţii despre familiile d’Avricour şi contele de Noailles, aparţinătoare ale vechii aristocraţii franceze, recunoscute în Franţa prin poziţiile lor sociale[7], cu care a stabilit relaţii de „prietenie” la indicaţia organelor de securitate[8] : „Ca urmare a acestor relaţii, se bucură de o mai mare trecere şi apreciere în partea diplomaţilor francezi”[9]. Mai mult decât atât, datorită legăturilor sale cu familia d’Avricour, mai exact cu una dintre membrele acesteia, Nicoleta Grossu a fost angajată în 1964 la reprezentanţa unei firme franceze în Bucureşti. Despre contextul angajării vom detalia

1. *Ibidem*, f. 47.
2. *Ibidem*, f. 46.
3. *Ibidem*, f. 4.
4. *Ibidem*, f. 81.
5. *Ibidem*, f. 153.
6. *Ibidem*, f. 29.
7. *Ibidem*, f. 257.
8. *Ibidem*, ff. 33-34.
9. *Ibidem*.

însă mai târziu. Revenind asupra legăturilor stabilite cu familia d'Avricour, acestea au fost strânse, fiind alimentate de organele de Securitate în vederea lărgirii sferei de activitate în rândul diplomaţilor francezi, scop în care s-a iniţiat chiar o „combinaţie informativ-operativă", Nicoleta Grossu deplasându-se în Franţa, sub pretextul vizitării familiei respective. Încurajarea acestei „prietenii" a reprezentat una dintre măsurile Securităţii de a-i întări poziţia pentru a fi considerată o persoană de încredere. În aceeaşi ordine de idei, după cum au notat organele de Securitate în dosarul ei, Nicoleta Grossu a furnizat informaţii utile muncii de contraspionaj, unele folosind chiar la realizarea unor combinaţii informative[1].

Din dosar rezultă şi faptul că ea a furnizat informaţii chiar şi despre activitatea organizaţiei „Oastea Domnului", deci implicit şi despre activitatea soţului său. Sergiu Grossu a fost arestat la 7 martie 1959 şi condamnat la 12 ani de temniţă grea. După închiderea lui, Nicoleta Grossu şi-a manifestat în faţa organelor de Securitate starea de nelinişte cauzată de situaţia soţului, solicitând de multe ori intervenţia acestora pentru a-l elibera, arătând că acest lucru i-ar reda liniştea sufletească şi i-ar crea condiţii mai bune pentru desfăşurarea muncii informative. Din cei 12 ani de condamnare, Sergiu Grossu n-a executat decât 3. A fost eliberat în 1962, Securitatea justificându-şi intervenţia pe baza ataşamentului manifestat, în repetate momente, de Nicoleta Grossu faţă de soţul său şi mai ales pe baza faptului că „punerea lui în libertate o va atrage şi o va îndatora faţă de organele noastre"[2]. Sergiu Grossu a fost eliberat în baza decretului nr. 343 al Consiliului de Stat al RPR din 14 octombrie 1961, alături de alţi 45 de condamnaţi[3]. În timpul unei întâlniri cerute de urgenţă de Nicoleta Grossu cu un ofiţer de Securitate, din 29 ianuarie 1969, ea îşi manifesta revolta faţă de arestarea soţului său, arătându-şi convingerea că acesta fusese arestat pe baza materialelor informative pe care ea le furnizase, „deşi în notele date, ea menţiona că activitatea soţului ei, pe care-l avea sub control, nu prezenta pericolul de a fi arestat"[4].

Fiind un aspect important pentru a înţelege principala diferenţă dintre cei doi soţi Grossu în privinţa relaţiilor fiecăruia cu Securitatea, se impune precizat faptul că şi Sergiu Grossu a fost informator al Securităţii. Acesta a fost recrutat în anul 1951 ca informator „necalificat", cu numele conspirativ „Gabor". Scopul recrutării era acela de a se obţine informaţii despre

1. *Ibidem*, f. 108.
2. *Ibidem*, f. 261.
3. *Ibidem*, f. 262.
4. *Ibidem*, f. 151.

organizaţia „Oastea Domnului", Securitatea fiind interesată de activitatea preoţilor ortodocşi care desfăşurau activitate clandestină în cadrul acestei asociaţii. În 1956, organele de Securitate l-au scos din reţea, întrucât se dovedise „un element nesincer", care continuase să desfăşoare activitate clandestină şi care negase caracterul „duşmănos" al predicilor ţinute de el, precum şi legăturile lui cu liderii „Oastei Domnului"[1]. Despre perioada în care Sergiu Grossu a fost informator, Securitatea a reţinut faptul că acesta „nu a furnizat nici un fel de informaţii". Deşi renunţarea la el ca informator a avut loc în 1956, din 1953 Securitatea nu a mai stabilit nici un contact cu acesta. Motivul era acela că Sergiu Grossu desfăşura activitate clandestină în cadrul „Oastei Domnului" şi că avea un rol important în conducerea asociaţiei. Aceste lucruri au fost stabilite de către organele de Securitate după urmărirea lui în cadrul unei acţiuni informative. Mai mult, Sergiu Grossu plecase din Bucureşti pentru o perioadă mai lungă. Pe acest fond, Securitatea l-a scos din reţea şi l-a inclus în acţiunea informativă de grup „Oastea Domnului", excluderea din reţea fiind făcută fără a i se lua angajament scris de încetare a legăturii[2].

Revenind la dosarul Nicoletei Grossu, s-a reţinut şi faptul că ea a furnizat informaţii organelor de Securitate şi despre Sabina Wurmbrand. O adresă din 9 august 1964 arăta că, „din motive familiare", care nu sunt specificate, Nicoleta Grossu nu mai era „în relaţii apropiate" cu aceasta. Acelaşi document relevă faptul că dirijarea Nicoletei Grossu pe lângă Sabina Wurmbrand trebuia realizată „cu maximum de prudenţă", ţinând cont de faptul că aceasta din urmă avea „motive să bănuiască că este urmărită de organele noastre, existând astfel pericolul deconspirării, atât a acţiunii, cât şi a agentei"[3].

Pentru o mai bună înţelegere a activităţii Nicoletei Grossu în munca informativă şi, mai ales, a modului în care era percepută de organele de Securitate, relevante şi interesante sunt caracterizările acestora. Spre exemplificare, am ales câteva descrieri. De pildă, la 2 aprilie 1955, se reţinea faptul că Nicoleta Grossu era „sinceră şi cinstită"[4], pentru ca la 16 aprilie 1960 să se apreciere faptul că „n-a precupeţit nici un efort în realizarea sarcinilor ce i-au fost trasate, manifestând pasiune în munca informativă"[5]. Mai mult, ea era percepută ca fiind inteligentă, cu o pregătire culturală

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 367837, ff. 2, 5, 7.
2. *Ibidem*, f. 7.
3. Idem, dosar nr. 292261, f. 235.
4. *Ibidem*, f. 81.
5. *Ibidem*, f. 38.

bună, cunoscătoare de limbi străine (franceză, germană şi engleză), „lucruri ce i-au permis să se bucure de încredere şi simpatie din partea unor elemente ce au avut în trecut o poziţie socială şi politică de înaltă reputaţie”[1].

De asemenea, fiind catalogată drept „un element ataşat” organelor de Securitate, Nicoleta Grossu „a depus mult interes în rezolvarea sarcinilor ce i-au fost încredinţate, venind chiar cu propuneri, ceea ce ne-a ajutat în rezolvarea cu succes a unor combinaţii”[2], aducând „reale servicii organelor de securitate”[3]. Datorită eficienţei în munca informativă, cât şi a posibilităţilor de care dispunea, în mai 1956, deci la trei ani de la eliberarea din închisoare, Nicoleta Grossu a fost trecută de la stadiul de informator la cel de agent al Securităţii. În cuprinsul hotărârii cu propuneri de trecere a ei în categoria agenţi, organele de Securitate au surprins atât calităţile sale, cât şi defectele. Dintre calităţi, ca o completare la cele deja enumerate, se susţinea că ştia „să ducă discuţii abile pentru a putea obţine unele informaţii [...] cu experienţă şi aptitudini de a pătrunde în clandestinitatea duşmanului”[4], reuşind „să capete şi încrederea unei persoane”[5], sesizând „cu multă uşurinţă anumite probleme principale”[6] şi ridicând „probleme juste, iar acolo când a necesitat, a cerut sprijinul necesar”[7]. Dintre defecte, catalogate drept „lipsuri esenţiale”, era menţionat faptul că:

> Suferă de mania persecuţiei personale şi se demobilizează repede. Cu mult avânt începe un lucru, dar tot aşa de repede îl abandonează cu mare uşurinţă şi puţin gândit trece de la un lucru la altul. În unele cazuri, nu respectă instructajul dat, angajându-se în diferite discuţii periculoase pentru a putea fi uşor deconspirată[8].

Indiferent de aprecierile pe care i le-au făcut organele de Securitate în baza activităţii desfăşurate, Nicoleta Grossu era însă verificată atât prin mijloace de tehnică operativă, cât şi prin alte agente dirijate pe lângă ea. De exemplu, într-o notă de constatare privind pe agenta „Mary”, din 11 noiembrie 1965, se arăta că fusese verificată de agentele „Ionescu Maria” şi

1. *Ibidem*, f. 39.
2. *Ibidem*, f. 257.
3. *Ibidem*, f. 84.
4. *Ibidem*, ff. 3-5.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*.

„Dragomir Maria”, de la Direcţia a III-a[1]. Însă, indiferent de momentul verificării ei, concluziile erau aceleaşi şi anume că era sinceră şi ataşată organelor de Securitate.

Schimbând registrul, în 1964, ca urmare a „prieteniei” cu familia d'Avricour din Franţa, care intervenise pentru aceasta în scopul găsirii unui loc de muncă, Nicoleta Grossu s-a angajat ca secretară la societatea franceză „Groupe Schneider, Paris-Bucureşti”, cu sediul la hotel Lido. Propunerea angajării a fost discutată cu organele de Securitate şi datorită posibilităţilor obţinerii de material informativ într-un astfel de context a fost încurajată să accepte postul. În această calitate, a plecat de câteva ori în Franţa. În cazul primei deplasări, Securitatea a trimis Direcţiei de Control Străini şi Paşapoarte o adresă prin care a cerut eliberarea vizei de ieşire-intrare în România, timp de o lună, pentru Nicoleta Grossu, „ajutorul” ţinând de faptul că agenta „a dovedit prin activitatea ei că este ataşată de organele noastre şi de familia pe care o are în Bucureşti [...] există suficiente garanţii că se va înapoia în ţară”[2]. La revenirea în România, ea furniza organelor de Securitate informaţii de valoare operativă despre persoanele contactate acolo.

Nicoleta Grossu a lucrat pentru societatea franceză „Groupe Schneider, Paris-Bucureşti” în perioada 1964-1969, când reprezentanţa acesteia din România şi-a încetat activitatea. Din 1969, chiar dacă firma „Schneider” îşi încetase activitatea pe teritoriul ţării noastre, Nicoleta Grossu a primit propunerea de a fi angajată la o altă firmă franceză, cu care „Schneider” colabora, pe un post de secretară-traducătoare.

Plecarea din România

Oferta unui loc de muncă pe teritoriul Franţei a venit ca urmare a aprecierii de care Nicoleta Grossu s-a bucurat la serviciu, fiind percepută ca o persoană serioasă, cu o bună pregătire şi vorbitoare a trei limbi străine. A acceptat această posibilitate de lucru la „indicaţia” organelor de Securitate, considerându-se că angajarea în Franţa „va duce la mărirea posibilităţilor informative, creându-se condiţii favorabile de a fi folosită şi în exterior, atât pe lângă foştii diplomaţi francezi, cât şi pe lângă o serie de foşti cetăţeni români

1. *Ibidem*, f. 32.
2. *Ibidem*, ff. 257-258.

stabiliţi în Franţa"[1]. Mai mult, organele de Securitate i-au permis să plece împreună cu soţul, Sergiu Grossu, care dorea să urmeze doctoratul în teologie la Paris. Ambilor le-a fost acordat sprijin în vederea obţinerii vizei de ieşire din România, în cazul ei optându-se pentru un paşaport de rezident, care i-ar fi permis să vină periodic în ţară pentru rezolvarea unor sarcini comerciale de serviciu. Se stabilise ca la fiecare revenire a sa în ţară să existe întâlniri între ea şi organele de Securitate, în care să se analizeze rezultatele obţinute şi în care să se stabilească direcţiile de acţiune cele mai potrivite pentru exterior. La plecarea din România, organele de Securitate i-au făcut un instructaj „temeinic" cu privire la comportamentul pe teritoriu francez, precum şi asupra modului de restabilire a legăturilor cu persoanele pe care le cunoştea acolo.

Nicoleta Grossu a plecat din ţară la 5 aprilie 1969. Contextul plecării prezintă, la rându-i, asemenea altor momente expuse mai sus, un interes deosebit, ca urmare a faptului că între versiunea care se cunoaşte astăzi despre acest lucru şi cea pe care o relevă documentele din arhiva CNSAS există o diferenţă. În cartea sa de memorii, Nicoleta Grossu susţinea faptul că primele demersuri pentru obţinerea actelor necesare unei plecări din România au eşuat, în ciuda ajutorului primit de la nişte prieteni francezi. Ulterior, primind o invitaţie de la Paris atât pentru ea, cât şi pentru soţ, pe o perioadă de şase luni, în scopul unei pregătiri pentru o mai bună organizare a grupului Schneider de la Bucureşti, Nicoleta Grossu a încercat din nou să obţină aprobare pentru o plecare în acest scop. Astfel că, la sugestia unui prieten „intim", s-a adresat unei doamne „destul de ciudate", cu relaţii „suspuse" în guvern şi, îndeosebi, la direcţia paşapoarte, prin soţul ei care lucra acolo, stabilind un contact cu acea persoană. Aceasta din urmă i-ar fi solicitat suma de 4.000 de franci francezi pentru paşapoarte şi vize turistice valabile o lună de zile, şi nu pentru şase luni, cât indica invitaţia. Pentru cele cinci luni urma să se adreseze ambasadei române de la Paris. În luna mai 1969, doamna respectivă s-a aflat la Paris şi a pus condiţia ca în perioada petrecută acolo să i se facă plata. În acest context, Nicoleta Grossu a apelat la prietenii francezi, care au depus banii la hotelul în care era cazată respectiva. Sigur că nu a oferit numele nici unuia dintre aceşti prieteni, însă există posibilitatea ca aceştia să fi fost chiar dintre membrii familiei d'Avricour, care o ajutaseră, de altfel, şi la obţinerea locului de muncă. La revenirea ei în România, soţii Grossu au fost chemaţi la direcţia paşapoarte pentru a li se înmâna actele necesare plecării şi vizele turistice

1. *Ibidem*, ff. 154-155.

pentru o lună. Au plecat din ţară a doua zi. Despre persoana care le-a obţinut aprobarea, precum şi despre soţul său a aflat mai târziu că fugiseră din România pentru că au fost înştiinţaţi că s-a aflat despre lucrurile pe care le făceau. Aceste informaţii a susţinut că le-a aflat de la acel prieten „intim" care a venit, la un moment dat, cu soţia lui în Occident[1].

După cum am menţionat anterior, există două versiuni asupra momentului plecării Nicoletei Grossu din România. Conform documentelor de arhivă, Nicoleta Grossu a plecat în aprilie 1969 în Franţa cu acordul conducerii Consiliului Securităţii Statului pentru o perioadă de şase luni. Cu trei luni înainte de plecare însă, un raport din 30 ianuarie 1969 reţinea faptul că iniţial nu primise aprobare pentru plecare, „pe motiv că ar fi suspectată de organele franceze pentru legături cu securitatea română, ceea ce i-ar crea neplăceri"[2]. Drept urmare, ea a solicitat o întâlnire urgentă cu organele de Securitate, în care şi-a arătat nemulţumirea faţă de o serie de aspecte : arestarea ei în 1949, situaţia materială grea ulterioară eliberării, sănătatea „zdruncinată", lipsa unui serviciu pentru o perioadă îndelungată (şi de aici problema pensiei) şi arestarea soţului ei. Pe acest fond de revoltă, ea a cerut aprobarea plecării împreună cu Sergiu Grossu, altminteri era hotărâtă să meargă în audienţă la Nicolae Ceauşescu sau la Ion Gheorghe Maurer, pentru a-şi expune situaţia şi a cere sprijin pentru plecare. Pentru că făcuse deja un memoriu către Ion Stănescu, preşedintele Consiliului Securităţii Statului, ea a fost convinsă să aştepte răspunsul din partea lui, ofiţerul de Securitate care se întâlnise cu aceasta făcând superiorilor lui recomandarea de a i se acorda viza de plecare împreună cu soţul, însă „fără a i se da sarcini în exterior şi să fie contactată la înapoierea în ţară, după care, împreună cu DGIE, să hotărâm asupra oportunităţii folosirii ei în străinătate"[3]. A plecat aşadar cu acordul conducerii Consiliului Securităţii Statului, în contextul prezentat anterior. Primirea acceptului de a pleca, şi nu singură, ci împreună cu soţul, demonstrează încrederea de care Nicoleta Grossu se bucura din partea Securităţii.

După expirarea vizei, soţii Grossu au solicitat prelungirea ei până la data de 5 mai 1970, pentru care au primit aprobare. Cererea a fost făcută de Sergiu Grossu, care a motivat-o prin faptul că urma să-şi susţină examenele de doctorat în filosofie şi teologie. Ei n-au revenit în România nici după a doua expirare a vizei de şedere în Franţa, stabilindu-se acolo definitiv.

1. Pentru mai multe informaţii privitoare la contextul plecării lor din România, vezi Nicole Valéry-Grossu, *op. cit.*, pp. 223-224, şi Cicerone Ioniţoiu, *op. cit.*, pp. 87-88.
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 150.
3. *Ibidem*, ff. 150-152.

Activitatea desfăşurată în Franţa

Soţii Grossu n-au avut copii. Din familia Nicoletei Grossu, la momentul plecării din România, a rămas în ţară mama sa, în vârstă de 81 de ani. De asemenea, Nicoleta Grossu avea şi un frate, Alexandru Bruteanu[1], însă în dosarul ei nu există referiri la acesta. Despre el a consemnat totuşi Cicerone Ioniţoiu faptul că a murit în exil, la Paris, pe 20 iulie 1981[2]. Nu se ştie însă când a plecat din România. E posibil să fi fost ajutat chiar de sora lui, însă, în lipsa unor documente care să susţină acest lucru, rămâne doar o ipoteză.

Mama Nicoletei Grossu a murit la patru ani după plecarea ei, în 1973. N-a ştiut însă despre intenţia fetei sale de a nu se mai întoarce din Franţa. Printr-o directivă din 18 aprilie 1969, Securitatea a pus sub interceptare corespondenţa celor două, mamă şi fiică[3]. Le-au fost interceptate şi convorbirile telefonice, al căror conţinut, în iunie 1970, a fost solicitat a fi transcris în regim de urgenţă[4]. În dosarul Nicoletei Grossu din arhiva CNSAS se regăsesc scrisorile trimise mamei sale[5]. Am ales spre exemplificare câteva pasaje din acestea. De pildă, într-o scrisoare din 28 septembrie 1969, Nicoleta Grossu îi explica mamei motivul prelungirii şederii în Franţa astfel :

> Vrem să stăm legal, nu vrem să facem ca alţii, care din interese materiale au uitat de ţară şi de tot şi au făcut prostii. [...] noi n-am plecat ca să nu mai venim, dorim fierbinte să ne întoarcem, [...] dar socotelile de acasă nu se potrivesc cu cele din târg şi încetineala cu care merge totul aici, deşi viteza de viaţă este vertiginoasă, face ca multe lucruri să se realizeze mai încet din punct de vedere birocratic, căci altfel toate sunt puse la punct şi cu mari şanse de reuşită[6].

Nici după expirarea perioadei de prelungire a vizei soţii Grossu nu s-au mai întors în România. Ceea ce interesează însă în acest moment sunt

1. Alexandru Bruteanu (1925-1981) s-a născut pe 5 iulie la Braşov. A absolvit Conservatorul, iar la vârsta de 16 ani, în 1941, s-a angajat la Filarmonica Română ca violonist. În perioada 1945-1956 a fost arestat de trei ori, fiind închis în temniţele şi lagărele comuniste Jilava, Cernavodă şi Bicaz, din cauza „intrigilor politice".
2. Cicerone Ioniţoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi. Dicţionar A-B*, Editura Maşina de scris, Bucureşti, 2000, disponibil online la adresa www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_ab/ab/dictionarab_21.html, accesat pe 28.07.2016.
3. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, f. 112.
4. *Ibidem*, f. 122.
5. *Ibidem*, ff. 88-107 şi 118-121.
6. *Ibidem*, f. 141.

raporturile Nicoletei Grossu cu organele de Securitate de la Bucureşti, precum şi măsurile luate iniţial de acestea pentru a o determina să revină în ţară şi, ulterior, pentru a o compromite. Despre contactele sale cu Securitatea s-a notat în dosarul ei faptul că, după rămânerea „ilegală” în străinătate, deci după 5 mai 1970, Nicoleta Grossu a comunicat organelor de Securitate un mesaj codificat potrivit căruia ar fi fost contactată de organele de informaţii franceze, de care ar fi fost anchetată. Însă despre acest mesaj nu există în dosar mai multe date. În martie 1972, Securitatea nu avea informaţii despre o astfel de anchetă, iar Nicoleta Grossu nu le mai comunicase nici o veste despre ea. De altfel, în iunie 1970, Securitatea fusese informată de o sursă că, în urma unei discuţii pe care o auzise între paznicul ambasadei franceze şi secretarul ataşatului militar francez, existau zvonuri potrivit cărora Nicoleta Grossu era suspectată de activitate de spionaj de autorităţile franceze, urmând să fie arestată[1]. Acest lucru nu s-a întâmplat şi nici Nicoleta Grossu nu a mai comunicat nici o informaţie organelor de Securitate române. Ulterior, pe fondul activităţilor anticomuniste desfăşurate alături de soţul ei pe teritoriul Franţei, Securitatea a concluzionat despre Nicoleta Grossu faptul că, aflându-se pe „vârfurile conducătoare ale emigraţiei române, care desfăşoară activitate ostilă împotriva ţării noastre, inclusiv pe linia postului de radio Europa Liberă, apreciem că se află în legătura acestor organe, acţiunile sale fiind dirijate de către serviciile de spionaj francez”[2].

În ceea ce priveşte măsurile Securităţii în privinţa Nicoletei Grossu după plecarea din ţară, dintr-un raport cu propuneri de reluare a legăturilor cu ea, din 6 martie 1972, rezultă că s-a încercat iniţial determinarea sa să revină în România. Organele de Securitate s-au folosit în acest sens de mama ei, în vârstă de 82 de ani, bolnavă, care rămăsese în Bucureşti. Scopul era s-o determine pe aceasta să-şi convingă fata că, nemaiavând viză din partea autorităţilor române, urma să aibă neplăceri în Franţa, ca urmare a unei legi pe care ar fi urmat s-o dea statul francez. S-a insistat totodată asupra stării de sănătate precare a mamei ei şi asupra nevoii de medicamente puternice, pe care doar Nicoleta Grossu i le-ar fi putut aduce : „Îi voi lăsa să se înţeleagă că are posibilitatea să se reîntoarcă în Franţa, chiar cu mama sa, dacă aceasta poate suporta călătoria. Voi accentua totuşi că este necesară venirea sa cât mai urgentă pentru a nu se complica lucrurile cu mama sa”[3]. Nicoleta Grossu n-a cedat acestor presiuni, motivând că era singură la

1. *Ibidem*, f. 115.
2. ACNSAS, fond SIE, dosar nr. 37939, ff. 15-20.
3. ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, ff. 125-126.

serviciu şi că soţul nu-şi terminase doctoratul, abia la finalizarea acestuia intenţionând să revină în ţară. N-a cedat nici insistenţelor mamei, într-o scrisoare din 13 mai 1970 transmiţându-i următoarele :

> Căci orice ar zice şi cine ar zice, nu putem să ne întoarcem imediat, n-am terminat ce am început, căci peste tot e greu şi merge încet. Dacă începutul n-ar fi fost promiţător, am fi renunţat. Dar totul se pare că va da roade. Deci, trebuie să stăm. Cum să vin, crezi că n-aş veni pentru câteva zile ? Dar cine, cine, cine îmi garantează că pot pleca din nou ? Nici de-ar veni nu ştiu cine în persoană, şi tot nu cred. Am devenit susceptibilă şi neîncrezătoare. Bine că mai cred în minuni mai mici. Dar în asta, nu ! [1]

În 1970, mama Nicoletei Grossu a cerut viză pentru Franţa, însă i-a fost refuzată, întrucât se considera că fiica sa intenţiona să nu se mai întoarcă în ţară. Raportul Securităţii despre propunerile de reluare a legăturilor cu ea prevedea şi o întâlnire cu aceasta în Austria. Dacă s-ar fi eschivat, era gândită o altă măsură, şi anume aceea de a-i trimite o scrisoare cu un „conţinut banal", printre rândurile căreia, prin scris invizibil, să i se transmită mulţumiri pentru „informaţiile" comunicate, în scopul compromiterii sale în cazul în care stabiliseră legături cu serviciile de informaţii franceze[2].

Din dosarele Nicoletei Grossu din arhiva CNSAS, la care am avut acces pe durata prezentei cercetări, rezultă că ea n-a mai stabilit nici un contact cu Securitatea. Pe acest fond, la 29 ianuarie 1974, organele de Securitate au înaintat conducerii raportul cu propuneri de abandonare a sa din reţea, dosarul fiind predat Centrului de Informare şi Documentare, cu menţinerea ei în evidenţa generală[3].

Aşadar, informaţiile din arhiva CNSAS referitoare la Nicoleta Grossu se opresc la anul 1974. Alte materiale despre activitatea sa în Franţa, precum şi despre planurile, măsurile şi metodele folosite de Securitate în vederea neutralizării şi contracarării acţiunilor sale după această dată nu sunt încă puse la dispoziţia cercetătorilor. Ele au existat cu siguranţă, dată fiind poziţia sa în cadrul exilului şi activitatea sa anticomunistă. Dosarul soţului ei este însă declasificat până în anul 1989 şi conţine câteva informaţii şi despre Nicoleta Grossu[4]. Acestea sunt însă extrem de puţine şi nu aduc

1. *Ibidem*, f. 117.
2. *Ibidem*, f. 109.
3. *Ibidem*, f. 2.
4. Sunt disponibile spre cercetare următoarele dosare din arhiva CNSAS pe numele Sergiu Grossu : fond Penal, dosar nr. 050306, vol. 1-3 ; fond Reţea, dosar nr. 367837 ; fond Informativ, dosar nr. 233831 ; fond SIE, dosar nr. 37939.

nici o informaţie relevantă despre ea în sensul lucrurilor care ne-ar interesa. Date despre activitatea soţiei sale în Franţa sunt cuprinse în cărţile lui Sergiu Grossu, precum şi în cărţile altor scriitori despre ea. În continuare vom prezenta cele mai importante aspecte.

Pe teritoriul Franţei, Nicoleta Grossu a cerut azil politic la Oficiul francez pentru refugiaţi şi apatrizi, reglementându-şi statutul juridic cu statul român abia în 1977, prin renunţarea la cetăţenia română[1]. În ceea ce priveşte activitatea ei în Franţa, împreună cu soţul său, a fondat revista religioasă *Catacombes*, publicaţie editată în limba franceză, care a apărut timp de 21 de ani (1971-1992) atât în Franţa, cât şi în alte ţări din Europa, cele două Americi şi Africa. Scopul acesteia era acela de a prezenta informaţii şi documente despre persecuţiile creştine din ţările comuniste. Nicoleta Grossu a semnat cu pseudonimul Nicole Valéry articole şi cronici literare care abordau regimul comunist şi situaţia Bisericii Tăcerii[2].

De asemenea, soţii Grossu au pus bazele unei alte publicaţii în limba română, *Iisus Biruitorul*, al cărei scop era acela de a face cunoscută în exil mişcarea religioasă „Oastea Domnului". Spre deosebire de *Catacombes*, aceasta nu a apărut decât timp de un an. Au înfiinţat şi o editură – Editura Catacombes –, precum şi Asociaţia radiofonică pentru Biserica Tăcerii, intitulată „La Chaîne" (Lanţul), organizând prin Radio Trans Europa, Lisabona, două tipuri de transmisiuni: „La Chaîne" (în limba franceză, 1971-1974) şi „Duh şi Adevăr" (în limba română, 1971-1992). Au organizat o serie de conferinţe atât în Franţa, cât şi în afara ei. Nicoleta Grossu a condus Acţiunea evanghelică pentru Biserica Tăcerii, colectând fonduri pentru ajutorarea românilor. Împreună cu Sergiu Grossu, a trimis bani, medicamente şi biblii unor români din ţară, ajutându-i totodată şi pe unii români din Franţa[3]. Dovada ultimelor acţiuni sunt scrisorile trimise la

1. ACNSAS, fond SIE, dosar nr. 37939, f. 17.
2. O selecţie a „Notelor de lectură" publicate de Nicoleta Grossu în revista *Catacombes* a fost realizată de soţul său şi publicată în Nicole Valéry-Grossu, *Hegemonia violenţei. Comunism. Totalitarism. Ateism*, traducere din limba franceză de Ileana Cantuniari, Editura Duh şi Adevăr, Bucureşti, 2000. Articolele semnate de Nicoleta Grossu în revista *Catacombes* au fost culese şi publicată de Sergiu Grossu în Nicole Valéry-Grossu, *Din toată inima*, Editura Duh şi Adevăr, Bucureşti, 2003. Volumul poate fi consultat şi în format electronic, pe www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/grosu/toatainima, accesat pe 29.07.2016.
3. Pentru mai multe informaţii despre activitatea soţilor Grossu în Franţa, vezi Cicerone Ioniţoiu, *op. cit.*, pp. 95-113. De asemenea, referinţe în acest sens pot fi consultate şi în Cicerone Ioniţoiu, *Memorii. Drama României văzută din exil*, vol. 2, ediţie îngrijită de Cosmin Budeancă, Editura Polirom, Iaşi, 2011, pp. 30-31, 48-49, 61-62, 149-150, 184.

moartea Nicoletei Grossu soţului său. Acestea erau scrise de numeroşi români care au fost ajutaţi de-a lungul timpului de ea. Materialele în cauză se regăsesc în biografia Nicoletei Grossu elaborată de Cicerone Ioniţoiu.

După 1989, Nicoleta Grossu n-a mai revenit în România. A murit de cancer în Franţa, la 14 ianuarie 1996. Dorinţa sa a fost să fie înmormântată în România, motiv pentru care a fost depusă la cimitirul Sfânta Vineri din Bucureşti. Soţul, Sergiu Grossu, a decedat la 25 iulie 2009.

Concluzii

Cercetarea materialelor create de fosta Securitate din arhiva CNSAS în legătură cu Nicoleta Grossu, după cum s-a putut observa şi în cuprinsul prezentului studiu, ne aduce în faţa unei biografii care suferă modificări semnificative faţă de cea existentă la acest moment. Un prim aspect important în acest sens este acela că Nicoleta Grossu a fost din 1945 până în 1969 colaboratoare a unui serviciu de informaţii, SSI, respectiv Securitate, cu întrerupere între 1949 şi 1953, când a fost arestată. Despre prima parte a acestui interval de timp se cunoaşte doar faptul că a fost membru PNŢ, redactor la ziarul *Dreptatea*, că din februarie 1945 a activat în cadrul Biroului de presă pentru străinătate al PNŢ şi că a fost închisă timp de o lună în 1945 şi mai târziu încă patru ani.

Al doilea aspect important din biografia sa care suferă modificări în urma informaţiilor relevate de arhiva CNSAS este legat de contextul eliberării sale din închisoare, în 1953. Dacă în cartea ei a susţinut faptul că în urma unor anchete dure şi îndelungate a fost eliberată fără a fi judecată, întrucât s-a considerat că era nevinovată, documentele de arhivă susţin intervenţia organelor de Securitate pentru eliberarea sa, lucru de care, conform aceloraşi informaţii, ea a avut cunoştinţă încă din 1952, când s-a deschis o anchetă specială pentru cazul său.

Al treilea aspect este legat de viaţa şi activitatea sa postdetenţie, până la momentul plecării din România. Despre acest interval de timp, 1953-1969, se cunosc doar lucrurile care ţineau, în esenţă, de statutul unui fost deţinut politic, acesta implicând o serie de piedici, greutăţi şi lipsuri : familie şi locuinţă proprii, loc de muncă (până în 1964), serviciu conform pregătirii sale profesionale, după 1964. Totuşi, documentele de arhivă relevă o faţetă necunoscută a Nicoletei Grossu, şi anume faptul că în aceeaşi perioadă a fost şi colaboratoare a Securităţii, chiar mai mult, o agentă a acestei instituţii, începând cu luna mai 1956.

Contextul plecării sale din România este un alt aspect care diferă în dosarul său faţă de informaţiile care se cunosc până acum despre acest moment. Dacă în cartea de memorii a relatat cu privire la plecare faptul că aceasta s-a datorat intervenţiei contra unei sume de bani a soţiei unui director de la direcţia paşapoarte, menţionând că atât aceasta, cât şi soţul ei obişnuiau să facă astfel de lucruri, documentele de arhivă contrazic acest fapt. Ele relevă insistenţele Nicoletei Grossu pe lângă organele de Securitate în scopul primirii acordului de a pleca împreună cu Sergiu Grossu, insistenţe puse pe fondul unui loc de muncă în Franţa. Chiar dacă iniţial nu i s-a acceptat solicitarea, ulterior a primit aviz favorabil, urmărindu-se mărirea potenţialului său informativ, îndeosebi în cadrul emigraţiei, respectiv al exilului românesc din Franţa. Contextul acesta evidenţiază însă şi dorinţa sa arzătoare de a pleca din România.

Nu putem face aprecieri despre modul în care s-a raportat Securitatea la aceasta după 1974. Motivul este legat de accesul la documentele de arhivă după acest an, pentru care există doar un raport cu propuneri de abandonare a Nicoletei Grossu. Informaţii care să lămurească modul în care a fost percepută de Securitatea de la Bucureşti şi mai ales planurile şi metodele elaborate şi utilizate de organele de Securitate pentru contracararea şi neutralizarea activităţii Nicoletei Grossu nu sunt încă puse spre cercetare. Întrebări care şi-ar putea găsi răspunsul în documentele încă nedeclasificate ar fi cel puţin următoarele : dacă după 1974 s-a mai încercat stabilirea unor legături cu aceasta şi dacă Securitatea a avut informaţii clare că Nicoleta Grossu a fost recrutată de organele de securitate franceze. Pe cât de greu de înţeles este colaborarea ei cu Securitatea, îndeosebi după experienţa carcerală la care a fost supusă, pe atât de dificil este de înţeles şi schimbarea sa radicală după plecarea în Franţa, dacă într-adevăr a fost aşa. Se ştie că s-a dedicat ajutorării semenilor, îndemnării la credinţă şi condamnării regimului comunist. Însă, în lipsa tuturor materialelor despre ea din arhiva CNSAS, nu se pot face aprecieri clare şi, mai ales, definitive. Poate că nu vor putea fi făcute nici după aceea.

Un lucru este totuşi cert : Nicoleta Grossu a fost eficientă în munca informativă, apreciată de organele de Securitate, motiv pentru care i-au fost trasate misiuni importante şi pentru care a fost trecută de la rangul de informator la cel de agent al Securităţii. Ceea ce nu s-ar putea însă stabili cu certitudine este motivul pentru care a fost recrutată de SSI în 1945, respectiv acela pentru care a acceptat acest lucru, scopul pentru care a continuat colaborarea cu Securitatea între 1948 şi 1949, precum şi cauza arestării din 1949 şi, mai ales, de ce a reluat colaborarea cu Securitatea

după eliberarea din închisoare. Folosirea unui singur termen pentru a echivala aceste aspecte nu ar fi suficientă, ci un cumul de cuvinte, printre care necesitatea, convingerea, conformismul, compromisul şi chiar oportunismul.

Aşadar, cercetarea materialelor referitoare la Nicoleta Grossu din arhiva CNSAS a adus cu sine o reconsiderare a biografiei acesteia. Impactul informaţiilor este unul considerabil, ca urmare a faptului că ne-au adus în faţa unei alte imagini asupra sa, alta decât cea idealizată pe care o are în societatea românească astăzi. A fost membră PNŢ, redactor al publicaţiei *Dreptatea* şi a activat în cadrul Biroului de presă pentru străinătate al PNŢ. A fost şi deţinută politică, a desfăşurat şi o activitate anticomunistă după plecarea din România, însă a fost şi colaboratoare a SSI, respectiv a Securităţii, din 1956 fiind ridicată chiar la rangul de agentă a acestei instituţii, în care a activat timp de 20 de ani (1945-1949 ; 1953-1969).

1945 (la vârsta de 26 de ani, anul primei arestări şi al recrutării sale de către SSI)

1953 (după ieşirea din închisoare)

(Cicerone Ioniţoiu, *Nicole Valéry-Grossu. O lumină în bezna exilului românesc*, Editura Fundaţia culturală „Memoria”, Bucureşti, 1997, f. nenumerotată)

Fotografie din perioada de detenţie

(ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 013845, f. 2)

Fotografii din anii 1965 şi 1966 din perioada în care a fost filată de Securitate

(ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 292261, ff. 201-202)

Lucian Vasile

Legendă şi dilemă istorică. Biografia agentului dublu Mihail Ţanţu

Abstract. *November 1948. Bucharest, the capital of the Romanian Popular Republic. Mihail Ţanţu was led to the Ministry of Internal Affairs, across from the former royal palace, by a single guard. Ţanţu was the son of a member of Sfatul Ţării, the institution that had voted the union of Bessarabia with Romania in 1918. Moreover, he was one of the founders of the first Romanian paratroops, but for his involvement in the National Resistance Movement he was sentenced in 1946 to 20 years of hard imprisonment. The man who brought him left, and Ţanţu was left alone in the room with just an officer to guard him from the next room where the guardsman was busy carrying out bureaucracy tasks. Taking advantage of the fact that his clothing was similar to that of the workers who were moving on the corridor, the inmate mingled with them, took a box and got out of the building. He stopped in front of the entrance, unloaded his package in the truck and then continued to walk away unhindered by anyone. Mihail Ţanţu managed to perform perhaps the most courageous and daring escape from a political prison in Communist Romania. He was to flee the country, reach Paris and join the other officers within the Romanian exile in order to continue the fight against the communist regime in Romania.*
But almost nothing of the things above is true, rather a legend created with the approval of Securitate in order to hide the true path of Mihail Ţanţu to Paris. His destiny was to remain an enigma : who was he betraying and who was he working for ? When was he telling the truth and when was he misleading ? When was he acting according to his ideas and when as he was commanded to ? Was he an anti-communist fighter, a spy, a double agent or a bit of everything at the same time ?

Keywords : *Mihail Ţanţu, SSI, SIMRE, Securitate, espionage, Romanian exile, military exile, collaboration*

Noiembrie 1948. Bucureşti, capitala Republicii Populare Române. Mihail Ţanţu era condus de un singur reprezentant al Securităţii la Ministerul de Interne de peste drum de fostul Palat Regal. Fiul unui membru din Sfatul Ţării care votase unirea Basarabiei cu România în 1918, Ţanţu se numărase printre întemeietorii primei unităţi de paraşutişti militari din ţară, dar pentru implicarea sa în mişcarea de rezistenţă anticomunistă primise în 1946 o condamnare de 20 de ani de muncă silnică. Fusese lăsat singur într-o cameră a arestului, timp în care cel care îl adusese dispare, iar ofiţerul de serviciu era ocupat cu realizarea formalităţilor birocratice. Profitând de faptul că îmbrăcămintea sa era asemănătoare cu cea a muncitorilor care lucrau pe culoar, deţinutul se amestecă printre aceştia, ia o ladă şi iese din clădire. Se opreşte în faţa camionului de la intrare, descarcă alături de ceilalţi lăzile şi apoi îşi continuă nestingherit drumul, depărtându-se de Ministerul de Interne. Mihail Ţanţu reuşise poate cea mai curajoasă şi temerară evadare din România comunistă. Fostul ofiţer avea în plan să fugă din ţară şi să ajungă la Paris, unde să se alăture celorlalţi ofiţeri români din exil în lupta împotriva regimului comunist din România.

Dar aproape nimic din cele de mai sus nu este adevărat, fiind doar o legendă creată cu aprobarea Securităţii pentru a ascunde adevăratul drum al lui Mihail Ţanţu spre Paris. Destinul său avea să rămână o enigmă : pe cine trăda şi pentru cine lucra ? Când spunea adevărul şi când inducea în eroare ? Când acţiona conform ideilor sale şi când conform indicaţiilor altora ? Era un luptător anticomunist, un spion, un agent dublu sau câte puţin din toate ?

În umbra tatălui

Pentru foştii camarazi de arme, Mihail Ţanţu a rămas în memorie ca militarul vertical şi curajos, comandatul ce era urmat în misiune indiferent de primejdii. Pentru ofiţerii din exil, Ţanţu era una dintre principalele deziluzii, „defecţiunea” sa contribuind semnificativ la eşecul operaţiunilor informative şi de spionaj îndreptate împotriva regimului comunist de la Bucureşti. Pentru colegii de detenţie, Ţanţu a fost unul dintre deţinuţii „cu

vechime", fiind arestat, condamnat şi încarcerat încă din 1946. Pentru Securitate a fost pe rând un pericol, un specialist, o unealtă, un trădător şi un obiectiv. În ciuda unor cercetări recente[1], personalitatea şi biografia fostului comandor şi comandant al primelor brigăzi de paraşutişti militari români rămân şi astăzi un mister. Dar cine a fost de fapt Mihail Ţanţu ?

Născut la 14 august 1914 în localitatea Ghermăneşti din apropierea oraşului Bălţi, Mihail Ţanţu era fiul lui Vasile Ţanţu, dintr-o familie de răzeşi, şi al Mariei, fiică a unui dascăl din zona Lăpuşna. Copilăria şi educaţia i-au fost puternic influenţate de tatăl său care, după efectuarea studiilor la Kiev şi Petrograd, a devenit învăţător şi s-a implicat în acţiunile naţionaliştilor basarabeni, aducând clandestin cărţi în limba română de la Iaşi în diferite localităţi din stânga Prutului[2]. În 1915, Vasile Ţanţu a fost mobilizat în armata rusă, fiind mai întâi trimis la şcoala de ofiţeri de la Kiev, iar după absolvirea ei a fost repartizat ca translator în cadrul unei unităţi de pe frontul din Moldova[3]. Revoluţia bolşevică şi dezagregarea Imperiului Rus au deschis calea învăţătorului basarabean spre o carieră politică : în 1917 a devenit secretarul Comitetului ostaşilor şi ofiţerilor moldoveni de pe frontul român[4]. Lupta pentru drepturile românilor din Basarabia l-a adus pe Vasile Ţanţu în mijlocul evenimentelor care au condus la unirea fostei gubernii cu Regatul Român : preşedinte al biroului de organizare a lucrărilor Sfatului Ţării în noiembrie 1917[5], fiind numit deputat din partea soldaţilor[6], iar la 27 martie 1918 numele său se regăsea pe lista celor care au votat unirea. După război, Vasile Ţanţu a fost membru în

1. Principalul studiu îl reprezintă volumul *Căpitanul paraşutist Mihail Ţanţu. Faptele, mărturisirea şi osânda unui cavaler*, semnat de Mircea Tănase şi publicat în 2015 la Editura Militară. Cartea se remarcă prin ineditul unor documente publicate, însă insuficient explicate. De asemenea, anumite perioade din biografia lui Mihail Ţanţu sunt omise (precum primii ani de detenţie şi perioada imediată rearestării din 1950) sau vag analizate şi contextualizate. Perspectiva este unidirecţională, Mihail Ţanţu fiind *numai* victimă a regimului comunist, fără a se detalia colaborarea sa cu Securitatea. De asemenea, citarea este defectuoasă, unele surse neputând fi verificate.
2. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare ACNSAS), fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 301.
3. Mircea Tănase, *Căpitanul paraşutist Mihail Ţanţu. Faptele, mărturisirea şi osânda unui cavaler*, Editura Militară, Bucureşti, pp. 22-24.
4. Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieţii : În Basarabia revoluţionară (1917-1918) ; Amintiri*, Editura Universitas, Chişinău, 1992, pp. 271-272.
5. *Ibidem*, p. 435 ; Ion Ţurcanu, *Istoria românilor. Cu o privire mai largă asupra culturii române*, Editura Istoros, Brăila, 2007, p. 217.
6. Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 441

primul parlament al României Mari, iar ulterior a îndeplinit funcţia de prefect al Chişinăului vreme de trei mandate. Retras din politică, a revenit în sistemul de învăţământ, dar avea să moară la 30 ianuarie 1937, la Iaşi, în urma unei operaţii nereuşite. Figura paternă şi numele pe care îl purta aveau să marcheze opţiunile şi destinul tânărului Mihail Ţanţu, alimentându-i sentimentele patriotice şi grija pentru soarta teritoriului dintre Prut şi Nistru.

Mihail Ţanţu[1] şi-a îndreptat paşii spre o carieră militară, fiind admis la Liceul Militar din Chişinău, instituţie de învăţământ pe care a absolvit-o în 1932, şi continuând studiile la Şcoala de Ofiţeri de Infanterie de la Sibiu[2]. Cu toate că a fost al şaisprezecelea absolvent al promoţiei 1935[3], poziţie ce îi dădea posibilitatea să aleagă aproape orice unitate militară din România, Ţanţu a optat pentru o garnizoană din Basarabia (Regimentul 53 Infanterie din Ungheni), unde a fost avansat la gradul de sublocotenent la 1 iulie 1935. „Munceşte cu sârguinţă, este bine apreciat, dar nu-i place infanteria şi nici atmosfera cazonă ce există în cazarmă. Îşi înfruntă adeseori şefii”[4], avea să fie caracterizat mai târziu. La sfârşitul anilor ’30, Ţanţu a urmat o serie de cursuri ale Şcolii de Aplicaţie a Infanteriei şi ale Centrului de Instrucţie din cadrul aceleiaşi arme, fiind avansat la gradul de locotenent la 25 octombrie 1939. În acelaşi an s-a căsătorit la Chişinău cu Adina Constantinescu[5], pe care o cunoscuse în urmă cu doi ani.

„Ceiace a curmat firul normal, liniştit al vieţii mele a fost actul brutal, samavolnic al URSS prin care Basarabia este ruptă dela patria sa în mod brutal”, avea să declare Ţanţu într-una dintre biografiile redactate în închisoare. Părăsirea fără luptă a Basarabiei a avut un puternic impact asupra tânărului

1. Conform unei declaraţii date în timpul confruntării cu Ilie Lazăr, în iunie 1946, Mihail Ţanţu susţine că ar mai fi avut doi fraţi rămaşi în 1940 pe teritoriul basarabean şi care au fost ucişi de autorităţile sovietice, ca represalii faţă de activitatea unionistă a tatălui lor. Acest detaliu biografic ar aduce un plus substanţial pentru postura de indubitabil oponent al regimului comunist (Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 133). Documentele cercetate nu atestă faptul că Mihail Ţanţu ar fi avut fraţi, ci numai o soră, Virginia (căsătorită Trifu), născută la 1 februarie 1908 la Sgărişte (?), în judeţul Bălţi. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 3, f. 319.
2. Alte surse indică un parcurs uşor diferit : imediat după absolvirea Liceului Militar din Iaşi, Mihail Ţanţu ar fi fost admis la Şcoala Pregătitoare de Ofiţeri din capitală, iar în 1933 ar fi început cursurile Şcolii de Ofiţeri Activi de la Sibiu (Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 12).
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 302.
4. *Ibidem*, f. 64.
5. Adina Maria Constantinescu (căsătorită Ţanţu), fiica lui Gheorghe şi a Anastasiei, născută la 28 ianuarie 1919, în comuna Ştefăneşti, judeţul Botoşani (*ibidem*, f. 55).

ofiţer, care îşi vedea nu numai casa părăsită, ci şi apropiaţii săi rămaşi în teritoriul ocupat de Armata Roşie. O parte a familiei sale avea să fie deportată în Siberia, de unde nu aveau să se mai întoarcă niciodată[1]. Cu toate că în timpul retragerii comportamentul său s-a ridicat la nivelul necesităţilor momentului, în urma unor caracterizări mixte[2] a fost mutat la Regimentul 78 Infanterie din Brăila.

În vara lui 1941 a fost constituit în sudul capitalei, la Popeşti-Leordeni, Corpul Paraşutiştilor, prima unitate de acest gen din armata română, iar unul dintre primii voluntari care au răspuns apelului de a se înscrie în această nouă structură a fost Mihail Ţanţu. Acesta îşi explica gestul prin „dorinţa de a fi printre primii care să pună piciorul pe pământul basarabean"[3] în cazul unui recuperări militare a teritoriului, însă nu trebuie excluse şi alte motive, precum provocarea profesională reprezentată de a fi printre cei dintâi paraşutişti militari din ţară şi despărţirea temporară de soţia lui. În noua sa unitate, Ţanţu a primit atât simpatia paraşutiştilor, cât şi aprecierea comandanţilor :

> Foarte inteligent, judecată clară, memorie bună, gândire cu reacţiuni repezi şi logice, expunere clară. Cultură generală şi profesională foarte bună. Disciplinat şi foarte conştiincios. Munceşte din convingere şi cu multă dragoste, cu simţul datoriei bine dezvoltat. Caracter sincer şi loial, simţul onoarei dezvoltat, demn, moral, modest. Foarte bun camarad. Spirit de sacrificiu dezvoltat la maximum. Are o mare putere de muncă[4].

La Popeşti-Leordeni, Mihail Ţanţu a contribuit atât la organizarea Şcolii de Paraşutişti, cât şi la instrucţia efectivă, ocupându-se de instruirea soldaţilor în special în misiuni de sabotaj şi informative, dar şi de luptă efectivă. În numai un an avea să creeze un grup omogen de paraşutişti, însă în septembrie 1942 a fost înlocuit cu un maior cunoscut pentru spiritul cazon pe care căuta să-l imprime în unitatea militară. Dezamăgit de răspunsul

1. *ACNSAS*, fond Informativ, dosar 233937, vol 2, f. 296.
2. Pe de o parte, este descris drept „disciplinat, cu autoritate şi prestigiu, devotat serviciului", însă, pe de alta, acelaşi document îl portretizează „cam neglijent în executarea ordinelor, nesincer şi insinuant, lipsit de curajul răspunderii", având „mari lipsuri de caracter". Nu este exclus ca această caracterizare să aibă la bază diferite orgolii personale ale celui care a întocmit evaluarea (Mircea Tănase, *op. cit.*, pp. 40-41).
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 303 verso.
4. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 42.

generalului Jienescu[1], care i-a reproşat că ar încerca prin intrigă să-şi recapete poziţia atunci când a reclamat schimbarea sa, Mihail Ţanţu a plecat voluntar pe front, fiind încadrat în Regimentul 2 Vânători de Munte, staţionat în zona oraşului Sudak din Crimeea.

În mai 1943 a fost rechemat în ţară şi reîncadrat în Şcoala de Paraşutişti, unde, cu ajutorul unor foşti subordonaţi, a creat o unitate specială sub comanda sa, precum şi echipe de paraşutişti schiori, antrenaţi pentru lupta în condiţii de iarnă. Apropierea frontului şi recrutarea unei noi serii de paraşutişti au determinat relocarea unităţii la Curtea de Argeş, de unde, în august 1944, Mihail Ţanţu a primit ordin să se deplaseze împreună cu 600 de paraşutişti complet echipaţi de luptă pe front, trecând însă prin Bucureşti. Astfel, evenimentele din seara de 23 august l-au găsit în capitală, unde a asigurat cu jumătate din efectiv paza instituţiilor centrale ale statului, iar cu aproximativ 200 de oameni s-a deplasat, conform ordinului, în Băneasa pentru a opri intrarea trupelor germane în oraş. Cu toate că a executat misiunea cu eroism şi tenacitate, reuşind să reziste pentru câteva ore cu numai 46 de paraşutişti disponibili şi fiind de câteva ori foarte aproape să fie ucis de tirurile inamice[2], Ţanţu a dus la îndeplinire ordinul primit din datorie militară, şi nu pentru că ar fi fost convins de corectitudinea sa. „Împotriva voinţei mele, împotriva sentimentelor mele, am stăvilit atacurile germane dintre 24-28 august 1944”, avea să afirme într-una dintre declaraţiile sale. Cum nimic din biografia sa nu pare să indice vreo simpatie fascistă (nici măcar Securitatea nu l-a acuzat de aşa ceva în timpul anchetelor), opţiunea sa pare mai degrabă legată de (in)justeţea luptei împotriva unui fost aliat alături de care luptase împotriva URSS-ului ce ocupase Basarabia natală.

1. Generalul Gheorghe Jienescu (16 septembrie 1894, comuna Rast, judeţul Dolj – 3 aprilie 1971) a îndeplinit din 1940 funcţia de şef de stat-major al Comandamentului Forţelor Aeriene, iar între 1941 şi 1944 a fost Ministru şi Secretar de Stat al Aerului. Destituit după 23 august 1944 şi pus sub pază, a fost arestat la 5 octombrie 1946 şi condamnat la 20 de ani temniţă grea. A trecut prin închisorile Aiud, Râmnicu-Sărat, Gherla şi Jilava, fiind eliberat la 18 aprilie 1964 ; www.worldwar2.ro/generali/?language=ro&article=767, accesat pe 22.09.2016 ; informaţii din fişele matricole penale din Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor (în continuare AANP).
2. Mircea Tănase, *op. cit.*, pp. 56-66.

Baza de la Cumpăna şi afacerea Schimdt-Stoicănescu

Basarabean la origine, fiul unui membru al Sfatului Ţării şi comandant al unui batalion de elită al armatei române – erau suficiente motive ca Ţanţu să fie printre primii vizaţi de trupele sovietice în toamna lui 1944. Astfel că, pe 14 octombrie, la ora 5 dimineaţa, a fost ridicat din locuinţa sa de pe Calea Văcăreşti din capitală de doi ofiţeri sovietici, sub pretextul utilizării serviciilor sale de interpret, urcat într-o maşină a Armatei Roşii şi plimbat câteva ore prin diferite zone din Bucureşti. Reţinerea sa a făcut vâlvă printre colegii lui, iar la presiunea imediată a Marelui Stat-Major Român, la ora 16, a fost eliberat şi lăsat pe marginea Şoselei Bucureşti-Giurgiu, la şapte kilometri de capitală.

Realizând că acest episod se poate repeta oricând şi influenţat de zvonurile potrivit cărora basarabenii din România urmează a fi returnaţi către URSS ca trădători, Mihail Ţanţu a decis să-şi creeze la vila din Cumpăna (nordul Muscelului) a Elsei Brătianu o şcoală de schi pentru paraşutişti, dotată cu armament şi alimente şi pusă sub pază militară. În realitate, locul era un refugiu pentru sine şi familia sa, în cazul în care zvonurile privind deportarea se dovedeau a fi adevărate, dar şi o posibilă bază pentru acţiuni de partizanat, în cazul începerii unui război între vest şi est[1]. Locul a fost folosit o singură dată, în noiembrie 1944, pentru ascunderea a doi soldaţi ce fuseseră implicaţi într-o altercaţie cu un ostaş sovietic care, în cele din urmă, a fost împuşcat mortal.

În acelaşi timp, Mihail Ţanţu primea o lovitură profesională: Corpul de Paraşutişti pe care îl crease şi de a cărui existenţă îşi legase activitatea a fost desfiinţat în decembrie 1944. Soldaţii şi ofiţerii au fost transferaţi la detaşamentele de pază ale aeroporturilor, iar lui Ţanţu i-a fost încredinţat Aeroportul Băneasa. Transferat într-o poziţie mult inferioară pregătirii sale profesionale şi practic trecut pe „linie moartă”, a sondat posibilitatea înrolării sale în aviaţia americană. Răspunsul primit a fost negativ, una dintre explicaţiile primite fiind că prezenţa sa este mult mai necesară în România, mai ales că, din discuţiile cu echipajele britanice şi americane, părea că un conflict între cele două blocuri politice este inevitabil.

În acest context, în ianuarie 1945 Mihail Ţanţu a fost contactat (probabil prin curieri) de Mihail Sturdza[2], care i-a cerut ajutor pentru ascunderea

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 307-313.
2. Mihail „Michy” Sturdza (1886-1890) a fost diplomat de carieră şi membru al Mişcării Legionare. În perioada Statului Naţional Legionar a îndeplinit funcţia de

soldaţilor germani rămaşi pe teritoriul ţării. Cu toate că la acel moment era implicat în salvarea de la deportare a unor familii de origine germană, Ţanţu a refuzat să se alăture acestei acţiuni care viza militari, nu civili. Legăturile dintre el şi liderii legionari s-au dezvoltat după ce a fost abordat de un anume sublocotenent Georgescu din Regimentul 15 Artilerie, cantonat la Curtea de Argeş, în virtutea unei presupuse colegialităţi (pe care Ţanţu nu şi-o amintea, dar nici nu o excludea) din anii războiului[1]. Georgescu a fost omul de legătură prin care lui Ţanţu i s-a propus trecerea bazei de la Cumpăna în subordinea legionarilor şi implicarea sa în activităţi împotriva comunismului, descrise însă vag. Dacă în privinţa complexului din nordul Muscelului răspunsul a fost negativ, în cealaltă privinţă ofiţerul a lăsat deschisă calea dialogului, mai ales că eventualele acţiuni nu ar fi avut la bază o angajare ideologică a sa, ci s-ar fi realizat în virtutea sentimentelor patriotice ale lui Ţanţu şi împotriva unui inamic comun. Astfel, în perioada următoare Mihail Ţanţu a avut o serie de întâlniri, într-un bloc vizavi de Facultatea de Drept din Bucureşti, cu liderul legionar Constantin Stoicănescu[2]. Acesta i-a cerut sprijinul pentru crearea unei „rezerve de lealitate faţă de germani” şi i-a spus că, „în cazul unei victorii germane, trebuia parat actul de la 23 august”. Cu toate că nu este singurul caz de acest gen[3], e neclar cum de un ofiţer atât de bine pregătit mai putea crede în victoria Germaniei la începutul lui 1945. O posibilă explicaţie a consimţământului lui Ţanţu la propunerea lui Stoicănescu ar putea fi mai degrabă un efort disperat de

---

ministru al Afacerilor Străine, iar după 23 august 1944 a făcut parte din Guvernul Român de la Viena, având portofoliile Instrucţiunii Publice şi ale Afacerilor Externe. ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_R._Sturdza, accesat pe 23.09.2016 ; Mihail Sturdza, *România şi sfârşitul Europei : amintiri din ţara pierdută*, Editura Fronde, Alba Iulia-Paris, 1994, *passim*.

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 67-72.
2. Constantin Stoicănescu a fost unul dintre liderii legionari apropiaţi de Horia Sima. În timpul Statului Naţional Legionar a fost şeful organizaţiilor de tineret legionare. După rebeliunea din ianuarie 1941 s-a refugiat în Germania, fiind închis la Buchenwald. Trimis în ţară de Horia Sima la sfârşitul lui 1944, Stoicănescu a fost capturat în 1945, în urma unei încercări eşuate de a ajunge împreună cu Andreas Schmidt pe teritoriul controlat de trupele germane. Predat autorităţilor sovietice, a fost trimis în URSS, unde i s-a pierdut urma ; www.miscarea-legionara.net/cd_garda_de_fier/03%20Biografii/Stoican.html, accesat pe 23.09.2016.
3. S-au înregistrat dezertări izolate după actul de la 23 august 1944 şi chiar asupra generalului Gheorghe Avramescu, comandantul Armatei a 4-a Române, au existat suspiciuni că ar fi intenţionat să treacă, împreună cu forţele din subordinea sa, de partea germană.

a se ralia la orice rezistenţă anticomunistă şi de a lupta în orice fel împotriva comunizării ţării.

Împreună cu Ronald Gunne[1], avea misiunea de a-i scoate din ţară pe Constantin Stoicănescu şi Andreas Schmidt[2] folosind identităţi false şi documente militare pe care urma să le procure. Aceştia trebuiau să plece din Bucureşti în Braşov, în uniforme de aviaţie, iar de acolo să zboare cu un avion de mici dimensiuni până în apropierea liniilor germane. Mihail Ţanţu şi-a îndeplinit obligaţiile asumate, iar Stoicănescu şi Schmidt au devenit sergenţii Bârsan, respectiv Rugan, numele a doi paraşutişti din subordinea sa şi, în mod oficial, călătoreau cu ordine de deplasare la Miskolc[3]. Toţi patru au plecat pe 20 ianuarie[4] din Bucureşti şi au rămas câteva zile în oraşul de la poalele Tâmpei. Plecarea a fost amânată de mai multe ori din cauza unor probleme tehnice, iar în cele din urmă Gunne s-a deplasat cu trenul la Oradea, iar Ţanţu s-a întors în Bucureşti. În capitală, acesta era suspectat de legionari că i-ar fi trădat, deoarece de la Viena nu venea confirmarea că Schmidt şi Stoicănescu ar fi ajuns la destinaţie.

La începutul lui februarie, Mihail Ţanţu a primit o notă prin care era chemat la unitate să clarifice situaţia sergenţilor Bârsan şi Rugan. Realizând că planul său a eşuat, Ţanţu a luat legătura cu apropiaţii săi şi a aflat că în apropiere de Miskolc un avion de mici dimensiuni a fost doborât[5], iar pasagerii – Rugan şi Bârsan – au fost răniţi. Căutând o soluţie la cea mai

1. Cu toate că documentele îl numesc „von Ringen”, a patra persoană a grupului (alături de Ţanţu, Stoicănescu şi Schmidt) care urma să pună în aplicare misiunea era Ronald Gunne, adjunctul lui Andreas Schmidt. Între Schmidt şi Gunne exista o rivalitate tăcută, iar suspiciunile privind relaţia dintre cei doi au fost acutizate de soarta complet diferită pe care au avut-o : Schmidt a murit într-un lagăr din URSS, iar Gunne a dispărut fără urmă (probabil sub o identitate falsă în Elveţia). Perry Biddiscombe, *The SS Hunter Battalions : The Hidden History of the Nazi Resistance Movement 1944-45*, The History Press, New York, 2013, p. 76.
2. Andreas Schmidt (24 mai 1912, Mănărade, Austro-Ungaria – 1948 [?], lagărul Vorkuta [?], URSS) a fost liderul Grupului Etnic German din România şi membru SS. A fost trimis în spatele liniei frontului pentru a căuta sprijin pentru răsturnarea situaţiei de la 23 august 1944. Capturat alături de Constantin Stoicănescu în încercarea de a se întoarce în teritoriile controlate de Germania nazistă, a fost predat autorităţilor sovietice, fiind judecat şi condamnat în URSS.
3. Oraş în nord-estul Ungariei.
4. Alte surse avansează data de 22 ianuarie.
5. Toate datele, precum şi suspiciunile autorităţilor militare germane tind să indice o trădare, fără a reuşi să identifice sursa scurgerii informaţiilor către NKVD. Avionul a fost doborât pe 9 februarie : Schmidt şi-a rupt ambele picioare, iar Stoicănescu a suferit arsuri grave. Perry Biddiscombe, „Prodding the Russian Bear : pro-German

nefavorabilă desfăşurare a evenimentelor, Ţanţu a luat în calcul trei variante : sinuciderea, predarea către autorităţile române şi intrarea în ilegalitate[1]. A decis să o aleagă pe cea din urmă, nu înainte de a încerca (aproape) imposibilul : eliberarea celor doi înainte ca sovieticii să afle şi îngroparea afacerii. Împreună cu Gunne (proaspăt întors în Bucureşti), a plecat la Sibiu, unde a făcut joncţiunea cu generalul Avramescu, cu ajutorul căruia au ajuns la Miskolc, unde au aflat că cei doi pasageri au fost deja preluaţi de sovietici şi se află sub pază militară. Chiar şi în această situaţie, Ţanţu a continuat să încerce să-i elibereze pe cei doi, folosindu-se de concursul paraşutiştilor din garda generalului Avramescu şi mizând pe faptul că sovieticii nu cunosc adevărata identitate a sergenţilor Rugan şi Bârsan. Scăpând la limită de arestare la Lučenec[2], Mihail Ţanţu a înţeles că orice încercare a sa este inutilă şi târzie, astfel că s-a întors la Bucureşti, unde a intrat în ilegalitate.

Profesionistul nedorit

Întors la Bucureşti, Mihail Ţanţu s-a văzut lipsit nu numai de statutul de om liber (era căutat pentru implicarea în afacerea Stoicănescu-Schmidt), ci şi de refugiul său de la Cumpăna, care fusese descoperit şi lichidat de jandarmi. În cursul lunii februarie a încercat fără succes să-i contacteze pe legionarii cu care avusese legături în săptămânile premergătoare acţiunii eşuate pentru a-şi recupera banii pe care îi investise în această operaţiune[3]. Rămas fără resurse financiare şi căutând anonimitatea pentru o vreme, până în iunie a stat ascuns în comuna Lăpuş din Buzău, fiind găzduit de rude îndepărtate[4].

Înţelegând că nu poate rămâne la nesfârşit ascuns într-un sat din România şi fiind dornic să intre în acţiune, Ţanţu şi-a creat documente false şi, sub numele de Gheorghe Dobrescu[5], s-a întors la Bucureşti cu gândul de a găsi o cale să plece din ţară. Printr-un concurs de împrejurări[6], s-a întâlnit în

Resistance in Romania, 1944-45", *European History Quaterly*, vol. 23, nr. 2, aprilie 1993, p. 29.

1. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 76.
2. Oraş în sudul Slovaciei.
3. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 86.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 314-315.
5. *Ibidem*, ff. 69-72.
6. *Ibidem*, f. 306.

capitală cu Nistor Chioreanu[1]. Acesta i-a cerut să încerce din nou să-i elibereze pe cei doi care s-ar fi aflat încă la Debreţin, însă Ţanţu a refuzat ferm. Cu toate acestea, Chioreanu i-a promis că îl va ajuta să fugă din ţară prin Iugoslavia şi au stabilit să se revadă la Timişoara. Însă odată ajuns în oraşul de pe Bega, Ţanţu a aflat că Nistor Chioreanu părăsise oraşul cu două zile înainte şi, prin urmare, această pistă căzuse. Înainte de a pleca de la Timişoara, unde nu mai avea de ce să rămână, s-a întâlnit cu Teodor Neta[2], unul dintre subordonaţii săi devotaţi, care i s-a alăturat în peregrinările ulterioare.

Revenit în Bucureşti, Mihail Ţanţu – fugar şi lipsit de bani – şi-a folosit relaţiile pentru a se întâlni cu căpitanul de aviaţie Matei Ghica[3]. Acestuia i-a cerut să transmită Misiunii americane atât oferta sa de a deveni informatorul lor pe teritoriul ţării, cât şi cererea sa de a părăsi ţara. Nu după mult timp, Ghica i-a transmis răspunsul Misiunii americane : Mihail Ţanţu nu trebuia să părăsească România, ci i se cerea să creeze o structură informativă ce urma să fie folosită de americani la momentul oportun[4], fără a

---

1. Nistor Chioreanu (9 noiembrie 1907, Măgina, judeţul Alba – 1993 [?]) a fost avocat şi comandant legionar al regiunii Ardeal în perioada Statului Naţional Legionar. După rebeliunea din ianuarie 1941 a fugit în Germania, fiind închis în lagărul de la Buchenwald, iar în toamna lui 1944 s-a întors în ţară pentru a asigura conducerea Mişcării Legionare în clandestinitate. Arestat la 21 iulie 1948, a fost condamnat la 20 de ani de muncă silnică, trecând prin închisorile Văcăreşti, Aiud, Gherla, Râmnicu-Sărat, Jilava, Cluj-Tribunal. A fost eliberat la 1 august 1964 ; www.miscarea-legionara.net/cd_garda_de_fier/03%20Biografii/Chiorean.html, accesat pe 23.09.2016 ; informaţii din fişele matricole penale din AANP.
2. Despre T(h)eodor Neta (27 iunie 1921, Măderat, judeţul Arad – [?]) informaţiile sunt neclare : arestarea ar fi avut loc în 1946, 1956 sau 1958, iar referitor la sancţiunea penală, numai pentru ultima dată se poate identifica o condamnare de muncă silnică pe viaţă pentru „complot şi deţinere de muniţie". A fost eliberat la 14 iulie 1962, după ce a trecut prin închisorile Gherla, Timişoara, Oradea şi Jilava ; informaţii din fişa matricolă penală din AANP. Şi alte surse remarcă destinul său neclar, fiind condamnat în 1946 la muncă silnică pe viaţă, însă arestat abia după 12 ani, timp în care a lucrat ca şofer, funcţionar sau director de lăptărie (Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 172).
3. Matei Ghica Cantacuzino a fost un aviator român în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. A fugit din România în octombrie 1946 la bordul unui avion Henkel 111, cu care a aterizat la Bari ; Sorin Turturică, „Aripile libertăţii : aviatorii români fug din raiul comunist", www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/aripile-libert-ii-aviatorii-rom-ni-fug-raiul-comunist, accesat pe 23.09.2016.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 69-72.

i se da detalii despre când anume va fi nevoie de el şi cum ar putea să se întreţină până la intrarea sa în acţiune.

Căutând să-şi pregătească viitoarea reţea, Mihail Ţanţu a trecut imediat la contactarea vechilor colegi paraşutişti, astfel că în scurt timp au început să circule o serie întreagă de zvonuri despre el, unele la limita neverosimilului – unii spuneau că ar cutreiera ţara îmbrăcat în preot, făcând propagandă împotriva guvernului, iar alţii spuneau că îşi recrutează oameni pentru viitoare acţiuni[1]. Zvonurile nu erau departe de adevăr : având acces la registrele de evidenţă ale paraşutiştilor, Ţanţu s-a întâlnit în 20 de zile cu peste 100 de oameni pe care i-a sondat atât din punctul de vedere al disponibilităţii, cât şi al devotamentului. Mai mult decât atât, a inspectat numeroase puncte strategice din Bucureşti şi din jurul capitalei – aerodromuri, unităţi militare, sedii de instituţii şi chiar Ministerul de Interne din centrul oraşului[2].

Cu toate că primise sarcini informative din partea Misiunii americane, Mihail Ţanţu nu primise resursele necesare pentru a le întreprinde, astfel că atât el, cât şi Teodor Neta se vedeau nevoiţi să supravieţuiască din puţinii bani pe care îi aveau din vânzarea paltonului său din piele şi a acordeonului lui Neta. Confruntat cu lipsuri materiale, cu nesiguranţa constantă a statutului de fugar şi cu imposibilitatea de a-şi pune în valoare pregătirea militară, la 24 august Mihail Ţanţu a cerut Misiunii americane, prin intermediul lui Ghica, să i se faciliteze plecarea din ţară. „Mi s-a comunicat însă că chestiunea este considerată încă ca (sic !) inoportună şi că totuşi să ţin legătura că, poate, ulterior, să fie necesară, iar în ceea ce priveşte plecarea, nu-mi poate fi facilitată de ei, fiind... clandestină ! ”[3]

Părăsit de legionarii pentru care îşi riscase cariera militară, abandonat de americanii cărora le oferise serviciile sale, urmărit de Siguranţă, aflat în vizorul NKVD-ului şi lipsit de mijloace de trai, Ţanţu s-a văzut nevoit să renunţe la menţinerea legăturii cu foştii paraşutişti şi să se concentreze pe supravieţuirea cotidiană[4], chiar dacă nu renunţase la dorinţa de a acţiona împotriva comunizării ţării. În urma unei întâlniri fortuite cu o mai veche cunoştinţă, s-a mutat într-o baracă de portar a unei vile de pe bulevardul Lascăr Catargiu. Alături de el erau Teodor Neta (care îl însoţise din Timişoara) şi Vasile Niculescu[5], un alt fost subordonat care s-a decis să-l urmeze pe căpitanul Ţanţu şi al cărui prim gest în acest sens a fost să-şi

1. Tănase, *op. cit.*, p. 91.
2. *Ibidem*, p. 92.
3. *Ibidem*, p. 91.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 69-72.
5. Nu au fost identificare date privindu-l pe Vasile Niculescu.

vândă paltonul pentru a asigura minimul de existenţă pentru cei trei în următoarele zile[1]. Confruntaţi cu grave lipsuri financiare (mâncau o singură dată pe zi brânză cu roşii), Ţanţu, Neta şi Niculescu au încercat să-şi câştige existenţa ca simpli chelneri, apoi prin comerţul ambulant cu coşuri, însă, fiind nevoiţi să renunţe din cauza riscului de a fi descoperiţi, s-au reprofilat pe vânzarea de zahăr la kilogram.

Deziluzia rezistenţei

> Eu eram un tehnician. Şi, fără modestie, abil, priceput şi foarte potrivit unei acţiuni organizatorice. Aveam în spatele meu aproape întreaga unitate de paraşutişti. Oameni isteţi, bine instruiţi. Oameni care m-au iubit, pentru că mă confundam cu vederile lor, cu năzuinţele lor. Deşi nu eram comandantul unităţii, aveam un mare ascendent moral asupra ei. Aceşti cca 1.000 de oameni ar fi răspuns oricând chemării mele, indiferent unde i-aş fi dus. Eu eram pentru ei „tătucul"[2].

Astfel îşi descria Mihai Ţanţu situaţia la sfârşitul lui septembrie 1945, când a căutat să se îndrepte către ceea ce părea ultima alternativă de luptă anticomunistă : Mişcarea Naţională de Rezistenţă. Prin intermediul lui Gheorghe Lăpuşneanu[3] a intrat în contact cu avocatul Nicolae Calleya[4], care s-a erijat în reprezentant al MNR-ului şi i-a propus lui Ţanţu să se alăture efortului îndreptat împotriva comunizării ţării din postura de susţinător al ideii Basarabiei româneşti[5]. Căpitanul de paraşutişti s-a arătat încântat de idee, sperând ca prin această mişcare să-şi poată pune în valoare pregătirea

1. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 93.
2. *Ibidem*, p. 88.
3. Gheorghe Lăpuşneanu (5 decembrie 1905, Zimnicea – [?]) a fost arestat la 13 mai 1950 pentru că „în 1950 a vrut să fugă în Turcia şi tot odată (sic !) a scris cărţi interzise cu caracter antidemocrat" şi condamnat la 8 ani de închisoare corecţională, pedeapsă redusă ulterior la 6 ani de închisoare corecţională. A fost eliberat la 10 mai 1956, după ce a trecut prin închisorile Jilava, Poarta Albă, Valea Neagră, Baia Sprie, Nistru, Lugoj, Aiud şi Gherla ; informaţii din fişa matricolă penală din AANP.
4. Nicolae Calleya (20 octombrie 1903, Câmpulung-Muscel – [?]) a fost arestat la 27 mai 1947 şi condamnat la 20 de ani de muncă silnică pentru activitate în MNR („complotare pentru distrugerea statului"). A trecut prin închisorile Baia Sprie, Cavnic, Satu Mare, Jilava, Caransebeş, Gherla, Văcăreşti şi Aiud, fiind eliberat la 25 iunie 1964 ; informaţii din fişa matricolă penală din AANP.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 69.

profesională, dar şi să obţină o sursă de venit care să-i asigure existenţa. Înaintând cererea oficială de adeziune, lui Ţanţu şi colaboratorilor săi nu le rămânea decât să aştepte, dar, cum nevoile financiare erau stringente (numărul de foşti paraşutişti mărindu-se prin venirea lui Victor Sassu[1] şi a lui Ovidiu Sachelarie), Calleya i-a asigurat că li se vor acorda sumele necesare pentru achiziţionarea unui camion a cărui exploatare să le asigure traiul. Cum banii întârziau să vină, iar casa din bulevardul Lascăr Catargiu devenise nesigură, fiind frecventată de doi poliţişti, paraşutiştii s-au dispersat, fiecare căutându-şi adăpost pe cont propriu. Valiza cu armament a grupului a fost dată spre păstrare reprezentantului MNR, care, de asemenea, îl însărcinase pe Ţanţu să întocmească o listă a tuturor depozitelor de armament şi a sediilor PCR din capitală[2]. Căpitanul s-a achitat cu rapiditate de sarcină, dar nu în urma unei cercetări de teren, ci copiind din cartea de telefoane toate adresele ce aveau legătură cu organizaţiile pro-comuniste[3].

La aproape două luni de la primele discuţii, Nicolae Calleya l-a informat pe Ţanţu că cererea sa de adeziune la MNR a fost acceptată, dar banii promişi pentru camion nu aveau să vină prea curând, astfel că le-a propus celor cinci să repare un automobil pe care să-l utilizeze în micile afaceri pe care ar dori să le întreprindă. Propunerea a fost acceptată de Ţanţu, care, folosind ultimele rezerve financiare şi munca voluntară a celor patru foşti subordonaţi, a purces la repararea automobilului. Pentru a-l asigura de consistenţa şi de seriozitatea demersului căruia i s-a alăturat, lui Ţanţu i-a fost facilitată o scurtă întâlnire cu contraamiralul Horia Macellariu în interiorul fabricii Mercantillia a lui Nicolae Calleya.

După multe investiţii şi săptămâni de muncă, maşina nu a putut fi pusă în funcţiune. Îngropat în datorii, fără nici un sprijin real din partea MNR-ului, pătruns de bănuiala că avocatul Calleya îşi însuşise banii pentru camion şi

1. Victor Ivan/Ion (?) Sassu (15/21 decembrie 1921, Basarabia/Sinaia – 2006 [?], Bucureşti) a făcut parte din Batalionul de Paraşutişti, fiind sub comanda lui Mihail Ţanţu. Ulterior a fost trimis în Germania pentru specializare la Şcoala de Ofiţeri de Tehnică Aeronautică, poziţie în care a fost surprins de evenimentele de la 23 august 1944, devenind prizonier. După încheierea războiului a revenit în ţară şi s-a alăturat lui Ţanţu, fiind colaboratorul său cel mai apropiat. Arestat în 23 mai/6 iunie 1946, a fost condamnat la 15 ani muncă silnică, pedeapsă executată în închisorile şi lagărele Oradea, Baia Sprie, Ploieşti, Aiud, Galaţi şi Botoşani. După eliberarea sa la 1 iunie 1961, a primit domiciliu obligatoriu în comuna Rubla; informaţii din fişa matricolă din AANP; ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 79; idem, dosar 262096, vol. 1, ff. 1-2.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 70.
3. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 95.

forţat să trăiască la limita subzistenţei („mâncam o dată pe zi, de cele mai multe ori o iahnie de fasole”[1]), grupul condus de Ţanţu era în pragul dezbinării. Împinşi de circumstanţe, paraşutiştii au fost nevoiţi să fure ulei de ricin dintr-un depozit al forţelor aeronautice pentru a-şi asigura minimul de existenţă. În aceste condiţii, ruptura de Calleya şi implicit de MNR era inevitabilă, având loc în februarie 1946. Ţanţu a părăsit afacerea fără a mai recupera armamentul pe care îl dăduse avocatului spre păstrare şi cu promisiunea că îi vor fi returnaţi banii investiţi în repararea automobilului. De asemenea, majoritatea paraşutiştilor s-au dispersat, fiecare plecând în localităţile de origine sau găsindu-şi un loc de muncă în capitală. Alături de Mihail Ţanţu avea să rămână numai Victor Sassu, dar nici el pentru mult timp.

Dezamăgit încă o dată de partenerii care ar fi trebuit să-i coordoneze activitatea, dar şi să-i acorde sprijin, Ţanţu a decis să înfiinţeze o organizaţie de sine stătătoare, dar, consecvent ideii că eforturile împotriva noului regim de la Bucureşti trebuie unificate şi coordonate, a căutat îndrumare din partea unor lideri ai partidelor istorice. Astfel, prin intermediul aviatoarei Smaranda Brăescu şi al ziaristului Ion Groşanu, s-a întâlnit pe 5/6 martie 1946, într-un apartament de pe Calea Griviţei, cu politicianul ţărănist Ilie Lazăr, căruia i-a expus situaţia sa şi dorinţa de a se implica în acţiuni concrete. Răspunsul lui Lazăr a fost unul evaziv, lăudând iniţiativa căpitanului şi interesul său pentru revenirea Basarabiei în hotarele româneşti, dar cerând timp şi prudenţă în mişcările pe care ar putea să le întreprindă foştii paraşutişti. În acelaşi timp însă, lăuda activitatea unor grupări paramilitare precum Haiducii lui Avram Iancu, afirmând că orice astfel de acţiune trebuie să fie în sprijinul Partidului Naţional Ţărănesc.

A doua zi, Groşanu avea să fie arestat. Între Lazăr şi Ţanţu nu a mai avut loc nici o întâlnire, mai mult, asupra căpitanului plana suspiciunea că ar fi putut juca un rol în reţinerea ziaristului[2]. Pus într-o situaţie ingrată, Mihail Ţanţu i-a trimis o scrisoare liderului ţărănist prin care îl asigura de seriozitatea şi onestitatea lui, însă Lazăr i-a răspuns că cea mai bună variantă în această situaţie este să rămână în anonimat, refuzând practic colaborarea[3]. Alarmat şi de Smaranda Brăescu despre o iminentă arestare a sa[4], Mihail Ţanţu a părăsit Bucureştiul şi s-a ascuns în casa unor rude din Botoşani.

1. *Ibidem*, p. 97.
2. Acuză care nu a fost dovedită şi care, mai mult, nu avea nici o logică de vreme ce o posibilă subordonare a lui Ţanţu faţă de principala forţă politică anticomunistă ar fi fost în avantajul său.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 71.
4. *Ibidem*, f. 307.

După mai bine de un an de sacrificii şi încercări repetate de a valorifica cunoştinţele şi profesionalismul său şi al paraşutiştilor săi, Mihail Ţanţu era dezamăgit de rezultat. Avea să afirme peste numai câteva săptămâni, în primele declaraţii date după arestarea sa:

> Mi-am dat seama că cei ce ne mânuiesc sunt nişte egoişti fără seamăn. Că ceea ce încearcă să facă ei este ceea ce se cheamă în termeni populari „a scoate castanele din foc cu mâinile altora". Că se bizuiau pe tinereţea şi entuziasmul nostru, spre a realiza unele scopuri, departe de crezul nostru, care voiam, sincer, mai binele Neamului[1].

Tentaţia compromisului

În luna mai, Mihail Ţanţu a căutat să-şi procure o identitate falsă şi să fugă din ţară. După ce încercarea de a-şi procura documente pe un nume fictiv a eşuat, căpitanul a contactat un doctor pentru a obţine un tratament cu hormoni care să-i schimbe fizionomia feţei (schimbarea culorii tenului, albirea părului etc.). În paralel, a trimis scrisori către diferiţi foşti paraşutişti în care le dădea sfaturi pentru evitarea arestării şi reintegrarea în societate.

Reţinerea sa a fost o consecinţă a arestării lui Victor Sassu, singurul colaborator care ştia despre locul unde se ascundea căpitanul. Rămas în Bucureşti pentru a recupera banii de la Calleya şi pentru a căuta o modalitate de a părăsi clandestin România, Sassu a intrat în legătură cu un anume Georgescu, care căuta să cumpere armament, motivând că acesta îi este necesar în cadrul partidelor de vânătoare de porci mistreţi de pe moşia sa. Cu toate că nu a mai putut recupera valiza de la Calleya, Sassu a obţinut o armă pe care a încercat să i-o vândă lui Georgescu, fără să bănuiască faptul că ar putea fi o cursă a autorităţilor. În seara zilei de 23 mai 1946, venind la locul stabilit pentru tranzacţie, Sassu a fost arestat[2]. Supus anchetei, a divulgat locul unde se afla Ţanţu, dar a încercat să ascundă cât mai multe din activitatea grupului din care făcea parte. Cinci zile mai târziu, pe 28 mai, Mihail Ţanţu a fost arestat la rândul său[3] şi adus imediat la

1. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 102.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 78. Cu toate că fişa matricolă penală indică 6 iunie 1846 ca moment al arestării, data indicată de dosarul din ACNSAS pare să fie cea corectă.
3. *Ibidem*, ff. 71-72. La fel ca în cazul lui Sassu, fişa matricolă a lui Ţanţu indică o dată diferită (31 mai 1946) de cea menţionată în documentele din dosarul din ACNSAS.

sediul MAI din Bucureşti. Căpitanul a fost anchetat conform propriei declaraţii, de un maior rus de la Serviciul de Contrainformaţii[1]. De la bun început, Ţanţu a realizat că Siguranţa cunoştea activitatea sa, atât din anchetarea celor implicaţi în afacerea Schmidt-Stoicănescu, precum şi din informaţiile date de Ovidiu Sachelarie, fost subordonat al său ce intrase în rândul Poliţiei controlate de comunişti, şi de Simion Ghinea, în a cărui locuinţă se întâlnise cu Ilie Lazăr şi Ion Groşanu. Astfel, a decis să-şi declare întreaga activitate şi l-a convins şi pe Victor Sassu să facă asemenea[2].

Parcursul său carceral din primele luni de detenţie este dificil de reconstituit cu exactitate, însă documentele cercetate tind să indice o şedere scurtă în arestul MAI din capitală, apoi, la mijlocul lunii iunie 1946, Ţanţu şi Sassu au fost mutaţi în închisoarea Piteşti. Ancheta a continuat în penitenciarul argeşean, unde cei doi au dat o serie de declaraţii ample despre activitatea lor. Căpitanul a încercat să preia întreaga responsabilitate a faptelor ce nu puteau fi negate, dar, în acelaşi timp, să le diminueze însemnătatea şi să-i absolve pe foştii săi subordonaţi de orice culpă. Astfel, Ţanţu a încercat să acrediteze ideea că grupul pe care era acuzat că l-ar fi constituit şi condus nu exista în realitate, lucru care – cel puţin la momentul arestării – era adevărat. „Grupul a existat numai în concepţia mea organizatorică şi i-aşi (sic!) fi putut da, în adevăr, oricând, o formă concretă, închegată, dacă concluziunile la care aşi fi ajuns, ar fi dus la această necesitate”[3], afirma Mihail Ţanţu într-o declaraţie dată anchetatorilor. În plus, afirma căpitanul, liantul grupului nu era o simpatie ori o antipatie politică sau ideologică, ci devotamentul paraşutiştilor pentru el, care i-ar fi determinat să-l urmeze în orice misiune i-ar fi chemat. La finalul declaraţiei, Ţanţu menţiona că

> intrarea mea în ilegalitate nu se datoreşte faptului că m-aşi fi fost stăpânit de o concepţie politică opusă evoluţiei actuale a sistemului social (nu aveam nici un fel de concepţie), ci unor anumite împrejurări – relatate în cursul anchetei – care mă îndreptăţeau să cred (credinţă bazată şi insuflată de întreg sistemul propagandistic dinainte de 23 august) că securitatea mea este ameninţată.

1. *Ibidem*, f. 307.
2. „Sassu după ce a luat contact cu Mihail Ţanţu a declarat fără nici o rezervă toată activitatea sa. Slt. Sassu Victor s-a solidarizat întotdeauna cu acţiunea lui Mihail Ţanţu, pentru care are un respect şi o consideraţiune deosebită şi pentru care este capabil să facă orice act”, *ibidem*, f. 78.
3. *Ibidem*, ff. 85-88.

Este evidentă aluzia la statutul său de fiu al unui semnatar al unirii Basarabiei cu România, la soarta rudelor sale rămase peste Prut la retragerea din 1940 şi, mai ales, la reţinerea sa din toamna lui 1944.

Dar cel mai neclar aspect al perioadei de detenţie de la Piteşti, din vara lui 1946, este propunerea primită de Mihail Ţanţu de a schimba tabăra şi de a intra în serviciul noilor autorităţi. Într-o autobiografie ce urma să fie prezentată în centrele de triere a refugiaţilor din vestul Europei, precum şi reprezentanţilor exilului românesc, căpitanul amintea că în faţa acestei oferte „am răspuns printr-o eschivă, păstrând o poziţie neutră în această problemă, reprezentând stadiul ei pentru viitor"[1]. Cum fragmentul face parte dintr-o declaraţie ce urma să servească drept paravan al statutului său real (de trimis al Bucureştiului) dincolo de Cortina de Fier şi aflându-se într-un interval temporal ce nu putea fi verificat de Occident, exactitatea afirmaţiei sale trebuie privită cu rezervă. Această îndoială este accentuată de o menţiune dintr-o evaluare a lui Ţanţu, datată septembrie 1947, conform căreia „încă din anul 1946, în timp când era deţinut la Piteşti, i s-au făcut propuneri de conlucrare cu Serviciu[2], propuneri acceptate de acesta, fără nici o rezervă"[3]. Existenţa unei asemenea propuneri a fost confirmată şi de Victor Sassu, într-o declaraţie dată la sfârşitul anului 1948 în faţa şefului Direcţiei Regionale de Securitate Sibiu, Gheorghe Crăciun[4]. Cei care făcuseră oferta nu erau ofiţeri sovietici, după cum mărturisea Ţanţu, ci tovarăşii Grigoriu şi Zaharia[5] (acesta din urmă avea să-l coordoneze în următorii ani pe căpitanul de paraşutişti) din cadrul SSI-ului. Este neclar dacă de la bun început Ţanţu era informat că obiectul concret al colaborării era infiltrarea în structurile exilului (iniţial fiind vorba de organizaţiile legionare)[6]. Un răspuns clar referitor la poziţia lui Mihail Ţanţu este dificil de dat, însă se poate afirma că dialogul dintre el şi instituţiile represive ale regimului (pro-)comunist a debutat la scurt timp după arestare. Acest lucru nu înseamnă

1. *Ibidem*, f. 307.
2. Serviciul Special de Informaţii.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 123-125.
4. *Ibidem*, f. 202.
5. Probabil Nicolae Zaharia, născut la 22 iunie 1916 în comuna Poseşti, judeţul Prahova. Informaţiile despre biografia sa sunt lacunare : în 1956 avea gradul de locotenent-major în cadrul Biroului 7 al Serviciului 2 din Direcţia 7. În acelaşi an a fost trecut în rezervă, www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/ZAHARIA%20 NICOLAE.pdf, accesat pe 10.10.2016.
6. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 290.

în mod cert că negocierile au ajuns imediat la un acord şi este cel puţin discutabil dacă această înţelegere a fost una reală sau nu.

Sarmalele şi condamnarea

În toamna lui 1946 a avut loc procesul Mişcării Naţionale de Rezistenţă, procedura judiciară fiind grăbită pentru a se ajunge la o sentinţă înainte de data alegerilor. Cu toate că era departe de activitatea unor organizaţii precum Haiducii lui Avram Iancu ori Sumanele Negre, grupul lui Mihail Ţanţu a fost încadrat alături de acestea, sub umbrela mai largă a MNR-ului. În timpul audierilor, căpitanul de paraşutişti a recunoscut adeziunea sa la proiectul anticomunist, precum şi legăturile sale cu avocatul Calleya, contraamiralul Macellariu şi liderul ţărănist Ilie Lazăr. Deoarece procesul viza în mod explicit MNR-ul, instanţa nu s-a aplecat asupra implicării sale în tentativa de a-i scoate din ţară (şi, ulterior, din arestul militar) pe liderul legionar şi pe şeful Grupului Etnic German. În consecinţă, pe 18 noiembrie 1946, cu numai câteva ore înainte de deschiderea votului, Curtea Militară de Casaţie şi Justiţie făcea publică sentinţa în procesul MNR-ului. Mihail Ţanţu era condamnat la 20 de ani de muncă silnică pentru „crimă de participare la complot întru distrugerea unităţii statului", 20 de ani de muncă silnică pentru crimă de complicitate la păstrare de armament şi muniţii fără autorizaţie şi 10 ani de temniţă grea pentru răzvrătire[1].

Cu excepţia informaţiilor din autobiografia scrisă în 1949, datele despre parcursul carceral al lui Ţanţu şi atitudinea sa în raport cu autorităţile sunt unele sumare. După transferul de la Piteşti (unde i se făcuse oferta de a colabora cu serviciile puterii pro-comuniste, ofertă pe care în mod cert nu o respinsese, dar nici nu este clar dacă o acceptase), căpitanul a fost încarcerat în vederea procesului la Fortul 13 Jilava. Conform declaraţiei sale, Ţanţu ar fi privit cu realism situaţia în care se află, aşteptându-se aşadar la o detenţie de lungă durată, în contrapartidă cu speranţele colegilor săi de lot, care aveau încredere într-o schimbare iminentă – ce ar fi condus la eliberarea lor – a regimului. Astfel, în săptămânile de dinaintea pronunţării sentinţei ar fi intrat în legătură cu câţiva foşti paraşutişti, organizaţi într-un grup dotat cu armament (puşti, mitraliere şi grenade), cărora le-ar fi transmis un mesaj care cuprindea sintagmele „grăbeşte-te, nu vreau să jilăvesc"

1. Idem, vol. 5, f. 4.

şi „sarmalele au fost grase şi nu am putut să le savurez”[1]. Siguranţa le-a interpretat drept instrucţiuni pentru o posibilă acţiune armată de eliberare a sa în timpul transportului de la închisoare la tribunal. Însă un asemenea eveniment nu a avut loc, cu toate că inclusiv Ţanţu, discutând despre ideea evadării, menţiona într-o declaraţie că, „în tot timpul cât am fost în închisorile din Bucureşti, am păstrat o permanentă legătură cu grupul meu”[2], fără a oferi mai multe detalii despre acest grup.

Pe de altă parte, Mihail Ţanţu afirma în autobiografia realizată în 1949, când încă se afla în detenţie, şi care era concepută pentru a fi reprodusă în timpul eventualelor verificări ale sale, după ce ar fi ajuns în vestul Europei, că

> ideia (sic !) evadării m-a stăpânit permanent şi am urmărit-o cu tenacitate, cu îndârjire, considerând-o singura şansă de scăpare şi singura care mi-ar da posibilitatea să continui şi mai înverşunat lupta contra comunismului, găsindu-mă pe baricade în momentul oportun.

Afirmaţia poate fi în totalitate veridică, având în vedere biografia lui Ţanţu : fiu al unui semnatar al actului unirii Basarabiei cu România, rude dispărute după ocupaţia din 1940, combatant pe frontul antisovietic, sprijinitor al echipei Schmidt-Stoicănescu şi membru al mai multor grupuri anticomuniste de după 23 august 1944. În plus, după primirea condamnării de 20 de ani de temniţă, singurele modalităţi prin care mai putea eluda această lungă perioadă de detenţie erau evadarea ori colaborarea. Mai mult, dată fiind formarea sa profesională, Ţanţu avea pregătirea necesară pentru a schiţa şi a pune în aplicare o evadare din închisoare.

În schimb, această frază face parte dintr-un discurs care avea rolul de a-i ascunde statutul cu care ar fi ajuns dincolo de Cortina de Fier şi i-ar fi facilitat accesul în structurile militare, informative şi chiar politice ale exilului românesc. Mai multe tentative de evadare din închisorile comuniste puteau reprezenta un fundament convingător pentru scenariul unei evadări reuşite din mâinile regimului comunist. Apoi, toţi cei care ar fi putut depune mărturie despre aceste tentative (în eventualitatea în care ele chiar s-au petrecut) se aflau în închisorile politice din România, astfel că cei din exil nu puteau verifica dacă povestea este reală sau nu.

Luând în considerare toate informaţiile disponibile la acest moment, singura concluzie certă este că nu se poate stabili dacă Mihail Ţanţu a încercat sau nu să evadeze după arestarea din mai 1946. Prima tentativă ar

1. Idem, vol. 2, f. 80.
2. *Ibidem*, f. 308.

fi avut loc în timpul procesului, în octombrie 1946, când un grup de deţinuţi condus de Mihail Ţanţu a plănuit să fugă din Fortul 13 Jilava. Încercarea ar fi eşuat, deoarece, după ce Ţanţu şi Sassu reuşiseră să treacă de obstacolele de sârmă ghimpată, celorlalţi le-a fost frică să continue şi, pentru a nu atrage sancţiuni asupra colegilor de detenţie (pentru omisiune de denunţ şi participare la tentativă de evadare), cei doi s-au strecurat din nou printre firele de sârmă ghimpată, de data aceasta înapoi în perimetrul Fortului 13 Jilava[1]. Relatarea poate fi adevărată, având în vedere că s-a petrecut la numai cinci luni de la arestare şi că la acel moment normele de securitate în penitenciarul din sudul capitalei erau departe de ceea ce aveau să fie după 1948.

Până la sfârşitul lui aprilie 1947, Mihail Ţanţu a fost încarcerat în centre de detenţie din capitală pentru a fi utilizat ca martor în alte procese. În primăvara acestui an ar fi organizat un grup de 12 deţinuţi care urmau să evadeze, probabil printr-o acţiune conjugată cu presupusul grup de paraşutişti din libertate. Data acţiunii ar fi fost stabilită pentru 28 aprilie, când urmau să fie transportaţi la tribunal pentru un proces în care erau citaţi ca martori. Bănuind că la mijloc ar fi fost o trădare, Ţanţu afirma că întreg grupul ar fi fost transferat la Aiud pe 27 aprilie, ceea ce a făcut ca evadarea să fie imposibilă[2]. În realitate, mutarea avea rolul de a-l ajuta pe căpitan să intre în legătură cu legionarii întemniţaţi la Aiud, pentru a culege informaţii despre structura din ţară şi, în special, despre cea din exil. Aceste date urmau să-i fie utile la momentul în care urma să pună în aplicare misiunea de a se infiltra în comandamentul legionarilor din Occident[3].

Ţanţu la Aiud. Dileme

După transferul în penitenciarul Aiud, Mihail Ţanţu şi-ar fi schimbat strategia : „Am adoptat atunci o altă atitudine : disimularea, docilitatea, spre a îndepărta supravegherea”[4]. În sprijinul acestei tactici a venit şi îmbolnăvirea sa de tifos în iunie, ceea ce a însemnat transferul său la infirmeria închisorii, dar şi stări de slăbiciune fizică pe care căpitanul le-ar fi exagerat

1. *Ibidem*, f. 307 verso.
2. *Ibidem*, f. 308.
3. *Ibidem*, ff. 290-293.
4. *Ibidem*, f. 308.

tocmai pentru a diminua şi mai mult suspiciunile venite din partea administraţiei cu privire la intenţiile sale.

Prima perioadă de detenţie la Aiud, din primăvară până la sfârşitul lui august 1947, constituie începutul diferenţelor majore între legenda prezentată de căpitan în biografiile sale şi statutul său în documentele interne ale Securităţii. Mihail Ţanţu afirma că, după însănătoşire, s-a alăturat unui grup de deţinuţi format dintr-o serie de persoane din lotul condamnat în noiembrie 1946, precum căpitanul Criveanu[1], Chintescu[2] şi avocatul Calleya (!), dar şi legionari aflaţi în penitenciarul Aiud (sunt menţionaţi legionarii Caranica[3], Răducă[4] şi Guli[5]), având cu toţii un scop comun: evadarea. Chiar dacă detenţia, cu toate lipsurile şi primejdiile ei, poate aduce la aceeaşi masă oameni care nu au avut cea mai bună relaţie înainte de arestare, pare surprinzător ca Ţanţu să aibă încredere în Calleya şi să lucreze cu acesta la mai puţin de un an de la disputele (care erau aproape de a se termina într-un mod violent) dintre avocat şi grupul de paraşutişti. În schimb, apropierea de legionari poate fi veridică – în fond, Ţanţu îşi distrusese cariera şi îşi pierduse libertatea tocmai pentru a-i ajuta pe aceştia, la începutul lui 1945. În plus, era un bun profesionist din punct de vedere militar şi avea toate motivele să fie un anticomunist înverşunat.

---

1. Mircea Criveanu (15 aprilie 1915, Craiova – [?]) a fost arestat la 22 iunie 1946, judecat în acelaşi proces cu Mihail Ţanţu şi condamnat la 15 ani de muncă silnică pentru „complotare întru distrugerea unităţii statului". La 7 februarie 1959, cu doi ani înainte de a-i expira condamnarea, a mai primit o internare administrativă de 48 de luni. A trecut prin închisorile Aiud, Baia Sprie, Colonia Nistru, Gherla, Jilava, Culmea, Periprava, Galaţi şi Văcăreşti, fiind eliberat la 7 februarie 1963; informaţii din fişele matricole penale din AANP.
2. Gheorghe Chintescu (1900, [?] – [?], Aiud) a fost directorul general al serviciului secret al Armatei şi a fost arestat în 1946. Inclus în procesul „Sumanelor Negre", a fost condamnat la cinci ani de închisoare, murind în timpul detenţiei. Cicerone Ioniţoiu, *Victimele terorii comuniste: arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi. Dicţionar: C*, vol. 2, Editura Maşina de scris, Bucureşti, 2002, p. 97.
3. Neclar dacă este vorba despre Alexandru Caranica sau despre Gheorghe Caranica.
4. Neclar dacă este vorba despre Petre Răduca, despre Constantin Răduca sau despre Alexandru Ilie Răducă.
5. Nicolae Guli (28 martie 1916, Livezi, Macedonia – [?]) a fost arestat pe 23 iulie 1941 şi condamnat la 20 de ani muncă silnică pentru activitate legionară, pedeapsă redusă ulterior la 15 ani de temniţă grea, la care s-a adăugat o condamnare administrativă de 48 de luni, dată la 18 octombrie 1952. A trecut prin închisorile Aiud, Piteşti, Rahova, Baia Sprie, Colonia Nistru, Capul Midia, Periprava, Culmea, Constanţa, Galaţi, Jilava, fiind eliberat la 12 septembrie 1963; informaţii din fişele matricole penale din AANP.

Apropierea sa de legionari pare însă să nu fi avut la bază o afinitate carcerală, ci să fi fost mai degrabă scopul misiunii cu care Ţanţu ar fi fost însărcinat. Astfel, conform unui raport, comandorul ar fi oferit informaţii despre legăturile legionarilor încarceraţi la Aiud cu exteriorul, precum şi despre activitatea lor în cadrul închisorii[1]. Mai mult, în prima parte a lunii august, Ţanţu a fost mutat într-o celulă (ori într-o secţiune a închisorii) sub un nume fals, motivul fiind însă neclar. Identitatea sa a fost deconspirată dintr-o greşeală a administraţiei, care i-a înmânat două pachete pe care era scris, citeţ şi cu litere mari, numele său real. „Consider deci", menţiona Ţanţu în scrisoarea către directorul închisorii, „că ceiace (sic !) determina şederea mea aici – anonimatul – ne mai fiinţând în interesul cauzei de a nu mai întârzia şi a fi retrimis acolo de unde am fost luat"[2]. Este neclar motivul acestei operaţiuni în care căpitanul trebuia să acţioneze sub protecţia anonimatului.

Însă este cert că, în acelaşi timp, Mihail Ţanţu elabora planurile prin intermediul cărora urma să ajungă în libertate, construind o legendă privind evadarea sa şi a sublocotenentului Sassu, pentru a fi folosită de autorităţi. În aceeaşi scrisoare adresată directorului penitenciarului, căpitanul cerea o întrevedere pentru a prezenta întreaga schemă de acţiune, cerând însă să fie deja pusă în aplicare prima etapă : transferul său la Bucureşti, preferabil la închisoarea-spital Văcăreşti, unde putea beneficia şi de o îngrijire medicală adecvată.

Coincidenţă sau nu, luna următoare Mihail Ţanţu a fost transferat la Văcăreşti şi anchetat din nou în cadrul procesului PNŢ, unde a reiterat cele declarate în procesul „Sumanelor Negre" în legătură cu relaţia sa cu Ilie Lazăr, fără a căuta să minimalizeze însemnătatea discuţiilor ori să augmenteze importanţa lor în proiectul anticomunist. Dar, aşa cum el însuşi menţiona, mărturia sa „a avut efectul salutar de a diminua asprimea supravegherii"[3] şi de a-i ameliora statutul carceral.

Propunerea sa de a fi utilizat în libertate de serviciile regimului comunist, în urma unei evadări fictive, a venit în întâmpinarea intenţiei autorităţilor de penetrare informativă a comandamentului legionar din Austria. Pentru atingerea acestui deziderat existau două opţiuni : capturarea unui curier legionar ori implantarea unui informator. Cum a doua variantă era mult mai productivă pe termen lung, serviciul de contrainformaţii a ales-o pe

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 96-97.
2. *Ibidem*, ff. 89-90.
3. *Ibidem*, f. 308.

aceasta, iar persoana potrivită pentru această misiune era Mihail Ţanţu, caracterizat drept „un om ratat, fiind condamnat la 20 de ani muncă silnică". În plus, atitudinea sa părea una convingătoare, deoarece raportul de evaluare menţiona că „şi-a dat seama, în timpul colaborărei (sic!) cu diferiţi membri marcanţi ai MNR, cât şi în timpul detenţiunei de scopurile egoiste şi caracterul meschin al acestor conducători, care au exploatat buna sa credinţă şi sacrificiile pe care le-a făcut în acţiunea pe care o ducea". În plus, familia sa (mama, soţia şi fiica) rămânea în ţară, iar o bună activitate în slujba serviciului de contrainformaţii putea conduce la o reabilitare şi, inerent, la ştergerea condamnării de 20 de ani[1]. Mai mult, Mihail Ţanţu reuşise să convingă autorităţile de necesitatea cooptării lui Victor Sassu în această operaţiune, prin prisma profesionalismului său şi a legăturilor pe care le avea în Germania din timpul războiului, garantând pentru subalternul său.

Pentru a fi credibili în faţa celor din exil, dar şi a posibilelor verificări făcute de serviciile de informaţii aliate, era necesară o legendă viabilă a evadării. Iar cel care avea să o construiască la acel moment era chiar Mihail Ţanţu. Sub titlul „Propuneri privitor la modul cum văd efectuarea pregătirilor pentru executarea misiunii ce urmează a mi se încredinţa"[2], căpitanul realiza un plan detaliat ce cuprindea descrieri minuţioase ale tuturor fazelor: pregătirea evadării, evadarea propriu-zisă, operaţiuni de executat imediat după punerea în libertate (în capitală, dar şi în restul ţării), trecerea frontierei şi menţinerea legăturii cu Bucureştiul. Conform schemei, Ţanţu avea să fie retrimis la Aiud, unde urma să răspândească zvonul că nu a acceptat să dea informaţii compromiţătoare despre Ilie Lazăr şi, în acelaşi timp, să îşi consolideze relaţia cu legionarii. În paralel, Victor Sassu trebuia readus la Bucureşti pentru a fi implicat în ancheta liderilor ţărănişti. În cele din urmă, Ţanţu şi Sassu urmau să se regăsească la Văcăreşti, de unde vor fi „evadat". După o perioadă de întâlniri conspirative prin ţară (care ar fi întărit versiunea evadării şi ar fi putut servi la culegerea de date), cei doi urmau să treacă graniţa în Austria, de unde aveau să comunice iniţial prin scrisori scrise cu cerneală simpatică[3], iar apoi, mai consistent, printr-un aparat de emisie pus la dispoziţie de Serviciu[4]. Evadarea urma să

1. *Ibidem*, f. 128.
2. *Ibidem*, ff. 98-99.
3. *Ibidem*, ff. 129-166.
4. Este neclar despre ce serviciu este vorba. Toate documentele consultate vorbesc în mod vag despre „Serviciu". Cel mai probabil este vorba de Serviciul de Contrainformaţii.

aibă loc între 21 şi 25 septembrie, iar trecerea frontierei trebuia să aibă loc, conform planului lui Ţanţu, între 16 şi 20 noiembrie.

Pregătirea evadării

Planul de acţiune la care ajunsese cu reprezentanţii SSI-ului părea să fie o certitudine pentru Mihail Ţanţu, iar eliberarea – sub forma unei evadări fictive – o problemă numai de timp. Atât de sigur era căpitanul de paraşutişti de acest fapt, încât Securitatea a descoperit că Ţanţu trimitea scrisori către Olga Juriev, o mai veche cunoştinţă a sa, prin care o anunţa că revederea lor este iminentă deoarece are în plan să scape din închisoare[1]. Poate părea surprinzător că un profesionist ca Mihail Ţanţu transmitea astfel de informaţii, în ciuda pericolului de a fi interceptate de autorităţi. În acelaşi timp, un astfel de gest poate trăda o încredere excesivă în statutul său în raport cu instituţiile de forţă ale regimului şi în graţiile SSI-ului.

Până la eliberare, Ţanţu a fost relocat de la Văcăreşti la Aiud, unde pare să fi primit noi direcţii de acţiune[2] : supravegherea informativă şi colectarea de date despre legionarii din penitenciar. Alegerea sa ţinea de aprecierile de care se bucura din partea legionarilor din închisoare, prin intermediul cărora spera să poată identifica o rută de trecere frauduloasă a frontierei (tocmai pentru a construi o legendă cât mai veridică a evadării sale). Informaţiile date vizau atitudinea acestora („nu am întrezărit nici la legionarii condamnaţi, nici printre cei din lagăr, vre-o intenţie de reeducare”[3]), modul lor de organizare şi relaţiile dintre cei închişi din 1941 şi cei aduşi după 15 mai 1948. După o perioadă de lucru în atelierele închisorii, Mihail Ţanţu a fost mutat pe o poziţie-cheie : bibliotecar al celularului şi om de legătură al serviciului cenzurii corespondenţei[4]. Astfel, nu numai că putea avea acces la scrisorile care ieşeau din închisoare, dar beneficia şi de libertate de mişcare şi putea câştiga încrederea celorlalţi deţinuţi (şi, inerent,

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 55.
2. Posibil din partea lui Zaharia. Ţanţu aminteşte într-un raport despre legionarii din Aiud că „eram preocupat de găsirea datelor ce-mi erau necesare după primirea biletului dela Z, m-a făcut să dau atenţie numai celor ce mi-ar fi putut folosi în acest scop”. Exprimarea este una evazivă, însă în declaraţiile căpitanului apare de mai multe ori numit „Z”. Totuşi, nu este o practică comună ca astfel de ordine să fi venit pe cale scrisă. *Ibidem*, f. 97.
3. *Ibidem*, f. 97.
4. *Ibidem*, f. 309.

informaţii) prin oferirea unor mici servicii[1]. În paralel, a continuat să răspândească zvonul că ar căuta să evadeze şi că îşi va încerca şansa la prima oportunitate ivită, tocmai pentru a crea un orizont de aşteptare care să completeze legenda evadării[2].

Aceasta ar fi trebuit să aibă loc la închisoarea Aiud, însă în mod neaşteptat Ţanţu a fost transferat în noaptea de 17/18 octombrie 1948 la închisoarea Văcăreşti. Mişcarea a avut legătură cu pronunţarea instanţei din 28 octombrie, prin care recursul la condamnarea din 1946 era respins[3]. Scurtcircuitul care dădea peste cap planul de evadare este explicabil prin faptul că întreaga operaţiune fusese plănuită de SSI, fără ca Securitatea, instanţa de judecată ori Direcţia Generală a Penitenciarelor să cunoască acest lucru. Ţanţu avea să se întoarcă la Aiud în noiembrie, însă acest episod al transferului Aiud-Văcăreşti-Aiud sporeşte enigma atitudinii sale politico-ideologice.

Doi comisari ai Securităţii fuseseră însărcinaţi cu transferul lui Ţanţu în capitală. Intrigantă pentru parcursul biografic al căpitanului este reclamaţia pe care acesta o face către Securitate, imediat după ce ajunge în Bucureşti, cu privire la comportamentul celor doi comisari care îl însoţiseră în noaptea de 17/18 octombrie. Ţanţu reclama faptul că, în ciuda recomandării DGP-ului de a fi supravegheat, fiind „periculos şi deţinut politic, duşman al poporului", cei doi s-ar fi comportat colegial şi prieteneşte cu el, încercând chiar să îi desfacă lanţurile nituite. „Ştiu ce înseamnă corectitudinea şi decenţa lipsită de brutalitate, cu care trebuie să fie trataţi deţinuţii politici, duşmani ai poporului, de către agenţii forţei publice, conform instrucţiunilor ce primesc în acest sens", menţiona Ţanţu. „Dar acu a fost vorba de cu totul altceva. Scuze, lamentări, ca şi cum eu aş fi fost cel ce-i ducea la Bucureşti şi ei îşi cereau iertare că m-au deranjat." În tren, cei doi ar fi făcut haz de ideea de autocritică şi l-ar fi întrebat pe căpitan ce se va alege de membrii structurilor represive comuniste după ce se va prăbuşi regimul. „Aduc la cunoştinţă toate acestea pentru că în afară de faptul că ei personal nu prezintă nici o garanţie ca fond educativ, moral şi politic, dar prin atitudinea lor nedemnă au dat exemplu rău"[4], îşi încheia Ţanţu reclamaţia. Să-şi fi schimbat într-adevăr concepţia politică în urma detenţiei

1. *Ibidem*, f. 176.
2. Această direcţie de acţiune pare să fi fost sugerată de către Z(aharia?) în biletul anterior menţionat. *Ibidem*, f. 177.
3. Idem, vol. 5, f. 3.
4. Idem, vol. 2, ff. 92-95.

şi studiului literaturii progresiste ? Ori mai degrabă era o strategie de câştigare a încrederii din partea coordonatorilor săi din SSI, pozând într-un adept al noului regim ? Sau poate fusese pur şi simplu un test al lealităţii fostului căpitan de paraşutişti ?

Brebu în acţiune

„După 2 ½ ani de închisoare, Brebu şi-a păstrat toată combativitatea, pregătindu-se în permanenţă pentru misiunea care i se propusese. De asemenea, graţie bibliotecii dela închisoare, el a căutat să se ridice şi politiceşte. Astfel, în momentul de faţă, el este pregătit şi aşteaptă cu nerăbdare să fie folosit."[1]

Brebu – sau, sub numele său real, Mihail Ţanţu – nici nu avea să mai aştepte mult. Evadarea urma să fie pusă în scenă, iar autorul scenariului era chiar căpitanul de paraşutişti. Într-un amplu studiu, acesta explica SSI-ului în detaliu modul de operare prin care i se facilita mişcarea în siguranţă până la trecerea frontierei, precum şi paşii necesari pentru crearea unei legende cât mai veridice. După „evadare" urma să meargă la domiciliul său din Calea Văcăreşti, unde şi-ar fi înştiinţat soţia şi o rudă apropiată despre faptul că este în libertate şi i-ar fi cerut Adinei Ţanţu să-i facă rost de o sumă de bani (care mai apoi să îi fie returnată din fondurile SSI-ului, fără ca ea să ştie, bineînţeles, care este sursa lor). Odată ce ar fi părăsit capitala, Direcţia Generală a Securităţii Poporului trebuia să trimită o notificare către toate inspectoratele din ţară privind evadarea sa. În acelaşi timp, casa urma să fie percheziţionată, iar soţia sa – la indicaţiile sale (!) – „arestată 2-3 zile"[2]. Mai mult decât atât, urmau să aibă loc anchete printre deţinuţii de la Aiud (în special Sassu şi Calleya) şi Văcăreşti care ar fi putut avea informaţii despre intenţiile lui Ţanţu[3].

La începutul lui noiembrie, căpitanul de paraşutişti a fost transferat de la Aiud în capitală sub pretextul cercetărilor suplimentare în cazul contra-amiralului Macellariu[4]. Conform legendei, Ţanţu a fost „uitat" într-o cameră din Ministerul de Interne, reuşind să se amestece printre muncitorii din

1. *Ibidem*, ff. 290-293.
2. *Ibidem*, f. 201.
3. *Ibidem*, ff. 226-227.
4. *Ibidem*, f. 199.

clădire şi să scape, reuşind astfel una dintre cele mai spectaculoase şi temerare evadări din România comunistă. În realitate, lucrurile au stat ceva mai liniar şi mai anost : în după-amiaza zilei de 12 noiembrie 1948, căpitanul Brebu a fost scos din închisoarea Malmaison de către un anume Chihaia, pe baza unui ordin de transfer la MAI, şi pus în libertate. Ţanţu s-a dus direct acasă, de unde şi-a luat o serie de obiecte personale şi o sumă importantă de bani împrumutată ad-hoc de către soţia sa. La ora 22 : 00 a avut o scurtă întâlnire cu un reprezentant al SSI-ul în faţa Academiei Comerciale din Piaţa Romană, ulterior plecând cu un tren de noapte către Arad pentru a-şi pregăti trecerea clandestină a graniţei (legenda urma să aibă cât mai multe puncte reale, ce puteau fi verificate din Occident, tocmai pentru a elimina posibilitatea nesincronizării informaţiilor).

Ziua de 13 noiembrie a decurs exact conform planului stabilit de Ţanţu : casa sa a fost răscolită de anchetatori, soţia sa arestată (avea să fie reţinută şapte zile, mai mult decât ceruse soţul ei[1]), iar SSI-ul a trimis o notă privind evadarea sa către DGSP, care urma să alerteze toate inspectoratele din ţară[2]. Ajuns la Timişoara, a fost găzduit de către fostul paraşutist Vasile Cosma[3] (exact cum indicase în prealabil SSI-ului), luând în paralel contact şi cu farmacistul ţărănist Emil Negru[4], care îi fusese indicat de către legionarii din Aiud şi pe care îl menţionase autorităţilor ca posibil om de legătură. Prin intermediul acestora a căutat să îşi confecţioneze acte de identitate false şi să sondeze posibilitatea trecerii graniţei în Iugoslavia, pentru a ajunge în final în Italia, la Trieste.

Prima încercare de trecere a frontierei a fost prin intermediul unor călăuze sârbe care l-au ascuns pe Ţanţu într-un butoi gol. Însă camionul care se îndrepta spre Jamu Mare din aproprierea graniţei cu Iugoslavia a fost întors din drum de jandarmi, astfel că prima tentativă a eşuat înainte de a începe propriu-zis[5]. A doua încercare de a ajunge în apropierea graniţei

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 444701, f. 17.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 199.
3. Probabil Vasile Cosma (10 noiembrie 1922, Cluj – [?]), arestat pe 15 noiembrie 1950 şi internat administrativ pentru 24 de luni. A fost eliberat pe 28 august 1953, fiind încarcerat la Capul Midia ; informaţii din fişa matricolă penală din AANP.
4. Emil Negru (11 aprilie 1894, Igriş, Timiş – [?]) a fost arestat în aprilie 1952 (?) şi condamnat la patru ani de închisoare corecţională (?). A fost încarcerat la Caransebeş, Timişoara, Jilava şi Borzeşti, destinul său după 1953 fiind neclar ; informaţii din fişele matricole penale din AANP.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 234.

era aproape de a avea un final şi mai neplăcut : călătorind cu trenul, nici Ţanţu şi nici călăuza nu au luat în calcul posibilitatea unui control inopinat al jandarmilor. „Am evitat legitimarea, trecând peste vagon, în spatele lor”[1], avea să relateze Ţanţu unui anume „I” de la SSI din capitală. După încă o încercare nereuşită, la începutul lui decembrie 1948, obiectivul Brebu a cerut sprijinul omului de legătură al autorităţilor în găsirea unei modalităţi de trecere a graniţei, de data aceasta prin Ungaria[2]. În paralel, a continuat să discute variantele de acţiune cu Emil Negru, cu Vasile Cosma şi cu fratele acestuia, Nelu Cosma. Oficial, acesta din urmă a mijlocit întâlnirea cu Iancu (Fried ?) Natan, care se ocupa cu trecerea clandestină a graniţei contra unor sume de bani[3]. În urma amanetării ultimelor obiecte de care se putea dispensa (haine şi încălţăminte), pentru a completa suma necesară, Ţanţu şi un anume doctor Emil Herbia au plecat spre Cenad[4] împreună cu Natan. În noaptea de 9/10 ianuarie, în timp ce se îndreptau spre frontieră, călăuza s-ar fi pierdut de cei doi, iar în scurt timp ceilalţi doi au fost prinşi de grăniceri : „specific că în moment când ne-a simţit câinele, doctorul a încercat să se ascundă, nevoind să se predea. A urmat operaţiunea legală şi oficială”[5]. Este neclară conexiunea SSI-ului cu această acţiune, de vreme ce călăuza s-a „pierdut” la momentul potrivit pentru a nu fi arestată, iar patru zile mai târziu Constantin Zaharia primea un raport din partea informatorului „Vameşu” (nu este exclus să fie vorba chiar de Natan) prin care era comunicat faptul că îi spusese lui Nelu Cosma că amicul său trecuse în siguranţă[6]. Dacă este adevărat, imixtiunea nu avea nici o finalitate constructivă, de vreme ce Ţanţu nu reuşise să treacă graniţa. Este adevărat că se lansase cu succes zvonul că fostul căpitan de paraşutişti părăsise clandestin România, însă Brebu se afla încă în ţară şi trebuia construită o legendă viabilă a parcursului său dincolo de frontiera româno-maghiară.

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*, f. 236.
3. *Ibidem*, f. 222.
4. Sat din judeţul Timiş, aflat la graniţa cu Ungaria.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 258. Într-o analiză din primăvara lui 1949 a poziţiei lui Ţanţu se menţionează că „pentru păstrarea legendei lui Brebu, este necesar izolarea complectă (sic !) a doctorului, singurul martor care ar putea periclita situaţia lui Brebu”, ceea ce indică faptul că doctorul ar fi supravieţuit tentativei de trecere a graniţei. *Ibidem*, ff. 284-285. Nu au putut fi identificate alte informaţii referitoare la Emil Herbia.
6. „Când i-am spus că prietenul său a ajuns cu bine, a respirat uşurat şi-a făcut cruce zicând «bine că a dat Dumnezeu, repetând de mai multe ori. Va să zică a trecut ? Este în siguranţă ! » Şi se citea pe faţa lui o mulţumire totală.” *Ibidem*, f. 255.

Faptul că misiunea se încheiase cu un eşec este confirmat şi de autocritica pe care Mihail Ţanţu şi-a făcut-o pentru modul în care se avântase în această tentativă şi pentru încrederea excesivă în călăuza sa. Totuşi, pentru a-şi ameliora poziţia, după ce planul său de ajunge în Austria eşuase, căpitanul sublinia că

> am privit chestiunea sub toate unghiurile posibile şi am constat că în faptele mele, în activitatea mea, în atitudinea şi comportarea mea nu există nici o fisură care ar fi putut da loc la vreo suspiciune în cea ce priveşte adevărata mea concepţie şi reala activitate intenţionată, acoperită de cea de suprafaţă, manifestată[1].

Astfel, în ciuda nereuşitelor din ultima perioadă, poziţia sa de agent al autorităţilor nu fusese deconspirată.

Câţiva pumni încasaţi nu strică cu nimic unei legende

După câteva săptămâni petrecute în închisoare şi apoi într-o casă conspirativă, Ţanţu a plecat cu trenul spre Budapesta împreună „tovarăşul A."[2], unde a fost cazat într-un hotel de prim rang, sub statutul oficial de diplomat român. Înainte de a pleca spre vest, Ţanţu trebuia să rămână în oraşul de pe Dunăre pentru o perioadă suficient de lungă, pentru a-l cunoaşte suficient de bine şi pentru a acoperi legenda construită în prealabil. Cu toate că deplasarea s-a făcut cu directa implicare a autorităţilor, acţiunea a avut o serie de carenţe care puteau duce la deconspirarea căpitanului Brebu : diferenţa stridentă dintre îmbrăcămintea sa ponosită şi cea a companionului său, cazarea la un hotel de unde nu numai că nu putea lua legătura cu cei din lumea subterană a călăuzelor şi transfugilor, ci unde putea şi să fie văzut de oficiali cu care se putea reîntâlni în Occident şi, nu în ultimul rând, interogatoriul inopinat făcut de un anume evreu Soni (?) aflat în serviciul legaţiei române.

După analizarea mai multor variante de trecere a graniţei în Austria, s-a optat pentru filiera sionistă – o reţea de călăuze care scotea tineri evrei din

1. *Ibidem*, ff. 323-331.
2. Posibil Gheorghe Aurel (24 februarie 1928, Galaţi – 1989, Bucureşti ; nume de serviciu : Adrian Vasilescu), care la acel moment avea gradul de locotenent în cadrul DGSP ; www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/GHEORGHE%20AUREL.pdf, accesat pe 2.11.2016.

ţările socialiste pentru a-i trimite în Palestina. Iniţial, însoţitorul lui Ţanţu ar fi trebuit să fie Peter Fulop, numai că acesta a realizat că românul ar putea fi agent sub acoperire şi a refuzat să îl primească în grupul pe care urma să îl ghideze în trecerea frontierei. Astfel că pe 11 aprilie 1949, Brebu a pornit spre vest pe cont propriu, într-un alt grup de evrei, însă parcursul său avea să fie radical diferit de cel plănuit la Budapesta, fiind presărat cu numeroase situaţii-limită, când nu se risca doar deconspirarea, ci şi supravieţuirea sa. De la Miskolc (acelaşi oraş de care se lega intrarea sa în ilegalitate) a ajuns la Košice, unde, din cauza unei alarme privind o potenţială descindere a poliţiei în sinagoga unde grupul trebuia să înnopteze, Ţanţu a fost găzduit în casa unui cleric evreu cu care se împrietenise. Numai că în seara respectivă era o sărbătoare religioasă a evreilor, iar Mihail Ţanţu a evitat deconspirarea prin utilizarea cunoştinţelor despre cultul mozaic pe care le dobândise în timpul drumului spre Miskolc şi prin faptul că preotul era din Galiţia şi astfel au putut vorbi în ruseşte, mascând faptul că nu cunoaşte idişul. Cu aceeaşi problemă lingvistică s-a confruntat şi în trenul care l-a transportat a doua zi la Bratislava, fiind salvat numai de colegii săi de grup, care l-au apărat în faţa acuzelor că nu ar fi evreu[1].

La Bratislava (unde exista un acord legal între autorităţi şi comunitatea evreiască privind emigrarea) s-a reîntâlnit cu Peter Fulop, cel care ar fi trebuit să îi fie călăuză, numai că această revedere, în loc să fie de bun augur, putea să se încheie nefast pentru Ţanţu. Toţi tinerii evrei urmau să treacă printr-un dublu control, al rabinului şi al poliţiei locale : fiecare bărbat trebuia să citească în idiş din Talmud, iar dacă nu treceau această probă, urma ca un doctor să verifice dacă sunt sau nu circumcişi. Cum căpitanul Brebu nu ar fi putut trece de niciuna dintre probe, acesta a apelat la ajutorul lui Fulop, în virtutea banilor pe care autorităţile române îi plătiseră reţelei de călăuze. Însă Fulop a răspuns la ameninţarea lui Ţanţu (că ar putea devoala poliţiştilor slovaci existenţa traficului de persoane) cu o altă ameninţare : demascarea unui român ca agent sub acoperire. Pus în faţa unei situaţii fără ieşire, Brebu nu a avut altă soluţie decât să încerce să-l înduplece pe preşedintele comisiei de triere, însă tentativa sa s-a încheiat într-un vacarm ce a culminat cu arestarea sa de către poliţiştii cehoslovaci.

Arestat pentru treizeci de zile, Ţanţu a rezistat tuturor bătăilor şi torturilor şi nu şi-a dezvăluit adevărata identitate. Oficial, rămăsese evreul Martin Schweiger. La expirarea termenului de reţinere ar fi trebuit „aruncat" înapoi în Ungaria, ceea ce i-ar fi permis să-şi reia încercarea de a

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, ff. 21-23.

trece clandestin graniţa. Văzând însă că nu este pus în libertate după perioada pentru care fusese reţinut, Ţanţu a identificat informatorul din celula sa şi i-a vorbit despre câteva subiecte care ar fi suscitat interesul anchetatorilor. Prezumţia sa a fost corectă, fiind imediat scos la interogatoriu, unde a cerut să discute cu un şef al instituţiei, căruia i-a cerut să comunice Bucureştiului că în acea închisoare se află încarcerat Teodor Mazilu. Încă o dată calculul său a fost corect : în numai câteva zile a fost pus în libertate, fără a i se da detalii asupra motivului[1].

Abandonând filiera sionistă, Ţanţu a reuşit să afle prin intermediul unei prostituate despre un loc în care Dunărea putea fi trecută înot. Astfel că într-o noapte încearcă această rută, reuşind în cele din urmă să ajungă pe teritoriu austriac. Cu toate că drumul său durase mult mai mult decât era prevăzut, din cauza arestului în Bratislava, perioada sa de detenţie avea să fie un aspect de bun augur în consolidarea legendei sale de fugar din România comunistă. În plus, aşa cum nota şi ofiţerul de Securitate care îi urmărea traseul de la Bucureşti, „câţiva pumni încasaţi nu strică cu nimic unei legende"[2].

Mihail Ţanţu devine „trimisul Cerului"

Pe 28 mai 1949, Mihail Ţanţu cobora din tren pe peronul gării din Viena. Ca să supravieţuiască (pierderea bagajului cu bani în momentul arestării îl împinsese la un trai real de fugar), „la prânz era baptist şi seara adventist"[3], pentru a beneficia de mesele calde oferite de reprezentanţii celor două confesiuni, iar pentru dormit „devenea" catolic şi putea înnopta la căminul misiunii catolice. Atitudinea sa după sosirea în lumea liberă era una prudentă, de răbdare şi tatonare, respectând astfel indicaţiile de la Bucureşti. Prin intermediul lui Gheorghe Iordan[4] a lăsat să se răspândească informaţia că a scăpat din România şi se află la Viena. În scurt timp, nu numai cercurile româneşti aveau cunoştinţă de prezenţa sa, ci şi serviciile de

1. *Ibidem*, ff. 21-23.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, f. 24.
4. Georg Iordan, născut la 18 octombrie 1922 în Giurgiu, părăsise în 1948 vasul pe care lucra ca marinar, cerând azil în Germania de Vest. Ulterior, a fost recrutat în Austria de către spionajul american, iar în cele din urmă s-a stabilit în Statele Unite, unde s-a înrolat în armata americană. Dumitru Dobre, Veronica Nanu, *Au ales libertatea*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2015, p. 505.

informaţii american, britanic şi francez, care au început o cursă acerbă pentru racolarea sa. Fiecare dintre cele trei a adoptat o tactică diferită: americanii nu căutau agenţi pentru angajare permanentă, ci plăteau punctual informaţiile primite, la un preţ cât mai scăzut, iar englezii, cu toate că erau interesaţi de Ţanţu, aşteptau ca acesta să facă primul pas spre ei, pentru a putea avea un ascendent în relaţia cu el. În schimb, francezii aveau un mod de abordare diferit: nu aveau resursele şi nivelul de *know-how* ale aliaţilor, astfel că încercările de a-şi crea o secţie dedicată spaţiului românesc eşuaseră atât din cauza unor limitări tehnice, cât şi a lipsei de profesionalism şi dorinţă de colaborare din partea românilor cu care conlucraseră. Deja, în vara lui 1949, serviciul de informaţii şi contraspionaj francez[1] înţelesese că are de-a face cu un exil românesc fragmentat de orgolii personale şi opţiuni politice ireconciliabile, astfel că intenţiona formarea unui organism care să funcţioneze autonom, dar în subordinea sa. Înţelegând că grupările politice (inclusiv Mişcarea Legionară) din exil nu sunt atractive din punct de vedere al activităţii şi, mai ales, al informaţiilor, Mihail Ţanţu s-a reorientat în timpul şederii în Austria şi a decis să meargă pe pista franceză (şi, implicit, pe cea a organizaţiei româneşti ce părea să se constituie). Omul de legătură cu Bureau Documentation a fost Gelu Belu, care, după o scurtă întâlnire de cunoaştere, avea să îi spună lui Ţanţu: „bătrâne, te-a trimis cerul! Ai venit tocmai la timp, pentru că curvăsăria politică a făcut de râs Neamul Românesc"[2].

Gelu şi Ţanţu au plecat la Innsbruck pe 19 iunie, unde nou-venitul a fost trecut prin mai multe interviuri: cu Nicolae Tănase[3], un anume Blondel (adjunct al serviciului francez din Innsbruck) şi comandorul Mureşan (care i-a confirmat identitatea, cunoscându-l din anii războiului). La sfârşitul lui iunie 1949, partea franceză i-a făcut o ofertă concretă de angajare, însă Mihail Ţanţu a decis să joace o carte riscantă, afirmând că „nu doresc să fiu obligatul nimănui. Intenţia mea este să emigrez din Europa, iar dacă

1. Documentele se referă la „B-Doc 2", o abreviere a Deuxieme Bureau Documentaire, denumire aproximativă a serviciul francez care a funcţionat până în 1940. La acel moment, instituţia care se ocupa de spionaj şi contraspionaj purta denumirea oficială de Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage (SDECE).
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, ff. 27-29.
3. Tănase Nicolae (1 mai 1913, comuna Dragoş Vodă, Călăraşi – [?]), preot şi legionar, a fugit după rebeliunea din ianuarie 1941 în Germania, iar după război a lucrat ca agent al francezilor în zona vest-germană şi austriacă. În 1955 s-a stabilit în Canada. Dumitru Dobre, Veronica Nanu, o*p. cit*, p. 1022.

este vorba să devin agentul cuiva, nu Dvs. aveţi banii cu care să mă plătiţi”[1]. Încă o dată tactica sa a dat roade, însuşi comandantul Pellet al serviciului francez invitându-l la o discuţie în urma căreia Ţanţu a acceptat să locuiască în hotelul ofiţerimii franceze şi să îşi ia identitatea de Michael Dupont, lăsând deschisă calea dialogului.

De ce nu şi-a dezvăluit Ţanţu adevărata poveste odată ajuns în Occident ? Încerca să îşi protejeze apropiaţii ? Familia pare să nu fie un motiv : soţia sa intenţiona să divorţeze încă din 1940, iar „evadarea” a accentuat presiunea de a desface mariajul ; fraţi nu (mai) avea, ci numai o soră neangajată politic, iar mama sa era în vârstă. Mulţi dintre subordonaţii săi erau în închisoare – în frunte cu Sassu. Mai degrabă, calculul fostului căpitan de paraşutişti pare să indice o strategie în care acesta conştientiza că devoalarea statutului său de agent sub acoperire reprezintă un as pe care îl poate folosi numai o singură dată şi, atunci, în cel mai bun context. Iar ultima variantă este că, de fapt, Mihail Ţanţu urmărea să îşi reasume principiile de dinainte de a deveni obiectivul Brebu şi să continue lupta împotriva regimului comunist fără să renunţe la legăturile privilegiate cu Bucureştiul, ceea ce îl făcea să devină un adevărat agent dublu. În sprijinul acestei teorii vine modul în care Mihail Ţanţu a tratat, la întâlnirea decisivă din 10 iulie 1949, modul de colaborare cu partea franceză. Cunoscând în prealabil de la Nicolae Tănase că Bureau Documentaire căuta să formeze un grup apolitic constituit din tehnicieni şi profesionişti capabili să se ocupe de pregătirea, antrenarea şi implementarea unor acţiuni de spionaj şi contraspionaj, Ţanţu a pus o serie de condiţii, o mare parte dintre ele fiind însă exact ceea ce doreau francezii să audă. În primul rând, fostul căpitan de paraşutişti îşi dorea un grup de oameni bine pregătiţi, fără orgolii politice, care să primească resursele necesare desfăşurării activităţii şi să ofere informaţii de pe picior de egalitate şi nu de subordonare. Mult mai interesant este modul în care vedea structura de organizare : cei din structurile ofensive (cei mai predispuşi pericolului de a fi capturaţi de inamic) să nu se cunoască între ei ; fiecare să aibă filiere disparate (astfel, căderea uneia nu le va pune în pericol pe celelalte) ; coordonarea să fie făcută de un grup restrâns, pentru a reduce riscul scurgerii de informaţii ; toţi românii care aveau să lucreze să fie bine remuneraţi (pentru a evita ca datele să ajungă la alte servicii aliate – american sau britanic) ; existenţa unui centru de triere pentru a preveni infiltrările. Mai mult decât atât, Mihail Ţanţu nu

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, ff. 27-36.

dorea să fie, cel puţin la început, în conducerea acestei structuri[1]. Din punctul de vedere al Bucureştiului, o astfel de iniţiativă putea părea – pe drept cuvânt – un act sinucigaş : practic Ţanţu propunea crearea unei organizaţii profesioniste şi capabile de acţiuni ofensive împotriva regimului comunist din România, cu o structură complexă de autoapărare şi pe care el nu ar fi putut să o controleze, aşa cum nu ar fi putut nici să utilizeze produsele acţiunilor sale. În acelaşi timp, Brebu îşi ducea mai departe sarcinile de comunicare cu ţara. Pentru a-şi consolida legenda fugarului, îşi informa familia la sfârşitul lui mai că a devenit student la Sorbona[2]. Iar pe 16 iulie, sub numele de Teodor Mazilu, trimitea la o adresă conspirativă din Bucureşti o scrisoare prin care erau transmise codificat informaţiile că era „suspectat, izolat, în curs de verificare, dar liber" şi că putea fi utilizat pe linie informativă în mediul românesc din Innsbruck[3].

Constituirea SIMRE-ului

Pe 20 iulie, Mihail Ţanţu s-a întâlnit cu un anume Jores, cel mai înalt reprezentant al Bureau Documentation[4], şi cu Mihail Opran[5], conducătorul

1. În raportul existent în dosarele Securităţii, ofiţerul care îl redactase menţiona că, pe termen lung, obiectivul lui Ţanţu era să ajungă în fruntea acestui organism. Există însă două puncte nevralgice : în primul rând, acesta era un pariu riscant al lui Brebu şi chiar dacă se împlinea, putea dura mult timp până când ar fi ajuns în partea de sus a schemei de unde ar fi avut controlul informaţiilor din organizaţie ; în al doilea rând, raportul nu este datat, dar poate fi presupus că a fost redactat în vara lui 1950, imediat după rearestarea lui Ţanţu, când autorităţile române încă erau în dubiu cu privire la statutul lui Brebu.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 346.
3. *Ibidem*, f. 344.
4. Idem, vol. 1, f. 33.
5. Mihail Opran (20 noiembrie 1908, Craiova – 1982 [?], Franţa) a fost un ofiţer român de aviaţie. În 1940 a fost încadrat în SSI, dar a continuat să îndeplinească diferite funcţii din structurile Marelui Stat Major. Epurat din armată în 1946, a fugit din ţară împreună cu fratele său şi cu aviatorul Ion Profir deturnând un avion. Din 1949, a fost utilizat de către serviciul francez de informaţii cu verificarea românilor ajunşi la Paris şi a făcut parte din conducerea operativă a Serviciului de Informaţii al Militarilor Români din Exil. După încetarea activităţii SIMRE, a continuat să lucreze pe cont propriu, ajungând însă să fie marginalizat de comunitatea românească din Paris în anii '70. ACNSAS, fond Informativ, dosar 361225, vol. 1, ff. 1-2, 30-31, 60, 133. Dumitru Dobre, *Personalităţi ale exilului militar românesc*, Editura Militară, Bucureşti, 2008, pp. 149-150.

de facto al Serviciului de Informaţii al Militarilor Români din Exil (SIMRE)[1], structura despre care se discutase anterior cu partea franceză. După trei zile de discuţii, s-a decis ca Ţanţu să organizeze primele grupuri operative, formate din foşti paraşutişti care au activat sub conducerea sa, aflaţi la acel moment în Franţa, şi tineri capabili şi doritori să ia parte la astfel de misiuni pe teritoriul României. Au urmat săptămâni de antrenamente militare pentru Mihail Ţanţu şi cei câţiva subordonaţi ai săi : trageri în poligon cu armament american, sărituri cu paraşuta pe timp de zi şi de noapte, lecţii de balizaj, navigaţie, radiotelecomunicaţii, cifrare, utilizarea aparaturii de fotografiere şi a cernelii simpatice etc.

Se poate considera că, în toamna lui 1949, SIMRE funcţiona efectiv, însă nu se bucura de încrederea părţii franceze. Pentru a-şi putea dovedi eficacitatea şi importanţa în rândul serviciilor de informaţii ale Occidentului, generalul Petrescu, conducătorul SIMRE, i-a cerut lui Ţanţu să efectueze o misiune în România. Din varii motive, niciunul dintre tinerii aflaţi în subordinea fostului căpitan de paraşutişti nu era disponibil, astfel că singura variantă era Mihail Ţanţu însuşi. Lipsit de alternativă, acesta nu a putut face altceva decât să accepte sarcina care îi fusese încredinţată. Totuşi, plecarea sa într-o misiune de teren îi anula accesul la informaţii şi echivala cu oprirea misiunii cu care fusese trimis de autorităţile de la Bucureşti. Şi cu toate acestea, în raportul întocmit de personalul Securităţii, Brebu nu este culpabilizat, ci dimpotrivă : „a înţeles că misiunea ce i s-a încredinţat de popor, nu este una cu o durată de 6 luni, aşa cum i se spusese, ci de ani. Deci se pregătea să aştepte culesul roadelor, la timpul lor”[2].

Cu toate că Mihail Ţanţu a negat în numeroase rânduri în faţa anchetatorilor români că s-ar fi deconspirat la Paris, există o declaraţie a sa în care

1. Serviciul de Informaţii al Militarilor Români din Exil a fost fondat în 1949 ca o structură autonomă ce colabora cu Bureau Documentation francez. Conducerea era asigurată de generalul Dumitru Petrescu, secondat de comandorii Mihail Opran (şeful de facto) şi Mircea Pătru. Scopurile SIMRE erau : trimiterea clandestină de agenţi în ţară ; asistenţa grupurilor de partizani ; organizarea unor rute prin care diferite persoane să fie scoase din România comunistă ; constituirea unor structuri informative în ţară şi culegerea de date strategice ; acte de sabotaj şi diversiune ; protejarea emigraţiei româneşti din Franţa de posibile infiltrări ale Securităţii ; înfiinţarea unei armate române în nordul Africii, capabilă să intre în acţiune în cazul unui conflict militar între cele două mari blocuri politice. Serviciul s-a destrămat în anii ’50, din cauza retragerii sprijinului francez şi a dezbinărilor interne. Dumitru Dobre, *Personalităţi ale exilului militar românesc*, Editura Militară, 2008, pp. 85-86.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, f. 33.

admite şi povesteşte cum l-a informat pe Mihail Opran (alături de care lucra efectiv la construirea SIMRE-ului) despre adevăratul său statut de agent al Bucureştiului :

> (…) lucrul a început cu o glumă. L-am întrebat ce ar zice dacă, la un moment dat, unul dintre colaboratorii săi cei mai apropiaţi (…) ar fi venit şi i-ar fi spus că este agent comunist infiltrat. Mi-a răspuns râzând că ar fi fost extrem de mulţumit, că aşa un «gibier» (vânat) e rar de tot. L-am întrebat apoi ce părere ar avea despre acela „ca om". Răspunsul a fost că l-ar fi considerat mai om ca pe alţii, pentru că şi-a asumat un dublu risc : acela de a accepta şi acela de a divulga. Probabil că Opran şi-a dat de la început seama despre ceea ce este vorba. (…) Am tăcut un timp, apoi am început să-i povestesc. Ideea de a începe de la prinderea pe frontieră, cu doctorul, mi-a venit în acest timp, inspirată de fraza lui : «riscul de a accepta». Nu m-a întrerupt, nu m-a întrebat nimic în timp ce vorbeam. Când am terminat, mi-a spus doar atât : «Sistemul comunist». (…) Mi-a acordat de la început toată încrederea, fără a pronunţa vreun cuvânt[1].

Reacţia lui Opran a fost una calculată şi firească : dincolo de suspiciuni, Mihail Ţanţu era o sursă indubitabilă de informaţii despre acţiunile spionajului românesc. Dacă ar fi adoptat o altă atitudine, l-ar fi îndepărtat pe Ţanţu şi ar fi pierdut şansa de a afla strategiile Bucureştiului privind exilul de la cineva care s-a aflat în prima linie de operaţiuni. În plus, dacă Ţanţu ar fi rămas cu adevărat loial regimului comunist, devoalarea sa nu i-ar fi adus nici un beneficiu, dimpotrivă – i-ar fi adus supravegherea sa îndeaproape şi, implicit, eliminarea posibilităţii de comunicare cu SSI-ul. Însă cea mai incitantă întrebare este de ce a ales Mihail Ţanţu să schimbe din nou tabăra. Răspunsul pare să nu se afle în relaţia cu serviciile comuniste, ci mai degrabă în experienţele sale din ianuarie 1945 – mai 1946, când a fost deziluzionat de fiecare proiect anticomunist la care aderase. În toamna lui 1949, fostul căpitan de paraşutişti nu se mai afla în subordinea vreunei autorităţi care declara că urmăreşte lupta contra comunizării, ci era chiar în nucleul unui organism viabil care se opunea noilor realităţi politice din ţară[2]. Mai mult decât atât, cei cu care lucra în SIMRE nu păreau să îl utilizeze în scopuri personale ori mercantile, fără să le pese de soarta sa, aşa cum se întâmplase pe rând cu legionarii, serviciul american

1. Mircea Tănase, *op. cit.*, pp. 267-268. Pe lângă Opran, adevărata poveste a lui Ţanţu a fost cunoscută şi de generalul Petrescu. Pentru a evita orice pericol privind scurgerea de date, cei trei au decis ca această informaţie să nu mai fie împărtăşită nimănui, nici măcar partenerilor francezi.
2. *Ibidem*, p. 267.

de informaţii, MNR-ul şi ţărăniştii, ci urmăreau aceleaşi obiective, fără partizanate şi patimi individuale. Chiar Ţanţu avea să declare anchetatorilor, încercând timid să se deculpabilizeze, că activitatea în noua structură a exilului, în care îşi putea valorifica în sfârşit pregătirea, îl atrăsese atât de mult, încât „prins de munca de acolo, eu ajunsesem la o confuzie, însuşindu-mi-o ca reală, ca a mea, pierzând noţiunea că este, în fond, mijlocul de realizare a celeilalte munci, reale”[1].

După ce se asigurase că se poate baza în continuare pe încrederea şi sprijinul lui Mihail Opran, Ţanţu a început să îşi planifice misiunea. El trebuia să ajungă în România, să organizeze o reţea cât mai extinsă care să furnizeze o cantitate cât mai mare de informaţii şi să se întoarcă în siguranţă[2]. La Innsbruck a fost pus în legătură cu o călăuză angajată de partea franceză, alături de care urma să treacă graniţa în Ungaria şi, mai departe, în România. Totuşi, până să treacă graniţa din zona sovietică de ocupaţie a Austriei în teritoriul maghiar, şi-a surprins ghidul discutând amical cu o santinelă a Armatei Roşii. Imediat, Ţanţu şi-a părăsit călăuza şi s-a întors la Paris, unde francezii l-au primit cu reticenţă, în timp ce românii i-au crezut povestea. Cu toate că misiunea eşuase practic înainte de a începe, situaţia a luat o turnură favorabilă pentru Ţanţu : în decembrie 1949 a avut loc un atentat la Salzburg împotriva unor colaboratori unguri ai Bureau Documentaire, iar unul dintre atacatorii capturaţi de poliţie era însăşi călăuza găsită de francezi pentru Ţanţu[3]. Astfel, capitalul său de încredere sporise considerabil în ochii occidentalilor.

În acelaşi timp, trimitea scrisori familiei sale rămase în ţară, povestind despre presupusul său trai dificil ca student, şi – sub identitatea de Gheorghe Mazilu – informa Bucureştiul printr-o carte poştală expediată pe 20 decembrie că a trecut cu bine verificările la care a fost supus, că a intrat în structurile exilului şi că se afla în Franţa[4]. La sfârşitul anului 1949, SSI-ul se declara mulţumit de activitatea lui Brebu : se implicase în centralizarea eforturilor anticomuniste din exil (ceea ce facilita infiltrarea şi supravegherea lor faţă de mai multe acţiuni independente) şi avea mari şanse de a ajunge în conducerea acestei structuri şi de a căpăta astfel acces la baza sa informativă[5].

1. *Ibidem*.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, f. 46.
3. *Ibidem*, f. 47.
4. Idem, vol. 2, f. 336.
5. Idem, vol. 1, f. 48.

Misiunea „Parav”

Începutul anului 1950 a fost perioada cristalizării direcţiilor de acţiune ale SIMRE : crearea unui centru de instrucţie propriu şi a unui oficiu de propagandă în Franţa, crearea şi instruirea trupelor de comando ce urmau să fie folosite în ţară, trimiterea clandestină a trei specialişti (pe domeniile politico-social, militar şi economic) şi organizarea reţelelor informative pe teritoriul României[1]. În mod evident, lui Ţanţu i-a revenit latura militară, motiv pentru care a început o pregătire intensivă în bazele serviciului francez, specializându-se în utilizarea aparatelor de emisie-recepţie, a cernelii simpatice şi a fotografierii. De asemenea, împreună cu Opran, a realizat 80 de microfilme cu instrucţiuni privind recrutarea de informatori şi liniile de acţiune ale acestora în ţară, o parte fiind deja trimisă la Bucureşti pe filieră franceză. Rolul său în SIMRE a sporit constant, ajungând să îl asiste pe Mihail Opran în interogatoriile făcute românilor care ar fi reuşit să fugă din ţară şi să ajungă în Franţa[2].

În primăvară, misiunea sa în România devenise o certitudine. Oficial, Mihail Ţanţu primise din partea SIMRE (cu aprobarea serviciului francez) următoarele sarcini : să verifice starea rezistenţei armate din munţi, să identifice cel mai consistent grup, să ia legătura cu acesta pentru a-l instrui în lupte de gherilă şi în balizaj (ca să primească ajutoare pe cale aeriană) şi să îl doteze cu un aparat de emisie-recepţie ; să verifice percepţia populaţiei cu privire la regimul comunist de la Bucureşti ; să sondeze starea armatei (dacă, în cazul unui conflict vest-est, ar intra în acţiune sau ar fraterniza cu trupele occidentale). La întoarcerea în Franţa, urma să-i ia cu el pe Ioan Cosma şi alte trei persoane a căror alegere rămânea la latitudinea sa[3]. Aceste patru persoane trebuiau să suplinească golurile din structura serviciului condus de către generalul Petrescu. Totuşi, prin misiunea lui Ţanţu, SIMRE încerca să creeze o reţea de 8 informatori bine pregătiţi, fiecare în câte o regiune strategică a ţării, în folosul secţiei române de la Salzburg din cadrul serviciului american de informaţii. Acţiunea avea rolul de a obţine resursele necesare desfăşurării activităţii (partea americană urmând să plătească pentru această reţea) şi prezenta un risc considerabil, deoarece se realiza fără ca Bureau Documentation să fie informat[4]. Descoperirea

1. *Ibidem*, f. 49.
2. *Ibidem*, f. 132.
3. *Ibidem*, f. 59 verso.
4. *Ibidem*, f. 53.

acestei misiuni secundare a lui Ţanţu putea duce la dinamitarea relaţiei dintre SIMRE şi B-Doc, antrenând implicit tăierea puţinelor resurse de care dispunea structura condusă de generalul Petrescu.

Pentru a se masca plecarea lui Ţanţu, s-a lansat zvonul că ar fi fost ahtiat după bani şi prins într-o afacere de contrabandă, astfel că serviciul francez a decis abandonarea sa[1]. În paralel, fostul căpitan de paraşutişti împrumuta sume mici de la diferiţi români, sub pretextul că ar avea nevoie să întreprindă mici afaceri din care să-şi câştige traiul după eliminarea sa din solda serviciului francez. Conform planului de acţiune stabilit cu Opran, trecerea din Austria în România urma să se facă în două etape : cu o călăuză avea să ajungă în Ungaria şi un alt ghid trebuia să îl preia din Budapesta. Ambele persoane urmau să fie angajate de către Gelu Belu. De asemenea, Ţanţu ar fi trebuit să anunţe prin intermediul primei călăuze că a ajuns în siguranţă pe teritoriul maghiar, iar după intrarea pe teritoriul românesc avea obligaţia de a trimite o scrisoare cifrată, scrisă cu cerneală simpatică, în care să detalieze situaţia sa, dacă a reuşit să stabilească contactele plănuite la Paris şi dacă poate primi bani şi alte obiecte pe filiera prestabilită (sub cauciucul de la toaleta din vagonul Paris-Bucureşti). În plus, o dată la două săptămâni trebuia să trimită o scrisoare cu text banal la o adresă din Paris pentru a semnala că este în siguranţă.

Pe 25 mai 1950, cu acte austriece false, având numele de Michael Tanzer, Ţanţu a plecat din Paris cu destinaţia Viena, unde era aşteptat de Belu, care i-a dat alte acte, devenind Michel Durand. Plecarea sa a fost întârziată din cauza depistării de către autorităţile maghiare a mai multor rute de trecere frauduloasă a frontierei, precum şi a întâlnirilor dintre Opran, Belu, Ţanţu şi Gheorghe Saramet[2], cel care avea să fie călăuza. Acesta din urmă fusese găsit de Gelu Belu şi verificat de Mihail Opran, care i-a crezut legenda,

1. *Ibidem*, f. 61.
2. Gheorghe Saramet (2 februarie 1924, Piatra Neamţ – [?]) a fost călăuză în perioada 1946-1948, fiind implicat în ghidarea contra cost a mai multor persoane în fuga lor din ţară. Arestat, a devenit agent al Serviciului Român de Contrainformaţii. După trei ani de activitate în serviciul autorităţilor române, a încercat să revină la afaceri pe cont propriu, dar a fost arestat pe 26 august 1951 şi condamnat la cinci ani de închisoare corecţională pentru tentativă de trecere a frontierei. A fost eliberat la 8 octombrie 1954, după ce a trecut prin închisorile Jilava, Poarta Albă, Capul Midia, Satu Mare, Baia Sprie, Cavnic şi Alba Iulia. Ulterior, a ajuns în Franţa, unde a colaborat pe linie informativă cu Mihail Opran şi Gelu Belu, stabilindu-se în cele din urmă în America de Sud. Informaţii din fişele matricole penale din AANP. ACNSAS, fond Penal, dosar 67497, vol. 4, f. 3 ; Idem, vol. 3, f. 15 ; ACNSAS, fond SIE, dosar 214, *passim*.

fiind convins că este un român cu care rezona la nivelul opţiunilor anticomuniste. Mai mult decât atât, Opran i-a dat câteva sarcini separate lui Saramet, cerându-i, printre altele, să-i scoată din ţară pe fosta sa concubină, Lya Popescu[1], şi pe cei doi copii ai ei[2].

În cele din urmă, în noaptea de 14 iunie au plecat din Viena Mihail Ţanţu, Gheorghe Saramet (cel care avea să fie călăuza întregului traseu şi care avea şi misiunile sale separate în ţară) şi un anume Horvath, un ghid maghiar care trebuia să îi ajute pe ceilalţi doi să ajungă în Budapesta[3]. Prezenţa celui din urmă era necesară pentru că o mare parte din graniţa austro-ungară era minată, dar Horvath reuşise să demineze o fâşie îngustă pe care o folosea în afacerile sale privind trecerea frontierei. La scurt timp după ce au ajuns pe teritoriul maghiar, Ţanţu şi Saramet au fost părăsiţi de călăuza maghiară, fiind nevoiţi să se descurce pe cont propriu, fără a beneficia de legăturile promise de Horvath : „am mers patru sau cinci zile ; mergeam numai noaptea, ziua fiind obligaţi să stăm prin locuri în arşiţa cea mai grozavă fără un strop de apă”[4]. Astfel, erau la mila locuitorilor, ceea ce îi expunea însă pericolului de a fi găsiţi de jandarmii unguri.

Pe 19 iunie au reuşit să ajungă în capitala Ungariei, iar patru zile mai târziu au plecat spre graniţa cu România, reuşind să intre în ţară în noaptea de 23/24 iunie. Pentru a nu risca să fie descoperiţi, cei doi s-au ascuns în timpul zilei, iar noaptea s-au îndreptat spre Oradea. Primul tren spre Bucureşti era abia pe 25 iunie, la ora 7 : 50, astfel, pentru a nu rămâne în gară unde puteau fi supuşi unui control inopinat, au căutat cazare. Sub acest pretext, Saramet a lipsit timp de câteva zeci de minute, ceea ce însă nu i-a ridicat nici un fel de bănuială fostului căpitan de paraşutişti. În realitate, Saramet anunţase autorităţile că sosise în ţară însoţit de un anume „Ţanţu” şi comunicase rezumativ activitatea sa la Viena[5]. Agentul Saramet îl devansase pe agentul Brebu în informarea serviciului românesc de spionaj şi contraspionaj.

1. Lya Popescu (15 septembrie 1911, Haţeg – [?], Bucureşti) a fost soţia aviatorului Pufi Popescu, decedat într-un accident aviatic în 1940. Ulterior, a devenit concubina lui Mihail Opran până la fuga lui din ţară. A fost atrasă în reţeaua de spionaj gândită de Opran de la Paris, motiv pentru care a fost arestată la 3 septembrie 1950 şi condamnată la muncă silnică pe viaţă, pedeapsă comutată în 1963 în 25 de ani muncă silnică. A fost graţiată la 16 aprilie 1964, după ce a trecut prin închisorile Jilava, Mislea, Văcăreşti, Miercurea Ciuc şi Oradea. Informaţii din fişa matricolă penală din AANP. ACNSAS, fond Penal, dosar 1169, vol. 1, *passim*.
2. ACNSAS, fond Penal, dosar 67497, vol. 3, f. 199 verso.
3. *Ibidem*, ff. 142-143.
4. *Ibidem*, f. 201.
5. *Ibidem*, f. 202.

Ajunşi în Bucureşti, au înnoptat într-o locuinţă de pe Calea Rahovei, iar a doua zi s-au mutat amândoi într-un apartament de pe strada Doctor Felix, unde locuiau şi Coca Niculescu[1] şi Filip Profira[2], două cunoştinţe ale lui Saramet. Pe 26 iunie, fără ca unul să ştie de celălalt, fiecare agent a căutat să transmită informaţii serviciilor cu care era în contact. Sub scuza că ar pune în aplicare ordinele lui Opran (obţinerea de broşuri şi hărţi rutiere ale ţării ; contactarea unor persoane care i-ar putea ajuta ; verificarea sosirii pachetului cu radioul trimis de la Paris), Saramet dădea ample informaţii serviciului de contraspionaj :

> m-am întâlnit din nou cu Domnul Colonel şi a mai venit un Domn Colonel cu care cu o maşină am mers undeva la şosea unde am stat împreună mai multe ore şi unde eu am povestit toate cele ce am făcut. Atunci domnul colonel mi-a spus că voiu lucra împreună (...) un raport amănunţit al întregii misiuni şi mi-a spus că am îndeplinit o misiune frumoasă şi că pe viitor să realizez tot aşa. Imediat atunci am primit locuinţa din dr. prof Sion 26[3].

Mihail Ţanţu – sau Brebu –, sub pretextul că vrea să iasă din casă pentru a se relaxa la ştrand, înştiinţa telefonic autorităţile despre sosirea sa. Cu aceeaşi ocazie, expedia şi o scrisoare la Paris, conform ordinelor, pentru a înştiinţa SIMRE-ul că a ajuns cu bine în ţară[4].

În următoarele zile, Mihail Ţanţu a căutat să îndeplinească o parte din misiunea cu care îl însărcinase serviciul român de la Paris. Astfel, s-a întâlnit într-o casă de pe strada Romană[5] cu soţia sa şi cu cumnatul său, Vasile Trifu[6]. Cum acesta era urmărit de Securitate pentru activitatea sa din timpul războiului, Ţanţu a încercat să schimbe componenţa grupului care trebuia scos din ţară pentru a activa în structurile SIMRE-ului. Prin urmare, i-a comunicat lui Trifu că îl poate ajuta să treacă graniţa şi să scape

1. Ecaterina „Coca” Niculescu, născută Costea la 24 iulie 1925, la Brăiliţa.
2. Filip Profira, născută Dumbravă la 23 februarie 1913, în regiunea Bălţi.
3. ACNSAS, fond Penal, dosar 67497, vol. 3, f. 202.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, f. 83.
5. În prezent, Mihai Eminescu.
6. Vasile Trifu (19 decembrie 1903, Lapoş, judeţul Prahova – [?]) a fost cumnatul lui Mihail Ţanţu (soţul surorii sale, Virginia Ţanţu). A fost arestat pe 26 iunie 1953 şi condamnat pentru „crimă de război” la muncă silnică pe viaţă, pentru că a fost şeful comisariatului din oraşul Reni, din regiunea Odessa. A fost eliberat pe 3 august 1964, după ce a trecut prin închisorile Făgăraş, Aiud, Jilava şi Gherla. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, ff. 130-131. Informaţii din fişele matricole penale din AANP.

de arestare dacă îi găseşte încă patru foşti poliţişti bine pregătiţi şi capabili să facă faţă cerinţelor din exil[1]. În acest scop, i-a dat patru pacheţele cu microfilme conţinând instrucţiuni pentru viitori informatori (mod de operare, informaţii dezirabile, adrese de contact din Franţa etc.).

Dar activitatea sa a fost perturbată de un eveniment cu totul neaşteptat, care l-a forţat să îşi schimbe domiciliul şi să caute anonimatul pentru câteva zile. În noaptea de 29/30 iunie, Ţanţu, Saramet, cele două fete şi o rudă a uneia dintre ele au petrecut în apartamentul de pe strada Dr. Felix. Fostul căpitan de paraşutişti

> a băut mai mult şi s-a luat la ceartă cu (...) Coca Niculescu. Atunci el a aruncat pe jos mai multe hârtii de dolari. Scena a văzut-o şi o rudenie (sic!) de a gazdei care era în vizită şi care s-a dus imediat acasă şi ia (sic!) spus bărbatului care era inspector la Banca de Stat – secţia aur şi devize[2].

Acesta din urmă a venit imediat la locuinţa Cocăi Niculescu, situaţia dezamorsându-se prin mituirea sa. Cu toate că evitaseră la limită denunţul, Saramet şi Ţanţu au trebuit, pe moment, să se mute fiecare unde a putut.

Perioada 30 iunie – 4 iulie este una neclară pentru biografia lui Ţanţu. În timp ce într-o declaraţie afirma ca ar fi plecat la Braşov[3], fără să detalieze în ce scop şi ce ar fi făcut acolo, în alte declaraţii afirma că ar fi stat ascuns într-o locuinţă de pe strada Ştirbei Vodă[4].

Parcursul său poate fi reconstituit din nou cu certitudine din dimineaţa zilei de 5 iulie, când, la cererea lui Saramet, cei doi bărbaţi au vizitat-o pe Lya Popescu. Fostul căpitan de paraşutişti a aflat despre existenţa reţelei de spionaj gândite de Opran, căreia îi erau destinate microfilmele pe care le realizase la Paris la începutul anului. Ţanţu, prezentat sub numele de cod „Şeful", i-a dat o serie de sfaturi Lyei, confirmându-i totodată intenţia fostului ei iubit de a o scoate din ţară prin intermediul său şi al „Doctorului" (numele de cod al lui Saramet). Mai mult decât atât, Ţanţu a trasat direcţiile de dezvoltare ale reţelei (prin contactarea lui Eduard Giurgiuveanu[5],

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 1, ff. 187-188.
2. ACNSAS, fond Penal, dosar 67497, vol. 3, f. 202.
3. *Ibidem*, f. 149.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233837, vol. 1, f. 83; Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 312.
5. Eduard Giurgiuveanu (15 mai 1914, Bucureşti – [?]) a fost un revizor de trafic aerian implicat în reţeaua de spionaj construită de Lya Opran după indicaţiile lui Mihail Opran. Cu toate că intenţiona să informeze Securitatea, a fost arestat pe

controlor de trafic la aeroportul din Băneasa), dovedind astfel că sprijină efortul informativ al SIMRE[1]. Totuşi, restul zilei nu l-a dedicat nici acţiunilor informative sau racolării de colaboratori pentru structurile din exil, nici dialogului cu SSI-ul, ci l-a petrecut la ştrandul Bragadiru, alături de Saramet, Coca Niculescu şi colega ei, riscând totodată să îşi facă cunoscută prezenţa în libertate. De asemenea, seara avea să o petreacă în casa sa de pe Calea Văcăreşti, de lângă biserica Cărămidarii de Jos[2].

Arestarea „Milostivului”

Contextul arestării lui Mihail Ţanţu este înconjurat de numeroase dileme. Fără îndoială, SSI-ul cunoştea, prin intermediul lui Saramet, parcursul agentului Brebu în România, având date exacte despre activitatea sa şi despre unde locuia. Totuşi, sunt neclare frecvenţa şi consistenţa contactelor dintre Ţanţu şi SSI după intrarea sa în ţară. Singura comunicare ce poate fi stabilită cu siguranţă este apelul telefonic din 26 iunie al lui Brebu. Pe de altă parte, în dosarul său informativ există o sinteză din 8 iulie 1950, în care sunt enumerate materialele date de „Voicu” *înainte* de arestare : un plic cu 13 fotografii din aparatul lui Ţanţu, schiţa drumului folosit în trecerea din Austria în Ungaria, raportul activităţii sale din martie 1949 (plecarea pe cont propriu a lui Ţanţu din Budapesta) până în iunie 1950 (venirea sa în ţară, ca agent al SIMRE), schema Serviciului de Informaţii al Militarilor Români din Exil, dezlegarea cifrului utilizat de informatorii SIMRE şi alte instrucţiuni cifrate[3]. Toate aceste informaţii par să ducă la o echivalenţă de netăgăduit între numele de cod „Voicu” şi Mihail Ţanţu. Dacă este corect, aceste informaţii nu aveau când să fie date SSI-ului decât în perioada 25 iunie – 7 iulie : mai exact fie în perioada de după incidentul cu dolarii, fie – mai puţin probabil, din cauza intervalului scurt de timp – în zilele de dinaintea reţinerii, când ar fi fost ascuns într-o locuinţă nemenţionată de pe strada Ştirbei Vodă. Un aspect semnificativ al analizelor din dosar – nedatate şi nesemnate –, în care este discutată activitatea agentului Brebu din prima jumătate a anului 1950, îl constituie tonul favorabil al

12 septembrie 1950 pentru nedenunţare şi condamnat la 8 ani temniţă grea. ACNSAS, fond Penal, dosar 1169, vol. 1, *passim*.

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233837, vol. 1, ff. 85-91.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 444701, ff. 11-12.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, f. 350.

reprezentantului regimului comunist. Se manifesta înţelegere pentru nereuşitele lui Mihail Ţanţu, fiind sesizabilă o empatie a celui care redacta analiza faţă de modul în care agentul a activat în exil.

Cronologic, se poate stabili cu o mare probabilitate că arestarea a avut loc în a doua parte a zilei de 7 iulie 1950 şi că a fost un eveniment neaşteptat de către Ţanţu. Documentele consultate nu conţin nici o referinţă cu privire la motivul arestării, dar se poate presupune că informaţiile date de Saramet au jucat un rol în această schimbare de optică a regimului faţă de Brebu. Asupra lui Mihail Ţanţu au fost găsite două note care stabileau întâlniri conspirative şi un bilet rupt din care se putea desluşi „(...) jale. Fii extrem de prudent”[1]. Pe sobă, anchetatorii au descoperit indicative şi frecvenţe pentru comunicaţii radio, dar şi o serie de instrucţiuni precum „eu nu vă ascult pe noua dvs. frecvenţă. Reveniţi pe frecvenţa anterioară”, „telegrama dvs. este indescifrabilă” şi „eu încetez emisiunea, pericol”[2].

Mihail Ţanţu – devenit acum obiectivul „Milostivu” – a fost dus la Malmaison şi închis în celula numărul 13, alături de un supraveghetor deghizat în deţinut. Ţanţu a fost ţinut în următoarele zile sub observaţie permanentă, rapoartele înregistrând zbuciumul său interior. În primele ore de detenţie, în noaptea de 7/8 iulie 1950, colegul său de detenţie mărturisea că fostul căpitan intenţiona în următoarele ore să se sinucidă prin strangulare, prin tăierea venelor sau lovindu-se cu capul de robinetul din cameră. „Mi-a spus că e sigur 100% că-l condamnă la moarte”, afirma informatorul din cameră, şi

> când scria spunea că ceea ce face e ca şi sentinţa lui de moarte, că regretă că s-a luat după nişte ticăloşi şi nu sa (sic!) gândit ce a făcut că la prima (*ilizibil*) în momentul când voia să fugă în munţi şi că a informat că în munţi sunt mulţi care stau de mult timp acolo.

Din mărturia celui de lângă el, Ţanţu părea măcinat de remuşcări cu privire la colaborarea cu autorităţile române, lăsând impresia unui ataşament faţă de crezul anticomunist. De asemenea, afirma că a încercat să mintă în timpul primului interogatoriu, dar şi-a dat seama că informaţiile sunt deja cunoscute de SSI din alte surse, aşa că orice rezistenţă este inutilă: „el e primul care la (sic!) arestat şi deşi o să spună tot[,] el ştie metodele de aici că o să-l puie la manej[3] şi o să-l facă să spuie şi ce nu e adevărat”[4].

1. Idem, vol. 4, ff. 2-3.
2. *Ibidem*, f. 6.
3. Loc special amenajat unde se dresează cai.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 4, f. 34.

Spre dimineaţă, părea că a renunţat la gândul sinuciderii imediate, gândindu-se la o grevă a foamei care să îl conducă uşor spre moarte, însă îi era teamă de posibilitatea de a fi hrănit artificial.

Pe 8 iulie avea să aibă loc prima anchetă amplă, de unde a venit, conform raportului, „trist şi frământat”. În aceeaşi zi era expediată din Bucureşti cartea poştală „regulamentară” spre adresa Jeanine Gayet, Hotel Floridor, 35, Avenue des Ternes, Paris 17e, prin care Mihail Ţanţu asigura SIMRE-ul că este în siguranţă şi că totul este în ordine[1]. În zilele următoare, activitatea lui Ţanţu oscila între anchete şi orele petrecute în celulă scriind zeci de pagini de declaraţii. Imaginea rămasă în rapoartele de supraveghere conturează portretul unui om marcat de un puternic zbucium interior : „a început să se plimbe prin celulă dar foarte gânditor în acest moment a aprins o ţigare (sic !) şi trăgea din ea parcă ar fi vrut să mănânce aşa de tare se frământa (...) pe urmă s-a culcat în pat cu faţa în sus şi se gândea şi din când în când ofta. (...) Nu putea să stea la un loc se întorcea pe toate părţile”[2] ; „la ora 20 : 25 a fumat o ţigare (sic !) şi stătea foarte gânditor se uita spre tavan şi vorbea singur (...) la ora 22 : 00 s-a lăsat de scris, a aprins o ţigare (sic !) şi a fumat-o plimbându-se prin celulă foarte nervos îşi freca mâinile, se plimba de la un cap la altul foarte agitat (...) apoi s-a culcat şi a început să numere pe degete fiind foarte trist, avea ochii plini de lacrimi”[3] ; „de la ora 8 până la ora 13 tot timpul acesta cât a scris a fost frământat, gânditor, devenind nervos şi a făcut dese întreruperi”[4].

La aproape o săptămână de la arestare, autorităţile făceau rezumatul anchetei : revenit în ţară, Brebu a fost supus unui control care a reliefat faptul că nu este sincer, că ascunde numeroase aspecte legate de misiunea cu care fusese trimis de la Paris, anchetatorii menţionând că aceste date fuseseră obţinute de la călăuză (Gheorghe Saramet). Cu toate că Ţanţu a continuat să încerce să ascundă diferite aspecte ale activităţii sale, reprezentanţii SSI-ului i-au pus în faţă informaţiile reale, fiind totodată „prevenit că noi vom putea afla adevărul şi independent de voinţa lui”. După ce l-au convins că deja cunosc adevărul, anchetatorii şi-au arogat statutul de singură speranţă a lui Ţanţu : „i s-a explicat însă că, cu toată atitudinea sa duşmănoasă («nu de trădare»), nu este exclusă posibilitatea reabilitării şi a reîncadrării sale în armată, dar cu condiţia unor servicii excepţionale aduse

1. Idem, vol. 1, f. 116.
2. Idem, vol. 4, f. 33.
3. *Ibidem*, f. 32.
4. *Ibidem*, f. 30.

RPR”[1]. Mihail Ţanţu a recunoscut că a minţit în mai multe rânduri în declaraţiile sale, însă a negat că s-ar fi autodenunţat în Occident şi, mai mult decât atât, că ar fi avut o misiune de dezinformare în România. Informaţiile din dosarele Securităţii sugerează că ambele aspecte erau veridice, în ciuda vehementei negări a lui Ţanţu în prima fază a anchetei. Deconspirarea s-a petrecut cu adevărat, dar într-un cerc foarte restrâns (numai Opran şi generalul Petrescu ştiau adevărata poveste). În sprijinul teoriei că nu s-ar fi deconspirat, Ţanţu afirma că nu a făcut-o din calcule pragmatice, dar, probabil pentru a face ipoteza sa mai plauzibilă, a susţinut că ar fi făcut acest lucru dacă s-ar fi întors în Occident având la activ o misiune îndeplinită cu succes.

În privinţa acuzaţiei de dezinformare a autorităţilor comuniste, lucrurile trebuie privite cu rezerve. De vreme ce (aproape) nimeni nu ştia de statutul său de agent, nu i se putea cere să ia contact cu organele represive din ţară şi să le ofere piste false, iar Opran – cel care cunoştea modul în care ajunsese în Franţa – îi trasase lui Ţanţu o linie de acţiune ce viza construirea de reţele informative. Pe de altă parte, pentru a nu-şi pierde statutul de agent al serviciilor de contrainformaţii de la Bucureşti şi, implicit, accesul la o bază de informaţii preţioasă pentru SIMRE, fostul căpitan trebuia să rămână în contact cu autorităţile. Jocul dublu pe care îl făcea şi ascunderea misiunii sale de la Paris ori a altor aspecte ale poziţiei sale în cadrul exilului românesc, pe care nu le comunicase Securităţii, pot fi încadrate sub noţiunea de „dezinformare”. Astfel, ambele acuzaţii reprezentau motive pentru încheierea carierei agentului Barbu. În cele din urmă, „fiind ameninţat că va fi exterminat atât el cât şi familia sa, a luat asupra sa acuzaţiile aduse de tov. Zaharia, deoarece a înţeles din felul în care a fost dusă ancheta că aceasta ar fi singura cale pentru a salva viaţa familiei sale”[2], menţiona raportul.

În zilele următoare, anchetele efectuate asupra lui Mihail Ţanţu erau alternate cu momentele în care cel arestat trebuia să efectueze apeluri telefonice către Coca Niculescu pentru a masca pe plan intern reţinerea sa[3] sau să scrie scrisori cifrate sau banale către adresele din Paris, pentru a nu da de bănuit SIMRE-ului[4]. În plus, inadvertenţele din declaraţiile sale s-au înmulţit, fiind pus de mai multe ori în situaţia de a nu putea da explicaţii referitoare la acţiunile sale. Cu toate că atât Ţanţu, cât şi Saramet

1. Idem, vol. 1, f. 124.
2. *Ibidem*.
3. Idem, vol. 3, f. 1.
4. *Ibidem*, f. 2.

erau – cel puţin oficial – agenţi ai serviciilor româneşti de spionaj sau contrainformaţii, niciunul nu ştia de statutul real al celuilalt, şi, pentru a da aparenţa unei desfăşurări a evenimentelor conform planului stabilit la Paris, cei doi s-au reîntâlnit pe 22 iulie, în Bucureşti. Alături de Mihail Ţanţu se afla „tovarăşul Bucur", care a fost prezentat de către fostul căpitan de paraşutişti drept un fost subordonat care i se alăturase de curând[1]. Scopul întâlnirii era ca Saramet să nu afle despre legătura lui Ţanţu cu serviciul de informaţii aflat acum în cadrul Securităţii, dar şi ca să fie testată onestitatea călăuzei cu privire la misiunile pe care le-a primit în mod direct de la Opran. Întâlnirea a decurs conform aşteptărilor ofiţerilor de Securitate : „în urma acestui contact, călăuza a plecat fără nici un fel de bănuieli"[2].

Pasul următor a fost ca Ţanţu să fie utilizat în cadrul unei misiuni de dezinformare a SIMRE. Beneficiind de cerneala simpatică şi de cifrul deţinutului, au fost expediate în numele său o serie de scrisori[3] în care structura condusă de Opran şi generalul Petrescu era informată că nu s-a putut stabili nicio legătură cu partizanii din munţi, însă au fost create legături în mai multe zone strategice. În fapt, era vorba de persoane reale, ce ar fi putut fi verificate de către SIMRE ori alte servicii aliate, dar care lucrau sub coordonarea Securităţii. Până la începutul lunii august, Mihail Ţanţu avea să îşi recunoască aproape toate faptele pe care le ascunsese la primele anchete, realizând probabil că nu mai are nici o scăpare. Prin urmare, a recunoscut deconspirarea sa la Paris şi misiunile cu care venise în România. În acelaşi timp, cu toate că a colaborat cu autorităţile române şi a trimis în Franţa mesaje pentru a lăsa impresia că este în libertate şi îşi desfăşoară activitatea prestabilită, de la Paris nu venea nici un răspuns. Explicaţia poate veni de la o informaţie potrivit căreia, înainte de a pleca în misiune în România, Opran i-a cerut ca, în cazul în care va fi capturat şi obligat să trimită mesaje în vest, să schimbe ordinea indicativelor. Abia pe 5 august, la aproape o lună de la arestarea sa, anchetatorii remarcau că

> pentru a introduce grupa de litere reprezentând data scrisorii, Mihail Ţanţu face numărătoarea începând cu ultima literă a mesagiului, contrar instrucţiunilor scrise care prevăd că numărătoarea se face începând cu prima literă a mesagiului[4].

---

1. *Ibidem*, ff. 19-20.
2. *Ibidem*, ff. 30-31.
3. *Ibidem*, f. 42, f. 95.
4. *Ibidem*, ff. 159-161.

Să fi fost o simplă greşeală sau fostul agent al SIMRE avusese grijă să semnalizeze la Paris căderea sa ? Cert este că autorităţile încă nu sesizaseră acest lucru, astfel că şi în zilele următoare au fost trimise mesaje în clar sau cifrat care ar fi trebuit să mascheze arestarea lui Ţanţu[1]. Abia pe 14 august Securitatea a realizat că lipsa oricărui răspuns din partea Parisului (SIMRE şi serviciul francez) şi a Salzburgului (serviciul american) ar putea avea cauza în textele scrise de către Mihail Ţanţu după 7 iulie[2]. „În concluzie, el [Ţanţu – n.m.] se situează şi acum pe poziţia de a induce în eroare ancheta, pentru a câştiga cât mai mult timp. Între timp, este aproape sigur că una din agentele Serviciului Informativ Francez în RPR a reuşit să iasă din ţară"[3], concluzionau anchetatorii. Soarta fostului căpitan de paraşutişti era pecetluită.

Epilog

Căderea lui Ţanţu avea să fie receptată într-un mod foarte dur la Paris. Nu numai că era un eşec usturător pentru SIMRE, dar putea pune în pericol siguranţa mai multor oameni de legătură din ţară şi oferea Securităţii informaţii deosebit de importante despre cei din exil. Dar pentru Mihail Opran reţinerea lui Ţanţu reprezenta o lovitură personală : odată cu fostul căpitan de paraşutişti, luau drumul închisorilor politice din România şi apropiaţii săi din reţeaua informativă condusă de Lya Popescu. Aceasta din urmă nu avea să se mai întâlnească vreodată cu comandorul Opran, fiind condamnată la muncă silnică pe viaţă pentru spionaj.

Mihail Ţanţu avea să-şi reia drumul prin sistemul carceral comunist din România. A trecut prin Aiud, Gherla, Jilava, Oradea, Lugoj, Iaşi, Văcăreşti, Galaţi, Salcia şi Periprava, fiind eliberat la 3 august 1964[4]. Printre colegii săi de detenţie, Ţanţu a rămas ca o personalitate ce inspira admiraţie şi respect. Peste decenii, doctorul Ion Sarion, unul dintre cei alături de care a fost închis la Grind-Periprava, avea să rememoreze :

> Era un tip foarte comunicativ, săritor, un foarte bun camarad, bun povestitor, agreat de toţi, inclusiv caraliii îi acordau respect. Am participat împreună la

1. *Ibidem*, ff.150, 167.
2. *Ibidem*, ff. 205-206.
3. *Ibidem*, ff. 205-206.
4. Informaţii din fişele matricole penale din AANP. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 5, f. 2 verso.

multe din muncile impuse in lagăr şi vioiciunea şi buna sa dispoziţie încurajatoare mă făcea să trec mai uşor peste vicisitudinile situaţiei în care ne aflam. Îi port o amintire frumoasă[1].

Privind în ansamblu, destinul lui Mihail Ţanţu reprezintă un lung şir de situaţii-limită, acţiuni surprinzătoare, decizii dificile şi, mai presus de toate, o serie întreagă de dileme. Este de netăgăduit că fiul unui membru al Sfatului Ţării care votase unirea în 1918 avea un puternic crez naţionalist românesc. Unul dintre principiile care l-au ghidat ani de-a rândul a fost că teritoriul dintre Prut şi Nistru trebuie să fie parte a României, idee de la care nu s-a abătut nici în autobiografia redactată sub ochii autorităţilor comuniste pentru a servi ca legendă odată ajuns în exil :

dragoste şi devotament neţărmuit faţă de bucata aceasta de pământ românesc, dintre Prut şi Nistru, şi ferma convingere ce o am că ea aparţine şi trebuie să aparţină tot în patria mamă istoriceşte, geograficeşte şi etnic, trebuie să formeze un tot cu restul teritoriului românesc, neputând fi trunchiată şi alipită unei alte naţiuni[2].

De asemenea, nici atitudinea sa antisovietică nu poate fi pusă la îndoială. În fond, Basarabia fusese reanexată de puterea de la Kremlin, o parte dintre apropiaţii săi dispăruseră în timpul primei ocupaţii sovietice, iar el însuşi fusese reţinut fără nici o formă legală de către o patrulă a Armatei Roşii. Prin urmare, anticomunismul său era unul firesc şi indiscutabil. Intervine însă problema dacă şi cum a fost acest sentiment afectat de deziluziile trăite de Ţanţu în adeziunile sale la proiectele ce îşi propuneau să se împotrivească procesului de comunizare a ţării. Utilizarea şi abandonarea sa de către legionari, ignorarea sa de către serviciile americane, modul în care reprezentanţii MNR au gestionat entuziasmul său şi al subordonaţilor săi, precum şi reticenţa liderului ţărănist, Ilie Lazăr, faţă de persoana sa l-au adus pe Ţanţu în situaţia de a fi nevoit să se descurce pe cont propriu, în ilegalitate. În ciuda acestor dezamăgiri, este greu de crezut că fostul căpitan ar fi schimbat realmente tabăra după arestarea sa. Mimând conformismul, fără însă să-l accepte cu adevărat, Mihail Ţanţu pare să fi căutat o formă de colaborare prin intermediul căreia să iasă din închisoare. Este

1. Interviu cu dr. Ion Sarion, 3 septembrie 2016.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233937, vol. 2, ff. 303-304. Sintagma „ea aparţine şi trebuie să aparţină tot în patria mamă" scrisă de Ţanţu a fost tăiată de ofiţerul SSI care a citit-o.

discutabil modul în care a gestionat această relaţie cu autorităţile – cât de departe a mers cu indicaţiile date SSI-ului, volumul şi consistenţa informaţiilor despre oamenii de legătură (de la soţie până la foşti paraşutişti sau persoane fără simpatii politice), activitatea sa de informator din închisoare. De asemenea, este neclar obiectivul colaborării sale cu autorităţile comuniste – dacă scopul era numai să iasă din închisoare, de ce a continuat să acţioneze ca agent al Bucureştiului, nu numai după părăsirea temniţei, ci şi în Ungaria şi, mai apoi, dincolo de Cortina de Fier ? Dacă ţelul său era unul mai amplu, care era acesta – întrebarea fiind cu atât mai stringentă cu cât, în Franţa, fostul căpitan se afla la adăpost ?

În ceea ce priveşte rolul său în exil, se poate afirma că Mihail Ţanţu a fost atât unul dintre artizanii SIMRE, cât şi unul dintre cei care au cauzat dispariţia acestei structuri. Folosindu-şi cunoştinţele şi pregătirea sa militară, fostul căpitan şi Mihail Opran au conceput o schemă de funcţionare viabilă. Principiul separării grupurilor de acţiune şi cel al limitării informaţiilor despre celelalte sectoare sau persoane din SIMRE aveau rolul de a imuniza serviciul românesc de posibilele defecţiuni – atât prin infiltrarea spionilor, cât şi prin căderea reţelelor de informatori din ţară. Serviciile româneşti ar fi putut avea un adversar redutabil dacă SIMRE ar fi funcţionat în parametrii scontaţi de Ţanţu şi Opran. Singurul mod în care întregul efort din exil al agentului Brebu ar fi fost util Securităţii era ca fostul căpitan să acceadă la conducerea serviciului românesc de la Paris – lucru care nu era deloc imposibil. Însă deconspirarea sa în faţa lui Opran l-a repus pe Ţanţu într-o poziţie vulnerabilă faţă de Bucureşti. Cu toate acestea, a acceptat să întreprindă o misiune deosebit de periculoasă în România. Resorturile unei astfel de decizii sunt greu de intuit, mai ales că îl puneau pe Ţanţu într-un fragil şi periculos balans între cele două identităţi secrete – agent al Bucureştiului şi agent al Parisului –, fiecare cu îndatoririle sale. Nu este de neglijat ca la mijloc să fi fost o supraîncredere a lui Mihail Ţanţu în capacităţile proprii de a găsi linia de echilibru şi de a extrage simultan roadele activităţii în slujba Securităţii şi a SIMRE, probabil în folosul instituţiei din urmă, dar şi al său personal. În sprijinul acestei supoziţii, a încrederii peste medie în abilităţile sale, vine comportamentul său ulterior sosirii în Bucureşti : de la ieşirile la ştrand, la incidentul cu dolarii. Cert este că aceste calcule ale lui Mihail Ţanţu au ajuns la un rezultat opus faţă de cel pe care îl spera. Securitatea a sesizat jocul dublu, astfel că l-a abandonat, fostul căpitan şi-a continuat parcursul carceral, iar SIMRE a primit o grea lovitură prin arestarea sa. În această ultimă privinţă, este neclar ce fel de informaţii a dat Mihail Ţanţu *înainte* de reţinerea sa.

Este cert că, odată ce a fost reîncarcerat, fostul căpitan a fost obligat să redacteze ample descrieri ale SIMRE-ului şi ale membrilor exilului românesc. Materialele de arhivă cercetate indică transmiterea de către Ţanţu autorităţilor române a unor date despre activitatea românilor de la Paris, Salzburg ori Innsbruck, însă este neclar dacă aceste informaţii aveau o valoare reală pentru contraspionajul de la Bucureşti ori erau parte a unei acţiuni de dezinformare.

***

Mihail Ţanţu, Gheorghe Dobrescu, Brebu, Martin Schweiger, Teodor Mazilu, Michael Dupont, Michael Tanzer, Michel Durand, Voicu, Milostivu – o mulţime de identităţi pentru o singură persoană. Şi totuşi care a fost cea adevărată ? Faţă de cine a fost loial Ţanţu – faţă de SSI şi Securitatea românească ori faţă de SIMRE-ul de la Paris ? Sau poate că Mihail Ţanţu a crezut atât de tare în sine, încât a sperat că este posibil să facă slalom printre toate primejdiile epocii în care i-a fost dat să trăiască ? Răspunsul la această întrebare a amuţit odată cu căpitanul basarabean. Mihail Ţanţu a murit în august 1979, fiind îngropat într-un mormânt anonim dintr-un cimitir al cartierului bucureştean Berceni. La slujba de înmormântare au participat numeroşi foşti paraşutişti care serviseră cândva sub comanda sa, veniţi ca la un ultim ordin al conducătorului lor[1]. În urma sa a rămas însă povestea, ca o legendă şi o dilemă a istoriei recente a României.

1. Mircea Tănase, *op. cit.*, p. 328.

Constantin Vasilescu

Împovăratul drum al delaţiunii sau apăsătoarea biografie a unui intelectual : Paul „Popescu” Găleşanu

„Mi s-a părut că am în faţa mea, cu masca răvăşită de bătrâneţe, acelaşi om plin de orgoliu, dar poate mai dezordonat, de odinioară… [...] Gălăşeanu – un psihic maladiv, cancerat de ambiţii, bovaric şi incert sub toate aspectele.”

Un anonim

Abstract. *The informers were perceived as one of the most reprehensible categories of collaborators of the communist regime in Romania. After 1989, the Reţea (Network) files belonging to the Archive of the Securitate played a significant role in compromising public figures and putting an end to political careers. The most surprising and highly commented such files have been those belonging to former political prisoners, who were usually recruited in the network of informants as a result of the physical and psychological brutality to which they were subjected during detention. Frequently, their public image has been shaped by these disclosures ; the respect for them intensified if there was no evidence of collaboration or was obliterated when infamous files were exposed. In the frantic search for an infallible role model, the historical context was often neglected by the collective judgement, a fault that the present study aims to avert. This paper analyses the collaboration of an intellectual, former political prisoner, while taking into account how the Securitate used his biography as means of pressure and blackmail.*

Keywords : *informer, intellectual, political prisoner, compromise, biography, collaboration*

> „Să nu uităm că mulţi dintre informatori (nici măcar autorul delaţiunii despre Steinhardt purtând burlescul nume de cod «Gogu Pil») nu erau necesarmente imbecili. Stupiditatea lor era una a abuliei morale. [...]Informatorii au fost abjecta plastilină, masa unei vermine adeseori voluntare, dar arhitecţii angrenajului diabolic, *the masterminds*, s-au numit Dej, Drăghici, Ceauşescu, Răutu, Chişinevschi, Nicolschi, Pleşiţă, Vincze, Paul Niculescu-Mizil, Ion Stănescu, Emil Bobu, Postelnicu, Iulian Vlad etc."[1]

Acestea sunt câteva dintre aprecierile şi informaţiile superficiale pe care le oferă internetul despre un informator al Securităţii. Un text dominat de aprecieri dure şi formulări pretenţioase, un verdict înaintea unei judecăţi, dar care face totuşi cuvenitul transfer de responsabilitate dinspre instrumente către responsabili. Căutând pe google după „burlescul" nume conspirativ, îl găsim în alte câteva locuri alăturat celui al lui Nicolae Steinhardt. Practic notorietatea „virtuală" a lui „Gogu Pil" se datorează unei note informative despre Steinhardt. Dincolo de aspectele politice pe care „sursa" le transmite Securităţii, uimeşte prezenţa în document a uneia dintre replicile primite de la Steinhardt :

> „Eu am oroare de oamenii lipsiţi de caracter, de codoşi, de delatori, informatori, care sunt cei mai lipsiţi de caracter. Am avut mare dezamăgire în viaţa mea, fiind turnat, trădat de cunoscuţi, prieteni. Cea mai sinistră categorie de oameni, adevăraţi denaturaţi, monştri, este aceea a turnătorilor de profesie, ciripitorii, informatorii, care nu merită decât dispreţ, desconsiderare, scuipaţi. [...] Niciodată un regim politic nu are lungă durată, nu are un fundament solid dacă se sprijină pe delaţiune, pâră, lipsă de caracter, trădare"[2].

Despre Steinhardt, aceste vorbe pot sugera fie o sinceritate nemărginită conjugată cu o morală de excepţie, fie o aluzie fină, ca un avertisment de îndreptare a unui om rătăcit, despre a cărui colaborare cu Securitatea este

---

1. „Era suspiciunii : N. Steinhardt despre delatori, codoşi, ciripitori şi monştri", disponibil online la adresa https : //tismaneanu.wordpress.com/2009/03/31/era-suspiciunii-n-steinhardt-despre-delatori-codosi-ciripitori-si-monstri/, accesat pe 8.02.2016.
2. Clara Cosmineanu, Silviu Moldovan (coord.), *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii. 1959-1989*, Editura Nemira, 2005, pp. 193-194.

posibil să fi ştiut. Despre informator, prezenţa lor poate arăta fie devotamentul deplin faţă de serviciul secret, fie dorinţa de redare cât mai exactă a spuselor celor vizaţi, dorinţă generată de istoria traumatică a legăturilor cu Securitatea.

Vom descoperi în continuare că existenţa lui „Gogu Pil”, alias Paul Găleşanu[1], a însemnat mai mult decât o notă informativă despre Nicolae Steinhardt, iar calea dinspre numele real înspre cel conspirativ a fost lungă şi sinuoasă. Tocmai acest interval mi-l propun dezvăluit şi analizat aici, spre înţelegere. Altfel cine şi-ar mai aminti vreodată că „Gogu Pil” a fost cândva şi „Latinul”[2]? Că a avut familie, prieteni, vanităţi? Că a fost un om educat, un intelectual, având convingeri şi angajamente politice? Că înainte de a fi colaboratorul regimului a fost victima lui? În spatele unui pseudonim bizar se clădeşte existenţa tristă şi încrâncenată a unui om; un om care s-a născut şi a trăit la confluenţa timpurilor, un individ nu necesarmente rău, dar o victimă certă a regimului şi a proprii lor slăbiciuni.

Acest studiu de caz se doreşte a fi o microistorie a delaţiunii din timpul regimului comunist. Nu este vorba despre delaţiune în sensul cel mai cuprinzător, ci este vorba despre cea obţinută prin violenţă şi şantaj ca mijloace de exploatare cinică a trecutului „compromiţător”. Aşadar, propun o incursiune în biografia completă a unui informator, fără de care nu se poate înţelege complexitatea unui fenomen atât de trist. Fiind vorba despre un intelectual, fost deţinut politic legionar, socotesc esenţială aflarea răspunsurilor la următoarele întrebări de natură practică sau etică: a fost statutul de informator al Securităţii o fatalitate, decurgând din biografie? A fost o alegere voită, asumată, sau una impusă? A fost un compromis pentru realizarea aspiraţiilor proprii unui intelectual? S-a putut obţine convingere, conversie reală în procesul colaborării cu Securitatea sau totul a funcţionat din teamă şi interes? Care şi cât de importante au fost consecinţele colaborării? Cât de mult cântăreşte în biografia unui fost deţinut politic colaborarea cu Securitatea şi cum se răsfrânge asupra moştenirii sale?

---

1. În documente numele său apare ortografiat diferit: Gălăşeanu, Gălăşanu, Găleşanu, Găleşeanu. În text am optat pentru varianta Găleşanu, cu care, de altfel, şi-a semnat şi traducerile sau cărţile de autor. Am păstrat alte versiuni doar în cazul paragrafelor citate sau al citării unor surse în anumite note de subsol, unde se regăseşte ortografia pe care a folosit-o cel care a întocmit documentul.
2. Paul Gălăşeanu a fost urmărit de Securitate în anii ’60 sub numele de cod „Latinul” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, *passim*).

Există dosare în arhiva CNSAS greu de cuprins chiar şi într-o carte. Prin aceasta mă refer la cercetarea, analiza şi interpretarea lor, nicidecum la simpla redare a documentelor. Consistente, dar apăsătoare, uimitoare şi dezarmante, înduioşătoare şi cinice, paradoxale, dar suprinzător de logice în reconstituirea evenimentelor. Există dosare cât o existenţă, asemenea celor întocmite pe numele lui Paul Găleşanu, iar parcurgerea şi interpretarea lor a fost o reală provocare. De aceea, cele ce urmează se bazează mai ales pe dosarele întocmite pe numele său (nouă volume) aflate în arhiva CNSAS (fondurile Penal, Informativ şi Reţea), însumând 1.322 de file (faţă/verso în anumite cazuri)[1] care conţine diverse documente (sinteze, rapoarte, planuri de măsuri, autobiografii, procese verbale de interogatoriu, declaraţii, angajamente, note informative etc.). Din punctul de vedere al cercetătorului, cazul este unul fericit deoarece, având la dispoziţie documente din cele trei fonduri arhivistice principale ale CNSAS, putinţa de coroborare şi acurateţea au sporit. Mai mult, în privinţa dosarului de reţea am putut cerceta inclusiv aşa-numita mapă anexă conţinând o parte dintre notele informative furnizate de Paul Găleşanu[2]. Pe alocuri, am putut confrunta informaţiile cu cele din dosarele altor deţinuţi politici sau cu minimele referinţe din memorialistica detenţiei. Voit sau nu, existenţele tuturor s-au împletit în arhivele Securităţii.

Căutări în „interbelic" : educaţie, revoltă şi angajament politic

Paul Găleşanu s-a născut la 1 martie 1912, în localitatea Nămăeşti, judeţul Muscel (actualmente Argeş), în familia unui funcţionar inferior. A avut nu mai puţin de şase fraţi şi surori (doi din prima căsătorie a mamei sale), ale căror ocupaţii spun multe despre aspiraţiile familiei[3]. Încă din 1918, din

1. Este vorba despre dosarele P 51025 (vol. 1-3), I 376085 (vol. 1-3) şi R 316531 (vol. 1-3).
2. Mapa anexă se regăseşte în volumul 2 al dosarului R 316531. Ea conţine doar notele informative furnizate în intervalul 1980-1982, o parte din restul materialelor aflându-se în volumul 1 al aceluiaşi dosar sau în volumele din fondul Informativ. Alte note informative, în copii sau în original, se regăsesc, probabil, în dosarele persoanelor despre care Paul Găleşanu a oferit informaţii Securităţii.
3. Emilian Predoiu, locotenent-colonel, profesor la Şcoala de Război ; Eugen Găleşanu, dirijor în Corul Operei Române ; Lola Găleşanu, solistă la Filarmonică ; Mihail Găleşanu, student la Drept, salariat al Teatrului şi Corului Armatei. Despre două surori, Steliana Andreescu şi Puia Predoiu, Găleşanu nu spune decât că erau căsătorite

şcoala primară, a studiat în Bucureşti. A urmat cursul inferior la liceul Spiru Haret şi cursul superior la Colegiul Sfântul Sava, obţinând bacalaureatul în 1929. A intrat la Facultatea de Litere şi Filozofie, secţia Filologie Clasică, specialitatea Latină şi Elenă, pe care a absolvit-o în 1933, ca şef de serie, cu menţiunea „Magna cum laude"[1]. În paralel a urmat şi secţia de Filologie Modernă, specialitatea Italiană. S-a înscris la doctorat, sub coordonarea profesorului Dumitru Evolceanu[2], timp în care a absolvit şi Seminarul Pedagogic, în 1934. Şi-a îndeplinit stagiul militar la Şcoala de Geniu din Bucureşti[3].

Bineînţeles, au urmat catedra şi întemeierea unei familii. Între 1935 şi 1938 a fost profesor de limba latină la liceele bucureştene Mihai Viteazul, Gheorghe Lazăr şi Spiru Haret, şi la Seminarul Monahal de la Cernica[4]. La mijlocul anilor '30 s-a căsătorit cu Elisabeta Lecuş, absolventă a Facultăţii de Litere şi Filozofie, alături de care a avut doi copii : Rodica, născută în 1937, şi Nicoară, născut în 1940[5].

În anii '30, Paul Găleşanu era, fără îndoială, un om educat, format într-un mediu propice, fiind coleg de generaţie cu mulţi dintre tinerii intelectuali ai României interbelice. Dacă din punct de vedere al educaţiei

---

cu un arhitect, respectiv, un comerciant de cărbuni (Paul Popescu, „Autobiografie", 20 decembrie 1948, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 46).

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 50. În 1933, cu prilejul studiilor, Găleşanu a vizitat Grecia (Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu", 23 februarie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 349 verso).
2. Dumitru Evolceanu (1 oct. 1865 – 28 iulie 1938), critic literar, profesor de limba şi literatura latină la Facultatea de Litere a Universităţii Bucureşti.
3. Paul Popescu, „Autobiografie" (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 46 ; Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu" (23 februarie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 349-350.
4. Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu" (23 februarie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 350.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 30-31. Fapt mai puţin obişnuit în epocă, Elisabeta Lecuş era cu cinci ani mai mare decât soţul ei. Fiind o femeie educată, cunoscătoare a limbilor franceză, italiană şi germană, a făcut carieră în armată. În 1937 a fost angajată prin concurs în Direcţia Construcţiilor Aeronautice Militare din cadrul Ministerului Aerului, unde în timp a avansat în funcţia de şefă de secţie. În 1945, după reorganizare, a trecut la Direcţia Tehnică Aeronautică, iar din iunie 1946 a fost detaşată ca şefă de secţie la biblioteca aeroclubului regal. Au urmat până în 1951 mai multe locuri de muncă : Direcţia Înzestrării Armatei, Direcţia Geniului, Comandamentul Transmisiunilor, Direcţia Spate din cadrul Armatei, Direcţia Tehnică, pentru ca în 1951 să fie mutată la Centrul de Sânge Conservat al Armatei (*Ibidem*).

biografia sa este limpede, anumite dificultăţi apar în desluşirea devenirii sale politice. În acest scop, posibilitatea de a confrunta declaraţii, interogatorii şi autobiografii întocmite de-a lungul unui deceniu s-a dovedit salvatoare. Dacă în a doua jumătate a anilor '40 Paul Găleşanu a încercat să-şi minimalizeze angajamentul politic şi să-şi ascundă funcţiile decurgând de aici, începând cu mijlocul anilor '50 a fost tot mai atent să nu omită nimic. Răzbate chiar o ciudată tendinţă de a oferi detalii, foarte probabil o consecinţă directă a celor îndurate în închisoare.

Parcurgând sursele este clar că Paul Găleşanu s-a socotit printre membrii unei generaţii desconsiderate. Neputinţa guvernărilor interbelice de a rezolva anumite probleme fundamentale ale societăţii româneşti (modernizarea şi eficientizarea agriculturii, absorbţia pe piaţa muncii, încurajarea meritocraţiei, temperarea corupţiei etc.), dar şi nesiguranţa graniţelor şi ascensiunea curentului revizionist au contribuit la radicalizarea multor tineri. În prezenţa unei extreme stângi complet subordonată intereselor Rusiei comuniste, antinaţionale, mulţi tineri au optat pentru extrema dreaptă, care, deşi împărtăşea unele dintre caracteristicile fascismului, era autonomă în privinţa manifestărilor politice interne. În aceste condiţii a apărut Mişcarea Legionară, principala grupare politică a dreptei radicale interbelice, care şi-a identificat drept forţă motrice studenţimea, tineretul educat, dornic să-şi atingă potenţialul şi să-şi realizeze aspiraţiile într-o generaţie[1]. Iar Paul Găleşanu nu era deloc străin de asemenea realităţi :

> Sunt fecior de ţărani săraci din Jud. Muscel. M-am luptat cumplit cu sărăcia şi nevoile atât în liceu cât şi în Universitate, unde m-am întreţinut singur dând lecţii particulare. Am îndurat tot cortegiul de mizerii, ruinându-mi sănătatea din pricina muncii supra omeneşti. N-am cunoscut nimic din bucuriile tinereţii petrecându-mi tot timpul în biblioteci, la cursuri şi la lecţii particulare[2].

Un tânăr educat, trăind într-un context social dificil, nu putea rămâne indiferent la provocările vremii. Consecinţa aproape firească a fost opţiunea politică. Însă prima manifestare a nemulţumirilor sale a fost mai degrabă o izbucnire antisistemică, încă nedefinită ideologic, rezultat al căutărilor vârstei. În 1932, studentul Găleşanu a răbufnit :

1. Pentru profilul social al aderenţilor Mişcării Legionare vezi Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mişcare socială şi organizaţie politică. O contribuţie la problema fascismului internaţional*, Ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, pp. 355-387.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 50.

> Cu prilejul unei întruniri fiind simplu spectator am fost revoltat şi am protestat cu vehemenţă împotriva demagogiei grosolane întrebuinţate faţă de ţărani şi pentru cutezanţa mea de a sfrunta minciunile debitate la adresa studenţimii, am fost arestat. La acea întrunire am replicat unui demagog ţărănist care spunea oamenilor că partidul său a dat mii de burse studenţilor care trăiesc ca prinţii în cămin. Eu trăisem în Căminul Cantacuzino, unde majoritatea studenţilor erau ftizici, se hrăneau insuficient, şedeau câte 15 în cameră, fără foc în timp de iarnă şi [în] căminul insalubru. Pentru protestul meu, pentru cutezanţa mea am fost arestat şi [mi-a fost] intentat proces de „Laese Nationis" şi „Laese Majestatis" fiind calificat comunist primejdios[1].

Consecinţa a fost o condamnare la doi ani de închisoare, pronunţată de către Tribunalul Argeş. Soluţionarea recursului a venit abia în 23 ianuarie 1937[2], timp în care Găleşanu a făcut câteva cunoştinţe hotărâtoare : a fost apărat fără onorariu de către avocatul legionar Puiu Gârcineanu[3], care a reuşit să-i obţină achitarea, în cauză fiind implicaţi şi alţi doi importanţi camarazi, Gheorghe Clime[4] şi Ion Victor Vojen[5]. Dintre toţi, Clime a avut o influenţă covârşitoare asupra tânărului profesor, iar rezultatul a venit de la sine : „Ca recunoştinţă că mi-am salvat onoarea şi mi-am recăpătat libertatea, am intrat în mişcarea legionară"[6].

1. *Ibidem*.
2. Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu" (23 februarie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 350.
3. Victor Puiu Gârcineanu, doctor în Drept, avocat şi comandant legionar. În 1939 a fost asasinat, în timpul dictaturii lui Carol al II-lea.
4. Gheorghe Clime (1889-1939), licenţiat în Drept, avocat, şef al Corpului Muncitoresc Legionar, preşedinte al partidului Totul pentru Ţară. În 1939 a fost asasinat, în timpul dictaturii lui Carol al II-lea.
5. Ion Victor Vojen (1906-1989), avocat, comandant legionar, şef al Corpului Muncitoresc Legionar, ministru plenipotenţiar la Roma.
6. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 50. Deşi în documentul citat anterior Găleşanu afirmă că întrunirea electorală ar fi avut loc în 1937, într-o autobiografie plasează corect evenimentul, în 1932 (Paul Popescu, „Autobiografie", 20 decembrie 1948, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 46). În 1954, Paul Găleşanu arăta că a fost convins de către Gheorghe Clime că „mişcarea legionară luptă împotriva exploatării omului de către om, deci împotriva burgheziei, că e o mişcare de educaţie în spirit patriotic, că luptă contra partidelor politice care au ruinat ţara, că ţinta mişcării este crearea unui om nou, omul muncii şi al cinstei, în slujba ridicării materiale, morale şi intelectuale a colectivităţii din care face parte" (Paul Gălăşanu, „Declaraţie", 10 aprilie 1954, ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 8). Făcând abstracţie de terminologia comunistă care viza empatia anchetatorului, dezideratele prezentate de Clime se potriveau perfect cu cele ale tânărului Găleşanu.

Deşi a aderat la Mişcarea Legionară în noiembrie 1935, este foarte probabil ca ataşamentul său să fi fost mai timpuriu, crescând odată cu procesul. Oricum, în 1935-1936 Paul Găleşanu era un legionar dedicat care îşi transmitea convingerile chiar şi de la catedra liceului Mihai Viteazul, după cum îşi amintea fostul său elev, George Mârzanca[1] : „În anul 1936 ca tânăr profesor, transformase orele sale de curs în ore de educaţie politică legionară”[2].

Opţiunea serioasă în favoarea dreptei radicale avea să se vădească şi în interiorul Legiunii, care părea locul potrivit pentru manifestarea şi consumarea energiilor sale. În câţiva ani a avut o ascensiune politică fulminantă. Membru al Corpului Răzleţi din Bucureşti, Paul Găleşanu a înfiinţat cuibul legionar „Dragoslavele”, la îndemnurile lui Gheorghe Clime[3]. Noua ipostază i-a oferit posibilitatea să-şi demonstreze angajamentul, calităţile organizatorice, dar şi ambiţiile. În mai puţin de un an, cuibul „Dragoslavele” s-a împărţit în patru, formând familia de cuiburi „Dragoslavele”[4], care în 1940 a ajuns la peste 1.000 de membri. La 1 ianuarie 1937, datorită succesului în această întreprindere, a ocupat cea mai înaltă funcţie legionară, fiind numit şef al Regiunii a XII-a Muntenia. La numai 26 de ani, Paul Găleşanu avea în subordine structurile partidului Totul pentru Ţară din opt

1. George Mârzanca (n. 11 noiembrie 1919, Bucureşti). Ofiţer. A fost arestat la 29 aprilie 1952 şi condamnat la patru ani închisoare corecţională. A fost închis la Jilava, Galeşu, Poarta Albă, Peninsula-Valea Neagră. A fost eliberat la 10 octombrie 1955 (Informaţii din fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/M/M%2003.%20Marin%20-%20Maszluj/Marzanca%20Gheorghe/).
2. George Mârzanca, *Patru ani am fost… „bandit” : Confesiuni*, Editura Vasile Cârlova, Bucureşti, 1997, p. 163.
3. Primii membri ai cuibului au fost Paul Diaconescu, profesor în Bucureşti, şi Cezar Vasile, funcţionar la „Malaxa” (Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu”, 24 februarie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 345). Până în anul 1936, şedinţele de cuib s-au ţinut la domiciliul lui Găleşanu, din strada Silvia, iar din 1937 în podul palatului Sturdza, de lângă Biserica Albă (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 337-338).
4. După doi ani, cuibul „Dragoslavele” emanase următorii şefi de cuiburi care activau în Bucureşti, în Corpul Răzleţi : Vasile Popa (funcţionar), Vasile Cezar (funcţionar), Alexandru Vasilescu (funcţionar), Ion Vasilescu, Ion Şerban, Vlad Sturza (avocat), Andrei Costiu, Ion Băncilă (profesor universitar), Ion Enescu (funcţionar), Cezar Constantinescu (funcţionar), Andrei Cosasovici (?) (inginer), Vasile Roşca (institutor la Şcoala Normală Bucureşti), Alexandru Teodoreanu, Ion Gaciu (inginer), Pintilie (inginer) (Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu”, 24 februarie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 345 verso).

judeţe, dar – aspect foarte important pentru evoluţia sa ulterioară – şi legionari mai vechi şi cu grade mai mari[1]. Noua funcţie l-a acaparat :

> Îmi revenea ca sarcini de a coordona munca în judeţele din subordine, primeam rapoarte de activitate de la şefii judeţelor, pe care eu le sintetizam după care le trimiteam la conducerea legionară din Bucureşti. Mergeam la reşedinţele de judeţ unde controlam activitatea acestora, le dădeam îndrumări de felul cum trebuie să muncească[2].

A depus o activitate intensă în Regionala Muntenia şi conform spuselor sale în 1937 a încadrat mai mult de 25.000 de membri, în peste 3.000 de cuiburi[3]. Deşi doctrina legionară prevedea că nu era obligatoriu ca funcţia să fie ocupată de un grad, strădaniile nu i-au rămas neobservate şi la 13 februarie 1937 a devenit instructor legionar.

Pentru a cuprinde cât mai bine evoluţia şi personalitatea lui Paul Găleşanu, o minimă contextualizare este necesară. Aşadar, acesta îşi atinge apogeul ierarhic deodată cu cel electoral al Mişcării Legionare, în ajunul marelui test din decembrie 1937[4]. Dincolo de consistenta muncă depusă, însăşi numirea pare a fi rezultatul pregătirii campaniei electorale de către liderul

1. Liderii legionari ai celor opt judeţe subordonate regionalei conduse de Găleşanu erau : Ion Runcan (Olt), Octavian Turcu (Argeş), Puiu Gârcineanu (Muscel), Alexandru Constantin (Prahova), Alexandru Basarab (Ialomiţa), Ion Barbu (Vlaşca), Traian Zaharia (Teleorman) şi Victor Dragomir (Dâmboviţa) (Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu", 24 februarie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 346). Într-o altă anchetă, deşi nu a inclus judeţul Dâmboviţa, Găleşanu a oferit o listă extinsă a liderilor legionari din judeţe. Toţi cei menţionaţi mai sus se regăsesc aici, cu mici deosebiri de ortografiere a numelor sau prenumelor : av. Nicolae Runcanu şi av. Grigore Belu în Olt ; Leon Popescu, ing. Voicu Popescu, prof. Octavian Tucu, funcţ. Ion Comănescu în Argeş ; pr. Mihail Enescu, avocat Puiu Gârcineanu şi Petre Vălimăreanu în Muscel ; farm. Luzi Cristodulo, neg. Nicolae Drasu, av. Constant şi dr. Nicolescu în Prahova ; Alexandru Basarab, ing. Nicolae Albu şi dr. Pantelimon în Ialomiţa ; prof. Vasile Cristescu, prof. Barbu şi farmacist Voinea în Vlaşca ; ing. Eugen Ionică, prof. Traian Zaharia şi dr. Vişină în Teleorman (Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu", 20 octombrie 1954, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 123).
2. Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu", 24 februarie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 346.
3. Paul Gălăşeanu, „Declaraţie", 10 aprilie 1954, ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 8 verso.
4. Pentru activitatea Mişcării Legionare în campania electorală din 1937 şi consecinţele ei vezi Armin Heinen, *op. cit.*, pp. 319-354 ; Ilarion Ţiu, *Mişcarea Legionară după Corneliu Codreanu. Dictatura regală (februarie 1938-septembrie 1940)*.

Mişcării, Corneliu Zelea-Codreanu, care intenţiona să dinamizeze activitatea din teritoriu[1]. Este uşor de înţeles, în virtutea calculelor şi acordurilor politice care se întocmeau în 1937 în România, ce însemnătate putea să aibă liderul politic al unei regiuni. Iar elanul şi dorinţele lui Paul Găleşanu se potriveau perfect cu acest context tensionat.

Deşi imediat după 23 august 1944 a încercat să lase impresia că în 1937-1938 şi-a limitat activitatea la plata cotizaţiilor, lecturarea materialelor propagandistice şi participarea la şedinţe, este limpede că lucrurile nu au stat aşa. De altfel, documentele Siguranţei interbelice le completează pe cele ale Securităţii, confirmând imaginea pe care am conturat-o până aici, aceea a unui legionar militant, cu funcţii de răspundere, bun organizator şi mobilizator al resurselor necesare şi total implicat în campania electorală[2]. În acest sens, Găleşanu a fost activ şi pe linie publicistică, fiind colaborator al ziarului *Garda*, organul de presă al legionarilor din Muscel[3].

Pentru Mişcarea Legionară, alegerile din decembrie 1937 au reprezentat deopotrivă un succes şi o tragedie, partidul Totul pentru Ţară ocupând locul al treilea, iar proiectatul radicalism legionar de dreapta fiind înlocuit, la 10 februarie 1938, cu dictatura monarhică a lui Carol al II-lea. Pentru Paul Găleşanu alegerile au însemnat începutul unor abdicări, al unor transformări interioare majore având consecinţe sumbre. Însă cu noul parlament dizolvat la 18 ianuarie 1938 şi cu noi alegeri anunţate la începutul lunii martie[4], la 2 februarie partida nu părea a fi încă jucată. Teoretic, România era condusă de un guvern al dreptei radicale, alta decât cea legionară, în fruntea căruia se afla Octavian Goga, iar campania electorală era reluată. Acum Paul Găleşanu apare mai activ şi mai radical ca oricând, animat de posibilitatea unui succes. Cu prilejul unui miting electoral în judeţul Muscel, agită în faţa locuitorilor din localitatea Stâlpeni chestiunea „răspunderilor",

---

Mecanismele schimbului de generaţie, Editura Vremea, Bucureşti, 2007, pp. 15-38. Din păcate, multe aspecte de ordin organizatoric sunt insuficient cercetate.

1. Ilarion Ţiu, *op. cit*, p. 20.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, ff. 118, 119. La 2 noiembrie 1937, cu prilejul unei adunări a grupelor studeţeşti legionare din Prahova, Ialomiţa şi Vlaşca, Găleşanu a analizat activitatea din teritoriu, a trasat sarcini electorale şi a atras atenţia asupra pericolului şi consecinţelor trădării, făcând trimitere la cazul lui Mihail Stelescu.
3. Conform unui index alfabetic al gazetelor legionare, *Garda* era o publicaţie lunară, al cărei fondator a fost Gheorghe Clime. A fost tipărită din 1932 până în 1933, reapărând în 1940, în perioada statului naţional-legionar (www.miscarea.net/w/?p=10106, accesat pe 12.11.2016).
4. Armin Heinen, *op. cit.*, p. 335

anunţând că în momentul venirii la putere a Mişcării Legionare toţi responsabilii pentru situaţia ţării vor da socoteală[1]. Conform declaraţiilor a doi martori, Găleşanu ar fi spus că vinovaţii vor fi „traşi în ţeapă” şi „împuşcaţi”. Elanul retoric a dus la deschiderea unui „dosar cu actele dresate contra profesorului Paul Gălăşanu pentru faptul de ameninţare”. Cum un asemenea vocabular era frecvent în campaniile electorale interbelice, faptul a fost recunoscut inclusiv de magistraţii care i-au acordat achitarea[2].

După 10 februarie 1938, odată cu împiedicarea procesului electoral şi cu instaurarea dictaturii monarhice, Mişcarea Legionară a trecut într-o nouă fază. Paul Găleşanu a depus arhiva Regionalei Muntenia la sediul Mişcării din strada Guttenberg[3].

Din lagăr la prefectură

A urmat una dintre perioadele decisive în biografia sa. La 15 aprilie 1938, în plin război între Carol al II-lea şi Mişcarea Legionară, a fost ridicat în miez de noapte[4] pentru a fi internat în lagărele de la Tismana, Miercurea Ciuc şi Vaslui, unde a stat aproximativ un an, îndurând „cumplite privaţiuni şi cumplite mizerii”[5]. Cu două luni înainte votase împotriva constituţiei carliste[6].

Însă perioada petrecută în lagăr nu poate fi redată doar prin câteva cuvinte dure. Lagărul este locul în care Paul Găleşanu suferă primul şoc, acela al asumării forţate a consecinţelor opţiunilor politice. Devenit victimă a represiunii, el apare fragil şi nesigur în centrul unui univers care se destramă.

1. Pentru acest episod vezi ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 1, ff. 1-9.
2. În martie 1938, aceştia au concluzionat că faptul nu întruneşte elementele constitutive ale vreunei infracţiuni penale pentru că „această expresie nu poate fi socotită ca ameninţare, deoarece constituie o obişnuită formă de propagandă politică, pe atunci permisă” (ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 1, f. 6).
3. Paul Gălăşeanu, „Declaraţie” (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 8 verso.
4. *Ibidem*.
5. Despre condiţiile din lagărul de la Vaslui, comisarul Pavel Grimalschi, unul dintre cei mai misterioşi şi paradoxali legionari, îşi amintea : „Dar libertatea mea n-a durat decât până la 10 septembrie 1938 când am fost arestat şi dus la lagărul de concentrare de la Vaslui, într-o şcoală care dăduse procentul cel mai mare de tuberculoşi şi era înconjurată de 8 rânduri de sârmă ghimpată” (Pavel Grimalschi, „Autobiografie”, 26 decembrie 1948, ACNSAS, fond Informativ, dosar 102822, ff. 3-9).
6. Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu” (23 februarie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 350.

Idealurile, năzuinţele, aspiraţiile par acum imposibil de realizat, iar nevoile şi dorinţele imediate le înlocuiesc pe nesimţite. Să trăieşti, să fii liber, să ai o carieră, o familie, o viaţă normală. Apare limpede că Paul Găleşanu nu este un dur, un om cu voinţă de fier. Este mai degrabă speriat şi vulnerabil. Aflat pentru prima oară „pe marginea prăpastiei", face tot posibilul să se salveze. La Vaslui, potrivit informatorului „David", Găleşanu „a întreprins acţiuni care l-au pus în conflict cu toţi cei internaţi"[1]. La aflarea veştii asasinării lui Corneliu Zelea-Codreanu, a nicadorilor şi a decemvirilor, a fost printre primii care şi-au declarat desolidarizarea faţă de Mişcarea Legionară[2], mizând pe o eliberare grabnică.

> Ceva mai mult, el ar fi fost chiar instrumentul administraţiei lagărului împotriva legionarilor care erau mai dârzi. Din cauza lui se crede că au fost executaţi, la Vaslui[,] mulţi legionari de către organele Siguranţei. Execuţiile fiind făcute asupra legionarilor „trădaţi" de Paul Gălăşanu.[3]

Dacă asemenea afirmaţii care sugerează acte şi consecinţe dramatice sunt fie şi parţial adevărate, viitoarea relaţie cu Mişcarea Legionară capătă noi înţelesuri.

Paul Găleşanu a ieşit din lagăr în decembrie 1938[4], într-o Românie a despotismului monarhic. Ca fost legionar se afla acum într-o situaţie şi mai dificilă decât în momentul intrării în Mişcare. Era însă în viaţă, iar lagărul îl făcuse, dacă nu reticent, cel puţin prudent în privinţa politicii. Un document al Siguranţei, din februarie 1939, îl prezintă ca fiind dezinteresat de Mişcarea Legionară : „A adăugat că după moartea lui Corneliu Codreanu

1. „Notă" (6 decembrie 1958), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 253.
2. Una dintre metodele pe care regimul vicios al lui Carol al II-lea le-a folosit pentru a-i controla pe legionari a fost impunerea semnării unor documente de desolidarizare faţă de Mişcare. Procedeul seamănă, pe undeva, cu cel folosit de comunişti, mai târziu, prin care legionarilor li se solicita „demascarea" şi incriminarea trecutului politic.
3. „Notă" (6 decembrie 1958), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 253. Fiind vorba doar de o notă informativă, deşi nu exclud o colaborare cu administraţia carlistă, socotesc improbabilă contribuţia sa la asasinarea altor legionari.
4. În documente apar date diferite în privinţa zilei eliberării : 24, 22 şi 23 decembrie (Paul Gălăşanu, „Declaraţie", 10 aprilie 1954, ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 8 verso ; ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 13 ; Paul Gălăşanu, „Autobiografie", 20 decembrie 1948, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 47).

se simte absolut deslegat de orice legământ legionar. În consecinţă s-a înscris în Frontul Renaşterii Naţionale”[1].

Suspendat din învăţământ timp de doi ani, în martie 1939 a fost concentrat în cadrul Batalionului 3 Pionieri, Regimentul 1 Pionieri Craiova, şi trimis pe zonă, unde a stat timp de un an şi jumătate, cu o întrerupere de două luni. De aici a trecut în rândurile aviaţiei, făcând parte din Escadrila 21 Observaţie, Flotila 1[2]. Contextul politic instabil avea să-l întoarcă din drum.

Abdicarea politică remarcată de către Siguranţă îi confirmă afirmaţia că, după instaurarea statului naţional-legionar, numirea într-o demnitate publică l-a luat prin surprindere:

> Pe când eram cu unitatea mea la Esc. de Observaţie – pentru că eram absolvent al Şcoalei de Observatori aerieni – la 15 Septembrie 1940 mi-am auzit numele la radio: fusesem numit prefect de Muscel. M-a desconcentrat şi m-am dus să-mi iau postul în primire[3].

După şocul pricinuit de lagăr şi de represaliile împotriva Mişcării Legionare, Găleşanu este pus din nou în situaţia de a-şi relua angajamentul politic. Dacă dăm crezare sursei „David” în privinţa comportamentului din lagăr, numirea sa apare surprinzătoare, cu atât mai mult cu cât Găleşanu a susţinut ulterior că nu l-a apreciat, nu l-a cunoscut şi nici nu l-a întâlnit pe Horia Sima cât timp a fost prefect[4]. Este totuşi o perioadă tulbure din punct de vedere politic, în care anumite scăderi par să fie uitate în folosul comandamentelor zilei. Iar primirea postului, fie că l-a cunoscut sau nu pe Sima, dovedeşte că Găleşanu era încă dedicat ideilor legionare, în ciuda dispariţiei lui Corneliu Codreanu. Un argument este şi faptul că semnătura sa se regăseşte, alături de cele ale unor comandanţi şi instructori legionari, pe un document din 31 august 1949, intitulat sugestiv „Pentru legionari”, în care se făcea apel la subordonarea faţă de Horia Sima şi se anunţa că „trădătorii suferinţelor noastre” vor fi pedepsiţi conform legilor legionare[5].

---

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 131.
2. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 8 verso.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 51. Cu alt prilej, Găleşanu afirmă că a aflat vestea la 20 septembrie (Paul Gălăşanu, „Autobiografie”, 20 decembrie 1948, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 47 verso).
4. Paul Gălăşanu, „Autobiografie” (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 47 verso.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 149. Printre semnatarii documentului erau Mille Lefter, Ion Dobre, Radu Mironovici, Ştefan Zăvoianu şi Radu Gyr.

În calitate de prefect al judeţului Muscel, Paul Găleşanu nu a fost deloc liniştit, intrând în conflict cu liderii legionari locali. La nici o lună de la numirea în funcţie, neînţelegerile au răbufnit, iar cel chemat să soluţioneze disputa a fost însuşi comandantul Mişcării Legionare, Horia Sima:

> Între întreaga mişcare legionară şi D-l Prefect Paul Gălăşanu a luat naştere din primele săptămâni ale biruinţei un conflict ce s-a adâncit din zi în zi. Pentru stârpirea lui am luptat din răsputeri dar fără nici un rezultat folositor[,] până în clipa de faţă n-am putut să-l îngrădim[1].

Printre puţinele elemente punctuale prin care noul prefect era acuzat se regăseau îndepărtarea unui funcţionar care nu i-ar fi satisfăcut o solicitare ilegală şi aroganţa şi desconsiderarea arătată vechilor legionari[2].

Într-o autobiografie, Paul Găleşanu identifică sursa conflictului cu legionarii în faptul că era subordonat lui Petre Vălimăreanu[3], liderul legionar al judeţului, care îi indica drept colaboratori „elemente incapabile şi incorecte"[4]. Imediat după numirea în funcţie i s-au impus ca directori de licee, de întreprinderi sau primari oameni lipsiţi de personalitate şi experienţă, recomandaţi doar de afilierea legionară. În administraţie, Găleşanu îi oferă ca exemple pe subprefectul Protopopescu[5] şi pe primarul

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 54.
2. „În timpul din urmă Dl. Prefect a mai dat naştere la un nou conflict destul de dăunător organizaţiei şi anume a izgonit din prefectură pe Ad-tor Financiar al Judeţului din pricină că nu a voit să-i satisfacă o dorinţă ilegală. Astăzi tot Dl. Prefect a certat pe încercatul în temniţe grele pe camaradul Andriţoiu căruia i-a aruncat şi vorba de imbecil în auzul sergenţilor de serviciu" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 54). Interesant şi sugestiv pentru relaţiile din interiorul Mişcării Legionare este faptul că în acest conflict contestatarii se foloseau şi de o presupusă deosebire morală între soţiile celor doi lideri. În timp ce soţia prefectului este arătată cultivând „păcatul greu al clevetirii", soţia liderului organizaţiei judeţene este indicată drept o veche camaradă, legitimată prin „prigoană, închisoare, activitate cu rod bogat şi adâncă educaţie legionară" şi membră în „Statul Major al Căpitanului încă din anul 1935" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 54).
3. Petre Vălimăreanu (n. 29 iunie 1909, Ţigăneşti, Argeş). Teolog, doctor în Drept, instructor legionar, şef al organizaţiei legionare din judeţul Muscel. După rebeliunea din 1941 se refugiază în Germania.
4. Paul Gălăşanu, „Autobiografie" (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 47 verso.
5. Petre Protopopescu (n. 13 mai 1914, Costeşti, Argeş). A fost arestat la 20 mai 1959 şi internat administrativ pentru 72 de luni. A fost închis la Văcăreşti, Constanţa, Culmea, Periprava. A fost eliberat la 6 mai 1964. (Informaţii din fişele matricole

Predoiu[1], pe care-i socoteşte drept „abuzivi" şi „nepotişti", puşi în funcţie să-l saboteze, ultimul lipsind de la post pentru a-şi deschide noi exploatări forestiere în judeţul Vâlcea. Destituirea celor doi după doar câteva săptămâni a deschis conflictul cu organizaţia judeţeană, care i-a atras atenţia că orice măsură administrativă trebuie decisă de statul major judeţean. În 1946, fostul prefect îşi argumenta acţiunile din timpul mandatului prin lupta împotriva diletantismului şi a corupţiei.

Ca prefect nu a efectuat întotdeauna numirile pe criterii politice, alegând persoanele pe care le-a considerat competente, indiferent de apartenenţă, colaborând cu „întreaga elită românească din afara organizaţiei"[2] şi

> trecând peste capul şefului de judeţ care fiindu-mi şef îmi recomanda anumiţi legionari dovediţi şi incapabili şi incorecţi. Datorită faptului că am înţeles să fiu prefectul întregului judeţ şi nu al mişcării, că nu am favorizat pe membrii mişcării, ci dimpotrivă am desărcinat din funcţii 38 de legionari prinşi cu abuzuri şi ilegalităţi, [...] am intrat în conflict cu mişcarea legionară, org[anizaţia] de Muscel, fiind obiectul a trei anchete succesive din partea conducerii, care au culminat cu chemarea mea la Bucureşti la 18 Ian[uarie] 1941 pentru a preda funcţia de prefect[3].

Ca exemple concrete ale acestei practici adminsitrative, aminteşte de Elena (Licuţa) Costescu, numită la conducerea Liceului de Fete din Câmpulung fără să fie membră a Mişcării Legionare, şi de Romulus Onofrei, nelegionar, fost membru al unui alt partid politic, pe care l-a numit la conducerea liceului Dinicu Golescu, respectând decizia corpului profesoral[4].

---

penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/P/P%2015.%20Predaes%20-%20Puznava/Protopopescu%20Petre/P1020671.JPG).

1. Ion Predoiu (n. 8 iunie/iulie 1909, Câmpulung-Muscel). În 1938 a fost condamnat la 6 luni de închisoare pentru „activitate legionară". A fost arestat la 19 iulie 1952 şi internat administrativ pentru 60 de luni. În 1955 a fost condamnat la cinci ani închisoare corecţională pentru „uneltire". A fost închis la Piteşti, Valea Neagră, Buzău. A fost eliberat la 23 noiembrie 1955, prin decretul de graţiere 421/1955 (Informaţii din fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/P/P%2015.%20Predaes%20-%20Puznava/Predoiu%20Ioan%20Ioan/).
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 51.
3. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, ff. 8 verso, 9.
4. Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu" (24 februarie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 347. Mai târziu, Romulus Onofrei avea să conchidă despre numirea sa: „Cred însă că şederea mea la direcţie a fost o binefacere pentru şcoală" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 69).

Este limpede că liderii legionari locali au folosit drept prim criteriu pentru numirea în funcţii apartenenţa la Mişcarea Legionară. Venind după o perioadă de conflict sângeros, în care violenţa de grup şi cea partinică s-au ciocnit cu violenţa instrumentată de stat, legionarii s-au socotit îndreptăţiţi să-şi aleagă oamenii. Probabil că mulţi dintre cei recuperaţi de către prefect erau socotiţi compromişi, iar numeroşi legionari îşi aşteptau răsplata pentru prigoana îndurată.

Însă, dincolo de motivele invocate, conflictul apare ca unul personal între mai vechiul legionar Petre Vălimăreanu, lider politic al judeţului, şi prefectul Paul Găleşanu, intrat în Mişcare în 1935. Iar soluţia propusă este sugestivă pentru un *modus operandi* în interiorul Legiunii, făcând trimitere la „dispoziţiile sacre ale Căpitanului". Mai exact, la circulara nr. 80 din 1937 care stipula că, în cazul unui conflict între doi legionari, acesta se va soluţiona în favoarea celui mai vechi sau a celui cu funcţie[1]. Aşadar, reclamanţii[2] cereau îndepărtarea din funcţie a prefectului.

Conform spuselor lui Găleşanu[3], Petre Vălimăreanu ar fi dorit să-l înlocuiască în fruntea prefecturii cu secretarul legionar al poliţiei din Câmpulung, Constantin Durdun[4]. Chemat la Bucureşti şi chestionat de către

1. „Dacă doi legionari sunt în conflict, unul trebuie să plece cerând un concediu până la aplanarea şi restabilirea armonică. [...]Dacă unul e nou, dar are funcţie, pleacă cel vechi, deoarece funcţia reprezintă totalitatea organizaţiei totale" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, ff. 54-55).
2. Documentul citat era semnat de către avocatul Georgescu (secretarul Organizaţiei Muscel), Constantin Durdun (şeful Garnizoanei Câmpulung), preotul Mihail Enescu, avocatul Petre Protopopescu şi un anume Năstase, ultimii fiind lideri de plasă (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 55).
3. Paul Găleşanu, „Proces verbal de interogatoriu" (10 noiembrie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 208427, vol. 1, f. 252.
4. Constantin Durdun (n. 11 martie 1914, Măţău, Argeş). Absolvent al Facultăţii de Litere şi Filozofie, a făcut parte din echipele de cercetare monografică înfiinţate de către Dimitrie Gusti. Rămas fără tată – mort pe front –, a crescut şi s-a educat în condiţii dificile, fapt care i-a favorizat apropierea de Mişcarea Legionară. A fost şeful garnizoanei legionare Câmpulung Muscel, iar în 1940 a fost numit secretar al Poliţiei (legionare) din Câmpulung Muscel. Documentele îl descriu drept un element „aspru şi impunător", îmbrăcat mereu în port naţional. Deşi implicat activ în rebeliunea legionară de la Câmpulung Muscel, a fost achitat. În 1948 era angajat al Institutului de Statistică, filiala Argeş. Din 1948 a dispărut din societate, ascunzându-se în casa natală din Măţău, Argeş. Aici, sprijinit doar de mama invalidă, a locuit în pivniţă, în podul casei sau într-o cameră, ocupându-şi timpul cu cititul şi scrisul. A întocmit zeci de memorii către numeroase personalităţi politice şi culturale, încercând să obţină garanţia că, în cazul ieşirii din clandestinitate, nu

preotul legionar Vasile Boldeanu, Găleşanu i-ar fi înmânat demisia, dar acesta a refuzat-o.

Este dificil de oferit un verdict în privinţa conflictului dintre Găleşanu şi organizaţia legionară. Despre conduita sa, directorul Romulus Onofrei susţinea că prefectul „impunea în raporturile cu şefii de instituţii măsuri şi metode legionare" şi că nu admitea să fie fie contrazis : „Menţionez că am stăruit să fiu desărcinat de direcţie. Prefectul n-a admis. Insistând, prefectul mi-a răspuns, lovind cu pumnul în masă : «Fără replică»"[1]. Ion Năstase[2], unul dintre legionarii musceleni cu care Găleşanu s-a aflat în conflict, spunea că „era nervos şi nu se putea sta de vorbă cu el"[3], punând aceasta în sarcina atmosferei generale, şi îi reproşa „abuzul de putere", deoarece îi solicitase îndepărtarea unei învăţătoare din cadrul inspectoratului judeţean.

Conflictul cu organizaţia locală s-a trasformat mai târziu într-un argument defensiv pentru Paul Găleşanu, care a căutat să se prezinte drept un corp străin în interiorul Mişcării, unul neintegrat complet şi detestat de către legionarii convinşi.

---

va fi arestat. Pentru a le trimite destinatarilor şi-a părăsit de câteva ori refugiul, venind la Bucureşti. În toamna lui 1952, silit de decesul mamei sale, rămas fără posibilitatea de a se alimenta, a părăsit Măţăul, refugiindu-se la Bucureşti. A fost arestat la 17 mai 1956 şi condamnat la 6 ani detenţie grea pentru „activitate contra clasei muncitoare". A fost închis la Jilava, Aiud. A fost eliberat la 15 mai 1962. Din cauza bătăilor suferite în detenţie s-a îmbolnăvit grav, după eliberare fiind de multe ori „ţintuit pe paturile spitalelor şi sanatoriilor". (ACNSAS, fond Informativ, dosar 208427, vol. 1, dosar 376084, *passim* ; fişa matricolă penală din AANP, disponibilă online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/D/D%2007.%20Dumitriade-%20Dzsindzsea/Durdun%20Constantin/).

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 69.
2. Ion Năstase (n. 14 aprilie 1896, Albeşti, Argeş), învăţător. În 1940 s-a înscris în Mişcarea Legionară. A fost arestat în 1948, iar din 1950 a fost internat administrativ pentru 60 de luni. A fost închis la Piteşti, Capul Midia, Poarta Albă. A fost eliberat în 1956 (fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/N/N%2001.%20Nac%20-%20Neatu/Nastase%20Ioan%20Ion/).
3. Ion Năstase, „Proces-verbal de interogatoriu" (2 noiembrie 1954), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 352.

Ipostaze paradoxale : „rebel” şi „trădător”

Disputa a rămas nerezolvată din cauza izbucnirii rebeliunii legionare, moment în care prefectul se afla în Bucureşti. Într-o declaraţie, Găleşanu a susţinut că la 19 ianuarie 1941 a fost convocat în capitală, unde a fost chestionat de către Nicolae Petraşcu, secretarul general al Mişcării Legionare[1]. În aceeaşi zi, acuzându-l de insubordonare, Petraşcu i-a comunicat că urma să fie înlocuit în funcţie de către Ion Apostol[2], decizie care nu a mai fost niciodată aplicată. Însă, în majoritatea declaraţiilor sale, Găleşanu indică drept motiv principal al prezenţei la Bucureşti o consfătuire generală a prefecţilor ţinută la Ministerul Coordonării. Este foarte posibil ca, profitându-se de convocarea prefecţilor, să fi fost chemat şi la sediul Mişcării pentru a fi investigat în privinţa neînţelegerilor din judeţ. În aceste condiţii, foarte importantă este implicarea sa în rebeliunea din judeţ. Sosit la minister la 21 ianuarie, Găleşanu ar fi fost reţinut în clădire, în seara aceleiaşi zile reuşind să fugă pe geam şi să ajungă la legaţia germană, unde fostul ministru legionar al afacerilor străine, Mihail Sturdza, l-a anunţat că „Hitler nu mai are încredere în mişcarea legionară care a decăzut de la putere şi sprijină pe Antonescu”[3]. A doua zi, pe căi lăturalnice, evitând armata, a ajuns la Câmpulung după un drum de trei ore, găsind oraşul în fierbere :

> Aici am descoperit o mare mulţime de legionari, convocaţi de Petre Vălimăreanu care ocupaseră instituţiile. Ajuns la Prefectură, am convocat pe toate căpeteniile, le-am atras atenţia asupra responsabilităţii incidentelor spunându-le textual : „Va răspunde cu capul cel care provoacă sau răspunde unei provocări”. Apoi

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, ff. 115-117.
2. Posibil Ioan Apostol (n. 15 septembrie 1911, Dragoslavele, Argeş). În 1940 era secretarul organizaţiei legionare din Dragoslavele şi primarul comunei Rucăr. A fost arestat la 15 mai 1948. A fost internat administrativ pentru 24 de luni, de la 18 noiembrie 1950, pedeapsă majorată cu 36 de luni. În 1955 a fost condamnat la 2 ani şi 6 luni de detenţie grea pentru „activitate contra clasei muncitoare”. A fost închis la Piteşti, Rahova, Capul Midia, Peninsula-Valea Neagră, Buzău. A fost eliberat la 23 noiembrie 1955 (Informaţii din fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/A/A%2003.%20Anghel%20-%20Ardeiu/Apostol%20Ioan%20I/).
3. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 9.

am sugerat trimiterea acasă a majorităţii legionarilor pentru a evita conflictele [...]Am aflat totuşi că în lipsa mea au fost unele incidente regretabile, o ciocnire a legionarilor cu armata, arestarea poliţiştilor de şeful Siguranţei, Durdun, capturarea cu metode nepermise a 12 mitraliere şi a unei cantităţi de dinamită, toate din iniţiativa statului major judeţean şi cu ştiinţa lui Petre Vălimăreanu[1].

Aşadar, întrebările care se pun sunt : Când anume a sosit prefectul în Câmpulung Muscel şi ce rol a jucat în rebeliune ? Conform unei declaraţii, unul dintre legionarii sosiţi la sediul central din Câmpulung, în noaptea zilei de 21 ianuarie, l-ar fi văzut acolo pe Paul Găleşanu[2]. Conform altor surse, Găleşanu a susţinut la proces că „se găsea la Bucureşti când s-au luat primele măsuri de concentrarea elementelor legionare-rebele din judeţ, în oraşul C-lung, de către ceilalţi, iar când a sosit el faptul era deja consumat"[3].

Varianta cea mai plauzibilă este că într-adevăr Găleşanu se găsea la Bucureşti în momentul declanşării rebeliunii, neparticipind la „primele măsuri", însă a sosit la Câmpulung, cel mai probabil în data de 22, şi a fost în contact cu evenimentele. Nefiind prezent în oraş de la început, era firesc ca iniţiativa evenimentelor să aparţină liderilor legionari locali. Este greu de spus ce autoritate a mai avut şi în ce grad s-a implicat în evenimente, dar este de presupus că răul fusese deja făcut. În ziua de 23 ianuarie 1941, Paul Găleşanu a luat legătura cu noul prefect militar numit, colonelul Voinescu, susţinând că a predat în ordine toate instituţiile[4]. Patru ani mai târziu, avocatul liberal Ion Napotescu[5], prefect de Muscel numit în 1945,

1. Paul Popescu, „Autobiografie" (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 48 verso. Cu alt prilej, Găleşanu a fost şi mai categoric în privinţa neimplicării în rebeliune : „Habar n-am de tentativele de rebeliune, de incidentele săvârşite în lipsa mea, în urma ocupării instituţiilor de către legionari, în oraşul Câmpulung. Toate acestea s-au făcut de către organizaţia legionară de sub comanda lui Vălimăreanu Petre cu care eram în conflict" (Paul Gălăşanu, „Declaraţie", 5 octombrie 1949, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 115).
2. Constantin Banu, „Declaraţie" (1941), ACNSAS, fond Penal, dosar 1200076, f. 13 verso. Un alt legionar, aflat în Câmpulung în timpul evenimentelor, susţinea că „rebeliunea în judeţ a fost organizată de Paul Găleşeanu prefect, Petre Vălimăreanu şeful judeţului, Constantin Durdun şi Andriţoiu Gheorghe cond[ucătorul] Poliţiei" (Ion Georgescu, „Proces verbal de interogatoriu", 17 mai 1954, ACNSAS, fond Informativ, dosar 208427, vol. 1, ff. 173, 174).
3. „Notă" (29 martie 1941), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 221.
4. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 9. În plus, Gălăşeanu a susţinut că noul prefect a publicat un manifest menţionând spiritul de ordine din judeţ în intervalul 21-23 ianuarie 1940.
5. Ioan Napotescu (n. 3 iulie 1903, Coteşti, Argeş) a fost arestat în 1950 şi internat administrativ pentru 60 de luni. A fost închis la Midia, Bicaz, Piteşti, Peninsula-Valea

a confirmat spusele sale, transmiţând comisiei pentru purificarea aparatului de stat că fostul prefect

> nu a fost abuziv, nu a împilat sau persecutat pe cineva. A organizat şi condus mişcarea de rebeliune datorită calităţii pe care o deţinea, fără însă ca această mişcare să ia proporţii mari, rezumându-se la o simplă manifestaţie care în urma tratativelor duse a fost înăbuşită, fostul Prefect înţelegând situaţia şi predând Prefectura predecesorului său[1].

Deşi la Câmpulung Muscel rebeliunea nu s-a acutizat, arestarea fostului prefect a fost inevitabilă în acest context. La 24 ianuarie 1941 a fost ridicat şi transportat la închisoarea militară din Craiova, alături de alţi legionari din judeţ. Prin sentinţa 257 din 15 februarie 1941, a Tribunalului Militar Craiova, a fost condamnat la 5 ani de închisoare pentru rebeliune[2], fapt care i-a alimentat frustrările şi a adâncit ruptura cu organizaţia locală.

Închisoarea de la Craiova a reprezentat un nou moment de cumpănă în biografia sa. În ajunul procesului a fost „terorizat" de către grupul de legionari musceleni, condus de Petre Vălimăreanu, pentru a-şi asuma răspunderea pentru rebeliune[3]. Este vorba de o tentativă de transferare a responsabilităţii, căreia Găleşanu i-a rezistat. La proces, fostul prefect a pledat nevinovat, amintind că în momentul izbucnirii rebeliunii se afla la Bucureşti. Atitudinea sa a fost socotită inacceptabilă de către camarazii închişi la Craiova, care au format un stat major ad-hoc şi l-au exclus din Mişcarea Legionară[4]. Petre Vălimăreanu, Gheorghe Andriţoiu[5], Mihail

---

Neagră, Borzeşti, Oneşti. A fost eliberat la 1 mai 1954 (Informaţii din fişele matricole penale din Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor [în continuare AANP], disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/N/N%2001.%20Nac%20-%20Neatu/Napotescu%20Ioan/).

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 71. Există şi surse care afirmă contrariul. Un document al Siguranţei oraşului Câmpulung Muscel îl indică drept „acela care nu a voit să predea administraţia judeţului în mâinile organelor militare spunând că el nu primeşte ordine decât de la Şeful lui Horia Sima" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 76).
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 76.
3. Paul Găleşeanu, „Proces verbal de interogatoriu" (24 februarie 1955), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 347 verso.
4. „Notă" (29 martie 1941), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 221.
5. Gheorghe Andriţoiu a fost din 1940 şeful Poliţiei (legionare) din Câmpulung Muscel. Conform informaţiilor furnizate de către Paul Găleşanu, a participat direct la cele câteva arestări efectuate în Muscel în perioada statului naţional-legionar. A murit

Enescu[1], Gheorghe Bidilică[2], Nae Năstase şi Constantin Durdun au compus „instanţa” care, conform lui Găleşanu, şi-a oficializat decizia printr-o circulară întocmită la 12 februarie 1941[3]. Au urmat ameninţări, insulte şi chiar loviri, fostul prefect fiind socotit trădător. Speriat, acesta şi-a cerut transferul la penitenciarul Piteşti[4], pe care conducerea închisorii i l-a acordat la 10 aprilie, socotind că viaţa îi era pusă în pericol de către ceilalţi deţinuţi[5].

---

pe frontul de Răsărit (Paul Gălăşanu, „Proces verbal de interogatoriu”, 10 noiembrie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 208427, vol. 1, f. 253).

1. Mihail Enescu (n. 7 februarie 1903, Bughea de Jos, Argeş), preot. Lider legionar muscelean, şef de plasă. În 1941 a fost condamnat la 6 luni de închisoare pentru implicarea în rebeliunea legionară de la Câmpulung Muscel. A fost internat administrativ pentru 24 de luni, de la 15 aprilie 1952. În 1954 a fost condamnat la 15 ani de muncă silnică pentru uneltire. A fost închis la Piteşti, Capul Midia, Borzeşti, Oneşti, Jilava, Gherla, Aiud. A decedat la 22 iunie 1959 în penitenciarul Aiud (fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/E/E%2001.%20Eana%20-%20Ezner/Enescu%20Mihail%20I/) ; ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 138.
2. Gheorghe Bidilică, originar din Boteni, Argeş. Ca şef de plasă legionară, în seara zilei de 21 ianuarie 1941 a telefonat în localităţile subordonate, cerând oamenilor să se prezinte înarmaţi la sediul legionar din Câmpulung Muscel (ACNSAS, fond Penal, dosar 1200076, *passim*).
3. Fostul legionar Ion Năstase avea să declare peste câţiva ani, la Securitate, contrariul celor invocate de cei care au decis excluderea fostului prefect din Mişcare : „Eu nu l-am văzut în perioada rebeliunii legionare nici la prefectură nici prin oraş cu toate că eu lucrând în sediul prefecturii la inspectorat puteam să-l văd. Am auzit însă funcţionarii prefecturii [...]că prefectul Găleşanu Paul ar fi plecat la Bucureşti nu se ştie pentru ce. Nu pot să apreciez când s-a înapoiat de la Bucureşti. În orice caz în noaptea de 23 spre 24 ianuarie 1941 eu am plecat acasă în comuna Corbi şi până în momentul plecării nu l-am văzut” (Ion Năstase, „Proces-verbal de interogatoriu” (2 noiembrie 1954), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 353).
4. Paul Găleşanu susţine că s-a transferat la Piteşti cu ajutorul lui Oprică Roşca, legionar doljean închis pentru „fraude de drept comun”. Acelaşi Roşca primise de la legionarii musceleni documentul de excludere al lui Găleşanu, întocmit de către preotul Mihail Enescu, pentru a fi înmânat conducerii organizaţiei judeţului Dolj. Roşca i-a arătat circulara fostului prefect, care a refuzat să i-o înapoieze (Paul Gălăşanu, „Proces verbal de interogatoriu”, 24 februarie 1955, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 347, 348).
5. ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 1. Un eveniment bizar, care pare să fi fost rezultatul acestui transfer, este o radiotelegramă din 9 aprilie 1941, prin care Poliţia din Craiova anunţa la Bucureşti evadarea lui Paul Găleşanu. Fostul prefect nu menţionează niciunde acest episod, care este, cel mai probabil, rezultatul unei confuzii administrative (ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 27).

De aici a fost eliberat la 4 mai 1941[1], datorită aplicării unui decret de suspendare a pedepsei[2].

Peste ani avea să susţină că detenţia de la Craiova a fost un moment de cotitură în biografia sa:

> În închisoare mi-am dat seama de gravele erori în care căzuse şi de ororile săvârşite în ţară, asasinate, jafuri, abuzuri[,] de foştii mei camarazi cu care am rupt legătura desolidarizându-mă de mişcare pe care am considerat-o incapabilă de guvernare şi teroristă, care îmi repugnă în cel mai înalt grad. Din 1941 până astăzi am strâns date şi am făcut investigaţii în acest sens descoperind şi trăgând concluzia că mişcarea legionară a fost instrumentul burgheziei, clasa exploatatoare întrebuinţând-o în slujba intereselor sale în sens terorist[3].

Dincolo de afirmaţiile exagerate şi puţin credibile care ne duc cu gândul la declaraţiile „reeducării", este neîndoielnic că militantismul legionar al lui Paul Găleşanu s-a încheiat la Craiova.

„Ca un condamnat la moarte"

Din nou liber, dar marginalizat de foştii camarazi, fostul prefect era hotărât să-şi abandoneze trecutul politic. După excluderea sa din învăţământ, Găleşanu şi soţia au devenit ţintele delaţiunilor care-i acuzau de propagandă legionară[4]. Cu toate acestea, în toamna lui 1941 Siguranţa ni-l arată funcţionând la Biroul de Presă al Legaţiei Germane, sub oblăduirea consilierului de Legaţie, Herman von Rittgen[5]. Într-o declaraţie din 1954, Găleşanu afirma că, în decembrie 1941, prin intervenţia jurnalistului Eusebiu Vicol, a fost angajat de o agenţie de presă germană cu filială în Bucureşti, pe Calea

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 9.
2. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 115 verso; Paul Popescu, „Autobiografie" (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 48 verso. Decretul Lege nr. 1132, din 18 aprilie 1941, publicat în Monitorul Oficial nr. 94 din 19 aprilie 1941, suspenda pe timp de cinci ani executarea condamnărilor pentru rebeliune de până la 5 ani (ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 13).
3. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 9.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 212.
5. *Ibidem*, f. 126.

Victoriei, unde primea zilnic material de tradus pentru un buletin politic, militar, economic şi social[1]. Îşi completa veniturile prin meditaţii.

În aprilie 1942 a fost mobilizat şi trimis pe front pentru „reabilitare”, în cadrul Diviziei a II-a, Regimentul 1 Pionieri, Batalionul 2, Compania 1. A fost comandantul unui pluton de aruncătoare de flăcări, apoi încadrat într-unul de asalt, la compania de trecere a cursurilor de apă, prezent mereu în linia întâi[2]. Frontul din Răsărit, unde a ajuns până la Stalingrad, l-a marcat vizibil :

> Deşi aviator am fost încadrat într-o unitate de Pionieri de Asalt şi trimis în misiunile cele mai grele. Toţi ofiţerii din batalion totalizau 18 misiuni, iar eu aveam singur 36. De la 15 Aug[ust] 1942 până la 21 Noembrie am fost ţinut ca infanterist numai în linia I-a, adică timp [de] aproape 100 zile neîntrerupt. Deşi am fost rănit la mână n-am fost evacuat. Am fost singurul ofiţer care nu s-a bucurat de concediu. Eram condamnat la moarte fără drept de apel. Numai dezastrul de la Stalingrad m-a salvat. În timp ce întreaga mea unitate a căzut în frunte cu Maiorul, am reuşit să mă salvez numai cu 5 soldaţi. Noul Comandant mi-a dat o altă misiune. Trebuia să instruiesc recruţii noui veniţi. Cu prilejul marei ofensive din Decembrie 1942 au fost lichidate ultimile resturi ale Unităţilor româneşti, rămânând în viaţă numai eu cu 6 soldaţi. Grav bolnav de icter negru, apendicită şi hemoroizi, având 39 de grade am fost evacuat în ultimul moment în ţară şi internat la Spitalul „Regina Elisabeta” din Bucureşti[3].

Pe front, Găleşanu a fost decorat cu „Coroana României” şi „Steaua României” cu panglică de „Virtute Militară”. Deşi urma să fie înaintat locotenent, ca fost legionar a fost degradat până la rangul de simplu soldat şi obligat să restituie solda de ofiţer.

În 1942, Paul Găleşanu îşi căpătase deja notorietatea printre legionarii întorşi de pe front, care îl ofereau drept exemplu pentru persecuţiile la care au fost supuşi în armată, dar şi pentru elogiile primite din partea ofiţerilor germani după căderea Sevastopolului[4]. Fără îndoială, avem de-a face cu un erou de război. Însă la fel de evident este că trauma luptelor a fost resimţită din

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 9 verso.
2. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 115 verso.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 52.
4. Faptul a trezit atenţia Siguranţei, care a cerut verificarea şi urmărirea acestor discuţii, dorind să controleze şi să limiteze ceea ce denumea drept „spirit de propagandă în mase” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 182).

plin: „Am fost ţinut pe frontul de Răsărit, în condiţii speciale, cu misiuni din cele mai grele, ca să-mi risc în permanenţă viaţa, ca un condamnat la moarte”[1].

Întors de pe front, a revenit la catedra liceului bucureştean Mihai Viteazul, unde a predat din octombrie 1943 până în aprilie 1944, când şcoala s-a închis din cauza bombardamentelor. Din aprilie până în octombrie 1944 s-a retras cu familia la Piteşti şi apoi la Brătieni (azi Brăduleţ), în Argeş. A revenit în Bucureşti după 23 august doar pentru a-l părăsi din nou.

Un trecut prea aproape de prezent

Noul context politic i-a creat dificultăţi. Ascensiunea comuniştilor şi investigarea trecutului recent l-au adus din nou în impas pe încercatul Găleşanu, care se simţea apăsat de propria biografie. Trauma detenţiei şi apariţia comisiilor de triere a legionarilor şi a lagărelor de internare l-au determinat să lase totul şi să-şi piardă urma în Timişoara:

> Am plecat din Piteşti deoarece începând arestările şi având groază de o nouă detenţiune, am comis greşeala de a-mi părăsi domiciliul conjugal, familia şi copiii, lăsându-mă în voia soartei. [...] Pentru că eram ros de foame şi mizerie m-am făcut hamal în gară[2].

Lipsit de mijloace de subzistenţă, a fost hamal, chelner şi om de serviciu la cafeneaua Palace din Timişoara[3].

Aici, Paul Găleşanu nu putea şi probabil încă nici nu dorea să evite definitiv contactele cu legionarii. Este foarte posibil să fi fost contactat de foşti camarazi aflaţi în oraş, cărora, la rândul său, să le caute compania pentru a găsi sprijin în Timişoara. Astfel, în 1945 s-a văzut aici cu vechi legionari, printre care Gheorghe Brahonschi[4], Victor

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 115 verso.
2. Paul Popescu Gălăşeanu, „Autobiografie” (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 49.
3. Mai târziu, verificând activităţile lui Găleşanu la Timişoara, Securitatea punea la îndoială faptul că ar fi lucrat ca hamal sau om de serviciu (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 166).
4. Gheorghe Brahonschi (n. 11 ianuarie 1916, Dumeni, Botoşani). A fost arestat la 15 mai 1948 şi condamnat la 25 de ani de muncă silnică pentru „înaltă trădare”. A fost închis la Jilava, Aiud, Văcăreşti, Târgu Ocna. A fost eliberat la 1 august 1964 prin decretul de graţiere 411/1964 (Informaţii din fişa matricolă penală din AANP, disponibilă

Corbuţiu[1] sau Mihai Popa. La întâlnirile cu ceea ce avea să fie socotit „comandamentul legionar” din Timişoara, care ar fi avut drept scop coordonarea luptei împotriva armatei sovietice, i s-ar fi propus preluarea conducerii organizaţiei legionare a judeţului Arad, fapt pe care l-a refuzat. Pare să fi fost o decizie inspirată, deoarece mulţi au fost arestaţi destul de repede, în urma unui denunţ[2]. Faptul că Găleşanu nu a fost implicat în această afacere este încă o dovadă că renunţase la activismul legionar. Mai mult, a început să facă tot posibilul pentru a se integra politic în noua orânduire.

Datorită educaţiei şi a relaţiilor, în februarie 1945 a devenit administratorul revistei *Vrerea*, condusă de Ion Stoia-Udrea, care i-a oferit ajutor şi i-a înlesnit înscrierea în Uniunea Patrioţilor. În acelaşi an a reintrat în învăţământ şi a devenit membru al comitetului de conducere al sindicatului profesorilor secundari din Timişoara[3]. Aflând de „pactul de neagresiune” dintre Mişcarea Legionară şi Partidul Comunist[4], s-a prezentat la Prefectura Poliţiei Capitalei, declarându-şi situaţia, motiv pentru care a primit în

online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2007.%20Brader%20-%20Bucva/Brahonschi%20Gheorghe/).

1. Victor Corbuţiu (n. 16 martie 1914, Ceica, Bihor). A fost arestat la 19 iunie 1948 şi condamnat la 3 ani de închisoare corecţională pentru „uneltire” („A făcut parte şi a organizat o plasă de legionari care uneltEau contra regimului”), pedeapsă prelungită cu 36 de luni de internare administrativă. A fost închis la Aiud, Valea Neagră, Văcăreşti, Târgu Ocna, Jilava, Caransebeş. A fost eliberat la 2 iulie 1954, cu domiciliu obligatoriu la Bumbăcari. A fost rearestat la 21 iunie 1955 şi condamnat la 9 ani de detenţie grea pentru „acte contra clasei muncitoare”, pedeapsă prelungită cu 60 de luni internare administrativă. A fost închis la Jilava, Oradea, Aiud, Galaţi, Periprava. A fost eliberat la 6 mai 1964 (Informaţii din fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/C/C%2007.%20Cont%20-%20Cosvan/Corbut%20Victor%20G/).
2. Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (13 septembrie 1950), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, ff. 261 ; Paul Gălăşanu, „Declaraţie” (29 decembrie 1950), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, ff. 262.
3. Ca profesor, a fost verificat de Comisia Centrală de Informaţiuni pentru Purificarea Aparatului de Stat din Ministerul Educaţiei Naţionale, care a cerut relaţii privitoare la activitatea sa „legionară, fascistă, antisemită, antidemocratică” inclusiv comunităţii evreieşti din Câmpulung Muscel (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 72).
4. Pentru detalii despre „pactul de neagresiune” vezi Ion Dumitrescu-Borşa, *Cal troian intra muros*, Editura Lucman, Bucureşti, 2002, pp. 410-432.

schimb o adeverinţă de scoatere de sub urmărire[1]. Ca o măsură suplimentară de precauţie, şi-a schimbat numele de familie din Găleşanu în Popescu. Cu Biroul Populaţiei în buzunar, s-a hotărât să se mute definitiv la Timişoara. Pe plan personal, consecinţa refugiului bănăţean a fost destrămarea familiei : a fost separat de cei doi copii şi de soţie, care a divorţat, nedorind să-l urmeze. La Timişoara, Paul Găleşanu s-a recăsătorit şi a devenit din nou tată.

În ianuarie 1946 nu a ezitat să treacă în nou-înfiinţatul Partid Naţional Popular (PNP), controlat de comunişti, unde a fost încadrat la secţia de Studii şi Propagandă. Acest voluntarism disperat l-a salvat o vreme de la epurare, ba chiar i-a facilitat o ascensiune amăgitoare : în aprilie 1946 a fost numit secretar general adjunct al PNP, Regionala Banat, intrând în biroul politic al formaţiunii. Din această poziţie se implică în alegerile din noiembrie, fiind membru în comisia de alegeri, şi ţine conferinţe elevilor şi sindicaliştilor. Până la numirea în funcţie reuşeşte să-şi ascundă trecutul legionar, biografia sa fiind cunoscută doar de doi dintre membrii formaţiunii, care l-au şi recomandat. Odată descoperit, este silit să demisioneze, iar în septembrie 1947 este eliminat din învăţământ[2]. „Fantoma trecutului", aşa cum singur îşi numeşte biografia, îl urmăreşte pretutindeni. Pleacă din Timiş în Caraş-Severin, devenind colector de fructe. Susţinut de preşedintele sindicatului profesorilor secundari, face contestaţie împotriva excluderii din învăţământ, îşi blamează trecutul, este reintegrat în februarie 1948 şi devine director al şcolii din Sasca Montană, Caraş-Severin. Îşi încearcă din nou norocul în politică : se înscrie în Frontul Plugarilor, unde activează ca îndrumător politic, mergând prin comune să „lămurească" ţăranii. Fără îndoială că educaţia şi calităţile intelectuale net superioare tovarăşilor de front îi uşurează munca.

Mai târziu, în faţa anchetatorilor, Paul Găleşanu prezenta cu falsă nostalgie perioada refugiului bănăţean :

> Singurii ani de linişte şi pace pentru mine au fost din 1945 până în 1948 când m-am încadrat în noua orânduire, slujind cu devotament şcoala şi activând pe plan sindical şi educativ în cadrul şcolilor, Liceul Babeş [?], Loga Timiş şi Gimnaziul Sasca Montană jud[eţul] Caraş unde m-am dus ca voluntar în 1947-1948 să întemeiez o şcoală din nimic într-o regiune săracă de munte[3].

1. Paul Popescu Gălăşeanu, „Autobiografie" (20 decembrie 1948), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 49 verso.
2. *Ibidem*, f. 50. Găleşanu a susţinut că a decis să informeze conducerea PNP despre trecutul său fără să fi fost silit s-o facă.
3. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 10.

În realitate, timpul petrecut în Banat a fost greu şi apăsător. Cu o identitate schimbată, temându-se mereu că ar putea fi descoperit, a făcut eforturi pentru a se reintegra şi a-şi oblitera trecutul. Alegerile din aceasă perioadă spun multe. Mai presus decât orice, Găleşanu era un om decis să atingă un anumit statut socio-profesional chiar şi în contextul regimului comunist, în ciuda vechilor principii şi angajamente politice. Totuşi, dorinţa nu a fost îndeajuns.

Închisorile comuniste : luptând pentru supravieţuire la şcoala delaţiunii

În ciuda tuturor eforturilor, trecutul l-a ajuns din nou :

> La 7 sept[embrie] 1948 am fost arestat în com[una] Sasca Montană jud[eţul] Caraş, transportat la Piteşti unde am stat până la 17 Dec[embrie] 1948 şi apoi trimis la Câmpulung Muscel unde am stat la securitate 2 luni şi apoi la penitenciar până în 1 Iulie 1949, revenind la Piteşti unde am rămas încarcerat până la 1 iulie 1950. De aici am fost mutat la Aiud unde am lucrat în fabrică până la 1 Ian[uarie] 1951, când am fost permutat la Ocnele Mari şi de aici la 13 Februarie 1951 am fost transportat la colonia de muncă Midia. Am fost activ în câmpul muncii în această colonie în permanenţă de la 13 Februarie 1951 până la 1 Februarie 1953, lucrând la Canal Şantierul Ecluza, numai la lopată, 3 luni ca spărgător şi apoi la acelaşi şantier la colonia Năvodari până la 18 iulie 1953. Din ziua de 1 Octombrie 1953 când am fost mutat la Colonia Peninsula am funcţionat până la 31 Dec[embrie] 1953 ca normator la Brigada B, de la această dată fiind trecut la izolare[1].

Ca mulţi alţii, Paul Găleşanu a fost arestat fără un motiv precis, numai din cauza trecutului legionar[2]. Numai că acum efectul a fost ireversibil, iar în detenţie şi-a construit o reputaţie sumbră. Cercetările au început imediat,

---

1. Paul Gălăşeanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 10. Conform fişelor matricole penale, Paul Găleşanu a mai trecut prin penitenciarele Jilava şi Buzău.
2. Nu am găsit o explicaţie pentru descoperirea lui în Banat. Lapidar, în mai multe ocazii a afirmat că prima soţie ar fi contribuit la arestare. Sursa „Rică" a relatat aceeaşi versiune care-i fusese împărtăşită de Găleşanu : „Apoi prima lui soţie a aflat că s-a recăsătorit şi l-a denunţat unui văr al lui care era în securitate. A fost arestat şi a stat atâţia ani închis" („Notă", 31 iulie 1961, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 238-240).

iar după câteva luni petrecute la Securitatea din Piteşti a fost transferat la Câmpulung Muscel pentru noi interogatorii[1]. A căutat încă de la început să-şi convingă anchetatorii de ataşamentul său faţă de noul regim, invocând în apărare toate eforturile anterioare de integrare : „Din 1944, până în momentul arestării mele, m-am încadrat în spiritul orânduirei celei nouă, pe care am susţinut-o şi o voi susţine cu toată convingerea întotdeauna"[2]. Anchetatorii nu l-au crezut nici o clipă, dar i-au simţit disperarea pe care au exploatat-o la maximum. Arestat pentru a treia oară, Găleşanu a ales delaţiunea. În penitenciarul Piteşti a început să furnizeze note informative administraţiei, întocmind două asemenea documente[3]. După transferul la Securitatea din Câmpulung a întocmit 14[4], iar după revenirea la Piteşti a înmânat securităţii 28 de note informative, în şase plicuri, în intervalul 26 iunie – 5 octombrie 1949. A fost racolat de către însuşi şeful securităţii piteştene, Mihail Nedelcu : „[...]în urma convorbirii cu Dl. Director al Securităţii, Dl. Colonel, în care am promis să stau la dispoziţia securităţii, slujind-o cu credinţă şi devotament şi sinceritate"[5].

1. Documentele Securităţii ne lămuresc cu privire la pretextele arestării şi la obiectivele anchetei : „Susnumitul la data de 8 sept. 1948 a fost depus în Penitenciarul Piteşti în cadrul ordinului 5 pe considerentul că în trecut a fost un aprig luptător al mişcării legionare din judeţul Muscel, unde a deţinut funcţia de prefect al acestui judeţ, iar după rebeliunea din 1941 a dispărut de la domiciliu, fiind identificat în luna sept a.c. ca profesor în comuna Lasca [sic !] Montană – Caraş, unde fusese integrat în învăţământ din Sept. 1947 cu numele schimbat din Găleşeanu Paul în Popescu Ion. În conformitate cu dispoziţiunile ordinului nr. 52/69970/1948 al DGSP, vă rugăm a dispune anchetarea susnumitului care va trebui să arate în mod amănunţit unde a stat ascuns din anul 1941 şi până în prezent, cu cine a avut legături în această perioadă de timp, natura acestor legături, precum şi în ce mod şi prin cine a procurat actele pe numele Popescu Ion, procedând în acelaşi timp la o serioasă verificare a spuselor lui. Confirmaţi primirea. Rezultatele obţinute vor fi raportate acestei Direcţiuni Regionale" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 158).
2. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 116 verso.
3. Găleşanu îi numeşte pe cei cărora le-a înmânat aceste documente : gardianul şef de secţie, Florică, la Piteşti, sublocotenentul Marinescu, plutonierii-majori Oprea şi Popescu şi directorul penitenciarului, la Câmpulung.
4. În ciuda colaborării, Securitatea din Câmpulung l-a socotit nesincer şi fricos, „căutând să pozeze în om care vrea să dea ajutor organelor noastre" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 135).
5. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 117. Din păcate, dosarele sale nu conţin notele informative pe care le-a întocmit în detenţie.

Paul Găleşanu a sosit în penitenciarul Piteşti în perioada „reeducării", însă cercetările de până în prezent nu îl includ în rândul celor trecuţi prin acest calvar[1]. Acceptând rolul de informator al administraţiei, a fost închis atât într-o secţie destinată „lăgăriştilor", adică celor necondamnaţi, deţinuţi doar în baza unor mandate de arestare, cât şi într-una destinată condamnaţilor. În ciuda colaborării cu administraţia, la Piteşti poziţia sa nu este definitivă, ci una încă nesigură, oscilantă, pendulând între delaţiune şi deconspirare în favoarea deţinuţilor. Atitudinea lui de aici a fost foarte bine sintetizată de către unul dintre deţinuţi:

> Ceea ce părea destul de curios a fost faptul că fostul legionar Gălăşeanu Paul, care nu era student ci profesor, se afla în anul 1949 la închisoarea Piteşti. Am auzit că raporturile de intimitate au existat între directorul Dumitrescu şi prof. Gălăşeanu, iar ceea ce părea mai curios e că foarte mult timp în închisoare a stat în secţiile celor condamnaţi când normal (fiind necondamnat) era să fie la secţia celor internaţi de MAI (secţia lagăr cum i se mai spunea). Din informaţiile culese s-a putut afla că Gălăşeanu era folosit de directorul închisorii în scopul de a-l informa [despre] atitudinea studenţilor condamnaţi, precum şi [despre] fapte interzise de administraţia închisorii[,] dacă au sau nu legături cu exteriorul[,] scrisori prin gardieni, comunicări cu alte secţii etc. Paul Gălăşeanu s-a dovedit a fi şi de partea celor condamnaţi şi bine-înţeles a primit să informeze şi direcţiunea cu anumite rezerve. Am stat câteva luni cu Gălăşeanu în aceeaşi cameră la închisoarea Piteşti şi el căuta să-mi spuie că este pe nedrept rău văzut de majoritatea legionarilor din închisoare în sensul că a luat o altă poziţie faţă de foştii lui camarazi[2].

Deşi ocolit de ororile „reeducării", Găleşanu nu a fost scutit de consecinţele ei. Transferul pe secţii al unor deţinuţi „reeducaţi", ca rezultat al dorinţei administraţiei de a sonda starea de spirit, de a culege informaţii şi de a testa loialitatea informatorilor, a făcut ca „reeducarea" să ajungă la cunoştinţa tuturor deţinuţilor. Sosirea studentului „reeducat" Ion Struţeanu[3]

1. Alin Mureşan delimitează cronologic „reeducarea" de la Piteşti între aprilie 1949 – august 1951 (Alin Mureşan, *Piteşti. Cronica unei sinucideri asistate*, Ediţia a II-a, Editura Polirom, Iaşi, 2011, pp. 34-79). În aceeaşi lucrare numele lui Paul Găleşanu nu apare în lista deţinuţilor trecuţi prin „reeducare".
2. „Notă" (2 februarie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 226.
3. Ion Struţeanu (n. 17 iunie 1926, Bucureşti). Student, membru PNŢ. În noiembrie 1949 a fost adus în penitenciarul Piteşti. De la 25 ianuarie 1952 a fost internat administrativ pentru 12 luni. A mai fost închis la Castelu. A fost eliberat la 15 februarie 1953 (Informaţii din fişa matricolă penală din Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor, disponibilă online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/

într-o cameră destinată „lăgăriştilor”, în care se afla şi Paul Găleşanu, avea să-i dăuneze fostului prefect. Deşi era colaborator al administraţiei în perioada „reeducării”, în mai 1950 era arătat de către Struţeanu că „a aruncat injurii la adresa celor ce încercau să convingă pe ceilalţi că ascunderea acţiunilor din trecut te opreşte de a putea să te restructurezi”. Mai mult, studentul îl socoteşte drept o „pisică cu clopoţei”, o persoană care îşi deconspiră voit relaţia cu administraţia, care

> se laudă în cameră că are legături personale cu dl. Colonel Nedelcu, pe care îl informează asupra a tot ceea ce se petrece în lagăr. Tot prof[esorul] Gălăşanu, în spiritul cel mai oportunist, recomandă ca atunci când mergem la securitate să declarăm că toată lumea este supusă şi dornică de a fi un altul. Într-o ocazie nu s-a sfiit să declare că acest lucru trebuia spus chiar dacă n-ar fi pe de-a-ntregul adevărat[1].

O interpretare mai cinică a atitudinii sale poate conduce la părerea că Paul Găleşanu încerca un joc dublu : deşi oferea note informative administraţiei, îşi anunţa în cameră colaborarea şi-i sfătuia pe ceilalţi deţinuţi în privinţa comportamentului ce trebuia adoptat pentru obţinerea unei dorite eliberări. Tonul lăudăros, emfatic în privinţa raporturilor cu Mihai Nedelcu poate fi expresia personalităţii lui sau a încercării de înşelare a Securităţii : un deţinut care se făleşte cu statutul de colaborator este mai degrabă un informator inabil şi nefolositor decât un trădător care se deconspiră voit. Oricum ar fi fost, o asemenea atitudine dovedeşte că în primii ani de detenţie procesul de transformare nu era definitiv şi ireversibil.

Delaţiunea lui Struţeanu a stârnit comentariile unui plutonier care şi-a avertizat superiorii cu privire la comportamentul duplicitar al lui Găleşanu, propunând trimiterea deţinutului „la ocne”[2]. Mihai Nedelcu nu a apreciat „jocul” şi nu s-a lăsat păcălit. Într-un document al Regionalei de Securitate Piteşti din mai 1950[3], fostul prefect era semnalat ca producând „desbinări în rândurile deţinuţilor din Penitenciarul Piteşti”, cărora le spunea că informează Securitatea despre tot ce se petrece în penitenciar. Chiar şi dacă acceptăm ideea că Găleşanu ar fi avut intenţii pozitive faţă de ceilalţi deţinuţi,

---

Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/S/S%2015.%20Strachescu%20-%20Susuionu/Struteanu%20Ioan/).

1. Ion Struţeanu, „Declaraţie” (15 mai 1950), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 144.
2. „Referat” (16 mai 1950), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 143.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 142.

se pare că aceştia nu i-au apreciat gesturile. Mai mult, l-au privit „cu ură şi frică, temându-se de el”. Consecinţa a fost că „protectorul” său, Mihai Nedelcu, a solicitat Direcţiei Generale a Securităţii Poporului să-l transfere „la un penitenciar sever”, fiind socotit un individ perfid, „care joacă două cărţi”.

La 1 iulie 1950, Paul Găleşanu a fost transferat la Aiud[1], de unde, în februarie 1951, a ajuns la colonia de muncă Capul Midia. În coloniile de muncă, Găleşanu a trecut prin încercări şi mai grele, socotindu-se îndreptăţit să lupte pentru supravieţuire cu toate mijloacele, în timp ce administraţia i-a speculat statutul de internat administrativ, promiţându-i eliberarea în schimbul muncii depuse. Conform surselor a continuat pe linia de la Piteşti, alternând cu momente de apatie şi remuşcare. „Mlaştina disperării” în care se zbăteau deţinuţii politici se oglindeşte în experienţa pe care fostul profesor de latină a avut prilejul să i-o relateze unui coleg de suferinţă, fostul său elev de la liceul Mihai Viteazul, George Mârzanca. La Capul Midia, Găleşanu era supus unui program de muncă de 12 ore, fără a socoti timpul petrecut pe drumurile dintre colonie şi punctele de lucru. Lipsiţi de drepturi elementare (pachet, vorbitor etc.) şi subnutriţi, deţinuţii erau abrutizaţi :

> Ne sculam dimineaţa, înfometaţi ca întotdeauna, slăbiţi din cauza eforturilor fizice făcute la săpatul pământului cu mijloace rudimentare[...] Foamea ne chinuia îngrozitor, mâncam ce întâlneam : frunze de salcâm, urzici crude, bălării şi rădăcini de plante[2].

Asemenea condiţii au contribuit la deformarea caracterelor, la supremaţia instinctului de supravieţuire în detrimentul altor atribute umane. La Capul Midia, Paul Găleşanu a mâncat o pisică, socotită mascota lagărului şi hrănită din puţinul deţinuţilor. Chinuit de foame, a mituit un bucătar care, în schimbul câtorva ţigări, i-a oferit puţin ulei şi două cepe, iar în prima noapte în care a fost de pază a trecut la fapte. Detaliile concrete ale actului sunt mai puţin semnificative, însă importante sunt consecinţele

1. Cu prilejul transferului a fost prădat de către gardienii din Piteşti, şeful de secţie Vasile Voicu şi prim-gardianul Gheorghe Ciobanu. În afara unei valize cu haine, Găleşanu i-a „predat” lui Voicu un ceas de aur marca Movado, semnând în registru. Bunurile au dispărut, în ziua transferului fiind „întins pe jos şi bătut de Dl. Ciobanu Gh. pentru «obrăznicia» de a-mi cere bagajul meu şi ceasul”. Revenit la Piteşti, în iulie 1954, Găleşanu a întocmit nu mai puţin de şapte cereri şi a raportat de 29 de ori abuzul administraţiei (ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 54).
2. George Mârzanca, *op. cit.*, p. 164.

psihologice : împins dincolo de limita rezistenţei, deşi conştient de înţelesul faptelor sale, Găleşanu se predă instinctelor. Şi, dacă uneori răul făcut semenilor poate fi ignorat din frică, constrângere sau interes, tot la fel cel făcut necuvântătoarelor poate trezi procese de conştiinţă tocmai prin totala lor neutralitate în raport cu umorile umane. Aşadar, odată faptul consumat, au apărut remuşcările : „Deodată însă m-a apucat un plâns de durere, din care nu m-am putut opri”[1]. Dar regretele nu au împiedicat încununarea dezumanizării :

> Foamea m-a readus în cruda realitate, cu ochii roşii de plâns am început celelalte operaţiuni. [...] Cred că niciodată nu m-am simţit mai sătul ca atunci. [...] Am fost schimbat din serviciul de planton, m-am întins în patul meu rece de fier şi am plâns fără zgomot până dimineaţa[2].

Acest moment poate fi văzut ca o contragere a privaţiunilor şi constrângerilor la care au fost supuşi deţinuţii politici. Alegerile lor ne dau măsura fiecăruia, dar şi avertismentul că rezistenţa umană nu este de neînfrânt. O pisică devorată din cauza înfometării este doar un simbol care poate fi la fel de bine înlocuit de convingerile şi valorile la care omul poate renunţa într-un context nefericit. Iar Paul Găleşanu era doar o umbră a celui de odinioară.

În detenţie trocul este ceva obişnuit. În lagărele comuniste, lipsiţi de drepturi elementare, deţinuţii au dat naştere unei dezolante pieţe negre pentru a-şi satisface nevoi a căror rezolvare era subînţeleasă în condiţii normale. Administraţia a reacţionat brutal şi disproporţionat. În seara zilei de 2 decembrie 1951, Paul Găleşanu a părăsit detaşamentul nr. 14, unde era încadrat, a trecut prin sârmele separatoare şi a ajuns la baraca detaşamentului nr. 20, încercând să vândă celor de acolo câteva haine şi încălţări. Alţi trei deţinuţi, preotul Gheorghe Bădoiu[3], Gheorghe Lică şi Iorgu Tofan[4],

1. *Ibidem*, p. 165.
2. *Ibidem*, pp. 165-166.
3. Gheorghe Bădoiu (n. 10 mai 1915, Cobia, Dâmboviţa) a fost internat administrativ pentru 24 de luni, de la 15 noiembrie 1950. A fost închis la Capul Midia. A fost eliberat la 8 februarie 1953 (Informaţii din fişa matricolă penală din Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor, disponibilă online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2001.%20B%20-%20Balamaci/Badoiu%20Ghiorghi/).
4. Iorgu Tofan (n. 15 noiembrie 1913, Vârlezi, Galaţi) a fost internat administrativ pentru 24 de luni, de la 15 noiembrie 1950, pedeapsă prelungită cu 18 luni. A fost închis la Capul Midia, Peninsula. A fost eliberat la 26 ianuarie 1954 (Informaţii din fişa matricolă penală din Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor,

îi încredinţaseră câteva obiecte pentru a fi schimbate cu alimente[1]. Pentru această încălcare a regulamentului determinată de foame s-au adunat declaraţii şi s-a întocmit un „dosar” pentru a fi înaintat Parchetului de pe lângă Tribunalul Constanţa. Poate simţul ridicolului sau poate dorinţa de „a-l avea la mână” o dată în plus pe Găleşanu i-a oprit pe temnicerii săi să trimită cazul în instanţă.

În privinţa poziţiei faţă de administraţie, atitudinea lui Paul Găleşanu la Capul Midia apare la fel de sinuoasă ca şi personalitatea sa. Este dificil de spus dacă aceasta se întâmpla din pricina unui comportament voit, menit să-i deruteze pe ceilalţi deţinuţi, sau din pricina unor răbufniri de sinceritate. Un document nesemnat, în fapt o scurtă caracterizare, cel mai probabil realizată de unul dintre cadre, îl prezintă drept un „element duşmănos, [care] a căutat să instige printre internaţi să nu muncească, să afirme că mâncarea nu este bună. Înjură regimul în permanenţă şi pe cei ce l-au adus aici. Este un element pervers şi recalcitrant”[2]. Pe de altă parte, mulţi deţinuţi îl socoteau trădător şi se fereau de el, pentru că obedienţa faţă de administraţie ar fi culminat la Capul Midia, unde, conform sursei „David”, „acţiona dimpreună cu elemente reeducate aduse de la închisoarea de la Piteşti împotriva celor din lagăr, prin bătăi şi denunţuri. Paul Gălăşanu era considerat în acest lagăr ca având puteri discreţionare ca şi ofiţerul politic al lagărului”[3].

---

disponibilă online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/T/T%2008.%20Tocaci%20-%20Tolvay/Tofan%20Iorgu/)

1. „Proces-verbal” (3 decembrie 1951), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 102. În schimbul banilor necesari pentru a-şi procura zahăr, marmeladă şi pâine de la „Alimentara” coloniei, cei trei intenţionau să-şi vândă atât de preţioasele haine : o pereche de izmene, două flanele de bumbac, o pereche de mănuşi de piele şi o pereche de sandale. „Am vrut să vând aceste lucruri pentru că n-am bani şi pentru că la cantină aveau alimente pâine, marmeladă şi zahăr, am căutat să-mi procur bani pentru a cumpăra aceste alimente. [...] Recunosc că am făcut o greşală, dar fiind lipsit de alimente şi bani şi fiind f. slăbit, m-am hotărât să-mi vând izmana şi un maio” (Paul Gălăşanu, „Declaraţie”, ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 102 verso).
2. ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 113.
3. „Notă” (6 decembrie 1958), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 254. Un alt informator a redat în 1973 impresia unui fost deţinut politic închis alături de Paul Găleşanu : „O parte din discuţie s-a axat despre canal, unde Stanciu I Ion a fost ca deţinut şi unde era şi fostul prefect legionar Paul Gălăşanu, care pentru a trăi mai bine se transformase în turnător” („Notă”, 4 decembrie 1973, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 2, f. 29). Cât de „bine” a trăit Paul Găleşanu în detenţie s-a văzut până acum şi urmează a se vedea şi în continuare.

Această descriere concordă doar parţial cu impresiile altor deţinuţi care l-au întâlnit pe Găleşanu în recluziune şi arată că anumite reflexe ale „reeducării", pe care nu a suferit-o direct la Piteşti, dar în proximitatea căreia a fost închis, l-au influenţat. Totuşi, este nesustenabil că Găleşanu ar fi devenit violent, lovind alţi deţinuţi. Episoadele deja relatate conturează portretul unui om disperat şi maleabil, supus unor privaţiuni extreme şi a cărui unealtă în slujba administraţiei şi a propriilor angoase era delaţiunea şi nicidecum violenţa.

După experienţa cumplită de la Capul Midia, Paul Găleşanu a ajuns la Peninsula, în octombrie 1953, pentru ca la 30 decembrie să fie trimis la izolare, în aşa-numita secţie B. Hrănit doar cu arpacaş şi orez, nedepăşind 1.000 de calorii, Găleşanu este din nou „dominat şi torturat de obsesia foamei"[1], ajungând distrofic şi chinuit de boli. Suferă acum de nevralgii, cefalee şi reumatism poliarticular, care-i produc dureri cumplite, şi îşi pierde dantura din cauza decalcifierii. După patru luni de izolare, ajuns la capătul puterilor, recurge la un act extrem şi declară greva foamei, redactând o scrisoare adresată ministrului de Interne :

> Toate aceste motive menţionate concurând la concluzia că asupra subsemnatului se exercită o acţiune de distrugere fizică şi morală, am luat această hotărâre de grevă a foamei, considerând-o nu ca un mijloc de luptă, ci ca un act disperat provocat de cauze legitime – în primul rând dreptul meu la viaţă – şi ca o metodă de înştiinţare a forurilor competente pentru a se lua măsurile cuvenite de remediere[2].

În ciuda privaţiunilor, reflexele constrângerilor din detenţie se simt : are grijă să precizeze că gestul său nu reprezintă o formă de împotrivire în faţa regimului. Fără să cunoaştem motivele, două zile mai târziu semnează o declaraţie prin care abandonează demersul şi îşi ia obligaţia „de a nu mai declara o altă grevă a foamei"[3].

George Mârzanca l-a reîntâlnit la Peninsula : „Nu mai era acelaşi înfocat propagandist al ideilor legionare, se schimbase mult şi fizic şi moral. Era închis de multă vreme şi amprenta detenţiei se vedea în felul lui de a vorbi, în comportarea lui"[4].

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 95.
2. *Ibidem*.
3. Paul Gălăşeanu, „Declaraţie" (29 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, f. 96.
4. George Mârzanca, *op. cit.*, p. 163.

Zdrobit şi bolnav, Găleşanu a fost readus la Piteşti în iulie 1954, unde mizeria şi umilinţele au continuat. Suferind de afecţiuni care-l împingeau să folosească meschinul inventar al celulei în scopuri inadecvate şi umilitoare, a fost socotit „încăpăţânat" şi „obraznic", şi pedepsit de gardieni pentru „atitudini duşmănoase"[1]. Dar revenirea la Piteşti s-a datorat necesităţii clarificării situaţiei juridice. Până în 1955, Paul Găleşanu a fost „lăgărist", perindat discreţionar prin închisori şi colonii de muncă. Prima decizie de încadrare în coloniile de muncă a fost emisă la 18 noiembrie 1950, când a fost internat administrativ pentru 24 de luni, iar apoi pentru încă 36 de luni[2]. Securitatea a căutat de la început rezolvări legale pentru deţinerea lui, iar până la soluţia „salvatoare" a internării l-a inclus în categoria „preveniţilor"[3]. După şapte ani, regimul i-a rezervat un proces la alibi, iar locul cel mai potrivit pentru desfăşurarea cercetărilor a fost considerat Piteştiul. Mai mulţi legionari musceleni, închişi sau liberi, au fost interogaţi pentru strângerea „dovezilor", iar Găleşanu a fost chestionat despre activitatea şi cunoştinţele din Mişcarea Legionară[4]. Deşi răspunsurile tuturor au fost prudente, fără elemente de noutate şi negând orice poziţionare legionară după 1944, Paul Găleşanu a fost condamnat, în 1955, la 12 ani de detenţie grea pentru „activitate contra clasei muncitoare". În urma admiterii recursului, pedeapsa i-a fost redusă la 8 ani, exact cât fusese închis până atunci[5].

Consecinţa cea mai pregnantă a detenţiei nu a fost suferinţa fizică, ci delaţiunea de care Găleşanu nu a mai scăpat niciodată. Nu e de mirare că mai târziu a încercat să se explice, acuzând privaţiunile la care a fost supus :

> Mi s-au adus acuzaţii că aş fi turnător (informator) că sunt lipsit de demnitate în închisoare, dar şi aceste lucruri le-am făcut pentru anumite considerente, fără ca cineva să sufere din cauza mea. Atunci când mi s-a cerut să informez direcţia, eu am prezentat-o sub o formă generală, sub aspectul dorit de mine

---

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 3, ff. 71-72.
2. „Notă" (1 decembrie 1953), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 2 ; fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/G/G%2001.%20Gaal%20-%20Gauroiu/Galasanu%20Paul/.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 132-133.
4. *Ibidem*, ff. 340-353.
5. „Raport" (19 ianuarie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 40 ; fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/G/G%2001.%20Gaal%20-%20Gauroiu/Galasanu%20Paul/.

> care numai real nu era. Regret […] că în multe ocazii camarazii m-au bătut, atunci când poate muream de foame, când este ştiut că la capul Midia eu prof[esorul] Gălăşeanu am mâncat carne de pisică, câine şi şarpe. Ce rău putea[u] ei să vadă în faptul că m-am hrănit chiar cu carne din animalele amintite ?[1].

Poate pentru a se scuza pe sine, poate dintr-o înţelegere mai profundă a contextului, unul dintre foştii deţinuţi, devenit la rândul lui informator al Securităţii, a descris lucid atitudinea lui Găleşanu din închisoare :

> Văzut prin prisma obiectivităţii trebuie să spun că profesorul Gălăşeanu în general a avut o ţinută urâtă, dar ceea ce a făcut el, la Piteşti ca şi la canal[,] au fost numai acte de compromis care desigur, nu putea[u] fi făcute de un comandant legionar, profesor cu două licenţe, totuşi ele au o justificare prin faptele arătate mai sus[2].

Un „drum al Damascului" interzis

Zdrobit sufleteşte şi compromis, Paul Găleşanu a ieşit din închisoare la 28 septembrie 1956 cu o imagine pătată : „Omul a stat închis nouă ani şi toţi care au ieşit din închisoare au spus despre el că a fost informatorul autorităţilor"[3]. „În momentul de faţă toţi cei care îl cunosc îl ocolesc deoarece îl socotesc agent provocator."[4] Totuşi, studiind documentele, se constată că după eliberare Găleşanu nu a încurajat continuarea colaborării cu regimul. Nu există nici o notă informativă sau vreo altă dovadă a colaborării cu Securitatea în intervalul 1956-1959. Apăsat de trecut, a mers să se spovedească. Confesorului său, Grigore Băbuş, i-a vorbit şi despre Mişcarea Legionară, însă preotul a fost pus într-o situaţie foarte dificilă atunci când un fost deţinut politic legionar, care făcea parte din corul Patriarhiei, l-a informat că Găleşanu „ar fi omul Securităţii"[5].

1. „Notă" (2 februarie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 227.
2. *Ibidem*. Probabil că termenul potrivit nu este cel de „justificare", ci acela de „explicaţie".
3. „Notă" (15 mai 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 243.
4. „Notă" (8 decembrie 1958), idem, f. 254.
5. Valeriu Anania, „Declaraţie" (17 noiembrie 1958), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 57. Pentru a preîntâmpina o eventuală delaţiune, Grigore Băbuş, care fusese elevul lui Paul Găleşanu la seminarul de la Cernica, se gândea dacă ar fi fost potrivit să informeze Securitatea despre vizita fostului profesor.

Încercările de refacere a vieţii personale nu au reuşit. Trecuse prin două căsnicii destrămate (cea de-a doua soţie îl părăsise după arestare) din cauza necazurilor cu regimul. În 1959 locuia împreună cu părinţii, fără să-şi fi găsit liniştea. În ianuarie 1957, însoţit de sora sa, Lola, şi de fosta soţie, Elisabeta, l-a vizitat pe José Medoro Delfino, însărcinatul cu afaceri al legaţiei Argentinei la Bucureşti, diplomatul argentinian având o relaţie sentimentală cu sora fostului prefect. Cu toate acestea, relaţiile cu cele două surori, Lola Găleşanu şi Stela Andreescu, au fost tensionate. Nefiind străine de cercurile legionare, cele două femei şi-au privit fratele cu rezervă, aflându-i comportamentul din închisoare.

Profesional, Paul Găleşanu devenise neintegrabil. Deşi era un om cu o pregătire de excepţie, nu a putut obţine nici măcar o slujbă oarecare. A frecventat frenetic oameni şi instituţii, sperând într-un ajutor salvator, trăind din meditaţii. A căutat, fără succes, să obţină o slujbă la Institutul de Arheologie, condus de istoricul Vladimir Dumitrescu[1]. Este foarte probabil ca Dumitrescu, fost comandant legionar, să fi aflat despre atitudinea lui în detenţie şi să fi evitat astfel primejdia angajării unui om compromis. Pentru că la institut activau alţi foşti legionari, refuzul lui Dumitrescu i-a sădit în suflet sentimentul de nedreptate şi dorinţa de răzbunare[2], care s-a transpus în delaţiune la momentul potrivit. A încercat acum, pentru prima oară, să-şi valorifice educaţia şi să se dedice preocupărilor intelectuale. Datorită unor relaţii personale a obţinut o colaborare cu editura Ştiinţifică pentru traducerea din latină a lucrărilor unor autori romani (Tacitus, Titus Livius, Cicero), sub numele de Paul Popescu. Dar prezenţa sa la editură a fost socotită nocivă şi semnalată ca atare de către informatori[3].

În primii ani de libertate nu a colaborat cu Securitatea, în schimb a fost urmărit. În august 1957, pe numele său s-a deschis un dosar de acţiune informativă, iar în ianuarie-februarie 1959 a devenit obiectivul de filaj „Gică"[4].

1. Vladimir Dumitrescu (n. 1902, Bucureşti). Istoric, comandant legionar. A fost arestat la 19 iulie 1952 şi internat administrativ pentru 24 de luni, pedeapsă majorată cu încă 24 de luni. A fost închis la Peninsula-Valea Neagră, Jilava, Văcăreşti, Gherla (Informaţii din fişele matricole penale din AANP, disponibile online la adresa www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/D/D%2006.%20Dumitra%20-%20Dumitrescu/Dumitrescu%20Vladimir/).
2. „Raport" (29 ianuarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 64.
3. „Notă" (12 martie 1958), idem, f. 249.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 369-407.

Tot din 1959, patru „agenţi" au primit sarcina de a furniza informaţii despre el[1]. Deşi notele lor ajută în analiză, nu este uşor de stabilit atitudinea lui Găleşanu faţă de regim, nici de distins spontaneitatea sinceră a unor afirmaţii de premeditarea lor. În vara lui 1959, fostul prefect îi spunea sursei „Rădulescu Ion", fost legionar : „Se cere [...] foarte mare prudenţă din partea noastră căci orice greşeală ar putea însemna ani grei de închisoare. [...] Nu trebuie să uităm [...] nici de legionarism[,] de camarazii de ieri şi de azi şi mai mult decât atât de sângele morţilor noştri"[2].

Este totuşi clar că nu se ferea de subiectele delicate, pe care le aborda permanent în discuţii. Unii dintre interlocutori, informatori ai Securităţii, sesizau aceste subtilităţi :

> Gălăşanu este un om cult şi ager la minte. Orice întrebare pusă lui, trebuie administrată cu dibăcie spre a nu identifica sursa. I-ar conveni poate să aibă dovezi în contra altora. Mi-a spus între altele că nici în munţi nu este nimic de făcut. A fost acolo şi şi-a dat seama[3].

Tocmai asemenea dialoguri i-au adus din nou pierzania. În 1958, în contextul unui nou val de represiune, a devenit o ţintă. Sub pretextul unei declaraţii despre un fost legionar[4], în ianuarie 1958 a fost chemat la Securitate de către căpitanul Corneliu Culcea, pentru a fi predat unei echipe de supraveghere operativă. Pregătit pentru ce era mai rău, Găleşanu a venit decis să dovedească ruptura iremediabilă faţă de Mişcarea Legionară. Emfatic în privinţa calităţilor sale intelectuale şi patetic în privinţa trecutului, a încercat să transmită imaginea unui om resemnat şi docil. A rezultat un dialog halucinant, în care nu s-a ferit să-şi critice sora, Lola Găleşanu, fostă soţie de comandant legionar, recent îndepărtată de la filarmonică, dar, în final, neconvingător şi dăunător : „Gălăşeanu Paul vorbeşte repede şi mult despre sine, îi place să se laude cu calităţile şi capacitatea sa culturală.

1. Este vorba despre informatorii „Rădulescu Ioan", „Rică", „Popa Ion" şi „Paltin" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 3).
2. „Notă" (24 iunie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 218-219.
3. „Notă" (15 mai 1959), idem, f. 243.
4. Fapt neobişnuit pentru Găleşanu, pe care trauma detenţiei îl împinsese în capcana delaţiunii, este că declaraţia despre fostul camarad este cât se poate de favorabilă : „Constantinescu Cezar era un om desăvârşit sub toate unghiurile de vedere, cinstit sufleteşte, moral, îndatoritor şi mai ales modest" (Paul Gălăşeanu, „Declaraţie", 10 ianuarie 1958, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 45).

Nu ar fi exclus ca atitudinea pe care o adoptă în asemenea situaţii să fie un paravan al eventualei sale activităţi”[1].

„Comentariile duşmănoase” expuse de „agentură”, coroborate cu o biografie „pătată” au determinat Securitatea să adune noi „dovezi” împotriva sa, cercetând dosare şi anchetând martori[2]. Întâlnirile întâmplătoare sau premeditate cu foşti legionari, deţinuţi politici sau cetăţeni străini s-au întors împotriva lui. A fost rearestat la 17 septembrie 1959[3], din incinta editurii Ştiinţifice[4], şi anchetat timp de patru luni în legătură cu presupusa activitate legionară din libertate.

În arest, în timpul anchetei, a fost permanent monitorizat de către un informator de cameră (Constantin Nadolu) care i-a surprins foarte bine stările : de la spaimă, nedumerire şi disperare, până la speranţă[5]. Încă de la început, anchetatorii au căutat să-l deruteze, trecându-l prin diferite registre şi subiecte, încercând să obţină de la el tocmai ceea ce nu deţineau : informaţii precise despre o presupusă vinovăţie politică. Nu au ocolit violenţa. Speriat, Găleşanu a părut să nu aibă rezerve faţă de anchetatori şi, pe cale de consecinţă, nici faţă de colegul de cameră. Experimentat în privinţa vieţii de penitenciar, deprins cu urzelile informative, este greu de crezut că nu a intuit unde va ajunge „spovedania” încredinţată celui de lângă el. Găleşanu era realmente nedumerit în privinţa rearestării, fapt pe care avea grijă să-l transmită informatorului de cameră : „A fost la anchetă şi

1. „Raport” (19 ianuarie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 44.
2. Constantinescu a fost anchetat, la rândul său, în legătură cu activitatea legionară a lui Paul Găleşanu (Cezar Constantinescu, „Proces verbal de interogatoriu”, 8 octombrie 1958, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 339).
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 242. După eliberare, Paul Găleşanu a afirmat, în mai multe momente, că arestarea s-ar fi datorat reclamaţiei pe care i-a făcut-o „o evreică”, anagajată a Editurii Ştiinţifice, care ar fi semnalat că în traducerea cărţilor lui Titus Livius ar fi introdus „fraze legionare” [!] („Notă informativă”, 16 iulie 1964, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 186 ; „Notă informativă”, 21 aprilie 1961, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 241). Până în prezent nu am reuşit să găsesc un moment declanşator în arestarea sa, dar nu exclud ca denunţul respectiv să fi contribuit într-o anumită măsură la reţinere. Este însă limpede că în cazul lui Găleşanu s-a căutat un temei serios abia în cursul anchetei.
4. „Notă informativă” (22 ianuarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 279.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 354-363. Din dosar lipsesc, din păcate, tocmai procesele verbale de interogatoriu ale anchetei.

la venire spunea că nu ştie ce să mai creadă că este întrebat când de editură când de sora sa căsătorită cu arhitectul”[1].

La început s-a socotit denunţat de către sora sa, Stela, pentru ca mai apoi să fie înşelat de către anchetator că ambele surori au fost arestate. Mai departe, Securitatea a încercat toate pistele, chestionându-l despre vizitele pe care sora sa, Lola, i le-a făcut lui Radu Gyr, despre întâlnirile întâmplătoare cu doi foşti legionari (Şerban Milcoveanu şi Vasile Popa) sau despre contactul cu diplomatul argentinian, José Medoro. Nu au fost omişi nici ierarhii Bisericii Ortodoxe, printre care şi viitorul patriarh Teoctist Arăpaşu, la acea dată arhiepiscop. Ca mijloc de obţinere a informaţiilor, anchetatorul a oscilat între şantajul cu drepturi elementare (haine groase, dreptul la pat) şi promisiuni generoase (înlesnirea publicării unor manuscrise), niciodată concretizate. Metodele Securităţii l-au adus rapid la disperare : „În urmă cu două zile se lovea cu capul de perete, iar noaptea a tras pătura pe jos şi a dormit câtva timp. Acum [...] crede că va intra în greva foamei căci el este obişnuit”[2]. Violenţa n-a lipsit, căpitanul Ion Sporea[3] utilizând metode dintre cele mai brutale :

> A fost la anchetă iar la revenire era supărat că anchetatorul său l-a ameninţat cu ranga şi totodată l-a înjurat tangenţial. Toate acestea datorită faptului că el

1. „Declaraţie” (30 septembrie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 363 verso.
2. „Declaraţie” (23 octombrie 1959), idem, f. 357.
3. Pe Sporea, Găleşanu îl caracteriza drept un „căpitănaş destul de abil şi şmecher” (Constantin Nadolu, „Declaraţie”, 8 octombrie 1959, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 358). Că Paul Găleşanu a fost „schingiuit la securitate cu o sălbăticie de nedescris” şi „bătut îngrozitor” în timpul anchetei mi se pare cât se poate de credibil. Drept dovadă stau şi notele informative întocmite de cei care au avut sarcina să-l „încadreze” în libertate („Notă informativă”, 16 iulie 1964, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 186 ; „Notă informativă”, 21 aprilie 1961, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 241) sau declaraţiile apropiaţilor, cărora fostul prefect le povestea suferinţele din detenţie : „Mi-a spus Gălăşanu că a fost închis şi bătut trei luni de zile de bestiile de la securitate care i-au smuls unghiile de la picioare ca să spună cine a fost la Medoro şi cu cine s-a dus el şi tot n-a spus că a fost cu fiica lui, ca să nu aibe ea vreo neplăcere ca UTM-istă” (Muşetescu Maria, „Declaraţie”, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 305). Şi aceasta în ciuda faptului că, pentru a constata veridicitatea acestor note informative, Securitatea a făcut o verificare rapidă al cărei rezultat era, de altfel, predictibil : „Luând legătura cu Dir. a VIII-a – cpt. Moldovan I, s-a stabilit că Paul Gălăşeanu pe timpul cât a durat ancheta, n-a fost lovit sau maltratat” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 242).

> a cerut anchetatorului să vină mai mulţi anchetatori căci fiind în număr mai mare, deci în colectiv[,] se poate lămuri mai repede că el nu are nimic cu legionarii, căci a fost exclus încă din 1941 şi că el este văzut prost de legionari[1].

Deşi i s-a prezentat punerea sub acuzare, Găleşanu a rezistat, iar ancheta a eşuat din lipsă de probe[2]. Nu trecuseră nici patru luni de la arestare, când a fost eliberat.

În mlaştina delaţiunii

Pentru psihicul zdruncinat al lui Găleşanu, această a patra arestare a fost hotărâtoare. Dacă după eliberarea din 1956 înaintea lui s-ar fi putut deschide un drum al Damascului, această cale a fost acum definitiv abandonată, convins fiind că orice ar face va fi mereu ameninţat de represiune. La puţin timp după eliberare îi spunea sursei „Rădulescu Ion” : „Este foarte greu [...] ca cineva din vechii deţinuţi, cu toată călirea lor, să poată suporta 2 ani sau[,] mai bine zis, să supravieţuiască în condiţiile de astăzi ancheta la securitate. N-am suferit în toţi anii de închisoare, cât am suferit în cele 110 zile cât am stat. [...]am pierdut 13 kg din greutatea corpului”[3]. „Politic este un resemnat, fiind convins, lucru ce l-a mărturisit şi cu ocazia cercetărilor[,] că comunismul a câştigat partida.”[4] Din punct de vedere fizic, era din nou ruinat. „E însă foarte slab, abia se ţine pe picioare”[5], îi relata tatăl său agentului „State”, fost deţinut politic alături de Găleşanu la Peninsula[6].

Găleşanu a plonjat în delaţiune, pe care a considerat-o singurul mijloc de a-şi păstra libertatea şi de a fi reintegrat socioprofesional. A fost un joc bolnav, în care a fost permanent la cheremul ofiţerilor de legătură. Fostul

1. Constantin Nadolu, Declaraţie (13 octombrie 1959), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 360.
2. „În această perioadă de anchetă făcută de către Dir. VIII-a neputându-se administra probe care să permită trimiterea lui în Justiţie, iar pentru faptele săvârşite anterior în organizaţia legionară în perioada anilor 1936-1941 fusese pedepsit şi executase pedeapsa de 8 ani detenţie grea până în anul 1956, la sfârşitul lunei noiembrie în acelaşi an s-a hotărât punerea lui în libertate şi să fie urmărit în continuare prin acţiune informativă.” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 479)
3. „Notă informativă” (4 martie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 215.
4. „Notă informativă” (8 august 1960), idem, f. 277.
5. „Notă informativă” (29 decembrie 1959), idem, f. 258.
6. „Notă informativă” (6 aprilie 1960), idem, f. 261.

deţinut îşi socotea aspiraţiile profesionale îndreptăţite şi nu înceta să-şi manifeste frustrările faţă de reuşitele altora, pe care îi considera cel puţin la fel de compromişi ca el. Acesta a fost asul din mâneca Securităţii, iar Găleşanu a devenit unul dintre foştii deţinuţi politici folosiţi ca „agenţi" şi înconjuraţi de numeroşi delatori : foarte mulţi dintre cei despre care informa Securitatea erau, la rândul lor, informatori[1].

În ianuarie 1960, imediat după eliberare, Paul Găleşanu se întâlneşte cu un ofiţer în staţia tramvaiului 1, îl conduce la locuinţa sa şi cere să colaboreze cu Securitatea „pentru demascarea acelora care au reuşit să înşele buna noastră credinţă"[2]. Vrea să fie „instruit şi dirijat", având o „poziţie de loialitate activă" în „demascarea activităţii legionarilor"[3]. Laudă regimul şi se socoteşte eliberat de trecut : „Pe legionari Gălăşeanu Paul îi consideră nişte bezmetici, oameni lipsiţi de raţiune, duşmani înrăiţi ai regimului"[4]. Pomeneşte câţiva intelectuali „compromişi" (P.P. Panaitescu, Vladimir Dumitrescu, Alexandru Graur, Vasile Băncilă) şi îşi rezervă legionarii şi mediul academic drept arii ale delaţiunii, fapt care pentru Securitate este o mină de aur ce trebuia exploatată în consecinţă : „Datorită funcţiei pe care a avut-o în organizaţia legionară şi faptului că el s-a aflat mereu în anturajul lui CZ Codreanu, cunoaşte o serie de fruntaşi legionari. [...] Trebuie avut în vedere însă faptul că el este compromis faţă de legionari"[5]. Este evaluat ca fiind inteligent, abil, având orientare şi aptitudini informative şi, pentru evitarea tendinţei „de a se strecura în agentură", se dispune urmărirea sa atentă.

Conform dispoziţiilor anterioare, o lună mai târziu, la 5 februarie 1960, având asupra sa un „memoriu", drept dovadă a „bunelor intenţii", îşi oferă încă o dată colaborarea şi indică din nou persoane şi instituţii dominate de atitudini politice neconforme : Filarmonica, unde funcţionau foarte mulţi legionari, o cooperativă de artă manuală care angajase foşti deţinuţi legionari, Institutul de Arheologie, unde profesorul universitar Vladimir Dumitrescu angajase „somităţi legionare", sau Editura Ştiinţifică, unde lucra numita Berariu, sionistă[6]. La despărţire, ofiţerul i-a solicitat „recrutului" disciplină,

1. Constatarea se întemeiază pe studierea notelor informative despre Paul Găleşanu, note care sunt pline de asemenea indicii sau de propoziţii explicite în care informatorii afirmă că au fost colegi de detenţie cu fostul prefect.
2. „Raport" (29 ianuarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 64.
3. *Ibidem*, f. 65.
4. *Ibidem*, f. 63.
5. *Ibidem*, ff. 65-66.
6. Raport (5 februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 37.

seriozitate, obiectivitate şi discreţie. Găleşanu i-a oferit în schimb primul volum al traducerii din *Ab urbe condita* (*De la fundarea Romei*), de Titus Livius, pe care reuşise să-l termine după eliberarea din 1956. Dedicaţia din interiorul cărţii este un amestec bizar de obedienţă şi teamă, dar mai ales o transcriere a traumelor trecutului şi a spaimelor prezentului:

> O mică dovadă de prietenie, această carte, o fărâmă de luminoasă trudă în slujba RPR-ului căruia îi închin devotat sufletul şi munca cu convingerea biruinţei totale a comunismului în întreaga lume, cât de curând şi totodată un licăr de intuire a nădejdii că mi s-au curmat suferinţele şi am ispăşit de-ajuns pentru greşelile trecutului care nu vreau să se mai întoarcă pentru nimeni, deci şi pentru mine[1].

A fost începutul unei perioade de probă la temelia căreia nu a stat un clasic angajament de colaborare, ci o declaraţie prin care informatorul, fără a primi încă un nume cospirativ[2], promitea regimului supunere pe toate planurile: „înţeleg să mă devotez integral, fără şovăire şi cu disciplină comandamentelor orânduirii socialiste din RPR, colaborând loial şi cinstit, fie în cadrul cultural, fie în cadrul politic, contribuind la depistarea elementelor duşmănoase"[3].

Foarte repede, Paul Găleşanu a întocmit mai multe note informative despre un fost camarad legionar, Ion Apostol[4], despre fraţii Ion şi Vasile Băncilă[5], despre Dumitru Botez, prim-dirijor al filarmonicii şi rector al Conservatorului, şi despre Elena Mavrochefala[6], fostă concubină, pe care îi denunţă drept legionari şi oportunişti. Parcă pentru a nu-şi irosi toate

1. *Ibidem*, f. 38.
2. În această perioadă, Paul Găleşanu a semnat notele informative cu iniţialele PHG.
3. „Declaraţie" (9 februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 74. Dacă situaţia nu ar fi fost dramatică, tonul declaraţiei ar fi putut fi socotit ridicol pe alocuri: „În lucrările mele privind antichitatea romană voi releva concepţiile luptei de clasă, demascând uneltirile păturii exploatatoare a patricienilor şi etapele evoluţiei luptei plebeilor pentru afirmarea revendicărilor lor legitime la conducerea statului roman, pentru a-şi dispune de propria lor soartă" (*ibidem*).
4. Despre Ion Apostol, stabilit la Orăştie, în afara traseului său politic, Găleşanu informa că în detenţie a întreţinut legături cu liderii Mişcării şi a susţinut moralul legionarilor prin conferinţe, fiind supranumit „Mândria Muscelului" („Notă", 16 februarie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 69).
5. „Notă" (5 februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 70.
6. „Notă" (15 februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 71.

gloanţele deodată, a continuat eşalonat, cu delaţiuni consistente. Dintr-un amestec de teamă şi frustrare, dar şi conjunctural, datorită educaţiei şi a contactelor din sfera culturală, Găleşanu a dezvoltat o adevărată obsesie pentru personalităţi ale lumii academice. Trebuie menţionat şi faptul că fostul prefect a speculat o realitate : Mişcarea Legionară a beneficiat de girul unor intelectuali de marcă, iar după 1945 mulţi dintre ei s-au regăsit fie în instituţii de profil, fie în detenţie, fie în ambele locuri. Aşadar, izvorul informaţiilor lui Paul Găleşanu vine tocmai din trecutul politic comun pe care îl are cu aceşti oameni, mai degrabă decât dintr-o muncă insistentă de informare. Deşi uneori nu are noutăţi din preajma „ţintelor", dezvăluirea trecutului lor face ca notele să fie mai periculoase[1] şi mai folositoare Securităţii. Totuşi nu câştigă niciodată încrederea sau favorurile „braţului înarmat al partidului". Întocmai ca „reeducaţii", este destinat uzajului până la epuizare : „1. Să nu fie un «cal troian». 2. Să nu-i promiteţi şi să nu-i faceţi nimic ! Litigiile cu editurile sau alte foruri să şi le rezolve singur în cadrul legilor statului. 3. Verificaţi-l mereu"[2].

Găleşanu se dezlănţuie mai ales împotriva istoricilor de la Institutul de Arheologie (unde eşuase în tentativa de a se angaja), oferind Securităţii informaţii compromiţătoare şi minibiografii periculoase despre Vladimir Dumitrescu, Radu Vulpe, Grigore Florescu sau Corneliu Mateiescu[3]. Iar

1. Despre Dumitru Botez şi colaboratorii săi, Găleşanu scria : „Dumitru Botez, prim dirijor al Corului Filarmonicii de Stat şi rector al Conservatorului Ciprian Porumbescu din Bucureşti, a fost legionar notoriu încadrat în organizaţia legionară din 1937". Cumnat cu un comandant legionar, Horodniceanu Nicolae, fost secretar al lui Corneliu Codreanu fugit în străinătate. „Pentru trecutul său legionar Dumitru Botez a fost dat afară de la Corul Radio în 1949. În calitatea sa oficială de prim dirijor al Filarmonicii a primit numeroşi legionari în această instituţie, pe care îi ocroteşte şi-i susţine. El a adus la Filarmonică pe următorii legionari notorii : Emilia Petrescu, prietena oficială a lui D. Botez. Ca fostă legionară a fost dată afară de la Corul Radio" ; Dan Moisescu fost preot legionar şef de cuib la Făcăieni, Pruteanu Ştefan, Tita Porumbacu [?], Bârsan Constantin, Petre Crăciun, Rică Constantinescu, Ciovică Georgeta („Notă", 5 februarie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 80).
2. „Raport" (februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 79.
3. Vladmir Dumitrescu, „legionar vechi", din 1929, fost asistent universitar, comandant legionar, subsecretar de stat la Ministerul Cultelor în timpul statului naţional legionar. „E considerat unul din doctrinarii de frunte, de talia lui Moţa şi Vasile Cristescu, scriind numeroase articole de doctrină spiritualistă în revista *Axa* (în familia de cuiburi Axa a şi activat). A scris articole cu caracter legionar în ziarele *Calendarul şi Cuvântul*, *Buna Vestire*, *Axa* (în 1940) şi în revistele *Axa*, *Vestitorii*, *Însemnări sociologice*, remarcându-se ca un ideolog spiritualist redutabil şi combativ.

periculozitatea informaţiilor, venind de la unul dintre legionarii marcanţi, este direct proporţională cu acurateţea lor şi cu interesul Securităţii[1]. Din cauza unui litigiu privitor la traduceri, nu-i omite nici pe unii dintre angajaţii Editurii Ştiinţifice, cărora le semnalează originea socială sau opţiunile politice inadecvate[2].

În continuare „eroii" delaţiunilor sale sunt cunoştinţe mai noi sau mai vechi sau din nou intelectuali, toţi având în comun trecutul legionar. Analiza notelor informative nu lasă loc de interpretare, ele fiind dintre cele care pot avea consecinţe grave : oferă date biografice compromiţătoare, cu accent pe activitatea politică ; îi deconspiră pe cei care gândesc şi acţionează împotriva regimului şi pe cei care încearcă să-şi ascundă trecutul şi să-şi piardă urma ; „toarnă" confidenţele pe care le primeşte. Există cazuri atât de nefericite, încât întrunesc toate acestea la un loc[3].

A scris şi în *Rânduiala*. [...] Extrem de abil, pozând în om de o înaltă şi autentică intelectualitate, ştie să fie discret, tăcut şi mai ales să închege relaţii [...] Oricâtă capacitate de disimulare ar avea, a fost şi rămâne legionar primejdios, tocmai datorită acestei însuşiri : disimularea. În câmpul muncii e încadrat la Institutul de Arheologie, unde are rol de conducere. S-a înconjurat însă numai de legionari şi de reacţionari notorii ca de pildă : Grigore Florescu, fost conferenţiar universitar la Facultatea de Istorie şi preşedinte al Casei Şcoalelor în timpul regimului legionar. [...] prieten intim de convingeri şi atitudini al lui Vladimir Dumitrescu. [...] Vechi legionar, posedă aceeaşi artă a disimulării, ştiind să tacă şi să-şi ascundă concepţiile şi sentimentele. Are numeroase lucrări de specialitate apărute care-l legitimează în calitate de om de ştiinţă. Radu Vulpe, fost profesor universitar de istorie, azi dat afară din învăţământ pentru trecutul său legionar. Colaborează cu Institutul de arheologie, cu editurile Ştiinţifică, Academică. Întreţine strânse relaţii cu primii doi menţionaţi mai sus. Mateiescu Cornel, fost liberal, conferenţiar universitar, cavaler al ordinului Mihai Viteazul, posesor al Crucii de Fier, reacţionar notoriu, lucrează la Institutul de Arheologie întreţinând strânse relaţii de prietenie cu cei menţionaţi mai sus." („Notă", 8 februarie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 78)

1. Pe nota informativă privitoare la cei patru istorici există o adnotare cu roşu a ofiţerului de Securitate : „De unde ştie GP toate acestea ? Să arate concret căci interesează" („Notă", 8 februarie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 78).
2. „Notă" (5 februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 81.
3. Lui Constantin Popescu, pe care îl meditează la limba latină, îi expune trecutul de fost mare comerciant, dar şi faptul că a fost nevoit să mituiască un procuror, în 1959, pentru a scăpa de o condamnare. Pe Constantin Atanasiu, fost deţinut politic, îl caracterizează în cel mai defavorabil mod posibil : „E un legionar fanatic, violent în manifestări, vindicativ. [...] În lagăr s-a învederat prin manifestări huliganice, terorizând cu bătaia pe cei care s-au lepădat de legionarism ; calificaţi trădători,

Este atât de prins în jocul Securităţii, încât, sub diverse pretexte, caută prilejuri de întâlnire cu foşti deţinuţi politici sau foşti legionari pe care îi iscodeşte. Este căutat, la rândul său, de către cei care îl au drept obiectiv, fapt care de multe ori conduce la dialoguri stânjenitoare, în care interlocutorii par să-şi cunoască „rolurile”, dar niciunul nu are curajul să spună adevărul.

Căderea este continuă. Pătruns de maladiva vigilenţă insuflată de către Securitate, poate şi din cauza bănuielilor inoculate de ultima arestare, îşi „toarnă” surorile, Stela şi Lola, denunţându-le trecutul politic, viaţa intimă, concepţiile anticomuniste, tentativele de ajutorare a unor legionari arestaţi şi legăturile cu diplomaţi străini[1]. Notele sunt sugestive şi pentru starea sufletească în care se găsea : informatorul vorbeşte despre sine şi despre imaginea pe care familia şi cunoscuţii o au despre el. Găleşanu ajunge un damnat ; curând sunt foarte mulţi cei care îi cunosc căderea şi îl ocolesc. Disperat să-şi dovedească sinceritatea faţă de Securitate, relatează această stare de fapt în materialul informativ şi se plânge ofiţerului, pe care îl desemnează drept martor al bunei sale credinţe :

---

unii au fost ameninţaţi cu moartea” („Notă”, 9 februarie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 75). Despre Ştefan Predescu, comandant legionar, secretar general la Ministerul Industriei şi Comerţului, spune că a păstrat legătura cu alţi legionari şi că încearcă să evite supravegherea : „Telefonul nu este pe numele său. Este extrem de abil” („Notă”, 2 aprilie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 76). Lui Constantin Jorjoaia [?], fost comandant legionar, îi deconspiră eforturile de a se ascunde şi oferă Securităţii adresa locului de muncă : „Pentru a-şi pierde urma, îşi schimbă necontenit serviciile. Actualmente lucrează la un atelier mecanic” („Notă”, 2 aprilie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 77). Pe directorul de librărie Virgil Mirescu îl „demască” drept fost legionar în cuibul Troiţa, sub comanda lui Alexandru Teodoreanu : „Mirescu nutreşte şi acum aceleaşi sentimente legionare şi vrăşmăşie neîmpăcată faţă de orânduire. A alcătuit o lucrare voluminoasă în care face critica regimului comunist din RPR de la 23 august 1944, care lucrare vrea s-o treacă prin vreo legaţie peste graniţă. [...] Mirescu nu are nici un fel de fişe de legionar. Extrem de abil, a ştiut să se fofileze până acum” („Notă”, 4 octombrie 1960, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 98).

1. „Notă” (10 aprilie 1961), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 52-54. Printre altele, Paul Găleşanu informa Securitatea că sora sa, Stela Andreescu, fusese legionară, internată în lagăr şi că încă mai activa. De asemenea, că îl vizita pe Radu Gyr, ducându-i medicamente procurate din străinătate de cealaltă soră, Lola, cu ajutorul reprezentantului diplomatic al Argentinei la Bucureşti. Mai amintea despre organizarea, la domiciliul ei, a unei întâlniri între diplomatul argentinian şi Petre Ţuţea, ultimul relatând sud-americanului despre situaţia politică şi existenţa deţinuţilor politici.

Astăzi fosta ei [despre Stela Andreescu, sora sa – *n.m.*] camaradă de cuib (cetăţuie), Dafina Dumitrescu, este fina ei şi se întâlnesc cu regularitate prin vizite reciproce. […] Din 1957 până în 1959 sau 1960 a avut contact permanent cu legionarul notoriu Ilarie Rotaru, advocat. Se fereau de mine, deoarece se întâlneau numai noaptea. Acest Rotaru i-a adus la cunoştinţă Stelei Andriescu că eu „am turnat” în vremea detenţiunii numeroşi legionari care au fost persecutaţi şi condamnaţi şi că sunt inamicul no. 1 al legionarilor. Pentru că declarase că el însuşi a fost încarcerat, suferind din pricina mea şi pentru că ştiam că minte, l-am pândit într-o seară când el era la Stela Andreescu şi în faţa ei l-am demascat că nu m-a văzut niciodată la chip[1].

Bănuit şi exclus din discuţii, Găleşanu îşi procură asemenea informaţii de la mama sa, Lucreţia, „şi din crâmpeiele de discuţii pe care le-am ascultat după întoarcerea mea din detenţiune”[2]. Familia începe să-l izoleze tot mai mult, până când alege să plece din casă. Se plânge din nou Securităţii : „În Dec. 1960, subsemnatul nemaiputând suporta atmosfera de suspiciune şi de pândire a oricărei mişcări şi acţiuni, am fost nevoit să-mi părăsesc locuinţa. În trei rânduri mi-a spart camera, violându-mi domiciliul în complicitate cu tatăl meu, scotocindu-mi prin hârtii”[3].

În familie, Stela Andreescu este cea mai categorică în privinţa fratelui, însă atitudinea ei nu se opreşte doar la o părere, ci îi avertizează şi pe alţii. Dacă aprecierile ei corespund întocmai realităţii, avem încă o dată imaginea căderii abisale a lui Paul Găleşanu :

Pe zilele de 4-5 şi 7 aprilie a avut o convorbire telefonică cu Rodica Muşetescu [...] prin care mă defăima declarându-i următoarele : „Paul e un monstru. Şi-a trădat camarazii vârându-i în închisori. A nenorocit sute de camarazi şi pe toţi prietenii săi, denunţându-i securităţii”. [...] Stela Gălăşanu Andreiescu a pus-o în gardă să se ferească de mine şi să anunţe şi pe soţia mea, prevenind-o asupra primejdiilor care o pândesc din partea mea, spre a o convinge să divorţeze de mine[4].

Dar tensiunile din familie sunt mai mult decât materializarea acţiunilor necinstite ale lui Găleşanu. Conflictul acut cu sora sa, Stela, pare să izvorască din trecutul politic comun al celor doi. Poate nu întâmplător, cel mai categoric membru al familiei în privinţa lui Paul Găleşanu este chiar sora

1. „Notă” (10 aprilie 1961), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 52.
2. *Ibidem*, f. 53.
3. *Ibidem*, f. 53.
4. *Ibidem*, ff. 53-54.

sa, după spusele fratelui implicată în Mişcarea Legionară şi, probabil, rămasă fidelă părerilor sale. Pentru ea, fostul fruntaş legionar pare a fi, înainte de toate, un om care şi-a trădat idealurile şi camarazii, dând naştere unor consecinţe teribile. Iar ceea ce este trist este că fratele nu pare să conştientizeze deloc, dimpotrivă, contribuie la dezvoltarea şi amplificarea conflictului, transmiţând că Stela „îndeplineşte acest oficiu din ordinul organizaţiei legionare, de a mă urmări pe orice cale" şi se justifică în faţa Securităţii, nicidecum în faţa surorii : „aduc la cunoştinţă acest caz pentru a lua cuvenitele măsuri"[1].

Mai greu de înţeles pare a fi atitudinea sa în privinţa celei de-a doua surori, Lola, despre care Găleşanu informează Securitatea cu acelaşi aplomb[2]. Deşi nu o arată ca fostă membră a Mişcării, o etichetează ca având idei şi afinităţi legionare. Dovezile invocate sunt căsătoria cu Nicolae Chisălicescu, condamnat la 25 de ani de muncă silnică în procesul Sumanelor Negre, găzduirea lui Nicolae Petraşcu după reîntoarcerea din Germania, a lui George Manu, în perioada 1947-1948, pe când era urmărit, sau ajutorarea lui Radu Gyr. Fratele o acuză chiar de spionaj în favoarea legaţiei austriece şi informează Securitatea despre cunoştinţele ei „legionare" sau anticomuniste[3].

Profesional, Găleşanu era într-o situaţie şi mai rea decât înainte. Delatorii ne ajută din nou să stabilim contextul. Redacţia Editurii Ştiinţifice a propus rezilierea contractelor cu fostul deţinut, precum şi imputarea sumelor de bani încasate (mai avea de tradus două volume din Titus Livius şi unul din Tacitus), dar conducerea a ezitat să dea aviz favorabil. Informat de către redactorul cu care colaborase, a încercat să evite pierderea şi i-a trimis directorului editurii un memoriu prin care o acuza pe şefa redacţiei, Fenia Beraru, că i-ar fi provocat arestarea[4]. Serviciul Cadre al editurii a reacţionat, informându-l pe Mihai Fătu, membru al CC al PMR, căruia i-a solicitat să ia măsuri contra lui Găleşanu[5]. Expus, a fost nevoit să recurgă la subterfugii pentru a fi plătit corespunzător : ca să nu primească sume minime pentru munca depusă, s-a învoit ca anumiţi profesori (Barbu şi

1. *Ibidem*, f. 54.
2. „Notă", ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 55 ; „Notă" (18 octombrie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 108.
3. Nu am consultat încă dosarele Lolei Găleşanu şi Stelei Andreescu, fapt pentru care se cuvine exprimată şi o rezervă în privinţa delaţiunii fostului prefect despre surorile sale.
4. „Notă informativă" (22 ianuarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 279.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 282-283.

Creţu) să semneze contracte maximale, pe numele lor ; Găleşanu lucra volumele respective, „colaboratorii" le semnau, iar veniturile obţinute erau împărţite[1].

Pe alt plan, fluctuaţiile din viaţa personală sunt, în bună măsură, consecinţele relaţiei cu Securitatea. La 9 ianuarie 1961 s-a căsătorit cu Maria Muşetescu, mutându-se în locuinţa acesteia, dar căsnicia a eşuat din cauza neînţelegerilor. Din păcate lucrurile nu s-au oprit aici, iar cei doi au început un război care a provocat victime colaterale. Dacă ar fi să dăm crezare Mariei Muşetescu, a trăit un thriller alături de Găleşanu, un om pe care l-a primit în viaţă fără a-i cunoaşte trecutul, a cărui descoperire i-a transformat nopţile în veghe, iar zilele în chin. Fără îndoială, Paul Găleşanu era un om nesigur, schimonosit în interior de suferinţă şi delaţiune. Iar labilitatea s-a tradus şi prin neglijenţă. Curând, soţia şi vecinii au început să descopere la domiciliu semnele concrete ale colaborării cu Securitatea : în baia comună „o anonimă în care defăima membrii de partid, un director de şcoală şi un secretar al organizaţiei de bază de la o şcoală" ; în cameră şi pe hol alte două hârtii „anonime", conţinând „lucruri neadevărate". Confruntat de soţie, a răspuns că „este agent informator al securităţii, că securitatea şomează şi el trebuie să dea cel puţin 2-3 pe lună, că nu are importanţă dacă cuprinsul lor nu este adevărat, că asta este datoria securităţii să cerceteze, ca să-şi facă de lucru"[2]. Ameninţat cu înştiinţarea Securităţii în privinţa anonimei defăimătoare, Găleşanu a părăsit locuinţa Mariei Muşetescu, refuzând să legalizeze divorţul. Au urmat şicanele şi denunţurile reciproce.

Nu voi căuta să evidenţiez vinovăţii sau amănunte. De altfel, acestea nu sunt importante. Voi spune însă că absurdul situaţiei este dat de faptul că „mediatorul" neînţelegerilor a devenit chiar regimul, chemat „în ajutor" de ambii soţi pe multiple canale. După opt luni, căsnicia s-a sfârşit într-o frenezie a delaţiunii : acuze de furt (bani, cărţi sau obiecte casnice), declaraţii la Miliţie şi Securitate, „turnătorii" dintre cele mai periculoase. În conflict, de partea soţiei, au fost atraşi şi vecinii. Parcurgerea şi analiza documentelor ne ajută să observăm o dată în plus proporţiile dezastrului sufletesc şi moral în care anii de privaţiuni, torturi şi delaţiune îl împinseseră pe Găleşanu. Strict cronologic, fostul prefect apare ca deschizător al căii delaţiunii, aducând-o pe Maria Muşetescu în atenţia Securităţii :

1. Muşetescu Maria, „Declaraţie", ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 314.
2. *Ibidem*, f. 305-306.

> În timpul convieţuirii am aflat o sumă de fapte care trebuie aduse la cunoştinţa organelor represive, deoarece tăinuirea lor înseamnă pentru mine complicitate, fiind pasibil de încadrare în legi, iar relevarea lor este o datorie cetăţenească pentru a se lua măsuri împotriva celor care uneltesc împotriva orânduirii statului nostru[1].

Ca om trecut prin vâltoarea Securităţii şi prin sistemul carceral comunist, Găleşanu pierde controlul, referindu-se la Securitate ca „organ represiv" şi dovedind că, oricât de deplină i-ar fi fost obedienţa, aceasta avea la bază un mecanism teribil de simplu şi eficient : spaima[2]. Dincolo de acest aspect, informaţiile date Securităţii despre Maria Muşetescu sunt dezarmante : a fost soţia colonelului Aurel Muşetescu[3], „criminal de război", care, beneficiind de complicitatea ei, a deţinut şi încă deţine arme, „cumnată" şi tăinuitoare a liderului partizanilor din Muscel, Gheorghe Arsenescu[4]. Paul

---

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (4 noiembrie 1961), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 113.
2. Interesant este că ofiţerul care a parcurs declaraţia a subliniat cu roşu cuvântul „represive".
3. Aurel Muşetescu (n. 8 noiembrie 1900, Măţău, Argeş). Colonel, comandant al Legiunii de Jandarmi Bucureşti (1942-1944), comandant al lagărului de prizonieri Ghencea (1945-1946), comandant al Regimentului de Securitate Bucureşti (1949-1950). În perioada războiului a fost implicat în identificarea, urmărirea şi arestarea comuniştilor ilegalişti. Din cauza activităţii de depistare a extremiştilor de stânga, a fost arestat la 26 septembrie 1958 şi condamnat la 8 ani de temniţă grea pentru „activitate contra clasei muncitoare". A fost închis la Jilava, Făgăraş şi Gherla. A fost eliberat la 17 aprilie 1964 (ACNSAS, fond Informativ, dosar 329509, *passim*).
4. Gheorghe Arsenescu (n. 31 mai 1907, Câmpulung-Muscel). Locotenent-colonel, lider şi întemeietor a două grupuri de rezistenţă armată în munţii Muscelului, începând din 1948. A fost arestat în februarie 1960 şi executat în penitenciarul Jilava, la 29 mai 1962. Pentru detalii vezi Constantin Vasilescu, „Cotidianul unui partizan. Studiu de caz : Gheorghe Arsenescu", în Luciana Jinga, Ştefan Bosomitu (coord.), *Între transformare şi adaptare. Avataruri ale cotidianului în regimul comunist din România, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc*, vol. VIII, Editura Polirom, Iaşi, 2013, pp. 125-154. Detaliile delaţiunii sunt spectaculoase : „După arestarea şi condamnarea colonelului Aurel Muşetescu, cu prilejul percheziţiei domiciliare, autorităţile [...] au găsit o scrisoare a lui Arsenescu către soţii Muşetescu. Pentru ca acest corp delict să nu cadă în mâinile autorităţilor dezvăluind legăturile lor cu banditul Arsenescu, Maria Muşetescu a înghiţit scrisoarea compromiţătoare. Transportată la spital spre a i se face operaţie şi scoate din stomac această scrisoare, datorită complicităţii medicului chirurg [...] care a spus că operaţia va fi zadarnică, acidul gastric stomacal distrugând scrisul", operaţia nu a mai avut loc (Paul Gălăşanu, „Declaraţie", 4 noiembrie 1961, ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 113 verso).

Găleşanu nu-l omite nici pe fiul acesteia, tânărul de 15 ani, Adrian Muşetescu, despre care susţine că are o educaţie defectuoasă, o structură reacţionară şi ascultă posturile de radio occidentale.

Urmează un denunţ la Miliţie[1] în care îşi reclamă soţia pentru violarea corespondenţei, pentru fals în acte şi furt. „Răzbunarea" se abate din nou şi asupra minorului Adrian Muşetescu, Găleşanu reclamând că Maria Muşetescu a completat date false când l-a înscris la şcoala medie tehnică :

> completând cu date false declaraţia tip de înscriere referitor la originea socială şi situaţia politică a tatălui fiului său declarând că acesta e în câmpul muncii actualmente ca muncitor agricol. Ori acesta e cunoscutul criminal de război Muşetescu Aurel, fost colonel de jandarmi, condamnat 8 ani m.s. şi 25 m.s., fiind cumnat cu banditul Arsenescu Gh., fost colonel. Prin această infracţiune numita Muşetescu Maria se încadrează la art. 404, delictul de fals în declaraţii[2].

Reacţia fostei soţii este din acelaşi registru, iar în ianuarie şi aprilie 1962 îl denunţă Securităţii (într-un document fluviu)[3], respectiv Comitetului Central al Partidului Muncitoresc, zugrăvindu-l drept legionar, anticomunist convins şi corupător al copilului său minor, căruia ar fi încercat să-i insufle sentimente antisovietice, xenofobe şi antisemite[4]. La rândul ei, îşi abate delaţiunea asupra fiului lui Paul Găleşanu, Nicoară, informând Securitatea că acesta susţine în autobiografii că tatăl său este mort pe front. Absurdul conflictului este ilustrat şi de faptul că cei doi îşi însuşesc fără discernământ terminologia regimului : „banii statului", „origini sănătoase", „trecut necinstit" etc.

Paul Găleşanu o numeşte eronat pe Maria Muşetescu drept cumnată a lui Gheorghe Arsenescu, din cauza faptului că Aurel Muşetescu a fost căsătorit anterior cu una dintre surorile lui Gheorghe Arsenescu.

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 468-470.
2. *Ibidem*, f. 469.
3. Muşetescu Maria, „Declaraţie", ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 297-315.
4. Pentru o idee limpede asupra gravităţii acuzelor, să privim un pasaj din scrisoarea adresată CC al PMR : „De nenumărate ori a afirmat că va veni ziua răzbunării «că americanii nu dorm» şi că el va fi profesor universitar, că a stat la puşcărie timp de 12 ani din cauza securităţii, dar vor plăti aceasta, iar dacă astăzi scrie pentru «porcii ăştia», referindu-se la organele de stat, aceasta o face pentru că este scumpă libertatea. [...] astăzi atrag atenţia cu toată seriozitatea şi cu toată răspunderea că este necesar să fie supravegheat de aproape şi să se descifreze cu multă atenţiune adevărata lui activitate, pentru că în fundul sufletului său este legionar lipsit de scrupule, gata să-şi vândă pentru libertatea lui pe oricine, dar în acelaşi timp gata oricând să înfigă cuţitul până în plăselele în oamenii noi pe care patria îi creşte şi pe care îi urăşte de moarte" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 295-296).

Conflictul cu Maria Muşetescu capătă relevanţă prin ceea ce sugerează despre Paul Găleşanu : ce poţi face în opt luni pentru ca un om, nicidecum un simpatizant al regimului, să ajungă să-şi schimbe radical părerea şi să te denunţe organelor represive şi forurilor conducătoare ale partidului ?

În anii '60, familia pare să-l fi abandonat definitiv. Una dintre surorile sale îi spunea informatorului „State" că „ar dori să nu ştie nimic fiindcă le-a produs o mulţime de amărăciuni şi că este un om extraordinar de egoist şi rău. Pentru a trăi el bine este capabil să facă şi crimă"[1]. În plus, conform aceleiaşi surse, familia socotea „că nu mai e în toate minţile", denunţând pe toţi cei care nu erau de acord cu el.

Profesional este departe de a se realiza. În 1963 ocupă pentru o vreme o catedră în judeţul Constanţa. Cunoscându-şi calităţile intelectuale, nu renunţă la dorinţa de a se integra în circuitul ştiinţific şi în 1965 obţine un post la una dintre revistele de pe lângă Academia RPR, dar este repede retrogradat ca arhivar la Ipromin. Fiecare eşec îl aduce în pragul disperării ; persecuţia îl radicalizează şi se dezlănţuie chiar şi împotriva regimului : „Nu mă lasă câinii ăştia să trăiesc"[2]. Se plânge cunoscuţilor, care nu ezită să-l „toarne" Securităţii : „Cunoscându-i temperamentul şi această iudeo-obsesie a persecuţiei l-am sfătuit să fie cu judecată şi să uite cine a fost. Aproape plângând mi-a ripostat : «Dar până când toate aceste mizerii ? Noi nu vom căpăta nici o dată consideraţia de oameni ? »"[3]. Din cauza imposibilităţii de a-şi realiza aspiraţiile intelectuale îşi deteriorează relaţia cu părinţii şi devine tot mai irascibil. Îşi pierde tot mai des controlul, iar ceilalţi încep să-l socotească nebun, fapt de care este conştient şi pe care uneori aproape că îl admite :

> Actualmente este bolnav de nervi şi vrea să se interneze. Face traduceri din limba latină la Editura de literatură universală. Are un contract de traducerea scrisorilor lui Cicero, semnat de curând la care lucrează în colaborare cu sursa. Este un om nestabil pe care nu se poate pune bază cu nimic, înjură şi chiar pe toată lumea. Afirmă c-ar fi tare că a fost legionar şi se laudă cu acest fapt. Nu se înţelege nici cu soţia, nici cu copii [sic !], nici cu familia lui de sânge. Este un nebun şi la propriu şi la figurat. Chiar el afirmă «simt că mă ia demenţa»"[4].

Greutatea în a obţine o slujbă stabilă îl apasă. Devine „client" fidel al Braţelor de Muncă şi se revoltă împotriva unor foşti legionari, precum Radu Gyr sau Victor Vojen, „care au salarii de 2500 lei pe lună, pe când el nu

1. „Notă" (14 februarie 1963), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 260.
2. „Notă" (19 iunie 1963), idem, f. 200.
3. „Notă" (18 februarie 1965), idem, f. 184.
4. „Notă" (11 februarie 1966), idem, f. 187.

poate găsi nici măcar un serviciu de 3-400 lei”[1]. Se dezlănţuie mai ales faţă de Gyr, pe care îl socoteşte vinovat pentru rearestarea sa :

> Pe Gyr nu-l poate admite niciodată, pentru că Gyr a nenorocit mii de oameni prin cântecele lui şi apoi c-a spus un simplu „pardon”, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. Nu mai departe Vasia Popa care şi-a împărţit leafa timp de 15 ani cu soţia lui Gyr, a fost nenorocit din cauza acestuia. Şi el – Gălăşanu a fost arestat acum câţiva ani şi bătut până şi-a pierdut dinţii ca să spună ce ştie, din cauza lui Popa, deci a lui Gyr. De aceea nu-l poate ierta[2].

Dacă din perspectiva suferinţei personale ranchiuna ar putea fi explicabilă, sunt de neînţeles şi de neacceptat, venind tocmai din partea sa, judecăţile morale la care îl supune :

> Pentru mine [...] este un decăzut moralmente ; un om care nu se mai contează pe el [...] scrie la *Glasul Patriei* s-a „murdărit” prin acţiunile lui şi deci nu mai contează. Eu am fost patru [luni de] zile deţinut şi maltratat pentru Radu Gyr, ca să declar dacă m-am întâlnit cu el sau am vreo legătură cu el şi nu au putut afla nimic de la mine. Nu este decăzut ca Nichifor Crainic, dar nici nu se mai poate conta pe el[3].

Paul Găleşanu este măcinat de „recuperarea” celor cu trecut „pătat”, dar uneori manifestă şi subiectivism. Este binevoitor faţă de prietenul său, Ernest Bernea, care primeşte un post la Institutul de Folclor, şi intrigat că „mulţi legionari au posturi serioase, aşa Traian Herseni, căruia i s-a oferit locul de director al Institutului de Sociologie”[4].

Caută înfrigurat semne ale unei destinderi faţă de legionari ; se întreabă dacă repudierea trecutului, pe care mulţi au îmbrăţişat-o, nu poate fi o soluţie în acest sens[5]. În 1962 se căsătoreşte, pentru a patra oară, cu Maria Done[6], dar soţia îl ameninţă cu divorţul în lipsa unei slujbe. Atunci când încearcă să stabilească cu unul dintre „prieteni” o convenţie în cazul în care ar fi chestionaţi despre cele discutate, este imediat „turnat” la Securitate[7].

Paul Găleşanu se zbate într-o plasă a delaţiunii alături de alţi oameni trataţi de către regim ca nişte „rebuturi ale trecutului”. Este acum un om

1. „Notă” (21 februarie 1964), idem, f. 188.
2. „Notă” (7 octombrie 1964), idem, f. 231.
3. „Notă” (13 ianuarie 1964), idem, f. 193.
4. „Notă” (2 februarie 1966), idem, f. 189.
5. „Notă” (30 iulie 1963), idem, f. 208.
6. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 459.
7. „Notă” (14 octombrie 1964), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 230.

care produce, induce şi suportă delaţiune. Aproape toţi cei care îl „toarnă" Securităţii sunt oameni educaţi, intelectuali, adeseori legionari şi foşti deţinuţi politici. Pe unii îi vizitează acasă sau la serviciu, iar cu alţii se întâlneşte pe stradă. Nimeni nu menajează pe nimeni. „Sursele" care îl au drept obiectiv îl expun, îl caracterizează şi îl etichetează fără menajamente, poate şi din cauza faptului că angajamentul său de colaborare nu mai este un secret pentru nimeni : „În lumea foştilor legionari Gălăşeanu e privit prost. L-au socotit ca un turnător prin închisori şi de aceea el este socotit om periculos. Este ocolit. Lucrul acesta l-am constatat pe vremuri la colonia Peninsula şi astăzi cred că e la fel"[1]. La rândul lui, îşi cunoaşte bine anturajul, de care se foloseşte pentru a convinge regimul de sinceritatea noilor sale convingeri : „Sunt mulţi nebuni mistici, fanatizaţi, care încă urăsc comunismul din cauza detenţiei îndelungate. Aceştia trebuie lămuriţi. [...] În finalul discuţiei, Paul Gălăşanu a vorbit elogios despre conducerea de partid şi de stat"[2].

Concomitent, toate eforturile de a câştiga bunăvoinţa Securităţii sunt inutile. Notele pe care le furnizează sunt considerate lipsite de obiectivitate, iar poliţia secretă nu-l ajută deloc în mult dorita carieră academică ; este controlat şi privit cu neîncredere. Între 1961 şi 1964, Securitatea întocmeşte numeroase planuri de măsuri[3] pentru a-i stabili poziţia. Informatorii continuă să-l supravegheze, persoanele cu care intră în contact sunt atent verificate, iar corespondenţa îi este interceptată. Ofiţerii îl consideră nesigur şi îl acuză că încearcă să exploateze relaţia cu Securitatea în interes personal, fapt care face ca din octombrie 1961 legătura directă cu Paul Găleşanu să fie întreruptă. Motivarea Securităţii îi confirmă eşecul chiar şi pe planul delaţiunii :

> În perioada cât s-a ţinut legătura cu Gălăşeanu Paul, am stabilit din materialele furnizate de el cât şi din discuţiile purtate cu ocazia unor întâlniri că acesta este un element care nu prezintă încredere pentru organele de securitate, fiind lipsit de orice obiectivitate şi nesincer în semnalările făcute, uneori chiar provocator şi insinuant. De menţionat este şi faptul de că multe ori Gălăşeanu Paul a căutat să folosească această legătură cu organele de securitate în interesele sale personale, ajungând până la divulgarea acestei legături, spunând că el este agent al organelor noastre şi face acest lucru numai pentru a putea să mai lucreze ca traducător la unele lucrări editate de academia RPR. [...] Este o persoană căreia nu i se poate acorda nici cea mai elementară încredere"[4].

1. „Notă" (5 aprilie 1969), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 64.
2. „Notă" (3 iulie 1965), idem, f. 85.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 172-176.
4. *Ibidem*, ff. 478-483.

În aceste condiţii, pe fondul unei destinderi generale, Paul Găleşanu nu mai este socotit un obiectiv important, Securitatea renunţă la serviciile sale, iar în august 1966 dosarul său de urmărire este închis, rămânând în evidenţa „pasivă”[1].

Paul Găleşanu alias „Gogu Pil”

Deşi au urmat câţiva ani de relativă acalmie, fostul prefect nu s-a putut elibera niciodată de frustrări şi Securitate. În 1967, în timp ce călătorea cu trenul, îi spunea cu amărăciune companionului său că Radu Gyr, Nichifor Crainic şi Cristofor Dancu colaborau la ziarul *Glasul Patriei*. Ajuns la Bucureşti, însoţitorul se grăbea să relateze discuţia la Securitate[2]. Un an mai târziu, în 1968, a fost din nou anchetat la Securitate în legătură cu fratele său Mihai, arestat pentru deţinere ilegală de armă, fără însă a mai fi reţinut. Epoca Dej trecuse, iar metodele Securităţii se schimbaseră.

În anii ’70, Paul Găleşanu a continuat să lucreze la Ipromin, iar în paralel a început să funcţioneze ca ghid la ONT, unde a cunoscut numeroşi turişti străini. Şi-a continuat şi munca ştiinţifică, de traducere a unor autori romani, motiv pentru care chiar şi informatorii îl socoteau „unul dintre cei mai buni latinologi actuali”[3]. A reuşit să se stabilizeze financiar, şi chiar a căpătat o oarecare prosperitate care a trezit mirarea unora : „Mi-a spus că toţi se întreabă de unde are bani[,] afirmând că îi are din drepturile de autor la lucrările care i se publică (traduceri comentate din limba latină)”[4]. Această „aşezare” a condus şi la detensionarea relaţiilor cu cele două surori.

Concomitent, în iulie 1972, i s-a deschis un dosar de urmărire informativă pentru stabilirea activităţii politice şi a legăturilor, dar concluziile au fost liniştitoare : „Legăturile pe care Gălăşeanu Paul le are în prezent sunt cunoscute organelor de securitate şi sunt lucrate în diverse forme de evidenţă. Aceste întâlniri sunt întâmplătoare, discuţiile purtate nu sunt de natură duşmănoasă”[5].

În 1970 a fost din nou abordat de către serviciul secret, care i-a testat disponibilitatea vreme de trei luni[6]. Este imposibil de aflat câtă teamă, câtă

1. *Ibidem*, f. 489.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 252.
3. „Notă” (22 iulie 1976), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 17.
4. „Notă” (15octombrie 1976), idem, f. 16.
5. „Raport” (16 mai 1974), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 2, f. 1 verso.
6. „Referat” (29 mai 1970), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, ff. 3-4.

frustrare sau cât oportunism au stat în decizia lui de a răspunde pozitiv[1]. Dacă lecţia trecutului traumatic a funcţionat, cea a cinismului şi ticăloşiei Securităţii încă nu se impusese în conştiinţa fostului prefect. Probabil că la 58 de ani intelectualul Paul Găleşanu se socotea un om care încă mai avea lucruri importante de pierdut, în afara conştiinţei. Concret, în această perioadă de probă a fost dirijat pe lângă legionarii Ion Dumitrescu-Borşa[2], Nicolae Miloiu (cumnatul său, soţul Lolei Găleşanu)[3] şi Nicolae Pop, despre care a furnizat note informative. În plus, păgubosul voluntarism provocat de spaimele trecutului l-a determinat să semnaleze „poziţia duşmănoasă" a încă trei oameni. Conştient sau nu, din răzbunare sau din întâmplare, una dintre victime a fost chiar informatorul de cameră din 1959, Constantin Nadolu. Mihai Miltiade şi Alexandru Sidoroiu au fost ceilalţi doi. Deşi a fost recrutat încă din mai 1970, la propunerea locotenent-colonelului Nicolae Popescu, Găleşanu a semnat angajamentul de colaborare abia în septembrie 1971[4].

Purtând numele conspirativ „Gogu Pil", conform instructajului Securităţii, în anii '70 a oferit numeroase note informative, cu precădere despre foşti membri ai Mişcării Legionare şi familiile lor : Alexandru Constant, Ion Nacu, Matei Coriolan, Nicolae Miloiu, Radu Gyr, Nicolae Săvoiu, Ion Dumitrescu-Borşa, Nicolae Roşulescu, Nicolae Pop. Este de remarcat că Găleşanu a renunţat acum să introducă în notele sale elemente biografice incriminante, începând să „îndulcească" tonul, relatând întâlniri, convorbiri, păreri sau atitudini. Din punct de vedere stilistic avem de-a face cu un veritabil rafinament al delaţiunii care transformă notele informative în pasaje de carte. Iată, de pildă, cum informa „Gogu Pil" despre parastasul făcut la doi ani de la moartea lui Radu Gyr :

> Au fost prezente circa 25-30 persoane, majoritatea rude şi prieteni pe care nu-i cunosc. Dintre foştii camarazi au participat Alexandru Constant, Puiu Vojen, Barbu Sluşanschi şi soţia lui, Vera Totu, Bugescu şi alţii. Vojen arăta foarte

1. În anii '70, Găleşanu încă se mai temea pentru libertatea sa : „În cursul discuţiei, vorbind despre viitorul şi libertatea sa, ca fost naţionalist, mai are încă temeri că poate avea neplăceri" („Notă", 27 ianuarie 1972, ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 45).
2. Ion Dumitrescu-Borşa (n. 1899, Corbi, Argeş). Preot, comandant legionar al Bunei Vestiri, secretar general al Mişcării Legionare.
3. Conform unei note informative, Miloiu era la rândul său „vizitat de către un maior de Securitate" („Notă", 15 octombrie 1976, ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 16).
4. „Angajament" (7 septembrie 1971), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 5.

tânăr. Era îmbrăcat extravagant şi exotec cu o haină gen secolul trecut. Constant arăta de asemenea foarte bine, deşi se plângea că datorită tensiunii 20 îşi simte capul ca o greutate inertă[1].

Din punct de vedere al intensităţii şi consecinţelor colaborării cu Securitatea voi spune doar că în 1972-1973 a oferit 52 de note informative, în 1974-1975 a oferit 61, iar în 1976 nu mai puţin de 53[2]. Mai mult, ofiţerii de legătură au evaluat pozitiv „conştiinciozitatea" colaborării : „În această perioadă informatorul a fost punctual la întâlnire, disciplinat, nu a dat dovadă de nesupunere sau să ridice pretenţii în colaborarea cu organele de securitate"[3].

Un moment de criză în relaţia cu Securitatea s-a produs abia în 1973. Suferind de o maladie canceroasă, Găleşanu a fost operat în 1972. Boala l-a zdruncinat, iar cei care l-au întâlnit după operaţie au putut vedea că „era foarte abătut fiindcă fusese operat de o tumoare mare la intestine, tumoare care apoi s-a refăcut. Este o tumoară canceroasă. [...] Este foarte demoralizat şi îşi aşteaptă sfârşitul"[4]. În iunie 1973, fiind pensionat la limita de vârstă, a primit aprobarea de a călători în Belgia sub pretextul vizitării unor persoane cunoscute „în perioada cât a funcţionat ca ghid ONT"[5], dar şi pentru a obţine medicamente necesare tratamentului. După ce ani la rândul solicitările de a vizita Occidentul i-au fost respinse, paşaportul apare acum ca o favoare din partea regimului. Cu toate acestea, Găleşanu a încălcat termenul de şedere stabilit cu Securitatea. După ce şi-a prelungit viza în luna august, a întrerupt orice legătură cu România, stârnind panică în interiorul serviciului secret.

Pentru un intelectual precum Găleşanu a fost un prilej unic. „Epopeea" călătoriei prin Europa apuseană s-a întins pe şase luni. A fost uluitoare, în acord cu personalitatea lui aparte. Deşi bolnav, a trecut cu febrilitate prin ţări şi oraşe. Cu un aplomb regăsit de care nimeni nu l-ar mai fi crezut capabil, fără să-i pese de consecinţe, până în decembrie 1973 a vizitat Austria, Germania, Belgia, Olanda, Anglia, Franţa şi Elveţia, trecând prin oraşe precum : Viena, Köln, Moorslede, Louvain, Gent, Burxelles, Brugge, Anvers, Krefeld, Kleve, Dusseldorf, Duisburg, Essen, Utrecht, Arnhem, Nijmegen, Haga, Rotterdam, Amsterdam, Londra, Paris, Geneva, Milano,

1. „Notă" (30 aprilie 1977), idem, f. 14.
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, ff. 9-11.
3. „Notă de analiză" (24 noiembrie 1973), idem, f. 10.
4. „Notă" (17 octombrie 1972), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 2, f. 37.
5. „Notă de analiză" (24 noiembrie 1973), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 10.

Roma, Napoli, Herculanum, Pompei şi Florenţa. Poate a fost doar exuberanţa răzvrătitului. Sau teama de un sfârşit apropiat şi dorinţa de a fructifica o ultimă şansă. Pentru că Găleşanu a trecut prin momente critice. A purtat cu el câteva costume naţionale pe care le-a oferit binevoitorilor care i-au oferit adăpost şi bani pentru călătorii. La Paris, boala a început să se manifeste din nou, iar în august a fost nevoit să se interneze. Medicii francezi au recomandat operaţia, dar lipsa banilor l-a împins spre ţară într-o stare de inconştienţă, „fiind pe punctul de a fi aruncat din tren, pentru că vomând, călătorii francezi şi elveţieni spuneau că sunt beat”[1]. A fost nevoit să coboare din tren la Geneva, unde a dormit două nopţi în maşina unui grec pe care îl cunoscuse în România : „Starea fizică agravându-mi-se, conjugată şi de reumatismul poliarticular, crize acute, m-a luat şi m-a condus cu maşina la spitalul cantonal din Geneva, să mă descurc cum voi putea”[2]. În spital a cunoscut-o pe Virginia Streits, care l-a găzduit şi i-a oferit bani pentru injecţiile citostatice, calciu şi vitamine. Între 18 septembrie şi 1 decembrie, prin recomandarea doamnei Streits, a ocupat „postul de portier de etaje la hotelul din Rhône” pentru a-şi susţine cheltuielile.

Între timp, în ţară, Securitatea sunase alarma. S-a dispus dirijarea informatorului „Popeia Mihai”[3], interceptarea corespondenţei rudelor şi verificarea la serviciul paşapoarte pentru a obţine date despre „fugar”. Lipsiţi de informaţii, securiştii au luat în calcul şi varianta decesului : „Nu este exclus ca să fi decedat, dat fiind maladia canceroasă de care suferă, i s-o fi furat paşaportul şi rămânând fără acte şi necunoscând cine este a fost îngropat sau incinerat”[4].

Când nimeni nu se mai aştepta, Paul Găleşanu a revenit în România la 10 decembrie 1973. „Elementul s-a întors în ţară”[5], consemnau uşuraţi cei din Securitate. O lună mai târziu, fostul prefect, acum însănătoşit miraculos, a întocmit o notă consistentă asupra călătoriei prin Europa[6] şi a reintrat în jocul delaţiunii, necesitând ca ulterior să fie temperat, „în ideea de a împrăştia unele suspiciuni ce planau pe seama sa mai ales după deplasarea făcută cu câţiva ani în urmă în mai multe ţări din occident”[7]. „Gogu Pil” a pornit acum un turneu intern de iscodire printre cunoscuţi şi „obiective”,

1. „Notă” (15 ianuarie 1974), idem, f. 32.
2. *Ibidem*, ff. 33-34.
3. Informatorul şi-a îndeplinit conştiincios misiunea, oferind mai multe note informative (ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 2, ff. 30-32).
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 2, ff. 4-5.
5. *Ibidem*, f. 5 verso.
6. „Notă” (15 ianuarie 1974), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, ff. 32-34.
7. „Notă de analiză” (11 decembrie 1976), idem, f. 9.

povestindu-şi călătoria[1]. Absurdul situaţiei constă şi în faptul că era un turneu al informatorului printre informatori, iar relatările şi dialogurile se confirmau din două surse[2]. Conform unor asemenea descrieri, deşi în nota explicativă către Securitate nu pomenise nimic în acest sens, Găleşanu întâlnise mai mulţi legionari exilaţi, fapt care a transformat periplul său european în subiect aprins de discuţie între legionarii din Bucureşti, lipsiţi de mijloace de informare privitoare la camarazii din exil. Circulau rapid informaţii mai mult sau mai puţin exagerate despre Viorel Trifa, preotul Vasile Boldeanu, Traian Puiu, Mircea Eliade şi alţii, pe care Paul Găleşanu i-ar fi întâlnit[3], precum şi despre destinaţiile predilecte ale exilului legionar.

Este greu de spus ce l-a determinat să revină în România. Poate teama de represalii sau de boala cu care se lupta, poate renumele nu tocmai bun pe care îl avea printre exilaţi sau poate reflexul comportamental al unui individ „instituţionalizat”, captiv în relaţia cu Securitatea de care era incapabil să se desprindă. Occidentul i-a lăsat o amintire vie, dar dureroasă, o imagine a ceea ce ar fi putut să fie, întărindu-i senzaţia ratării şi alimentându-i excesele demagogice :

> La începutul lui decembrie am întâlnit incidental în uşa magazinului Triumf pe Paul Gălăşanu, cunoscut mie din 1938. [...] Nici nu l-am recunoscut de astă dată, albise de tot şi-şi lăsase plete. În valul de vorbe cu care m-a acoperit a spus că regretă că a revenit din străinătate atât de curând. Trebuia să stea câţiva ani, să devină „cineva” ca de pildă Emil Cioran cel mai mare filosof francez contemporan, sau Palade, premiul Nobel din Statele Unite dar român sadea, fost ginere al lui Malaxa [...] Sau chiar şi ca Traian Boeru, asasinul lui Iorga, care a făcut milioane în industria filmului şi a venit în ţară fiind primit în audienţă de forurile noastre cele mai înalte. Ascultându-i divagaţiile, pe care le rostea cu glas tare, am scurtat întâlnirea cât am putut şi ne-am despărţit. Ultima lui ştire despre Traian Boeru mi s-a părut o scornire imposibil de crezut[4].

---

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 2, ff. 21-28.
2. Este şi cazul sursei „Duran”, care face o relatare completă a celor povestite de Găleşanu, versiunea sa fiind confirmată de cele relatate Securităţii de către „Gogu Pil”. Sugestiv este şi faptul că „Duran” ştie că Găleşanu are şi alte intenţii : „Nu mi-a făcut impresie bună cele povestite. Păreau că toate sunt ticluite şi aranjate cu un anumit scop” („Notă informativă” (28 februarie 1974), idem, ff. 13-14).
3. „Notă” (7 aprilie 1974), idem, f. 6 ; „Notă” (26 februarie 1974), idem, f. 16. Deşi nu se pot confirma aceste întâlniri, este posibil ca Găleşanu să-i fi întâlnit în străinătate măcar pe unii dintre cei pomeniţi.
4. „Notă” (25 decembrie 1974), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 24.

Relaţia cu Securitatea a rezistat „escapadei”, iar după o verificare atentă a fost menţinut în reţeaua de informatori, „având multiple posibilităţi de informare”[1]. Dar zelul cu care a colaborat a condus şi la renunţarea temporară la serviciile sale, în 1978, din cauza deconspirării. Practic toţi ştiau că fostul prefect era informatorul Securităţii, fapt pentru care în septembrie 1978 a fost abandonat discret, „fără să i se aducă la cunoştinţă acest lucru”[2]. Dar această stare nu a durat prea mult. Peste exact doi ani, în septembrie 1980, a fost din nou contactat pentru a fi folosit la supravegherea foştilor legionari. Deşi şi-a manifestat disponibilitatea, a fost ultima încercare făcută de fostul prefect şi Securitate, înaintea unui „divorţ” neaşteptat. Până şi noul angajament de colaborare prin care îşi relua pseudonimul „Gogu Pil” a fost unul scurt şi concis, neavând mai mult de opt rânduri[3], parcă anunţând risipirea terorii pe care serviciul secret o exercitase atâta vreme asupra sa.

Paul Găleşanu a prezentat o listă cu 13 persoane „care au deţinut funcţii” şi „sunt notorii ca intelectuali şi pe care pot să-i întâlnesc în diferite ocazii" : Nicolae Pop, Dr. Veselovschi, Barbu Sluşanschi, Petre Ţocu, Matei Coriolan, Ionel Nacu, Petre Ţuţea, Nicolae Miloiu, Mihai Jorjoaia, Ernest Bernea, Mihai Şora, Constantin Noica şi Damian Gheorghiu[4]. Până în martie 1983 Găleşanu „a furnizat un număr mare de informaţii”, fiind „punctual la întâlniri” şi „respectuos”.

În iulie 1982 a primit îngăduinţa Securităţii de a efectua o vizită în Canada, nu înainte de a i se face instructajul cuvenit. Dar în martie 1983 relaţia cu „poliţia politică” s-a terminat brusc. Sfârşitul nu a venit datorită curajului fostului prefect. Deşi la începuturile regimului a încercat cu disperare să se integreze în noua orânduire, iar mai târziu să obţină avantaje personale din colaborarea cu Securitatea, Paul Găleşanu nu s-a convertit niciodată în mod real. De fapt el a dispreţuit mereu comunismul. Manifestarea ascunsă a acestor sentimente, odată descoperită, a condus la abandonarea sa definitivă. În decembrie 1982, serviciul secret a interceptat o scrisoare în care Găleşanu, pe un ton patetic, specific personalităţii sale, îşi devoala părerile :

> Se lasă negura întunericului peste acest neam. Din cauza incapacităţii guvernanţilor actuali infatuaţi până la demenţă şi incorecţi, lipsiţi de dragoste de ţară şi de cultură. Ar trebui judecaţi şi condamnaţi pentru înaltă trădare de neam.

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 11.
2. „Referat” (26 septembrie 1978), idem, f. 118.
3. Paul Găleşanu, „Angajament” (18 septembrie 1980), idem, f. 124.
4. „Notă” (18 septembrie 1980), idem, f. 126.

> Dar laşitatea contemporanilor care îndură scrâşnind din dinţi şi murmurând pe la răspântii îi lasă pe guvernanţi să huzurească mai departe în inconştienţa lor[1].

Pentru că în ultimă instanţă Paul Găleşanu „s-a dovedit a fi un element duşmănos”[2], a fost eliminat din reţeaua de informatori a Securităţii. Era deja prea târziu, iar răul fusese făcut. Între 1970 şi 1983, drama delaţiunii îi fusese regizată cu cinism de către trei ofiţeri (locotenenţi-colonei) care l-au avut „în legătură” : Nicolae Popescu, Ion Ionescu şi Gheorghe Gavrilă[3]. Trei oameni a căror principală ocupaţie a fost nefericirea şi compromiterea semenilor. Găleşanu avea acum 70 de ani, un trecut traumatic şi o carieră neîmplinită. Încă păstra calităţi deosebite şi multe frustrări.

Epilog

Dosarele lasă o umbră de incertitudine asupra ultimilor ani pe care Paul Găleşanu i-a petrecut în comunism, iar informaţiile lipsesc de la încetarea legăturii cu Securitatea, până în 1989. Este de presupus că a fost în continuare supravegheat, dar jocul delaţiunii se sfârşise. A fost un binevenit răgaz înainte de amurgul unei vieţi uluitoare. Deşi s-a zbătut pentru recunoaştere cu toate mijloacele, după 1989 existenţa sa a rămas ferită de istorie. Până acum, singurele urme sunt cele lăsate de activitatea pe tărâm cultural, exact aşa cum şi-ar fi dorit. În 1995, alături de Maria Done, cea de-a patra şi ultima soţie, a întemeiat Fundaţia cultural-creştină Humanitas Christiana, având drept scop promovarea culturii, mai ales cea clasică, şi încurajarea „acţiunilor şi programelor cu caracter filantropic”[4]. În acest cadru a ţinut lecţii de latină, germană şi spaniolă atâta vreme cât i-a îngăduit sănătatea. Învingător în lupta contra maladiei secolului, dar strivit între radicalismele veacului, Paul Găleşanu a murit la 23 februarie 2001[5], la aproape 89 de ani. Astăzi cele cinci mii de volume pe care le-a adunat de-a lungul vieţii alcătuiesc biblioteca fundaţiei.

În ceea ce priveşte traducerile din limba latină şi lucrările publicate este dificil de stabilit o listă completă şi din cauză că numele nu i-a apărut pe toate volumele la care a lucrat în anii comunismului. Totuşi, în ciuda piedicilor

1. „Referat” (10 martie 1983), ACNSAS, fond Reţea, dosar 316531, vol. 1, f. 156.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, f. 7.
4. www.humanitaschristiana.ro/istoric/, accesat pe 22.11.2016.
5. Fundaţia Humanitas Christiana îşi continuă şi astăzi activitatea (*ibidem*).

care i-au fost puse, traducerile sale din Titus Livius[1] şi Quintus Curtius Rufus[2] se regăsesc în orice bibliografie de specialitate. De-a lungul anilor '90 şi-a continuat munca de traducere, prefaţare şi adnotare a unor autori antici, lucrând la tălmăcirea lucrării *De Civitate Dei* (*Despre Cetatea lui Dumnezeu*) a Fericitului Augustin[3]. Dar cea mai importantă lucrare i-a fost publicată postum, la un an după moarte : *Biblia gotică*, un studiu lingvistic monumental care porneşte de la *Codex Argenteus*, celebrul text gotic al Noului Testament[4]. Măcar din punct de vedere intelectual a putut să împlinească pe final puţin din ceea ce şi-a dorit dintotdeauna.

Concluzii

Orice studiu întocmit pe baza documentelor Securităţii reprezintă o sarcină complexă, deoarece o interpretare a lor în sens clasic nu se poate face. Factori externi, conjuncturali, emoţionali şi psihologici intervin de multe ori în redactarea unor documente (autobiografii, declaraţii, note etc.) destinate Securităţii. Este necesară o atentă şi permanentă prudenţă şi coroborare, pentru că istoriile Securităţii nu sunt nici pe departe simple cronici ce pot fi interpretate doar în virtutea faptelor. Sunt căi spre necunoscut, indicii ale personalităţii indivizilor, provocări continue. Ca atare, la capătul unei biografii atât de apăsătoare concluziile nu sunt uşor de formulat. O primă observaţie care se impune este că o mare parte din existenţa lui Paul Găleşanu se clădeşte şi se oglindeşte prin note informative. Pentru istoric această realitate este o oportunitate. Pentru fostul prefect este o dramă şi, până la un punct, o culpă. Această constatare ne conduce către prima întrebare care şi-a căutat răspunsul aici, aceea privind fatalitatea delaţiunii. Pentru Găleşanu, statutul de informator al Securităţii a fost o fatalitate doar în măsura în care propriile slăbiciuni îl făceau vulnerabil la presiuni. Totul a depins direct de putinţa de a rezista, dar şi de o anumită etică a supravieţuirii.

1. Titus Livius, *Ab urbe condita (De la fundarea Romei)*, vol. I-II, traducere de Paul Popescu Găleşanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.
2. Quintus Curtius Rufus, *Viaţa şi faptele lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei*, în româneşte de Constantin Gerota, traducere revăzută şi adnotată de Paul Popescu Găleşanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.
3. Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, studiu introductiv de Gheorghe Vlăduţescu, traducere din limba latină, notiţă introductivă, note şi tabel cronologic de Paul Găleşanu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1998.
4. Paul Găleşanu, *Biblia gotică : studiu lingvistic român-got : dicţionar etimologic polisemantic*, Editura pentru Literatură Naţională, Bucureşti, 2002 (719 pagini).

De aici trecem pe un teren nesigur, între opţiune şi impunere. Fără îndoială că, cel puţin teoretic, individul are întotdeauna posibilitatea de a opta. Însă totul se complică când în joc este tocmai propria existenţă. Astfel se ajunge la situaţia bizară de a opta într-un anume sens pentru că, într-o mare măsură, contextul o impune. În această logică, alegerea delaţiunii i-a fost impusă lui Găleşanu ; şi în mare măsură aşa stau lucrurile în privinţa multor deţinuţi politici care au fost recrutaţi drept informatori.

Totuşi ar fi nedrept faţă de cei care au rezistat cu orice riscuri presiunilor regimului să nu spunem că se putea respinge drumul delaţiunii. Paul Găleşanu nu a fost unul dintre ei, deşi n-a dorit niciodată să fie „omul Securităţii". A ajuns în această ipostază din cauza constrângerilor, iar ulterior nu şi-a asumat-o niciodată în toată complexitatea ei. A acţionat mereu instinctiv şi condiţionat : din teamă, convins că este singura cale prin care poate ocoli primejdia unei noi arestări. Iar mai departe a considerat colaborarea cu Securitatea drept un compromis fără de care toate porţile îi erau închise. Aici fostul prefect s-a înşelat amarnic, pentru că nu a obţinut nici un beneficiu din poziţia de informator. Statul său de plată este gol ; nu a primit nici o remuneraţie pentru delaţiunile produse, iar Securitatea nu l-a ajutat în carieră, nu i-a înlesnit căile, dimpotrivă, după cum s-a văzut, l-a lăsat pe cont propriu sau l-a obstrucţionat prin toate mijloacele.

Este de remarcat în acest împovărător drum al delaţiunii şi un fapt pozitiv : compromisul nu a condus spre o convertire reală, în ciuda tuturor metodelor „de convingere" folosite. Exemplul lui Găleşanu confirmă încă o dată, dacă mai era cazul, că în realitate regimul n-a gândit niciodată în termenii convertirii reale a victimelor, ci mai degrabă în termeni cinici, utilitarişti. La fel ca şi în procesul aşa-zisei „reeducări", ceea ce a contat a fost compromiterea, umilirea şi informaţia, nicidecum convertirea ideologică. Paul Găleşanu a fost însoţit permanent de frică pe acest drum, iar în momentul în care ea a slăbit puţin, deşi tardiv şi nepremeditat, s-a desprins. Evident că în biografia lui au fost şi momente delicate, de criză, care ar putea să sugereze contrariul celor afirmate mai sus. Dar toate declaraţiile sale de „fidelitate", toate încercările de a mima „reeducarea" în diferite momente sunt bombastice, obţinute sub presiune şi contrazise de comportamentul ulterior. Iată trei dintre ele : „Azi am însuşit integral ideologia materialismului istoric, subsemnatul fiind ateu de 4 ani, în urma convingerilor proprii, pe cale dialectică, filozofică. Am convingerea nestrămutată a nevinovăţiei mele şi sunt gata de orice jertfă pentru biruinţa deplină a principiilor şi concepţiilor orânduirii celei noi în Republica populară Română"[1]. „Nu mai

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (5 octombrie 1949), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, f. 117.

sunt legionar. Nu mai vreau să fiu legionar. M-am săturat de drumurile aventurilor de tot felul. Sunt convins că mişcarea legionară nu reprezintă aspiraţiile de mai bine a acestui popor, ci o mişcare anarhistă, teroristă, instrumentul burgheziei din ţară şi de peste hotare. În cei 6 ani de detenţie am stat departe de legionari, neintegrându-mă voluntar în nici un fel de manifestare cu caracter legionar, ci dimpotrivă, am luptat contra tuturor acelor manifestări care îmi îngreuna situaţia mea şi a tuturor internaţilor. Am înţeles că detenţia mea e necesară pentru dezintoxicarea mea de fascism, am fost [...] loial regimului, suportând toate consecinţele trecutului meu politic pentru care mă simt vinovat şi-mi accept pedeapsa."[1] „Voi depune [...] şi munca de demascare a elementelor duşmănoase din RPR, necruţând pe nimeni, fără însă să fiu dominat de subiectivism şi resentimente, pentru ca sub imperiul urii să falsific realitatea. Dar nici nu voi căuta să fiu fals şi oportunist, ori carierist, revendicând pentru servicii remuneraţii. Vreau să-mi fac pur şi simplu [datoria] de cetăţean conştient de rostul său în RPR […]. Consider acte de demenţă orice acţiune duşmănoasă, de subminare a orânduirii şi voi fi necruţător în demascarea celor care le încearcă, fie că e vorba de legionari, fie de orice ticălos, unealtă a imperialismului ori a burgheziei. Doresc un singur lucru : să mi se acorde încrederea cuvenită unui om şi unui cetăţean."[2]

În lipsa presiunii, Paul Găleşanu redevenea acelaşi dintotdeauna, ostil comunismului şi ataşat ideilor dreptei radicale. În 1961 avea următorul dialog cu Maria Muşetescu şi cu una dintre prietenele ei :

> „Îl iubesc pe Fidel Castro, fiindcă seamănă cu Căpitanul ! " Atunci eu l-am întrebat : „Paul, dar tu tot mai eşti legionar ? " El mi-a răspuns : „Dar ce crezi fetiţo că eu mi-am vândut sufletul cum au făcut lichelele ? Dacă îmi vindeam sufletul, azi eram profesor universitar ! Scriu şi eu pentru porcii ăştia, fiindcă e scumpă libertatea ! Tu nu ştii ce înseamnă să-ţi lipsească ani de zile [...] dragostea… şi altele… ! " [...] Tov. Petrescu Dida i-a spus : „Paul, eu cred că tu o să ajungi înapoi la închisoare fiindcă vorbeşti aşa şi este imposibil să nu te reclame cineva". El a răspuns : „Sunt destul de deştept ca să spun că am vorbit aşa ca să provoc şi vai de acel care mă reclamă, căci ştiu eu ce să zic ca să intre la apă tot el ! , căci pentru libertatea mea calc în picioare pe oricine, distrug pe oricine ! "[3].

Un dialog relevant care, în ciuda rezervei privind acurateţea, zugrăveşte atât de bine poziţia lui „Gogu Pil". Deşi Găleşanu este aici ipocrit şi

1. Paul Gălăşanu, „Declaraţie" (10 aprilie 1954), ACNSAS, fond Penal, dosar 51025, vol. 2, f. 10.
2. „Declaraţie" (9 februarie 1960), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, f. 74.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 3, ff. 307-308.

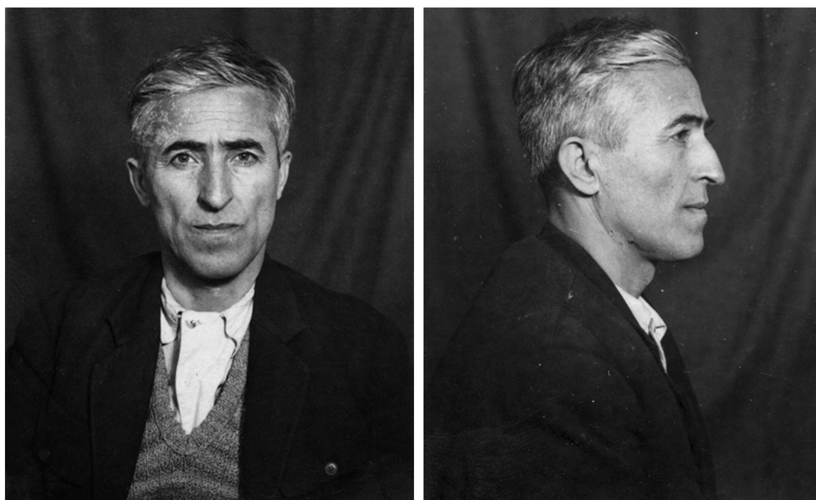
bombastic, clamând faptul că nu şi-a „vândut sufletul”, trebuie să observăm că nu totul poate fi socotit fals în izbucnirea lui. Vânzarea sufletului, într-o viziune proprie, evident autojustificatoare, poate însemna tocmai o convertire reală, o abdicare completă şi definitivă de la convingerile personale în favoarea celor traficate de comunism, fapt care în cazul lui nu se produce. Găleşanu era prea lipsit de curaj ca să-şi refuze călăii şi prea inteligent ca să nu priceapă cine domina jocul. Iar aceste răbufniri sunt de fapt indicatorul adevăratelor sale păreri.

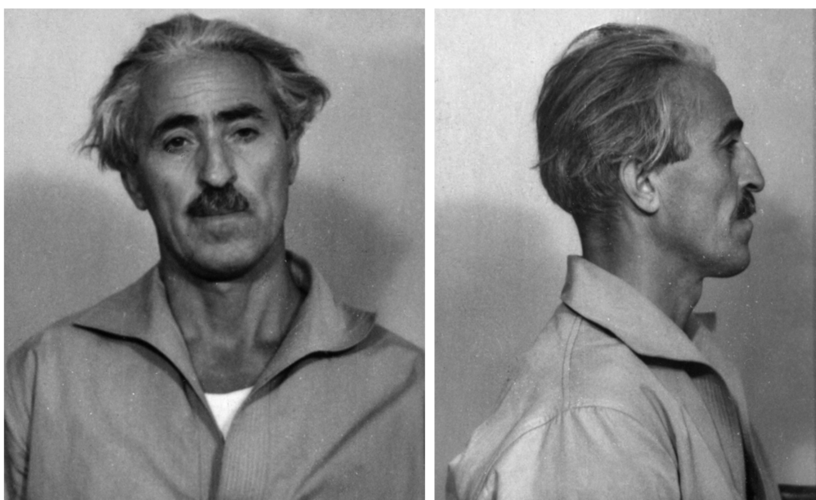
În privinţa consecinţelor concrete ale delaţiunii, datele nu sunt deloc în favoarea fostului prefect. Bineînţeles că pentru o totală cuprindere ar fi necesară studierea atentă a dosarelor oamenilor despre care Găleşanu a notificat Securitatea. În lipsa unei asemenea întreprinderi mă bazez pe aprecierile ofiţerilor care au socotit notele sale ca fiind importante şi de calitate, dar şi pe judecata proprie în urma parcurgerii documentelor. În plus, aproape că nu există delaţiune neutră de vreme ce din momentul în care informaţia ajungea în mâna Securităţii ea scăpa complet de sub controlul celui care o furniza. Asupra biografiei sale o asemenea relaţie cu regimul va apăsa întotdeauna greu. Este de presupus că a apăsat greu chiar şi pe umerii săi, pentru că Paul Găleşanu a picat examenul moralităţii. Fără a-l disculpa, trebuie spus şi că problema etică se complică în condiţiile în care multe dintre ţintele delaţiunii erau, la rândul lor, „surse” ale Securităţii. Iar această realitate ţine de complexitatea situaţiei şi nu trebuie să uităm că cei mai mulţi dintre deţinuţii politici, inclusiv Paul Găleşanu, înainte de a fi colaboratorii regimului au fost victimele lui.

Voi încredinţa o ultimă evaluare a profesorului Găleşanu unui om care l-a cunoscut îndeaproape. Un anonim care îi face o caracterizare poate prea severă, dar cu precizie chirurgicală şi stil. O delaţiune atipică care poate concura oricând cu aceea despre Nicolae Steinhardt, aparţinându-i lui „Gogu Pil”. O analiză fină a unei personalităţi, cu suişuri şi coborâşuri, cu îndoieli şi certitudini, cu aplomb şi dezolare. În definitiv, un pasaj despre un om consumat de o epocă căreia n-a putut să-i reziste :

> Tânăr profesor de limbi clasice, cu o bună pregătire didactică […]. După părerea mea, Paul Gălăşeanu aparţine categoriei oportuniştilor, dornic să-şi afle în organizaţia legionară o trambulină politică. Devorat de ambiţii, temperament inegal şi impulsiv, Paul Gălăşeanu avea să descopere, în timpul internării sale în lagăr – 1938-1939 – o nouă faţetă a structurii lui psihice : apatia, alternată cu depresiuni nervoase. Numit prefect al jud. Muscel în vremea guvernării lui Horia Sima, Gălăşeanu şi-a regăsit impetuozitatea şi „elanul combativ” de altă dată : orgoliul, impulsivitatea, agresivitatea… Din 1940 nu l-am mai întâlnit – nici în detenţie până zilele trecute. În „convorbirea” noastră de pe stradă, a

vorbit, aproape tot timpul – câteva minute – numai el. [...] Mi s-a părut că am în faţa mea, cu masca răvăşită de bătrâneţe, acelaşi om plin de orgoliu, dar poate mai dezordonat, de odinioară… [...] Gălăşeanu – un psihic maladiv, cancerat de ambiţii, bovaric şi incert sub toate aspectele”[1].

Paul Găleşanu în arestul Securităţii

1. „Notă” (25 iunie 1965), ACNSAS, fond Informativ, dosar 376085, vol. 1, ff. 181-182.

Dragoş Ursu

Strategii de supravieţuire culturală. Activitatea publicistică a foştilor deţinuţi politici în ziarul *Glasul Patriei*, între propagandă şi colaboraţionism

Abstract. *The paper discusses the articles published by former political prisoners in* Glasul Patriei *(*The Voice of the Motherland*), a propaganda newspaper controlled by the communist regime, which targeted readers in the Diaspora. Published between 1955 and 1972,* Glasul Patriei*, „a body of the Romanian Committee for Repatriation", was, in itself, a showcase aimed at convincing exiled Romanians that inside the country, freedom of speech is not a mere catchphrase, but a reality ; to this end, many of the well-known personalities of the Romanian cultural life published here : George Călinescu, Tudor Arghezi, Virgil Cândea, Şerban Cioculescu, Ion Vinea, Romulus Dianu, Cezar Petrescu, P.P. Panaitescu or Nicolae Labiş.*

On the other hand, in the case of former political prisoners such as Radu Gyr, Nichifor Crainic, Păstorel Teodoreanu, Constantin Noica, Dumitru Stăniloae, Constantin C. Giurescu, Vladimir Streinu, Radu Budişteanu, Ion Dumitrescu-Borşa, Victor Biriş or Victor Vojen, collaborating with the regime was, beyond an obvious compromise, a strategy of adaptation to the new social and political circumstances, fuelled by the illusion of a cultural come-back – a desire for social and professional (re)integration.

The articles published in Glasul Patriei*, in which the „errors" of the past were „unmasked" and loyalty towards the regime was openly declared, were, in fact, a public extension of the Aiud re-education. The Operative Group wanted to publicly promote the re-education it had coordinated and, also, to send a clear message of capitulation from the former political prisoners, to the Diaspora.*

Using archival sources (ACNSAS), volumes of memoirs as well as secondary literature, approaching a re-constitutive method, the present research explores the events that unfolded, as well as the impact of this particular adaptation strategy to which the survivors of the Aiud re-education appealed.

Keywords : *Aiud, re-education, Glasul Patriei, Radu Gyr, Nichifor Crainic, Ion Dumitrescu-Borşa, Gheorghe Parpalac, Cristofor Dancu*

Articolul îşi propune să abordeze tema colaborării deţinuţilor politici trecuţi prin reeducarea târzie de la Aiud (1959-1964) la publicaţia *Glasul Patriei*[1], platformă de propagandă a regimului comunist de la Bucureşti destinată emigraţiei româneşti.

Caracterul inedit al subiectului2 impune asumarea limitelor unui asemenea demers, inerente deschiderii unui nou şantier de cercetare. Astfel, studiul nu-şi propune să epuizeze tema, ci doar să deschidă direcţii de analiză ce merită aprofundate ulterior.

În primul rând, articolul urmăreşte să prezinte publicului activitatea publicistică mai puţin cunoscută a deţinuţilor politici trecuţi prin reeducarea de la Aiud, focalizându-se asupra articolelor „politice"3, care au continuat temele reeducării (demascarea propriei biografii politice, a ideologiei şi istoriei legionare, precum şi a liderilor mişcării, incriminarea „opozanţilor" regimului şi asumarea încadrării în noua ordine social-politică).

Restituirea acestei activităţi va fi încadrată în contextul strategiilor regimului de fidelizare şi control al deţinuţilor politici. Astfel, radiografierea mecanismelor şi rezultatelor reeducării de la Aiud reprezintă un obiectiv major al studiului, având în vedere că apropierea unor deţinuţi de publicaţia *Glasul Patriei* are loc chiar din timpul detenţiei.

O altă direcţie de analiză este reprezentată de interpretarea colaborării la *Glasul Patriei* ca parte a strategiilor de (re)integrare socioprofesională pe care foştii deţinuţi politici le-au utilizat după eliberarea din Gulagul comunist.

De asemenea, întregul demers analitic se plasează în cadrul general al studierii propagandei comuniste, ale cărei tematici şi forme de exprimare sunt indisolubil legate de evoluţia politică a României socialiste.

---

1. Publicaţia *Glasul Patriei* a fost studiată integral în arhiva Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc.
2. O carte-recenzie despre publicaţia *Glasul Patriei* este cea a profesorului sibian Ana Selejan, *Glasul Patriei : un cimitir al elefanţilor în comunism*, Editura Vremea, Bucureşti, 2012. Lucrarea Anei Selejan urmăreşte în principal dimensiunea literară a publicaţiei, focalizându-se asupra scriitorilor consacraţi care au publicat în paginile acesteia.
3. În articol voi încerca să rezum conţinutul creaţiei publiciste a fiecărui fost deţinut, identificând temele principale ale articolelor semnate de aceştia.

Glasul Patriei. Înfiinţare, strategii editoriale, personalităţi implicate

La 18 decembrie 1955[1], prin decretul Prezidiului Marii Adunări Naţionale a RPR, s-a constituit Comitetul Român pentru Repatriere. Din conducerea comitetului făceau parte Constantin Agiu (preşedinte), Nicolae Popescu-Doreanu (secretar) şi Vasile Ştefan Atanasiu, Sterian Baiulescu, Franz Buihardt, Alexandru Cismaş, Gheorghe Dreve, Ştefan Heinz, Ioan Iusco, Gheorghe Ivaşcu, Aurel Pampu, Ionel Pop, Gheorghe Tătărescu (membri). La aceeaşi şedinţă s-a decis înfiinţarea publicaţiei *Glasul Patriei*, ca organ al Comitetului. Periodicul apărea de trei ori pe lună, „la zece zile", iar în perioada 1955-1965 avea ca loc de apariţie Berlinul, după care, până în 1972, Bucureştiul.

Comitetul de repatriere şi *Glasul Patriei* erau părţi componente ale războiului propagandistic pe care România comunistă, parte a lagărului socialist, îl ducea împotriva „duşmanului" occidental[2]. Deşi scopul declarativ al proiectului era influenţarea emigraţiei româneşti pentru a reveni în „patria mamă", *Glasul Patriei* a reprezentat o tribună de „demascare şi înfierare" a exilului politic, pe de o parte, şi de promovare a marilor realizări şi a presupusei susţineri populare de care se bucura regimul de la Bucureşti, pe de altă parte.

Publicaţia şi-a încheiat activitatea în 1972, în contextul desfiinţării Comitetului Român pentru Repatriere, în locul căruia s-a constituit Asociaţia România, la 4 aprilie 1972[3], care edita publicaţia *Tribuna României*[4], avându-l ca redactor-şef pe Paul Anghel[5].

1. *Glasul Patriei*, an I, nr. 1, 10 decembrie 1955.
2. Ana Selejan identifică patru politici majore ale publicaţiei : „1. atragerea unor colaboratori de prestigiu ; personalităţi interbelice ; aceste colaborări trebuiau să fie (şi au fost) pentru românii de afară un argument hotărâtor privind viabilitatea şi forţa de atracţie a modelului socialist faţă de elita intelectuală interbelică ; 2. prezentarea noului chip al patriei : ca spaţiu al ospitalităţii, emancipării individului şi al bucuriei de a trăi ; 3. stigmatizarea românilor de rea-credinţă de peste hotare, strategie ce s-a concretizat în campanii virulente împotriva «calomniatorilor». 4. dialogul cu românii de bună credinţă de peste hotare, cu cei neaclimatizaţi, neadaptaţi" (Ana Selejan, *op. cit.*, p. 10).
3. „Constituirea asociaţiei *România*", în *Glasul Patriei*, an XVII, nr. 11 (591), 15 aprilie 1972.
4. Primul număr apare la 15 noiembrie 1972.
5. Noua asociaţie număra în rândurile sale personalităţi marcante ale României socialiste, de la Ana Aslan, Sică Alexandrescu, Iolanda Balaş, Liviu Ciulei, Mihnea

Pentru a da anvergură demersului, *Glasul Patriei* reuşeşte să aducă în paginile sale semnăturile unor personalităţi marcante ale culturii române, precum Tudor Arghezi, George Călinescu, Lucian Blaga, Şerban Cioculescu, Ion Vinea, Constantin Noica, Henry Stahl, Nicolae Carandino, Victor Eftimiu ş.a.

Prin cooptarea acestor personalităţi, regimul urmărea două obiective majore : în primul rând, se legitima în faţa românilor din exil prin apelul la autoritatea morală şi culturală a acestor personalităţi ; în al doilea rând, consolida fidelitatea acestora faţă de regim, prin asumarea publică a temelor propagandistice.

În paginile publicaţiei se reflectă fidel evoluţia politică a României comuniste. Astfel, în primii ani, tonul articolelor era unul demascator la adresa emigraţiei şi a opoziţiei interne. Un exemplu grăitor este articolul „Aşa cum sunt", din iunie 1960[1], în care era denunţată poziţia ziarului *România* din New York, care acuza regimul de la Bucureşti că îi ţine închişi pe Nichifor Crainic şi Radu Gyr, personalităţi care, peste doar doi-trei ani, aveau să înceapă o colaborare intensă cu *Glasul Patriei*. Articolul din 1960 argumenta că „Nichifor Crainic a fost ministru în guverne pro-hitleriste, criminal de război, judecat şi condamnat după legile internaţionale", iar Radu Gyr „a tras cu mitraliera în timpul rebeliunii legionare".

„Apropierea" regimului de cei care aveau să colaboreze la *Glasul Patriei* după eliberare, precum Nichifor Crainic[2], Radu Gyr[3], pr. Dumitrescu-Borşa[4],

Gheorghiu, la C.C. Giurescu, Alexandru Rosetti, Radu Beligan, Virgil Cândea, Nichifor Crainic, Zaharia Stancu sau ierarhii Iustin Moisescu şi Antonie Plămădeală, alături de rabinul-şef Moses Rosen.

1. „Aşa cum sunt", *Glasul Patriei*, an V, nr. 18 (164), 20 iunie 1960, p. 3.
2. Nichifor Crainic, pseudonimul lui Ion Dobre (n. 1889, Bulbucata, jud. Giurgiu – d. 1972, Bucureşti), teolog, scriitor, director al revistei *Gândirea*. A fost închis între anii 1947 şi 1962 şi a avut un rol activ în reeducarea de la Aiud (Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii [în continuare ACNSAS], fond Informativ, dosar 233726, *passim*).
3. Radu Demetrescu-Gyr (n. 1905, Câmpulung Muscel – d. 1975, Bucureşti), poet, gazetar, comandant legionar, şef al regiunii Oltenia. A fost închis în perioadele 1945-1956, 1958-1963, ultima parte a detenţiei fiind petrecută în penitenciarul Aiud (ACNSAS, fond Informativ, dosar 184933, *passim*).
4. Ion Dumitrescu-Borşa (n. 1899, com. Corbi, jud. Argeş – d. 1981, Bucureşti), preot, comandant legionar, participant la războiul civil spaniol. A fost închis între anii 1950 şi 1963 şi a avut un rol activ în reeducarea de la Aiud (ACNSAS, fond Documentar, dosar 13484, vol. 4, *passim*).

Victor Vojen[1], Iosif Costea[2], Radu Budişteanu[3], Gheorghe Parpalac[4], pr. Cristofor Dancu[5] sau pr. Dumitru Stăniloae[6], s-a produs în timpul reeducării de la Aiud[7].

Reeducare şi propagandă

Cel de-al doilea val al reeducărilor din închisorile comuniste a început la cumpăna anilor 1957/1958, sub coordonarea Serviciului Independent din Direcţia a III-a a Securităţii, responsabil cu munca informativă în penitenciare, şi a Serviciului Cultural-Educativ din Direcţia Generală a Penitenciarelor şi Coloniilor de Muncă[8].

1. Victor Vojen (n. 1906, Târgovişte – d. 1989, Bucureşti), avocat, comandant legionar, şef al Corpului Muncitoresc Legionar, ministru plenipotenţiar la Roma în perioada Statului Naţional-Legionar. A fost închis între anii 1948 şi 1963, având un rol activ în reeducarea de la Aiud (ACNSAS, fond Informativ, dosar 195477, *passim*).
2. Iosif Costea (n.1904, Turdaşi, jud. Hunedoara – d. 1981, Orăştie), avocat, comandant legionar, prefect de Hunedoara în perioada Statului Naţional-Legionar. A fost închis între anii 1948 şi 1963, având un rol activ în reeducarea de la Aiud (ACNSAS, fond Informativ, dosar 889249, *passim*).
3. Radu Budişteanu (n. 1902, Târgu Jiu – d. 1991, Germania), avocat, comandant legionar, ministru al Cultelor şi Artelor în Guvernul Giugurtu (8.07.1940 – 4.09.1940). A fost închis între anii 1948 şi 1962, având un rol activ în reeducarea de la Aiud (ACNSAS, fond Documentar, dosar 12609, *passim*).
4. Gheorghe Parpalac (n. 1922, Manoileşti, jud. Lăpuşna, R. Moldova), legionar, membru al Corpului Studenţesc Legionar. A emigrat în Germania în 1944, revenind în ţară în 1945. A fost închis între anii 1948 şi 1963, având un rol activ în reeducarea de la Aiud (ACNSAS, fond Reţea, dosar 292395, *passim*).
5. Cristofor Dancu (n. 1914, Avrig, jud. Sibiu), preot, ziarist la *Buna Vestire*. A fost închis în perioadele 1949-1956 şi 1959-1964, având un rol activ în reeducarea de la Aiud (ACNSAS, fond Documentar, dosar 12609, *passim*).
6. Dumitru Stăniloae (n. 1903, Vlădeni, jud. Braşov – d. 1993, Bucureşti), preot, profesor de teologie, traducător şi editor al *Filocaliei* în limba română. A fost închis între anii 1959 şi 1963, ultima parte a detenţiei fiind petrecută în Aiud (ACNSAS, fond Informativ, dosar 203672, *passim*).
7. Pentru cadrul instituţional, mecanisme represive şi viaţă cotidiană în cadrul reeducării de la Aiud, vezi Dragoş Ursu, „Reeducare şi viaţă cotidiană în penitenciarul Aiud”, în *Între transformare şi adaptare : avataruri ale cotidianului în regimul comunist din România. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc*, vol. VIII, Editura Polirom, Iaşi, 2013.
8. Mihai Demetriade, „Descompunere şi reabilitare. Elemente cadru privind activitatea Grupului Operativ Aiud”, *Caietele CNSAS*, anul II, nr. 2 (4), Editura Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, 2009, p. 266.

În acest context, la 1 noiembrie 1958, colonelul Gheorghe Crăciun este adus la conducerea penitenciarului Aiud, al cărui comandant va fi până la 1 octombrie 1964[1]. În martie 1959 se creează Grupul Operativ Aiud[2], asimilat unei regionale de Securitate, subordonându-se direct conducerii superioare a MAI, respectiv ministrului Alexandru Drăghici[3]. Alături de neutralizarea politică a organizaţiei legionare, un alt scop major al Grupului Operativ Aiud (GOA) a fost reeducarea deţinuţilor. Pentru îndeplinirea „sarcinilor", Grupul Operativ a desfăşurat o intensă muncă informativă, cu mijloace specifice Securităţii, prin care a monitorizat, documentat şi controlat viaţa cotidiană şi poziţiile deţinuţilor faţă de reeducare.

O direcţie majoră, care s-a dovedit extrem de eficientă, a acţiunii de „restructurare a deţinuţilor" a fost politica de fidelizare a personalităţilor, politice sau culturale, care se bucurau de prestigiu în rândul celor închişi. Utilizând un bogat instrumentar, de la izolare în zarcă, presiune psihologică, înfometare, ameninţarea cu noi procese pentru activitatea legionară din detenţie, până la iluzia eliberării şi reîncadrării socioprofesionale, apeluri ale familiei pentru „acceptarea" reeducării sau presiunea celorlalţi deţinuţi, Grupul Operativ „reuşeşte" să atragă în acţiunea „cultural-educativă" personalităţi din rândul deţinuţilor[4].

Un prim astfel de contact a fost cu Victor Biriş[5], deţinut politic încă din 1941, care se bucura de un imens prestigiu în rândul deţinuţilor. Tatonările încep încă din 1957, Victor Biriş fiind încadrat, coordonat şi utilizat cu

1. Andrei Muraru, „Profilul reeducatorului. Biografia lui Gheorghe Crăciun", în Cosmin Budeancă, Florentina Olteanu (coord.), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, Editura Polirom, Iaşi, 2008, p. 114.
2. ACNSAS, fond Documentar, dosar 3463, f. 4. În schema de organizare a Grupului Operativ au fost prevăzute 20 de posturi, până în 1963 funcţionând cu doar 16 ofiţeri, iar după aceea cu 13. Aceştia lucrau sub acoperirea gradului de plutonier, deşi rolul şi funcţiile lor erau cu totul altele, fiind conspiraţi inclusiv faţă de personalul militar sau administrativ al penitenciarului. Membrii Grupului Operativ fuseseră selectaţi dintre cei mai buni elevi ai Şcolii de ofiţeri de securitate de la Băneasa (ACNSAS, fond Documentar, dosar 13341, vol. 2, f. 470).
3. Cristina Anisescu, „Compulsie la repetiţie. Colonelul de securitate Gheorghe Crăciun", în *Arhivele Securităţii*, vol. II, Editura Nemira, Bucureşti, 2006, p. 415.
4. Articolul nu-şi propune, având în vedere tematica şi dimensiunea limitată, să analizeze detaliat poziţiile fiecărei personalităţi în cursul reeducării şi să reconstituie factorii şi motivaţiile care au determinat „acceptarea" participării la reeducare. De asemenea, nu-şi propune să evalueze justiţiar poziţia deţinuţilor, ci porneşte de la realităţile istorice ale colaborării cu Grupul Operativ.
5. Un studiu bine documentat despre activitatea lui Victor Biriş în Aiud îi aparţine lui Mihai Demetriade, „Victor Biriş, cel mai important agent de influenţă în penitenciarul Aiud", *Caietele CNSAS*, an V, nr. 1-2 (9), 2012.

succes de Grupul Operativ Aiud în perioada 1959-1963. Victor Biriş a fost „pionul" principal al Grupului Operativ, furnizând un bogat material documentar (note informative, declaraţii, caracterizări), fiind folosit în multiple combinaţii informative şi, mai ales, „regizând" cu succes şedinţele cluburilor de reeducare destinate „şefilor legionari"[1].

Eliberat în ianuarie 1963, Victor Biriş a fost angajat la Comitetul Român pentru Repatriere la data de 23 februarie 1963[2], urmând să înceapă activitatea la *Glasul Patriei*. Deşi i-a propus pentru colaborare pe Nichifor Crainic, Victor Vojen, Dumitrescu-Borşa sau Iosif Costea[3], Biriş nu a ajuns să scrie nici un articol, deoarece, tulburat de moartea tatălui şi sub presiunea activităţii din reeducare, s-a sinucis în noaptea de 7 spre 8 martie 1963, aruncându-se în faţa trenului în gara din Mediaş[4].

În vara anului 1960, Grupul Operativ reuşeşte, după tatonări şi presiuni îndelungate, să obţină colaborările lui Nichifor Crainic şi Dumitrescu-Borşa. Uzura anilor îndelungaţi de detenţie, starea fizică deplorabilă şi speranţele eliberării se pot număra printre multiplele cauze care au argumentat poziţia acestora. Un aspect foarte important pe care GOA l-a valorificat cu succes de-a lungul întregii reeducări a fost imaginea de stabilitate şi susţinere populară de care se bucura regimul comunist, pe care a propagat-o deţinuţilor. De asemenea, regimul a profitat de o realitate politică evidentă : la sfârşitul anilor '50 toate formele de rezistenţă faţă de comunism fuseseră anihilate, iar posibilitatea reluării activităţii politice era iluzorie.

Astfel, Nichifor Crainic a început să fie „prelucrat" de conducerea GOA, sub îndrumarea directă a conducerii Direcţiei a III-a din MAI :

> În vederea realizării sarcinilor ce decurg din planul aprobat de Conducerea Ministerului, cu privire la aplicarea măsurilor legate de munca cultural-educativă cu deţinuţii legionari din penitenciarul Aiud, ne-am orientat asupra deţinutului Ion Nichifor Crainic, care este dispus să scrie o lucrare cu conţinut antilegionar, prin care să demaşte pe conducătorii legionari ca exponenţi ai crimei, trădării, imoralităţii etc.[5].

1. Victor Biriş „coordona", sub îndrumarea colonelului Crăciun, şedinţele de reeducare din celulele 321 şi 322, în care erau adunaţi liderii legionari. Biriş furniza note informative, declaraţii, caracterizări, chiar şi planuri de urmat în vederea „demascării" celor care se opuneau reeducării (ACNSAS, fond Informativ, dosar 310004, vol. 1-3, *passim*).
2. Mihai Demetriade, „Victor Biriş...", art. cit., p. 142.
3. *Ibidem*, p. 144.
4. *Ibidem*, p. 147.
5. ACNSAS, fond Documentar, dosar 13484, vol. 12, f. 187.

Poziţia lui Nichifor Crainic în rândul deţinuţilor nu era lipsită de echivoc. Pe de o parte, era bănuit ca informator, iar pe de altă parte, se bucura de un prestigiu cultural formidabil, datorită creaţiilor sale literare. Alegerea lui Nichifor Crainic de către GOA era motivată, dincolo de prestigiul acestuia, de „faptul că s-a găsit în anturajul lui Corneliu Zelea Codreanu şi al altor conducători legionari şi deţine suficiente date cu caracter demascator”[1], dar, mai ales, de faptul că „este de acord ca această lucrare să fie cunoscută de legionari”[2]. La finalul aceluiaşi raport, colonelul Crăciun anexează planul lucrării lui Nichifor Crainic[3], pentru a cărei redactare i s-a pus la dispoziţie material documentar.

În aceeaşi perioadă, GOA reuşeşte apropierea de pr. Ion Dumitrescu-Borşa, figură marcantă a organizaţiei legionare, de la care obţine „o declaraţie cu conţinut demascator la adresa legionarilor „simişti” şi în special la adresa lui Horia Sima[4].

În cazul lui Radu Gyr, „tratativele” au fost mai laborioase, GOA instrumentând starea de sănătate precară şi presiunea psihologică în care se afla acesta, care trecuse, de la a doua arestare, din 1958 până în 1962, prin încadrări juridice diferite, de la condamnat la moarte, la condamnat la muncă silnică pe viaţă şi condamnat la 25 de ani muncă silnică. Astfel, în februarie 1962[5], Radu Gyr semnează o declaraţie de desolidarizare a cărei lectură a avut impact major în rândul deţinuţilor[6]. Declaraţia de 93 de pagini[7] urmează o structură standard impusă de conducerea GOA, în care deţinutul trebuia să demaşte organizaţia legionară şi propria activitate desfăşurată împotriva clasei muncitoare, alături de afirmarea fermă a angajamentului de adeziune la noile realităţi politice.

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*.
3. „Capitolul I : Corneliu Codreanu, cum l-am cunoscut ; II : Corneliu Codreanu, cum se descrie singur ; III : Alte victime : I.G. Duca şi M. Stelescu ; IV : Horia Sima ; V : Teroarea ; VI : Hiperbolismul legionar ; VII : Cântecul morţii ; VIII : Onoarea legionară (în lucru) ; IX : Arhanghelismul demonic (ar putea fi ultimul capitol) ; De scris mai departe : Miturile pentru susţinerea moralului ; Ororile săvârşite în închisori (acţiunea Ţurcanu etc.)”, ACNSAS, fond Documentar, dosar 13484, vol. 12, f. 189.
4. *Ibidem*, f. 142.
5. Idem, vol. 3, f. 23.
6. Demostene Andronescu, *Reeducarea de la Aiud*, Editura Christiana, Bucureşti, 2009, p. 72.
7. ACNSAS, fond Informativ, dosar 184933, vol. 5, ff. 1-93.

1962 este şi anul când debutează public reeducarea, în cadrul unor şedinţe de club la care participă un număr însemnat de deţinuţi. În cadrul acestor lucrări, un rol important îl au şi Victor Vojen, Iosif Costea, Gheorghe Parpalac sau Radu Budişteanu, care coordonau demascările din cadrul şedinţelor. Pr. Dumitru Stăniloae făcea parte, sub conducerea preotului Dumitrescu-Borşa, din clubul de reeducare al preoţilor[1].

Punctul culminant al reeducării l-a reprezentat şedinţa de club din ianuarie 1963 la care au participat peste 500 de încarceraţi[2]. Pretextul şedinţei a fost reprezentat de eliberarea a 472 de deţinuţi[3], moment prin care GOA voia să le confirme celor închişi „bunele intenţii" ale regimului. Importanţa evenimentului este argumentată şi de faptul că raportul informativ al şedinţei, semnat de colonelul Crăciun, „a fost folosit la sintezele de informare a conducerii MAI şi partidului"[4]. La această şedinţă au vorbit la prezidiu Victor Biriş, Victor Vojen, pr. Dumitrescu-Borşa, Gheorghe Parpalac şi pr. Dumitru Stăniloae, cu toţii beneficiari ai decretului de graţiere[5].

Activitatea publicistică a „supravieţuitorilor" reeducării. Preliminarii

Tematica şi structura discursurilor s-au regăsit apoi în articolele din *Glasul Patriei* ale celor menţionaţi. Astfel, Vojen, Biriş, Costea sau Parpalac au demascat, în forme categorice, propriul trecut legionar, istoria organizaţiei legionare, criminalitatea liderilor, caracterul contra-revoluţionar al activităţii lor, poziţia „refractară" a deţinuţilor care se opun reeducării. De asemenea, au mulţumit conducerii GOA pentru „bunăvoinţa" arătată, asumându-şi încadrarea în noua ordine comunistă.

Părintele Dumitru Stăniloae a abordat tema sensibilă a „spiritualităţii legionare", argumentând incompatibilitatea dintre creştinism şi ideologia legionară şi accentuând dimensiunea anticreştină a crimelor legionare, ca în încheiere să adreseze un apel deţinuţilor :

1. ACNSAS, fond Documentar, dosar 12609, vol. 6, f. 236.
2. *Ibidem*, f. 14.
3. *Ibidem*, f. 9.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, f. 15.

> Nu ezitaţi a vă rupe sufleteşte de o asemenea concepţie depăşită de vreme în toate elementele ei. Nu plângeţi lângă zidul învechit şi ruinat al organizaţiei legionare, ci păşiţi spre cetatea nouă care se construieşte tot mai mândră în viaţa poporului român şi pe ale cărei porţi stă scris cetatea libertăţii. Cristos îmi spune mie : *Credincios, daţi Cezarului ce este al Cezarului şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu*. Dumnezeu nu cere cele ale Cezarului, nici să mă opun Cezarului. Nu trebuie să deduc din credinţă concluzii împotriva statului. Socialismul este rezolvarea radicală şi definitivă a problemei sociale, o necesitate istorică a vremii noastre. Se va impune pretutindeni. E treapta nouă la care s-a ridicat omenirea în mersul ei necontenit înainte, o treaptă care nu mai poate fi dată înapoi[1].

Înainte de a analiza activitatea publicistică la *Glasul Patriei* a celor menţionaţi (Crainic, Gyr, Borşa, Vojen, Costea, Parpalac, Budişteanu, Stăniloae, Dancu), se impune o evaluare preliminară, cantitativă şi tematică, a articolelor publicate. Astfel, în perioada 1962-1972, cei nouă foşti deţinuţi au publicat, în total, 267 de articole şi 28 de poezii. Perioada ce a urmat eliberării s-a dovedit cea mai prolifică, în 1963 fiind publicate 52 de articole, iar în 1964, 57 de articole[2].

În plan tematic, activitatea poate fi structurată în patru mari categorii : a) *articole politice* – fiecare „autor" deschidea seria articolelor cu un text „auto-demascator" în care îşi recunoştea „greşelile" şi îşi afirma fidelitatea faţă de regimul comunist. De asemenea, se semnau articole în care erau „demascaţi" : organizaţia legionară, liderii legionari, legionarii din exil, asociaţiile şi activitatea exilului românesc etc. ; b) *articole despre realizările regimului* – în care era glorificată „munca de construcţie a socialismului" : platformele industriale, electrificarea, infrastructura, construcţiile civile etc. ; c) *jurnale de călătorie* – dedicate obiectivelor turistice sau diferitelor localităţi a căror „transformare" trebuia evidenţiată ; d) *articole culturale* – recenzii, note de lectură, cronici artistice, portrete literare etc.

La nivel procentual, doar 19% din întreaga activitate publicistică reprezintă articole politice, respectiv 51 de articole din 267. Din punct de vedere temporal, articolele politice se grupează în perioada 1962 – aprilie 1964[3],

1. *Ibidem*, f. 24.
2. Pe ani, evoluţia statistică arată astfel : 1962 – 8 ; 1963 – 52 ; 1964 – 57 ; 1965 – 39 ; 1966 – 35 ; 1967 – 29 ; 1968 – 21 ; 1969 – 14 : 1970 – 13 ; 1971 – 19 ; 1972 – 8.
3. Nichifor Crainic, „Salut Glasul Patriei", *Glasul Patriei*, an IX, nr. 10 (300), 1 aprilie 1964.

excepţie făcând un singur articol al lui Cristofor Dancu din 1965[1]. Schimbarea „bruscă" a politicii editoriale poate fi explicată în contextul distanţării României de Uniunea Sovietică (declaraţia din aprilie 1964) şi al debutului apropierii de Occident. Astfel, *Glasul Patriei* încetează să „înfiereze" statele occidentale pentru că susţin exilul românesc, focalizându-şi atenţia asupra realizărilor industriale, dar şi asupra susţinerii populare şi a vieţii culturale din România comunistă.

Nichifor Crainic

Eliberat în 1962, Nichifor Crainic a avut o activitate intensă în redacţia publicaţiei *Glasul Patriei* până la moartea sa, în 1972. A publicat 135 de articole şi trei poezii de-a lungul a zece ani[2], abordând subiecte cu tematică diversă, de la articole politice, de înfierare a legionarismului şi românilor din exil, până la cronici literare, jurnale de călătorie sau reportaje de pe „şantierele patriei".

Anii 1962-1964 sunt dominaţi de articole politice, 28 la număr, în care Nichifor Crainic continuă şantierul deschis în timpul reeducării din Aiud. Primul articol, din mai 1962[3], deschide seria intitulată „Trădători şi renegaţi", în care Nichifor Crainic demască principalele figuri şi asociaţii ale exilului românesc, alături de emigraţia legionară (Emil Cioran[4], Mircea Eliade[5], Constantin Vişoianu[6], Horia Sima, Ilie Gârneaţă, Vasile Posteucă).

Articolul debutează cu justificarea lui Nichifor Crainic şi asumarea greşelilor, dublate de adeziunea faţă de regimul de la Bucureşti :

1. Cristofor Dancu, „Am ieşit din noaptea mistică", *Glasul Patriei*, an X, nr. 9 (335), 18 martie 1965.
2. Activitatea publicistică a lui Nichifor Crainic debutează în mai 1962 („Trădători şi renegaţi", *Glasul Patriei*, an VII, nr. 15 [233], 20 mai 1962) şi se încheie în martie 1972, cu o poezie („Însămânţare", *Glasul Patriei*, an XVII, nr. 11 [591], 10 martie 1972).
3. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi", *Glasul Patriei*, an VII, nr. 15 (233), 20 mai 1962.
4. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi : Emil Cioran", *Glasul Patriei*, an VII, nr. 16 (234), 1 iunie 1962.
5. Nichifor Crainic, „Un sexolog maniac : Mircea Eliade", *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 26 (280), 10 septembrie 1963.
6. Nichifor Crainic, „Disperarea renegaţilor", *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 11 (265), 10 aprilie 1963.

> Domnule redactor-şef, Vă mulţumesc pentru bunăvoinţa pe care mi-aţi arătat-o [...]. În dorinţa de a contribui la lămurirea unor compatrioţi cinstiţi care se mai găsesc încă în afara hotarelor ţării şi care n-au avut posibilitatea să cunoască noile realităţi româneşti, îmi îngădui să vă solicit permisiunea de a vă procura în continuare material publicistic din care să rezulte felul cum vede un fost condamnat politic, care şi-a ispăşit greşelile săvârşite faţă de poporul român, stările de lucruri din România de azi[1].

Structura, limbajul, ideile urmărite în articol reprezintă o prelungire a demascărilor din şedinţele de club ale reeducării din Aiud. În primul rând, se evidenţiază perspectiva maniheistă, în care trecutului obscur, criminal, decadent, exploatator i se opune un prezent luminos, democratic, plin de bunăstare, care-l determină pe autor să se „descătuşeze" de sub povara greşelilor :

> Privind România de astăzi[2], îmi revin în minte stările de lucruri de odinioară, când nedreptatea şi hoţia, mizeria şi exploatarea se înstăpâniseră aici parcă pentru veşnicie, sub oblăduirea unor legi părtinitoare întocmite de guvernanţi venali [...]. Gândindu-mă adânc, trebuie să recunosc măcar acum, la o vârstă înaintată, că am greşit în felurite chipuri faţă de propriul meu popor[3],

1. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi", *Glasul Patriei*, an VII, nr. 15 (233), 20 mai 1962.
2. Prezentul este zugrăvit astfel : „De curând am văzut din nou, în libertate, strălucirea soarelui deasupra României şi chipul nou al Patriei cum nu mi l-aş fi imaginat vreodată. Multe s-au schimbat în ţara noastră. Dar cea mai importantă înnoire o constituie radicala schimbare a concepţiei despre om şi viaţa care a creat o nouă mentalitate pe străvechile noastre meleaguri. Eliberaţi de prejudecăţile trecutului şi de cătuşele robiei şi ale inculturii, cetăţenii patriei noastre cuceresc noi victorii şi păşesc cu încredere în viaţă spre un viitor fericit" (Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi", *Glasul Patriei*, an VII, nr. 15 [233], 20 mai 1962).
3. Nichifor Crainic se autodemască în articol, amintind intensa activitate „contrarevoluţionară" : „Fie de la catedră, fie din arena publică şi mai ales ca ziarist şi scriitor, am contribuit din plin la otrăvirea sufletelor tinere îndemnându-le să vadă lumea şi viaţa prin prisma acelor curente politice care nu urmăreau altceva decât promovarea intereselor fascismului în ţara noastră, am acceptat conştient demnităţi şi răspunderi ministeriale, devenind un complice al Antonescienilor şi al clicii trădătoare care a târât apoi România într-un război criminal. Pentru toate aceste fapte poporul român m-a pedepsit. Pedeapsa lui a fost o pedeapsă dreaptă. N-am fugit din faţa judecăţii, n-am fost un laş. Mi-am ispăşit păcatele pe pământul scump al ţării mele" (Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi", *Glasul Patriei*, an VII, nr. 15 [233], 20 mai 1962).

alăturându-mă cu vorba şi cu scrisul de acele forţe ale întunericului care au ţinut în robie un popor ce de secole năzuia şi lupta pentru libertate[1].

După elogiul adus „prezentului luminos”, Nichifor Crainic îşi îndreaptă atenţia asupra „specimenelor care, desprinzându-se de la matcă, s-au înregimentat în tabăra duşmanilor, devenind cu ştiinţă şi voinţă trădători şi renegaţi”[2]. Într-o ierarhizare a „trădătorilor”, legionarii, în frunte cu Horia Sima, Constantin Papanace, Vasile Iasinshi sau Viorel Trifa, ocupă primul loc, urmaţi de „câteva rămăşiţe insignifiante ale PNL”[3] şi câţiva „rebegiţi ai PNŢ”, alături de „militarii dezertori”[4].

În aceeaşi serie, „Trădători şi renegaţi”, Nichifor Crainic semnează în iunie 1962 două articole demascatoare la adresa Mişcării legionare[5], în care „înfierează” crimele legionare. Introducerea reprezintă o sinteză a „noii perspective” în care trebuia asumată organizaţia legionară de către supravieţuitorii „reeducării de la Aiud” :

Garda de fier n-a fost un partid politic, ci o adunătură de declasaţi fără identitate socială, axată pe instinctele ucigaşe ale lui Corneliu Codreanu şi pe ambiţia lui de a se impune prin teroare, prin fascism şovin şi prin extremism. Singura ei armă de luptă a fost revolverul, singura metodă de afirmare a fost asasinatul. A fi legionar înseamnă a ucide. Faima ei sinistră au făcut-o asasinii. Pe fundalul istoriei, Garda de Fier e o galerie de asasini, începând cu Corneliu Codreanu şi culminând cu Horia Sima[6].

Aceste două articole ale lui Nichifor Crainic au fost lecturate în şedinţele cluburilor de reeducare ale liderilor legionari din octombrie 1962. Momentul este amintit de Victor Biriş, care, în declaraţiile sale, aminteşte faptul că „articolul despre Horia Sima din *Glasul Patriei* şi demascarea lui Moţa şi

1. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi”, art. cit.
2. *Ibidem*.
3. Limbajul utilizat de Nichifor Crainic este unul calomnios, specific demascărilor : „V-aţi întrebat pe cine reprezintă în străinătate sluţenia morală a unor asemenea ipochimene, vărsătură insalubră a sănătosului organism naţional ? În numele cui vorbesc ? Cine le-a dat împuternicire acestor transfugi, acestor trădători, acestor renegaţi să schelălăiască în numele conştiinţei naţionale ? ” (Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi”, art. cit.).
4. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi”, art. cit..
5. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi : Horia Sima, asasinul (I)”, *Glasul Patriei*, an VII, nr. 17 (235), 10 iunie 1962, şi „Trădători şi renegaţi : Horia Sima, asasinul (II)”, *Glasul Patriei*, an VII, nr. 18 (236), 20 iunie 1962.
6. Nichifor Crainic, „Trădători şi renegaţi : Horia Sima, asasinul (I)”, art. cit.

Marin au deschis rănile legionare”[1]. Acelaşi Victor Biriş aminteşte faptul că, alături de *Glasul Patriei*, în cluburile reeducării se citeau articole şi din publicaţiile *Scânteia*, *Pionierul*, *Contemporanul*, *Ştiinţă şi Tehnică*[2].

Odată cu numărul aniversar, 300, al *Glasului Patriei*, din aprilie 1964, se schimbă şi politica editorială, care încetează să demaşte „activitatea trădătoare” a exilului sau trecutul organizaţiei legionare. Schimbarea de atitudine se reflectă şi în articolul lui Nichifor Crainic, „Salut Glasul Patriei”, care fixează o bornă în viaţa publicaţiei :

> Dată fiind o anumită atmosferă de confuzie voită, creată împrejurul ţării noastre, *Glasul Patriei* şi-a îndeplinit misiunea naţională de a spulbera calomniile ticluite, de a reîntrona adevărul asupra realităţilor din ţară, de a lămuri documentar pe românii de peste graniţă şi de a îmbărbăta pe cei ce vor, dar pregetă din motive imaginare, să reintre în comunitatea românească. Fie ca această nouă eră a istoriei noastre să clarifice conştiinţa tuturor românilor din afară, înnobilând-o cu mândria de a se simţi fii ai României noi, oriunde le este dat să trăiască[3].

Nichifor Crainic îşi continuă activitatea publicistică până în 1972, semnând articole cu tematică diversă, de la reportaje despre „oraşele patriei”[4], la jurnale de călătorie[5], portrete ale personalităţilor culturale[6] sau cronici artistice[7]. Pentru activitatea prodigioasă la *Glasul Patriei*, lui Nichifor Crainic i se dedică un necrolog amplu, cu ocazia morţii sale din 21 august 1972. Informaţiile biografice prezentate în articol relevă perspectiva oficială în care putea fi asumată o personalitate cu trecutul lui Nichifor Crainic :

> Profesor de Teologie, cu funcţii în ierarhia politico-administrativă, secretar general al Cultelor (1926-1927), ministru al propagandei (1940-1941), colaborează la *Neamul Românesc*, *Dacia*. Între cele două războaie a fost director la *Gândirea*. În anii din urmă a fost un colaborator asiduu al ziarului *Glasul*

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 310004, vol. 1, f. 256.
2. *Ibidem*, f. 121.
3. Nichifor Crainic, „Salut Glasul Patriei”, art. cit.
4. Nichifor Crainic, „Bucureştii – inima ţării”, *Glasul Patriei*, an IX, nr. 23 (313), 10 august 1964.
5. Nichifor Crainic, „De la Rovinari la Motru”, *Glasul Patriei*, an IX, nr. 33 (323), 20 noiembrie 1964.
6. Nichifor Crainic, „Un artist proteic : Eugen Ciucă”, *Glasul Patriei*, an X, nr. 6 (332), 20 februarie 1965.
7. Nichifor Crainic, „La expoziţia pictoriţei Elena Vavilyna”, *Glasul Patriei*, an XI, nr. 4 (367), 1 februarie 1966.

Patriei, prin articolele şi reportajele sale străduindu-se să păstreze în cugetul românilor de peste hotare imaginea pururi vie a patriei de origine[1].

Deşi colaborator fidel al publicaţiilor propagandistice ale regimului comunist, Nichifor Crainic nu a fost scutit de urmărirea permanentă a Securităţii. Relevantă, în acest sens, este o notă de analiză din octombrie 1971, care, deşi afirmă că „obiectivul nu are o atitudine duşmănoasă faţă de conducerea de partid şi de stat”[2], îl suspectează pe Nichifor Crainic că ar putea influenţa „activitatea în domeniul literar, a tinerilor care-l vizitează”. De asemenea, Securitatea era preocupată de „volumul de poezii care se află la Editura Eminescu” şi de testamentul lui Nichifor Crainic[3], lăsat în păstrare lui Nedic Lemnaru, redactor la *Glasul Patriei*[4]. Ca atare, Securitatea dispune măsuri de dirijare a agenţilor, supravegherea domiciliului, dar, mai ales, „procurarea cheilor apartamentului pentru a pătrunde în secret în locuinţa obiectivului”[5].

Un moment tensionat al „relaţiilor” lui Nichifor Crainic cu regimul are loc în 1971, odată cu publicarea de către istoricii Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu a volumului *Garda de fier : organizaţie teroristă de tip fascist* la Editura Politică. Dintr-o notă informativă aflăm că, la momentul apariţiei volumului, „Nichifor Crainic a fost profund revoltat. El pretinde că lucrarea este în mare măsură un plagiat după o lucrare a sa, privind acelaşi subiect şi elaborată timp de doi ani, la cererea ziarului *Glasul Patriei*. Lucrarea (Cuibarul ucigaşilor) odată terminată, a fost predată unui tovarăş Florescu, fără ca să-i fi fost plătită”[6].

Nichifor Crainic compune o scrisoare de protest, redactată în termeni violenţi, pe care o adresează şefului Consiliului Securităţii. Temperat de fiica sa şi de Nedic Lemnaru, Crainic renunţă la demersul său, „pentru a nu compromite apariţia celor două volume de poezii şi eseuri – *Şoim peste prăpastie*, aflate la editura Eminescu”[7].

1. „Necrolog la moartea lui Nichifor Crainic”, *Glasul Patriei*, an XVII, nr. 24 (604), 1 septembrie 1972.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233726, vol. 2, f. 5.
3. Testamentul a văzut lumina tiparului după 1989, în volumul *Am cunoscut iadul : mărturii din închisoare, 1947-1972*, Editura Floarea de Colţ, Bucureşti, 2015.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233726, vol. 2, f. 5.
5. *Ibidem*, f. 6
6. *Ibidem*, f. 86.
7. *Ibidem*.

Înmormântarea lui Nichifor Crainic, din 24 august 1972, a reprezentat un eveniment major pentru Securitate[1], care a mobilizat ofiţeri din cadrul Direcţiei I, a IX-a şi a Inspectoratului de Securitate a Municipiului Bucureşti, dotaţi cu mijloace speciale şi aparatură foto[2]. Din cele 200 de persoane prezente, Securitatea a identificat 32 de legionari, printre care se numărau Radu Gyr, Victor Vojen, Nicolae Crevedia, Victor Medrea sau Dumitrescu-Borşa[3].

Radu Gyr

Cazul lui Radu Gyr este unul special, traiectoria sa politică şi carcerală fiind deosebit de tumultuoasă şi dramatică. Lider legionar în perioada interbelică, autor al imnurilor legionare, Radu Gyr este arestat pentru prima dată în decembrie 1933[4], după asasinarea lui I.G. Duca de către legionari, pentru ca în timpul detenţiei carliste (1938-1939, Tismana, Miercurea Ciuc, Vaslui) să se desolidarizeze de Mişcarea Legionară, în decembrie 1938[5]. La începutul guvernării legionare se afla în conflict cu Horia Sima, dar prin intermediul lui Traian Brăileanu, ministrul Instrucţiunii Publice, este numit director general al teatrelor, în timpul mandatului său înfiinţându-se teatrul evreiesc din Braşov[6].

După rebeliunea legionară este arestat şi condamnat la 12 ani de închisoare, fiind trimis în 1942, pentru reabilitare, în batalioanele de la Sărata[7], de unde se eliberează în acelaşi an. Este arestat şi condamnat în 1945 la 12 ani de închisoare, în lotul ziariştilor, eliberându-se în iulie 1956. Din cauza stării de sănătate petrece primele opt luni după eliberare prin spitale, fiind internat în secţiile de geriatrie, chirurgie şi cardiologie[8]. În această perioadă, Radu Gyr, după cum mărturisea unui coleg de celulă din Aiud,

1. „Încă din ziua decesului au fost întreprinse măsuri de instruire şi dirijare a reţelei informative pentru a asigura cunoaşterea comentariilor, a legionarilor care vor participa la funeralii şi a eventualelor intenţii din partea acestora de a folosi prilejul înhumării în alte scopuri" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 233726, vol. 2, f. 7).
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233726, vol. 2, f. 7.
3. *Ibidem*, f. 8.
4. ACNSAS, fond Documentar, dosar 13484, vol. 3, f. 13.
5. *Ibidem*, f. 15.
6. *Ibidem*, f. 17.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, f. 20.

informator al GOA, se angajează în faţa soţiei: „Am jurat faţă de soţia mea şi faţă de mine, atât timp cât voi mai fi în viaţă, să nu mă mai ocup de poezie şi politică”[1].

Rearestat în iulie 1958 pentru poezia „Ridică-te Gheorghe, Ridică-te Ioane”, Radu Gyr este supus unei presiuni psihice permanente. Condamnat la moarte, timp de un an este depus în camera condamnaţilor la moarte din închisoarea Jilava, pentru ca apoi să-i fie comutată pedeapsa la muncă silnică pe viaţă[2]. Transferat în Aiud şi aflat într-o stare fizică deplorabilă, suferind de anghină pectorală şi fiind imobilizat la pat[3], Radu Gyr este „o ţintă uşoară” pentru colonelul Crăciun, care exploatează starea de sănătate a acestuia pentru a obţine o nouă declaraţie de desolidarizare de Mişcarea Legionară.

Printr-un ordin verbal al lui Alexandru Drăghici[4], ministrul de Interne, Securitatea îi propune lui Radu Gyr colaborarea la *Glasul Patriei* încă din perioada detenţiei. Astfel, când se afla închis în penitenciarul spital Văcăreşti, în primăvara anului 1963, Direcţia I în colaborare cu Direcţia a III-a se interesează de starea lui de sănătate şi îl transferă pe 24 mai 1963 la spitalul MAI „Dr. Babeş”, deoarece „se află într-o stare gravă”[5].

Starea medicală şi materială a lui Radu Gyr era deplorabilă, conducerea Direcţiei I notând că acesta „nu are haine, lenjerie de corp, serviciu”, iar „dantura este complet stricată”[6]. Tocmai de aceea, conducerea Direcţiei I propune, iar ministrul Drăghici aprobă acordarea unui „ajutor” de 4.000 de lei, iar Direcţia a III-a „să-l încadreze informativ, să-i intercepteze corespondenţa şi convorbirile telefonice, să-i introducă TO, să se îngrijească de găsirea unui loc de muncă şi alte probleme legate de situaţia sa”[7].

Un prim raport informativ din iulie 1963[8], ce rezumă datele obţinute prin mijloacele TO (microfoane) din locuinţa lui Radu Gyr, detaliază noua poziţie a acestuia. Radu Gyr afirmă deschis dorinţa de „a se integra total în noua ideologie”, exprimându-şi de asemenea regretul pentru suferinţele îndurate de familie, care îl susţine în demersul său. Raportul se încheie cu menţiunea conducerii Direcţiei I „că atât Radu Gyr cât şi membri familiei

1. *Ibidem*, f. 80.
2. *Ibidem*, f. 6
3. *Ibidem*, f. 70.
4. ACNSAS, fond SIE, dosar 6136, f. 19.
5. *Ibidem*, f. 11.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, f. 21.
8. *Ibidem*, f. 41.

sale au manifestat în discuţiile interceptate o atitudine justă, pe linia muncii de reeducare pe care organele MAI au dus-o cu acesta"[1].

După acest raport favorabil, conducerea Direcţiei I propune, iar ministrul Drăghici aprobă ca Radu Gyr să primească : „Un ajutor lunar în valoare de 1.000 lei, din fondurile MAI ; o locuinţă compusă din două camere şi dependinţe, deoarece lucrează la domiciliu ; şi să se intervină la Fondul Literar pentru a primi un ajutor lunar"[2], din partea căruia Gyr a primit o indemnizaţie de 700 de lei[3].

Începând din 1963, Radu Gyr desfăşoară o intensă activitate în paginile publicaţiei *Glasul Patriei*, semnând 62 de articole şi 25 de poezii, în perioada 1963-1972. Din totalul textelor semnate, doar şase articole abordează teme politice.

Primul articol, „Ochii se bucură şi inima cântă", din iunie 1963, urmează fidel tonul patetic şi structura demascărilor din cluburile reeducării. Încă din introducere, Gyr asigură publicul de veridicitatea poziţiei sale :

> Rândurile de faţă izvorăsc nu numai din adâncul unei maturităţi de vârstă, dar şi din profunzimea unei conştiinţe pe care anii au zgâlţâit-o puternic, limpezind-o şi luminând-o totodată. Frazele mele nu sunt produsul unui act de oportunism, de laşitate sau mimetism politic. Ele au ţâşnit din necesitatea lăuntrică a unei mari şi sincere destăinuiri, pe care vreau s-o fac înaintea întregului nostru popor. Peniţa n-o poartă între degetele lui scriitorul, ci însăşi inima deschisă, care mărturiseşte prin ea[4].

Urmează „demascarea" propriei biografii politice, a ideologiei, istoriei şi liderilor legionari, pentru ca, în final, Radu Gyr să-şi asume desprinderea totală de trecutul legionar şi încadrarea în noua realitate politică :

> Aş vrea să se ştie de către toţi că Radu Demetrescu Gyr se desolidarizează complet şi pentru totdeauna de legionarism. Îmi dau seama cu claritate că trăiesc într-o mare epocă istorică, în care socialismul creator se regăseşte în vie cadenţă, în plin şi triumfător marş. Desprins de trecut, înţeleg să mă integrez noii ere socialiste. Voi consacra restul vieţii mele acestei lumi noi – căreia îi vom închina operele mele viitoare[5].

1. *Ibidem*, f. 44.
2. *Ibidem*, f. 46.
3. *Ibidem*, f. 158.
4. Radu Gyr, „Ochii se bucură şi inima cântă", *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 18 (272), 20 iunie 1963.
5. *Ibidem*.

După schimbarea politicii editoriale, în aprilie 1964, Radu Gyr continuă să scrie jurnale de călătorie[1], reportaje despre realizările regimului[2] sau cronici artistice[3]. Relaxarea presiunii ideologice asupra publicaţiei a permis autorilor să-şi diversifice subiectele şi le-a oferit autonomie în alegerea tematicii abordate. Într-o notă informativă din decembrie 1971, agentul nota, în urma unei discuţii cu Radu Gyr, că acesta „scrie articole la *Glasul Patriei* cu o tematică pe care şi-o alege singur. Face deplasări prin ţară, spre exemplu, la mânăstirile din Neamţ despre care scrie articole”[4]. În discuţia cu acelaşi informator, Gyr se arată plăcut surprins de faptul că „se pot scrie articole despre scriitori evrei, sau chiar evrei pot publica”[5].

După încheierea activităţii publicaţiei *Glasul Patriei*, în octombrie 1972, Radu Gyr a continuat să publice şi în *Tribuna României* un ciclu de nouă articole, care s-a încheiat cu un reportaj de călătorie la mănăstirea Arnota, din iulie 1974[6]. Paragraful final al articolului poate fi asimilat unui testament al lui Radu Gyr, care moare în aprilie 1975 :

> Reculege-te şi tu, călătorule, în sacrul locaş al Arnotei, pleacă-ţi fruntea pios lângă piatra de pe mormântul marelui voievod Matei şi înmiresmându-ţi sufletul cu vechea legendă, caută, prin icoane, ochii slugii credincioase şi, în fiecare ungher, braţele ei, întinse pentru neîncetată şi adâncă rugă...[7].

Pr. Ion Dumitrescu-Borşa şi Victor Vojen

Eliberaţi împreună, în ianuarie 1963, pr. Ion Dumitrescu-Borşa, Victor Vojen, Constantin Parpalac, Iosif Costea şi pr. Dumitru Stăniloae au început activitatea la *Glasul Patriei* în acelaşi an.

Publicând 28 de articole într-un interval de cinci ani (1963-1968), dintre care şapte politice, Dumitrescu-Borşa debutează în martie 1963 cu

1. Radu Gyr, „Prin târgul lui Negru Vodă”, *Glasul Patriei*, an XI, nr. 7 (370), 20 februarie 1966.
2. Radu Gyr, „Prin marile magazine ale capitalei”, *Glasul Patriei*, an X, nr. 21 (347), 10 iulie 1965.
3. Radu Gyr, „Dramaturgi străini contemporani pe scenele noastre”, *Glasul Patriei*, an IX, nr. 33 (323), 20 noiembrie 1964.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 233726, vol. 2, f. 75.
5. *Ibidem*.
6. Radu Gyr, „Arnota”, *Tribuna României*, an III, nr. 41, 15 iulie 1974.
7. *Ibidem*.

articolul „Reculegere şi mărturisire”[1], parte a ciclului „Văzute şi trăite în organizaţia legionară”. Textul urmăreşte structura-model a articolelor de debut în *Glasul Patriei*. În introducere, Dumitrescu-Borşa afirmă necesitatea „mărturisirii”, asumându-şi pedeapsa pe care a ispăşit-o :

> Simt ca o datorie de conştiinţă să arăt cititorilor ziarului GP cât rău a adus poporului mişcarea legionară. Această datorie este cu atât mai mare, cu cât mai îndelung şi mai adânc a fost procesul lăuntric pe care mi l-am făcut. [...] Am fost judecat şi condamnat la 20 de ani detenţiune grea, din care am executat aproape 15. Având în vedere activitatea politică desfăşurată de mine în Garda de Fier, nu consider că această pedeapsă mi-a fost dată pe nedrept. Anii de închisoare au reprezentat pentru mine ani de frământări şi ani de şcoală. Acolo am analizat trecutul cu toate păcatele lui şi mi-am dat seama de negativismul şi totala absurditate a ideilor legionare[2].

După „demascarea” organizaţiei legionare ca „şcoală a crimei” şi a liderilor legionari, Corneliu Codreanu, Horia Sima, Ion Moţa sau Miti Dumitrescu, alături de propria activitate „criminală”, Dumitrescu-Borşa afirmă cu tărie adeziunea la „noua orânduire” :

> Faţă de situaţia generală actuală din ţară şi faţă de bunăvoinţa actualului regim, cu repunerea în drepturi a celor eliberaţi din închisori, la care eu niciodată nu m-am aşteptat, înţeleg încă o dată să rup definitiv şi să detest trecutul meu legionar, să mă încadrez în noua orânduire a ţării[3].

Schimbarea politicii editoriale a *Glasului Patriei* a determinat o diminuare a implicării lui Dumitrescu-Borşa, care-şi va încheia activitatea publicistică cu articolul „Satul copilăriei mele”[4], un reportaj despre transformarea „spectaculoasă” în noul regim a localităţii Corbi, din judeţul Argeş.

Despre răcirea colaborării lui Dumitrescu-Borşa cu redacţia aflăm şi dintr-o notă informativă care subliniază faptul că „în prezent *Glasul Patriei* s-a reprofilat pe alte probleme, iar Vojen şi Borşa nu mai sunt solicitaţi să scrie”[5].

---

1. Ion Dumitrescu-Borşa, „Reculegere şi mărturisire”, *Glasul Patriei*, anul VIII, nr. 8 (262), 10 martie 1963.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. Ion Dumitrescu-Borşa, „Satul copilăriei mele”, *Glasul Patriei*, anul XIII, nr. 31 (466), 1 noiembrie 1968.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 529921, vol. 1, f. 47.

Victor Vojen debutează în paginile *Glasului Patriei* în martie 1963, semnând 17 articole, până în 1966, cinci dintre acestea având teme politice. Intitulat „Între lumea de ieri şi cea de azi”[1], primul articol al lui Victor Vojen se structurează după modelul deja consacrat, al demascărilor asumate şi de ceilalţi foşti deţinuţi care au semnat în *Glasul Patriei*. În introducere, autorul îşi asumă „osânda meritată”, regretând „lupta pe care a dus-o împotriva comunismului”, pentru ca apoi să zugrăvească în culori sumbre organizaţia şi liderii legionari:

> Organizaţia legionară a falimentat în istoria românească atât din cauze de caracter general – înscriindu-se în seria tuturor înjghebărilor de tip fascist respinse de popoare, dar şi din cauze specifice, ce-şi găsesc explicaţiile în păcatele şi structura diversionistă a gardismului, prin care se încerca să se abată atenţia omului de rând de la starea de înapoiere şi mizerie în care acesta se afla în plin secol XX. [...] Legionarii, nici măcar oameni: nişte obsedaţi ai comploturilor, ai crimei şi puterii, indiferent de numărul victimelor şi de amarul suferinţelor pe care obsesiile şi ambiţiile lor le cereau[2].

În finalul articolului, Victor Vojen „respectă” structura impusă a demascărilor, asumându-şi detaşarea deplină de trecutul politic şi încadrarea în noua ordine politică:

> Când vezi pământul ţării brăzdat în lung şi-n lat de tractoare şi combine ieşite din uzină românească, când vezi sate şi oraşe cum se înalţă an de an, când totul se preschimbă din adâncuri şi când ştii că această operă e doar un început, nu trebuie să recunoşti şi să mărturiseşti puterea de creaţie a acestei lumi noi? N-am cunoscut şi nu am bănuit puterea creatoare a acestei lumi. Astăzi ştiu că e o realitate. Sunt bucuros şi cred în ea şi să mă integrez sincer socialismului biruitor[3].

Articolul lui Victor Vojen poate fi considerat o formă prescurtată a cuvântării rostite în faţa deţinuţilor, cu ocazia eliberării, în cadrul şedinţei publice la care au participat aproximativ 500 de deţinuţi, din 15 ianuarie 1963[4]. Structura, temele abordate, limbajul utilizat se regăsesc, pe deplin, în textul publicat pe 20 martie 1963. De la introducerea patetică: „Am

1. Victor Vojen, „Între lumea de ieri şi cea de azi”, *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 9 (263), 20 martie 1963.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 195477, vol. 2, ff. 53-60.

cerut îngăduinţa de a rosti astăzi, într-o zi atât de însemnată în viaţa mea – ziua eliberării mele – câteva cuvinte, pentru a-mi îndeplini o datorie de conştiinţă. O îndoită datorie de conştiinţă : pentru dvs., dragi prieteni şi foşti camarazi de luptă şi de credinţă legionară şi pentru mine, pentru a-mi lămuri propria mea atitudine"[1], şi până la concluziile privitoare la mişcarea legionară : „Organizaţia codrenistă se înscrie astfel în formaţiunile exaltate care pun accent pe cultivarea instinctelor, subconştientului, părţii animale din fiinţa umană, necontrolate de raţiune – năruind prin aceasta frontul romantic, tulbure, al zvârcolirilor sociale, caracteristice perioadei zbuciumate dintre cele două războaie mondiale"[2].

„Relaţia" reeducare – *Glasul Patriei* a funcţionat şi în sens invers, articole ale lui Dumitrescu-Borşa şi Victor Vojen, din primăvara lui 1963, fiind utilizate, „cu rezultate foarte bune", în şedinţele reeducării, după cum notează un raport informativ al colonelului Crăciun din iunie 1963[3].

Deşi a fost informator al Securităţii încă din 1951, pe când era închis la Ocnele Mari[4], iar propunerea pentru colaborare la *Glasul Patriei* a fost aprobată chiar de ministrul Drăghici[5], relaţia lui Victor Vojen cu poliţia politică a fost foarte tensionată. Suspectat că are manifestări duşmănoase încă din februarie 1964[6], Securitatea îl îndepărtează din redacţia *Glasului Patriei* în martie 1967[7]. Supravegheat permanent, prin intermediul agenturii, tehnicii operative, filajului sau violării corespondenţei, conflictul lui Victor Vojen cu Securitatea se acutizează încă din aprilie 1969, când are loc prima avertizare a acestuia la sediul Direcţiei I[8].

După un lung şir de şicane ale organelor Securităţii, prin care se încerca compromiterea şi izolarea sa[9], Victor Vojen şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii într-o sărăcie lucie, murind în iulie 1989 şi fiind incinerat la crematoriul Cenuşa[10].

1. *Ibidem*, f. 53.
2. *Ibidem*, f. 55.
3. ACNSAS, fond Documentar, dosar 12609, vol. 6, f. 176.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 195477, f. 39.
5. Idem, vol. 1, f. 6.
6. *Ibidem*, f. 26.
7. Idem, vol. 4, f. 2.
8. *Ibidem*, f. 15.
9. Idem, vol. 5, f. 241.
10. *Ibidem*, f. 350.

Gheorghe Parpalac şi Iosif Costea

Colaborarea lui Iosif Costea şi Gheorghe Parpalac la *Glasul Patriei* a fost efemeră, cei doi semnând doar un articol, în cazul lui Costea, şi două texte, în cazul lui Parpalac, de-a lungul anului 1963. Dincolo de articolele politice şablon[1], în care cei doi îşi exprimă adeziunea faţă de noile realităţi politice şi demască propriul trecut legionar, mai fructuoasă şi interesantă a fost relaţia celor doi cu Securitatea.

Gheorghe Parpalac a fost un agent fidel al Securităţii, în mod oficial din mai 1964 până în decembrie 1989, dosarul acestuia de informator nefiind închis la momentul revoluţiei[2]. Cu o activitate informativă bogată şi apreciată de organele Securităţii[3], Gheorghe Parpalac a semnat note despre Victor Vojen – al cărui confesor era –, despre Dumitrescu-Borşa, Nicolae Cojocaru, Iorgu Savin, Ştefan Sotirescu, Nicolae Giosanu, Horia Gherman, Dumitru Groza, Radu Budişteanu ş.a., care erau cu toţii lideri legionari cunoscuţi din reeducarea de la Aiud[4].

Pentru activitatea ca informator, Gheorghe Parpalac a fost recompensat, în diferite rânduri, cu sume ce depăşeau 3.000 de lei[5], fiindu-i de asemenea facilitată angajarea ca tehnician la Cooperativa Radio-Progres[6], poziţie din care putea interacţiona şi vizita „obiectivele” pe care le avea în sarcină.

În schimb, relaţia lui Iosif Costea cu Securitatea a avut accente dramatice. După eliberarea din detenţie, „amăgit” de promisiunile colonelului Crăciun, Costea se aştepta să fie încadrat pe măsura pregătirii sale, dar, mai ales, să reia activitatea politică, de data asta, în serviciul regimului comunist. Dezamăgirile succesive – cu greu şi de-abia la intervenţia târzie

1. Gheorghe Parpalac, „Mi-e ruşine de a fi fost, cândva, legionar”, *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 12 (266), 20 aprilie 1963, şi Iosif Costea, „Am datoria să spun adevărul”, *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 22 (276), 1 august 1963.
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar 292395, f. 1.
3. Caracterizare a agentului „Mihai Stroescu” – unul dintre numele conspirative ale lui Gh. Parpalac : „Privit în general, aportul său informativ poate fi apreciat ca bun atât sub aspect cantitativ cât şi calitativ. Agentul are calităţi informative şi pentru a şi le dezvolta depune interes, ascultă şi îşi însuşeşte indicaţiile ce i se dau” (ACNSAS, fond Reţea, dosar 292395, f. 88).
4. ACNSAS, fond Reţea, dosar 292395, f. 90.
5. *Ibidem*, ff. 8, 13, 19-21.
6. *Ibidem*, f. 4.

a Securităţii a fost încadrat ca jurist-consult la SMT Orăştie[1] – l-au determinat pe Iosif Costea să se adreseze organelor Securităţii, în decembrie 1968 :

> Insistând asupra atitudinii sale actuale, ne-a spus printre altele că nici nu bănuim noi cât ne-ar putea ajuta el pe noi dacă am părăsi atitudinea de rigiditate pe care am manifestat-o faţă de el ; dacă am discuta cu el într-un mod mai apropiat, mai deschis, mai prietenos, vizitându-l acasă sau în alte locuri, decât în postura de invitat oficial la Securitate[2].

În următorii ani, nemulţumirile lui Iosif Costea manifestate către informatori determină Securitatea să-l supravegheze îndeaproape, suspectându-l de manifestări ostile, legături cu foşti legionari, ascultarea postului de radio Europa Liberă sau scrierea memoriilor, aspecte pentru care acesta este avertizat, anchetat şi percheziţionat de mai multe ori[3], până în august 1981, când Iosif Costea a murit[4].

Radu Budişteanu şi Cristofor Dancu

Radu Budişteanu şi Cristofor Dancu au semnat un număr egal de articole, patru la număr, în paginile publicaţiei *Glasul Patriei*, de-a lungul anilor 1963-1965, în cazul lui Radu Budişteanu, şi 1965-1966, în cel al lui Cristofor Dancu.

Articolul din iunie 1963, „Un proces sufletesc şi un nou suport moral", semnat de Radu Budişteanu, urmează fidel structura articolelor demascatoare şi se încheie cu un angajament ferm :

> Conştient de cele săvârşite odinioară împotriva ţării mele şi admirând cele ce văd împlinite pe pământul strămoşesc, în epoca actualelor prefaceri, sunt fericit să mărturisesc ruperea mea definitivă de trecut şi de vechile idei. Dorinţa

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 20878, vol. 2, f. 79.
2. *Ibidem*, f. 71. Aceeaşi poziţie este mărturisită unui agent, care notează : „Mie odată mi-a spus Costea că el, aşa cum era de bătrân, ar fi capabil ca să primească o funcţie de conducere oricât de superioară şi cu toate că el are acel trecut pătat, totuşi ar face faţă şi ar putea da cel mai mare randament deoarece el cu toate că nu este membru de partid, dar el este mai disciplinat şi mai orientat politiceşte ca mulţi alţii" (ACNSAS, fond Informativ, dosar 20878, vol. 2, f. 312).
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 889249, vol. 3, ff. 31-32.
4. *Ibidem*, f. 25.

sinceră de a contribui efectiv la opera de construire a României noi este şi va fi mereu suportul moral al vieţii mele de acum înainte[1].

Cristofor Dancu, eliberat în iulie 1964, începe „târziu" activitatea la *Glasul Patriei*, cu articolul „Am ieşit din noaptea mistică"[2], ultimul din categoria articolelor politice semnate de foşti deţinuţi politici trecuţi prin reeducarea de la Aiud. Textul semnat de Cristofor Dancu îşi propune să fie o critică a ideologiei şi istoriei legionare dintr-o perspectivă teologică, autorul afirmând că, „prin răzbunare, cultul forţei până la violenţă şi crimă, prin orgoliul exagerat până la megalomanie, prin laşitate, necurăţenie şi trădarea de fraţi, legionarismul este cea mai insolită tăgadă a creştinismului şi naţionalismului"[3].

Pr. Dumitru Stăniloae

Un ultim caz asupra căruia vreau să mă opresc este cel al părintelui Dumitru Stăniloae, figură marcantă a teologiei româneşti. Eliberat în ianuarie 1963, acesta a publicat 14 articole în *Glasul Patriei*, în intervalul 1963-1967. Spre deosebite de toţi ceilalţi semnatari, Dumitru Stăniloae nu a semnat nici un articol autodemascator, singurul text de natură politică datând din februarie 1964[4], în care acesta incriminează lipsa de pregătire teologică a lui Constantin Virgiliu Gheorghe şi Dumitru Popa, hirotoniţi preoţi în Franţa, respectiv Germania.

Majoritatea articolelor părintelui Stăniloae au ca subiect viaţa religioasă din România comunistă (regimul cultelor, învăţământul teologic, hramuri, sărbători, restaurări). Un astfel de articol este cel din octombrie 1963, intitulat „Libertatea religioasă în ţara noastră", care evaluează, în stilul „raportărilor epocii", regimul de care se bucură Biserica Ortodoxă în România comunistă. Alături de enumerarea suportului pe care statul îl oferă Bisericii – salarizarea preoţilor, a profesorilor din institutele şi seminarele teologice sau restaurarea unor biserici-monument –, părintele Stăniloae

1. Radu Budişteanu, „Un proces sufletesc şi un nou suport moral", *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 16 (270), 1 iunie 1963.
2. Cristofor Dancu, „Am ieşit din noaptea mistică", *Glasul Patriei*, an X, nr. 9 (335), 18 martie 1965.
3. *Ibidem*.
4. Dumitru Stăniloae, „De la crucea de fier la haina preoţiei", an IX, nr. 4 (294), 1 februarie 1964.

subliniază: „Locaşurile de cult care au funcţionat în trecut în România funcţionează şi acum. Toate slujbele bisericeşti se săvârşesc fidel după textele de totdeauna. Copiii sunt botezaţi, tinerii se cunună religios, morţii sunt îngropaţi după datina strămoşească”[1].

„Beneficiile colaborării”

În ceea ce priveşte „beneficiile” pe care „supravieţuitorii” reeducării de la Aiud le-au avut de pe urma colaborării la publicaţia *Glasul Patriei*, studiul se află într-o fază preliminară a cercetării, ce nu permite o evaluare completă. Pentru fiecare fost deţinut, colaborarea la *Glasul Patriei* a fost văzută ca o oportunitate de integrare socială şi profesională. Pentru regim însă, ei nu erau decât nişte „unelte” ale propagandei împotriva exilului. Cele nouă personaje analizate anterior au avut destine diferite în relaţia cu *Glasul Patriei*, în particular, şi cu regimul comunist, în general. Cu excepţia părintelui Dumitru Stăniloae, ceilalţi nu puteau semna în publicaţiile din ţară (*Glasul Patriei* circula doar în exil). Dintre ceilalţi opt, doar Nichifor Crainic şi Radu Gyr au fost acceptaţi pe întreaga durată a activităţii publicaţiei, datorită prestigiului cultural de care se bucurau. Schimbarea politicii editoriale în aprilie 1964 a însemnat începutul sfârşitului colaborării pentru cei a căror singură calitate era cea de „lider” legionar. Astfel, Dumitrescu-Borşa, Victor Vojen sau Radu Budişteanu au fost îndepărtaţi pentru că nu se mai încadrau strategiilor propagandei oficiale.

În planul strict al remuneraţiilor, din datele parţiale descoperite în arhivele Securităţii, aflăm că, spre exemplu, Iosif Costea a fost plătit cu 700 de lei[2] pentru singurul articol publicat, iar Radu Gyr primea 1.000 de lei lunar pentru activitatea la *Glasul Patriei* din partea MAI, alături de o pensie în valoare de 700 de lei de la Fondul Literar.

„Paternitatea” articolelor

Un subiect controversat şi sensibil este reprezentat de „paternitatea” articolelor. În ceea ce priveşte ipoteza ca unele articole să fie publicate cu

1. Dumitru Stăniloae, „Libertatea religioasă în ţara noastră”, *Glasul Patriei*, an VIII, nr. 30 (284), 20 octombrie 1963.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 889249, vol. 1, f. 9.

semnătura unui autor, fără ştiinţa acestuia, nu există nici un fel de indicii care să afirme acest lucru, în schimb, supoziţiile „prelucrării” articolelor pot fi luate în dezbatere. În această situaţie, ne putem confrunta cu două moduri de lucru : „impunerea” unor structuri şi elemente de limbaj obligatorii sau „corectarea” articolelor, până la deturnarea sensului. Până în acest stadiu al cercetării se cunosc doar afirmaţiile lui Iosif Costea, care a declarat ofiţerului de Securitate în octombrie 1965 că „articolul scris în *Glasul Patriei* a fost falsificat de redacţia acestei gazete şi că nu corespunde ideilor lui”[1], iar informatorului „Frunză Ioan”, în august 1967, ca răspuns la întrebarea despre activitatea sa la *Glasul Patriei* : „Da, e foarte adevărat, dar acel articol a fost o porcărie şi este ceva de care nu vreau să ştiu şi să-mi aduc aminte cu plăcere. A fost scris aşa... – şi m-a lăsat să înţeleg că a fost scris fără voie şi cu silă”[2].

Fără a minimaliza poziţia lui Iosif Costea, trebuie să ţinem cont de contextul şi natura conflictuală a relaţiilor acestuia cu Securitatea, dezamăgit de faptul că nu s-a putut integra socioprofesional pe măsura aşteptărilor sale.

Un ultim aspect care se impune semnalat este similitudinea de idei, teme, limbaj, structură dintre declaraţiile din reeducare şi articolele din *Glasul Patriei* ale foştilor deţinuţi politici. Astfel, dacă în privinţa formei şi stilului articolelor suspiciunile trebuie elucidate, în ceea ce priveşte „paternitatea” textelor, concluziile ar putea fi mai clare.

Concluzii

Colaborarea foştilor deţinuţi politici Nichifor Crainic, Radu Gyr, pr. Ion Dumitrescu-Borşa, Victor Vojen, Gheorghe Parpalac, Iosif Costea, Radu Budişteanu, Cristofor Dancu şi pr. Dumitru Stăniloae la publicaţia *Glasul Patriei* reprezintă una dintre strategiile pe care aceştia le-au utilizat în demersul de (re)integrare socioprofesională după eliberarea din închisoare. Gradul de succes al acestei strategii a variat de la încadrarea profesională cu remunerarea contribuţiilor (Nichifor Crainic, Radu Gyr), la neîncrederea din partea regimului şi căderea în dizgraţie (Iosif Costea, Victor Vojen), în funcţie de interesele regimului, politica redacţională sau relaţiile autorilor cu Securitatea.

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 20878, vol. 2, f. 268.
2. *Ibidem*, f. 330.

Regimul a instrumentat cinic aspiraţiile acestor foşti deţinuţi politici, utilizându-i în propaganda îndreptată împotriva exilului românesc. Din această „relaţie”, regimul a obţinut trei beneficii majore : 1) a confirmat exilului că orice formă de opoziţie internă a fost înfrântă ; 2) s-a autolegitimat, prin susţinerea publică de către personalităţi reprezentative ale rezistenţei anticomuniste ; 3) i-a compromis, în ochii exilului, pe semnatarii articolelor.

Activitatea publicistică de la *Glasul Patriei* a fost în cele din urmă expresia unei relaţii tensionate şi disproporţionate între regim şi „supravieţuitorii” reeducării de la Aiud, care şi-au proiectat „iluzoriu” colaborarea ca pe o posibilitate validă de accedere în lumea culturală şi politică.

Altfel de concluzii (morale şi memoriale)

Dincolo de aspectele editoriale (literare, tematice, ideologice) ale colaborării foştilor deţinuţi politici, supravieţuitori ai reeducării de la Aiud, la publicaţia *Glasul Patriei*, se ridică probleme de natură morală şi memorială, iar articolul nu-şi propune să le epuizeze, ci doar să traseze câteva posibile direcţii de interpretare. Întâi de toate, trebuie spus că articolul nu îşi asumă poziţia unui tribunal al memoriei, considerând desuete şi puerile orice încercări de etichetare morală.

O primă dimensiune ţine de veridicitatea demersului. Credeau cu adevărat Gyr, Crainic sau Stăniloae în ce scriau sau era doar o formă de oportunism politic, prin care încercau să-şi „spele păcatele” trecutului ? Aşa cum am precizat anterior, colaborarea la *Glasul Patriei* a fost una dintre strategiile de integrare socioprofesională. Dar pot fi considerate aceste texte doar expresia oportunismului şi conjuncturii sau sunt mai mult decât atât ? Deşi, cu siguranţă, răspunsuri definitive la aceste întrebări nu pot fi oferite, o posibilă cheie de înţelegere este oferită de situaţia politică (internă şi externă) a României la începutul anilor ’60, care se afla într-un contrast evident cu România postrăzboi, ruinată, ocupată de trupele sovietice şi dominată de represivitatea regimului.

Încă din timpul reeducării de la Aiud, un impact major asupra deţinuţilor au avut realizările regimului (complexele industriale, barajele hidroenergetice, cartierele de locuinţe, mecanizarea agriculturii, dezvoltarea infrastructurii), care le-au demonstrat celor închişi „efortul modernizator”

şi susţinerea internă de care se bucura regimul comunist[1]. Deşi astăzi „mirajul faţă de realizări” poate părea pueril, trebuie avut în vedere faptul că deţinuţii se aflau într-un blocaj informaţional, imaginea României fiind pentru ei cea de la momentul arestării – anii ’48-’49. De asemenea, un rol major în „deschiderea” foştilor deţinuţi au avut desprinderea de Moscova a regimului de la Bucureşti şi reactualizarea unor teme ale discursului naţionalist în propaganda oficială.

Astfel, relativa bunăstare economică, dezgheţul cultural, ieşirea, cel puţin aparentă, de sub orbita Moscovei şi recalibrarea naţionalistă a regimului i-au făcut pe Nichifor Crainic, Radu Gyr şi pe ceilalţi să spere într-o „reîncadrare” în lumea culturală românească şi o adaptare la noile realităţi politice.

Alte aspecte, care nu trebuie eludate şi care cântăresc greu în ecuaţia „colaborării”, sunt reprezentate de vârsta înaintată şi starea de sănătate precară în care se aflau supravieţuitorii reeducării, epuizaţi după zeci de ani de detenţie şi convinşi că orice încercare de „reînviere” a fantomelor trecutului era sortită eşecului.

În ceea ce priveşte problema sensibilă a consecinţelor la nivel memorial pe care „colaborarea” la *Glasul Patriei* le implică, trebuie asumat faptul că discuţia se poartă pe două planuri distincte. Astfel, suferinţa anilor de detenţie (foame, frig, torturi, anchete, izolare, presiune psihologică) nu poate fi ştearsă sau minimalizată de „colaborarea”, chiar explicită, cu regimul comunist. Deşi articolele elogioase la adresa realizărilor regimului sau demascatoare faţă de exilul românesc nu pot fi eludate, personalitatea şi impactul poeziilor lui Radu Gyr sau Nichifor Crainic asupra celor închişi, care au reprezentat „combustibil al rezistenţei morale”, rămân în patrimoniul memorial al Gulagului românesc. Tocmai de aceea se impune asumarea conştientă, nuanţată şi integrală a biografiei supravieţuitorilor reeducării de la Aiud care au colaborat la *Glasul Patriei*, ca o condiţie *sine qua non* pentru înţelegerea represiunii şi supravieţuirii în comunism, dar, mai ales, pentru structurarea unor politici memoriale integratoare, detaşate de orice implicaţii ideologice.

1. Prezentarea „realizărilor regimului” în cadrul şedinţelor de club ale reeducării a avut un impact major asupra celor închişi, şubrezind speranţa acestora, întreţinută de-a lungul anilor de detenţie, că regimul comunist nu se bucură de susţinere populară şi se află în pragul colapsului.

Ruxandra Câmpeanu

Dinspre monument spre accident. Strategiile spusului şi ale nespusului în publicistica literară a lui G. Călinescu în timpul regimului Dej

Abstract. *The advent of the Communist regime in Romania seriously altered the conditions that licensed discourse production in the literary field. Concurrently, silence acquired new meanings in the sphere of culture (ranging from what one might call „dissidence through absence" to the suppression of one's right to publish or to passive conformity to circumstances). From a moral standpoint, the decision to produce or not to produce language became a fundamentally ambiguous gesture. An explanation for this phenomenon lies in the „exhortative criticism" employed by Party activists against writers – especially against those who had already acquired considerable symbolic capital. Such criticism was twofold : on one hand, it condemned what passed for reactionary discourse, while on the other, it encouraged the authors to adopt the new (and only) type of discourse approved by the regime. During the first years of Dej's rule, literary critic and historian G. Călinescu was one of the targets of such practices, which took the form of a vicious press campaign. The result was a shift in Călinescu's activity from the monumental to the incidental – from bold, seminal works of grand design, such as* Istoria literaturii române de la origini până în prezent *[*The History of Romanian Literature from Its Origins to the Present Day*] or the monographs dedicated to Mihai Eminescu and Ion Creangă, to the contingency of press articles. In what follows, I aim to discuss some of the oblique strategies that enabled G. Călinescu to both approach and distance himself from the Marxist-Leninist dogma, by staging and negotiating his moments of silence and engagement with discourse.*

Keywords : *G. Călinescu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Communism, literary criticism, literary press*

Introducere

„Toată producţia ţării noastre este legată de «producţia» voastră. «Producţia» de suflete este mai importantă decât producţia de tancuri”, declara Stalin la o întâlnire cu scriitorii la Moscova, în 1932 ; „Tancurile voastre nu vor fi bune de nimic dacă sufletul din ele e putred”[1]. Dincolo de naivitatea aforismului, formula are totuşi meritul de a surprinde importanţa axiomatică pe care Stalin o acorda forţei mobilizatoare a ideilor în plan economic, social, politic şi militar. Cum lupta de clasă se dădea nu numai între proletari şi burghezie, ci şi în conştiinţa indivizilor[2], rolul atribuit intelectualilor în asigurarea sănătăţii ideologice a poporului era considerabil.

În faza sa stalinistă şi în etapele următoare, interesul regimului Dej faţă de intelectuali nu a fost străin de acest raţionament. Prin capacitatea lor de a vehicula şi de a promova idei, intelectualii erau deopotrivă valoroşi şi periculoşi, iar interesul Partidului se îndrepta cu precădere spre intelectualii din sfera disciplinelor umaniste, mai semnificative din punct de vedere ideologic decât ştiinţele exacte[3]. La aceste considerente se adăuga lipsa de legitimitate culturală a regimului în momentul instaurării lui (dar şi mai târziu), o carenţă ce a determinat noua putere de la Bucureşti să facă presiuni asupra intelectualilor consacraţi, îndemnându-i să-şi pună capitalul simbolic de care dispun în slujba dogmei marxist-leniniste şi a formulei realismului socialist.

---

1. „[T]he whole production of the country is connected with your «production». The «production» of souls is more important than the production of tanks [...] your tanks will be worth nothing if the soul in them is rotten” (I.V. Stalin, *apud* David Priestland, *Stalin as Bolshevik Romantic. Ideology and Mobilization, 1917-1939*, în Sarah Davies şi James Harris (eds.), *Stalin. A New History*, Cambridge University Press, New York, 2005, pp. 193-194).
2. După cum arată David Priestland, deşi la Congresul al XVII-lea al Partidului Stalin a anunţat înfrângerea duşmanilor interni, el nu a abandonat ideea de luptă de clasă, susţinând că „rămăşiţe ale capitalismului” dăinuie încă în conştiinţele oamenilor (*ibidem*, p. 194).
3. Mioara Anton, „«Progresişti» versus «reacţionari». Subordonarea intelectualilor. 1944-1955”, în Dan Cătănuş (coord.), *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Nemira & Co., Bucureşti, 2006, p. 40.

La astfel de presiuni a fost supus şi G. Călinescu, care, afirmându-se şi impunându-se ca istoric şi critic literar în perioada interbelică, deţinea deja, în momentul instaurării regimului comunist, un capital simbolic şi cultural semnificativ. În ochii Partidului, misiunea lui ca literat era multiplă. În primul rând, era chemat să contribuie la inventarea unei tradiţii literare şi la epurarea canonului – două obiective ale noii puteri (numite oficial, cu o formulă antifrastică, „valorificarea moştenirii culturale”) care au căzut mai ales în sarcina criticilor literari, încă dinainte de proclamarea RPR[1]. În al doilea rând, era invitat să sprijine şi să supravegheze ideologic noua producţie literară[2]. În al treilea rând şi într-un sens mai general, ca intelectual „de suprafaţă”[3], trebuia să servească prin prestigiul său drept model pentru alţi intelectuali, încurajând adeziunea politică. Acest din urmă aspect a avut o importanţă decisivă pentru acceptarea sa în rândurile Partidului, după cum reiese din stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 10 mai 1962 : căutând să atragă mai mulţi intelectuali în rândurile Partidului fără a mai ţine cu stricteţe la criteriul apartenenţei de clasă[4], Biroul Politic se opreşte asupra câtorva cărturari de marcă, a căror primire în partid avea să se facă nu de către organizaţiile regionale, ci direct de conducere. Numele personalităţilor alese sunt Mihai Ralea, G. Călinescu şi Demostene Botez. Cererile lor de adeziune aveau să fie publicate în presă, împreună cu decizia favorabilă a Biroului Politic. Gheorghe Gheorghiu-Dej a ţinut în mod deosebit ca G. Călinescu să facă parte din acest „lot” demonstrativ :

---

1. Preocuparea lui Dej pentru revizitarea moştenirii culturale naţionale îşi găseşte una dintre primele expresii în discursul său din data de 15 noiembrie 1946, intitulat „Problemele intelectualităţii româneşti” şi reprodus în *Contemporanul* imediat după alegeri : „Democraţia [...] înseamnă tocmai salvarea de la naufragiu a celor mai autentice valori etice, culturale şi politice, înseamnă o revalorizare a tuturor valorilor reale ale trecutului” (Gheorghe Gheorghiu-Dej, „Problemele intelectualităţii româneşti”, *Contemporanul*, nr. 10, 23 noiembrie 1946, p. 1).
2. „Propaganda comunistă a lucrat diferenţiat cu obştea scriitoricească. Ea a învestit critica literară de la bun început cu rolul de paznic vigilent al aplicării principiilor marxist-leniniste în creaţia şi moştenirea literară şi, pe acest unic fundament, [critica] era prima răspunzătoare de crearea noii literaturi” (Ana Selejan, *Literatura în totalitarism*, vol. IV : *1955-1956. Clasicizarea realismului socialist*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2010, p. 303).
3. Gheorghe Gheorghiu-Dej, în Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 10 mai 1962, în Dan Cătănuş (coord.), *op. cit.*, p. 553.
4. Pe fondul mutaţiilor anunţate de Hruşciov la Congresul al XXII-lea al PCUS.

> Eu am vorbit cu Călinescu la telefon [...] şi l-am întrebat dacă într-adevăr aşa a înţeles, cum am înţeles eu, că nu alături, ci în rândurile partidului trebuie să fii. A fost foarte emoţionat şi a spus : Da, el se consideră un ostaş al partidului. Simţeam că era emoţionat. [...] Imediat ce vor citi intelectualii lucrul acesta, să vedeţi că vor veni cereri din toate părţile. [...] Va avea şi rezonanţă în public, va fi un câştig mare pentru partidul nostru. [...] Dacă ai să-l iei pe Călinescu, vei vedea câţi simpatizanţi are el. [...] După ce le vom publica [cererile de adeziune], o să vedeţi câte cereri vor veni din rândurile învăţătorilor, profesorilor, academicienilor[1].

Prin urmare, Călinescu era deopotrivă suspect în ochii regimului (prin poziţia sa estetică de dinainte de 1944[2]) şi interesant, în măsura în care putea fi convins sau constrâns să-şi pună prestigiul în slujba dogmei marxist-leniniste. Această atenţie acordată criticului, tradusă atât în strategii represive, cât şi în gratificaţii, a determinat în planul creaţiei călinesciene o tranziţie dinspre monument spre accident, dinspre lucrările de anvergură, precum *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* sau studiile ample dedicate lui Eminescu şi lui Creangă, la cultivarea cu asiduitate a gazetăriei de circumstanţă[3].

---

1. Gheorghe Gheorghiu-Dej, în Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 10 mai 1962, în Dan Cătănuş (coord.), *op. cit.*, pp. 549-553.
2. Pentru a indica doar câteva dintre ideile călinesciene incompatibile cu viziunea noului regim asupra literaturii şi asupra disciplinelor care o au ca obiect de studiu : critica sociologismului reducţionist în analiza textelor literare – în portretul pe care Călinescu i-l face lui C. Dobrogeanu-Gherea în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1941, p. 485) ; afirmarea primatului valorii estetice : „Istoria literară este o istorie de valori" (G. Călinescu, „Tehnica criticii şi a istoriei literare", *Adevărul literar şi artistic*, anul XIX, seria a III-a, nr. 908, 1 mai 1938, pp. 5-6 ; nr. 910, 15 mai 1938, pp. 11-12 ; nr. 917 bis, 3 iulie 1938, pp. 7-8, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, III (1936-1938)*, p. 1358), „O istorie literară fără scară de valori este un nonsens, o istorie socială arbitrară" (*ibidem*, p. 1359) ; „cine exclude criteriul estetic din istoria literară nu face istorie literară, ci istorie culturală" (*ibidem*, pp. 1348-1349) ; ideea că atât istoria literară, cât şi critica sunt, într-o anumită măsură, acte subiective, de creaţie ; credinţa în *pluralitatea* viziunilor asupra istoriei, rezumată de Călinescu în celebra formulă aforistică „Nu există istorie literară, ci numai istorici literari" (*ibidem*, p. 1358).
3. Deplasarea este semnificativă, dacă luăm în calcul cultul călinescian al monumentalului în sensul clasic, horaţian al termenului (de altfel, potrivit lui Al. Piru, Călinescu a lăsat în manuscris o traducere integrală a operei lui Horaţiu – Al. Piru, *apud* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VIII (1955-1957)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, p. 1580). Dacă opera monumentală este

În cele ce urmează, îmi propun să discut această mutaţie, analizând câteva dintre strategiile oblice, generatoare de ambiguitate, prin care Călinescu s-a apropiat şi deopotrivă s-a distanţat de dogma marxist-leninistă în articolele sale, regizându-şi şi negociindu-şi tăcerile şi luările de cuvânt[1]. Voi lua în calcul felul în care s-a exercitat cenzura asupra producţiilor călinesciene (în măsura în care acesta poate fi reconstituit pe baza documentelor de arhivă), dar şi specificul articolului de gazetă, înţeles ca spaţiu al versatilităţii, al efemerului şi al provizoratului, care maschează discontinuităţile parcursului intelectual şi evită judecata definitivă, oferind în schimb posibilitatea retractării, a reiterării, a replierii.

Represiune şi recompensă

Instrumentele de represiune utilizate împotriva lui Călinescu nu au fost dintre cele mai dure de care dispunea regimul lui Dej şi s-au îmbinat cu gratificaţii cel puţin aparente, atunci când nu au fost autentice. Cu toate acestea, atât tehnicile opresive, cât şi recompensele simbolice sau materiale au avut drept rezultat limitarea libertăţii de expresie a criticului.

Astfel, dosarul de urmărire informativă care i se deschide lui Călinescu în 1959 şi care nu se închide decât în 1962 are drept scop prevenirea circulaţiei unui presupus roman defăimător la adresa regimului, intitulat *Ororile comunismului în România*[2], care ar fi existat în manuscris.

---

cea care sfidează trecerea timpului, care îşi păstrează o veşnică actualitate (voi reveni asupra ideii de monument când voi discuta concepţia lui Călinescu despre clasicism), cu foarte puţine excepţii, în timpul regimului Dej, publicistica lui Călinescu se va naşte din contingenţe, din „necesităţile momentului” : ilustrativă în acest sens este conştiinciozitatea cu care Călinescu va aborda aproape toate temele din lista de subiecte recomandate de fruntaşii PNP pentru viitoarea gazetă *Naţiunea*, după cum arată George Neagoe în *Mizantropul optimist. G. Călinescu şi (de)stalinizarea României*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2015, pp. 264-265.

1. Ambiguitatea practicilor de disimulare a unor opinii „puriste” sub masca doctrinei marxist-leniniste avea un dublu efect : pe de o parte, discrepanţa dintre ideologia oficială şi ideile estetice ale lui Călinescu, aşa cum le ştim din studiile anterioare anului 1948, se estompa, creându-se impresia de continuitate a vederilor (idei neortodoxe din perspectiva doctrinei oficiale căpătau un lustru marxist-leninist) ; pe de altă parte, sofismele călinesciene, adevărate artificii argumentative, ofereau doctrinei marxist-leniniste o flexibilitate nebănuită.
2. I. Oprişan, *Asaltul cetăţii. Dosarul de securitate al lui G. Călinescu*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2014, p. 76.

Simpla bănuială că G. Călinescu ar fi putut lucra la un asemenea roman este suficientă pentru mobilizarea reţelei de informatori timp de patru ani, în ciuda absenţei oricăror informaţii care să sugereze că suspiciunea ar fi îndreptăţită. Fenomenul nu face decât să confirme certitudinea autorităţilor că un cuvânt al lui Călinescu împotriva statu-quoului ar fi adus regimului grave prejudicii. Un alt mijloc de limitare a accesului la cuvânt a fost cenzurarea lucrărilor criticului (cenzurarea etapizată a romanului *Scrinul negru*[1]) sau retragerea lor de pe piaţă (romanul *Bietul Ioanide* este retras din librării şi din bibliotecile publice la doi ani de la apariţie[2] ; *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* nu va fi reeditată în timpul vieţii autorului, iar manuscrisul celei de-a doua ediţii a *Operei lui Mihai Eminescu*, trimis Editurii Fundaţiilor Regale în 1942 sau în 1943[3], întârzie ani de zile[4], apărând abia postum. În sfârşit, înlăturarea de la catedră în 1949 se explică nu doar prin succesul de care se bucurau cursurile lui Călinescu, ci şi prin dificultatea regimului de a cenzura producţia orală[5].

În ceea ce priveşte gratificaţiile simbolice, calitatea de „profesor onorific" pe care o primeşte în 1960 nu îi oferă lui Călinescu libertatea de expresie pierdută în 1949, pentru că la cursurile facultative pe care le va

1. Deşi încheiat în 1956, romanul va apărea, după nenumărate modificări impuse de Editura pentru Literatură, abia în iunie 1960 (Ion Bălu, *Viaţa lui G. Călinescu*, Editura Cartea Românească, Galaţi, 1981, p. 379).
2. *Ibidem*, p. 337.
3. Dacă este corectă afirmaţia lui Călinescu dintr-o scrisoare nedatată, dar redactată în 1944 sau 1945, potrivit căreia manuscrisul ar fi fost în posesia editurii de doi ani (G. Călinescu, *Corespondenţa lui G. Călinescu cu Al. Rosetti (1935-1951)*, Al. Rosetti (ed.), Editura Eminescu, Bucureşti, 1977, p. 242).
4. Ion Bălu, *op. cit.*, p 316. Reeditarea *Impresiilor asupra literaturii spaniole* (ediţia I : 1946) întârzie şi ea. Răspunzând reproşurilor lui Călinescu, Al. Rosetti invocă, într-o scrisoare datată 6 februarie 1948, reducerea fondurilor acordate Editurii Fundaţiilor Regale din partea statului şi contextul politic nesigur (abdicarea regelui) (Al. Rosetti, *Corespondenţa lui Al. Rosetti cu G. Călinescu (1932-1964)*, Liviu Călin (ed.), Editura Eminescu, Bucureşti, 1984, p. 128). Dincolo de climatul incert şi de dificultăţile prin care trecea editura, republicarea monografiei dedicate lui Eminescu era riscantă în acea perioadă, din cauza acuzaţiilor de şovinism care i se aduceau poetului.
5. Din acest punct de vedere, prelegerile universitare puneau aceleaşi dificultăţi ca spectacolele de teatru. Totodată, lipsa de pregătire filologică a agenţilor Securităţii era un obstacol în calea depistării abaterilor ideologice ale profesorilor.

ţine în anii ’60 va fi flancat de George Ivaşcu[1] şi de M. Novicov[2]. Nici alegerea în Academie în 1948[3] nu îi oferă mai mult spaţiu verbal, pentru că aduce cu sine obligaţia cuvântărilor ocazionale, cu prilejuri festive. Numirea ca director al Institutului de Istorie Literară şi Folclor[4] i-a oferit

1. George Ivaşcu (1911-1988), jurnalist politic şi cultural, critic şi istoric literar, a devenit membru PCdR în perioada de ilegalitate a partidului. Condamnat în procesul grupului Pătrăşcanu în 1948, este achitat în 1954. Activitatea sa este legată de numele multor publicaţii importante ale vremii : a condus *Contemporanul* în perioada 1955-1971 şi *România literară* între 1971 şi 1988, a fost redactor-şef la *Victoria* în perioada 1945-1946 şi la *Lumea* între anii 1963 şi 1966 şi a scris, printre altele, la *România liberă*, *Lupta de clasă*, *Luceafărul*, *Gazeta literară* şi *Viaţa românească*. Colaborarea sa cu G. Călinescu a început în 1939, când Ivaşcu a devenit secretar de redacţie al *Jurnalului literar*. Referitor la prezenţa lui Ivaşcu la cursuri, agentul „Maria Săndulescu” (numele conspirativ al Corneliei Ştefănescu, după cum arată I. Oprişan în *op. cit.*, p. 94) face următoarea precizare într-o notă din 30 aprilie 1960, referitoare la o prelegere din 28 aprilie : „Tot timpul a persistat impresia că G. Călinescu aşteaptă confirmarea spuselor sale, din partea lui G. Ivaşcu, de la *Contemporanul*, care l-a condus la Universitate şi era prezent în amfiteatru” (ACNSAS, fond Informativ, dosar I 066960, f. 147).
2. M. Novicov (1914-1992), arestat şi închis în anii ’30 pentru propagandă comunistă, îşi va obţine licenţa la Facultatea de Filologie şi Istorie a Universităţii din Iaşi în 1960, printr-o hotărâre a Ministerului Învăţământului. Desfăşoară o vastă activitate publicistică şi redactează studii în care teoretizează realismul socialist. A deţinut funcţii importante în Ministerul Artelor (1948-1949) şi în Ministerul Culturii (1954-1955), precum şi în învăţământul universitar (şeful Catedrei de teoria literaturii la Universitatea din Bucureşti în 1952-1953, şeful Catedrei de literatură rusă şi sovietică a aceleiaşi universităţi în 1954-1978).
3. Călinescu devine membru titular în data de 29 mai 1948. Pe 9 iunie 1948, odată cu transformarea Academiei Române în Academia Republicii Populare Române, prin decretul prezidenţial nr. 1454, Călinescu şi alţi membri titulari sunt reconfirmaţi ca membri titulari activi (Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866-1966)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997, pp. 323-324).
4. Potrivit unui studiu rămas în manuscris al lui Pavel Ţugui, comentat de Andrei Terian, Călinescu a fost înlăturat de la catedră undeva la începutul anului academic 1949-1950 – cu alte cuvinte, în toamna lui 1949, în aceeaşi perioadă în care a fost numit la conducerea Institutului de Istorie Literară şi Folclor (1 noiembrie 1949) (Andrei Terian, *G. Călinescu. A cincea esenţă*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2009, p. 721). Oficial, Călinescu va figura pe statele de plată ale Universităţii din Bucureşti până în 1952, primind pentru activitatea desfăşurată la Institut salariul de la Universitate (*ibidem*). Această apropiere în timp a eliminării lui Călinescu de la catedră şi a aducerii sale la Institut indică rolul compensatoriu al noii funcţii care îi era acordată criticului. Este, într-adevăr, vorba despre o „detaşare” (*ibidem*) de la Universitate într-un mediu cu mai puţină expunere publică.

ocazia de a publica în revista *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor* un serial de material documentar şi câteva monografii, dar planul de lucru era stabilit de Academie (subordonată, la rândul ei, Consiliului de Miniştri[1]), iar adjuncţi i-au fost, pe rând, Ion Vitner[2] şi M. Novicov[3], doi dintre cei mai zeloşi critici ai săi. În mod similar, funcţia politică pe care o va

1. Potrivit „Statutului de organizare şi funcţionare al Academiei Republicii Populare Române", aprobat pe 12 august 1948, *apud* Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 323.
2. Ion Vitner (1914-1991), absolvent al Facultăţii de Medicină din Bucureşti, specializarea stomatologie, este deportat în Transnistria în timpul dictaturii lui Antonescu, din cauza adeziunii la Partidul Comunist. Se întoarce în ţară în 1944 şi îşi construieşte o carieră ca istoric şi critic literar. În urma atacului pe care îl dezlănţuie în presă împotriva lui Călinescu (voi reveni asupra acestui episod), îl înlocuieşte pe autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* la conducerea Catedrei de literatură română modernă în 1950. În cadrul Institutului va lucra împreună cu G. Călinescu şi Ovid Crohmălniceanu la manuale de istoria literaturii române (1954-1955). Potrivit unei mărturii consemnate într-o notă anonimă din 30 iunie 1954, s-ar părea însă că Vitner se implica foarte puţin în treburile Institutului şi venea rar la şedinţele de lucru. Lipsa de activitate la Institut şi incapacitatea de a-şi pregăti singur prelegerile universitare l-ar fi făcut să depindă într-o oarecare măsură de Călinescu, iar vulnerabilitatea aceasta ar explica toleranţa lui faţă de felul în care Călinescu înţelegea să conducă Institutul : „Ion Vitner, care până acum nu a încercat să se opună lui Călinescu, să impună o linie mai sănătoasă la Institut, tace acum, se dezinteresează, vine foarte rar pe acolo. Chiţimia susţine că Vitner are nevoie de ajutorul lui Călinescu la redactarea cursurilor sale universitare şi apoi nu lucrează nimic efectiv la Institut, şi deci Călinescu îl are la mână" (ACNSAS, fond Informativ, dosar I 066960, f. 243). Însă altă notă informativă, referitoare la cursurile de la facultate, creionează altfel relaţia dintre cei doi, scoţând în evidenţă frica lui Călinescu de Vitner (*ibidem*, f. 264).
3. Ion Bălu, *op. cit.*, p. 334. Dosarul informativ întocmit pe numele lui G. Călinescu cuprinde relatări ale conflictelor dintre director şi director adjunct. În nenumăratele note care îl arată pe Călinescu nemulţumit de Novicov, principalele reproşuri vizează : incompetenţa directorului adjunct („[Călinescu] a declarat că [...] oricând l-ar putea îndepărta din Institut [pe Novicov] pentru că nu corespunde din punct de vedere [sic !] al pregătirii intelectuale", notă din 13 ianuarie 1961, sursa „Maria Săndulescu", ACNSAS, fond Informativ, dosar I 066960, f. 424), neglijarea atribuţiilor („I-am plătit câţiva ani din fondul nescriptic, când era doar adjunct onorific, pentru o lucrare pe care nu a predat-o niciodată. Acum, la Institut, vine când vrea el", notă din 27 aprilie 1960, sursa „Maria Săndulescu", *ibidem*, f. 149) şi subminarea autorităţii directorului (deranjat de nişte dispoziţii date de Novicov privind achiziţionarea de către Institut a unor documente, Călinescu ar fi spus : „Eşti director adjunct, Novicov, ocupă-te de bunul mers al lucrărilor ştiinţifice şi de activitatea politică de care suntem, de altfel, ambii responsabili, dar nu încerca să-mi iei locul. N-am murit încă. Eu dispun de felul cum vor fi repartizate fondurile

îndeplini în timpul regimului Dej (ca deputat în Marea Adunare Naţională) era o formă de limitare a rolului pe care îl juca G. Călinescu în câmpul literar.

Fenomenul care a avut însă cel mai mare impact asupra libertăţii de creaţie a lui Călinescu a fost campania de presă declanşată împotriva sa în 1947. Atacurile au vizat atât publicistica sa literară (criticile se îndreaptă mai ales împotriva *Jurnalului literar* şi a paginii literar-artistice a *Naţiunii*, care trecuse în gestiunea lui Călinescu din toamna lui 1947[1]), cât şi activitatea sa de la catedră (comentată negativ de studentul lui Călinescu, Vicu Mândra[2], în *Flacăra*), extinzându-se, prin „contribuţia" lui Vitner, asupra întregii activităţi a criticului. Unele dintre cele mai importante reproşuri vizează direcţia pe care o fixase Călinescu paginii literare a *Naţiunii* în articolul programatic „Preambul"[3]. Astfel, Vicu Mândra îi reproşează profesorului său pretenţia de neutralitate ideologică (intenţia, anunţată în „Preambul", de a face în paginile *Naţiunii* „critică pură, fără proces de intenţii ideologice"[4]), inactualitatea preocupărilor literare, lipsa de vigilenţă cu care selectează materialul care apare în revistă, precum şi influenţa nefastă pe care o exercită prin scris asupra tinerilor

---

Institutului", notă informativă din 26 februarie 1960, sursa „M. Săndulescu", *ibidem*, f. 172 recto şi verso).

1. De altfel, activitatea lui Călinescu din paginile acestor două gazete este strâns legată de activitatea sa de la catedră, pentru că profesorul îşi publica prelegerile în *Jurnalul literar* şi în *Naţiunea*. Pentru un dosar al campaniei de presă anticălinesciene, vezi G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, pp. 1415-1440.
2. Vicu Mândra (n. 1927) a urmat cursurile Facultăţii de Litere şi Filosofie în perioada 1945-1949. A predat la Literele bucureştene (sub diversele ei titulaturi : Facultatea de Filologie şi, ulterior, Facultatea de Limbă şi Literatură Română) din 1950 până la pensionare. Ca istoric şi critic literar, s-a ocupat îndeosebi de sfera dramaturgiei. La fel ca în cazul lui Vitner şi al lui Novicov, accesul facil al lui Mândra în structurile universitare în perioada imediat următoare publicării articolelor sale anticălinesciene pare să sugereze că funcţiile ocupate în învăţământul universitar au fost, cel puţin în parte, o recompensă pentru contribuţia sa la campania împotriva criticului literar. Cu atât mai mult cu cât acordarea acestor funcţii nu avea nici o acoperire în pregătirea academică a celor trei (frapant este faptul că, în momentul în care şi-a început activitatea de profesor, Novicov nu îşi încheiase nici măcar studiile de licenţă).
3. G. Călinescu, „Preambul", *Naţiunea*, anul II, nr. 472, 20 octombrie 1947, p. 2, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VI (1946-1947)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2008, pp. 800-804.
4. *Ibidem*, p. 804.

intelectuali[1]. Câteva luni mai târziu, Vicu Mândra îşi va reînnoi atacul, cerând înlăturarea profesorului de la catedră[2]. Un alt atac vine din partea lui J. Popper[3], care condamnă distincţia pe care o face Călinescu între artă şi ideologie[4]. Dar lui Călinescu nu i se fac reproşuri numai pentru articolele programatice, ci până şi pentru aparent inofensivele grupaje de „Note", care adunau informaţii cu caracter documentar şi anecdotic[5] : obiecţia în acest caz se referă la neprelucrarea ideologică a materialului, ceea ce subliniază faptul că în noua configuraţie a lumii culturale nu mai există subiecte neutre. Totul este colorat ideologic, iar un critic literar nu se poate situa în spaţiul verbului fără a prezenta lucrurile din unghiul dogmei marxist-leniniste. După cum arată unul dintre criticii lui Călinescu, nu se poate vorbi despre „om" în sens ontologic, ci numai despre aristocrat, burghez, chiabur sau proletar, despre om în ipostazele lui istorico-sociale[6].

Particularitatea acestor atacuri este faptul că, dincolo de virulenţa lor, cele mai multe se prezentau sub forma unor „critici exortative", subliniind carenţele ideologice din scrierile lui Călinescu fără a urmări să-l compromită definitiv, ci îndemnându-l să îmbrăţişeze mai grabnic noua doctrină literară. Astfel, ele circumscriu spaţiul spunerii, îi trasează graniţele : lui Călinescu nu i se neagă competenţa necesară studiului literar („Nu nesocotim calităţile de informaţie şi de analiză"), dar i se cere să-şi îndrepte

1. Vicu Mândra, „Un buletin de şcoală veche", *Flacăra*, anul I, nr. 3, 18 ianuarie 1948, şi „Reexaminarea unui buletin de şcoală veche", *Flacăra*, anul I , nr. 6, 8 februarie 1948, *apud* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, pp. 1384-1385.
2. Idem, „Câteva consideraţiuni cu privire la studiul literaturii române în Universitate", *Flacăra*, anul I, nr. 39, 24 septembrie 1948, p. 3, *apud* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, pp. 1417-1419.
3. J. Popper (1921-1996), prozator şi eseist, redactor la *Flacăra*, la *Contemporanul* şi la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă. Se înscrie în PCR în 1946, dar este exclus în 1949 şi eliminat din Uniunea Scriitorilor în 1958. În 1964, emigrează şi în anul următor devine redactor la Radio Europa Liberă.
4. J. Popper, „Artă şi ideologie", *Flacăra*, anul I, 29 februarie, 7 martie, 14 martie 1948, *apud* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, pp. 1391-1394.
5. Vicu Mândra, „Un buletin de şcoală veche", art. cit.
6. Aceasta este una dintre obiecţiile nesemnate publicate în *Contemporanul* (25 iunie) la studiul lui Călinescu, „Universul poeziei", apărut în *Jurnalul literar*, seria a doua, nr. 4-5, [iunie] 1948, pp. 1-54 (în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, p. 1412).

eforturile în direcţia noilor perspective ce se deschid literaturii române („Ceea ce aşteptăm de la d. prof. Călinescu este intervenţia unei revizuiri şi instalarea pe poziţiile unei perspective vaste a literaturii noastre, care are nevoie de primeniri")[1]. Scăderile ideologice ale criticului nu sunt iremediabile : „Noi socotim că acest nou articol al d-lui prof. Călinescu *nu este ultimul cuvânt* pentru îndrumarea paginei din *Naţiunea*"[2] ; „[*d*]*eocamdată* însă, în ciuda tezelor programatice, d. G. Călinescu priveşte poezia din cu totul alte perspective"[3] [s.n.].

Cel mai grav atac ambivalent de acest tip este cel întreprins de Ion Vitner în 1949[4]. Lui Călinescu i se impută, printre altele, idealismul preluat pe filieră germană, inspirat de filosofia lui Dilthey, postularea autonomiei estetice şi rolul pe care îl acordă subiectivităţii în actul critic şi în ordonarea faptelor de istorie literară. Cu toate acestea, gravitatea acuzaţiilor nu anulează insistenţa cu care Vitner, invocând teza stalinistă potrivit căreia „modificările ideologice rămân în urma modificărilor care se produc în condiţiunile materiale ale existenţei"[5], îl invită pe Călinescu să îşi adecveze instrumentele critice la noile cerinţe. În *Critica criticii*, Călinescu este prezentat nu ca un element inasimilabil din punct de vedere doctrinar, ci ca un intelectual iluzionat, de bună-credinţă, dar a cărui gândire nu a reuşit încă să se dezbare cu totul de „rămăşiţele unei ideologii înapoiate"[6]. Prin urmare, suprimarea prin critică a unor poziţii este însoţită de presiunea contrară, de a lua cuvântul : tăcerea, atunci când nu este impusă (prin retragerea dreptului de semnătură, de exemplu), comportă un risc comparabil cu cel al reiterării ideilor „învechite".

1. Observaţiile, nesemnate, apar în *Contemporanul*, 19 martie 1948, p. 4, *apud* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, p. 1402.
2. V. Mândra, „Reexaminare a unui buletin de şcoală veche", art. cit., p. 1390.
3. Observaţiile, nesemnate, apar în *Flacăra*, 15 februarie 1948, *apud* G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, p. 1412.
4. Trebuie spus însă că atacurile asupra lui Călinescu nu erau întotdeauna de natură corectivă. Noua generaţie de „critici", lipsiţi de o autentică legitimitate culturală, urmărea să-i înlocuiască pe criticii interbelici folosindu-se de atuul ideologic (vezi, de exemplu, cazul lui N. Moraru sau al lui V. Mândra).
5. Ion Vitner, *Critica criticii*, Colecţiile Contemporanul, Bucureşti, 1949, p. 93.
6. Îndemnul este explicit : „Noi îi dorim domnului G. Călinescu o deplină reuşită în această luptă pe care o duce actualmente cu sine însuşi pentru a învinge rămăşiţele potrivnice propriei sale desvoltări" (*ibidem*, p. 114).

Imaginea de ansamblu a onorurilor (includerea în Academie, numirea la conducerea Institutului de Istorie Literară şi Folclor, numirea în fruntea a trei publicaţii coordonate de comunişti – *Tribuna poporului*, *Lumea* şi *Naţiunea* –, mandatul de deputat) şi a represaliilor (suprimarea *Naţiunii*[1] după autodizolvarea PNP ; suprimarea *Jurnalului literar* în 1948 ; înlăturarea de la catedră) permite formularea câtorva ipoteze privind atitudinea comuniştilor faţă de Călinescu.

În primul rând, faptul că eliminarea din Universitate se produce în perioada în care PNP îşi trăieşte ultimele zile sugerează că activitatea lui G. Călinescu în planul ideilor estetice a fost tolerată atât timp cât criticul a fost util din punct de vedere politic : resursele expresive ale lui Călinescu, puse în slujba Uniunii Patrioţilor şi apoi în serviciul PNP, au fost valorificate în vederea creării iluziei că aceste formaţiuni – în realitate sateliţi ai Partidului Comunist – se bucură de autonomie şi că sprijinul pe care îl acordă Partidului Comunist este benevol. Se crea astfel atât impresia unui pluralism civic şi politic, cât şi senzaţia de consens majoritar, de coagulare a unor forţe diverse în jurul programului comunist (sloganul „unirii tuturor forţelor democratice”, atât de vehiculat în perioada premergătoare proclamării RPR). Totodată, iluzia autonomiei PNP faţă de PCR era menită să atragă sprijinul electoral al „micii burghezii”, ale cărei interese PNP pretindea că reprezintă, în vederea alegerilor parlamentare. Astfel, printre sarcinile oficiosului PNP se numărau şi următoarele : „aspect de independenţă” şi „să se întrebuinţeze cât mai puţin cuvintele uzitate de gazetele de stânga”[2]. Din acest punct de vedere, originalitatea expresiei călinesciene se putea dovedi folositoare.

În al doilea rând, deşi, după cum afirmă Andrei Terian, împrejurările înlăturării lui Călinescu de la catedră rămân neclare[3], ipoteza formulată de cercetător, conform căreia s-ar putea ca „rolul decisiv” în mutarea lui Călinescu la Institut să-l fi avut opoziţia criticului faţă de desfiinţarea PNP[4], se plasează sub semnul întrebării. Sprijinindu-se pe informaţii furnizate de un studiu al lui Pavel Ţugui rămas în manuscris, Andrei Terian susţine că nu raportul lui Vitner ar fi dus la eliminarea lui Călinescu din Universitate. De fapt, evenimentul care ar fi declanşat procedurile de înlăturare a lui Călinescu de la catedră a fost conferinţa lui Leonte Răutu, „Împotriva

1. 18 februarie 1949.
2. ANIC, proces-verbal al şedinţei BE al PNP, 14 februarie 1946, Fond PNP, R 1365, c. 00169-170, *apud* George Neagoe, *op. cit.*, pp. 264-265.
3. Andrei Terian, *op. cit.*, p. 381.
4. *Ibidem*, p. 721.

cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale”[1]. Valorificând acelaşi studiu al lui Pavel Ţugui, Nicolae Mecu arată însă că articolele lui Vitner aveau în spate chiar îndemnul lui Leonte Răutu, care, în 1948, îi propune să scrie despre activitatea de teoretician, critic şi istoric literar a lui G. Călinescu, din perspectiva adecvării la principiile marxist-leniniste[2]. Cum propunerea a fost făcută în 1948, înainte ca G. Călinescu să se opună dizolvării PNP, acuzaţiile de cosmopolitism pe care Răutu i le aduce lui Călinescu în 1949 tind să pară mai degrabă o urmare a atacurilor lui Vitner şi o confirmare a validităţii lor decât o reacţie la insubordonarea politică a lui Călinescu. Factorul politic care a favorizat înlăturarea lui Călinescu de la catedră a fost nu atât acest gest de opoziţie, cât încheierea misiunii PNP şi a oficiosului său. Relativa libertate de expresie de care s-a bucurat Călinescu până în toamna anului 1949 (şi care i-a permis să publice în *Jurnalul literar* studii ca „Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică”[3], „Domina bona”[4] „Universul poeziei”[5] şi „Poezia «realelor»”[6]) s-a sfârşit odată cu utilitatea politică a abilităţilor sale retorice.

O trecere în revistă a activităţii publicistice a lui G. Călinescu în perioada 1948-1965

Începând cu 1949, prezenţa lui Călinescu în presa vremii scade dramatic. Dacă în 1948 criticul semna 149 de articole[7], în anul următor va publica

1. *Lupta de clasă*, seria a V-a, nr. 4, octombrie 1949, pp. 52-83.
2. Nicolae Mecu, în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 1423.
3. G. Călinescu, „Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică”, *Jurnalul literar*, nr. 1, 1947, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VI (1946-1947)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2008, pp. 43-470.
4. Idem, „Domina bona”, *Jurnalul literar*, nr. 2, 1947, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VI (1946-1947)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2008, pp. 614-673.
5. Idem, „Universul poeziei”, *Jurnalul literar*, nr. 4-5, 1948, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 274-336.
6. Idem, „Poezia «realelor»”, *Jurnalul literar*, nr. 4-5, 1948, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 356-392.
7. Datele statistice sumare prezentate în această secţiune nu iau în calcul decât prima apariţie a unui articol, nu şi reluările în alte reviste.

numai 14. În 1951 îi apar numai cinci articole, iar în 1954 – anul cu cele mai puţine intervenţii în presă –, numai patru, dintre care trei sunt publicate în revista Institutului de Istorie Literară şi Folclor şi cuprind mai ales material documentar. Al patrulea apare în *Contemporanul* şi nu tratează teme literare sau metateoretice, ci relatează impresii de călătorie în China comunistă[1]. Rărirea contribuţiilor din paginile gazetelor se explică parţial prin suprimarea cotidianului *Naţiunea* odată cu dizolvarea Partidului Naţional Popular şi prin sistarea apariţiei *Jurnalului literar*, dar ceea ce îl împiedică pe Călinescu să-şi continue activitatea de gazetar în paginile altor ziare şi reviste – aşa cum părea să promită în articolul-bilanţ din ultimul număr al *Naţiunii*[2] – ar fi în mare măsură rezultatul criticilor virulente din anii anteriori.

Redresarea se produce în 1956, ca urmare a propunerii de colaborare venite în 1955 din partea lui George Ivaşcu, noul redactor-şef al *Contemporanului*[3]. Între 1956 şi 1964, Călinescu va publica, în medie, 55 de articole pe an, dintre care cele mai multe vor apărea în *Contemporanul*, în cadrul rubricii „Cronica optimistului". În *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor* va apărea mai ales material documentar pentru tratatul de istoria literaturii române la care lucra echipa de cercetători a institutului condus de Călinescu. Sub pretextul documentării pentru tratat şi al propunerii de modele de lucru pentru colectivul institutului, Călinescu va publica în paginile revistei fragmente din opere pe care nu le putea publica în volum. Astfel, în revista institutului îşi vor găsi loc revizuiri ale unor capitole din propria istorie a literaturii[4], precum şi din a doua ediţie a *Operei lui Mihai*

1. G. Călinescu, „Impresii din China nouă", *Contemporanul*, anul IX, nr. 6, 5 februarie 1954, p. 6, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 950-957.
2. „Ne luăm rămas bun azi de la o etapă a muncii noastre, spre a ne reîntâlni mâine, în etapa a doua [...]. Luptătorii de aici vor fi regăsiţi, executându-şi misiunile lor pe o poziţie mai înaintată" (idem, „Ne-am făcut datoria", *Naţiunea*, anul III, nr. 868, 18 februarie 1949, p. 1, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 661).
3. Ivaşcu fusese eliberat de curând din închisoare, în urma revizuirii procesului Pătrăşcanu, şi numit la conducerea *Contemporanului* în octombrie 1955 (George Ivaşcu, *Confruntări literare*, vol. II, Editura Eminescu, Bucureşti, 1986, p. 508). Propunerea de colaborare apare ca firească în contextul legăturii care se crease între Ivaşcu şi Călinescu în perioada în care lucraseră împreună la *Jurnalul literar*, la *Ecoul* şi la *Tribuna poporului*.
4. De exemplu, „Vasile Alecsandri", *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, tom VII, nr. 3-4, 1958, pp. 269-333, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 645-760.

Eminescu[1]. În 1957 şi 1958, tot aici va apărea, în două părţi, *Estetica basmului*, care va fi reluată în volum abia în 1965, după moartea autorului.

Se remarcă prudenţa lui Călinescu în alegerea temelor : scriitorii asupra cărora se va opri în perioada 1956-1965 sunt cel mai adesea scriitori români paşoptişti (Ion Ghica[2], Pantazi Ghica, Kogălniceanu, Negruzzi, Bolintineanu[3], Ion Heliade Rădulescu[4] ş.a.), a căror discuţie presupunea mai puţine dificultăţi, dat fiind faptul că regimul lui Dej recunoştea un precursor al revoluţiei proletare în mişcările revoluţionare de la 1848. Când va comenta autori străini, o va face mai ales în paginile revistei clujene *Steaua*[5], care oferea mai multă libertate, datorită distanţei faţă de centrul ideologic reprezentat de capitală. Aceeaşi prudenţă îl va determina pe Călinescu să evite să se implice în încercările de reabilitare a unor scriitori[6]. Singura excepţie notabilă o constituie articolele despre Eminescu, în care autorul se va feri de interpretări reducţioniste, încercând să afirme valoarea canonică a lui Eminescu fără a-l falsifica în numele ideologiei marxist-leniniste. Ceea ce reduce însă semnificaţia acestor eforturi este faptul că aveau o importantă miză personală, vizând înlesnirea tipăririi celei de-a doua ediţii a monografiei călinesciene despre Eminescu.

---

1. De exemplu, „Cultura lui M. Eminescu”, *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, anul V, nr. 1-2, 1956, pp. 243-377, şi „Izvoarele filosofiei teoretice a lui M. Eminescu”, *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, anul V, nr. 3-4, 1956, pp. 399-477, reproduse în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VIII (1955-1957)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 435-666, 727-867.
2. Idem, „Ion Ghica”, *Tribuna*, anul II, nr. 22, 31 mai 1958, pp. 1, 7, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, IX (1958-1959)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2010, pp. 122-135.
3. Idem, „Mihail Kogălniceanu”, *Steaua*, anul IX, nr. 5, mai 1958, pp. 71-85 ; „Constantin Negruzzi”, *Steaua*, anul IX, nr. 7, iulie 1958, pp. 62-78 ; „Scriitori progresişti între anii 1848-1859 : D. Bolintineanu, Pantazi Ghica”, *Steaua*, anul IX, nr. 11, noiembrie 1958, pp. 75-80, reproduse în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, IX (1958-1959)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2010, pp. 135-173, 435-472, 538-618.
4. Idem, „Ion Eliade Rădulescu”, *Revista de istorie şi teorie literară*, tom 13, nr. 1, 1964, pp. 5-49, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, XI (1963-1965). Conferinţe*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2012, pp. 263-326.
5. Idem, „Metoda lui Sainte-Beuve”, *Steaua*, anul VIII, nr. 2, februarie 1957, pp. 45-60 ; „Carlo Goldoni”, *Steaua*, anul VIII, nr. 8, august 1957, pp. 60-74 ; „Ovidiu, poetul”, *Steaua*, anul VIII, nr. 11, noiembrie 1957, pp. 53-66, reproduse în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VIII (1955-1957)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, pp. 1000-1036, 1278-1313, 1355-1385.
6. Ion Bălu, *op. cit.*, p. 373.

Dacă în alegerea temelor şi a revistelor, Călinescu se fereşte să încalce limitele permisivităţii regimului, criticul dă dovadă de mai multă îndrăzneală în articolele şi studiile teoretice, mai ales în primii ani ai instaurării regimului. Dintre strategiile prin care Călinescu încearcă să eludeze vigilenţa regimului, mă voi opri în cele ce urmează la trei : *rebranding*-ul terminologic, fragmentarea afirmaţiilor şi modificarea funcţiilor citatului. Însă mai înainte voi arăta pe scurt ce anume din specificul articolului de gazetă a făcut posibilă acomodarea unor astfel de tactici.

Articolul de gazetă ca spaţiu al versatilităţii

Articolul de gazetă este un spaţiu al retractilităţii şi al compromisului conjunctural, oferind posibilitatea reformulării sau a replicii imediate. Gazeta nu este locul judecăţilor definitive, ci un mediu în care ceea ce se spune are o valabilitate momentană. Prin urmare, în paginile revistelor, lipsa de consecvenţă a unui autor este mai puţin vizibilă decât într-un volum cu deschidere teoretică. Acest aspect facilitează cameleonismul şi îngăduie o adaptare mai rapidă la schimbările survenite în doctrina oficială, de multe ori imprevizibile. Articolul de gazetă permite astfel exersarea unor practici ambigue din punct de vedere moral. Publicistica literară poate fi o soluţie pentru scriitorul care nu doreşte să-şi asume până la capăt doctrina oficială, funcţionând ca o limită a compromisului, dar acomodează deopotrivă calculele oportuniste.

Strategii ale spusului şi ale nespusului

Rebranding-ul terminologic

Una dintre primele tactici prin care Călinescu a încercat să-şi negocieze accesul la cuvânt a fost redefinirea termenilor în care se discuta despre formulele literare şi despre statutul scriitorului. O astfel de resemantizare a vizat termenul „intelectual". În unele dintre articolele sale, Călinescu a încercat să minimalizeze distanţa dintre intelectual şi proletar, prezentându-l pe intelectual ca pe o specie de muncitor : cărturarii sunt nişte „producători intelectualizaţi"[1],

1. G. Călinescu, „Doi ani", *Naţiunea*, anul III, nr. 545, 22 ianuarie 1948, p. 1, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 56.

„o muncitorime calificată pentru lucrări spirituale”[1], „oameni care muncesc cu reflecţia”[2]. Alteori, diferenţa specifică este omisă cu totul, iar intelectualul este înfăţişat ca un muncitor, fără atribute particularizante („eu sunt un muncitor şi am dat mâna cu ceilalţi muncitori”, afirmă Călinescu[3]).

În articolele care fac o distincţie între intelectual şi alte tipuri de muncitori se observă oscilaţii de ierarhizare. Cel mai adesea, intelectualii sunt inferiori muncitorilor, activitatea lor nu se ridică la înălţimea activităţii proletarilor („mica noastră sapă, micul nostru ciocan ce se cheamă peniţă”[4]). În juxtapunerea tipurilor de muncitori, intelectualii sunt menţionaţi întotdeauna la sfârşit : „cele trei armate ale muncii : lucrători, plugari, producători cu intelectul”[5] ; „muncitori cu sapa, cu ciocanul şi cu intelectul”[6]. Alteori însă, într-o încercare de ameliorare a poziţiei intelectualului, se sugerează că nu proletariatul, ci intelectualii sunt de fapt avangarda muncitorimii, pentru că ideile revoluţionare sunt un produs al cărturarilor („intelectualul, mai mult decât oricare altul, e dator să înţeleagă unele situaţii şi să le explice altora”[7] ; „filosofia dreptăţii sociale e un produs al minţii intelectualului”[8] ; „noi oamenii cărţii v-am dezrobit la 1848 de stăpânirea işlicelor, noi am cerut pentru voi pământ şi egalitate”[9] ; „revoluţionarii de la 1848, care au primit chemarea poporului de a-l îndruma, au aparţinut păturii intelectuale”[10]). Articolele în care criticul defineşte intelectualitatea astfel datează din primii ani ai instaurării regimului, când Călinescu însuşi credea încă în autoritatea sa de a impune o anumită

1. Idem, „Naţionalizarea şi păturile mijlocii”, *Naţiunea*, anul III, nr. 662, 14 iunie 1948, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 264.
2. Idem, „Cu poporul care munceşte”, *Naţiunea*, anul III, nr. 671, 26 iunie 1948, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 270.
3. Idem, „Locul muncitorimii intelectuale este alături de muncitorimea manuală”, *Naţiunea*, anul III, nr. 555, 4 februarie 1948, pp. 1, 3, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, p. 84.
4. Idem, „1948”, *Naţiunea*, anul III, nr. 528, 1 ianuarie 1948, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 4.
5. Idem, „Doi ani”, art. cit, p. 56.
6. Idem, „Locul muncitorimii intelectuale este alături de muncitorimea manuală”, art. cit., p. 88.
7. *Ibidem*, p. 86.
8. *Ibidem*, p. 88.
9. Idem, „1948”, art. cit., p. 4.
10. Idem, „Cu poporul care munceşte”, art. cit., p. 271.

interpretare a marxism-leninismului şi în mentoratul său asupra ideologilor de partid sau a criticilor improvizaţi.

În răspunsurile la atacurile declanşate în presă, Călinescu adoptă însă o altă definiţie a cărturarului, invocând presupusul retard ideologic al intelectualului cu scopul de a câştiga mai mult spaţiu de expresie pentru literaţi. Accentul cade acum pe ceea ce îl distinge pe cărturar de proletar : intelectualul nu mai este un proletar prin obârşie[1], ci un „tovarăş de drum al materialismului"[2]. Potrivit teoriei lui Troţki din *Literatură şi revoluţie*, generaţia de artişti care se afirmă imediat după revoluţia din Octombrie este formată din „tovarăşi de drum", care înţeleg comunismul doar parţial, care nu exprimă în creaţiile lor idealurile revoluţiei proletare, care se îndoiesc de ei înşişi, care se pot încă întoarce împotriva revoluţiei şi a căror „viziune duală" le şubrezeşte loialitatea : „În ceea ce îl priveşte pe «tovarăşul de drum», se pune mereu întrebarea : cât de departe e dispus să meargă ? "[3] [trad. R.C.]. În concepţia lui Troţki, tovarăşii de drum – scriitori „neproletari" – sunt şovăielnici, dar trecerea lor de partea ideologiei proletariatului nu trebuie grăbită ; Troţki recomandă tratarea lor cu „tact şi toleranţă"[4]. Acelaşi tact îl invocă şi Călinescu pentru a-şi justifica licenţele ideologice :

> Ziarul nostru [*Naţiunea*] are scopul de a lămuri zonele cărora ne adresăm (profesori, ingineri, medici, comercianţi etc.), de a le face permeabile ideologiei clasei muncitoare. Aceste zone merg încet, deşi leal şi sigur, din cauza structurii lor intelectuale. Cu ele trebuie folosit în cel mai înalt grad instrumentul ce se numeşte tact[5].

În mod paradoxal, intelectualii sunt cei care au nevoie de educare („Trebuie să educăm păturile noastre mijlocii"[6]), iar educarea cere timp.

1. *Ibidem*, p. 270.
2. Idem, „Un răspuns", *Naţiunea*, anul III, nr. 548, 26 ianuarie 1948, p. 2, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 63.
3. „As regards a «fellow traveler», the question always comes up – how far will he go ? " (Leon Trotsky, *Literature and Revolution*, trad. de Rose Strunsky, Haymarket Books, Chicago, 2005, p. 62).
4. Michel Aucouturier, *Realismul socialist*, trad. de Lucia Flonta, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 35.
5. G. Călinescu, „Spre o critică literară marxistă-leninistă", *Naţiunea*, anul III, nr. 567, 18 februarie 1948, p. 2, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 107.
6. Idem, „Doi ani", art. cit., p. 56.

Mai mult decât atât, o adeziune prea rapidă la principiile marxist-leniniste este suspectă în cazul cărturarilor, pentru că este nespecifică naturii lor oscilante şi reflexive : „În opera noastră de propagandă, n-am interpretat în chip defavorabil tardivitatea, proprie intelectualului, ci mai degrabă am suspectat viteza conformismului”[1]. Totodată, Călinescu speculează contradicţiile interne ale doctrinei, arătând că maniheismul în numele căruia intelectualii sunt somaţi să îmbrăţişeze ideologia regimului este o violare a principiilor materialismului dialectic : „O solicitare prea pripită a zelului, fără consumarea dialecticei recomandate de ştiinţă, are ca efect o aliniere curat formală”[2]. În sfârşit, pentru a justifica atât poziţia revistei pe care o conduce, cât şi parcursul personal, Călinescu mimează confesiunea :

> Ceea ce preţuim mai mult este adeziunea bine studiată, după faze de nedumerire şi îndoieli. Eu personal, de pildă, judec oamenii după mine. Eu [...] merg încet, examinez şi reexaminez, fac obiecţii, nu-mi reprim sentimentele spontane. Doresc să fiu stimat pentru ceea ce sunt, nu pentru ceea ce simulez. Trăind înainte alte experienţe, într-o izolare care m-a făcut inapt a înţelege iute unele procese, a trebuit să mă supun eu însumi unei opere de reflecţie şi de educare. Am ajuns mai târziu unde alţii au sosit mai devreme, căci viaţa intelectuală e un drum dificil, însă am ajuns în mod onest şi pe jos[3].

Argumentul decalajului ideologic dintre intelectual şi proletar nu va mai putea fi adus în discuţie după desfiinţarea *Naţiunii* (în ultimul număr, Călinescu se vede nevoit să anunţe încheierea muncii de „lămurire” şi de educare a intelectualilor[4]). Totodată, concepţia troţkistă, care îi avantaja într-o oarecare măsură pe „tovarăşii de drum”, recunoscându-le competenţa estetică, se dovedise perdantă în spaţiul sovietic, iar apelul implicit la toleranţa recomandată în *Literatură şi revoluţie* nu va stăvili campania dezlănţuită împotriva criticului. În 1958, în publicistica lui Călinescu, intelectualul nu va mai fi şovăielnic, ci militant : „Intelectualul e un om care luptă”[5].

Această trecere în revistă a câtorva dintre accepţiunile în care Călinescu foloseşte în articolele sale termenul „intelectual” scoate în evidenţă replierile autorului în funcţie de presiunile contextului : exploatând ambiguitatea

1. *Ibidem*, p. 57.
2. Idem, „Spre o critică literară marxistă-leninistă”, art. cit., p. 112.
3. Idem, „Doi ani”, art. cit., p. 57.
4. Idem, „Ne-am făcut datoria”, art. cit., p. 661.
5. Idem, „Intelectualul militant”, *Contemporanul*, anul XIII, nr. 30 (616), 1 august 1958, p. 1, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, IX (1958-1959)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2010, p. 472.

statutului intelectualului în ansamblul viziunii maniheiste asupra luptei de clasă, Călinescu nu este preocupat de consecvenţă, ci interesat mai degrabă de oportunitatea unei definiţii sau a alteia în vederea lărgirii propriilor posibilităţi de exprimare.

„Clasicism" şi „realism" sunt alţi doi termeni supuşi resemantizărilor în articolele criticului. Clasicismul a fost una dintre temele majore ale reflecţiei călinesciene, definit înainte de 1948 în două accepţii : se vorbeşte, pe de o parte, de un clasicism ca *forma mentis*, opus romantismului[1] şi tolerând barocul ca termen median, ca sinteză a clasicismului şi a romantismului[2] ; pe de altă parte, există pentru Călinescu şi un clasicism axiologic, înţeles ca realizare artistică superlativă[3], căruia i se opune neclasicul. Faptul că trăsăturile clasicismului tipologic şi ale celui axiologic se suprapun în studiile lui Călinescu trădează însă preferinţa criticului pentru formula de creaţie clasică[4]. Problematica stilului clasic este de altfel strâns legată de autobiografia spirituală a lui Călinescu, el însuşi structural un clasic, pentru că numai un spirit de factură clasică, cu gustul tipurilor universale, s-ar fi interesat de gruparea faptelor stilistice în categorii atemporale. Ceea ce am numit în acest articol „monument" intră de asemenea în sfera clasicului : lucrările ample, şlefuite de-a lungul unei vieţi mărturisesc aceeaşi preferinţă pentru opera perenă, rotundă, de referinţă.

---

1. „Clasicism-romantism sunt două tipuri ideale [...], reperabile numai la analiza în retortă" (idem, „Clasicism, romantism, baroc", *Vremea*, anul XVI, nr. 740, 12 martie 1944, p. 8, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, V (1940-1946)*, p. 208). Postularea existenţei a două stiluri transistorice definite în opoziţie aminteşte de binomul linear-pictural teoretizat de istoricul artei Heinrich Wölfflin, pe care Călinescu îl citise, după cum reiese din nota din subsolul articolului „Definiţia romantismului. Clasicism, romantism, baroc", *Viaţa socială*, anul XIII, nr. 8, decembrie 1945, pp. 11-12, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, V (1940-1946)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2008, p. 611.
2. Idem, „Clasicism, romantism, baroc", art. cit., p. 217.
3. „[U]n mod de a crea durabil şi esenţial, la îndemâna claselor" (idem, „Sensul clasicismului", *Revista Fundaţiilor Regale*, anul XIII, serie nouă, nr. 2, februarie 1946, pp. 248-258, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, V (1940-1946)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2008, p. 688) ; „Clasicismul e un mod de a construi trainic" (*ibidem*, p. 696).
4. Călinescu sugerează că formula romantică şi cea barocă nu pot produce momente de desăvârşire artistică : „Marea literatură este în fond aceea de stil clasic, iar ce este măreţ în romantism, baroc aparţine tot ţinutei clasice" (G. Călinescu, „Sensul clasicismului", art. cit., p. 688). Prin urmare, spre deosebire de Wölfflin, Călinescu nu situează stilurile anistorice pe aceeaşi treaptă valorică.

Începând cu 1948, Călinescu încearcă să asimileze realismul socialist acestei viziuni dualiste asupra stilurilor artistice, prezentându-l, destul de voalat, ca pe o ipostaziere a clasicismului. Astfel, dacă în prelegerea inaugurală de la Facultatea de Litere din Bucureşti de la 16 ianuarie 1946 Călinescu pledează „pentru o îndrumare clasicistă a literaturii noastre”[1], în 1948 va afirma că direcţia clasică este şi cea cerută de „programul cercurilor progresiste” : „Omul politic cere o poezie optimistă şi clasică pentru popor”[2], „«Realismul» la ordinea zilei azi”[3], literatura progresistă care se cere scrisă este de fapt *o întoarcere* la clasic[4], o reactualizare a unui stil care a cunoscut diverse întruchipări istorice. Semnificativ este faptul că termenul pus între ghilimele (cu alte cuvinte, redefinit) este cel de realism, nu cel de clasicism : dacă preamăreşte „omul nou”, realismul nu poate fi decât o corecţie aplicată naturii, o idealizare a ei în sens clasic[5]. Opoziţia dintre arta burgheză şi formula realist socialistă este tradusă în termenii opoziţiei tipologice dintre clasicism şi romantism, teoretizată în studiile călinesciene din 1943-1946[6].

Într-o cronică despre volumul de debut cu accente gidiene al lui Petru Dumitriu[7], *Euridice*, Călinescu subliniază ipotetica identitate de poziţii a criticului marxist şi a criticului neiniţiat în marxism (dar înzestrat cu busola axiologică a clasicismului) în respingerea lui Gide. Se poate uşor constata

1. Idem, „Sensul clasicismului”, art. cit., p. 687.
2. Idem, „Valoarea estetică a contemporaneităţii”, *Contemporanul*, anul III, nr. 66, 1 ianuarie 1948, pp. 1, 12, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 6.
3. *Ibidem*, p. 9.
4. „[N]e putem iarăşi întoarce la teatrul pentru mulţime cum era acela al grecilor” (*ibidem*, p. 7).
5. Vezi perfecţiunea tipului uman clasic în idem, „Clasicism, romantism, baroc”, art. cit., p. 208.
6. Literatura „de tip feudal” şi burgheză se caracterizează, potrivit lui Călinescu, printr-un „[e]xces de romantism” (idem, „Valoarea estetică a contemporaneităţii”, art. cit., p. 7).
7. Petru Dumitriu (1924-2002), prozator şi eseist, îşi face debutul editorial în 1947, cu *Euridice. Opt proze*. Începând cu 1948, va îmbrăţişa formula realismului socialist. Se va compromite literar şi moral prin nuvele ca „Vânătoare de lupi” (1949) şi romane ca *Drum fără pulbere* (1951). Va populariza ideologia marxist-leninistă în presa anilor ’50. Scrie şi opere de certă valoare literară, ca *Proprietatea şi posesiunea* şi trilogia *Cronică de familie* (1956). În 1960 pleacă în străinătate şi nu se mai întoarce. După căderea comunismului, reia legăturile cu mediul literar românesc într-un efort de a-şi justifica acţiunile din anii ’50 şi revine în ţară în 1996, la invitaţia lui Iliescu, dar este primit cu răceală de colegii de breaslă. Moare în exil.

că neajunsurile care i se impută aici literaturii lui Gide sunt întocmai neajunsurile romantismului în raport cu stilul clasic, aşa cum reies din studiile perioadei 1943-1946 : „personalismul excesiv”, cultul propriei genialităţi, căutarea experienţelor, anticalofilia[1]. Prin urmare, gustul clasic al unui critic competent este în consonanţă cu viziunea criticilor marxişti, ducând inevitabil la aceleaşi concluzii, chiar dacă în urma unui alt raţionament.

Fragmentarea afirmaţiilor

Aceste încercări de armonizare a unor idei neagreate cu noul limbaj al criticii literare s-a îmbinat uneori cu tactica fragmentării afirmaţiilor, a risipirii lor în mai multe articole de gazetă, care îi dau un alibi autorului prin restricţiile de spaţiu pe care le impun. Spunerea este astfel neostentativă, difuză şi mascată. De exemplu, în articolul „Măiestrie”, afirmând că fantezia este adevăratul corectiv al schematismului, Călinescu susţine că imaginaţia, invenţia îl ajută pe autor să vadă mai mult din realitate[2]. Fără precizarea că realitatea la care se referă este de alt ordin decât cea a vieţii cotidiene, afirmaţia pare de-a dreptul aporetică. Completarea vine într-un alt articol, intitulat „Iarăşi despre măiestrie”, în care ni se spune că „fantazia e darul de a vedea concret universalul”[3]. Prin urmare, realitatea pe care o dezvăluie imaginaţia nu este cea imediată, ci o realitate a universaliilor, care transcend datele existenţei concrete – de fapt, realitatea de care se ocupă clasicismul în accepţia călinesciană a termenului (tactica disipării şi a fragmentării afirmaţiilor se conjugă astfel cu procedeul „butăşirii”, al transplantării unor idei mai vechi în contextul ideologic al regimului comunist,

1. Idem, „Petru Dumitriu”, *Naţiunea*, anul III, nr. 560, 9 februarie 1948, p. 2, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VII (1948-1955)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 93. Corespondentele acestor trăsături în „Sensul clasicismului”, art. cit. : „neclasicul [...] cultivă solilocul, expresie a individualului, a personalismului” ; „personalismul e afirmarea incertului, neclasificabilului, a unicului” (p. 693) ; „Clasicul produce o operă fără geniu” (p. 697). Corespondentele lor în „Clasicism, romantism, baroc”, art. cit. : „Clasicul suferă de incuriozitate [...] ; romanticul de nelinişte, vagabondaj şi exploraţie” (p. 215) ; „esteticeşte clasicul e un calofilic, iar romanticul foarte adesea un cacofilic” (p. 214).
2. Idem, „Măiestrie”, *Contemporanul*, anul XI, nr. 22 (504), 1 iunie 1956, p. 1, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, VIII (1955-1957)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2009, p. 364.
3. Idem, „Iarăşi despre măiestrie”, *Contemporanul*, anul XVIII, nr. 3 (849), 18 ianuarie 1963, pp. 1, 7, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, XI (1963-1965). Conferinţe*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2012, p. 15.

procedeu pe care Nicolae Mecu îl consideră definitoriu pentru gazetăria politică a lui Călinescu de după 1944[1]). Astfel, în anii de după instaurarea comunismului, viziunea lui Călinescu – de data aceasta fluctuantă, maleabilă, lipsită de unitate şi de tăria afirmaţiilor – trebuie adesea reconstituită coroborând, ca într-un puzzle, sugestii din mai multe articole.

Funcţiile citatului

După cum am arătat, orientându-se cu predilecţie spre publicistica literară în anii de după război, Călinescu optează pentru un mod „slab" al spunerii, în care negarea sau deformarea prin reformulare sunt oricând posibile. Şi totuşi, în „Cronicile optimistului", construite de regulă pe calapodul dialogului dintre învăţător şi discipol, Călinescu îşi asumă postura maestrului, care presupune o demnitate sporită a actului spunerii. Numele revistei în care îşi ţine rubrica este şi el semnificativ : *Contemporanul* era una dintre revistele cele mai fidele liniei de partid.

Postura maestrului este însă subminată de schimbarea funcţiei pe care Călinescu o atribuie citatului. Dacă în 1927, în „Simţul critic", citatul era momentul de identificare dintre conştiinţa interpretului şi cea a scriitorului, instrumentul care conferea discursului critic o dimensiune estetică („Care este atunci momentul cu adevărat estetic din activitatea critică ? Evident, *citatul*"[2]), în articolele de conformism ideologic citatul nu mai este o mărturie a consubstanţialităţii dintre geniu şi gust[3], ci o formă de raportare la o autoritate mai înaltă decât cea a criticului. Se citează abundent din Marx, Lenin, Engels, Jdanov şi Malenkov. Dialogul criticului nu mai este în primul rând cu scriitorul, ci cu ideologii marxism-leninismului. Criticul nu mai este un garant al valorii estetice, ci un releu al directivelor puterii, un canal de propagare a doctrinei oficiale. El nu facilitează accesul la textul literar, ci la cel doctrinar, iar citatul nu mai este exemplificator, ci autoritar.

1. Nicolae Mecu, „Contradicţia lui Călinescu", *Cultura*, anul IV, nr. 11 (215), 19 martie 2009, disponibil online la adresa www.revistacultura.ro/cultura.php ? articol = 3917, accesat pe 01.11.2016.
2. G. Călinescu, „Simţul critic", *Viaţa literară*, anul II, nr. 40, 5 martie 1927, p. 1, reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, I (1920-1932)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2006, p. 108. Pentru Călinescu, citatul este expresia dimensiunii creatoare a criticii, un mod de a recrea fragmentul citat, de a-l integra în propria creaţie.
3. Idem, „Tehnica criticei şi a istoriei literare", art. cit., p. 1360.

Ana Selejan atrage totuşi atenţia asupra ambiguităţii pe care o comportă practica citării din clasicii marxism-leninismului. Potrivit cercetătoarei, Călinescu nu reuşeşte să metabolizeze directivele de partid, „căznindu-se, prin citări copioase din autori sovietici, să-şi mascheze inapetenţa ideologică”[1]. Din acest punct de vedere, citatul nu ar fi expresia adeziunii fără rezerve la ideologia oficială, ci, dimpotrivă, formula unui refuz de a spune, de a lua cuvântul, de a formula judecăţi personale. Citatul devine o abdicare de la subiectivitate, de la originalitatea punctului de vedere, singura care legitima, în viziunea lui Călinescu, actul critic şi istoriografic.

În continuarea acestei sugestii, putem remarca opacitatea citatului în articolele ideologice ale lui Călinescu. Faptul este cu atât mai surprinzător cu cât, în studiile teoretice de dinainte de 1944, actul critic era înţeles ca o formă de confesiune : potrivit teoriei călinesciene a consubstanţialităţii dintre geniu şi gust, gustul criticului este „reproducător”[2], în sensul că reiterează traiectul geniului. Emoţia estetică trăită de critic în momentul contemplării unei opere literare constă în intuirea unei afinităţi între exeget şi scriitor şi presupune, prin urmare, un act de autorecunoaştere a criticului în persoana scriitorului : emoţia estetică există numai în cazul în care criticul se poate transpune în ipostaza creatorului, admiţând opera ca pe „un produs posibil al propriei [...] activităţi creatoare”[3], ca pe un text pe care l-ar fi putut scrie chiar el. Pentru Călinescu, întâlnirea cu opera este o întâlnire cu sinele, prilejuind constatarea unei identităţi virtuale a criticului şi a scriitorului („simţul critic este *forma* propriei noastre facultăţi creatoare, sub unghiul căreia primim şi valorificăm numai ceea ce ni se prezintă ca urmând normele de creaţie ale spiritului nostru”[4] ; „dacă am fi executat noi opera, am fi urmat norma însăşi a artistului”[5]). Citatul este astfel o mărturisire a fundamentului subiectiv care orientează interesul criticului spre un anumit autor (în care se regăseşte) şi nu spre altul (în care nu se regăseşte).

În schimb, în articolele aflate sub presiunea ideologiei comuniste, citatul devine, din mărturie a identificării criticului cu scriitorul, un refuz al confesiunii, un scut sub care personalitatea interpretului rămâne un mister. În „Prefaţa” la compendiul de istoria literaturii române se face următoarea constatare : „Chipul de a fi «obiectiv» al celui care se scandalizează de

1. Ana Selejan, *op. cit.*, vol. II, *1952-1953. Bătălii pe frontul literar*, p. 176.
2. G. Călinescu, „Tehnica criticii şi a istoriei literare”, art. cit., p. 1360.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, p. 1361.
5. *Ibidem*.

«subiectivitate» este de multe ori fuga de orice judecată proprie de gust prin articole-compilaţii care citează «ştiinţific» opiniile altora”[1]. *Mutatis mutandis*, afirmaţia se poate extinde asupra articolelor ideologizante ale lui Călinescu însuşi, care apar astfel ca o abdicare de la rolul criticului. Îl vom vedea pe Călinescu invocând, de pildă, lectura lui Lenin a operei lui Tolstoi[2]. Dacă adoptăm viziunea lui Călinescu, citatul „ştiinţific” ca refuz al criticului de a-şi asuma un verdict estetic ar fi trebuit să fie doar instrumentul impostorului, dezvăluind lipsa vocaţiei şi inapetenţa pentru frumos. Citatul apare astfel ca un avatar al tăcerii, ca un substitut pentru verdictul estetic autentic.

Concluzii

Strategiile discutate mai sus scot în evidenţă variaţii în prudenţa (sau în gradul de conformism al) autorului. Oscilaţiile se produc în funcţie de mai mulţi factori, printre care momentul intervenţiei publicistice (îndrăznelile mai mari ale lui Călinescu din 1947 şi din 1948[3] se explică nu atât prin curajul autorului, cât prin iluzia că dispune în continuare de autoritatea intelectuală din perioada interbelică) şi relevanţa subiectului pentru Călinescu (cazul articolelor despre Eminescu). Interesant este faptul că eforturile criticului de a da supleţe dogmei marxist-leniniste vizează mai ales sfera ideilor, a principiilor de creaţie şi mai puţin reabilitarea unor scriitori, contemporani sau nu[4], sau sprijinirea unor debutanţi străini, la momentul respectiv, de formula realismului socialist (cazul lui Petru Dumitriu). Comentând absenţa lui Călinescu din cadrul dezbaterilor de reabilitare a unor scriitori, Ion Bălu avansează ca ipoteze resentimentul faţă de contemporani

1. Idem, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Chişinău, Editura Litera, 1997, p. 14.
2. Idem, „Realismul rus”, în G. Călinescu, *Opere. Publicistică, X, (1960-962)*, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2010, p. 280.
3. Articolele de răsturnare a realismului socialist în clasicism, de exemplu, şi studiile „Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică”, „Domina bona” „Universul poeziei” şi „Poezia «realelor»” din *Jurnalul literar*, semnalate mai sus.
4. „Nu G. Călinescu a contribuit la scoaterea prozei contemporane de sub rigorile dogmatismului”, susţine Ion Bălu, comentând reabilitarea unor mari prozatori şi poeţi români (Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Ion Barbu). Călinescu nu a sprijinit nici încercările lui Liviu Rusu de reintroducere a lui Maiorescu în circuitul valoric, iar pe Arghezi l-a propus ca membru titular în Academia Română abia în 1955, după ce acesta reintrase în viaţa literară (Ion Bălu, *op. cit.*, p. 373).

şi teama[1]. În schimb, Alex Goldiş ia în calcul posibilitatea ca refuzul lui Călinescu de a participa la eforturile de reabilitare să aibă la bază dorinţa criticului de a apăra adevărul istoric de falsificările celor care doresc o recuperare cu orice preţ a scriitorilor compromişi în ochii regimului[2]. Dosarul de urmărire informativă a lui Călinescu pare să indice însă că istoricul literar a dus propria sa bătălie, neştiută, pentru reintroducerea lui Maiorescu în circuitul valoric, aducând, într-un raport destinat forurilor conducătoare, argumente similare cu cele ale participanţilor la dezbaterea din 1963 în jurul reabilitării criticului junimist, alături de argumente personale[3]. Aşadar, Călinescu pare preocupat în primul rând de conservarea autorităţii sale critice, pe care i-ar ştirbi-o participarea la eforturile de reconfigurare a canonului oficial întreprinse de alţi intelectuali. Putem specula că, în viziunea lui Călinescu, Maiorescu trebuie reabilitat de Călinescu sau nu trebuie reabilitat deloc. Ipoteza este susţinută şi de caracterul „interesat" al implicării istoricului literar în reabilitarea lui Eminescu.

După cum arată Hannah Arendt, totalitarismul nu exclude responsabilitatea personală[4]. Observaţia este cu atât mai importantă cu cât negarea responsabilităţii individuale în numele unei vini sistemice este unul dintre principalele mecanisme mentale care contribuie la suprimarea contextuală a vectorului moral[5], facilitând participarea consensuală la un regim imoral.

---

1. *Ibidem*.
2. Alex Goldiş, „Maiorescu şi reconsiderările marxist-leniniste", *Euphorion*, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 2010, disponibil online la adresa : www.romaniaculturala.ro/articol.php ? cod = 16006, accesat pe 05.02.2013.
3. Am comentat aspectul în „«Revis(it)ing the Romanian Cultural Heritage» during Gheorghe Gheorghiu-Dej's Regime : The Role of Literary Critics in the Battle for the Canon as a Form of Preserving the Cultural Memory of a Community", *History of Communism in Europe*, Zeta Books, nr. 6, 2015, pp. 21-38.
4. Pentru Hannah Arendt, în sfera morală şi politică nu se poate vorbi despre obedienţă, ci doar despre participare consensuală (Hannah Arendt, „Personal Responsibility under Dictatorship", în Jerome Kohn (ed.), *Responsibility and Judgment*, Schocken Books, New York, 2003, p. 48). Consimţământul însuşi, ca act individual, contribuie la constituirea puterii în regimurile totalitare.
5. „Moral control operates most strongly when people acknowledge that they are contributors to harmful outcomes. […]. Under displaced responsibility, they view their actions as stemming from the dictates of authorities rather than being personally responsible for them. Because they are not the actual agent of their actions, they are spared self-condemning reactions" („Autosupravegherea morală funcţionează cel mai bine când oamenii recunosc că participă la obţinerea unor rezultate nocive. […] În cazul transferului de responsabilitate, ei îşi văd acţiunile mai degrabă ca izvorând din poruncile unor autorităţi decât ca fapte pentru care sunt personal

Dacă acceptăm să ne situăm în această grilă a interpretării moralităţii într-o societate totalitară şi afirmăm, împreună cu Hannah Arendt, valoarea morală a nonparticipării la viaţa publică în astfel de regimuri, atunci, în cazul lui Călinescu, o atitudine responsabilă ar fi presupus : 1. consecvenţa în asumarea unei misiuni în calitate de critic şi de istoric literar (sau tăcerea, ieşirea din viaţa literară) şi 2. refuzul de a participa la viaţa politică. Însă Călinescu a încercat să-şi asigure libertatea de expresie în câmpul literar consimţind să colaboreze cu Partidul Comunist în plan politic. Colaborarea politică s-a dovedit nu numai nedeontologică (prin implicarea criticului într-o sferă care îi depăşea competenţele), ci şi nocivă în plan literar, facilitând acapararea puterii de către Partidul Comunist şi, implicit, limitarea posibilităţilor de expresie literară (prin epurări, cenzură, impunerea unei formule unice de creaţie etc.). Este uşor de presupus, desigur, că accederea comuniştilor la putere s-ar fi făcut foarte bine şi fără articolele politice ale lui Călinescu. Dar grila propusă de Hannah Arendt exprimă credinţa în forţa refuzului colectiv de a participa la viaţa publică[1] şi totodată vizează caracterul intrinsec imoral al gesturilor de colaborare cu regimurile totalitare[2], dincolo de impactul lor concret şi indiferent ce raţiuni se ascund în spatele lor (frică, oportunism etc.).

Deşi presupune un compromis şi, prin urmare, este tot o formă de a consimţi la abuzurile unui regim totalitar, recursul la strategii de negociere a accesului la cuvânt de felul celor comentate mai sus a făcut ca, în plan literar, conformismul lui Călinescu să fie mai puţin accentuat decât în plan politic. Cu toate acestea, neimplicarea în luptele pentru reabilitarea unor

---

responsabili. Nefiind adevăraţii agenţi ai acţiunilor lor, nici nu apar vinovaţi în propriii ochi” [trad. R.C.]) (Albert Bandura, „Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency”, *Journal of Moral Education*, vol. 31, nr. 2, 2002, p. 106).

1. „No man, however strong, can ever accomplish anything, good or bad, without the help of others [...] We have only for a moment to imagine what would happen to any of these forms of government if enough people would act «irresponsibly» and refuse support, even without active resistance and rebellion, to see how effective a weapon this could be” („Nimeni, oricât de puternic ar fi, nu poate să realizeze nimic, în bine sau în rău, fără ajutorul altora [...] Este de ajuns să ne imaginăm o clipă ce s-ar întâmpla cu oricare dintre aceste forme de guvernământ dacă suficienţi oameni s-ar purta «iresponsabil» şi ar refuza să îşi acorde sprijinul, chiar şi fără rezistenţă activă sau rebeliune, ca să ne dăm seama ce armă eficientă ar fi acest refuz [trad. R.C.]) (Hannah Arendt, *op. cit.*, p. 47).
2. Hannah Arendt vorbeşte despre necesitatea de a putea trăi cu tine însuţi (*ibidem*, p. 45).

scriitori valoroşi denotă firava preocupare a lui Călinescu pentru restabilirea unui canon centrat pe valoarea estetică şi, prin urmare, neasumarea menirii sale de critic şi de istoric literar, aşa cum el însuşi o înţelegea când afirma : „Nu există istorie literară, ci numai istorici literari”.

Oana Purice

Posterităţi jucate. Miron Radu Paraschivescu şi Ion Caraion prin jurnale

Abstract. *In the present paper I will analyze the biographical and professional trajectories of two Romanian writers who published their works mainly under Communism : Miron Radu Paraschivescu and Ion Caraion. Focusing on their relationship with the totalitarian regime, I will take into consideration their autobiographical writings, dwelling on the one hand on the images (*or postures*) they intend to create themselves through the autobiographical discourse, and on the other hand on the reaction the regime had to their behavior in general, and to their diaries and memoirs in particular (including censorship, rejection, marginalization, and imprisonment). As it will be emphasized below, the selection of events the two writers make in their diaries is relevant for their position inside the cultural field of Communist Romania ; these cuts which are contained by both the anthumous and posthumous autobiographical writings reveal the image the two writers wanted to secure in the readers' collective memory. Nevertheless, their biographies, as shown by the historical documents or personal records, seem to often contradict these* postures*, bringing into question the autobiographical writings' manipulative dimension. Therefore, I will stress these discrepancies and outline the manner in which Miron Radu Paraschivescu's and Ion Caraion's diaries are means of posthumous negotiation of their cultural portraits.*

Keywords : *Miron Radu Paraschivescu, Ion Caraion, autobiographical writings, Communism, posture*

În studiul *Construcţia identităţii într-o societate totalitară. O cercetare sociologică asupra scriitorilor*, publicat prima dată în 2003 şi reeditat în 2012, Dan Lungu, sociolog şi scriitor român, discută, cu instrumente ale sociologiei (literare), despre relaţia dintre individ şi puterea politică şi despre mişcările de roluri ce au avut loc în spaţiul cultural românesc între 1945 şi 1989. Lungu identifică strategiile identitare ale „actorilor sociali", cum îi numeşte el în primul rând pe scriitori şi pe alţi participanţi la activitatea literară (cititori, critici), şi diferenţiază între trei tipuri de raportări la polul puterii : strategii în proximitatea polului ontologic al identităţii (menţinerea fermă a propriilor principii), strategii în proximitatea polului pragmatic al identităţii (adică forme variate de conformism, de la credinţa autentică în ideologie la mimarea adeziunii) şi strategii intermediare – „alternarea repertoarelor", ajustarea „comportamantului după solicitările mediului"[1].

Luând ca reper instrumentarul lui Dan Lungu, dar încercând să evit ca lucrarea să devină o umplere a golurilor unei scheme, în cele ce urmează voi analiza maniera în care doi scriitori români – Ion Caraion şi Miron Radu Paraschivescu[2] – au operat cu aceste strategii şi voi contura *postúrile* pe care aceştia şi le-au construit în textele memorialistice publicate în timpul vieţii sau postum. Termenul „postură" a fost teoretizat de Jérôme Meizoz[3], care aduce în discuţie modalităţile de autocreare, de individualizare a unei figuri într-un câmp literar. Pentru teoreticianul elveţian, nu identitatea (univocă şi reducţionistă) a unui autor este centrul de interes, ci *postura*[4], un construct eterogen, deseori echivoc, care permite o amplă viziune asupra comportamentului social şi literar.

---

1. Dan Lungu, *Construcţia identităţii într-o societate totalitară. O cercetare sociologică asupra scriitorilor*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2012, p. 186.
2. I-am ales pe aceşti doi scriitori pentru că au parcurs aproximativ aceeaşi perioadă, au făcut parte din aproape aceleaşi contexte istorico-literare, dar şi pentru că, dincolo de aceste asemănări, au avut experienţe diferite, semnificative pentru intervalul de timp urmărit, cum se va vedea în continuarea lucrării.
3. *Postures littéraires*, 2007.
4. „Les actes énnonciatifs et institutionnels complexes, par lesquels une voix et une figure se font reconnaître dans le champs littéraires" (Jérôme Meizoz, *Postures littéraires. Mises en scène modernes de l'auteur*, Slatkine Édition, Geneva, 2007, p. 11).

Am ales jurnalele şi memoriile ca surse ale analizei mele tocmai pentru că, în baza pactului autobiografic[1], aici scriitorii îşi deconspiră şi (deseori) justifică, pe de o parte, ingineria operei literare, iar pe de alta, comportamentele sociale, politice (mistificările şi omisiunile nu sunt ignorate, comentarea lor ocupând un loc potrivit în lucrarea mea). De asemenea, fiind texte situate la graniţa dintre literar şi nonliterar, acestea vor putea fi studiate atât ca documente care înregistrează parcursul biografic şi artistic al protagoniştilor, cât şi în calitate de constructe literare. Astfel, conjugând lectura textelor autobiografice cu studii de specialitate şi documente de arhivă publicate în ultimii ani, voi încerca să identific poziţiile pe care cei doi scriitori le ocupă în seria de reacţii la intervenţiile puterii în câmpul cultural : de la disidenţă la colaborare. Operând cu termeni precum „conformism” sau „compromis”, voi urmări nuanţarea lor în funcţie de situaţie şi de factorii implicaţi, evitând în acest fel verdictele rigide şi neproductive.

Nucleul acestui demers va fi discuţia despre selecţia pe care Caraion şi Paraschivescu o fac în jurnale şi memorii, cu alte cuvinte, ce aleg ei să mărturisească în ceea ce priveşte relaţia cu regimul comunist şi structurile lui, maniera în care îşi construiesc imaginea pe care o lasă posterităţii (în condiţiile în care ambii urmăreau publicarea textelor). Implicită va fi aici comentarea rolului pe care scriitorii îl atribuie textelor autobiografice. Pentru a completa tabloul *confruntării*, mă voi opri şi asupra reacţiilor puterii la comportamentele lor, aşa cum sunt ele prezentate în jurnale[2] şi cum se desprind din documente ale epocii şi din studii de istorie literară. Întrucât aminteam de valenţele literare ale textelor, mă va interesa şi maniera în care ei se poziţionează în raport cu directivele artistice ale regimului comunist (şi, totodată, perspectivele proprii asupra semnificaţiilor artei). În acest sens, voi putea deduce gradul de instrumentalizare a textelor autobiografice în construirea *posturii* şi în gestionarea relaţiilor cu puterea.

---

1. Concept teoretizat de Philippe Lejeune în volumul omonim, *Pactul autobiografic* : „autorul se declară explicit identic naratorului (şi, deci, personajului, de vreme ce povestirea este autodiegetică)” (Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, Editura Univers, Bucureşti, 2000, p. 30).
2. Cu excepţia *Amintirilor* lui Miron Radu Paraschivescu, Editura Ion Creangă, 1975, toate celelalte volume studiate sunt jurnale ; pentru fluiditate, voi folosi îndeosebi acest termen pentru a acoperi toate sursele primare.

*

Cu o diferenţă de aproape 12 ani între ei, parcursurile literare ale lui Ion Caraion şi Miron Radu Paraschivescu sunt asemănătoare ; va diferi însă traseul biografic şi interacţiunea cu regimul totalitar instaurat în România după cel de-al Doilea Război Mondial. Debutând cu poezie într-o revistă şcolară (deşi va scrie că adevăratul debut literar a fost în revista *unu*), Miron Radu Paraschivescu încearcă studiul artelor frumoase la Cluj, dar nu termină facultatea, se înscrie la Literele bucureştene şi intră în publicistică, făcându-şi în acelaşi timp în capitală şi ucenicia ca redactor şi comunist în ilegalitate. Va colabora apoi la reviste de stânga (*Cuvântul liber*, *Facla*, *Ecoul*, *Timpul*) şi, ulterior, se va îndrepta spre publicaţii literare, redactând *Almanahul literar* (devenit *Steaua*) şi *Povestea vorbei*, suplimentul literar al revistei *Ramuri* de la Craiova. Debutează editorial în 1941, cu *Cântice ţigăneşti*, următoarele volume neatingând succesul primului. Schimbând reşedinţe în numeroase oraşe (Cluj, Braşov, Bucureşti, Vălenii de Munte), dar şi paturi în diferite clinici de boli nervoase, imaginea lui Miron Radu Paraschivescu se conturează atât ca publicist şi scriitor (notabile rămân *Cânticele* şi *Jurnalul unui cobai*, publicat postum, în 1994), cât şi ca *mentor* şi susţinător al unor importante generaţii de poeţi şi prozatori (mai întâi al celor ce vor forma grupul Albatros[1], iar apoi, în mai mare măsură, al oniriştilor, pe care i-a publicat în *Povestea vorbei*[2]). Susţinător fidel al idealului comunist, dar critic de sertar al *comunismului real*[3] instalat în România, Miron

1. Într-o notă informativă din 1959, agentul „Minculescu Gheorghe” raporta faptul că în 1942 Miron Radu Paraschivescu devenise mentorul tinerilor de la *Timpul* (Geo Dumitrescu, Virgil Ierunca, Ion Caraion etc.) şi că dintre toţi îl simpatiza pe Caraion, propunându-i chiar „să-l înfieze” (*apud* Ana Dobre, *Miron Radu Paraschivescu – eternul eretic*, Editura Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 2011, p. 123).
2. Mulţi dintre cei publicaţi participau cu regularitate la cenaclul pe care M.R. Paraschivescu îl ţinea în cadrul Uniunii Scriitorilor la mijlocul anilor ’60 : „Evident, la cenaclul condus de Miron Radu Paraschivescu nu veneau numai scriitorii care se autointitulau onirici, cu toate că grupul numit aşa se mărea treptat. Micul nucleu iniţial, format din Ţepeneag, Dimov, Ivănceanu şi Mazilescu, a atras în jurul lui scriitori precum Sorin Titel, Emil Brumaru, Daniel Turcea, Iulian Neacşu, Virgil Tănase, Florin Gabrea, Sebastian Reichmann, Nora Iuga…”, îşi aminteşte Ştefan Agopian (Ştefan Agopian, *Scriitor în comunism* [*nişte amintiri*], Editura Polirom, Iaşi, 2014, p. 164).
3. Înţeles ca aplicarea în societate a ideologiei marxist-leniniste. Conceptele „comunism real”, „marxism leninism” nu sunt folosite de autori întocmai, ci ajută la particularizarea realităţilor pe care ei le denumesc, de cele mai multe ori, „comunism”.

Radu Paraschivescu va reuşi cu greu să găsească echilibrul între libertatea personală şi impoziţiile de la centru, defulându-şi frustrările deseori doar în paginile de jurnal, din care o selecţie a fost publicată sub îngrijirea Mariei Cordoneanu în 1994.

Având acelaşi traseu publicistic la *Ecoul*, *Lumea*, *Timpul*, Ion Caraion (Stelian Diaconescu, pe numele său real) şi-a negociat în tuşe mai groase relaţiile cu regimul comunist. Fără a fi un militant ca Paraschivescu, Caraion a văzut în comunism şansa emancipării unui tânăr ale cărui condiţii sociale nu-l puteau avantaja (îndemnat să-şi ia viaţa în mâini de la 13 ani, venit într-un Bucureşti în care nu cunoştea pe nimeni). Noul regim însă nu-i tolerează accesele de libertate, astfel că este închis în două reprize (implicând muncă la Canal şi în minele din Maramureş şi o condamnare la moarte comutată în muncă silnică pe viaţă, efectuată până la amnistia generală : 1950-1955 şi 1958-1964). După eliberare urmează o carieră literară prolifică (impulsionat de cei 11 ani pierduţi în temniţe şi de dorinţa de a crea o operă care să-i supravieţuiască) : celor trei volume de versuri publicate până la prima condamnare le vor urma numeroase alte cărţi de poezie, critică literară, eseuri, precum şi traduceri. Relaţiile cu puterea se complică, creându-şi dedesubturi pe care abia cercetările în arhivele moştenite de la Securitate le vor putea explica. Jurnalele lui Caraion (publicate două antum şi două postum) ilustrează un spirit la început compatibil cu regimul, iar apoi un răzvrătit ce viza postura de disident. După o serie de tentative eşuate, în 1982 Caraion se exilează împreună cu familia în Elveţia, unde va face eforturi pentru a creşte vizibilitatea operei sale, pentru a face cunoscute condiţiile de existenţă din România ceauşistă şi pentru a se integra în comunitatea exilului. Doar unele dintre acestea îi reuşesc, dezvăluirile de după 1990 explicând motivele şi schimbând optica asupra imaginii sale.

Înainte de a intra propriu-zis în analiza-nucleu a lucrării, voi face o scurtă trecere în revistă a volumelor memorialistice ; cum se va vedea, nu doar conţinutul lor este relevant pentru poziţia scriitorilor în câmpul puterii postbelice, ci şi traseul lor editorial. Volumul *Amintiri* al lui Miron Radu Paraschivescu a fost publicat în 1974 la Editura Ion Creangă, fiind, conform notei de pe versoul paginii de gardă, o „ediţie pentru şcolari cuprinzând amintirile din anii copilăriei" ; memoriile se subîntind, într-adevăr, primilor ani din viaţă, nelipsind decorurile şi personajele acestei mitologii (livada, casa boierească a medicului, neamţul încartiruit forţat ce devine prieten de lectură, fierarul privit cu admiraţie, fascinaţia pentru fata în casă). Însă introspecţiile şi observaţiile aparţinând scriitorului matur sunt uşor recognoscibile, contrastând cu intenţiile anunţate de paratext ; astfel, publicarea

în 14.100 exemplare (conform casetei tehnice) sub sigla editurii pentru copii poate fi doar un subterfugiu pentru a trece aceste memorii de vigilenţa cenzurii (comun în epocă – dacă ne gândim, de exemplu, la volumele de ficţiune literară publicate la Editura Militară[1]).

Jurnalul unui cobai este un titlu ales de Vasile Igna (prefaţatorul volumului lui Miron Radu Paraschivescu), sintagma apărând într-o scrisoare a poetului către Ghiţă Ionescu[2]. Publicat în 1994, volumul conţine o selecţie de note din perioada 1940-1954, o parte fiind realizate de Paraschivescu, altele fiind preluate din caiete-manuscris şi dactilograme. Începând să ţină jurnal din 1936, MRP (cum mai este cunoscut scriitorul) îşi exprimă deseori dorinţa de a-l vedea publicat[3], deşi, frecvent, în lumina contextului politic, e conştient de imposibilitatea acestui lucru. Totuşi, riscă şi, după ce în 1966 şi-a revăzut notaţiile, pregăteşte o dactilogramă pe care i-o lasă lui Virgil Ierunca în timpul primei sale vizite în Franţa ; dorinţa nu i se împlineşte decât postum, când, în 1976, apare *Journal d'un hérétique*, în traducerea lui Clause Jaillet. Deşi nu a reuşit să-şi facă auzite nemulţumirile şi criticile la adresa comunismului corupt în timpul vieţii[4], imaginii de oportunist *de nevoie* a lui Miron Radu Paraschivescu i se aduc justificări în cele două ediţii ale jurnalului său.

Primul volum al jurnalului lui Ion Caraion, de altfel singurul publicat în România în timpul vieţii, a apărut în 1980 la Editura Cartea Românească, având subtitlul *Literatură şi contraliteratură*. Neoferind o distincţie lămuritoare asupra celor doi termeni, Caraion îşi începe jurnalul cu trei eseuri autobiografice în care îşi lansează crezul artistic : „A fi scriitor ? A fi, în felul tău, eternitate"[5], neevitând a polemiza, fără a da nume, cu scriitorii care îşi fac din impostură program de viaţă şi literatură. Dacă aceste texte introductive nu sunt datate (fiind, probabil, scrise în preajma publicării volumului), în continuare urmează trei secţiuni cuprinzând cronici literare

1. Se pot aminti *Zmeura de câmpie* a lui Mircea Nedelcovici (Editura Militară, 1984), *Asediul locului comun* de Mircea Horia Simionescu (Editura Militară, 1988).
2. „El [jurnalul] vorbeşte despre condiţia de cobai a poporului român" (Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 6).
3. Nu găseşte motivaţie în a scrie fără finalitatea tiparului : „Nu-mi rămâne decât jurnalul ca să fie citit. Altfel, de ce l-aş scrie ? De ce nu mă mulţumesc – Dumnezeule ! – cu o existenţă de nivel mijlociu, fără aspiraţii la *eternitatea* tiparului ? " (*Ibidem*, p. 20).
4. Fragmentele publicate în anii '60 în revista *Luceafărul* nu surprind, cum e de aşteptat, energia răzvrătirii sale.
5. Ion Caraion, *Jurnal I : Literatura şi contraliteratura*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980, p. 23.

sau articole cu puternice note memorialistice. Astfel, primul grupaj conţine texte scrise între 1944 şi 1947, publicate în revistele vremii (*Ecoul*, *Fapta*, *Lumea*, *Adevărul*) ; următorul este subîntins perioadei 1968-1975 (pauza mare conţinând anii de detenţie), iar ultimul – celei dintre 1977 şi 1979, cu doi ani înainte de exilarea sa în Elveţia. Cele din urmă părţi nu mai conţin indicii ale publicării anterioare. Printre numele despre care poetul vorbeşte se află cele ale lui Ion Minulescu, Stefan Zweig, G. Călinescu, Nichita Stănescu, Nicolae Manolescu, Geo Bogza, Radu Cosaşu, Veronica Porumbacu şi Paul Celan.

Cel de-al doilea volum a fost îngrijit de Emil Manu şi publicat postum, în 1998, la Editura Albatros, cuprinzând, conform menţiunilor din nota asupra ediţiei, „texte [...] redactate, dactilografiate, finisate şi corectate de autorul lor”[1]. Acest volum face parte din seria concepută de însuşi Caraion, „combinând uneori notele de *jurnal de lector* cu cele de *jurnal literar intim*”[2]. Două exemplare dactilografiate ale acestui volum au fost depuse de poet la Editura Cartea Românească în 1980, însă, după ce i-a fost amânată publicarea, a fost ordonată interzicerea ei (după exilare), astfel că partea a doua a jurnalului apare la o distanţă de mai bine de 15 ani de la redactarea făcută de Caraion. Şi aici sunt prezente texte publicate anterior (cel despre Tudor Arghezi, despre Marin Preda, despre poetul Vasile Vlad), dar, conform lui Emil Manu, şi inedite. Întrucât doar câteva dintre capitole sunt datate, ţinând cont de reperul datelor la care au fost publicate textele reluate, se observă faptul că Emil Manu (căci el operează o serie de modificări peste manuscrisul restituit de SRI din dosarele confiscate de Securitate) nu respectă ordinea cronologică, împărţind volumul în două secţiuni tematice : „jurnalul de lector” (cu texte despre autorii menţionaţi şi alţi câţiva poeţi) şi ceea ce el numea „jurnal literar intim”, evocând experienţele din redacţiile ziarelor *Timpul*, *Ecoul* şi *Evenimentul zilei*. Discursul autobiografic este completat de portrete ale unor figuri-cheie ale epocii. Poate partea cea mai consistentă şi relevantă (pentru lucrarea de faţă, cel puţin) este autobiografia fragmentară, publicată de Manu la începutul acestui volum, scrisă de Ion Caraion în 1984, cu un an înaintea declanşării bolii ce-i va grăbi şi sfârşitul. „O pată de sânge intelectual”, cum îşi intitulează ultima confesiune, cuprinde povestea vieţii sale spusă pe repede-înainte, insistând pe anii de temniţă şi pe enumerarea realizărilor sale literare.

1. *Apud* Ion Caraion, *Jurnal II*, Editura Albatros, Bucureşti 1998, p. V.
2. *Ibidem*.

Caracterul hibrid este moştenit şi de al treilea volum din serie – *Ultima bolgie*[1], lipsa datării şi a cronologiei scoţându-l şi de sub incidenţa formei diaristice obişnuite, şi de sub cea a autobiografiei. Alcătuit tot de Emil Manu şi publicat în acelaşi an, 1998, la Editura Nemira, cuprinde texte din arhiva lui Caraion (deţinută, parţial, de Manu). Deşi apar şi fragmente publicate anterior (cu locuri nesemnalate aici), intenţia editorului a fost de a aduce în atenţie „texte ce nu s-ar fi putut publica în România înainte de 1989"[2]. Volumul este precedat de un tabel biobibliografic, având la bază autobiografia din volumul al doilea, ce conţine unele nepotriviri, aşa cum vor arăta documentele extrase din arhiva Securităţii, mai întâi de Mihai Pelin în volumul *Artur. Dosarul lui Ion Caraion* şi apoi de Delia Roxana Cornea şi Dumitru Dobre, în *Cazul Artur şi exilul românesc. Ion Caraion în documente din Arhiva CNSAS*. Şi aici, eseul este combinat cu discursul memorialistic, cu portretul (deseori caricatural) al unor personaje din lumea culturală românească sau din străinătate şi, într-adevăr, se simte mai acut aversiunea faţă de structurile comunismului, dezvăluind interdicţiile ce i-au fost impuse, vorbind despre cenzură şi practicile opresive ale regimului.

Spuneam că *Jurnal I* este singurul volum diaristic publicat în ţară în timpul vieţii, dar nu şi singurul antum. În 1982, la un an de la plecarea din România, lui Ion Caraion îi apare la Editura Jon Dumitru din München *Insectele tovarăşului Hitler*, un jurnal – „pamflet contra regimului comunist"[3] (spune Eugen Simion într-un articol din revista *Cultura*). Prima parte a acestei cărţi conţine un denunţ în notă sarcastică la adresa regimului totalitar din care tocmai evadase, din care nu lipsesc descrierile experienţelor de anchetă şi de temniţă, confruntările cu cenzura, portretul lui Nicolae Ceauşescu şi al soţiei sale. Aceasta este însoţită de o serie de interviuri date după 1981 pentru publicaţii belgiene sau pentru Europa Liberă. Jurnalul este un construct eterogen, prin care autorul încearcă să îşi creeze o postură avantajoasă în ochii intelectualilor din exil.

1. Titlul volumului îl reia pe cel al primei poezii scrise la 11-12 ani.
2. *Apud* Ion Caraion, *Jurnal III : Ultima bolgie*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, p. 5.
3. Eugen Simion, „Un caz tragic : Ion Caraion (I)", *Cultura*, 15 noiembrie 2007, nr. 149, disponibil online la adresa revistacultura.ro/cultura.php ? articol = 2991, accesat pe 20.04.2016.

Selecţii riscante. Selecţii confortabile

Genurile autobiografice, fie că e vorba despre notaţia diaristică, fie despre naraţiunea memoriilor, au la bază un proces de selecţie şi de construcţie de limbaj a unei identităţi. Bibliografia care susţine această idee este amplă ; pentru a o surprinde mai bine, voi apela doar la concluzia studiului lui Marcel de Grève, „L'autobiographie, genre littéraire" : „on peut se rendre compte aujourd'hui que l'autobiographie restant une œuvre de langage, elle se révèle littéraire ou non selon le travail réalisé sur ce langage, qui peut lui-même contribuer à la connaissance voire à la construction de soi"[1].

În cazul textelor pe care le discut aici, se poate vorbi despre o dublă selecţie (deci de o tentaţie mai mare a mistificării prin omisiune) : mai întâi, despre cea din momentul notaţiei autobiografice („timpul scrisului", în termenii lui Eugen Simion), iar apoi de cea din faza pregătirii volumului, când fie autorii înşişi, fie moştenitorii aleg din totalitatea manuscriselor fragmentele potrivite pentru a construi imaginea protagonistului[2]. În această secţiune mă vor interesa, din selecţia propusă în jurnale, acele episoade care reflectă relaţia scriitorilor cu puterea, apropierea sau depărtarea de polul pragmatic al identităţii, conform teoriei lui Dan Lungu.

Autoportrete prin refracţie

Deşi realitatea epocii contrazice imaginile pe care Paraschivescu şi Caraion şi le realizează prin intermediul textelor autobiografice, acestea ilustrează doi opozanţi ai regimului – e drept, în măsuri şi cu argumente diferite. Dacă volumele publicate antum în ţară sunt neutre din punctul de vedere al impoziţiilor Partidului (nu riscă inadvertenţe ideologice, dar nici nu merg pe o linie marcat propagandistică), cele publicate în străinătate sau după

1. Marcel de Grève, „L'autobiographie, genre littéraire", *Revue de littérature comparée*, 2008, vol. I, nr. 325, pp. 23-31, disponibil online la adresa www.cairn.info/resume.php?ID_ARTICLE=RLC_325_0023, accesat pe 14.05.2016.
2. În cazul lui Miron Radu Paraschivescu, arhiva cu manuscrise ale jurnalului deţinute de Muzeul Naţional al Literaturii Române din Bucureşti dovedeşte această a doua selecţie. Deşi am avut ocazia să parcug acele caiete, nu le pot utiliza ca sursă bibliografică, întrucât nu a fost finalizat procesul de înregistrare în colecţia Muzeului. În ceea ce-l priveşte pe Caraion, Emil Manu, îngrijitorului ultimelor două volume, pomeneşte frecvent de această practică a selectării, realizată atât de poet, cât şi de el.

1990 în România relevă două personalităţi care refuză înregimentarea şi critică opresiunile la care spaţiul cultural este supus.

Miron Radu Paraschivescu nu şi-a repudiat niciodată partizanatul comunist şi participarea activă la mişcările din ilegalitate ; de asemenea, dezamăgirile faţă de comunismul real nu îi vor afecta credinţa în bolşevism. În *Amintiri* mărturiseşte primul contact cu acest termen : de la tatăl său îl va auzi prima dată şi „avea să constituie axul vieţii mele”[1]. În aceeaşi temă a socialismului precoce vorbeşte despre entuziasmul faţă de ideologia promovată de sovietici, punând-o subtil în contradicţie cu o amintire mai veche, cu frica inspirată de trupele germane venite în oraş în 1916 : dacă „spaima de nemţi” este identică „spaimei de război”, „fiindcă neamţul se asociază imediat în orice minte cu *arta* războiului”[2], „vestea primelor răzvrătiri antirăzboinice din rândurile armatelor ruseşti m-au umplut de bucurie şi de dragoste pentru asemenea armate”[3].

Bucuria nu va ţine mult, pentru că, după 1947, când efortul depus în timpul ilegalităţii Partidului Comunist nu îi va fi răsplătit după aşteptări[4], va avea loc, în cuvintele lui Vasile Igna, „momentul *trezirii* poetului din utopia comunistă”[5]. *Jurnalul unui cobai* va cuprinde mărturia acestui „comunist fără partid”, cum se numeşte într-o scrisoare adresată lui Gheorghiu-Dej în 1953. În 1940 critica politica dusă de Carol al II-lea şi Grigore Gafencu, dând bolşevismul ca singura soluţie (deşi era conştient şi de minusurile comunismului real sovietic) : „Adă-l, Istorie, mai repede pe Stalin, cu oştile lui needucate ! E singura nădejde”[6]. Doar un an mai târziu îşi mărturiseşte prima dezamăgire, comparabilă cu intensitatea divorţului de prima soţie :

> Două mari iubiri am avut. Două iubiri care se compensau, se completau [...] ; două iubiri cărora nu le-am cerut decât atât : să le slujesc în libertatea conştiinţei şi a voinţei mele. Dar amândouă mi-au pretins mai mult ; mi-au cerut să mă şterg şi să mă contopesc în ele : Loti şi Partidul. Dar a fost ceva în mine care m-a împins la renunţări [...]. Am trădat-o pe Loti, cum am trădat şi Partidul, din grija de a fi întreg, cinstit, nepătat, necompromis în ochii mei,

1. Miron Radu Paraschivescu, *Amintiri*, Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1975, p. 15.
2. *Ibidem*, p. 5.
3. *Ibidem*, p. 19.
4. Una dintre obsesii – „de a pleca în diplomaţie, *ca ataşat de presă*” (Ana Selejan, *Adevăr şi mistificare în jurnal şi memorii apărute după 1989*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2011, p. 21).
5. *Apud* Miron Radu Paraschivescu, *op. cit.*, p. 6.
6. Idem, *Jurnalul unui cobai*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 24.

faţă de nici un judecător. […] Când mi se vorbeşte de Loti ori de Partid, încerc o enervare şi o opoziţie manifestă, care vine tocmai din fidelitatea mea deplină faţă de aceste două mari noţiuni : iubirea şi crezul[1].

Fidel idealului (erotic, ideologic), nu îşi permitea aderarea la „trădările" presupuse de practica lor[2].

Ceea ce reflectă notele sale de jurnal este mai degrabă crearea unei concepţii personale asupra comunismului, care nu numai că se distanţează de practica sa, ci chiar şi de sursele lui primare, Marx şi Lenin. În iulie 1945, când deja începuseră primele arestări, internări în lagăre, procese şi deportări, crede că acest comunism „trebuie să devină o religie creştină […] în care dreptul de a lua viaţa oamenilor să fie exclusiv al lui Dumnezeu ; altfel, rămâne doar o excelentă practică de luare şi menţinere a puterii"[3]. Însă apoi, în aceeaşi lună, la doar câteva pagini distanţă, crede că aceasta este o ideologie pe care un intelectual o poate fructifica şi pe care o poate învesti cu propriile valori – neprevăzând opresiunea la care vor fi supuşi intelectualii, şi nu doar cei care s-au opus comunismului, ci şi cei care l-au legitimat :

Această datorie de a impune, de a promova asemenea valori proprii, personale, asemenea pasiuni şi instincte, asemenea dorinţe şi nelinişti […] această datorie de-a le vărsa într-un sens, într-o mişcare politică pe care-o iubim dincolo de toate greşelile ei momentane, de toate necesităţile ei tactice şi trecătoare, care pot fi mai puţin frumoase, dar nu şi mai puţin inevitabile – această datorie mi se pare hotărâtoare pentru intelectualii secolului meu[4].

În temeiul acestei „mitologii" personale, MRP îşi anunţă în repetate rânduri programul artistic în care crede şi pe care îl doreşte transpus în realitatea culturală a României postbelice. O notă din 1947 :

În ceea ce priveşte problema care mă preocupă, a artei de stânga sau progresiste sau de partid sau oricum i se va mai spune […] mi se pare că singurul răspuns firesc este ăsta : calitate […]. Subiectul poate fi oricând, bineînţeles, desprins din realitatea socială, din mediul muncitoresc, ţărănesc etc., aceasta e direcţia timpului nostru, sensul istoric al vremii pe care-o trăim. Dar felul cum va fi

1. *Ibidem*, p. 28.
2. „Egoismul în socialism – ăsta-i paradoxul teoretic şi înfrângerea, de fapt, a revoluţiei noastre" (*ibidem*, p. 483).
3. *Ibidem*, p. 192.
4. *Ibidem*, p. 199.

> tratat acest subiect rămâne şi el al vremii noastre ; care fiind o concluzie a unei culturi şi începutul alteia nu se poate lipsi de-a pretinde calitatea[1].

Dovedindu-şi jocul dublu, cu doar un an înainte de a scrie nota de mai sus, va publica în *Scânteia* o serie de articole prin care propune şi explică o nouă directivă – „cultura în sens unic" : „Acestea şi alte câteva l-au propulsat pe Miron Radu Paraschivescu printre cei mai importanţi lideri de opinie în problema noii culturi, *cultura pentru mase*"[2].

Un fir roşu al jurnalului lui Miron Radu Paraschivescu este apelul la ceea ce Dan Lungu numea „strategii intermediare", adică pendularea între polul identităţii şi polul pragmatic, între obedienţă faţă de sistem şi libertate. Această stare de nelinişte poate fi, de altfel, şi una dintre cauzele afecţiunilor sale nervoase :

> Încerc să mă definesc, să pipăi vidul, prăpastia […]. Şi nu-mi permit nici dezlănţuita nebunie de-a ignora sau de-a scuipa această faţă organizată a politicii bolşevice, această cenzură a ei metodică şi deseori tiranică – şi nici nu-mi pot îngădui sterila disciplină de a mă supune orbeşte directivelor ei de moment, aşa cum am făcut la *România liberă*[3].

Dublul standard este vizibil însă şi în discursul diaristic. Într-o notă din 1947 pare să aibă o opţiune fermă :

> Mi se pune foarte serios în faţă perspectiva următoare : sau vreau să fiu un om care se bucură de publicitate şi suprafaţă, *făcând frumos* cu politicii care-mi sunt superiori, sau prefer să fiu eminenţa cenuşie, inspiratorul din umbră şi să mor ca Nae Ionescu ? // Mă tem că o să prefer acest drum[4].

Câţiva ani mai târziu, interval în care este internat la clinica Vinerea Mare din Cluj, deci îşi are în faţă neputinţa, îşi recunoaşte conformismul şi chiar apelul la compromis atunci când situaţia o cere : „Trebuie să mă declar de acord cu aceste tâmpenii *geniale*, când vorbesc cu un Răutu de pildă. Sunt eu de vină că îmi apăr astfel minimul de existenţă ? […] Altfel, puşcăria, canalul sau, în cel mai bun caz, mizeria totală"[5]. Ulterior, o notă din acelaşi an nuanţează glisarea sa spre polul pragmatic : „Colaborez cu

---

1. *Ibidem*, p. 294.
2. Ana Selejan, *op. cit.*, p. 19.
3. Miron Radu Paraschivescu, *op. cit.*, p. 199.
4. *Ibidem*, p. 284.
5. *Ibidem*, p. 385.

regimul numai pentru a-mi asigura mijloacele minime de trai şi totala independenţă politică în scris, fără să mă gândesc vreodată că îmi voi putea vedea tipărit tot ce scriu astăzi pentru sertar”[1]. Îşi setează propriile limite ale înaintării către polul puterii şi fructifică gradul de libertate ce i se acordă în baza acestor „colaborări” – susţinerea tinerilor scriitori prin programul instituit la *Povestea vorbei* este una dintre dovezi[2].

Cu referire la asemenea strategii, Ana Dobre, în monografia *Miron Radu Paraschivescu – eternul eretic*, identifică două feţe ale scriitorului : una nocturnă, „de opozant”, şi alta diurnă, de „înregimentat politic”[3]. Cercetătoarea mărturiseşte chiar o nedumerire : „Este uimitor şi derutant în acelaşi timp acest comportament de *opozant* : pe de o parte, se *plimba* anual la Paris, pe de alta, *nu-i convine regimul* din ţară, se pronunţă împotriva lui, iar acest regim îl tolerează”[4]. Dincolo de a fi un mister (dosarele studiate de Ana Dobre nu au arătat un colaboraţionism instituţional), relaţia lui MRP cu puterea ţine mai degrabă de capacitatea scriitorului de a intui punctele slabe ale regimului, astfel încât să-i satisfacă aşteptările la suprafaţă, pentru a fi răsplătit ; atât obedienţa, cât şi avantajele vin în doze mici, pentru a nu periclita echilibrul acestui joc ; de multe ori însă, jurnalul de sertar este înecat în revolte pe care nu le duce în arenă[5]. Un exemplu al acestui tandem este oferit de Ana Selejan în *Adevăr şi mistificare în jurnale şi memorii apărute după 1989* : după ce publică în *Scânteia* (alte) două articole denigratoare la adresa lui Tudor Arghezi, „consecvenţa şi combativitatea comunistă (*băţul interior*) îi vor fi răsplătite de Partid cu mult râvnita funcţie : Miron Paraschivescu devine directorul (*prim-redactorul*) *Revistei literare*”[6]. Astfel, în viziunea cercetătoarei, postura pe care Paraschivescu şi-o creează în jurnal este o *im*postură.

---

1. *Ibidem*, p. 366.
2. Contrastantă, e adevărat, cu politica de denigrare dusă împotriva lui Tudor Arghezi.
3. Ana Dobre, *op. cit.*, p. 200.
4. *Ibidem*, p. 204.
5. Notele informative cuprinse în dosarul de urmărire „Văleanu”, deschis lui M.R. Paraschivescu în 1961 şi studiat de Ana Dobre, dovedesc această strategie a voalărilor : Securitatea este informată despre existenţa unui „roman cu conţinut reacţionar [...], a unor poezii cu caracter duşmănos la adresa regimului nostru” (*apud* Ana Dobre, *op. cit.*, p. 179). Pe de altă parte, şi Paraschivescu ştia că este urmărit şi că scrisorile îi sunt interceptate, dar, după cum menţionează Ana Dobre : „Îi desfide pe urmăritori, manifestând o indiferenţă care-l face să fie şi/sau să pară ori nebun, ori inconştient” (*ibidem*, p. 195). Era, poate, doar o cunoaştere a adversarului şi a regulilor după care trebuie să joace.
6. Ana Selejan, *op. cit.*, p. 12.

Probabil că acelaşi verdict l-ar fi dat şi în cazul lui Ion Caraion, unde mistificarea volumelor memorialistice este mai marcantă. În primul rând, revolta şi acuzele la adresa regimului sunt mai violente, iar omisiunea flagrantă – acceptarea colaborării, ca agent, cu Securitatea. În 1963, cu câteva luni înainte de amnistia generală, lui Caraion i se propune, în închisoarea de la Aiud, să devină colaborator ; acceptă peste câteva luni, în 1964, şi, după eliberarea din acelaşi an, va duce o activitate de 17 ani în slujba Securităţii, dând note informative despre intelectualii români din ţară şi din străinătate – unde i se va permite să meargă regulat. Confirmarea acestei vieţi subterane vine la finalul anilor ’90, când Mihai Pelin publică o serie de rapoarte pe care Caraion le-a dat Securităţii, mai întâi sub numele „Nicolae Anatol” şi apoi „Artur”. Volumul realizat de Delia Roxana Cornea şi Dumitru Dobre, în urma cercetării în arhiva CNSAS, va oferi şi alte detalii. În acest context, ceea ce se remarcă la jurnalele lui Caraion este energia pe care o pune în condamnarea comunismului – al cărui pion fusese. La fel ca în situaţia lui Miron Radu Paraschivescu, observarea nuanţelor şi înţelegerea resorturilor mai adânci care au determinat acest joc dublu pot oferi o imagine mai clară a destinelor unor scriitori şi a mecanismelor subtile ce le controlau existenţa.

Primul volum al trilogiei diaristice gândite de Ion Caraion conţine, în optica epocii, puţine abateri[1]. Preluarea dintr-un articol din 1944 din *Ecoul* a pomenirii elogioase a unei piese de teatru al cărei coautor este Mussolini a putut fi trecută cu vederea, de vreme ce lupta antifascistă puternic accentuată în anii ’50 a fost înlocuită odată cu venirea la putere a lui Nicolae Ceauşescu mai ales cu eforturile de ridicare a noii societăţi româneşti socialiste. Criticile mai aspre la adresa lui Adrian Păunescu[2], deja un poet cu capital ideologic în epocă (1969), puteau fi şi ele justificate în logica criticii literare. Cu atât mai mult nu creau probleme aluziile negative la poezia proletcultistă a începuturilor, de vreme ce noua guvernare a lui Ceauşescu dăduse libertăţi importante artei : Veronica Porumbacu „a fost preţuită când nu era decât *tovarăşa Veronica* şi ignorată când a fost

1. Deşi va fi prezentat altfel de autor în *Insectele tovarăşului Hitler* : „Ultima carte cu eseuri împotriva laşităţii, corupţiei şi vânzării de conştiinţă, *Jurnal I*, mi-a fost interzisă de cenzură în 1981” (Ion Caraion, *Insectele tovarăşului Hitler*, Editura Jon Dumitru, München, 1982, p. 22).
2. „Indiferenţa sa completă faţă de rigoare, răsăriteana etică a lui *merge şi-aşa*, o prematură blazare şi o groasă lene de ales greul greului” (Ion Caraion, *Jurnal I : Literatura şi contraliteratura*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1980, p. 91).

scriitoare"[1]. Pentru Caraion, arta nu poate fi concepută „înlăuntrul compromisurilor şi în afara libertăţii"[2] ; mai mult : „grija indiscutabil majoră a unui scriitor este aceea de a scrie pentru totdeauna, indiferent cum şi despre ce scrie. Grija morală a unei naţiuni faţă de literatură constă în efortul de a-i crea literaturii toate acele condiţii de liberă dezvoltare"[3] – impoziţiile proletcultiste anulau orice pretenţie artistică.

Nici al doilea volum nu îşi asumă riscuri prea mari ; de altfel, el fusese şi acontat Editurii Cartea Românească şi dus în dactilogramă redactorului. Exilarea scriitorului i-a oprit însă publicarea, apărând abia în 1998. Exceptând autobiografia scrisă de Caraion în 1984 şi adăugată volumului de Emil Manu, sunt rare episoadele din care să transpară poziţia scriitorului în raport cu polul puterii. Unul dintre acestea este citarea în întregime a articolelor publicate în 1946 în *Jurnalul de dimineaţă* : „Criza culturii româneşti" şi „Criza omului". Ambele vorbeau despre importanţa libertăţii într-o societate sănătos construită ; producând ecou în epocă (scriitorul consideră că s-au constituit şi în capete de acuzare ale primei sale condamnări), în 1980, când apărea *Jurnalul*, nu mai aveau acelaşi impact, întrucât realităţile politicii concrete se schimbaseră şi chiar fuseseră incriminate „greşelile" comise în guvernarea anterioară. Ceea ce are mai mult impact asupra cititorului este o mărturie care, deşi nu este explicită, aminteşte de experienţele carcerale : „Într-o lungă perioadă situată la mijlocul vieţii mele, eu a trebuit să *scriu* fără mâini, fără hârtie şi creion – îmi lipseau definitiv, lipseau sever – doar pe sau în mucavalele gândului. Şi nici acolo nu era, câtă ar fi trebuit, linişte"[4].

Cel de-al treilea volum, *Ultima bolgie*, este o colecţie de note acuzatoare la adresa regimului comunist, combinând stilul diartistic cu memoriile. Obiectivul lui Caraion (aşa cum reiese din selecţia realizată de Emil Manu) pare a fi, pe de o parte, să facă cunoscute tratamentele înjositoare din timpul detenţiei, iar pe de alta, să-şi construiască imaginea unui disident. Ca şi Paraschivescu, Caraion ştia că i se deschisese dosar de urmărire informativă : „Prietenii mei erau anchetaţi asupra discuţiilor dintre noi ; telefonul mi-era supravegheat ; corespondenţa controlată ; eu urmărit, fotografiat pe stradă şi adesea *invitat* să declar cine mi-a venit în casă, la cine am fost în vizită"[5]. Ceea ce nu se înţelege din aceste mărturii este rolul de

1. *Ibidem*, p. 150.
2. *Ibidem*, p. 110.
3. *Ibidem*, p. 9.
4. Ion Caraion, *Jurnal II*, ed. cit., p. 117.
5. Ion Caraion, *Jurnal III : Ultima bolgie*, ed. cit., p. 32.

prădător pe care el însuşi îl juca, cu o oarecare voluptate, cum reiese din rapoartele date despre unii dintre apropiaţii săi (Marin Preda, soţii Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca).

Multe dintre ideile din *Ultima bolgie* apar (e dificil de stabilit destinaţia lor originară) şi în *Insectele tovarăşului Hitler*, unde tensiunea atinge cote înalte şi ura lui Caraion împotriva regimului comunist pare să-l aureoleze într-un disident : „Dacă nu aş pleca, dacă încă mai rămâneam câteva luni sau un an, m-ar fi ucis ca pe Mihail Sebastian ieri ori ca pe Marin Preda azi”[1]. Teza principală a pamfletului său este echivalenţa dintre fascism şi comunism : „Am zăcut unsprezece ani în temniţele comuniste şi am fost condamnat la moarte, pentru a fi arătat că, de fapt, comunismul nu-i decât o şi mai abjectă şi mai dură şi mai primejdioasă formă de totalitarism”[2]. Pentru a contura şi mai bine această disidenţă, mărturiseşte adeziunea iniţială, de care s-a dezis cu tărie : „În 1944 am participat la fondarea şi apariţia legală a oficiosului partidului comunist, ziarul *Scânteia*, şi am fost concomitent secretar de redacţie al *Scânteii Tineretului*, organ de presă al Uniunii Tineretului Comunist Român. După câteva luni, mi-am dat demisia, scriind în negru pe alb că nu-i altceva comunismul decât cauza care a generat apariţia fascismului”[3]. Toate acestea, susţine Caraion, au dus la cele două condamnări, deşi documentele oferă informaţii vagi ; prima sentinţă cuprinde următoarele : „Pentru articole şi versuri care au fost trimise în străinătate şi difuzate de imperialişti împotriva Republicii Populare Române [...] a fost condamnat la şase ani de închisoare corecţională”[4]. Cea de-a doua este şi mai laxă : „Pentru crimă de înaltă trădare”[5].

În seria dezvăluirilor despre sistemul opresiv din România, Caraion vorbeşte şi despre tehnicile de intimidare şi obedienţă la care erau supuşi :

> Ca un bun comunist, cel dintâi certificat al încrederii partidului în tine începe cu încredinţarea sarcinii de a-ţi lichida cel mai apropiat prieten, cea mai apropiată fiinţă. Sau aşa ceva. Fiindcă în clipa aceea săvârşeşti două morţi : îl omori şi pe celălalt, te omori şi pe tine[6].

1. Ion Caraion, *Insectele tovarăşului Hitler*, ed. cit., p. 7.
2. *Ibidem*, p. 20.
3. *Ibidem*, p. 21.
4. *Apud* Mihai Pelin, *„Artur”. Dosarul lui Ion Caraion*, Editura Publiferom, Bucureşti, 2001, p. 46.
5. *Ibidem*, p. 69.
6. Ion Caraion, *Insectele tovarăşului Hitler*, ed. cit., p. 23.

În condiţiile descoperirilor în dosarele CNSAS, veridicitatea celor de mai sus se susţine, dând şi măsura dramei pe care scriitorul poate că a trăit-o în intervalul în care, în paginile înaintate către Securitate, dădea informaţii ce puteau fi folosite împotriva celor urmăriţi[1]. Exilul apare astfel ca singura eliberare posibilă : „Am părăsit contactele cu întunericul, cu vânzătorii ideii de om, cu demagogia, cu cei ce înjosesc atributele gândirii, demnităţii şi dreptului de a fi liber”[2]. Cu toate acestea, ca şi Miron Radu Paraschivescu, îşi păstrează încă încrederea în ideologia necontaminată de practică : românii „trebuie să-şi reia odată în posesie hotărârea de a-şi cuceri toată libertatea ce li s-a furat şi de a-şi alege socialismul pe care îl vor şi-l merită”[3]. Îndeosebi, el militează nu împotriva „ideii de comunism”, ci a „uzurpatorilor ideii de democraţie şi comunism, secăturile oportunismului oficial şi parazitismului politic”[4]. Prin acestea se justifică şi titlul volumului, Caraion criticând „stalinismul fascizat” ce se cristalizase „într-un clar aliaj de slogane comuniste şi naziste dintre cele mai odioase”[5]. Situându-se la egală distanţă între cele două tipuri de totalitarisme ce au marcat Europa secolului XX, scriitorul îşi pregătea intrarea în comunitatea exilului.

Pentru un cititor al anilor ’80, care cunoştea privilegiile de care se bucura Ion Caraion (colaborări la reviste şi la Cartea Românească, volume publicate, călătorii în străinătate, locuinţă centrală în Bucureşti[6]), lectura ultimelor volume memorialistice poate părea contradictorie, dovedind oportunismul scriitorului : apropierea publică de regim, dar condamnarea lui secretă. Într-un articol din numărul dedicat lui Caraion din *Caiete critice*, Valeriu Cristea încearcă o explicaţie puţin credibilă : toate aceste avantaje au fost „pe deplin meritate în cazul său, ţinând cont de tot ce a îndurat”, fiind dobândite „prin muncă acerbă”[7]. Desigur, eforturile scriitorului de a recupera anii pierduţi nu pot fi ignorate, dar dosarele din arhiva Securităţii

1. Compromisul ia forma unei duplicităţi bine controlate : este agent de Securitate, dar, în acelaşi timp, ţine un jurnal, activitate ilicită pe care el însuşi ar fi trebuit s-o denunţe (cum face, de altfel, cu N. Steinhardt şi Nina Cassian, despre ale căror jurnale comunică Securităţii, care le confiscă în urma unor percheziţii în locuinţele celor doi).
2. Ion Caraion, *Insectele tovarăşului Hitler*, ed. cit., p. 42.
3. *Ibidem*, p. 44.
4. *Ibidem*, p. 121.
5. *Ibidem*, p. 125.
6. În 1981, după cum reiese dintr-o notă dintr-un dosar citat de Mihai Pelin, locuia pe Bd. Republicii nr. 23 (azi bulevardul Carol).
7. Valeriu Cristea, „...doar eu şi cu mine”, *Caiete critice*, nr. 1-2, 1996, p. 21.

dovedesc şi alte resorturi: „Subsemnatul Diaconescu M. Stelian [...] / pentru a mă reabilita în faţa societăţii, conştient fiind şi înţelegând gravitatea faptelor mele, / de bunăvoie mă angajez să aduc la cunoştinţa organelor de securitate toate problemele pe care le voi cunoaşte în rândul celor cu care voi veni în contact"[1]; sarcină dusă cu succes la îndeplinire. La fel de greu de explicat poate părea şi decizia lui Caraion de a rămâne în exil, după ce părea că în Bucureşti se bucura de o serie de avantaje; în acelaşi număr al *Caietelor critice* din 1996, cu trei ani înainte de publicarea de către Mihai Pelin a notelor informative date de Caraion, Gabriel Dimisianu comenta cu privire la plecarea lui imediat după ce îşi aranjase apartamentul spaţios de lângă Teatrul Naţional: „Nu pot să cred altceva decât că motive obscure extrem de puternice i-au impus gestul rămânerii în exil, având legătură, sunt convins, cu atacurile şi înscenările mârşave din *Săptămâna*"[2].

Rolul jurnalului în conturarea posturii

Aşa cum am menţionat anterior, ambii scriitori urmăreau publicarea jurnalelor lor. Astfel, amândoi le-au încredinţat notelor memorialistice postura pe care voiau s-o transmită posterităţii: căutători şi luptători, de cele mai multe ori în limitele impuse de regim, ai libertăţii. În cele ce urmează, voi urmări rolurile pe care ei le-au atribuit explicit acestor mărturisiri.

La început, Miron Radu Paraschivescu vede în notaţia diaristică un sprijin în singurătatea pe care o enunţă atât în *Amintiri*, cât şi în *Jurnal*: „Aş putea astăzi să definesc rostul şi calitatea jurnalului: un prieten în singurătate"[3]. Devine apoi „un exerciţiu etic", „un mijloc de a mă creşte, de a mă spori. Încep să cred că voi putea scrie cândva coerent, legat, curgător, o carte întreagă"[4]; de altfel, în această selecţie există numeroase note ale romanului proiectat. Pe parcurs, jurnalul va fi păstrătorul revoltelor sale (manifestate doar episodic şi diplomat în scrisori adresate lui Chişinevschi, Dej, Constanţei Crăciun sau lui Traian Şelmaru), spaţiul unde să-şi continue,

1. *Apud* Delia Roxana Cornea, Dumitru Dobre (eds.), *Cazul „Artur" şi exilul românesc. Ion Caraion în documente din Arhiva CNSAS*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2006, p. 44.
2. Gabriel Dimisianu, „Un destin tragic", *Caiete critice*, nr. 1-2, 1996, p. 32.
3. Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai*, ed. cit., p. 14.
4. *Ibidem*, p. 38.

„subteran, exerciţiul scrisului liber”[1], deci sincer[2]. Ascuns de privirile Partidului, în curtea căruia lucra pentru „supravieţuire”, Paraschivescu îşi joacă şi cartea independenţei artistice.

Ion Caraion îşi mărturiseşte şi el nevoia de a se oglindi în fiecare secvenţă a ceea ce a numit „jurnal” :

> Ori despre ce şi despre cine aş fi scris ori am scris, în fiecare pretext, am început, fără abatere, mereu de la mine sau am traversat teritorii pe care le îmbibă de sens experienţele semnificative, mitologiile şi epilogul paradiselor mele imaginare, pierdute, regăsite şi re-distruse[3].

Ca şi Paraschivescu, Caraion ajunge să găsească în jurnal refugiul împotriva opresiunilor exterioare : „Probabil că va trebui pentru multă vreme, sau pentru totdeauna, să încetez de a mai publica în ţara mea. De aceea şi încep acest jurnal”[4]. Mărturisirea este datată „6 noiembrie 1971” ; realitatea însă pare să nu-i susţină temerile scriitorului, de vreme ce, din 1969, va publica, până la exilare, cel puţin un volum pe an.

Cu toate acestea, Ion Caraion este conştient şi de rolul pe care scrisul intim îl poate avea în construirea posturii[5]. Într-o secvenţă din primul volum al *Jurnalului*, peste care se poate trece rapid, scriitorul atenţionează cu privire la nevoia de precauţie în publicarea postumă a documentelor din arhiva unui scriitor : „Sunt mistere care trebuie să rămână mistere şi să nu fie denudate dacă nu de altceva, măcar pentru suportabilitatea în continuare a vieţii”[6]. Textul este plasat în intervalul 1977-1979 ; în notele diaristice, Caraion şi-a respectat propriul îndemn, nesondându-şi până la capăt conştiinţa ; însă documentele scoase la iveală din dosarele Securităţii au revelat mistere pe care nu le-ar fi dorit „denudate”.

---

1. *Ibidem*, p. 358.
2. Proba sincerităţii este folosirea jurnalului pentru a-şi dovedi nevinovăţia faţă de soţie : „După o întreagă poveste cu Loti, a venit *trădarea* : denunţarea jurnalului ; lectură din el, ca să-i dovedesc că o iubesc doar pe ea” (*ibidem*, p. 27). Paraschivescu îşi explică astfel, în faţa cititorilor, pactul autobiografic încheiat.
3. Ion Caraion, *Jurnal II*, ed. cit., p. 226.
4. Idem, *Jurnal III : Ultima bolgie*, ed. cit., p. 17.
5. „Les textes autobiographiques eu autofictionnels, la correspondance, le journal intime, le témoignage, etc. créent une posture, une construction de soi à envisager selon l'état du champ artistique considéré. Il ne s'agit pas du soi civil ou biographique, du moins pas seulement, mais d'un soi construit qui l'auteur lègue aux lecteurs dans et par le travail de l'œuvre” (Jérôme Meizoz, *op. cit*, p. 28).
6. Ion Caraion, *Jurnal I*, ed. cit., p. 175.

Prima astfel de scoatere la lumină a eului subteran a fost realizată imediat după plecarea sa în Elveţia, când, în urma directivelor semnate în cadrul Departamentului de Securitate a Statului de generalul Pleşiţă în 1981, au fost pregătite o serie de „articole din care să rezulte adevăratul profil moral şi politic al lui Ion Caraion”[1]. Sarcina (având obiectivul de a-l denigra atât în ochii intelectualilor români din ţară, cât mai ales din exil) i-a revenit lui Eugen Barbu, care, în numărul 585 din 19 februarie 1982 al revistei *Săptămâna*, anunţa : „Un serial cu fragmente din *Jurnalul* bătăiosului poet care «a ales liberatea» şi şi-a uitat muniţia (*Jurnalul*) acasă ! ”. Ce urmează după acest *chapeau* semnat de Barbu sunt fragmente în care Caraion vorbeşte despre Virgil Ierunca, Monica Lovinescu şi mama ei, Ecaterina Bălăcioiu, diferit de cum s-ar fi aşteptat redactorii de la Europa Liberă, care denunţaseră abuzurile la adresa poetului : „Ceea ce este absolut sigur, că între mamă şi fiică s-a legat un amor profund, frumos până la bolnăviciune, cvasi-anormal, aproape”[2]. Cum va dovedi Mihai Pelin în 1999 mai întâi în paginile *României Literare* şi apoi în volumul *Artur. Dosarul Caraion*, notele citate de Eugen Barbu făceau parte din delaţiunile pe care Ion Caraion le-a dat în 1981, ca pe o garanţie a primirii vizei pentru întreaga sa familie : „Securitatea a scos din sertare notele la care ne-am referit şi alte documente din arhiva ei, le-a adăugat nişte însemnări de taină ale poetului, obţinute prin percheziţii la domiciliul abandonat al acestuia şi le-a făcut publice”[3].

Atât în ţară, cât şi în străinătate, articolele lui Barbu (care au continuat până către finalul anului) au avut ecourile dorite, alimentând multe mefienţe în ceea ce privea activitatea poetului[4]. Reacţia lui Caraion a fost promptă, însă nu suficient de credibilă, adâncind misterul în care se învăluise identitatea sa. Pentru a combate aceste acuze, aşază la începutul jurnalului din 1982 un text autobiografic pe care menţionează că l-a scris în trenul ce-l ducea în Franţa, unde intenţiona să rămână, deci în 1981, înainte de primele articole ale lui Eugen Barbu. Aici, el atenţionează asupra unor practici pe

1. *Apud* Mihai Pelin, *op. cit.*, p. 152.
2. Eugen Barbu, „Europa liberă şi crainicii ei văzuţi de la Bucureşti de… Ion Caraion ! ”, *Săptămâna*, nr. 585, 19 februarie 1982.
3. Mihai Pelin, *op. cit.*, p. 7.
4. „Publicarea în paginile revistei *Săptămâna* a unor texte din aşa-zisul *Jurnal* al lui Ion Caraion a stârnit în rândul exilaţilor români o reacţie deosebit de puternică – fie de dezgust şi reprobare, fie de uimire şi neîncredere, socotite ca fiind încă o tentativă subtilă a Securităţii de a dezbina exilul românesc” (Delia Roxana Cornea, Dumitru Dobre [eds.], *op. cit.*, p. 16).

care le intuieşte ca urmând să fie aplicate de Securitate pentru a-l discredita în faţa exilului românesc, pe el şi pe cei care au ales să părăsească România : vorbeşte despre un

> „zvon" (însuşi acest termen este specios şi diminuează credibilitatea informaţiei), conform căruia la Muzeul Literaturii Române urmau să se publice sub formă de… confesiuni, sau de… testament, sau de… jurnal intim (fără îndoială folosind colajul, discontinuităţile, măsluirile […]) dosarele celor trecuţi prin închisori şi reeducări, fragmentat, desigur, milioane de pagini cu intimităţi sau auto-învinuiri smulse prin drogare, tortură, frică, suplicii morale şi materiale […], arhiva aşadar de acuzaţii şi autoacuzaţii a foştilor deţinuţi politici mai de frunte […] spre a-i compromite în ochii opiniei publice naţionale şi internaţionale[1].

Nu se poate nega că Ion Caraion ar fi trecut el însuşi prin aceste orori şi că acceptarea de a colabora ar fi rezultatul acestor „suplicii morale şi materiale" (a fost condamnat la moarte şi apoi la muncă silnică, a petrecut 11 ani în închisori)[2]. Aceste tentative de manipulare a jurnalului dovedesc marea încredere pe care Caraion o avea atât în forţa scrierii memorialistice de a confirma o imagine, cât şi, poate, credinţa că regimul comunist nu îşi va găsi sfârşitul prea curând şi că farsa lui Barbu (dar şi a lui, în definitiv) nu va fi deconspirată.

*

În introducerea la cartea sa *O revistă culturală în comunism. Gazeta literară 1954-1968*, Luminiţa Marcu, conştientă că va trebui să opereze cu concepte şi realităţi problematice, cu interpretări poliedrice, propune următoarea abordare :

> Cred că discursul asupra literaturii şi presei din comunism are nevoie, pentru a fi eficient, pentru a transmite informaţie istorică şi pentru a nu se împotmoli în hăţişul sentimentalismului de tip nostalgic, justiţiar sau propagandistic, de instrumentele mult mai flexibile ale artelor vizuale[3].

1. Ion Caraion, *Insectele tovarăşului Hitler*, ed. cit., p. 16.
2. Poate ceea ce umbreşte mai mult imaginea lui Ion Caraion nu sunt colaborarea în sine şi eforturile de a o lăsa ascunsă, ci încercarea de a-şi crea aureola unui disident, luptător neobosit pentru libertatea sa şi a celorlalţi ; aşa cum reiese din fragmente ca acesta : „Dacă nu suntem în stare să murim pentru credinţa noastră înseamnă că nu avem nici o credinţă şi nu valorăm înăuntrul artei noastre decât ca nişte morminte văruite. Sau nici atât" (*ibidem*, p. 111).
3. Luminiţa Marcu, *O revistă culturală în comunism.* Gazeta literară *1954-1968*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2014, p. 10.

În studiul de faţă am încercat şi eu să urmez acest îndemn şi să observ nuanţele[1], să analizez texturile şi să aşez informaţia *literară* în contextul juxtapunerilor de pe „pânză”. Tradiţia criticii şi istoriei literare din ultimii 25 de ani dovedeşte că (mai ales) studiul literaturii române postbelice de până în 1989 nu poate eluda contextul istoric (cu toate implicaţiile sale politice, sociale, culturale) în care a fost creată. De această corelaţionare nu pot fi desprinse nici volumele memorialistice ale lui Miron Radu Paraschivescu şi Ion Caraion ; însă, urmărindu-le mecanismele de construcţie şi discursul pentru a obţine imaginea, postura pe care cei doi scriitori şi-au creat-o prin intermediul lor, am încercat să evit clasificările reducţioniste şi verdictele. Se poate vorbi, într-adevăr, de oportunism şi conformism în privinţa lui Paraschivescu, dar şi de o formă de disidenţă, el manifestându-şi în dese cazuri nemulţumirile, după ce creditase legitimitatea regimului şi, anterior, luase parte la consolidarea lui. Cazul lui Caraion poate fi asociat compromisului transformat în colaboraţionism, dar nu pot fi evitate încercările, manifestate mai ales în exil, de a-şi contura imaginea de opozant ; însă acestea nu sunt decât etichete sterile. Miza analizei mele a fost înţelegerea mecanismelor din spatele acestor experienţe, pentru a construi tabloul mare al literaturii postbelice în particular, dar şi al istoriei recente, în general.

1. Într-un volum recent, Mircea Martin dedică un eseu persuasiv nuanţei : „Numai cine descoperă detaliile semnificative este în măsură să refacă mental *întregul* şi să-l priceapă cu adevărat, fie că e vorba de o operă anumită, de un autor sau de un context social, istoric ori cultural. Apelul la nuanţă are tocmai rolul de a face tabloul viu, de a propune o interpretare coerentă, credibilă în orice timp, loc ori situaţie” (Mircea Martin, *Radicalitate şi nuanţă*, Editura Tracus Arte, Bucureşti, 2015, p. 539).

Manuela Marin

„Un prieten devotat nouă” : Ion Cioabă şi Securitatea comunistă[1]

Abstract. *This paper focuses on how the relation between the leader („bulibaşa”) of the Corturari Gypsies in Sibiu, Ion Cioabă, and the Romanian authorities, namely the Securitate and the Miliţie, evolved during the 1980s. Thus, the analysis is structured on three pillars. Firstly, we will discuss elements of Ion Cioabă's biography, which illustrate his position within the local and national Gypsy community and the reasons for which the Securitate decided to recruite him as an informant. In this regard, we will demonstrate that the collaboration which ensued was particularly strong, so much so, that the Romanian secret police and its officials were very interested in keeping him as a „source”. This is evident in the second and third part of this paper, where we focus on two episodes which show that the Securitate directly intervened to help Cioabă not only to marginalize his opponents, but also to be released from prison, where he was serving a sentence as a result of his illegal endeavours. In this context, it is worth mentioning that the Securitate's support for the „bulibaşa” was not endorsed by the local Militia who prosecuted Cioabă and, moreover, disclosed his collaboration with the political police. Lastly, we will exemplify how Cioabă used the special relation he had with the Security in order to argue for the granting by the Romanian authorities of the status of „co-inhabiting nationality” to the Gypsy population.*

Keywords : *Gypsy, Cioabă, informer, collaboration, Securitate*

1. Cercetările care au condus la aceste rezultate au primit finanţare din partea Mecanismului Financiar al Spaţiului Economic European 2009-2014 prin contractul nr. 14SEE/30.06.2014.

Introducere

Studiul meu analizează relaţia pe care liderul romilor căldărari şi corturari din judeţul Sibiu şi România, bulibaşa Ion Cioabă, a avut-o cu organele de Securitate locale şi centrale pe parcursul anilor '80 şi cum această relaţie privilegiată cu instituţiile statului a definit sau redefinit poziţia şi relaţiile sale în cadrul comunităţii romilor din Sibiu şi România. Totodată, privesc interacţiunea lui Ion Cioabă cu organismele Ministerului de Interne ca fiind una care i-a permis ca, la adăpostul statutului de colaborator sau „sursă", să promoveze şi interesele generale ale romilor, acţiuni care de cele mai multe ori veneau în contradicţie cu poziţia statului român faţă de acest grup etnic. Până în decembrie 1989, romii nu au fost recunoscuţi ca „naţionalitate conlocuitoare" şi, în consecinţă, nu s-au putut bucura de o serie de drepturi culturale şi politice care decurgeau din obţinerea unui asemenea statut. Ca urmare, pe fondul accentuării caracterului naţionalist al regimului Ceauşescu, luările de poziţie ale lui Cioabă şi ale colaboratorului său apropiat, Nicolae Gheorghe, pentru recunoaşterea romilor ca minoritate naţională s-au lovit de opoziţia autorităţilor române, care priveau cu suspiciune acţiunile lor considerate a fi „naţionaliste".

Pentru scopurile analizei mele, consider adecvată perspectiva lui Michel Foucault asupra puterii, ca fiind una fragmentată, care se exercită dincolo de cadrele fixe ale unei structuri politice unice şi uniformizatoare[1]. Prin urmare, identific două manifestări distincte ale puterii, care nu doar interacţionează, ci şi acţionează uneori în mod divergent. În primul rând, Securitatea şi miliţia judeţului Sibiu materializau puterea centrală a statului şi Partidului Comunist în interacţiunea sa cu liderul romilor corturari şi căldărari. Însă, aşa cum voi arăta în cele ce urmează, cele două instituţii au avut atitudini diferite sau chiar diametral opuse faţă de Ion Cioabă, cei doi centri ai autorităţii locale urmărind propria agendă în raport cu acesta. În al doilea rând, asumarea şi exercitarea rolului de lider de către Cioabă a fost nu doar rezultatul cutumei, tradiţiilor rome care au supravieţuit consolidării

1. Richard A. Lynch, „Foucault's theory of power", în Dianna Taylor (ed.), *Michel Foucault. Key Concepts*, Acumen, Durham, 2011, pp. 14-27.

regimului comunist. Dimpotrivă, menţinerea sa ca bulibaşă în judeţul Sibiu şi, ulterior, extinderea autorităţii sale şi asupra altor zone cu populaţie de romi au fost rezultatul structurării în favoarea sa a unor relaţii strategice atât în cadrul comunităţii, cât şi în afara ei. În consecinţă, în studiul meu voi arăta cum Ion Cioabă şi-a construit asemenea relaţii, cum a fost neutralizată orice încercare de contestare a autorităţii sale şi, mai ales, cum, în funcţie de interesele sale, Securitatea l-a sprijinit în consolidarea şi afirmarea autorităţii sale în cadrul comunităţilor de romi. Astfel, interesat de construirea unui capital social, pe lângă cel economic[1], care să-l definească drept liderul incontestabil al romilor, Ion Cioabă a ales nu doar să se asocieze public cu unele personaje importante, cum au fost sociologul de origine romă Gheorghe Nicolae sau conducătorii Uniunii Internaţionale a Romilor, ci şi să-şi negocieze în acest sens termenii colaborării cu autorităţile române (cu referire la Securitatea comunistă).

Sursele folosite pentru elaborarea studiului constau aproape în exclusivitate din materiale create de fosta Securitate comunistă în legătura cu Ion Cioabă şi cu personajele din anturajul său apropiat (cum ar fi Gheorghe Nicolae[2] sau Mihai Ilie[3]). Lor li se adaugă cele întocmite, tot de Securitate, privind problematica generală a populaţiei de etnie romă. În acest context, trebuie să menţionez faptul că dosarul personal al lui Ion Cioabă nu conţine angajamentul său scris de colaborare cu Securitatea şi nici note informative semnate de el. Prin urmare, documentarea asocierii bulibaşei din Sibiu cu poliţia secretă românească se bazează pe o serie de dovezi indirecte, dar care atestă, în mod incontestabil, perpetuarea unui asemenea tip de relaţii. În categoria acestor materiale, care acoperă cu precădere intervalul anilor '80, intră : rapoarte întocmite de ofiţerii de Securitate privind conţinutul discuţiilor purtate cu Ion Cioabă, evaluările pozitive făcute de ei cu privire la activitatea sursei „Florescu" (numele conspirativ al lui Cioabă), scrisorile semnate de bulibaşa din Sibiu prin care solicita intervenţia organelor judeţene

1. Richard Jenkins, *Pierre Bourdieu*, Routledge, Londra, New York, 2006, pp. 52-57.
2. Gheorghe Nicolae, de etnie romă, absolvent al Facultăţii de Filozofie din cadrul Universităţii din Bucureşti, a ocupat funcţia de cercetător ştiinţific la Centrul de Cercetări Sociologice de pe lângă aceeaşi universitate. Începând cu prima jumătate a anilor '70 şi până la mijlocul anilor '80 s-a preocupat de studierea problemei populaţiei rome din România, încercând să folosească rezultatele cercetărilor sale sociologice pentru a justifica obţinerea statutului de „naţionalitate conlocuitoare" pentru acest grup etnic (ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, *passim*).
3. Mihai Ilie, vărul lui Ion Cioabă. A făcut parte din comunitatea romilor căldărari şi corturari din oraşul Sibiu (ACNSAS, Microfilme, fond Informativ, dosar 72069 vol. 1, *passim*).

de Securitate pentru soluţionarea unor probleme mai mult sau mai puţin personale şi îşi reafirma dorinţa de continuare a colaborării, rapoarte detaliate privind contactele sale externe şi conţinutul discuţiilor avute cu cetăţenii străini (inclusiv cu reprezentanţii Uniunii Internaţionale a Romilor[1]) şi, nu în ultimul rând, prezenţa în dosarele de problemă a documentelor prezentate de Ion Cioabă în diferite contexte internaţionale privind situaţia populaţiei de etnie romă din România. Totodată, alegerea ultimului deceniu al regimului comunist ca interval de referinţă pentru analiza relaţiei dintre Ion Cioabă şi Securitate a avut în vedere nu doar considerentul disponibilităţii surselor, ci şi realitatea creşterii interesului poliţiei secrete româneşti pentru activitatea sa. O asemenea evoluţie s-a datorat intensificării relaţiilor sale cu reprezentanţii organizaţiilor romilor din străinătate, dar şi a acţiunilor menite să contribuie la sensibilizarea factorilor decizionali privind situaţia socioeconomică şi culturală dificilă a minorităţii din care făcea parte, aspecte pe care le voi aborda în cele ce urmează.

Lucrarea mea cuprinde trei părţi principale. Voi începe prin a oferi câteva date din biografia lui Ion Cioabă şi a stabili principalele coordonate ale colaborării sale cu Securitatea din judeţul Sibiu. Această primă parte va fi urmată de exemplificarea modului în care liderul romilor a interacţionat cu instituţiile statului în două contexte distincte : contestarea autorităţii sale de către Mihai Ilie, respectiv arestarea sa pentru fals în acte oficiale şi daune materiale produse cooperativei la care lucra. Şi, nu în ultimul rând, prezint cum Cioabă s-a folosit de relaţia sa privilegiată cu organele de Securitate nu doar pentru satisfacerea intereselor personale, ci şi pentru a aduce la cunoştinţa autorităţilor române diversele aspecte ale „problemei ţigăneşti”.

---

1. Uniunea Internaţională a Romilor este o organizaţie internaţională creată la începutul anilor ’70 ca un efort comun al activiştilor şi cercetătorilor de etnie romă şi neromă. Ea şi-a asumat rolul de a reprezenta şi apăra interesele romilor în lume, de a promova tradiţiile culturale, obiceiurile şi limba lor şi, în acelaşi timp, de a coopera cu autorităţile naţionale pentru a rezolva problemele sociale, economice şi culturale ale romilor (internationalromaniunion.org/about-us, accesat pe 29.07.2016). Pentru mai multe detalii privind această organizaţie, vezi Ioana Bunescu, *Roma in Europe : The Politics of Collective Identity Formation*, Ashgate, Farnham, Surrey, UK, 2014, pp. 83-94 ; Ian Hancock, „The East European Roots of Romani Nationalism”, în David Crowe, John Holsti, *The Gypsies of Eastern Europe*, M.E. Sharpe, Londra, 1991, pp. 145-150.

Cine a fost Ion Cioabă ?

Viitorul lider al romilor din Sibiu s-a născut la data de 7 ianuarie 1935 în Băileşti, judeţul Dolj. Copilăria i-a fost marcată de experienţa deportării familiei sale în Transnistria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1942-1943)[1]. A urmat şcoala primară în localitatea natală, unde a absolvit şase clase. După instaurarea regimului comunist, mai exact în perioada 1955-1959, a lucrat ca activist în UTM (Uniunea Tineretului Muncitoresc), „fiind însărcinat cu problema modernizării modului de viaţă al ţiganilor nomazi” din regiunile Craiova şi Piteşti. Ion Cioabă a revenit la profesia sa de „căldărar particular” după terminarea activităţii în cadrul UTM, iar în 1966 s-a mutat cu familia la Sibiu. Aici a început să lucreze ca simplu muncitor la Cooperativa „Igiena”, fiind promovat ca şef de secţie şi devenind ulterior „<tovarăşul director> al unei cooperative pentru fabricarea unor produse de metal”[2]. Tot în anul 1966, datorită prestigiului de care se bucura în rândul „ţiganilor nomazi”, a fost ales „conducătorul lor pe ţară”[3]. Momentul alegerii lui Cioabă în prezidiul Uniunii Internaţionale a Romilor („Romani Union”), la congresul din 1981 de la Göttingen, a marcat începutul relaţiilor sale cu liderii acestei organizaţii şi cu cei ai organizaţiilor naţionale ale romilor din Europa[4].

Relaţiile sale bune cu Securitatea datau, cel mai probabil, de la începutul anilor ’70. Atunci, „sub controlul organelor de securitate”, Cioabă a organizat „întocmirea de dosare pentru fiecare ţigan […] care a suferit în perioada hitlerismului […] în vederea obţinerii de despăgubiri din partea statului vest-german”[5]. Întreruperea activităţii sale de informator a avut loc în octombrie 1987, când a fost cercetat şi trimis în judecată „pentru abuz în serviciu cu urmări deosebit de grave”. Sentinţa iniţială de 14 ani de închisoare cu executare i-a fost redusă la 7 ani, iar în baza Decretului Prezidenţial din 26 ianuarie 1988 a fost graţiat şi eliberat. Contactat de organele judeţene de Securitate de la Sibiu, „Florescu” (numele conspirativ al lui Ion Cioabă) a acceptat reluarea colaborării în iulie 1988. El fost abandonat ca informator în iunie 1989 din cauza eschivării de care a dat dovadă în „rezolvarea unor sarcini ce îi erau tratate” şi a neinformării

1. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare ACNSAS), fond Documentar, dosar 144, vol. 12, f. 164 verso.
2. *Ibidem*, f. 366.
3. ACNSAS, fond Reţea, dosar 248933, f. 1.
4. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, f. 305.
5. *Ibidem.*

organelor de Securitate cu privire la acţiunile sale pentru soluţionarea „unor probleme pentru diferite grupuri de ţigani”[1].

Până la momentul iunie 1989, toate aprecierile formulate de ofiţerii de la Securitatea judeţului Sibiu subliniau că „Florescu” a fost colaborator de încredere, care a dovedit „sinceritate şi loialitate” şi „nu a întreprins nici o acţiune în calitate de reprezentant al ţiganilor fără acordul” organelor de Securitate sau al celor „de stat competente”[2]. La rândul său, Ion Cioabă ţinea să menţioneze, în contextul deconspirării sale în 1986 ca informator al Securităţii judeţene Sibiu, că „eu am căutat întotdeauna să acord un sprijin organelor interne, dar în condiţiile în care se divulgă unor persoane din afară tot ceea ce discutăm, eu mă retrag”[3].

Recrutarea şi menţinerea bulibaşei din Sibiu ca informator al organelor de Securitate s-a datorat poziţiei sale în cadrul comunităţii romilor, dar şi contactelor pe care le avea cu liderii Uniunii Internaţionale a Romilor şi ai altor organizaţii naţionale cu profil similar. Recunoscându-i statutul de „conducător informal (având prestigiu după regulile tradiţionale)” al romilor corturari şi căldărari, organele de Securitate apreciau faptul că, deşi era sensibil la „aspectele etnice”, Ion Cioabă era un „inovator în cadrul grupului” şi un „moderat”. Încă din anii ’50, el s-a preocupat de „modernizarea” romilor, determinându-i prin exemplul personal să-şi schimbe modul de viaţă nomad şi să se integreze, inclusiv prin prestarea unor activităţi productive, în societatea românească. Acest lucru i-a sporit prestigiul în cadrul comunităţii din care provenea, iar datorită identităţii în scopuri între activitatea lui şi politica regimului comunist faţă de grupul etnic al romilor, Ion Cioabă era considerat de organele de Securitate „cel mai bun mediator între oficialităţi şi ţigani, având aptitudinea de a <traduce> indicaţiile sau mesajele politice în limba ţigănească, la nivelul valorilor şi sufletului ţiganilor”[4].

Pe lângă posibilitatea utilizării prestigiului şi influenţei sale de bulibaşă în sensul continuării integrării romilor în societatea românească, Securitatea se arăta interesată de sursa „Florescu” şi din perspectiva legăturilor sale cu „naţionalişti ţigani”, printre care se numărau sociologul de origine romă Gheorghe Nicolae (Bucureşti) şi unii dintre colaboratorii săi, sociologul

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar 248933, ff. 1 verso, 3-4, 31.
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar 248933, f. 1 verso ; fond Documentar, dosar 144, vol. 11, f. 227.
3. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, f. 223.
4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 172057, vol. 1, ff. 46-49.

Burtea Vasile[1] din Braşov şi avocatul din Giurgiu Copoiu Petre[2]. Pe fondul amplificării mişcărilor revendicative ale romilor din ţările Europei Occidentale şi ca urmare a contactelor pe care le-au avut cu organizaţiile de profil europene sau cu cercetători străini, cei nominalizaţi mai sus au început să se arate „preocupaţi de redactarea de lucrări istorice, lingvistice, etnografice sau de folclor referitoare la ţigani”, pe baza cărora să solicite autorităţilor acordarea statutului de „naţionalitate conlocuitoare” etniei rome, cu toate drepturile ce decurgeau din acesta. Astfel, Ion Cioabă nu era doar la curent cu asemenea iniţiative (mai ales că Gheorghe Nicolae a funcţionat cel puţin până în 1986 ca un fel de secretar particular al său), ci uneori el era cel care, în calitatea mai mult sau puţin oficială de lider al romilor, înainta memorii autorităţilor române[3]. Documentele de arhivă consemnează nu doar faptul că Ion Cioabă informa organele de Securitate în legătură cu acţiunile „naţionaliştilor ţigani”, ci că înainta în copie şi memoriile sau scrisorile pe care le trimiteau el şi ceilalţi organelor centrale de stat şi de partid sau diferitelor foruri internaţionale[4]. Mai mult, Securitatea l-a folosit, printre alţii, şi pe Ion Cioabă pentru „influenţarea pozitivă” a lui Gheorghe Nicolae, în sensul renunţării la studiile sale despre populaţia de etnie romă sau la iniţierea oricărei acţiuni menite să contribuie la recunoaşterea romilor ca naţionalitate conlocuitoare[5].

Faptul că bulibaşa de la Sibiu căuta să acumuleze un capital social care să-i consolideze poziţia de lider al romilor din România reiese nu doar din acţiunile sale de asociere cu intelectuali de origine romă sau cu acţiunile lor (vezi cazul sociologului Gheorghe Nicolae), ci şi din contactele pe care le cultiva cu liderii „Romani Union” sau ai romilor din ţările europene. Cele mai importante pentru scopul său nu erau atât deplasările în străinătate

1. Burtea Vasile a fost sociolog la Trustul de Construcţii Braşov şi a participat la Congresul Mondial al Romilor de la Göttingen, din mai 1980, la recomandarea lui Gheorghe Nicolae. De asemenea, l-a însoţit pe acesta în deplasările sale pe teren pentru studierea problemei romilor din judeţul Braşov (ACNSAS, fond Informativ, dosar 64832, ff. 1, 34).
2. Copoiu Petre, membru al Partidului Naţional Liberal înainte de 1948, a fost avocat în cadrul baroului judeţean Giurgiu. Legătura sa cu Gheorghe Nicolae s-a format datorită preocupării sale de a elabora o lucrare intitulată *Monografia ţiganilor*, lucrare apreciată de organele de Securitate ca având un „caracter naţionalist” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 475856, vol. 1, ff. 1, 4, 22).
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, f. 196.
4. ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 12, ff. 253, 377-379 ; vol. 13, ff. 28-35, 175-177 ; dosar 8685, ff. 126, 263-265, 292-297.
5. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, ff. 257-258, 318.

la diferitele întruniri, cât mai ales vizitele pe care oaspeţii romi le făceau în ţară. Cu aceste prilejuri, ei se întâlneau cu Ion Cioabă, ales în 1981 în Prezidiul „Romani Union” în calitate de reprezentant sau „bulibaşă al ţiganilor din România”, şi mergeau împreună în comunităţile de romi din Sibiu sau alte judeţe ale ţării, unde se interesau de problemelor lor. Toate contactele externe ale liderului romilor corturari şi căldărari aveau aprobarea autorităţilor române şi, în consecinţă, organele de Securitate erau informate, prin notele întocmite de el, despre derularea şi conţinutul discuţiilor sale cu oficialii străini, acţiunile preconizate de ei în sprijinul populaţiei de etnie romă din România (în legătură cu problema despăgubirilor din partea statului vest-german pentru cei care au suferit de pe urma deportării în Transnistria sau pentru recunoaşterea ei ca naţionalitate conlocuitoare)[1].

Faptul că relaţia bună a lui Cioabă cu autorităţile române servea intereselor sale personale, mai exact la „întărirea poziţiei de lider al grupului”, era o realitate recunoscută ca atare de organele de Securitate. Astfel, pe lângă contactele sale externe şi cu intelectualii de etnie romă, pentru a-şi consolida „prestigiul în rândul ţiganilor”, bulibaşa din Sibiu trebuia să se implice şi în soluţionarea problemelor specifice ale comunităţilor de romi din judeţele Sibiu, Vâlcea, Gorj, Mehedinţi şi Dolj, care l-au recunoscut drept lider. Ca urmare, Ion Cioabă era obligat să menţină „relaţii bune cu oficialităţile, capacitatea de a interveni pe lângă ele în calitate de reprezentant al ţiganilor”[2]. Că Securitatea dorea menţinerea legăturii sale cu bulibaşa Ion Cioabă şi că nu a ezitat să intervină în favoarea lui, chiar şi în detrimentul unei acţiuni a miliţiei din Sibiu, este demonstrat de cele două situaţii pe care le voi analiza în continuare.

Ion Cioabă *versus* Mihai Ilie sau despre lupta pentru putere în cadrul comunităţii rome din Sibiu

În consolidarea autorităţii lui Ion Cioabă ca lider al romilor corturari şi căldărari, un rol important l-au avut contactele sale externe cu Uniunea Internaţională a Romilor. Ca urmare a alegerii sale în Prezidiul acestei

1. Vezi în acest sens ACNSAS, fond Informativ, dosar 172057, vol. 1, ff. 4-5, 10, 34-36 ; fond Documentar, dosar 144, vol. 13, ff. 20-21, 81-83 ; dosar 8685, f. 63, 117-118, 201-202, 228-229, 235, 241-243, 248-253, 273.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 172057, vol. 1, ff. 46-48.

organizaţii, el a început să se erijeze ca „reprezentant al tuturor ţiganilor” din România atât în raporturile cu autorităţile române, cât şi în contactele cu romii sau liderii organizaţiilor lor din Europa[1].

Cel care a încercat să-i conteste poziţia de lider lui Cioabă şi chiar să-i ia locul a fost tot un rom din Sibiu, vărul său, Mihai Ilie. Având la activ „trei condamnări de drept comun” în urma unor afaceri ilicite pe care le-a făcut cu construcţii metalice şi suspectat de acţiuni „duşmănoase” împotriva regimului (a fost prins când turna benzină pe scările clădirii Comitetului judeţean de partid Sibiu, intenţionând să-i dea foc în semn de protest că nu i s-a aprobat cererea de emigrare), el a obţinut, prin furt, la 14 septembrie 1985, de la preşedintele „Romani Union”, Rajko Đurić, o legitimaţie de membru al organizaţiei, identică cu cea deţinută de Ion Cioabă. Având acest document la mână şi falsificând ştampila vecinătăţii romilor din Sibiu, Mihai Ilie a garantat cu statutul său de „reprezentant al romilor” luarea unui acont pentru o afacere personală ilegală[2].

Despre ce era vorba ? În toamna anului 1985, Mihai Ilie s-a dus în comuna Tălmaciu, la fraţii Căldărar, spunându-le că urma să plece în Turcia, de unde intenţiona că cumpere pahare de aur şi argint. El a revenit peste câteva zile şi le-a spus celor doi fraţi că a cumpărat un pahar de aur şi două de argint, care i-au fost însă reţinute la vamă. Pentru că Traian Căldărar s-a arătat interesat să cumpere ceva, la interval de două săptămâni Mihai Ilie a revenit şi a cerut 75.000 de lei pentru a achita vama pentru paharele de argint şi aur. Cu acelaşi prilej, Ilie le-a spus că paharul de aur urma să intre în tezaurul naţional, dar în schimbul lui el îşi va putea alege ceva din colecţia Muzeului Naţional de Artă din Bucureşti. În noiembrie 1985, Traian Căldărar s-a dus, împreună cu Mihai Ilie, la Bucureşti pentru a vedea cănile din muzeu şi şi-a ales una dintre ele, pentru care a acceptat să plătească 600.000 de lei[3]. Pentru ca scenariul să fie cât mai credibil, autoproclamatul

1. *Ibidem*, ff. 4, 47.
2. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 207, 211.
3. Cupele de argint au o valoarea simbolică deosebită în cadrul comunităţii romilor corturari. Corturarii consideră că cel mai de preţ obiect din averea lor sunt cupele de argint, care sunt trecute din generaţie în generaţie pe linie masculină. În consecinţă, ele capătă un rol important în perpetuarea neamului corturarilor, nu doar ca simbol al continuităţii familiei, ci şi în cazul încheierii alianţelor matrimoniale. Astfel, trecerea, cu titlu temporar, a cupei de la familia soţului la cea a fetei reprezintă o garanţie a durabilităţii mariajului, iar această posesie se încheie odată cu naşterea primul născut de sex masculin, eveniment considerat ultima garanţie a trăiniciei legăturii matrimoniale. De asemenea, zestrea fetei este stabilită în funcţie de valoarea cupei de argint a familiei viitorului ginere. Valoarea cupelor de argint

„administrator al ţiganilor" l-a dus pe Traian Căldărar să-l întâlnească pe un anume inspector general al muzeelor din România, care l-a asigurat că tot ceea ce a spus însoţitorul său era adevărat. În aceste condiţii, Traian Căldărar a acceptat să-i dea lui Mihai Ilie 10.000 de lei şi 75.000 de lei pentru o masă cu cei implicaţi în afacere, respectiv pentru a scoate obiectele din vamă. În schimbul sumelor primite, Mihai Ilie i-a dat o chitanţă semnată de el în calitate de „administrator al ţiganilor". Reîntorşi la Sibiu, acelaşi Mihai Ilie a luat încă 200.000 de lei, urmând să primească restul de bani când va livra cana de argint. În luna decembrie, cei doi fraţi Căldărar şi tatăl lor s-au deplasat la Bucureşti, unde au constatat că din vitrina muzeului lipsea cana aleasă. Mihai Ilie le-a explicat că ea fost dusă la bancă, în vederea marcării şi înregistrării, pentru a putea fi scoasă în condiţii legale din muzeu. După trei zile, el le-a adus celor trei romi cana, dar aceştia şi-au dat seama că era un fals şi i-au reproşat vânzătorului că i-a înşelat. Mihai Ilie le-a cerut atunci să se întoarcă acasă şi să-l caute peste câteva zile, când a încercat să-i păcălească din nou, arătându-le aceeaşi cană, „doar puţin mai lustruită". Pentru că din nou a fost acuzat de înşelătorie, el a cerut familiei Căldărar să aştepte pentru a merge din nou la muzeu, de unde urma să le aducă o altă cană[1].

O schimbare dramatică în acest caz a avut loc la începutului anului 1986, când, fără ca ei să fi făcut un denunţ, fraţii Căldărar au fost chemaţi la miliţie în legătură cu afacerea cu cănile de argint, iar casa lui Mihai Ilie a fost percheziţionată de aceleaşi forţe ale miliţiei.

În primul caz, cei anchetaţi au relatat desfăşurarea evenimentelor, au arătat că Mihai Ilie s-a prezentat drept „administratorul ţiganilor" şi că el a refuzat să le dea banii înapoi pentru cana de argint promisă. La interogatoriu a asistat şi Ion Cioabă, care, venit în Tălmaciu pentru a rezolva unele treburi cu fraţii Căldărar, a fost dus la postul de miliţie pentru a se clarifica dacă el a fost acel „administrator al ţiganilor" care a parafat înţelegerea pentru obiectul de argint. Păgubiţii au negat că au făcut vreo înţelegere

nu este dată atât de materialul din care sunt făcute sau de decoraţiile existente, cât mai ales de vechimea lor şi istoria pe care ele o acumulează în cadrul comunităţii. Această realitate funcţionează şi în sens invers : şi cupele noi devin valoroase prin inserarea lor în naraţiunea istorică şi socială a romilor corturari. Pentru mai multe detalii privind acest subiect, vezi Cătălina-Constantina Tesăr, „*When Married off to Chalices" : Gender, Kindship and Wealth amond Romanian Cortorari Gypsies*, teză de doctorat, University College London, 2012, pp. 178-245.

1. ACNSAS, Microfilme, fond Informativ, dosar 72069, vol. 1, ff. 26-31 ; fond Documentar, dosar 8685, ff. 212, 214-215, 217-219.

cu Ion Cioabă şi l-au indicat pe Mihai Ilie ca fiind cel ce le-a semnat documentul care confirma primirea acontului de la Traian Căldărar. La două săptămâni după interogatoriu, organele de miliţie au descins în casa lui Mihai Ilie, de unde au ridicat o serie de obiecte cu valoare de patrimoniu, o cană şi un pahar de argint, care ar fi urmat să fie vândute familiei Căldărar, precum şi legitimaţia lui Mihai Ilie de membru al „Romani Union"[1].

Se pare că toată acţiunea miliţiei a fost determinată de un denunţ anonim care a dezvăluit că Mihai Ilie intenţiona, cu complicitatea directorului Muzeului de Artă din Bucureşti, să fure prin substituire două căni şi un pahar de argint şi să-i escrocheze pe nişte romi care i-au oferit trei milioane de lei pentru obiectele respective[2]. Încă de la început, cel învinuit l-a acuzat pe Ion Cioabă „că s-a amestecat în afacerile lui, făcându-l să piardă trei milioane de lei prin informarea miliţiei", care i-a confiscat la percheziţie trei obiecte din argint[3]. La rândul său, Cioabă a negat acuzaţiile care i s-au adus, arătându-se deranjat mai ales de faptul că Mihai Ilie a folosit în mod abuziv titlul de „administrator al ţiganilor" şi că i-a „uzurpat" celelalte însemne ale puterii (ştampila şi calitatea de unic membru al „Romani Union" din România)[4].

Aceste acuzaţii au accentuat starea de animozitate dintre cei doi, cu atât mai mult cu cât Mihai Ilie nu se afla la prima contestare a autorităţii bulibaşei din Sibiu. În 1984, cu prilejul sărbătorii tradiţionale de Sfânta Maria Mică (8 septembrie), de la mănăstirea Bistriţa-Costeşti, judeţul Vâlcea, Mihai Ilie a vândut la suprapreţ băutura, ceea ce l-a pus într-o situaţie dificilă pe Ion Cioabă, care îi anunţase anterior pe romii din alte localităţi „să nu mai aducă şi ei bere deoarece la Sibiu se va aduce o maşină cu bere". Totodată, „de un an doi", acelaşi Mihai Ilie a răspândit zvonul „că nu mai este Cioabă reprezentantul romilor, că <a vândut [lui, *n.n.*] bulibăşia> pe 50.000 lei"[5].

Pentru că disensiunile s-au acutizat, cei doi au apelat la Gheorghe Nicolae pentru convocarea unei adunări „a ţiganilor din municipiul Sibiu pentru a judeca situaţia creată, după obiceiul romilor". Premergător acţiunii preconizate, atât Ion Cioabă, cât şi Mihai Ilie l-au vizitat pe acesta la Bucureşti, „fiecare încercând să-şi dovedească nevinovăţia". Pentru că nu

1. ACNSAS, Microfilme, fond Informativ, dosar 72069, vol. 1, f. 31 ; fond Documentar, dosar 144, vol. 11, f. 211 ; dosar 8685, ff. 211-212, 215-218.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, f. 254.
3. ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 11, f. 212.
4. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 210-212, 226-227.
5. *Ibidem*, ff. 208-209.

i-a putut împăca el însuşi, Gheorghe Nicolae a fost nevoit să convoace la 2 februarie 1986 adunarea romilor. În cadrul întrunirii, cei doi au reluat vechile acuzaţii, Ion Cioabă încercând din răsputeri să alunge suspiciunea care părea împărtăşită în comunitatea romă din Sibiu că era informator al miliţiei. Pentru că nu s-a ajuns la nici un consens, discuţia finală a fost amânată cu câteva zile, pentru a fi audiaţi şi fraţii Căldărar[1].

La scurt timp după terminarea adunării, Mihai Ilie împreună cu câţiva prieteni s-au retras în restaurantul „Mioriţa” din cartierul Turnişor, din Sibiu, unde au consumat băuturi alcoolice şi au hotărât destituirea din funcţie a lui Ion Cioabă. Mai mult, Mihai Ilie, abuzând de presupusa sa calitate de „administrator general al romilor din România şi <membru ONU>”, l-a numit pe un apropiat al său în funcţia de bulibaşă. Şi pentru a face totul oficial, în aceeaşi seară a trimis telefonic nouă telegrame Comitetului Central al PCR şi altor organe centrale şi locale de presă, informându-le despre schimbarea din funcţie a lui Ion Cioabă[2].

Acţiunea abuzivă a lui Mihai Ilie l-a descalificat în disputa cu adversarul său şi, în consecinţă, la următoarea adunare a romilor din Sibiu, a fost destituit din orice funcţie pe care o avea în cadrul vecinătăţii, fiind ales un nou „împuternicit al ţiganilor”, funcţia de „administrator şi secretar general” revenindu-i lui Gheorghe Nicolae[3].

Deşi nu s-a putut dovedi că Ion Cioabă a făcut denunţul împotriva lui Mihai Ilie în legătură cu afacerea cu paharele de argint, totuşi suspiciunea asupra sa a continuat să planeze. Cu atât mai mult cu cât s-a aflat în centrul unui alt scandal cu Mihai Ilie, care l-a acuzat, din nou, că a divulgat autorităţilor afacerea sa „cu specularea unor băuturi alcoolice [...] la o nuntă ţigănească”. De fapt, un căpitan de la miliţia economică din Sibiu i-a dezvăluit acestuia că Cioabă a informat Securitatea „despre specula făcută la acea nuntă”. În consecinţă, Mihai Ilie împreună cu 20 de romi s-au deplasat la domiciliul bulibaşei, „acuzând-o de informarea organelor de stat şi i-a cerut să jure pe icoană că nu-i vinovat”. A doua zi, Ion Cioabă s-a adresat, printr-o scrisoare, organelor de Securitate din Sibiu, manifestându-şi hotărârea de a renunţa la colaborare „în condiţiile în care se divulgă unor persoane din afară tot ceea ce discutăm”. Într-adevăr, ancheta Securităţii

1. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 207- 216; fond Informativ, dosar 234356, f. 254 verso.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, ff. 254-255.
3. *Ibidem*.

a relevat faptul că „organele de miliţie îl folosesc pe infractorul Mihai Ilie împotriva sursei <Florescu>, care în decursul colaborării a dovedit loialitate"[1].

Pentru că era convins de vinovăţia lui Ion Cioabă, Gheorghe Nicolae s-a exprimat în câteva prilejuri că bulibaşa din Sibiu „s-a dovedit incompetent în a-l pune la punct pe Mihai Ilie, apelând la organele de miliţie[2], pierzându-şi prestigiul". Ca urmare, Gheorghe Nicolae s-a aliat temporar cu Mihai Ilie pentru a-l discredita pe Cioabă „în faţa romilor din ţară şi străinătate"[3].

În aceste condiţii, Ion Cioabă a abordat, în întâlnirile sale cu ofiţerii de Securitate, „problema susţinerii sale pentru a-şi reface prestigiul de lider al romilor din România", invocând faptul că „el a fost şi va fi corect faţă de organele de stat, angajându-se că va acţiona în direcţia respectării legilor ţării de către toţi ţiganii şi nu se va subordona unor foruri internaţionale", precum „Romani Union". Faţă de o asemenea situaţie, organele de Securitate s-au arătat dornice să-şi ajute colaboratorul, „instruindu-l temeinic asupra modalităţii cum trebuie să acţioneze pentru compromiterea şi izolarea" lui Gheorghe Nicolae şi Mihai Ilie. Cu atât mai mult cu cât, separarea lui Ion Cioabă de fostul său colaborator şi determinarea sa de a renunţa la preocupările privind studierea situaţiei romilor reprezenta un obiectiv principal în cadrul problemei „naţionaliştilor ţigani". În consecinţă, Ion Cioabă a fost instruit de legătura sa din Securitatea judeţului Sibiu despre cum ar putea să neutralizeze eventualele acuzaţii de colaborare cu organele de stat pe care i le-ar putea aduce liderii romi locali. El trebuia să arate că Mihai Ilie avea legături cu miliţia fiindcă nu era arestat pentru banii luaţi de la fraţii Căldărar şi pentru încercarea de furt din Muzeul de Artă din Bucureşti. Totodată, Cioabă putea să prezinte afacerile ilegale ale lui Mihai Ilie şi abuzurile săvârşite prin folosirea legitimaţiei de membru al Uniunii Internaţionale a Romilor, indicând că atacul său şi al lui Gheorghe Nicolae

1. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 86-87, 223.
2. Referirea lui Gheorghe Nicolae la presupusa colaborare a lui Ion Cioabă cu organele de miliţie reflecta doar parţial derularea evenimentelor. Deşi a negat în mod constant, Cioabă a fost cel care a informat organele de Securitate privind tentativa lui Mihai Ilie de a fura obiectele de patrimoniu de la Muzeul de Artă din Bucureşti. Ca urmare, Securitatea judeţului Sibiu a informat miliţia, care a dispus efectuarea unei percheziţii la domiciliul lui Mihai Ilie. De aici şi acuzaţia pe care nu doar Gheorghe Nicolae, ci şi Mihai Ilie i-au adus-o lui Ion Cioabă, de colaborare cu miliţia (ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 11, ff. 211-212).
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, ff. 255 verso, 257 ; idem, dosar 172057, vol. 2, f. 30.

avea ca scop compromiterea sa în vederea uzurpării poziţiei deţinute, de lider al romilor din România[1].

Ion Cioabă a urmat întru totul indicaţiile primite, fapt care a înrăutăţit şi mai mult relaţiile sale cu fostul său colaborator apropiat. Astfel că, pe parcursul anului 1986, în întâlnirile sale cu liderii romi, el i-a denigrat în mod constant pe contestatarii săi, arătând că Gheorghe Nicolae era „incorect, acesta realizându-şi unele avantaje materiale de la Mihai Ilie din Sibiu, pentru a-l sprijini în a-şi crea platformă de fi recunoscut de ţigani ca «administrator general al Asociaţiei Romilor din România»”[2].

Câteva observaţii sunt necesare pe marginea episodului analizat. Ele privesc nu doar natura relaţiei de colaborare dintre Ion Cioabă şi Securitate, ci şi interacţiunea dintre instituţiile Ministerului de Interne (miliţia şi Securitatea) în raport cu evenimentele petrecute în comunitatea romilor din Sibiu.

Relaţia de colaborare dintre bulibaşa de la Sibiu şi Securitate a fost una mutual avantajoasă. Pentru Ion Cioabă, statutul de colaborator al Securităţii constituia garanţia menţinerii sale la conducerea comunităţii romilor corturari şi căldărari din două considerente principale. În primul rând, aprobarea oficială a contactelor sale cu „Romani Union” a consolidat statutul său de lider în cadrul grupului etnic din care făcea parte. În al doilea rând, acceptarea lui Cioabă ca bulibaşă depindea şi de capacitatea sa de a interveni pe lângă organismele statului pentru a rezolva problemele romilor, situaţie pentru care relaţia sa cu Securitatea reprezenta un avantaj. Din punctul de vedere al Securităţii, colaborarea cu Ion Cioabă reprezenta o sursă importantă de informaţii privind acţiunile „naţionaliştilor ţigani” (cum ar fi Gheorghe Nicolae) şi ale „Romani Union” (care priveau obţinerea statutului de naţionalitate conlocuitoare pentru romii din România, dar şi a despăgubirilor din partea statului vest-german pentru romii deportaţi de pe teritoriul ţării în Transnistria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial). Ceea ce merită remarcat în legătură cu episodul luptei pentru putere din comunitatea romă din Sibiu şi alianţele create cu acest prilej este modul în care Securitatea l-a manipulat pe Ion Cioabă pentru a-i servi intereselor sale. Astfel, Securitatea a alimentat animozitatea dintre bulibaşa de la Sibiu şi fostul său colaborator, Gheorghe Nicolae, ceea ce a pus capăt acţiunilor comune ale celor doi pentru obţinerea statutului de „naţionalitate conlocuitoare” pentru populaţia de etnie romă din România, aspect asupra căruia voi reveni în ultima parte a studiului meu. Totodată, conflictul cu Mihai

1. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 119-120.
2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, f. 273.

Ilie şi ruptura de Gheorghe Nicolae l-au convins pe Ion Cioabă să-şi consolideze relaţia de colaborare cu Securitatea. Ea devenea astfel singurul său aliat de încredere pentru păstrarea şi consolidarea funcţiei sale de conducere în cadrul comunităţii romilor corturari şi căldărari.

Deşi nu se poate vorbi despre un conflict deschis între cele două, Securitatea şi miliţia judeţului Sibiu s-au plasat pe poziţii distincte în episodul luptei pentru putere dintre Ion Cioabă şi Mihai Ilie. Securitatea a urmărit să-l protejeze pe „Florescu”, în timp ce miliţia, prin intermediul unui lucrător al său, cel mai probabil corupt, l-a identificat ca fiind sursa informaţiilor privind activităţile infracţionale ale lui Mihai Ilie. O asemenea poziţionare divergentă a devenit şi mai clară când, în urma unei anchete a miliţiei, Ion Cioabă a fost arestat şi condamnat, dar eliberat ulterior, prin intervenţia Securităţii.

Arestarea lui Ion Cioabă

La finele lunii septembrie 1986, Ion Cioabă a fost arestat, „fiind acuzat că în 1984 a săvârşit infracţiunea de fals în acte publice”[1]. Ancheta miliţiei economice Sibiu dezvăluia încă din decembrie 1984 mecanismul ingenios prin care el a reuşit să comită fapta pentru care a fost reţinut. Cooperativa „Textila Sibiu”, Unitatea nr. 21-Metal Plastic, unde era încadrat, a primit, în condiţii suspecte, un contract important de la Întreprinderea „Automatica” Bucureşti pentru executarea a 272.000 de bucăţi contactoare. În loc să realizeze comanda în cadrul cooperativei, Ion Cioabă a încredinţat unei familii de romi din Apoldu de Jos (judeţul Sibiu) execuţia celor 272.000 de ştifturi din cupru, piesă componentă a contactorului. Pentru munca lor, ei au primit doar 86.000 de lei din 511.000 cât era normal. Pentru a-şi însuşi diferenţa de bani, bulibaşa romilor din Sibiu a pontat fictiv pe membrii familiei şi pe alţi ţigani din comuna Tălmaciu. De asemenea, pentru a menţine ridicat costul manoperei, el a întocmit documente fictive de lucru pentru executarea unor operaţiuni tehnologice care, de fapt, nu au fost executate. Toate aceste detalii au fost stabilite de o comisie formată din specialişti şi ofiţeri de miliţie, care a mai consemnat şi faptul că persoane din conducerea Întreprinderii „Automatica” Bucureşti nu erau la curent că unitatea lor livra pentru executarea comenzii suportul tehnic şi materia primă necesară şi nici că execuţia pieselor era făcută de romi. Concluzia

1. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, f. 126.

raportului era că Ion Cioabă „a recurs la mijloace necinstite pentru obţinerea executării acestor produse, prin coruperea unor elemente din cadrul întreprinderii". Faptul era confirmat şi de primirea unei noi comenzi în valoare de aproximativ 5 milioane de lei pentru anul 1985, în condiţiile în care alte unităţi cu „posibilităţi tehnice mai bune de execuţie" a produselor nu au primit asemenea comenzi[1].

Reţinerea lui Ion Cioabă de către Inspectoratul General de Miliţie Bucureşti sub acuzaţia de „fals în acte publice" a prilejuit şi o anchetă a miliţiei judeţene, care a vizat personalul Cooperativei „Textila" din Sibiu. Evenimentul a creat „o stare de spirit necorespunzătoare" în rândul populaţiei de etnie romă, pentru că cei audiaţi s-au plâns că au fost maltrataţi, „ameninţaţi şi obligaţi să semneze declaraţii în contradicţie cu situaţia reală" şi anume că nu au prestat munca pentru care au fost pontaţi[2].

La rândul său, Ion Cioabă a fost supus unor presiuni, dar de altă natură : i s-a cerut „o cantitate imensă de aur" pentru a i se face „un dosar uşor", ca să fie „eliberat conform decretelor anterioare". Pentru că nu a dat curs cererilor celor care se ocupau de ancheta sa, i s-a „făcut dosar" pentru acţiunile care i-au fost imputate în cursul anchetei miliţiei. Profitând de înrăutăţirea stării sale de sănătate, organele de miliţie i-au propus din nou eliberarea contra unei cantităţi de aur. De această dată, fetele lui Ion Cioabă au venit cu salbele lor, de unde miliţienii au tăiat un număr de 36 de monede, pe care le-au pus într-un plic şi le-au sigilat. Înţelegerea dintre cele două părţi, care nu a fost parafată printr-un document scris[3], era că, în cazul în care Cioabă nu era eliberat pe caz de boală, să-i fie restituite monedele. El nu doar că nu a fost eliberat, ci a primit o sentinţă de 14 ani de închisoare cu executare şi i s-a refuzat intervenţia chirurgicală pentru rezolvarea problemei de sănătate de care suferea. Făcând recurs extraordinar la Tribunalul Suprem, pedeapsa i-a fost comutată la 7 ani, îndeplinind astfel condiţiile pentru a se număra printre beneficiarii Decretului Prezidenţial de Graţiere din 26 ianuarie 1988[4].

După ce s-a externat dintr-un spital din Cluj-Napoca, unde a suferit o intervenţie chirurgicală, Ion Cioabă s-a dus la miliţie pentru a-şi recupera monedele, dar, conform mărturiei sale, „i s-a răspuns că <ce-a mâncat lupul a fost mâncat>". Ca urmare, în decembrie 1988, el s-a adresat

1. *Ibidem*, ff. 230-231.
2. *Ibidem*, f. 126.
3. ACNSAS, fond Informativ, dosar 172057, vol. 1, ff. 110-111.
4. ACNSAS, fond Reţea, dosar 248933, f. 1 verso ; fond Informativ, dosar 172057, vol. 1, ff. 110-111.

printr-o scrisoare ministrului de Interne, cerând să fie ajutat să recupereze „ducaţii tip Franz Iosif”, motivând că lipsa lor reprezenta nu doar un abuz al organelor de miliţie împotriva sa, ci şi o pată pe onoarea familiei sale, pentru că „fetele mele au fost izgonite de la familiile lor deoarece constituie o ruşine să nu aibă salbe”[1]. În plus faţă de aceste dificultăţi, din cauza condamnării suferite, Ion Cioabă şi-a pierdut funcţia de conducere avută în cadrul Cooperativei „Textila”, reuşind să se angajeze, alături de alţi membri ai familiei sale, ca „muncitori simpli” la cooperativa din Poplaca[2].

Faptul că sursa „Florescu” era un infractor anchetat, găsit vinovat şi condamnat la ani de închisoare pentru faptele sale infracţionale nu a împiedicat organele de Securitate să intervină în favoarea sa şi să reia legătura cu el după graţiere.

O primă astfel de acţiune s-a petrecut la doar câteva zile de la reţinerea lui Ion Cioabă, când un raport pe marginea situaţiei create aprecia, în tonuri laudative, contribuţia sa în sprijinul activităţii Securităţii şi faptul că întotdeauna „a dovedit corectitudine, datele furnizate de el confirmându-se prin mijloace speciale folosite”. Ca urmare, documentul propunea cercetarea sa în stare de libertate, precum şi reluarea activităţii în cadrul Uniunii Internaţionale a Romilor, pentru a se evita „comentarii negative în presa occidentală şi la postul de radio <Europa Liberă>” privind persecuţia „reprezentantului general al ţiganilor” datorită activităţii sale în sprijinul cauzei romilor[3].

Această intervenţie nu a dat rezultatul scontat, pentru că Ion Cioabă a rămas în custodia miliţiei din septembrie 1987 şi până la graţierea sa în ianuarie 1988. Aşa cum a recunoscut şi el în timpul primului contact cu Securitatea din Sibiu de după eliberare (aprilie 1988), „singurii care l-au sprijinit au fost ofiţerii de Securitate pe care i-a cunoscut”. Mai mult, Cioabă a înţeles că reducerea pedepsei iniţiale la 7 ani pentru a putea beneficia de prevederile decretului prezidenţial de graţiere nu a fost o coincidenţă şi s-a datorat intervenţiei „prietenilor” săi de la Securitate. Totodată, bulibaşa de la Sibiu a dat asigurări binefăcătorilor săi că familia a urmat întocmai instructajul primit (cel mai probabil din partea ofiţerilor de Securitate) şi le-a spus contactelor sale din exterior care s-au interesat de soarta sa nu că „a fost arestat şi condamnat”, ci doar că era „internat în spital” sau că „urma să fie operat”. În ceea ce priveşte reluarea contactelor de colaborare cu Securitatea, Ion Cioabă declara „că [...] rămâne în continuare un prieten

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 172057, vol. 1, ff. 111-112.
2. ACNSAS, fond Reţea, dosar 248933, f. 4.
3. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, f. 126.

devotat nouă [organelor de Securitate – *n.n.*] şi este hotărât să ne sprijine şi mai mult”[1].

Ca urmare a discuţiei de principiu purtate cu cei de la Sibiu, Ion Cioabă a fost chemat la Bucureşti pentru o întâlnire în vederea recrutării sale ca informator al Securităţii. „Candidatul” s-a declarat de acord să „sprijine în mod organizat” organele de Securitate, „furnizând informaţii de interes pentru securitatea statului [...] sub formă de note scrise”[2].

Deşi documentul citat anterior menţionează existenţa unui asemenea angajament, dosarul „sursei Florescu”, început surprinzător doar în anul 1988, nu conţine angajamentul sau vreo notă semnată de el. Singurul document identificat şi care făcea referire la modul în care a decurs colaborarea lui Ion Cioabă cu Securitatea era raportul din 29 iunie 1989, prin care se propunea abandonarea sa ca informator. Pe lângă eschivarea de la îndeplinirea sarcinilor trasate, un alt considerent care a stat la baza acestei decizii a fost legat de faptul că Ion Cioabă a omis să informeze organele de Securitate cu privire la activităţile sale „naţionaliste” de trimitere a unor memorii şi scrisori diferitelor organisme decizionale în legătură cu situaţia romilor din România[3]. Aşa cum voi arăta în ultima parte a studiului, un asemenea comportament contrazicea atitudinea pe care a avut-o până în acel moment în relaţia sa cu Securitatea, în legătură cu acţiunile sale privind problema populaţiei de etnie romă.

Episodul arestării şi condamnării lui Ion Cioabă, ca urmare a infracţiunilor săvârşite, a descris noi dimensiuni ale relaţiei sale cu autorităţile române (reprezentate de miliţie şi Securitate). În timpul detenţiei în arestul miliţiei, bulibaşei din Sibiu i s-a cerut o cantitate de aur pentru ca instrumentalizarea cazului său să nu-i aducă o pedeapsă maximă. Şi, deşi a acceptat şantajul organelor de miliţie, acesta nu doar că a fost condamnat, fapt de altfel firesc, dar nu şi-a primit înapoi nici monedele de aur date în schimbul promisei sale eliberări. Totodată, în timp ce ancheta miliţiei a relevat prejudiciile aduse statului român de acţiunile lui Cioabă, Securitatea a ales să intervină în favoarea eliberării lui. O asemenea evoluţie nu a făcut altceva decât să consolideze ataşamentul lui Ion Cioabă faţă de aceasta. Astfel, cu prilejul contactelor sale avute cu organele judeţene, după punerea sa în libertate, bulibaşa de la Sibiu a ţinut să-şi reafirme fidelitatea şi dorinţa de reluare a colaborării cu Securitatea.

1. ACNSAS, fond Reţea, dosar 248933, f. 4.
2. *Ibidem*, f. 3.
3. *Ibidem*, f. 31.

Ion Cioabă şi „problema naţionalişti ţigani"

Pe lângă satisfacerea unor interese personale, Ion Cioabă s-a folosit de poziţia privilegiată pe care i-o oferea legătura cu Securitatea pentru a sensibiliza autorităţile române în legătură cu situaţia romilor. În acest sens, o importanţă deosebită a avut-o apropierea sa de sociologul Gheorghe Nicolae, care, în contextul persecuţiilor la care a fost supus de Securitate din cauza preocupărilor sale privind „problema ţigănească", menţiona că : „Şi-au dat şi ei [cei de la Securitate – *n.n.*] seama că eu sunt cu teoria, iar el [Ion Cioabă – *n.n.*] cu practica"[1]. Pentru a ilustra dimensiunea „naţionalistă" a activităţii lui Ion Cioabă, am ales să mă opresc asupra acţiunilor sale menite să aducă minorităţii rome statutul de „naţionalitate conlocuitoare", precum şi o integrare adecvată în societatea românească.

Obţinerea recunoaşterii romilor ca „naţionalitate conlocuitoare" a constituit una dintre preocupările lui Ion Cioabă şi ale secretarului său privat, Gheorghe Nicolae, în prima jumătate a anilor '80. În consecinţă, cei doi au încercat să demonstreze că romii au o identitate etnică distinctă, cu o istorie, o limbă şi o cultură proprii, elemente care să confirme statutul lor de minoritate naţională. Motivaţiile unui asemenea demers priveau avantajele politice care mergeau de la reprezentare în forurile politice, crearea de organisme reprezentative de masă, acordarea de drepturi culturale şi până la influenţarea politicii oficiale în ceea ce priveşte situaţia socială şi politică a romilor.

Un rol important în cadrul unui asemenea demers l-a avut organizarea manifestărilor culturale, care trebuiau să depună mărturie pentru afirmarea şi promovarea identităţii etnice şi culturale a romilor. În consecinţă, în prima jumătate a anilor '80, Ion Cioabă a contribuit „la mobilizarea ţiganilor" în cadrul caselor de cultură şi a căminelor culturale în vederea organizării unor echipe de dansuri, coruri, teatre populare, „toate cu specific şi conţinut ţigănesc", care să se deplaseze în ţară şi în străinătate „pentru popularizarea <culturii> ţiganilor"[2]. Astfel, la Grădina de Vară din municipiul Târgu-Jiu, romii din cartierele Obreja şi Meteor au organizat în aprilie 1983 un spectacol la care a participat şi Ion Cioabă, „preşedintele romilor pe ţară", şi Gheorghe Nicolae[3]. De asemenea, acesta din

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, f. 235.
2. ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 12, ff. 227-228.
3. *Ibidem*, f. 131.

urmă s-a deplasat la începutul lunii aprilie 1983 la Sibiu pentru a participa la organizarea „unor acţiuni […] privind integrarea culturală a ţiganilor din judeţul Sibiu”[1]. Acelaşi Ion Cioabă a acceptat să semneze prefaţa cărţii *Drumuri fără de sfârşit*, redactată de Remmel Francis în limba germană şi care a fost trimisă spre publicare la finele anului 1987 Editurii Kriterion (secţia germană). Lucrarea trata „aspecte istorico-social-culturale ale romilor din România”, dar mai ales ale celor nomazi în context european, acordând o atenţie deosebită analizei stilului de viaţă străvechi şi a practicilor lor tradiţionale, precum şi modului în care ei s-au „emancipat” social şi cultural în timpul regimului comunist[2]. Alegerea lui Ion Cioabă ca prefaţator al volumului nu reprezenta cu necesitate un indicator al nivelului său de pregătire intelectuală. Ea trebuie pusă în legătură cu apartenenţa sa la comunitatea romilor nomazi (corturari), dar, mai ales, cu poziţia de lider al acestei populaţii de la nivelul întregii ţări. Mai mult, evidenţierea elementelor identităţii etnico-culturale a romilor, care reprezenta subiectul cărţii, venea în sprijinul acţiunilor sale „naţionaliste” ce urmăreau determinarea regimului comunist român de a conferi populaţiei de etnie romă statutul de „naţionalitate conlocuitoare”.

Dar cea mai importantă manifestare a romilor căldărari din România, organizată sub patronajul lui Ion Cioabă, a fost adunarea anuală din 8 septembrie (cu prilejul sărbătorii religioase Sfânta Maria Mică) de la Mănăstirea Bistriţa-Costeşti, judeţul Vâlcea. Până la începutul anilor ’80, acţiunea, care şi-a pierdut orice caracter religios, era un prilej de întâlnire a romilor, de distracţie, de etalare a bogăţiei şi frumuseţii „costumelor tradiţionale ale ţigăncilor” şi, nu în ultimul rând, de soluţionare a unor chestiuni care priveau interacţiunea în cadrul comunităţii (realizarea de alianţe matrimoniale, rezolvarea unor dispute între familii, alegerea sau reconfirmarea conducătorilor locali etc.). Însă, ca o reflectare a preocupărilor „naţionaliste” ale liderilor romilor, sărbătorii câmpeneşti i s-a imprimat un caracter „cultural”, urmărindu-se transformarea ei într-un „festival cultural al romilor”, „al cântecului, dansului şi portului popular ţigănesc”. Ca urmare, în anul 1984, pe lângă manifestările tradiţionale, participanţii de la întâlnirea de la Bistriţa-Costeşti au asistat la spectacole susţinute de grupuri folclorice ţigăneşti, care au evidenţiat „bogăţia folclorului romilor”, la recitări de poezii în limbile romani şi română sau spectacole de teatru[3]. Totodată,

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, f. 144 verso.
2. ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 13, ff. 175-177.
3. ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 11, ff. 3, 161.

Gheorghe Nicolae, cu sprijinul unei echipe de specialişti de la Studioul „Alexandru Sahia”, a realizat un film documentar privind „obiceiurile ţiganilor”, pe care ulterior l-a proiectat în cadrul diferitelor reuniuni ştiinţifice, „pentru a-şi susţine ideile ostile în legătură cu situaţia ţiganilor” din România[1]. Intenţia de a transforma manifestarea de la Costeşti într-una a celebrării specificităţii etnice şi culturale a romilor, ca de altfel şi existenţa unor nereguli (lipsa aprobărilor pentru realizarea filmului sau chiar pentru desfăşurarea manifestării în forma în care a avut loc în septembrie 1984, specula cu băutură a lui Mihai Ilie) au făcut ca ţinerea serbării să nu mai primească avizul autorităţilor române până la sfârşitul regimului comunist, în ciuda apelurilor făcute de Ion Cioabă şi de Sait Balici, preşedintele „Romani Union”[2].

Problema integrării romilor în societatea românească a fost de asemenea în atenţia celor doi lideri ai romilor. Ca urmare, Ion Cioabă, singur sau împreună cu Gheorghe Nicolae, a adresat autorităţilor române, la începutul anilor ’80 (1981, 1982), două memorii în acest sens. Totodată, ei au avut ocazia de a-şi prezenta, în octombrie 1982, propunerile în cadrul unei audienţe la Vasile Vâlcu, prim-vicepreşedintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România[3]. Analizate comparativ, cele două documente conţineau aceleaşi direcţii de acţiune privind „integrarea în muncă şi societate a familiilor de ţigani” : continuarea activităţii de sedentarizare prin oferirea unui loc de muncă care să valorifice profilul ocupaţional al romilor, şcolarizarea copiilor, participarea romilor la acţiunile principalelor organizaţii de masă, respectiv la diverse activităţi educaţionale (cu profil sanitar, politic, privind comportamentul social), promovarea specificităţii etnico-culturale a populaţiei şi, nu în ultimul rând, găsirea unei formule organizatorice (comisie) care să asigure nu doar aplicarea măsurilor preconizate, ci şi reprezentarea minorităţii rome pe lângă principalele forumuri decizionale de la nivel local şi central[4].

1. ACNSAS, fond Informativ, dosar 234356, f. 248 ; fond Documentar, dosar 144, vol. 11, f. 266.
2. ACNSAS, fond Documentar, dosar 144, vol. 11, f. 161 ; idem, vol. 12, ff. 377-379, 381 ; idem, vol. 13, f. 121 ; fond Informativ, dosar 234356, f. 248.
3. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 263-265, 292-297 ; fond Informativ, dosar 234356, f. 196.
4. ACNSAS, fond Documentar, dosar 8685, ff. 263-267, 292-297.

Concluzii

Studiul a urmărit evoluţia relaţiei de colaborare dintre liderul romilor corturari şi căldărari din Sibiu, Ion Cioabă, şi Securitatea comunistă în perioada anilor ’80. În consecinţă, am arătat că relaţia dintre cei doi actori a fost una mutual avantajoasă. Pe de o parte, Securitatea a ales să-l sprijine pe Ion Cioabă atât în conflictul avut cu Mihai Ilie şi apoi cu Gheorghe Nicolae, cât şi în evitarea executării pedepsei cu închisoarea pentru infracţiunea de fals în acte publice. Intervenţia a fost motivată de colaborarea bună dintre Ion Cioabă şi organele de Securitate, precum şi de faptul că menţinerea sa ca bulibaşă oferea Securităţii accesul la informaţii privind „naţionalişti ţigani” şi activitatea organismelor internaţionale care se arătau interesate de soarta populaţiei rome din România. Mai mult, organele de Securitate au manipulat cu abilitate disensiunile apărute între Cioabă şi Gheorghe Nicolae, pentru a-i separa şi a pune astfel capăt iniţiativelor lor comune „naţionaliste” menite să aducă populaţiei de etnie romă recunoaşterea sa ca „naţionalitate conlocuitoare”. Pe de altă parte, Ion Cioabă era conştient de faptul că relaţia sa de colaborare cu Securitatea era indispensabilă pentru materializarea contactelor sale externe şi soluţionarea problemelor romilor corturari şi căldărari, elemente care contribuiau la consolidarea poziţiei sale de lider în cadrul grupului etnic pe care-l reprezenta. Dacă adăugăm la toate acestea şi intervenţiile în favoarea sa, sunt mai mult decât evidente motivele pentru care Ion Cioabă a acceptat benevol colaborarea sa cu Securitatea începând cu anii ’70. Prin comparaţie, bulibaşa de la Sibiu a avut o relaţie dificilă cu organele de miliţie. Prin reprezentanţii lor, în diferite momente, ele au dezvăluit că Ion Cioabă era sursa semnalării infracţiunilor comise de Mihai Ilie, l-au arestat pentru savârşirea unor infracţiuni şi, în acest context, i-au cerut o cantitate de aur pentru a-l scăpa de executarea pedepsei. Deşi a dat curs şantajului, Ion Cioabă a fost condamnat, nereuşind, în final, nici să-şi recupereze aurul dat în schimbul promisei sale eliberări.

Un ultim aspect al relaţiei lui Ion Cioabă cu Securitatea are în vedere activitatea sa menită să ducă la recunoaşterea romilor ca naţionalitate conlocuitoare de către regimul comunist român. Deşi este evident faptul că bulibaşa de la Sibiu şi-a urmărit, cu prioritate, propriile interese în colaborarea cu poliţia secretă, nu se poate trece totuşi cu vederea că tocmai

acest tip de relaţionare i-a permis să aducă în atenţia autorităţilor problemele socioeconomice şi culturale ale grupului etnic din care făcea parte şi care puteau fi soluţionate prin modificarea statutului politic al romilor din România anilor ’80.

www.polirom.ro

Redactor : Adrian Botez
Coperta : Radu Răileanu
Tehnoredactor : Irina Lăcătuşu

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax : (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53
Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

---

Tiparul executat la S.C. Tipo-Lidana S.R.L.
Calea Unirii nr. 35, Suceava
Tel. : 0230/517.518 ; Fax : 0330/401.062
E-mail : office@tipolidana.ro ; www.tipolidana.ro